FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

TRETTENDE BIND

KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

1906

v.13
1906

EFTERTRYK FORBYDES

Indhold.

	Side
Norge i 1905. Prædiken af Thv. Klaveness	1
Et blad af arbeidets saga. Zeisverket og Zeisstiftelsen i Jena. Af H. R.	5 og 65
Kan vor kirke gjøre noget for turistlivet? Af Johannes Brochmann	25
Lad dig op! Prædiken af J. J. Jansen	32
Fra Ishavets kyst. Af S. Opdal	37
Ogsaa et juleminde fra arbeidsskolen for vanføre	43
I anledning stykket: Mere om O. Th. Krogh. Af Th. Barth	47
Nye Bøger	49, 117, 182, 252, 310, 365, 440, 491, 566 og 618
Alfred Ipsen. Af Oscar Geismar	91
En sædmand. Af Fredrik Kittelsen	107
Bemærkninger ang. hr. G. K.'s opsats: Aabenbaringen i Genesis. Af Frants Bruun	110
Om kirkestriden. Svar til en lægmand. Af Thv. Klaveness	129
Ofringen til hedningemissionen. Af Chr. Bruun	137
Gangen i den israelitiske religions historie. Af C. Schønning	139
Japans dramatiske literatur. Af Clara Thue Johnsen	155
Mosart, et minde, 1756—1906. Af M. M.	165
Billeder fra Islands kristelige livsudvikling. Af G. Hjaltason	172 og 244
En protest. Af Kristian Nissen	180
Min lykke. Digt af Paul Kleppen	193
Professor Odlands redegjørelse. Af Chr. Bruun	194
Viggo Stuckenberg. Af Oscar Geismar	202
Kyrkosamfundens skiljande ifrån staten i Frankrike. Af Alf Mohn	213
Kirkegang og altergang i en vestlandsfjord. Af A. H.	234
Ortodoks og modern sakramentopfatning. Af Thv. Klaveness	257
Træk fra Kaukasus og Georgien. Af Kr. B-R. Aars	262
Hvad værger gammel kristendom? Af Johannes Johnson	273
Du skal ikke misbruge Herrens navn. Af Georg Fasting	280
Svar til dr. Fasting. Af Thv. Klaveness	292
Gamle skatte. Af en lægmand	293
Amerikas mest fremragende filosof	303
Henrik Ibsen. Af Thv. Klaveness	321
Professorerne og den kirkelige bekjendelse. Af Chr. Bruun	328
Indtryk af vor evangl. luth. kirkes liv i Ungarn. Af N. Dalhoff	332
Tale som Guds ord. Af Ragnvald Gjerløw	341
Gjæstgivere i Norge i fordums dage. Af O. Olafsen	349
Lerka. Digt af Sigurd Nesse	364

328718

Side

Bibelen og naturvidenskaberne. Af Chr. Bruun 385
Dramatiske forestillinger i Bergen i gamle dage. Af Clara Thue Ebbell 395
Kristenlivets herlighed. Af Thv. Klaveness 406
Ibsen og moralen. Af Bredo Morgenstierne 420
Aagots hemmelighed. Af Regine Brun Arctander 425
Hans stjærner og hans folk. Et hebraisk digt 431
Professorer, prester, vi andre. Af Georg Fasting 433
Berguglen. Af Matti Aikio 437
Begge de kirkelige retninger. Af C. W. 439
Holger Drachmann. Af Oscar Geismar ..... 499 og 528
Deilig er jorden. Af Johs. Brochmann 466
Det store hjertes lys. Digt af Fredr. Døcker-Smith 473
Ibsens verdensanskuelse. Af Olaf Holm 475
En underlig drøm. Af Nora Bagge 480
Svar til dr. Fasting. Af Chr. Bruun 485
Stene for brød. Af James Rød 488
Mary. Af Thv. Klaveness 513
Jesus Kristus. Af Chr. Bruun 519
Fra norske menigheder i 1820-aarene. Af D. Thrap 545
Fra den anti-jesuitiske bevægelse. Af C. T. E. 558
Den kirkelige usandfærdighed. Af Georg Fasting 562
En berigtigelse 576
For kirke og kultur. Af red. 577
Kræmmere og landhandlere i Norge i ældre og nyere tid. Af O. Olafsen 578
Heime! Digt af Olaf Langeland 593
«Verden». Af Homo 595
Svar til dr. Fasting. Fra Chr. Bruun 607
Den burtkomne Messias. Af Arne Garborg 611
Kristus ikke Jesus. Af O. Offerdahl 615

NORGE I 1905.

Prædiken ved takkegudstjenesten den 7de december.

(Af *Thv. Klaveness*).

Salm. 118, 23—26.

Idag takker det norske folk Gud. Og det har meget at takke for. Gud har været god mod Norge i dette aar.

Det var et dristigt skridt som blev gjort den 7de juni. Vi maatte vente at det vilde føre til krig. Og krig, hvad vilde krig været? Krig vilde været nedslagtning og mishandling af en stor del ungdom. Krig vilde været sorg og jammer i tusender af hjem. Krig vilde været vort fattige lands økonomiske ruin. Krig vilde været fare for at miste den frihed vi eide. Vi stod ved randen af en afgrund.

Vi gik fri af afgrunden. Vi fik ikke krig. Vi gik ikke bare fri. Istedet for krigens lidelse og tab og fare fik vi den gladeste tid vort land endnu har oplevet.

Det er jo en idyl vi nu oplever. Havde en digter for nogen aar siden digtet denne idyl, vilde vi sagt: idyllen er vakker; men bare et digt; desværre kan den aldrig blive virkelighed. Nu er den virkelighed.

Norge ett, samlet, frit og uafhængigt rige. Alle landsdele, byer og bygder, alle samfundsklasser, høie og lave, alle partier, religiøse og politiske, allesammen samlet i én stor glædesfølelse. Samlet om sine institutioner: samlet om sit Storting og sin regjering, som arbeider haand i haand i klar og sterk forstaaelse og med det samlede folks fulde tillid og hengivenhed, samlet om sit unge kongepar, som alle jubler imøde i tillidsfuldt haab og glad kjærlighed.

Efter mere end fem aarhundreders tilbagetrukne afhængighed er vi igjen kommet jevnsides med verdens andre folk. En ny dag er rundet op over gamle Norge. Den begynder med straalende solskin, endda det er midt i vinternatten.

«Af *Herren* er dette sket; det er underligt for vore øine».

«Denne er dagen som *Herren* har gjort».

Eller er det ikke *Herren* som har gjort det? Er det os selv? Er det vore ledende mænd?

Vore ledende mænd fortjener ros. De har handlet med stor dygtighed og med stor fædrelandskjærlighed. Det er især én ting de fortjener ros for: den gjennemførte selvbeherskelse og det forsigtige maadehold de har udvist den hele tid igjennem, siden det dristige skridt blev gjort.

Man kunde frygtet for, at de efter et saadant skridt vilde sat haardt mod haardt og søgt at trumfe sig frem med trods og selvtægt og derved bragt landet op i krig. Men det gjorde de ikke. De bøied af. De holdt kun paa dette ene: Norges frihed og uafhængighed, men forøvrigt gav de kjøb. Paa den maade fik de Norge i havn. Denne kloge selvbeherskelse, denne frigjørelse fra det gamle forfængelige krigerideal som har kostet slegten strømme af blod, den skal prises. Lad alle verdens statsmænd efterligne den, og krigens forbandelse vil forsvinde fra jorden.

Ogsaa vort *folk* fortjener ros. Det fortjener ros, fordi det i flok og følge har fulgt sine ledende mænd, fulgt dem særlig i selvbeherskelse og forsigtigt maadehold.

Men — om det end er saa, at vor regjering og vort Storting og vort hele folk fortjener sin ros, ingen maa dog komme og sige, at det er dem som har skabt den dag som nu lyser over Norge.

Venner, om det er aldrig saa dygtig gjort det vi mennesker gjør, det bliver dog aldrig andet end smaating. Vi føler og erfarer det paa de tusen maader, at de store begivenheder i verdens og folkenes historie, de skabes ikke af menneskehænder; det er en usynlig magt som bestemmer dem. Hvor ofte gjør den ikke menneskers dygtigste verk aldeles til intet. Og til andre tider: hvor kroner den ikke deres skrøbeligste stræv over al maade. Ti han er suveræn, han den almægtige deroppe. Han gjør som han vil. Hans tanker er ikke vore tanker, og hans veie er ikke vore veie. Men som himlen er høiere end jorden, er hans tanker høiere end vore tanker og hans veie høiere end vore veie. Priset være hans navn!

Ser vi nu tilbage paa aarets begivenheder, da maa vi,

hvis vi vil være ædrue og sandhedskjærlige, indrømme: *vi* skabte krigen, men *Gud* skabte freden. *Vi* gjorde et skridt som efter al menneskelig sandsynlighed vilde bragt krigens rædsler og krigens farer over vort land. Men *Gud* afvendte det, og lod os for krig faa fred, ja mere end fred: en ny glad dag lod han oprinde over Norge.

Sandelig, denne er dagen som *Herren* har gjort. *Herren* alene, ingen var med ham.

For mig staar det saaledes, at naar jeg ret betænker hvad *vi* har gjort og hvad *Gud* har ledet det til, da føler jeg trang til med hele mit folk at kaste mig ned i støvet for Herrens fødder og bekjende: Vi er ringere, meget, meget ringere end al den miskundhed og trofasthed, du har bevist mod os. Ti vi har syndet og handlet daarlig, men du har ladet naade gaa for ret, og istedetfor fortjent straffedom overøst os med miskundhed og barmhjertighed.

Lad mig her pege paa ett punkt, hvor jeg især synes at Herrens haand har været kjendelig. Vi led en ydmygelse. Fæstninger, bygget paa norsk jord, af norske hænder, for norske penge, maatte vi love selv at lægge øde. Det var en ydmygelse. Det *bør* føles som en ydmygelse. Glæden over det vi har vundet, bør ikke gjøre os sløve for en slig ydmygelse.

Men netop denne ydmygelse er for mig et sikkert vidnesbyrd om, at her har *Herren* handlet.

Herren er en retfærdig dommer; han hævder ret og retfærdighed paa jorden. Intet brudd paa indgaaede forpligtelser lader han ustraffet. Og her forelaa brudd. Der forelaa brudd fra kongens side og fra Sveriges side. Saa føied Norge sit brudd til. 7de juni var et brudd. Alle var skyldige. Saa fik ogsaa alle sin tugt. Kongen og Sverige fik den ydmygelse at Norge rev sig løs. Norge fik den ydmygelse at maatte sløife sine fæstninger. Tugt fik vi alle. Og det trængte vi; ogsaa vi norske. Det havde ikke været godt for os, om vi havde faat lov at gjøre det vi gjorde uden at faa nogensomhelst tugt for det. Vor respekt for samfundsordenen kunde taget skade ved det. Gud er god; han handler med os som sønner. Hvilken søn er det vel som faderen ikke tugter?

Og se ved denne tugt kom alt i sin *rette* gjænge igjen: kongen løste os fra vor troskabsed, og Sverige anerkjendte os som uafhængig stat. Saa kunde vi *med god samvittighed* hylde vor nye — *vor egen* — konge, og glæde os i Norges nye dag.

Saa har det vist sig her som overalt, at *Herren* er dommer; Herren haandhæver retfærdighed og ret; men han er miskundelig tillige, overbærende og naadig. I naade har han tugtet os, og i naade har han velsignet os. Denne er dagen, som *Herren* gjorde; lad os fryde os og glæde os i den.

Nu gaar da Norge ind i et nyt afsnit af sin historie. Idyllen dette afsnit begynder med, vil naturligvis ikke vedblive. Den vil snart afløses af hverdagslivets strenge krav, og dermed ogsaa af hverdagslivets strid. Forskjellige meninger vil igjen gjøre sig gjældende, og splitte dem som nu staar sammen. Livet er ikke anderledes. Men to ting maa det norske folk tage med sig fra disse dage og aldrig miste. Først dette: har vi end forskjellige meninger, samler vi os end i forskjellige partier, vi er dog alle brødre, ti *vi er nordmænd.* Som brødre kan vi kives til dagligdags; men i alvorets stund staar vi sammen og slutter kreds om vor mor, vort deilige Norge.

Dernæst: over Norge vaager en levende Gud. Over Norge som over ethvert land paa jorden. Ti Herren hører jorden til og dens fylde, jorderiget og de som bor der.

Herren, vor Gud, er en levende Gud. Levende griber han ind, med udstrakt arm og med fast haand. Levende griber han ind i historiens gang og styrer og ordner dens traade. • Levende griber han ind med tugt for at hævde sine evige love, og med velgjerninger for at føre frem lys og lykke. En slig Gud har det norske folk. Det har oplevet og erfaret det i dette aar. Glem det ikke! Skriv det ind i din tanke og i dit hjerte, og lad det altid staa for dine øine. Hold dig til denne din levende Gud og forlad ham ikke; agt paa hans tugt og glæd dig i hans naade; fly de onde veie som fører til fordærvelse, og vandre de veie han viser dig i sit ord; lad trofasthed og sandhed møde hverandre; retfærdighed og fred kysse hverandre inden dine landemerker!

O herre, frels dog! O herre, lad det dog lykkes! Amen.

ET BLAD AF ARBEIDETS SAGA.

Zeissverket og Zeissstiftelsen i Jena.

(Ved *H. R.*)

Arbeide! Energi! er et af de slagord, som behersker tiden. I det kan en ligesom føle slegten paa pulsen. Det lærer os at kjende en af de største kræfter, som nu mere end nogensinde driver folkene fremover mod øget livslykke og velfærd. De ledende racer i verdensudviklingen skylder energien sin herskerstilling, energien hos de enkelte individer og hos det hele folk. Det vældige drama, som netop er afsluttet derborte i Østen, viser klarere end nogensinde, hvilken rolle energien spiller i verdenskulturen. Japansk energi og fart og russisk træghed og slaphed har mødt hinanden i en kamp, hvis resultat alle kjender. Og Japan har lært denne livskunst af den anglo-germanske race, af englændere og tyskere, som sammen med amerikanerne har gaaet i teten og vist verden, at arbeidet er en af livsnerverne i tidens kultur. Det er foreningen af de aandelige og materielle kræfter, som i de sidste hundrede aar har forvandlet jordens udseende og livskaarene for Vestens folk.

Naar en hjemfødning af en nordmand for første gang stikker næsen udenom stuedøren og tager sig en trip sydover, da er det menneskenes energi og travle flid derude som slaar ham med forundring, kanske i endnu høiere grad end den fremmede natur og de rige minder af gammel kultur. Han er ikke kommet længere end over Skagerak før han lægger merke til et lidet grandefolk dernede paa Danmarks sletter. Med hvilken merkelig maalbevidst kraft har ikke dette frændefolk trut og seigt vundet ind nyt land af den øde hede, til erstatning for det som overmægtige fiender røvede fra det! Det er den samme energi, som nu har gjort den danske bonde til den første i verden. Men denne *arbeidets* velsignelse for individ og samfund skyldes, det ser vi nu, den

dybe og sterke enhed mellem aandens og haandens idræt, som den danske folkehøiskole har *vakt* tillive.

Og gaar saa reisen videre fra Danmarks frodige sletter nedgjennem «das grosse Vaterlands» vekslende egne og ind mellem Schweiz' smilende og mægtige natur, da er det dette samme overvældende indtryk af flid og energi, der næsten tager pusten fra en. Især hvis han hører hjemme i et land, hvor et af slagordene er: kommer jeg ikke idag, saa kommer jeg imorgen. Fra kupevinduet i det brusende Schnell- eller Blitzzug ser han, hvorledes hver dyrkbar jordflek er ryddet og brugt, hver pinde i skogen samlet sammen og nyttet. Og enhver af os kjender fra hundrede reiseskildringer nordboens stemninger, naar han forvilder sig ind i de moderne industricentrers myretuer. Herude forstaar en bedre end før, hvorfor vi nordmænd kaldes et folk af drømmere med eventyrlysten i blodet. Vi kan nok en gang imellem tage et drabeligt løft, men lidet forstaar vi den kunst som dansker og andre foregangsfolk med dem har lært: «Paa det jevne, paa det jevne, ikke i det himmelblaa, der har livet sat dig stevne; der skal du din prøve staa» (Kaalund).

Nu, et opgjør mellem os og hine arbeidende nationer vil dog ikke for alle kontis vedkommende vise passiva til vor side. Bedst som vi blændes af glansen fra dette høit opdrevne energiens arbeidsliv, mørkner det for vort øie. Det er de dybe skygger, som arbeidets følgesvende kaster ind over disse samme folks liv. Tvil og nagende spørgsmaal krydser hinanden: Er de nu saa meget lykkeligere der ude? Hvad er den inderste mening i den rastløse strid? Det er vel ikke for intet, at den anglo-amerikanske race kalder den: the struggle for the life?

Lad være at livskaarene for mange, mange millioner er blevet lysere og lykkeligere. Men for hvilken pris har de kjøbt den? Materialismens dæmon svinger altid frygteligere sin svøbe over nationerne, ja den truer med at fortære deres inderste marv. Fattigdommens gjenfærd griner derude imod en grueligere end nogensinde. Vi øiner den saa meget klarere, som den ofte vokser side om side med en rigdommens overflod, der synes at trodse al fornuft og sammenhæng. Vi heroppe hører ofte nok, at det moderne kapitalistsamfund er

en vulkan. De faa lykkelige fryder sig endnu i det smilende og skjønne land, som drager sig opover bergets sider, men dybt dernede hører en drønnet fra de underjordiske kræfter, og der gaar ikke mange uger eller dage, før jorden skakes snart her snart der, eller den røde hane galer over kapitalist-statens taarn og spir. Det «røde spøgelse» varsler om den store verdenskamp mellem kapital og arbeide, hvori «de hvide slaver» skal rive sig løs fra kapitalismens jernklo. Alle de som, hver paa sin vis, lever paa livets solside føler det ikke er trygt længer og gruer hemmelig for den katastrofe, som kommer nærmere og nærmere. De fleste hylder vel ogsaa idag l'ancien regimes valgsprog: Efter os kommer syndfloden — og vedbliver sin dans omkring guldkalven. Men mange af tidens bedste og ædleste aander er ikke saa letlivede. De har mod til at se, at det røde spøgelse ikke er noget blændverk, men en frygtelig realitet. Det er da en trøst at vide, det er et lyspunkt i dette mørke, at den lille hær af sande menneskevenner aldrig trætner i sin kamp for at finde samfundsbot som duger. Den kristne verden mener jo at den er fundet. Men fra den anden side lyder det med haan: Kristenfolket har aldrig rukket at blive bærer af den sandhedens, kjærlighedens og retfærdighedens aand, hvorigjennem det skal fuldbyrde sin herres hellige vilje. Derfor er vi lige nær.

Nedskriveren af disse linjer har ingen forudsætninger for at indlade sig paa nogen dybere theoretisk granskning af dette spørgsmaal. Hvad jeg vil meddele er en kort oplevelse fra en liden underlig *arbeidets* verden, som gav mig et løfterigt udsyn mod en mulig løsning af dette vor tids mest indviklede problem. I den lille universitetsby *Jena* er der gjort et forsøg — saa storartet det end er, giver det sig dog ikke ud for mere — paa at løse arbeidets program indenfor en trang ramme. Et forsøg som visselig ikke paa nogensomhelst maade vil klæde sig med kristendommens navn, men som efter mit skjøn alligevel i mere end én henseende er baaret af kristendommens varme og vidskuende aand.

Mit formaal med at besøge Jena var i egenskab af reisende skolemand at faa lidt kjendskab til den pædagogiske bevægelse, som i Tyskland bærer *Herbarts* navn, og som for

tiden har sit hovedsæde i denne by. Retningens fornemste fører og første repræsentant er professor *W. Rein*, og det af ham grundede pædagogiske universitets seminar, der stadig samler interesserede opdragere og lærere fra alle kanter af verden omkring sig. Det gik mig, som vistnok de fleste andre besøgende, at opholdet ved seminariet blev noget af en skuffelse. Theori og praksis er jo ofte i livet temmelig inkommensurable størrelser, saaledes ogsaa her. Til gjengjæld tog jeg med fra den lille by i Thüringen et minde, fra et helt andet livsomraade, et billede af «arbeidets liv» i nutiden, hvis mest iøinefaldende træk var at her dækkede theori og praksis hinanden, saa langt det lader sig gjøre i denne ufuldkomne verden.

En landsmand spurgte mig en dag, om jeg havde seet Jenas største seværdighed, det netop fuldendte «Volks-haus». Sammen med ham besøgte og beundrede jeg da dette storslagne anlæg (hvorom mere senere). Paa mit spørgsmaal om hvem det stolte verk skyldtes, fik jeg vide, at det var en gave til byen Jena fra *Karl Zeiss's optiske verksteder*, som ligger vis à vis folkepaladset. Min nysgjerrighed var vakt. Min landsmand gav mig et lidet indblik i dette foretagende, hvis tilværelse hidtil var mig aldeles ukjendt. Forsynet med vort ministerpas gik vi til den administrerende direktør og bad om tilladelse til at bese fabrikerne. En saadan tilstaaes sjelden, sagde prof. Rein os senere. Men da vi begge var helt uskyldige og upraktiske skolemennesker fandt man vel, at fabrikens mange og værdifulde patenthemmeligheder var fuldkommen sikre for at blive røbet af vort ukyndige øie. Ledsaget af en ung intelligent tjenestemand drog vi da fra hus til hus og sal til sal, op og ned ad utallige trapper gjennem et helt bykvartal. En tilfældig bemerkning om at fabrikerne ikke alene var enestaaende i sit slags, men at det hele foretagende var organiseret efter aldeles nye socialøkonomiske grundsætninger opfriskede gamle interesser hos mig. Jeg vilde have mere rede paa tingen, og var saa heldig at faa min trang tilfredsstillet ved et netop i nyt oplag udkommet skrift af en med Zeissverket nøie kjendt videnskabsmand, professor Dr. Auerbach i Jena. Skriftets titel er: «*Das Zeisswerk und die Carl-Zeissstiftung in Jena*. Ihre

wissenschaftliche, technische und soziale Entwickelung und Bedeutung für weitere Kreise dargestellt». Jena 1904. Verlag von Gustav Fischer.

Jo mere jeg læste af dette skrift, desto mere maatte jeg sande forfatterens indledningsord, at en lekture fængsler i samme grad som «den lader læseren erkjende enheden i mangfoldigheden og skrider frem fra det specielle og hverdagslige til det almene og overordentlige». Hvad er det da, som skildres i denne bog? Det er en enkelt *storbedrift* blandt de mange som i nutiden har seet lyset. Men det er, som nævnt, et foretagende, der i visse maader er uden sidestykke i den hele verden. Som allerede skriftets titel antyder, frembyder Zeissverket en flersidig interesse, og det er om alle disse forskjellige sider, at forfatteren vil fortælle. Men omkring alt hvad han lader os se og høre slynger sig et fælles baand, alt i denne bedrift munder ud i et eneste stort formaal, alt blir behersket af en eneste tanke. Og denne tanke er intet mindre *end at stille menneskets arbeide under slige vilkaar, at det i sandhed blir, hvad den hellige skrift kalder det: menneskelivets kostelige skat.* Maalet er i alle henseender at forme arbeidet slig, at det blir livets glæde og løn.

Forfatteren gjør os dog straks opmerksom paa, at de tanker og bestræbelser han vil skildre ingenlunde er nye. «De har», siger han, «i lange tider slumret i mange hjerner. Stundom har de ogsaa naaet frem til et slags vaagnet liv». Som oftest har lykken gaaet dem imod. Deraf tvilen om de havde noget virkeligt værd. Mange har stødt paa en sætning som den: «Tekniken maa helt igjennem bygge paa videnskaben»; eller paa den: «Arbeidsgiverens interesser falder sammen med arbeidstagerens». Men hvad værd har de havt? Baade disse og mange andre af deres slegt har fristet den skjæbne, tilsyneladende og meget let, at blive reduceret in absurdum. At bevise deres rigtighed har faldt særdeles vanskelig. Resultatet har været negativt. Menneskene har om dem den mere eller mindre vage forestilling: Ja, det er altsammen meget smukke og gode ideer. De har bare den ene, men rigtignok slemme feil: De kan ikke omsættes til virkelighed. «Det er den gamle sang om de frie og høie

tanker som trives saa fredelig side om side, og de virkelige ting som kjæmper saa haardt mod hinanden om pladsen her i verden». Saa taler erfaringen, og den er til en vis grad rigtig, mener Auerbach. Men udover denne triste erfaring er vi dog af og til naaet. Det skede hver gang en klippefast overbevisning og en vilje af jern gav beviset for, at erfaringen alene var sand, saalænge tankerne ignorerer virkeligheden eller reiser sig til strid mod den. Men den falder sammen, naar de store og høie ideer stiller sig i tingenes tjeneste paa en maade, som svarer til disses natur. Er blot tankerne sunde og klare, gives der altid en virkelighedens verden som stemmer med dem. Det er en slig liden virkelighedens verden, skabt af en sublim tanke om arbeidets glæde og velsignelse, prof. Auerbach vil føre sine læsere ind i og lære at forstaa. Det er en bygning, reist af den rene abstrakte tanke, takket være «der grauen Theorie». Mange profeter spaadde, at den snart vilde ramle og synke i grus. Men det gik omvendt. Den staar der stødt og rolig og har taalt at blive paabygget altid høiere stokverk, ja giver løfte om i kommende dage at blive bygget baade videre ud og end høiere op.

Nedskriveren indbyder tidsskriftets læsere til, med prof. Auerbach som cicerone, at aflægge et besøg i dette arbeidets verksted, som den moderne kultur har skabt dernede i Thüringerland.

Emnet har ikke bare en theoretisk, men en aktuel værdi af høi rang just i denne tid. Den skulde jo indvarsle en ny arbeidets dag, med ny og sterkere arbeidshug hos alle, der vil være med paa at bygge vort land under selvstændighedens og frihedens nyskabte æra.

I. Jena-verkets teknisk-videnskabelige indretning.

Den praktiske optik.

Auerbach giver i første halvdel af sit verk en indgaaende skildring af den videnskabelige og tekniske side ved dette eiendommelige foretagende. Det hører til den gren af den menneskelige «flid», som kaldes *praktisk optik*. For at blive klar over dets særstilling kan man tage en anden nutids-

storbedrift til sammenligning, nemlig *elektrotekniken*. Ved siden af principielle ligheder blir der dog en faktisk og vældig ulighed mellem begge. Fælles for dem er, at de hviler paa de samme naturvidenskaber, nemlig fysik og kemi. Endvidere at de er vokset ud over videnskabens rene sfære og har skabt en teknik, som ikke engang længer er fuldt forstaaelig for repræsentanter for fagvidenskaben. Her menes ved teknik ikke blot egentlig fabrikation i og for sig; i fabrikationen indgaar som integrerende bestanddel den art og maade, paa hvilken problemerne er blevet opstillet, behandlet og løst gjennem regning og tegning. Fælles for begge slags industrier er endelig, at de stiller de høieste krav til alle sine arbeidere, fra den øverste leder lige ned til den saakaldte mekaniske arbeider. Disse krav har givet sig et tilsvarende udslag i de høie honorarer og lønninger, saavelsom i den korte daglige arbeidstid.

Men paa den anden side er udviklingens gang indenfor elektrotekniken og optiken helt forskjellig. Den første har i de sidste firti aar vældig overfløiet sin meget ældre søster, optiken. Og det har sine gode grunde. Elektriciteten er jo nemlig i besiddelse af overmaade talrige kraftytringer. Elektricitetens virksomhed maales i hestekræfter, og spiller en fremtrædende rolle i den tekniske verdens energihusholdning. I sammenligning med denne elektricitetens robuste karakter er lysets væsen af mer «ætherisk» art. Ogsaa lyset yder arbeide; man har i den nyeste tid endog kunnet maale lysstraalernes tryk og lyskildernes arbeidsækvivalent. Men her handles der om de allerfineste kraftytringer. Lyset eier alene en eneste kraft, omend mangfoldig udformet: Det skaffer os *billeder*, det lar os *se*. Lyset, i den her nævnte betydning, har ingen skabende evne, det *viser, tegner* alene. Det staar ikke i nogen menneskelig virksomheds tjeneste, men i *erkjendelsens*.

Vistnok er det just den praktiske optiks opgave at udvide synets herredømme, at strække det ud over de sedvanlige grænser i rum og tid. Dette omraade falder i følgende hovedgrene: Mikro- og teleoptiken, stereoptiken, den fotografiske og maaleinstrumenternes optik. Dens omraade er altsaa rigt og mangesidigt nok, men saadan egentlig «prak-

tisk», som navnet industri skulde antyde, er det dog ikke. Vi tænker da ikke paa de simpleste produkter som brilleglas og lignende, eller enkelte anvendelser i fotografien. Men dette har netop sin aarsag deri, at optiken ligger afsides fra de skabende virksomheders store omraader og alene tjener den rene erkjendelse og kundskab om tingene. Men selv om den undertiden kaster sig midt ind i det praktiske liv, f. eks. naar den befatter sig med at lage maalekikerter, afstandsmaalere eller smørprøvere og lign., saa kommer dog optikens mest typiske ydelser i langt overveiende grad den lærde eller den videbegjærlige lægmand til nytte (mikro- og teleskopet, fotografien m. v.).

Karakteristisk saavel for den her nævnte paralellisme som modsætning er en sammenligning mellem to foretagender, hvoraf hver enkelt, paa sit omraade, indtager en ledende verdensstilling, nemlig *Siemens & Halske i Berlin* og *Carl Zeiss i Jena*. Begge storbedrifter er fremstaaet af ganske beskedne mekaniske verksteder, hvis virksomhed saa at sige ikke strakte sig ud over det bykvartal, hvori de laa. Ved at en mand udenfor lauget traadte ind i bedriften, artilleriofficeren *Werner Siemens* og universitetsdocenten *Ernst Abbe* har de begge skudt en slig vekst, at «af kvartalet er blevet en jordglobus». Fra Upsala til Kapstaden, fra San Fransisco til Tokio, finder man nu produkter fra begge forretninger. Sin ledende stilling skylder de begge den inderlige forbindelse mellem videnskabelig eksakthed og teknisk fuldkommenhed. Begge er grundlagt i selvsamme aar. Men tallet paa arbeidere i forretningen er hos Siemens & Halske nu mere end ti gange saa stort som hos Zeiss. Og vi forstaar hvorfor? Blandt hundrede som lever dagens liv og ønsker at gjøre sig det saa bekvemt som mulig, er det kun «en liebhaber til det sande og skjønne», og paa hundrede amatører kommer der kun én forsker.

Naar trods alt de Zeisske verksteder for øieblikket tæller omtr. 1 350 arbeidere — deriblandt mere end 20 videnskabsmænd og 80 ingeniører og verksmestre — og dermed indtager en enestaaende stilling blandt den hele verdens finoptiske og finmekaniske forretninger, da har de to omstændigheder at takke derfor, nemlig paa den ene side *for-*

træffeligheden, og paa den anden *mangfoldigheden* af deres produkter. Forf. ledes ved det eiendommelige forhold mellem disse to faktorer ind paa en betragtning af nutidens industrielle arbeide, som han sammenfatter under betegnelsen:

Enhed og mangfoldighed.

Fortrinlig kan en frembringelse alene være, naar den er fremgaaet af en fuldkommen theoretisk forstaaelse og en dertil svarende teknisk dygtighed. Og dette er atter kun da muligt, naar arbeideren, eller rettere, naar enhver som tager del i fremstillingen af produktet vier hele sin erfaring, intelligens og tid just til den ene gjenstand. Altsaa: Et fortrinligt optisk produkt fremstaar kun da, naar den deltagende mathematiker fuldstændig behersker de formler, som kommer til anvendelse ved bygning af instrumenterne, naar fysikeren fuldkommen har arbeidet sig ind i læren om lysstraalernes gang i disse instrumenter, og naar de enkelte arbeidere har den rigeste og bedste erfaring, den ene i fabrikationen af okurlarglas, den anden af objektivglas, den tredje i bygning af selve røret o. s. v. Med andre ord: Hemmeligheden ligger i *arbeidsdelingen,* og denne er hos Zeiss mest mulig gjennemført paa den maade, at enhver medarbeider har sin snevert begrænsede virkekreds, i hvilken han selvfølgelig med tiden blir uden konkurrenter saa at sige.

Man kunde nu tro, at en konsekvens af dette arbeidsdelingens princip, anvendt paa forretningen som et hele, maatte være den, at verkstederne har indskrænket sig til fabrikation af en enkelt artikel, f. eks. mikroskoper. I de første 40 aar drog virkelig verkstederne denne konsekvens med al ønskelig strenghed. Ogsaa heri ligger jo en arbeidsdeling, al den stund fabrikationen af andre artikler overlades andre verksteder, saa alle kræfter anspændes i den ene retning, nemlig at fremstille mikroskoper, som er de bedste i verden. Men netop her viser det sig, hvorledes ethvert praktisk princip har sine grænser, udover hvilke dets anvendelse mere vilde skade end gavne. Naar Zeiss-verket har naaet sin nuværende udstrækning, da er dette Abbes fortjeneste, som i rette øieblik erkjendte, at ogsaa arbeidsdelingens princip har sin grænse. Denne ligger der hvor en

dobbelt fare begynder. For det første den at tallet paa de i forretningen deltagende blir for stort i forhold til det ene produkt, thi selv om dette ikke just kommer ud af mode, er det i alle fald udsat for sterke svingninger i henseende til behovet. For det andet ligger den fare nær, at virksomheden som øves, lider skade ved opgavens monotoni — den aandelige ikke mindre end den materielle. Den blir rutine og afstumper blikket for det fjernere liggende, fordi dette er bundet til en trang horisont. Dermed gaar dygtigheden tabt til i rette øieblik at tilføre særfaget nye tilskyndelser, som ikke netop ligger i de udtraadte spor.

Ud fra dette synspunkt var det at Zeiss-verket efterhaanden føiede nye gjenstande ind i fabrikationen. Intet aar gaar hen uden at en eller flere nye specialartikler optages efter det gamle ord: «Raster jeg, saa rustner jeg». Just ved mangfoldigheden af sine produkter, som intet skaar har gjort i deres fortrinlighed er Jena-verket enestaaende. Det har rivaler, tildels mere eller mindre jevnbyrdige i den ene eller anden retning, men det har ingen konkurrent med hensyn til den hele samlede produktion.

Den nye æra i mikroskopbygning.

I aaret 1846 aabnede *Carl Zeiss* et lidet fininstrumentverksted i *Jena*. Han var født 1816 i Weimar, hvor faderen havde en legetøisforretning. Han besøgte en tid gymnasiet, men gik saa i lære i forskjellige maskinverksteder i Weimar, Stuttgart og Wien, indtil han grundede sin forretning. I 1881 udnævnte universitetet i Jena ham til æresdoktor i filosofien paa grund af hans fortjenester af videnskaben.

Ernst Abbe er født 1840 i Eisenach; hans far var spinderimester. Han besøgte universiteterne i Jena og Göttingen. Paa grund af en afhandling om den mekaniske varme-ækvivalent blev han ved sidstnævnte universitet promoveret til doktor og habiliterte sig i 1863 for et docentur i mathematik, fysik og astronomi i Jena. I 1866 traadte han i forbindelse med Zeiss, blev 1870 ekstraordinær professor. Abbe er æresdoktor i det medicinske fakultet i Halle og det juridiske fakultet i Jena, samt medlem af talrige videnskabelige selskaber.

I og for sig vilde aabningen af et sligt verksted ikke fortjene opmerksomhed, thi det er en simpel nødvendighed for ethvert universitet hvor der drives medicinske og naturvidenskabelige studier og undersøgelser. Og indehaveren vil ofte nøies med slet og ret at besørge de almindelige bestillinger og reparationer. Men Zeiss var, skjønt en ganske simpel mand, ikke af dem, som slaar sig til ro paa den flade landevei. Han maatte høiere op, hvis livet skulde have noget værd for ham.

Finmekaniken staar i nært forhold til den praktiske optik. Baade tiden i det hele og det videnskabelige liv i Jena var en god jordbund for optikens videre udvikling. Celletheorien var i sin første blomstring, med aandfulde repræsentanter i Jena, som *Jacob Schleiden* og *Schacht*, og medicineren *Domrich*. For de opgaver, som foresvævede disse mænd, var det daværende mikroskopiske haandverktøi aldeles utilstrækkeligt. Det blev Schleiden som mere og mere drog den lærvillige mekaniker mod optiken, fulgte hans fremskridt fra aar til aar med den varmeste interesse og flittig udbredte hans ry til vide kredse

Zeiss gjorde fra først af mikroskoper, som hverken var daarligere eller bedre end dem fra andre velrenomerede verksteder. Men han saa snart, hvor utilstrækkelige hans midler var. «Han stod paa skilleveien. Enten kunde han løbe ind i den jevne middelmaadigheds havn. Eller han maatte se sig om efter hjælp for at kunne tilfredsstille den moderne videnskabs fordringer. Han valgte den sidste vei og gav sig ud paa det aabne hav. Det var modigt. At han ikke alene gjorde det, men ogsaa fandt sig en lods, var visdom. Hvor mod og visdom forener sig, er følgen næsten aldrig udeblevet».

Men hvor skulde han finde en kjendtmand i den nye og næsten uprøvede kurs? Det maatte være en mand, som baade havde mod og geni, mod til at gjøre feil og udholdenhed til at naa frem gjennem alleslags vanskeligheder og modbør. Den første lods Zeiss fik tag i gav snart op. Det var da et lykkeligt skjæbnens træf, at han anden gang kom til den rette, *Ernst Abbe*. Sammen naaede de to efter mangehaande møie og besvær ud i rum sjø.

De dengang brugelige mikroskoper var frugten af hundrede og atter hundrede forsøg. Man slibte de for okularet og objektivet nødvendige linser og iagttog, hvilke billeder af smaa gjenstande de kastede ind i øiet. Aar for aar fik man naturligvis flere og flere støttepunkter for linsernes formning, for at undgaa bestemte feil. Forandrede man nu ganske lidet ved linsens diameter for at undgaa disse feil, saa fandt man, at andre feil til gjengjæld var blevet saameget større. Saa forandrede man stadig væk videre. Da et optisk billede for at være feilfrit maa have overordentlig mange gode egenskaber, blev det saa uendelig mange betingelser, som maatte opfyldes, at kanske aarhundreder ikke vilde have strukket til for paa den maade at finde et idealt mikroskop. Paa den tilstand kunde der alene ad en eneste vei gjøres en radikal ende. Man maatte *videnskabelig* forfølge, ikke alene grundlovene for lysets straalegang, men ogsaa alle enkeltheder i denne. Man maatte søge at finde formler, saa at sige støbte i jern, fra hvilke de med mathematisk nøiagtighed kunde aflæses, hvilket gjennemsnit, hvilken tykkelse og krumning man skulde give linserne for at undgaa alle feil, eller i alle fald gjøre disse saa smaa som mulig. Alene paa den maade kunde man være sikker paa at faa et instrument, som ikke narrede en, naar det først nøie var prøvet. De formler, som kunde byde slig sikkerhed, kan man paa forhaand vide maa være overordentlig indviklede. Det gjaldt at begynde med de enklere, som kun gav et tilnærmelsesvist udslag og saa gaa skridt for skridt fremover til den yderste mathematiske nøiagtighed. Men haand i haand hermed maatte ogsaa den mekaniske teknik stadig gaa fremover. Den maatte blive istand til præcist at løse de ligesaa præcist stillede opgaver. Afvigelsen fra den ideale tykkelse eller krumningsradius maatte uafladelig forminskes til $\frac{1}{20}$, $\frac{1}{50}$, $\frac{1}{100}$ og saaledes videre og videre. For at opnaa en saadan nøiagtighed trængtes de allerfineste prøvningsmethoder. De saakaldte newtonske farveringe er et saadant kontrolmiddel af uforlignelig ydelsesevne, med hensyn til konstansen af en flades krumning. Disse ringe kommer tilsyne, naar man lægger to flader med forskjellig krumning paa hinanden. De maa forsvinde, naar linsefladen overalt er lige krum som prøvefladen. Længe før

havde Frauenhofer udfundet denne methode for kikertglas. I Zeiss-verket blev den selvstændig indført af den gamle verksmester *Löber,* en mand, som har gjort sig høit fortjent af den hele bedrift ved sin dybe forstaaelse af de opgaver, som er stillet den subtile teknik. Han er ogsaa blevet læremester for alle Jena-optikere. Men disse kontrolmethoder spiller ogsaa en særdeles vigtig rolle ligeoverfor linsernes øvrige dimensioner, f. eks. til at bestemme deres tykkelse, plan, gjennemsnit o. s. v. Methoderne er stadig blevet fuldkomnere og har affødt nye specielle apparater.

Det store gjennembrud i linsetekniken var altsaa begyndt. Sliberne havde fra nu af strikte at holde sig til de af de mathematiske formler anviste maal. Blev produktet godt eller slet, det blev just slig det skulde blive, naar det blot fremstillede virkeliggjørelsen af theorien.

I saadanne arbeidsvilkaar ligger dog en stor fare for den, som bryder nye baner. Det kunde, ja maatte træffe, at de nye produkter af den videnskabelige optik blev slettere end de bedste produkter af den gamle forsøgsoptik med dens mangfoldige og lange erfaringer. Det var dog netop denne erfaring de mænd i Jena ikke længer vilde vide noget af. Uheldene fandt dem ogsaa forberedt. «Første gang gaar det ikke» sa de til sig selv; «men med tiden skal vi naa frem».

Carl Zeiss' fortjeneste blir da saameget større, naar man erindrer, at han var en jevn, simpel mand, som til en vis grad kun opfatter alt der foregaar omkring ham ligesom gjennem et let slør. Vi maa forestille os ham hele dagen igjennem tumlende med formler, tegninger og tal, som skulde bane veien for de nye planer. Om kveldene, naar han kom hjem, sad han over sine haandbøger for ved egne kræfter at faa greie paa alle disse indviklede sager. Denne mand hvis forretning gik daarlig nok, var jo en vaagehals, som gav sig ikast med ting, som alle forstandige folk rystede paa hovedet ad. Videnskaben har, mener Auerbach, aldrig staaet i synderlig kurs hos praktikerne. Særlig naar det gjaldt indviklede problemer i tekniken, hed det altid: Her kan vi da ikke begynde med theorien. Gjennem en lang tid gav derfor andre optiske verksteder sine produkter den anbefaling med paa veien, at de *ikke* var bygget *slig som de i Jena.* Denne

anbefaling har rigtignok senere maattet vige plads for den modsatte: «Vore mikroskoper er bygget *nøiagtig slig som de i Jena*».

Naar en mand med Carl Zeiss' dannelse, under en saadan stemning mod videnskaben, alligevel løfter dens fane, da betyder dette i og for sig noget overordentligt. Dette saa meget mere som han allerede havde gjort et forfeilet forsøg, og som det saa ud til at han ogsaa under Abbes førerskab forgjæves maatte gjøre offer paa offer, for kanske tilsidst at gaa tilgrunde. Men saa gik det ikke. Af universitetsmekanikeren blev verdensoptikeren, ja noget meget mere.

Betydningen af en Carl Zeiss' personlighed, i rent faglig forstand, vil kanske træde endnu mere plastisk frem, naar han sammenlignes med to andre mænd af en saa absolut storhed, at det kunde synes, som de maatte trykke ham til jorden. Den ene er en mand, der ogsaa begyndte som en simpel, fattig speilsliber og endte sit liv som en af de mest berømte fysikere og optikere historien kjender. Det er *Josef Frauenhofer*. Allerede et halvt aarhundrede tidligere havde Frauenhofer paa et andet specialomraade — kikertens — opstillet den mest minutiøse videnskabelighed som et grundvilkaar for et godt resultat i den praktiske optik, og havde ogsaa gjort denne fordring til fuld virkelighed. Man kunde da være tilbøielig til atter at frakjende Zeiss og Abbe største delen af den fortjeneste som tillægges dem, eftersom de her jo synes at være bare efterlignere og overførere paa et beslegtet omraade. Men saaledes er det dog ingenlunde. «For dem der kan tage alle momenter nøie i betragtning, staar det klart», siger Auerbach, «at Frauenhofers verk ikke kunde være noget ledende forbillede, men i det høieste kun gav vink for anvendelsen af den samme grundtanke».

Den anden mand, hvormed Zeiss kan sammenlignes er *Alfred Krupp*. Ogsaa han begyndte i de trangeste kaar og fra nyt af. Men i staal- og jernindustrien, særlig i kanonfabrikationen, har han senere overfløiet alle sine fagbrødre. Ligesom hos Zeiss giver først og fremst den intellektuelle begavelse os nøgelen til at forstaa mandens fremgang, men desuden den jernhaarde udholdenhed, med hvilken Krupp aar efter aar drev sine forsøg med fare for økonomisk ruin.

Dernæst hans klippefaste overbevisning om, at alle disse forsøg tilsidst maatte og skulde krones med held, eftersom deres videnskabelige basis var en kjendsgjerning; til de mindste enkeltheder var virkningen af hans gyde-staalrør paa forhaand sikret, ved de anvendte fysiske og kemiske methoder.

Saameget om den mand, der nu i lange tider har ligget i sin grav. Men over ham maa man ikke glemme hans endnu levende medarbeider. Hvorledes Jena-verkets udvikling vilde blevet, om Zeiss havde fundet en anden end *Abbe,* er ikke godt at sige, mener Auerbach. Saameget synes sikkert, at dets glimrende fremgang skyldes den kjendsgjerning, at Abbe ikke var nogen almindelig routinemester i den videnskabelige optik. Mange af de forbedringer, som betinger menneskehedens fremskridt kræver erfarne og skabende fagmænd til sin løsning. Med de allerstørste problemer forholder det sig anderledes. Her er det de rige, friske personligheder, som bryder banen, personligheder som ikke er smittede af schematisme eller indsnevrede ved overmaals authoritetstro. Abbe kan uden blussel lade sig indrangere blandt pionerer som en Faradog, Frauenhofer og Rob Maier (induktion, spektralanalyse og kræfternes konstans). Men ogsaa rent menneskelig seet hører han til de store og sjeldne mænd. Yderst faa har forstaaet som han i skjøn endrægtighed at arbeide sammen med en mand, hvis dannelse og udvikling havde gaaet ganske andre veie, og som derfor havde en helt anden opfatning af de allerfleste ting. Dertil kom hans evne til at begeistre saavel kompagnonen som det hele personale for nye, fremmedartede og tilsyneladende aldeles utaknemmelige opgaver. Det formaaede alene en personlighed, som helt ud stillede sin overlegenhed i den sags tjeneste, som han havde viet sine kræfter. Det er vanskeligt at afgjøre, hvad man mest skal beundre: Den fintfølende maade, hvorpaa den erfarne forretningsmand mødte den unge doktor, eller den tankerige lærde den jevne praktiker, begge i lige grad besjælede af samme ønske, at naa maalet i gjensidig forstaaelse.

Efter i disse almindelige omrids at have skildret Abbes virksomhed gaar forf. over til nærmere at paavise hans fortjenester med hensyn til mikroskopbygningens theori og praksis. Vi kan dog ikke længer slaa følge med ham under

denne paavisning. Fremstillingen bevæger sig nemlig paa et for lægmanden altfor specielt, teknisk-videnskabeligt, omraade. De som har forudsætninger til at forstaa Jena-verkets indre teknik og ønsker at lære denne nærmere at kjende, maa derfor henvises til selve skriftet.

Det samme gjælder fremstillingen af, hvad Auerbach kalder: *Programmets udvidelse.* Her skal alene nævnes, at bedriftens udviklingsgang falder i tre perioder. Dens barndomstid ligger mellem aarene 1846 og 72, da Abbés theori endelig blev virkeliggjort. Aarene 1872—89 danner en overgangsperiode, i hvilken verket gik over fra en jevn haandverksdrift til ren storbedrift. Med 1889 indtræder modningstiden, da produkterne fuldkommengjøres og arbeidsdelingen gjennemføres, paa samme tid som den samlede praktiske optik drages ind under verkets drift. Det blev da af den allerstørste betydning at finde medarbeidere, som kunde træde ind, dels i den fællestekniske eller økonomiske ledelse, dels som arbeidschefer for de specielle afdelinger. Bedriften omfatter i dette øieblik 6 selvstændige afdelinger, nemlig: 1) mikroskopi, 2) projektion og mikrofotografi, 3) den fotografiske afdeling, 4) astronomi, 5) kikerter og 6) maaleinstrumenter. Dertil slutter sig en afdeling for maskinbygning og hjælpemidler (bogbinderi, snedkeri, bygningsbyreau o. s. v.). Forf. meddeler en oversigtstabel over samtlige opfindelser fra 1868—1903; de udgjør alt i alt 128, vistnok tildels epokegjørende fremskridt paa den videnskabelige optiks omraade[1]).

[1]) Auerbach har som oplysende bilag forsynet sit skrift med flere grafiske tabeller, som viser produktionens overordentlige udvikling i de forskjellige perioder.

Af tabellerne hidsættes en del tal:

1. *Tjenestemænd.* Tallet steg fra 1846—1881 til *120,* 1881—96 til *800,* 1896—1903 til *1280.*
2. *Lønninger i millioner mark* udgjorde: 1881—82 *0,6,* 1882—1900 *1,6,* 1900—02 *2,3,* 1903 *1,9.*
3. *Nettoomsætning i millioner mark.* 1877—86 $^1/_2$ *mill.,* 1886—91 *1 mill.,* 1891—95 $1^1/_2$ *mill.,* 1897 *2 mill.,* 1899 $2^2/_3$ *mill.* (omtr.), 1902 $3^2/_3$ *mill.* (omtr.).
4. *Solgte mikroskoper.* 1850—65 *240* ialt, 1878 *400,* 1882 *840,* 1886 *1420,* 1890 *2200.*

Senere er tallet paa disse mængder af produkter aftaget, paa grund af fabrikatets udvidelse i saa mange nye retninger.

Det nye glas.

Hidtil har alene været talt om den *form*, linserne maa have, forat man kan faa gode billeder. Straalernes løb er dog afhængigt af en anden faktor, nemlig det *materiale*, hvoraf linserne er gjort.

Under sine beregninger kom Abbe snart til et punkt, hvor han maatte sige sig selv: De og de linser vilde give et vidunderligt mikroskop, hvis man kunde gjøre dem af det og det glas. «Aar igjennem har vi», fortæller Abbe om sine arbeider med Zeiss, «ved siden af virkelig optik drevet *fantasi*optik, overveiet konstruktioner med hypothetisk glas, som aldeles ikke eksisterede, idet vi diskuterede de fremskridt som vilde være mulige, naar engang raamaterialets fabrikanter kom til at interessere sig for optikens opgaver». For at prøve sine ideer gjorde de forsøg med *flydende* linser, saaledes valgte, at deres egenskaber svarede til det ønskede glas.

Endelig lykkedes det Abbe ogsaa paa dette omraade at finde den rette mand for sit formaal, nemlig dr. *Otto Schott* fra Westfalen, som baade ved familietradition og eget studium var vel hjemme i glasindustrien. Han var en idealist af samme aand som de to øvrige. I 1881 traadte han i samarbeide med Abbe og fastslog en vidtskuende plan for de nødvendige videnskabelige undersøgelser. I sit glasverk indførte han forsøgssmeltning i ganske liden maalestok. Abbe undersøgte prøverne med det af ham just til dette brug opfundne *spektrometer*. Meget snart viste sig visse forhold at være tilstede mellem den kemiske sammensætning og de optiske egenskaber, og der kunde nu planmæssig arbeides videre. I 1882 flyttede Schott til Jena, hvor forsøgene fortsattes i større maalestok. Ved at træde i forbindelse med Berlinerteknikere og lærde opnaaede man en understøttelse fra det preusiske undervisningsministerium under v. Gössler. Høsten 1884 sattes igang en glashytte i Jena under firma: «Schott & Co.s glastekniske laboratorium».

En vandring gjennem Zeiss-verket.

Det af Carl Zeiss i 1846 grundlagte verksted fandt fra først af et beskedent asyl i forskjellige smaa huse i Jena.

Der trængtes ikke mere plads end til mesteren selv, en svend og to læregutter. Den mester som lever igjen fra hin tid, verksmester Löber, fortæller, at de ikke altid havde nok at gjøre i optiken, derfor maatte de ogsaa tage mekaniken til-hjælp. I revolutionsaaret 1848, da Zeiss stod i borgervæb-ningen, drev de især paa med at forandre gamle flintelaas-geværer til perkussionsvaaben. Under handelskrisen i 50-aarene maatte Zeiss opsige alle sine folk undtagen verks-mesteren.

Omkring 1870 var fabriken vokset til 50 arbeidere. Den kjøbte da et grundstykke udenfor byen, hvor de første bygninger blev opført. Især siden 1890 har der aar efter aar reist sig nye bygværker, store og statelige. Nu omfatter verket en grundflade af 12 000 m.², hvoraf knapt halvparten er bebygget, men selve verkstederne udgjør 15 000 m.² I andre bedrifter pleier ofte 5—6 000 arbeidere at være samlet paa et saadant fladerum, her derimod alene 1 300—1 400. Der er altsaa skaffet rigelig plads for hvert arbeidsfelt og draget udmerket omsorg for alle tjenestemænd i hygienisk henseende; kubikindhold, opvarmning og ventilation er da ogsaa første rangs.

Syd for Jena ligger verkets eget *elektricitetsverk*, som skaffer kraft og lys. De ledes gjennem høispændt strøm tvers gjennem byen og ind til de forskjellige arbeidsrum.

Paa hjørnet af Zeiss-pladsen ligger den store og smukke bygning som rummer forretningens *ledelse*, forvaltningen, laboratorierne og ekspeditionsrummene, hvor produkterne faar en sidste prøve, førend de sendes ud over verden. Bagenfor i det store kvartal ligger saa alle *verkstederne*. De falder i to hovedafdelinger: Den *optiske* og den *mekaniske*.

Vi begynder vor gang i den sidste. Først kommer vi ind i *formeriet* og *støberiet* for alle metaldelene. Raamaterialet kommer fra det saakaldte *magasin*, som omfatter kobber, zink, jern og aluminium. Disse stoffe bruges til de forskjel-lige legeringer, som har opnaaet et stort ry over hele Tysk-land. De forskjellige dele af støbegodset opstables i maga-sinet, gaar saa fra dette til dreierverkstederne for der at underkastes en mere eller mindre indgaaende behandling for de forskjellige instrumenter. Paany lagres de i magasinet og

gaar saa videre til de forskjellige (6) afdelinger. Al fabrikation, ogsaa af metaldelene, foregaar strengt efter tegning og theori, og paa ethvert trin blir alle metaldele, førend de naar næste station i bearbeidelsen, nøiagtig prøvet af den verksmester eller kontrolembedsmand, som forestaar vedkommende afdeling. Tilfredsstiller de ikke de forskriftsmæssige præcisionsbetingelser, blir de sendt tilbage for at opnaa fuldkommenhed, eller, hvis det ikke kan ske, tilintetgjøres de. En særskilt behandling blir alle *nye konstruktioner* tildel, saa ogsaa alle de specielle opgaver som aar ud og aar ind i stort tal stilles fabriken af lærde og videnskabsmænd, til brug for deres studier og undervisning. Disse arbeider dækker oftest ikke omkostningerne, men dertil tager verket intet hensyn. Falder de kun indenfor rammen af bedriften, er det løn nok, at de opmuntrer og vækker til nye foretagender. Alle nykonstruktioner blir først principielt fastslaaede af de videnskabelige medarbeidere og gjennemtænkte til alle sider. Fra dem sendes de saa til det tekniske byreau for at blive tegnet, og naar tegningen er godkjendt, gaar de saa over i vedkommende afdeling.

I *dreierverkstederne* arbeides fornemmelig paa nyeste revolverdreierbænke. Dertil slutter sig *fræserierne* med mange høist sindrige specialmaskiner, som for de flestes vedkommende er konstruerede og tilvirkede i fabrikens eget maskinverksted.

Vi kommer saa ind i monterings- eller de egentlige *mekaniske verksteder,* hvor de enkelte dele i grupper naar frem til sin endelige sammensætning. De saakaldte justerere tager dem endnu engang fra hverandre, forsyner dem med arbeidsnummer og løbeseddel og sender dem til *poler-* og *lakerverkstederne*, hvor de renses, fernisseres, beises eller sværtes o. s. v. Til disse metalarbeider slutter sig snedker-, sadelmager- og possementsverksteder for fabrikation af varekasser, lædertøi og andre remedier, alt første sort arbeide.

Vi kommer nu til den vigtigste hovedafdeling: Den egentlige *optiske fabrikation*. Her er materialet hovedsagelig *glas* af de mest forskjellige slags og naturlige krystaller som feltspat, kvarts og kalkspat.

Egentlig burde vi for at faa et rigtig begreb om denne del af fabrikationen tage os en tur over til Schotts glashytte,

som jo leverer alt glasmateriale. Her kan man se alt raamateriale lagret, beundre smelteovnene og deres hvidglødende masser. Navnlig skal det være et storartet skuespil at overvære aabningen af smelteovnene, naar glasmassen for de store astronomiske objektivlinser vælter ud. Ved denne proces maa alle de arbeidere som deltager, til den yderste præcision, gribe ind i hinanden for at faa det mest fuldkomne produkt. Men vi faar skynde os videre i selve Jena-verkets optiske afdeling. Her blir glaspladerne opskaaret ved hjælp af diamanter i prismer eller linseflader. Først naar vi afdelingen for *slibning* af prismer og linser. Paa dette arbeidstrin kræves der særdeles store rum og en mangfoldighed af maskiner og verktøi for de mange slags produkter, forskjellige saavel med hensyn til art som størrelse. Her tilberedes nemlig objektivglas for mikroskoper af allermindste kaliber, saavelsom for de store kikerter. Efterat glasdelene i disse sale har gjennemgaaet de forskjellige stadier af bearbeidelse kommer de til den sidste og allerfineste beredning i de saakaldte *polersale*. Linser med sterkere krumning blir poleret hver for sig, de med svagere i et antal af 50 samtidig, fæstede paa et fælles underlag som et skakbræt. Linserne trykkes mod en elektrisk roterende polerskaal og dreies herunder frem og tilbage i alle retninger; bevægelsen ligner, hvad der foregaar med gjenstande paa et skib som samtidig ruller og stamper i sjøen. Verkstedets arbeidere maa være overmaade vel inde i at trykke og dreie glasset for at opnaa den tilsigtede krumning. Fra tid til anden maa de overbevise sig om, hvorvidt dette er lykkedes efter den nævnte Frauenhofer—Löberske methode, og derefter fortsættes linsernes dreining til stedse større finhed og nøiagtighed efter arbeidsmethoder, som for lægmanden er uforstaaelige. Alle linser gaar saa til prøvestationen. Lageret af slibeskaaler tæller omtrent 20 000 skaaler med 700 forskjellige krumningsradier; lageret af glas ligeledes omtrent 70 forskjellige glastyper med mange individuelle afskygninger.

Verkstederne har et fotografisk forsøgs- og reproduktionsatelier, to lignende for saakaldt mikrofotografi og projektion, bibliothek for praktisk optik og mange andre indretninger.

I Berlin, Wien, Frankfurt, Hamburg, London og St. Petersburg findes annekslagre, hvor verkets produkter kan faaes, og hvor mindre reparationer udføres ved et personale som har faaet sin uddannelse i Jena. (Forts.).

KAN VOR KIRKE GJØRE NOGET FOR TURISTLIVET?

Reisetiden er endt for iaar, men de i forretningen mest interesserede er alt ifærd med at lægge planer for næste aar. Siden slagordet «Gjør Norges skjønhed i penge!» blev udtalt for et snes aar siden, har man gjort rivende fremskridt i den kunst at lokke paa de fremmede. Men endnu er det bare i sin begyndelse, forsikres der. Vi er endnu altfor gammeldags blyge. Det gjælder at gjøre turistflommen endda meget større, thi med den kommer penge, penge, penge! «Folket trænger penge!» hørte jeg engang en prest udraabe, idet han begeistret ivrede for, at reisetrafiken maatte faa indgang i hans bygd.

Paa den anden side er der ogsaa mange, som med sorg ser paa, at vi ved denne nye næringsvei er ifærd med at tabe meget, som aldrig kan opveies med penge.

Men botemidlerne derimod?

Dem hører man lidet om.

Jeg føler det som en pligt her at fremhæve et par hovedpunkter, i det haab at ogsaa andre vil udtale sig.

I.

Hjem for skydsgutter.

Slig som stillingen nu er, tar en stor del af skydsgutterne alvorlig skade af sin næringsvei. Dette er ogsaa almindelig indrømmet af dem, der kjender noget til forholdet. Kommer man ind i samtale om dette emne med ældre mænd, der kanske selv skydser, da vil man ofte faa høre udtalelser som denne: «Ja sønnen min skal ikke faa skydse, saalænge jeg kan raade, det ved jeg».

Hvorfor ikke?

Jo, først og fremst fordi den uerfarne skydsgut nødven-

dig kommer sammen med daarlige kamerater og faar høre en hel del usømmelig og raadent snak, mens han venter paa skyds. Vi staar her ved en smittekilde af farligste slags, en som forgifter ungdomslivet vidt og bredt om sig. Thi disse ødelæggende lærdomme, som mange faar i sig ved sommerens skydsliv, de faar god tid til at fæste rod, — ikke blot mens man venter paa skyds og kanske korter tiden med drik og kortspil, men ogsaa senere.

Det er godtgjort ved rig erfaring, at den ungdom der har begyndt at skydse, taber lysten til roligt arbeide paa gaarden. Det er baade morsommere og «finere» at være skydsgut, forstaar sig, end slet og ret bonde. Mange penge har han mellem hænderne om sommeren, langt flere end om han gik der hjemme og brugte ljaa og rive. Men naar høsten kommer, hvor er da vindingen? Det er kun de færreste, som har forstand og selvtugt nok til at lægge sig noget til beste af, hvad de har tjent.

Saa kommer vinteren. Hvad skal han da gjøre oppe i afstængte fjeldbygder? Røre ved husflid? De som har vænt sig til skydslivet i ung alder, finder som oftest at husflid lønner sig altfor lidet, og saa gaar de da heller og driver hele vinteren igjennem og venter paa de par sommermaaneder, da skydslivet igjen udfolder sig. Men selvsagt faar slette lærdomme og indtryk en god tid til at fæste sig i en slig lediggang. Der har vistnok altid været altfor meget af lediggang om vinteren i bygderne. Men jo mere ungdommen lærer paa skolerne, jo mere nyt den ser og hører, og jo mere fordringsfuld den blir i sine livsvaner, — desto farligere er selvfølgelig lediggangen.

Saa omtrent lyder klagerne fra ældre bondefolk.

Heller ikke for den reisende frembyder skydsgutterne altid et tiltalende syn. «De stod i rad og række ved sine kjøretøier og opførte sin vilde krigsdans, idet enhver roste sin egen hest og lastede naboens», — saaledes omtrent husker jeg, at en reisende skildred sit møde med skydsgutterne ved landstigningen i Odda. Det gjælder selvsagt for dem at holde sig selv frem, faa skyds snarest muligt. Ogsaa om natten maa de være paafærde, passe paa naar damperen kommer. Og tidlig om morgenen staar de udenfor hotellernes døre for

at tilbyde sin tjeneste. Paa den maade kan det hænde, at skydsgutten ikke faar den hvile han tiltrænger, før han skal afsted igjen. Og det kræves dog med rette af ham, at han skal ha øine som er aabne, og en haand som er stø og stærk.

Ligeoverfor *hotellerne* udgjør skydsgutterne en samlet magt, som det gjælder at være gode venner med. I en mængde tilfælde er det nemlig skydsguttens mod, som afgjør hvor den reisende vælger sit natteherberge. Mange hoteller griber derfor det fordærvende middel at «skjænke» skydsgutten med øl eller brændevin. Det bringer ufeilbarlig adskillige reisende til hotellet; men den som tilsist kommer til at betale skjænken i dyre domme, det blir ofte skydsgutten selv, idet han paa den maade har faat smag paa det stærke.

Jeg ved nok, at der fra flere hotellers side føres en ædel kamp mod dette uvæsen. Men enhver vil forstaa, at det enkelte hotel lidet kan udrette, naar nabohotellerne bruger at skjænke. Dets gode hensigter samler derimod sikkert had og forfølgelse over dets hoved. Det falder i unaade hos en hel del af skydsgutterne, der helst vil stanse og overnatte paa de steder, hvor der skjænkes, og hvor der er leik og moro. Derfor kan det hænde, at de, endog paa trods mod forud indgaaet aftale, reiser *forbi* et roligt og skikkeligt hotel for at komme til det næste, som er mere efter deres smag.

Set endelig med *hestens* øine er skydsgutten en mægtig herre. Vistnok vil det i mange tilfælde vise sig, at han elsker sin hest og vel endogsaa optar en kamp for den, om det skulde vise sig at den reisende er for hensynsløs. Men det er ogsaa skydsgutter, som spænder hestens kræfter til det aller yderste, naar de kan komme til det. Aarvaagenhed til dyrenes beskyttelse er ikke noget sted mere paakrævet end i de store turistruter.

Hvad skal der altsaa gjøres for at modarbeide disse onder?

Vore amtmænd har gjentagne gange havt sagen under overveielse, og vi har faat politivedtægter, som hindrer udskeielser. Der er saaledes sat visse skranker for, hvad der kan fordres af en hest, og en kusk der møder drukken frem til skyds, blir straks afskediget. Ved de vigtigste turist-

centrer har man ansat politi, som hvert øieblik kan skride ind, hvor det kræves.

Ved disse og lignende forholdsregler er der allerede opnaaet meget.

Men ikke alle vanskeligheder kan løses ved politiets hjælp. Fremfor alt vil der kræves, at skydsgutterne kan finde gode opholdssteder i ventetiden. Her maa jeg uvilkaarlig tænke paa de «hjem», som vor sjømandsmission har indrettet ved havne, hvor norske skibe mest lægger til. I et saadant hjem er der blade og gode bøger, og der har sjømanden anledning til at faa sendt sin optjente hyre hjem til sin slægt oppe i Norge.

Paa lignende maade kunde der oprettes hjem for skydsgutter. De maatte bæres af kristelig aand og forstaaelse af ungdommen. Her vilde det i udpræget grad gjælde at finde de rette folk til at forestaa hjemmet. Jeg tviler ikke paa, at der findes ældre kvinder, som alene kunde løse opgaven. Men best burde opgaven løses af ægtepar, saa der baade var far og mor i hjemmet. Der vilde kræves baade alvor og hjertelag til at forstaa sagens betydning og ikke gaa træt. Raa omgangstone og stærk drik maatte selvfølgelig ikke taales i hjemmet, der maatte være hyggeligt og triveligt for den beste, den reneste ungdom, og der burde være let adgang til at faa sat de optjente penge i banken.

Saadanne hjem vilde snart anbefale sig selv ved sine gode frugter, saa jeg tror ikke de vilde savne søgning.

For at undgaa kiv og krangel og natterangel efter skyds, burde alle skydsgutters navne opskrives af politiet, efterhvert som de ankom til et turistcentrum. Derpaa skulde hver i sin tur faa skyds. Forsømte nogen at møde frem i rette tid, saa skulde hans navn sættes sist i de undertegnedes række.

Paa den maade vilde det være muligt at undgaa de værste ulemper, hvorover der nu klages, og skydsgutter der søgte hjemmene, vilde naar høsten kom kunne ha et virkeligt udbytte af sit sommerarbeide.

Foruden sjømandshjem har vi jo ogsaa havt mange andre lignende hjem. Saaledes for studenter og for soldater.

Men ingen trænger vel for tiden mere, at der gjøres noget for dem, end skydsgutterne.

Især tænker jeg her paa de unge. Der kræves af dem der skydser privat, enten for egen eller andres regning, at de skal ha fyldt 18 aar. Stationerne har lov til at bruge endda yngre, endog ukonfirmerede gutter, naar de er tilstrækkelig dygtige til at kjøre. De farer jeg ovenfor har nævnt, er selvfølgelig mest ødelæggende for de unge. *Dem* er det «hjemmene» først og fremst burde samle.

II.

Sommerpræster.

I nær forbindelse med det ovennævnte maa ogsaa en anden side af turistlivet sees: Det er dets forhold til hviledagen.

Mange af de reisende har saa knap tid, at de maa afsted, selv om det er søndag formiddag; andre af disse har saa liden sans for dagens betydning, at de ikke gjør nogensomhelst forskjel mellem den og en almindelig virkedag.

Man maa være de engelske og skotske turister taknemmelig for deres holdning i denne sag. En stor del af dem vil aldeles ikke reise om søndagen, og — hvad mere er — de har paa flere steder i vort land indrettet sig for sommeren med faste gudstjenester hver søndag. Ja, somme af dem har ogsaa søgt at gjøre noget for det land som de gjæster, nemlig ved at uddele traktater, trykt paa vort sprog i England, eller de har endog — ved hjælp af tolk — holdt opbyggelser for norsk tilhørerkreds.

Hvad har nu *vi* gjort for søndagens rette brug ved vore turistcentrer? Der er vel altid *norsk* gudstjeneste paa saadanne steder?

Saavidt jeg ved, er der endnu ikke gjort noget særligt i den retning. Paa et saa udsat sted som Odda i Hardanger er der saaledes kun hver tredje søndag norsk gudstjeneste, vistnok til stadig forbauselse for de engelske, der har faat lov til at bruge kirken hver søndag. Det er den gamle ordning fra hint uforstyrrede fredens Hardanger, som Wergeland har skildret med udødelige træk. Men om en digter nutildags

vilde skildre en søndag fra sommerlivet i Odda, vilde ikke freden være det mest fremherskende træk, snarere uroen. Rundt omkring bryggen er der i de sidste aar vokset op en by, der er yrende fuld af liv om sommeren, men som for en stor del staar tom resten af aaret. Her trænges altsaa i høi grad norsk gudstjeneste hver søndag om sommeren, mens livet pulserer saa stærkt. Resten af aaret kunde man bedre nøie sig med den nuværende ordning.

Selvfølgelig kan Ullensvangs sognepræst og hans kapellan, der har 4 kirker at forrette i, umulig tilfredsstille kravet her. Hvorledes skulde man da skaffe præster for denne og andre lignende sommerbyer, som reiselivet har skabt?

Her mener jeg, at man skulde lære af de engelske. Disse har ingen vanskeligheder ved at skaffe sig præster for sommeren, idet nemlig opholdet i Norges skjønne natur, kun med forpligtelse til at forrette hver søndag og ellers bistaa de reisende landsmænd, betragtes nærmest som en rekreation. Saavidt jeg ved, lønnes de kun med frit ophold paa det største hotel.

Paa lignende maade kunde rimeligvis ogsaa skaffes norske «sommerpræster». Paa et sted som Odda vilde en saadan kun ha at forrette de søndage, da der ikke holdes gudstjeneste ved den fast ansatte præst. Desuden burde han ha lidt tilsyn med de før omtalte skydsguthjem. At tilbringe en 4 ugers tid i en skjøn natur og daglig være sammen med de reisende, det er næsten som at gjøre en liden Europa-tur, i ro og mag. Jeg tænker mange af vore præster vilde betragte en slig sommertjeneste som meget oplivende, saa de gjerne vilde anvende sin ferie dertil. Og lidt sommerferie maa vel ogsaa præsterne i almindelighed ha.

Naar man saaledes havde sørget for, at der blir holdt norsk gudstjeneste hver søndag formiddag ved de store turistcentrer, maatte man ogsaa sørge for, at der blev den fornødne fred og stilhed om den. Al kjøring fra stedet burde være forbudt i 2 - 3 timer f. eks. fra kl. 10 til 1. Saa megen indskrænkning i reisefriheden maatte kunne taales. Vilde nogen endelig afsted, maatte det kunne ske før eller efter denne fredede tid.

Spørg alvorlige og forstandige folk — mænd og kvinder — ved disse turistcentrer, hvad de vilde sige om en saadan ordning? Jeg er sikker paa, at man vilde faa et varmt *tak* til svar fra mangfoldige, som nu med sorg ser paa, at søndagsfreden er blit aldeles landflygtig under al den uro, som kjøringen volder.

Paa Dalen i Telemarken — ogsaa et af de store knudepunkter for sommerens reiseliv — findes der ikke engang kirke.

Saavidt jeg ved, er der dog paa tale at faa rettet herpaa, og det burde ske snart.

I middelalderen tog kirken sig af de reisende. Den oprettet herberger og opførte kapeller til deres brug ved de store fjeldovergange. Slige kapeller kunde stundom trænges vel den dag idag.

Jeg tænker paa et sted som Haukelidsæter, den af staten opførte vakre fjeldstue paa overgangen fra Telemarken til Hardanger. Stedet kaldes af bønderne «Hustuftene» og en tange som derfra stikker ud i det nærliggende vand, heder «Kyrkjenes». Disse navne synes tyde paa, at her i middelalderen har været en fjeldstue med kapel, skjønt man ellers intet ved derom. For nogle aar siden var der et kristeligt ungdomsstævne paa Haukelidsæter. Man samledes ude paa Kyrkjenes, og dette gamle navn blev nyt i alles munde.

Fra Haukelidsæter er der 4 mil til Grungedals annekskirke, hvortil det sogner. Til Røldals kirke er der 3 mil, men tungere. De som bor deroppe, har derfor overmaade vanskeligt for at komme i kirke. Om sommeren har de ikke tid; om vinteren er veien ufremkommelig, undtagen for dygtige skiløbere. Og vinteren er lang oppe paa de høider.

Om man nu reiste et kapel deroppe, hvor turistlivets travlhed stikker saa sælsomt af mod fjeldviddens ensomhed! Om klokken atter fik kalde fra «Kyrkjenes», og ialfald endel af de talrige tjenere fik sig en times ro under messen derude!

For de nærmeste sætre og gaarde vilde kapellet være en vinding, og de engelske vilde sikkerlig straks gi en haandsrækning. Det vilde neppe falde vanskeligt at finde norske præster, der mer end gjerne forrettede der oppe om søndagen, mod at de fik frit ophold. I nødsfald kunde Røldals præst forpligtes til at forrette et par gange deroppe hver sommer. Det vilde dog være bedre end intet.

Lignende forhold findes selvfølgelig ogsaa flere andre steder i vort land.

De tanker jeg her har fremholdt, kunde maaske hjælpe til, at de nye tilstande, som turistlivet har fremkaldt, blev drøftet fra kristeligt synspunkt. Da jeg har min gjerning i et turiststrøg, har jeg ikke længer villet tilbageholde mit bidrag til diskussionen. Sagen bør overveies i ungdoms-, afholds- og sædelighedsforeninger, af præster og indremissionærer, af menneskevenner og dyrevenner. Her er et brændende samfundsspørgsmaal og mange alvorlige mennesker speider med ængstelse efter en løsning.

Vaagsti hotel i Grungedal, 5te juli 1905.

Johannes Brochmann.

LAD DIG OP!

Prædiken paa universitetet 10de september 1905.

(Af *J. J. Jansen*).

> Og han tog ham i enrum fra folket og stak sine fingre i hans øren og spyttede og rørte ved hans tunge og saa op mod himmelen, sukkede og sagde til ham: Effata! det er: lad dig op!

Det som Jesus siger til den døvstumme i evangeliet: «Lad dig op!» er det som jeg vil sige til eder idag. Men der vil maaske nogen af eder tænke: «det var *Jesus*, som sagde det til den døvstumme — med *sin* magt. Hvad hjælper det, at *du* siger det?» — Jeg siger det *fra* Jesus, og jeg er sikker paa, at han er tilstede med sin magt.

Lad dig op!

Hvad er det, som skal lades op? — Her streifer vi psykologiens omraade. Af al videnskabelig undersøgelse er det én som fra min ungdom af har draget mig mest. Det er religionens psykologi. Jeg mener det spørgsmaal: hvad er det i vor sjæl, som gjør det muligt for os at have religion. Hvad er det i vor sjæl, som gjør det muligt for os at optage i os forestillingen om *Gud*, og at komme til en vished om ham, der overgaar en hvilkensomhelst videnskabelig vished og ikke det alene, men ogsaa gjør det muligt for os at træde i et personligt livssamfund med ham, der har større bærekraft end et hvilketsomhelst andet personligt livsforhold paa jorden? Er dette ikke en gaade? Er ikke her et psykologisk problem, ja det største? Jeg synes, det griber og fængsler tanken.

Jeg har forsøgt at svare paa spørgsmaalet. Jeg søgte at svare paa det ved hjælp af de tre «sjæleevner», som man har antaget og som psykologien, trods alt, bestandig vil vende tilbage til: *forstand, villie, følelse* og under den sidste samvittigheden. Jeg forsøgte at forstaa det religiose ved hjælp

af disse evner, og jeg saa, at de alle har sin store betydning for det og altsaa for kristendommen. Men de strak ikke til, og jeg tror ikke, nogen har faaet dem til at strække til. Man *maa* antage en særskilt religiøs evne i vor sjæl som gjør det muligt at have religion. Lad os kalde denne evne tros-evnen. Den er det aller dybeste, det aller helligste i os. Her er det, der skal lades op.

Vil du lade en saadan evne ligge unyttet? Det er i dybeste forstand inhumant. Det menneskeligste af alt er at lukke op i sin sjæl for Gud.

Det er klart, at der bag min paastand ligger en lang psykologisk udredning og mange vanskeligheder. Men det faar vente til en anden leilighed. Jeg iler med praktisk, ud af livet at belyse den religiøse evne.

En seiler ligger agter i sin baad ude i fjorden en solskinsdag. Baaden glider frem gjennem sundene, mellem de solbeskinnede øer. Han nyder naturens fine friske skjønhed, og han løftes til en anelse, ja kanske en tanke om — *skaberen*.

Eller jeg tænker mig en ung mand, som nyder livet med tvilsomme kamerater og tvilsomme kvinder. Han føler den ørkenstemning, som lave nydelser altid medfører og kjender i sit inderste mere eller mindre bevidst trang til *Gud*, den rene hellige Gud.

Eller lad os tænke os en videnskabsmand. Han har længe, mange aar, arbeidet — forsket og søgt — saa endelig, kanske pludselig, ser han sammenhængen, som han har søgt, mellem to fænomener, han finder loven og — han er nær ved taknemmelighed mod tankens og lovenes ophav, han er nær ved at tilbede *Gud*.

Det er den religiøse evne, som reagerer og giver sin nærværelse tilkjende. Det er her, du maa lade op. Thi, misforstaa mig ikke, der *er* ikke lukket op, fordi om du kjender, at den religiøse trang er der, ja ikke engang, om du kjender, at du er religiøs. Man er ikke mathematiker f. ex., fordi om man kjender, at paa det felt har man sin begavelse og sin livsopgave. Der maa noget mere til. Der maa arbeide til. Nei naar er der opladt?

Her maa jeg nævne et ord, som ikke smager af latter, men heller er tungt af graad — *anger*. Det er umuligt i

denne min prædiken at komme udenom angeren, og hvorfor skulde vi komme udenom den? Ansees ikke anger ellers i livet som noget ædelt og godt? Om du har et barn, som angrer, glæder du dig ikke over det som et tegn paa en ædel natur?

Anger — over hvad? — Over at du ikke er saadan, som Gud i din samvittighed siger dig, du skal være, og — her kommer jeg til noget nyt — saadan som han vil *hjælpe dig til at blive.*

Det gjælder jo gjerne en enkelt skade, en enkelt synd; men hvad det saa end er du har at kjæmpe med, saa vil Gud hjælpe dig for Jesu Kristi skyld og ved Jesus Kristus. Det er det enkle store vidunderlige *evangelium,* at Gud vil hjælpe dig ved en forvandlingens lov til at blive ren og kjærlig og sterk og fri. «Kristi blod renser os fra *al* synd». Hav tillid til ham.

Anger og *tillid.* Det er de to elektriske traade den negative og den positive, som naar de forenes, bringer livets gnist og livets lys i din sjæl.

Men der vil maaske nogen af eder sige: «det er bare omvendelsens teknik saa at sige, du har fremstillet for os; du har endnu ikke egentlig sagt os, hvorledes der lades op. Du har endnu ikke sagt *mig,* hvorledes angerens og tillidens strøm skal komme i *mit* indre? — Jeg vil svare paa dette spørgsmaal. Og svaret tager jeg ud af vort evangelium.

Det lyder saa: i *enrum med Jesus.* Kom i enrum med Jesus. «Han tog ham i enrum fra folket», stod det. Dette er det, som maa ske med dig.

Den døvstumme *lod sig* føre i enrum. Han var *villig.* Skjønt det kanske ikke faldt saa let for ham. Han var sandsynlig lidet vant til at være alene med fremmede. Men Jesus indgjød ham tillid, saa han *villig* fulgte. Vær villig, naar Jesus vil tage dig i enrum. Jeg siger dette ikke blot til dem iblandt eder, som skal blive kristne, ikke blot til begyndere, men ogsaa til eder gamle kristne. I enrum med Jesus, det er betingelsen ikke blot for kristendommens begyndelse, men ogsaa for enhver fortsættelse, ethvert fremskridt. Vær villig. At Jesus tager os i enrum, sker ofte i sygdom-

mens og sorgens isolerende tider. Du har kanske en erindring. Men var du villig?

Dog nogen af eder vil her rette det spørgsmaal til mig: hvad mener du med at komme i enrum med Jesus? Det er jo et billede og kan let blive liggende som en frase, ligesom saa mange andre religiøse fraser. Sig os klart og greit, hvad du mener. Nu vel, jeg mener: lad det religiøse spørgsmaal en stund faa raade pladsen *alene* i dit indre, saaledes at alle de andre interesser og spørgsmaal synker tilbage og mister sin vægt.

Men jeg mener mere: kom i *personlig berøring* med Jesus. Staa engang ansigt til ansigt med Jesus eller med Gud, det blir jo det samme Du siger maaske: «hvilken Jesus? Det er saalidet, jeg ved og tror om Jesus». Ja men du ved *noget*, du tror *noget*. Lad dig ikke for det første hefte altfor meget af ortodoxien. Staa ansigt til ansigt med den Jesus *du* kjender. Ikke Jesus saadan, som du kanske i vantro og uvillie har ønsket, at han var, tarvelig og værdiløs, saaledes som fiendskabet fremstiller ham, og heller ikke saadan som du af lærebøgerne ved, du *skal* tro, at han er — den tro, fordi man skal tro, bærer ikke langt; men saadan som *du* i dit inderste ved, at han er. Kom i enrum med Jesus og derved under hans personlige indflydelse. Da kommer angerens og tillidens strøm i traadene, og livsens gnist i dit indre.

Den døvstumme var *glad*, da han kom fra stunden i enrum med Jesus. Eller tror I ikke, han var glad? Jo det er sikkert, han var glad. Det skal ogsaa du blive. Du skal blive *glad* ved at aabne dit hjerte for Gud. Man *blir* det.

Der er en lykke ved kristendommen, ja den høieste. Man føler, at man er i sit element som fuglen i luften og fisken i vandet — *fri*. Det er gjenklang af manges oplevelser det, jeg her siger.

Lad os lidt nærmere se paa denne lykke. Den kommer først og fremst af, at du kjender, du handler efter din samvittighed. Samvittigheden siger ufravigelig: «søg Gud!» Samvittigheden er ikke det religiøse organ, som det har været sagt. Den siger ikke *direkte* noget om Guds tilværelse. Samvittigheden siger os kun, hvad vi *skal gjøre* med det, som er

til. Og om den Gud, som du ved er til, siger samvittigheden: «søg ham!»

Men kristendommens lykke er noget mere, noget vidunderligt personligt. Elske og elskes. Elske Gud og kjende sig elsket af Gud.

Man undres over, at man saalænge har ladet sig nøie med surrogater for det religiøse: æstetik — videnskab. Thi saa herlige ting, som skjønhed og videnskab er, saa er de dog bare tarvelige *surrogater* for religionen.

Mange af eder er enige med mig i dette, dybt enige. Men I ved ikke rigtig, hvorledes I skal gribe sagen an. — Lad dig op! — Jeg erindrer ikke, hvilken kristen forfatter det er, som etsteds har sagt: «sjælen er bare et stort modtagelsesrum for Gud». I ethvert fald ved jeg, at der i din sjæl *er* et modtagelsesrum for Gud. Lad dig op!

Studenter lad eder op!

Luk op det inderste, det allerhelligste i din sjæl. Luk op med bøn. Tag imod Gud! Vi begynder paa et nyt semester. Lad dig op i dette semester. Du er opladt for saa meget, saa meget skjønt, saa meget sandt Lad dig op for Gud! Her vil jeg anføre et motiv, som vistnok ikke er religiøst, men det ligger nær op til det religiøse. Og det ligger os saa nær i disse dage. Det er det nationale motiv. Jeg vil sige til eder, og det er mit slutningsord idag. Jeg vil sige til eder: «Gud har i disse dage givet os Norge, har han ikke? — Nu vel, lad os give Norge til Gud, idet vi lukker op for ham i vort hjerte. Amen».

Lad os bede.

Der er en særskilt ting, Herre, som vi idag, i denne tid føler trang til at bede dig om. Du har paa en rent underlig maade givet os vor selvstændighed. Vi føler det som en national gjenfødelse, og vi takker dig. Vi ved, at det er din villie, at vi, om det kræves, skal give vort blod for at forsvare vort land. Men der brænder en bøn i vore hjerter: lad der blive fred mellem Sverige og Norge! Du Gud har en underlig magt til at styre hjerter og tanker. Styr Sveriges og Norges hjerter, saa de aabnes mod hverandre. Herre lad dem ikke lukke sig for hverandre. Styr de mænds hjerte og tanke, som i denne tid for en saa stor del holder de to landes skjæbne i sin haand. Velsign dem. Gud giv forstaaelse og kjærlighed mellem de to folk. Lad brodersindet overleve den politiske forening. Gjør det af din naade. Gjør det idet du tilgiver os, og idet *vi*, paa begge sider, tilgiver hverandre og kommer hverandre imøde. Amen.

FRA ISHAVETS KYST.

Af *Signe Opdahl.*

2. En læstadiansk gudstjeneste.

Det var en kveld i julen — en frostkveld med ÷ 38 °, med pragtfuld stjernehimmel, nordlys flimrende i alle farver, og nede paa marken det store uendelige sneteppe.

Netop en slig frostkveld som man kan ha den i det nordligste Norge — med ren, klar luft, en dyster stilhed over hele sletten, kun af og til afbrudt af et langtrukket ulvehyl fra den mørke skog.

Men i kveld skulde ikke stilheden blive af varighed.

Ved 6 tiden hørtes lyden af klingende dombjælder og klokkespil; og snart saaes lange rækker af heste komme frem rundt svingen af veien; alle kjørte de ned mod en større bygning nede ved Salmijävre.

Lidt efter lidt kom der flere, snart lappernes lange raider paa 20—30 ren, snart skolternes høie slæder, hver kjørt af 6—9 ren.

Og der blev liv nede ved Salmijävre. Mellem hundenes bjæffen og renenes «grynten» hørtes de forskjelligste tungemaal; der udvekledes hilsener til alle kanter; snart hørtes russernes «krasiva», lappernes «burist, burist», finnernes «ilda», skolternes kvikke tilraab, nordmændenes og lappernes tunge, syngende stemmer — ja endog to samojeder, af dem som streifer om paa Kola-halvøens tundra, havde sat stevne der. De gik omkring med store forundrede øine; de var ikke vant til sligt leven der hvor de kom fra — oppe paa tundraen.

De fleste hilste ved at lægge armen om halsen paa den han hilste paa — det er skik blandt læstadianerne der nord.

En hest kjørte frem med en eiendommelig overbygget, ligkisteformet slæde.

«Bapa» (presten), hviskede lapperne rundt om. Da

kaleschen blev slaat op, saaes den paa grænsen boende russiske pope at krybe frem. — — —

Han havde staat hele dagen forud og dyppet skolter ned i et stort hul i Pasvik-elven — skolterne døbes paa den maade; en efter en blir de 3 gange dyppet ned i Pasvik-elvens iskolde vand, en gang hvert aar, naar den store daab holdes — efter at elven og isen rundt om først er bleven gjort hellig ved stænkning af vievand, korsing og svingning med røgelselamper. — — —

Men stoien forblev nede paa isen. Flere og flere folk strømmede til. Men saa blev der pludselig stille. En høi statelig skikkelse baned sig vei gjennem mængden, og gik ind i huset; det var den læstadianske lægprædikant.

Men hvorfor hadde alle disse folk samlet sig her? Jo, det var lappernes to største lægprædikanter, lappen Aba Hans og kvænen Goskamo Olli, som skulde holde opbyggelse for første gang der, og forsamlingen bestod hovedsagelig af læstadianere.

Strax efter begyndte gudstjenesten. Øverst oppe paa et slags katheder stod de to talere, lidt nedenfor stod de finske og lappiske tolke, og tæt under kathederet sad deres mindre talere, men sektens mest troende representanter: Johan Aigio, Siri Mathe og hestedoktoren, som lapperne kalder Mostalaz, desuden en af de høist udvalgte, en liden halt lap fra Karosunda.

Blandt disse udvalgte hellige saa jeg ogsaa kvaksalveren, store Bækka — han, som kort tid i forveien havde kjøbt en selvdød hund, som han kogte medicin paa og solgte den for 5 kr. flasken til folk deromkring — det skulde være medicin for brystsygdom.

Dødsstille blev der i den urolige flok, da den første taler begyndte, først rolig udlæggende skriften efter Læstadius's postil; men snart blev stemmerne høiere, og der begyndte at høres som en jamren rundt om fra forsamlingen. Snart hørtes den dæmpet som en hulken, for derefter at stige høiere og høiere til lange hyl; men endnu høiere lød prædikantens og tolkens røster; nu kom ordene vilde og truende. Helvedesstraffen slyngedes udover forsamlingen i de gyseligste ord.

Ustanselig fulgte ordene; ingen pause for tolken; men

han fulgte alligevel med; haardt og raat lød det kvænske sprog gjennem huset; vildt begeistret fulgte tolken paa det klangfulde, melodiske lappiske sprog.

De talte omtrent paa samme tid, kun altid høiere og høiere, som om de vilde kappes om, hvem der kunde skrige høiest.

Nu begyndte ogsaa de nærmest siddende oskolaz (troende) at tale. Saa reiste to af menigheden sig, først den fanatiske Bittus Elle; hun steg op paa et bord, og derfra skreg hun ud de frygteligste forbandelser over de uomvendte; derpaa reiste han sig, som lapperne kalder Nison Ante, fordi han gaar i kvindeklær; og tilslut kom ligesom hele menigheden i exstase, og der reiste sig hist og her nogen, som talte i munden paa de øvrige.

Fra gamle koner borte ved ovnen hørtes skrigene: «Herrai Jumala, voi Herroi Ibmel, voi, voi, voi!»

Imedens sad de og rokked ustanselig med hovedet.

Hylene havde tiltaget i omfang, nu overdøvede de ogsaa talerne; efter den forfærdelige beskrivelse af helvedesstraffens rædsler maatte disse tilslut give tabt.

Jeg var nær ved at tro jeg var i helvede.

Frostrøgen veltende indover gulvet, alle ansigter fordreiede og de rædsomme hyl!

Popen, stakkar, med sin flok rettroende græsk-katolske, stod borte i et hjørne og korsede sig. «Gos po de po mi lui» (Herre, forbarm dig) mumled han hele tiden og korsed og bukked sig, mange gange helt ned i gulvet.

Lige over for dem hang det nordlige Ruslands største helgen, Trifans, billede, hvortil de havde ofret en masse lys, som stod rundt om og brændte.

Naar lapperne hyler rigtig godt paa sine opbyggelsesmøder, tror de, at de gjør noget Gud velbehageligt; det er deres bodskamp — det skal være symbol paa de fordømtes pine i helvede. — — — Men nu var mødets store øieblik kommet, nu fik omtrent hele forsamlingen det vi indfødte deroppe kalder «ligodoxi». Først satte de sig paa hug, og saa til at hoppe om paa gulvet skrigende, hændervridende, rokkende med hovedet, altid om paa hug, mænd og kvinder, unge og gamle — alle oskolaz hopped og skreg som gale,

at «basse voizna» (Helligaand) var kommen over dem — skreg og hujed, til enkelte laa som døde borte paa gulvet.

Tilslut blev det ganske stille — de greied ikke mere!

Imedens havde prædikanterne været i et sideværelse og styrket sig ved samovaren — og kanske med lidt votka ogsaa.

Da der var indtraadt lidt ro i forsamlingsværelset, kom de ind igjen og stillede sig op paa kathederet.

Saa udbredte Aba Hans sine arme, og en for en styrtede forsamlingen frem, faldt om hans hals og fik — syndsforladelse!

Derefter gik de rundt til hver enkelt i forsamlingen, omfavnede hverandre og bad om syndsforladelse.

Blandt læstadianerne har en hver «vakt» ret til at meddele syndsforladelse.

Stakkels Aba Hans maatte blive træt af al den omfavningen. Saa jeg kanske feil? Trykked han ikke Volle Bigga tættere ind til sig end de andre? Holdt han hende ikke længere omfavnet? Var det kanske, fordi hun havde større synder at afbede? Hvorfor la han sit kind indtil hendes? Men strax efter saa han op med det fromme Gud hengivne blik. — — —

Tilslut, da alle hadde faat syndsforladelse, gik de omvendte og prøvede paa at omvende de uomvendte. En stakkars synder kunde staa omringet af 20—30 fanatiske «vakte», som prøved alle midler, for at kunne faa frem en slig bodskamp hos ham. Uden den var det ikke mulig at kunne blive et Guds barn. Enkelte sa endog, at Aba Hans havde nøklen til himlen.

Tilslut gik de frem og ofred lidt til prædikanterne, — og saa reiste de hjem hver til sit; men endnu længe efter at de var kjørte, kunde man høre hylene af de bortdragende «vaktes» skare blande sig med ulvehylene fra skogen.

3. Solfest paa fjeldet.

Det var 25de januar — den dag solen kommer tilbage her nordpaa — en frostdag med ÷ 39 °. Det havde været frostrøg i mange dage nede ved fjorden; taagen laa saa tæt, saa det vilde nok ikke blive tale om at se nogen sol der nede, derfor skulde vi reise op i landet for at se solen, og desuden

skulde der holdes et stevne over paa den anden side af fjeldet, og did skulde vi ogsaa.

Inde i husene gik dørene op og igjen ustanselig, mens frostrøgen velted ind over gulvene. Der var løben og skrigen frem og tilbage mellem husene.

Heste og rener blev forspendte. Pesker og dorker blev tagne frem, og snart sad vi i pulkene og lagde i vei mod skogen. Vi hadde 5 mil at kjøre, og veien gik for det meste gjennem skog.

Først kom renerne, snart lappernes lange raider, snart skolternes høie slæder. Efter kom hestene trækkende kvænslæder, hvori de ældre sad, indhyllede i skind og tørklær, saa de ligned mere torvsaater end mennesker.

Jo længere vi kjørte, desto flere slutted sig til følget; paa den smale vei gjennem skogen snoede raiderne sig frem i lange slangebugtninger. Afsted gik det i lynende fart under dombjeldeskrald og klokkespil.

Det havde været frostrøg i flere dage; paa begge sider af veien stod høie trær, hvide af frostrim. Hist og her stod furuerne fulde af sne, med de nederste grene aldeles nedbøiede mod jorden under sneens vegt.

Løvtrærne hadde hele vinteren staat saa nøgne og kolde — saa kom frosttaagen som en fe og spandt sit fine spind over alt

Maanen hadde hele ugen vemodig og mat sendt sine straaler ned gjennem taagen, som om den spurgte: «Naar skal jeg igjen faa skinne klart? Naar skal jeg igjen faa sende eder mine lyse straaler?»

Nu stod ikke trærne kolde og nøgne længere, nu stod de indhyllede i den herligste kaabe, som en hvid smykket brud, smykket med de herligste diamanter.

Taagen hadde ligget fin og ren og hadde omspundet hver en gren, hver en liden kvist med sit vakre spind; selv de aller spædeste grene; det var som det fineste filigransarbeide — bare det, at intet menneske kan udføre arbeidet saa smukt.

Selv det mindste græsstraa stod bugnende under vegten som et aks.

Graastenene stod smykket med de herligste diamanter.

Af og til kjørte vi forbi et hus, men det var ikke ofte; langt var det her mellem gaardene — glissent mellem hver grænd.

Husene stod hvide og stolte; selv de usleste jordgammer blir som smaa marmorslot, naar frosttaagen har smykket dem en nat.

Da klokken var halv tolv, gjorde vi rast i nærheden af et skolehus; vi vilde vente paa solens frembrud, før vi fortsatte videre.

Det var nede paa en stor slette. Luften var ren og klar, og nede paa marken det store, uendelige snetæppe. En dyster stilhed herskede før vi kom, kun af og til afbrudt af et langt, klagende ulvehyl.

Men nu blev der liv nede paa sletten! Hundene bjeffed, renene grynted, og lap og nordmand overgik hverandre i at lade munden gaa.

Men da klokken var nær tolv, blev der stilhed. Skoledøren gik op, og ud kom lærer og børn, som blev stillet op i to rækker ved døren.

Alles øine vendte sig mod syd. Da kom solen frem, og anført af læreren istemte børnene salmen: «Nu rinder solen op af østerlide».

Da salmen var færdig, fortsatte vi turen. Bort over markerne glitrede og flimrede det i milliarder snekrystaller, snart høit oppe i trætoppene, snart mellem grenene, som om de legede gjemsel — snart nede udover markerne.

Snart hørte vi rypens kagling, og vi saa de smukke hvidklædte fugle smutte mellem birkens grene; snart saa vi en hare opskræmt flygte ind i tykningen af skogen; snart hørte vi uglens hæse skrig.

Men solen er ikke længe oppe de første dage; snart gled den ned bag aasen, og skumringen bredte sig udover.

Nu kom stjernerne frem, de store blinkende i alle farver, de mindre ensfarvede.

Af og til skimtedes maanen mellem trærne, og nordlys flimred og skiftede i alle farver; det saa mange gange ud, som om hele himlen var et eneste ildhav.

Langs Pasvik-elven, som vi fulgte i alle bugtninger, stod tæt skog, og mellem trærne saa vi udsultede ulve snige sig frem og kaste lystne blikke paa os, dog uden at turde nærme sig, men vi hørte deres langtrukne, klagende hyl. Oppe fra de største birke kunde vi høre et fælt skrig. Det var jærven, som sad der, grundende paa, om den skulde vove springet, og kaste sig ned paa de forbilende ren.

Fremover gik det ustanselig, og let gled de lette pulke frem, trukne af de flinke rener. Snart hadde vi bare 1/2 mil igjen.

Nu begyndte sneen at falde, let og fin, udslettende hvert spor af det store følge, som hadde forstyrret skogens stilhed; — og sneen faldt ustanselig — lydløs og stille — i store fnokker.

OGSAA ET JULEMINDE

fra arbeidsskolen for vanføre i Kristiania.

Naar juletiden nærmer sig, og stormvinden oftere kan fare sukkende indimellem tapetvæggene, rive døre op og smelde vinduer igjen, dukker undertiden mindet op om en underlig, liden julegjest, som baade kom til os og drog bort i lignende veir for ca. 12 aar siden.

Vinteren 1893—94 feirede vi efter skolens flytning til det gamle asyl i Piverviken vor enkle juletræfest for eleverne først ved nytaarstid 1894.

Da julelysene tændtes og alle var samlede, blev der baaret ind en liden nykomling, som blev siddende og stirre paa træet med sine sorte, tindrende øine. Hun havde aldrig seet et juletræ før. De andre maatte gaa tilside forat hun rigtig kunde faa se. Helt oppe fra Nordfjordeidet var hun kommet samme dag med Bergensbaaden, efter en kystreise i storm og styggeveir. Det var Samueline Myroldhaug, 15 aar gammel, født uden arme og uden ben.

Et voksent ansigt, en liden haarpisk i nakken og en overkrop uden yderlemmer, det var det første indtryk. Hendes klæder var forneden surret sammen med hyssing som en tilbundet sæk; ellers havde hun intet med af klæder, saa at vi straks maatte faa syet tøi til hende.

Det viste sig snart, at Samueline havde en hurtig opfatningsevne og stor lærvillighed, dertil en stærk vilje og udholdenhed i alt, hvad hun foretog sig. Allerede tidligere havde hun lært sig at skrive, idet hun holdt blyanten eller pennen mellem tænderne. Hun havde ogsaa ved flere aars ihærdig øvelse opnaaet at kunne træde traad i en almindelig synaal og at sy sting med den, men naturligvis gik det smaat og var ikke ganske ufarligt. Da hun fik kannevasnaal og grovt garn og tøi, gik det som en leg for hende at lære korssting og andet broderi. Sin venstre armstump, ca. 10—12

cm. lang, brugte hun som sypude. Det var rent forbausende at se, med hvilken lethed hun svingede arbeidet frem og tilbage, satte naalen fast og i et-to-tre med læberne fik presset traaden gjennem naaløiet.

Ved lidt forandring paa en børstemaskine (opfundet for en dansk gut, der var stiv i begge arme) kunde hun lære at binde smaa sko- og hattebørster, som hun siden polerede. Det arbeide, som hun var mest glad i, var dog hekling; hun kunde sidde hele dagen, ogsaa i fristunderne, med heklenaalen i munden, og føre den ud og ind i arbeidet uden at trættes. Tilslut kunde hun udføre hvilketsomhelst fint mønster, og det gik aldeles ikke langsomt for hende. Paa et par dage kunde hun faa færdig en bred forklædebord eller lignende.

Ønsket om at kunne lære dette arbeide havde nok ligget dybt i hende som et længe næret savn, det kunde man forstaa af hendes udraab: «Aa, — jeg har grædt saa meget i mit liv, fordi min lille søster kunde hekle og jeg kunde ikke!» Hendes glæde var næsten stormende, da hun første gang forstod, at hun kunde lære fremgangsmaaden. Straks heklede hun efter hukommelsen et mønster, som hun havde seet søsteren hekle. Med hvilke længselsfulde blikke har hun ikke stirret paa denne for andre saa almindelige færdighed, fra hvilken hun i sin vanførhed troede sig udelukket. Hun har nok glædet sig mest af alt til at vise sin lille søster, at hun nu ogsaa kunde være som andre i dette stykke.

Den samme følelse ligger gjerne til grund for de fleste vanføres glæde over arbeidet: de ser døren aabne sig for dem til den almen-menneskelige udvikling, — arbeide — selverhverv med deraf følgende medborgerlig agtelse og rettigheder.

Samueline havde et jevnt humør, og saa gjerne at besøgende beundrede hendes arbeider. Derimod kunde hun mørkne til og se ganske truende ud ved besøg af børn og jevnaldrende; enten det nu var, fordi sammenligningen mellem hendes og deres kaar faldt hende tung — eller at hun ikke taalte de udtryk af forundring eller spot, som børn saa let lader undslippe sig ligeoverfor nogen der ser lidt underlig ud. De ved jo ikke af, at et spottende ord eller blik kan

gaa som et stik gjennem en saadan sjæl og efterlade en saar erindring.

Børn burde allerede fra smaa af, gjerne i smaaklasserne, lære barmhjertighed mod saadanne stakler og ved venlighed og skaansomhed lette deres tilværelse istedetfor at tynge den.

Samueline kunde ogsaa glemme sin vanførhed og være glad og munter. I sommerferien, da hun med nogle af de andre kom ud paa landet, skrev hun henrykt: «Jeg er saa lykkelig og jeg vandrer blandt blomster.» Hun havde faaet med sin stol og et stort plaid til at sidde paa ude. Hun kunde ogsaa bevæge sig fremover ved at vugge sin overkrop frem og tilbage, og saaledes har hun vel «vandret blandt blomster».

Da hun kom tilbage, var hun dog ikke frisk og havde mindre arbeidslyst end før. To læger der undersøgte hende, erklærede dog, at hun intet feilede, men at hun bare var hysterisk (en diagnose som i mange tilfælde viser sig feilagtig, dækkende over en snigende sygdom).

Samueline vedblev at skrante udover høsten, og ved fornyet undersøgelse meldte lægen at hun havde 14 dage igjen at leve i.

Merkelig nok havde Samueline paa en maade stærk livslyst; men da hun forstod, at døden nærmede sig, overgav hun sig dog med fortrøstning i Jesu frelserarme, i tillid til at hun, den hjælpeløse, vilde blive hjulpet og baaret ogsaa gjennem dødens dal.

En mørk, regn- og stormfuld decemberdag blev hun begravet paa en af de store, nye kirkegaarde «Nordre gravlund», hvor øiet i vid udstrækning kun mødte lere, vaad lere, hist og her opdelt ved snorrette grusgange med tynde nyplantede trær uden top, som alléer af tynde pisker bortover.

I det lille kapel talte presten kun nogle faa ord om «denne stærke sjæl som knurrede under sine frygtelige lænker». Saa blev den lille kiste med de 7 kranse baaret ud, og toget satte sig i bevægelse henover den øde kirkegaard, hvorover stormen brød i vældige stød og drøn, mægtigere end nogen sørgemarsch.

Alle eleverne fulgte, den halte og enøiede gik med den blinde og enarmede, — pigen uden hænder kom med to en-

armede, og de andre fulgte efter med krykker og stok, saa godt det lod sig gjøre. Det var beklemmende at staa ved den aabne, vaade grav, medens sangkoret (de samme bybud som havde baaret kisten) mere bjæffede end sang: Hvo ved hvor nær osv. Dog sjælen, — den udødelige, skulde jo ikke ned i denne klamme bolig. Kanske svævede den netop frigjort, ved stormengelens haand didop, hvor ingen sorg, ingen pine skal være mere, og hvor de plagede sættes i frihed.

Men idet vi drog hjemover og regnen strømmede, ja øste ned, maatte ogsaa hjerterne udøse sig —: Herre hvortil disse tunge skjæbner, — hvorfor denne 16-aarige tilværelse i saadant hylster. «Min naade er dig nok» staar der skrevet, «thi min kraft fuldkommes i skrøbelighed».

At den kraft, som viste sig i Samuelines evnerige, sterke sjæl midt i hendes usigelige skrøbelighed, har bidraget til at aabne mange, mange hjerter for vanføresagen, derom er ingen tvivl. Hun og hendes lidelsesfæller, de sterkt forkrøblede med den store virksomhedstrang — dem kan ingen undslaa sig for at hjælpe, — de aabner selv de ligegyldigste hjerter for vanføresagen. De viser ogsaa andre vanføre, at enhver af dem kan lære noget arbeide, naar de kun selv vil.

Saaledes er de med at bryde bane og berede veien for andre vanføre. Det ser ud, som om dette er deres mission. Ialfald er det at lægge merke til, at ved vanføresagens begyndelse paa et nyt sted og undertiden ellers, naar sagen skal fremmes, sender Gud saadanne vanføre i dens vei.

De er pionerer for sin sag, og de lever nok ikke forgjæves.

I ANLEDNING STYKKET: MERE OM O. T. KROGH.

I nævnte stykke forekommer der i en gjengivelse af et brev fra Krogh af 1863 følgende ytring: «Har Johnson og Lammers ikke formerket noget til daabens nytte, saa har jeg netop gjort den modsatte erfaring» o. s. v.

Presten O. T. Krogh var vist en begavet og god mand, men at han saaledes kunde sammenstille den norsk-lutherske kirkes ypperste troeslærer med den glimrende, men vildfarende aand, Lammers, i deres syn paa daaben, vidner om en ganske utrolig mangel paa forstaaelse af samtidens theologiske og kirkelige situation. Forholdet mellem de to paa nævnte punkt var netop et modsætningsforhold. Lammers fornegtede barnedaaben, Johnson optraadte til forsvar for den (smlgn. hans i 1857 udgivne bekjendte bog: Nogle ord om barnedaaben).

Efter Johnson virkede barnedaaben i alle tilfælde gjenfødelse, idet den sætter i barnet gjenfødelseslivet som en begyndelse, en spire; men dette nye liv dør, hvis ikke Guds ord faar skabe og vedligeholde troen hos det til bevidst personlighed udviklede barn. Men vel beholder daaben altid sin objektive kraft, idet Gud ved daaben faar et sakramentalt tag i mennesket, der virksomt understøtter evangeliet i dets gjenfødende indvirkning paa dem, som ved vantro har mistet det aandelige liv.

Med denne hans offentlige lærefremstilling af daabens blivende velsignelse stemte saa vel hans private udtalelser af sjælesørgerisk art. Et citat af et utrykt brev fra ham fra 1876 skal her anføres: «Kjære, dyrebare — — —! — — — Du er stadig i vore tanker i disse dage. — — — Han, som har givet dig livet, han, som i din spæde barndom kom til dig i den hellige daab og tog dig i sin naades favn og

gjorde dig til sit barn, han, som fra den stund har baaret dig paa sine hænder, — han har ogsaa eiendomsretten til dig, han og han alene. — -- — Hvorledes har du virkelig staaet til Gud? O kjære — —! Prøv dig selv for Herrens alvidende øie! Bed *ham*[1]) ransage dit hjerte og vise dig, hvad det er for en vei, du har vandret paa. Du ved, at det er ikke gjort dermed, at *menneskene* intet har at sige paa os. Spørgsmaalet er: Hvad mener og dømmer Gud om os? Derfor gjælder det først og fremst at komme paa det rene hermed, at faa *fred med Gud*, at blive forvisset i sit hjerte om, at man har fred med ham. Saa give da han dig naade til at kjende din synd og krybe som en fattig synder til Kristi kors og bede og tigge om den naade, som der er at faa! Kristus, Guds søn, er død *for dig*, — tænk — — *ogsaa for dig!* Han har forligt verden med Gud, *ogsaa dig*. Naade og syndernes forladelse, som han har forhvervet den hele verden, er i *den hellige daab* skjænket *dig*, forat du skal være ganske vis paa, at den hører *ogsaa dig til*, saasandt du bare vil have den og ikke foragter og forsømmer den. Gud give dig naade til at *tro* dette af dit ganske hjerte, til at lukke dit hjerte op og *tage imod* denne store og dyrebare gave, som han altid staar færdig til at skjænke dig. Bare gaa til Jesus! Sig til ham: Herre Jesus! Du, som er død ogsaa for mig, vær du min frelser, forbarm dig over mig. Jeg trænger saa saare til en Jesus, en frelser, thi jeg er ikke andet end en fattig synder. Herre Jesus! Bed for mig til din himmelske Fader, at han for din skyld vil forlade mig alle mine synder og gjøre mig til sit barn! Og gaa saa i Jesu navn til hans Fader og bed ham, at han for sin Søns skyld vil være ogsaa *din* Fader, som han i sit ord og navnlig ogsaa i *den hellige daab* har lovet dig. *Tro* saa det, at Gud hører din bøn for Jesu skyld, og at han er dig naadig! Og har du vanskeligt for at tro, saa bed Gud om lov til at gaa til hans naadebord, *gaa til alters* i Jesu navn, saa fattig og elendig, som du er, ikke i tillid til dine gjerninger eller bønner eller taarer, men ene og alene i Jesu navn, i tillid til hans lydighed og lidelse og død for dine synders skyld. Brug saa flittigt *Guds ord* med bøn om hans Aands oplysning, at han derigjennem vil aabenbare dig sin naade og vise dig den vei, du skal gaa paa!» —

Th. Barth.

[1]) Alle udhævelser er af Johnson selv.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Carl Koch: **Jesu lignelser,** udlagte og belyste. København. Schønberg. 222 s.

Der har været skrevet adskilligt om Jesu lignelser i den senere tid. Men jeg maa tilstaa, at det jeg har set af det, har givet mig svært lidet som jeg ikke vidste før. Jeg vil heller ikke sige, at det Koch giver er noget saa absolut nyt. Naar jeg alligevel gaar fra læsningen af hans bog med en værdifuld berigelse, da er grunden den, at jeg kjender ingen som har givet mig saa god greie paa lignelsernes grundtanke. Den er altid sikkert truffet, og fremstillet enkelt og klart, belyst af den historiske situation, og i nær tilslutning til Jesu indre liv. Forfatteren viser sig at være vel inde i den herhen hørende literatur, men han er ikke druknet i den, og drukner derfor heller ikke sine læsere i den. Bogen er ualmindelig letlæst. Jeg anbefaler den særlig til alle prester og lærere. De vil have stor nytte af den ved gjennemgaaelsen af lignelserne. Den omhandler forøvrigt kun lignelserne i Matt. 13 og parablerne. De andre lignelser tænker forfatteren senere at behandle.

Edv. Lehmann: **Fri forskning og positiv kristendom.** København. Pio. 31 s.

I Kjøbenhavn er stiftet en «Ny teologisk forening for fri forskning og positiv kristendom» hvis formaal er «i let tilgjængelig form at at gøre almenheden bekjendt med den nyere theologis methode og resultater og fremkalde drøftelse af disses værdi og deres betydning for kristenlivet». I dette øiemed vil den udgive smaaskrifter. Det første er ovennævnte lille skrift, som er det foredrag hvormed foreningen blev startet den 6te november. Senere bebudes «Symboler og symbolforpligtelse» af professor Jacobsen, «Om bønnen» af pastor Østrup, samt bidrag af professor dr. Buhl og pastor

Krarup. Der vil blive udgivet ca. 20 ark om aaret. Subskriptionspris 4 kr. aarlig. Skrifterne sælges ogsaa enkeltvis à 25 øre pr. ark.

Lehmanns foredrag er som man kan vente det klart og fængslende. Kun er det mig ikke ganske klart, hvorledes man kan blive staaende ved «frelse ved Kristus» som udtryk for det positive i kristendommen, uden enhver nærmere bestemmelse. Kirken har fra de allerældste tider føiet bestemmelser til (Apostolicum). Mon den har feilet i det? Vilde den ikke uden det være flydt over i hedenskabet? «Frelse ved Kristus» — hvilken Kristus? Den historiske. Vel, men hvad kjender jeg ham paa? Hvorpaa skal jeg skille ham fra alle Pseudokristuser?

Dog — det skal blive interessant at følge dette foretagende. Her arbeider udmerkede kræfter, og det at de vil gjøre alvor af den frie forskning, maa hilses med glæde.

Clara Tschudi: **Ludvig den anden,** konge af Bayern. Gyldendal. 185 s.

Det er den bekjendte excentriske Bayrerkonge, Richard Wagners ven, frk. Tschudi denne gang har gjort til gjenstand for sin skildring. Den foreliggende bog giver dog ikke det hele. Den fremstiller den ulykkelige fyrstes livsudvikling indtil 1874, da han er kommet til vanviddets rand. Hans sidste dage med deres sørgelige afslutning vil blive skildret i et andet bind. Emnet er i sig selv interessant, og Clara Tschudis fortællekunst fornegter sig heller ikke her. Bogen vil derfor visselig finde mange læsere, som af den vil kunne hente den for vor tid saare gavnlige og nødvendige lærdom, at æstetisk skjønhedsdyrkelse *alene* ikke formaar at holde livet oppe.

Kristus och nutidslifvet. Af *Alf. Mohn,* pastor vid franska reformerta församlingen i Stockholm. Auktoriserad öfversættning från franskan af Hugo Hultenberg, docent vid Upsala universitet. Stockholm. Palmqvist. Kr. 4,50.

Pastor Mohn er i Stockholm meget hørt af dem som er det franske sprog mægtige. Her foreligger nu en svensk oversættelse af et udvalg prækener han for nogen tid siden udgav paa sit modersmaal. I Frankrig og Schweitz er disse prækener blevet meget vel modtaget. Det samme vil visselig

blive den svenske oversættelse tildel. Jeg haaber at den ogsaa vil finde vei til Norge. Vi trænger saa svært til religiøs literatur for nutidsmennesker, for vi har endnu meget lidet deraf. Pastor Mohn prædiker for nutidsmennesker. Han kjender dem og tager stadig og sikkert sigte paa dem, og han forstaar at faa dem i tale. Han eier i udpræget grad den franske klarhed. Formen er smuk og gjennemsigtig. Han staar fuldt og helt paa kristentroens grund, men holder sig paa afstand fra alle vanskelige metafysiske problemer for at tage desto kraftigere fat paa det religiøse livs praktiske spørgsmaal. «Kristus og nutidslivet» i deres gjensidige forhold til hinanden, det er temaet for alle hans prækener.

Anmeldt af Clara Thue Johnsen:

Sofie Aubert Linbæk: **Den yngste**. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 216 sider.

God smaapigepsychologi fra den rare besynderlige tid i de sidste skoleaar og udover i konfirmationsalderen er ikke ofte at træffe paa. Men i foreliggende bog findes der virkelig meget af den. Der er træk grebet lige ud af livet, saaledes som de træffes hos de smaa unge piger i udvikling, naar de kjender og fornemmer egte, og ukvalt af alderens jargon.

Første afsnit, optrinet paa skolen, er af den traditionelle og ganske overfladiske art. Men interessen vaagner ved Elnas indbildte *tête à tête* med faderen. Og eftersom man følger hende i forholdet til forældrene, broderen, vennen Tom og veninderne, faar man altid mere sympathi og forstaaelse for den varmhjertede lille retskafne sjæl, som stræver med sig selv og tilværelsen. Afsnittet om hendes sygelige gru ved tanken paa menneskenes oprindelse og slegtsforholde er skildret med alvor og finhed. Det fortæller om alt det onde, det er for et saadant barn at blive skræmt med raa og dulgte ord om mysterium og styghed, og bliver et kraftigt vidnesbyrd om betydningen af, at de fra først af faar et sundt og ærbødigt syn paa livets grundlæggende love.

Et andet afsnit, konfirmationsafsnittet, fortjener at nævnes ved siden af dette. De unge pigers sværmeri for den deilige pastor Kahrs, er velbrugt og knapt nok fornyet her. Det er Elnas hele stemning overfor den hellige handling,

hun har staaet saa ængstelig til, — hele den ubestemte vemods-lyksalige rørelse, skabt ved den gode samtale med presten, da alle tvilens haarde punkter er smeltet blødt hen og holdes i den tilstand. Den er saa godt truffet, netop fordi den ikke har noget af «grinet», men en virkelig forstaaelse for denne milde stemning, som mange af os kjender saa vel fra da, og den hellige extase fra nonne-sværmeriets tider.

Bogen mangler en fast handling eller, ialfald, den fastere planlæggelse. Der kommer momenter og gaar momenter, man savner af og til sammenknytningen.

Men psykologisk har den sit værd, skrevet, synes det, af en, som kjender umiddelbart og husker godt.

Olaf Benneche: **Villenskov.** H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 224 sider.

Den unge forfatter Olaf Benneche debuterede ifjor med romanen «Marie Louise Reventlow», der baade fra indholdets og formens side blev betegnet som et meget lovende begynderarbeide. At han ogsaa vil komme til at fylde forventningerne, giver hans nye bog ingen aarsag til at betvile. «Villenskov» bærer vidnesbyrd om mange evner hos forfatteren, fremfor alt om en sjelden stemningsrigdom og udpræget rythmisk sans. Men den er ogsaa, som jo rimeligt kan være, i ikke ringe grad præget af begynderens, og den unge begynders, usikkerhed.

Bogens hovedperson er den unge Varg Vaa til Villenskov. Han er skildret med varm beundring, der dog her ikke har udelukket den træffende karakteristik. I mange levende træk er billedet tegnet af denne unge urkraft og drømmer, som vokser op under de store skoges sus og med de vilde, hedblodige fædres arv. Men saa er der igjen punkter, hvor han og hans enkle mandighed bliver borte, som f. eks. i tiden for forholdet med den lille platoniske Mona, som han selvfølgelig ingen evne har til at vække. Før det er blevet for sent, eller de mener, det er blevet for sent, og i theoretisk idealisme og ungdommelig ødselhed med livets chancer viser lykken fra sig. — — Handlingen, Vargs kjærlighedsforhold og livsførsel udover, har i det hele af og til nogle pludseligheder, som overrasker, særlig synes slutningen at

være noget hurtig arrangeret. Men man maa dog hele tiden følge den med meget af forfatterens interesse og sympathi. Og dens milieu og de mange tilknyttede smaa skildringer er ofte ganske brilliante. Benneche har et sprog, som bøier sig og føier sig saa graciøst om de stemninger og de fine tanker, han vil træffe. Og ingen mistænksomhed staar paa vagt overfor valget af ordene. Og her er hans forms styrke, og her er dens store svaghed. Hans sætninger minder ofte ligesom om saa mange andre, meget ofte om J. P. Jacobsens dvælende passivitet og om Jonas Lies — forlød det. Men den slags ubevidste paavirkninger vil vel falde bort, naar han bliver sikrere i sin egen stil. Derimod er det uomstødeligt, at hans egen stil boltrer sig saa frit efter den før nævnte rythmiske evne, at den ikke sjelden kan staa i fare for at blive den rene karrikatur.

Den ungdommelige smag, som f. eks. har udstyret Vaaernes vilde æt — de Vaaers sære art —, og som lægger de dystre grøs over de erotiske skildringer — «derfor blev det som en fare for de unge kvinder at sidde ved hans side og drikke ham til» —, den samme ungdommelighed er det jo ogsaa som for en stor del maa tage ansvaret for formens excentriciteter. Men i fortrinlig grad er det rythmen, som har lokket i navne og ordsammensætninger. Man steiler allerede ved de første, Bjug Vaa, med søn Varg Bjugson Vaa, og naar personerne udover bærer navnene Dreng Rike, Mona Rike, Claes Urne, Judith Dyre, Svein Starke — hu, ha —, da bliver det jo noget meget. Ophobede udtrykkes altid tilbagevendende mængde, uden prosaiske pronomeners forstyrrende praktiskheds vegt, bliver jo ogsaa snart en let gjennemskuelig virkemaade Men endda ligger kanske den største fare i den forkjærlighed for alliteration, hans stil er præget af, og som ofte, alle skjære stemninger tiltrods, uskikkelig lokker frem i en minderne fra de velkjendte rægler: «Søren Sivertsens søn Sivert Sørensen — — —».

Dikken Zwilgmeyer: **Maja.** *Barbra Ring:* **Tertit.** *Evelyn Sharp:* **Den yngste i skolen.** Oversat af Henriette Wulfsberg. *Laurentius Urdahl:* **Sjørøverne i Hankøsundet.** — H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).

Blandt de bøger som gaar ind under kategorien: for

børn og ungdom, vil *Dikken Zwilgmeyers* altid komme til at indtage en hæderfuld plads. De er fortryllende og altid nye og altid fulde af de utroligste paafund. Og truer de et øieblik med at henfalde i sentimentalitet, straks er der en morsom vending, og den friske latter skyller udover. Og er der blevet lidt uskikkelig lystighed blandt den muntre unge skare hun skildrer, saa kommer der, før vi ved ordet af, et nydeligt lidet træk, som faar taarerne frem, saan gaar det i liv uafladelig i Dikken Zwilgmeyers bøger. Med **Maja** er hun vendt tilbage til smaapigernes publikum, som i den lille heltinde vil finde en veninde, som de vil have vanskelig for at skilles fra.

Barbra Ring, som ifjor gjorde saadan lykke med «Bobbens dagbog», synes iaar ikke at have været saa heldig. Hendes nye bog medtager en række ganske fornøielige begivenheder. Men ogsaa den er skrevet i den farlige, hvor det gjælder backfischtyper *særdeles* farlige, dagbogform. Og de skjær, som saa rigelig findes i det farvand, er her ikke undgaaet. Det er ikke uden anstrengthed, at den unge frøken **Tertit** bogen igjennem pointerer sin umiddelbarhed og fortryllende naivitet og sin — til en forlovelses-færdig pige at være — haardnakkede barnlighed.

Evelyn Sharp: **Den yngste i skolen** fortæller om den lille Barbra Berkeleys oplevelser sammen med sin flok af viltre brødre og især i den store skole, hvor hun kommer fremmed ind og som yngstemand har adskilligt at gaa igjennem. Der er jo noget besynderligt fjernt, gammeldags uvirkeligt ved den slags engelske unge-pige-bøger. Men den ruller op billedet af forholde, saa nye for norske smaapiger, og fortæller saa mange morsomme træk og begivenheder med den kjække lille «Bobs» som midtfigur, at den sikkert vil blive meget populær hos de unge læserinder.

Laurentius Urdahls **Sjørøverne i Hankøsundet** er, som titlen tyder paa, naturligvis en guttebog. Den fortæller om en flok venner, som under ledelse af lodsoldermandens modige søn Einar foretog djerve røvertogter fra Hankø i ferietiden. Det er ingen daarlig trop, de 8, som plus «Bønnestangen» holdt sammen i godt og ondt. Med sine brogede oplevelser

og drabelige beretninger vil bogen gjøre megen lykke i gutte-kredse.

Kaptein H. Angell: **Fortællinger fra grænsevagten 1905.** H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 103 sider.

Kaptein Angells bog har vakt megen diskussion, er blevet angrebet og forsvaret, fra begge sider med lige stor iver. Den er spredt i tusenvis omkring, og det er naturligt nok. For den slaar paa strenge hos os, der just i den forløbne tid har tonet, som vi vel aldrig havde tænkt, at vi skulde erfaret det.

Bogen fortæller sandfærdige træk fra livet ved grænse-vagten, da den norske hær laa der isommer, og begivenhedernes bølger slog høit herhjemme, og frigjørelsens arbeide skred frem med hast, og de fra dag til dag laa der og saa mod øst og ventede angreb derfra. Den fortæller om offervilligheden og fædrelandskjærligheden, som den kom tilsyne der, da den ene store tanke besjælede alle, — som fortalen siger: «soldaten som matrosen, borgeren som bonden, mand som kvinde, gammel som ung, og det er: Alt for Norge».

Som en skildring fra en, der selv levede saaledes med der, har bogen sin store historiske interesse. Og rig som den er paa beretninger om personligt mod og frygtesløs fædrelands-kjærlighed stanser ikke dens betydning derved.

Derimod maa den jo ikke blive anskuet som noget billede af det hele folk i den tid. Det giver den sig ikke ud for. Og det er den ikke. Den skildrer ikke det store arbeidende folk i sin almindelighed, som gik i sit daglige stræv og roligere forholds forholdsvise sindighed og ansaa en krigs rædsler for en ulykke og forfærdelighed, selv om de nok mente, at der var det, som var endnu værre. For dem maatte meget af det været letsind og skryt, som hos grænsehæren i dens forhold var det ene sunde udslag af mandigt mod og fædrelandssind. Og selv om vi nok efter læsningen af denne bog maa prise en gunstig skjæbne for, at det ikke længer er soldaten, som leder et riges skjæbne, saa maa vi respektere kraftige følelser hos de folk, som nu alligevel skulde havt den værste tørn at tage.

Det, som det vel egentlig maa spørges om, er, om det er heldigt, at denne bog, som ifølge sagens natur maa virke

eggende, kom nu, medens det endnu maa føles saa intenst, og da det netop gjælder at tilveiebringe sympathi mellem de to nationer.

Og hvad vel alle maa være enige om er, at tilegnelsen til dem, der næste gang skal holde grænsevagt, er en ansvarsløshed, der skriger som et guttehyl i voksnes alvorlige kreds, og som naturlig nok i høi grad har bidraget til at give den hele bog det præg af flaasethed, som den i manges øine har.

Ragnhild Jølsen: **Fernanda Mona**. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 175 sider.

Ragnhild Jølsen har en forkjærlighed for det dystre i emne og form. Og det er en række dystre skildringer fra den dystre Gangaard, som her berettes. Og der hvor dysterheden passer, og gruen og kræsheden, der er der givet et billede i de mørke farver, som ogsaa er levende nok, — som af de vilde gaupeunger i deres ondskab og utøilethed, af den raa Jon Torsen og hans omgang med kvinderne og deslige. Men naar den samme bloddryppende og steile maade anvendes overfor helt forskjellige emner, overfor lysere forhold og dagligdagse ting, da er det jo ingenlunde med samme held. Det er jo ikke alle stemninger, basunen tolker lige godt.

Og Fernanda Mona er ikke, hvad man kan kalde nogen lyslevende skabt eller anskuelig analyseret personlighed.

Edvard Langset: **Ein bondegut i Oslo**. Spelstykke. Marie Normans efg.s bokhandel. 46 sider.

Edvard Langset er en forfatter, hvem det ligger paa hjertet at faa mange gode lærdomme udbredt blandt sine medmennesker, nærmest da landbefolkningen. Denne gang er det, han vil indprente læseren i særdeleshed kjærlighed til hjembygden, der saa tidt viser sig at have mange fortrin fremfor den store udenverden, her repræsenteret ved Oslo med dens snarer og fristelser. I to akter, hvoraf den første gjør os bekjendt med Alv Uppigards udlængsel, og den anden er en dramatisering af en sædvanlig politinotis om klokkespekulanter, udredes emnet, der i dette tilfælde viser meget ringe betingelser for skuespillets form.

Jappe Nilsen: **Den gamle historie**. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 153 sider.

I de fem smaa fortællinger, som denne bog indeholder, har forfatteren lagt for dagen megen iagttagelsesevne, og han

skildrer det daglige livs personer og oplevelser enkelt og stilfærdigt, som han pleier, omend med nogen ensidighed.

Efter sin bog «Solefald», som udkom for et par aar siden, blev Jappe Nilsen af beundrere sammenlignet med Alexander Kielland. Iaar kunde den sammenligning paa andre præmisser blive draget. Den sidste fortælling «Skipper Jonassen» har nemlig i sit anlæg og i sine vendinger saa forbløffende meget tilfælles med skildringen af skipper Worses nedgangstid, at man undertiden rent maa spørge sig selv, om dette virkelig skal være nedskrevet som selvstændigt arbeide.

Anmeldt af *L—h.:*

Gustaf af Geijerstam: **Karen Brandts Roman**. En roman fra gamle dage. Oversat af Johannes Magnussen. V. Pios forlag. Kjøbenhavn.

Paa den gamle ættegaard i en af Sveriges skogrige trakter sidder fabrikeieren Magnus Brandt i trediveaarene med to unge døtre. Han er blit tidlig enkemand og har af pligtfølelse mod børnene knust haabet om senere lykke ved ikke at gifte sig for anden gang, tiltrods for, at han under deres opvækst atter blir alvorlig forelsket.

Denne selvkuelse tager sig betalt i en ubevidst dulgt bitterhed, samt i kravet paa at døtrene til gjengjæld skal vise ham opofrelse og lydighed. Da de er blit voksne, afkræver han dem et løfte om ubetinget underkastelse under hans vilje.

I det svar, som døtrene giver, ligger saa fortællingens kjærne gjemt, idet den søde og gode, i sine ungdomsdrømme lykkelige lille Karen falder faderen om halsen: «Alt, hvad far vil, skal jeg gjøre nu og altid. Aldrig skal jeg gjøre andet, aldrig engang ville det»; medens den bevidste ældste datter kun siger, at hun skal lyde ham, naar det er hende muligt.

I tidens fylde staar deres løfter sin prøve: Cecilie holder ikke mere, end hun har lovet; Karen vaagner op af drømmen, lykken svinder samtidig for bestandig, og der blir en kamp paa liv og død i hendes sind.

Læseren gruer sig allerede til at møde et af de sterotype optrin, et smykket hvidt offer, der afmægtig rækker sin ældre beiler en stiv, kold haand ved alteret. Istedet derfor opfylder Karen ligesaa villende og kjærlig sit løfte som hun gav det,

og vinder i samme øieblik den festlige fred og glæde, som en stor seier skjænker sine stridende. Og mens hun ellers igjennem livet viser sig som en dygtig matrone, der styrer sit store hus og de mange børn og undergivne med en noget streng og gavmild haand, saa har ungdomskjærlighedens drøm og den senere seirfulde kamp givet hende en fortryllelse for ungdommen, med hvem hun helst vil være, og som hun altid bedst forstaar, baade naar den jubler og sørger.

Der hviler en klarhed over fremstillingen, en hjertevarm forstaaelse af synspunktet — baade hos forældre og børn, og en stemning over denne yndige fortælling, der burde skjænke den en varig yndest. Anmelderen kan vidne, at den blir endnu vakrere ved fornyet gjennemlæsning, og tør allerede nu forudsige at den blir en af sæsonens smukkeste bøger.

Oversættelsen til dansk er udmerket.

Erik Lies **Gerda Wolmer**. Bogens emne er én mand for én hustru, én konge for én dronning — det samme emne altsaa, som den danske forfatter *Kohl* skrev en hel tyk bog om ivaar. Der holdt den skruede syge udvikling ikke, hvad en sjelden god og smuk begyndelse lovede, mens Erik Lie derimod i en koncentreret fyndig fremstilling har skabt en af de mest friske og morsomme bøger, der kom ud først i høst.

I Gerda Wolmer giver forfatteren hustruen absolut ret i den fordring, at sin husstand deler hun ikke med nogen anden. Hendes jalousi er absolut grundløs. Alligevel: den veninde, der samtidig er husets guvernante, og som i al uskyldighed har faat endel privilegier overflyttet paa sig, f. eks. at spadsere med manden og interessere sig for hans kjepheste, maa bort — og den staute frue paa gaarden reiser ikke hjem til manden, førend han har ganske klippet over alle andre baand, selv det tyndeste.

En velskreven norsk samfundsroman er netop, hvad vi mangler heroppe. Det er underligt, hvor lidet opmuntring denne forfatter har faat baade for sin store fortælling «*Direktør Lynges hjem*» og sin roman iaar, tiltrods for at begge to holder maal med de fleste fra fremmede sprog oversatte og i dette tidsrum udgivne arbeider af lignende art, for ikke at tale om den norsk-danske dusinliteratur.

Hvorfor opmuntres ikke denne mand langt mere? Norge

for nordmænd, d. v. s. hvis nordmænd evner at holde det fremmede stangen. Mon ikke Erik Lie just fandt sit arbeide i samfundsromanen, der vilde lægge beslag paa hvad han sidder inde med af traditioner, god hukommelse, friskt blik og let stil?

Gerda Wolmer kom først af sæsonens bøger, og efter anmelderens mening gik der flere uger, før der viste sig nogen bog, som var saa helfærdig som den.

Memoirer og breve. Af de bøger, der omtales nedenfor, er et par fortsættelser af udmerkede ting, vi før har anmeldt.

For at tage dem i alfabetisk orden kan først nævnes: **Den helsingørske færgemand Lars Bache, hans by og hans hjem. Memoirer og breve** udgivne af *Julius Clausen* og *P. Fr. Rist.* 89 sider. Gyldendal. Nordiske.

Fra Oehlenschlägers erindringer og samlede digtninger mindes man Lars Baches navn og den kjække daad han udførte i krigens tid. Det er hans søn, konsul Bache, — den berømte dyremalers fader — der elskværdig jævnt og morsomt fortæller om livet i den gamle stad Helsingør, især da om faderen, den myndige moder og det gamle hjem.

Vore læsere erindrer at første bind af dette personalhistoriske foretagende omhandler Kristian den fjerdes tid. I denne bog er man rykket frem til Kristian den syvende og Fredrik den sjette, saa emnet paa en maade falder mere kjendt, om end lige saa interessant.

Som ved omtalen af første bind fristes vi ogsaa her til at meddele citater, thi bogen er fuld af eiendommelige, morsomme træk fra provinslivet i begyndelsen af det 19de aarhundrede. Pladsen tillader desværre ikke dette. Vi kan kun anbefale andet bind ligesaa varmt som dets forgjænger, — og hele det værdifulde personalhistoriske foretagende, hvis tredie bind blir mindst ligesaa fortræffeligt som de to foregaaende.

Det samme gjælder i lige høi grad ogsaa anden og sidste del af **En slægts historie.** *H. F. Ewalds livserindringer ved Theodor Ewald.* (Under samarbeide med *H. F. Ewald.* 260 sider. Gyldendal. Nordiske).

Anden del aabnes med skildringen af Kristian den ottendes tronskifte. Bogens seksten kapitler omhandler de mest fremtrædende træk ved generalløitnant Ewalds alderdom og død, — *H. F. Ewalds* liv og forfatterskab indtil hans guldbryllup dette aar, — samt medtager ved siden deraf utallige mindre og større rids af de mænd og kvinder som slægten overhovedet er kommet i berøring med. Selvfølgelig er her de store samtidige blandt digterne og kunstnerne kommet med.

Vi har for nævnt, hvorledes dette verk har givet Norden et smukt og tildels ogsaa nyt syn paa Fredrik den sjettes evner og hans færd som menneske og konge. Under omtale af Fredrik den syvende skiller bogen sig heldig ud fra kammerherre Holtens memoirer; thi saa morsomme disse end ellers var, gjengjældte deres forfatter daarlig sin herres godhed og tillid ved uridderlig at blotte kongens svagheder og give dem til pris for tom underholdning og sladder og lade skandalen istedenfor historien faa plads i bogen.

Et nobelt, udmerket bidrag til de to kongers og hele deres samtids historie er dette verk, — som ingen ynder af kultur og personalhistorie vil kunne undvære.

W. Schorn: **Da voldene stod.** (Gyldendal. Nordiske. 292 sider. Pris: kr. 4,50).

Forfatteren, nu en ældre mand, søn af Camilla Collets gamle kjending literaten *Theodor Schorn*, har aldrig udgivet nogen bog før, hvilket ikke skal kunne merkes paa dette arbeide.

Det er et elskværdigt, ungdomskjært menneske, som her har givet os sine minder fra den tid, da voldene stod i det gamle Kjøbenhavn.

W. Schorn er ei af de surmulende ældre, der synes alt var bedre, da de var unge. Han har kun følt sig saa nøie knyttet til slægten, at det vil være ham et kjært arbeide at sysle med begivenheder fra de gamle dage. Og at den kjærlighed til traditioner og minder der tilsidst har faaet udslag i denne bog, længe har siddet Schorn i blodet, viser den rørende fortælling om gutten oppe paa det gamle hjems rodeloft, hvor han læser gamle breve og værner om familiens billeder.

Hjemmet er midtpunktet i W. Schorns fortællinger, men derved inddrages ogsaa morsomme og merkelige anekdoter og træk om familiens og hans omgangskreds — her vil vi især fremhæve alt det morsomme han ved at fortælle om datidens originaler, om dens stormænd, kunstnere og forfattere, f. eks. *Ludvig Bödtcher*.

Hans E. Kinck: **Presten**. (Aschehoug & co. Kristiania. Kr. 4,00).

Iaar synes Kincks fortælling, «Presten», let at forstaa for alle, som i det hele taget vil forstaa denne forfatter, der trygt kan kaldes Norges mest selvstændige.

Man morer sig meget under læsningen af bogens fortræffelige begyndelse, den lunefulde, sikre præsentering af dens hovedpersoner, det unge prestepar og ægte skud af bykulturen. Især er hustruen storartet.

Efter anmelderens mening er det sjelden i literaturen at finde en saa original og god tegning af en kvinde, der har hele det oprindelige ømme, skinsyge og gløgge moderinstinkt i behold.

Kjed af et spredende, forødende liv som skolestyrer i Kristiania, hvor forkastelige hensyn, en pinlig ujevnhed i behandlingen af den fattige og den velhavende elev har kuet Brosmes stolte selvfølelse, kaster han alt overbord, modtager prestekald og flytter til Hans E. Kincks specielle bygd. (Den bør opkaldes efter forfatteren, den er navnløs, kan derfor ei søges paa kartet, men er ikke desto mindre altid at finde uforandret i hans verker). Her træffer læseren presten Brosme just samme kveld, han med kone og lille datter er kommet flyttende til prestegaarden.

Da Hans Kinck lige fra begyndelsen lader læseren faa øie paa prestens forfinede, æstetisk-sanselige natur, baade nedarvet og forkjælet udviklet af konens forgudelse, aner man uraad, trods ægteparrets begeistring. Her skal de erfare, at lighed gjennemføres, lighed for loven, uden overklassehensyn, uden ærbødighed for de største skatydere. Her skal man kunne træde frem og tale frit fra leveren, efter egen samvittighed, uden afprutning. De fryder sig over, hvorledes livet her flyder enkelt paa landsbygden, hvor alle taler bent

ud, hvor ordene høi og lav ikke forekommer, og hvor luften fra høifjeldet skal styrke deres fortørkede lunger.

Man ved, hvorledes det gaar. Naar selv fint kultiverede, hvis varme hjerter uden skrømt har villet give landsfolk det bedste, de eier, sin egen personlighed, falder dybere end nogen anden i det gab, der skiller by og land, saa er det afgjort, at pastor Brosmes kommer i saks og done. De har heller ikke tænkt saa meget paa, hvad de selv vilde *give*, som paa, hvad de selv *opnaaede* ved flytningen; naar saa en mand med presten Brosmes fornemmelser og forudsætninger falder i kløerne paa Kincks skrækkelige bondetyper — saa øines snart enden paa det tragikomiske skuespil.

Allerede i det kostelige optrin, da skydsen skal betales, og de greie byfolk tager kjørekarenes ophævelser for alvor, slaar tonen om. Det varer ikke længe, førend presten har fuldkommen nok af bønderne og isolerer sig i lede og kulturlængsel. Da han saa dertil i sin aufgeregte stemning drister sig til saa voldsomme udskeielser som et mislykket forsøg paa at male efter model, saa klemmes saksen ganske eftertrykkelig om ham af den rystede menighed. Hans kone, der med tæften af sit skarpe instinkt hele tiden har gjennemskuet Brosme — allierer sig med bygdens pietister og hans øvrige modstandere; da frelser han sig i yderste øieblik ved humøret — saa mangen en skibbruddens ven — og bogen ender med, at han faar et vist overtag over menigheden, at han faar istand en vis ydre reparation af hjemmet, at han og hustruen forsones paa en vis, men merker, da de møder den lille datter, med et, at en skjærende mislyd, der aldrig vil vige, har listet sig ind over dem, og at barnets ligevegt og meget mere er knust under krisen.

Hans Kinck har formodentlig ladet Brosmes kaldes prestefolk, for at tegne arrogansens og ondskabens evne til at demoralisere bygdernes embedsfolk desto mere overvældende; ti en doktor, skriver eller kaptein kan ei til den grad kues af uvidenhed og falskhed. Ellers er det vistnok en spøg af forfatteren at kalde disse mennesker prestefolk; de er kemisk renset for tanken om at tjene Gud eller menigheden.

Naar denne forresten selvfølgelige bemerkning er sagt, vil vi forlade det interesante, dybe arbeide, der ikke giver alt, det sidder inde med, ved et par gjennemlæsninger af bogen.

Den norske kirke i det nittende aarhundrede, et bidrag til dens historie. Af *H. G. Heggtveit.* I kommission hos Cammermeyers boghandel. Circa 20 hefter à 0,60 i løbet af 4 aar.

Naar en paa vor kirkehistories omraade saa kyndig mand gaar igang med udgivelsen af et arbeide som dette, burde det være en selvfølge at det fik en stor læsekreds rundt om i vort land. Vi har da ikke saa god adgang til at gjøre os kjendt med vor egen kirkes historie i det sidste aarhundrede, at vi har raad til at forsmaa en leilighed som denne til at øge vort kjendskab og vor forstaaelse.

De udkomne 2 hefter egner sig ogsaa overmaade godt til at give en interesse for forf.s plan og arbeide. Baade afsnittet om «De norske biskoper ved aarhundredets begyndelse», «Geistligheden og nogle af rationalisterne inden denne», og den paabegyndte skildring af «Den religiøse og sedelige tilstand» vidner meget fordelagtig om forf.s grundige kundskaber og betydelige fremstillingsevne. Med stor interesse vil man imødese hans skildring af Hauges virksomhed og samtid. Her har jo hr. Heggtveit særlig rige specialstudier at raade over.

I betragtning af den tillid man tør have til forf. under hans skildring af de norske kirkeforhold, har det mindre at sige om man stundom kan føle sig noget utilfredsstillet ved hans personlige syn paa enkelte kirkelige foreteelser (se f. eks. hans behandling af rationalismen i indledningen). Forf.s væsentlige opgave er aabenbart den at fremlægge det paalidelige og righoldige materiale. Saa faar *bedømmelsen* mere blive enhvers personlige sag.

Som i sine tidligere arbeider byder forf. ogsaa her et udsøgt billedstof, som i høi grad øger bogens værd.

Bretteville Jensen.

Bøger, sendt redaktionen:

Lyngblomster. Fortællinger for barn og unge. Udg. af *Lærernes vennekreds i Kri.a.* Lutherstiftelsen, 120 sider.

Julestjernen 1905. Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 1,25

Ude i frisk luft. Strøtanker af *J. K. R.* Kjøbenhavn. Barfod & co.

Salme og song. Af *Anders Hovden.* Kristiania. Norli. Kr. 1,00.

Micah Clarke. Historisk roman af *Conan Doyle.* Kristiania. Aschehoug. Kr. 5,00.

B. W. Norregaard: **Port Arthurs beleiring** Kristiania. Aschehoug. Kr. 4,50.

Bibelen med forklaringer. 6te del, 1ste hefte. (Apost. gjern.). Udarbeidet af *R. Gjerløw* Kristiania. Lutherstiftelsen.

Troen alene. Theologiske afhandlinger af *Eugène Ménégoz,* prof. ved det protestant. fakultet i Paris. Oversat ved J. A. Ottesen. Kristiania. Steen.

R. A. Torrey: **Foredrag for mænd om bibelen og bibelens Kristus.** Oversat af Ole Iversen, prest. Kristiania. Lutherstiftelsen.

Gustav Jensen: **Juleaften.** Et digt. 2det oplag. Kristiania. Lutherstiftelsen.

Hans Seland: **Øygaarden.** Forteljing. Kristiania. Norli. Kr. 1,75.

Peder Ro's historier om hans forunderlige selvoplevelser tillands og tilvands. Af *Finn Fogg.* Kristiania. Aschehoug. Kr. 2,25.

Vilhelm Krag: **Holmerne de graa.** Kristiania. Aschehoug. Kr. 3,25.

Gabriel Scott: **Det flyvende bord.** Eventyr i syv afdelinger. Kristiania. Aschehoug. Kr. 2,00.

Otto Funcke: **Reisetanker og tankereiser.** Author. oversæt. for Norge. Bergen. Beyer.

Kaptein *H. Angell:* **Fortællinger fra grænsevagten 1905.** Kristiania. Aschehoug. Kr. 1,00.

Det nittende aarhundredes kulturkamp i Norge. Af dr. *Hjalmar Christensen.* Kristiania. Aschehoug. Kr. 6,00.

Jacob Hilditsch: **Fjeld og fjære.** Fortællinger. Kristiania. Aschehoug. Kr. 2,25.

Bernt Lie: **Guttedage.** Kristiania. Aschehoug. Kr. 2,00.

Aasta Smith Rieber: **Mormor.** Kristiania. Aschehoug.

Kristelige sange og digte af *Andreas Lyng.* Trondhjem. A. Brun.

Johan Scharffenberg: **Kampen mod alkoholen i Norge.** Særtryk af «Det ny aarhundrede» II, 22de og 24de hefte. Kjøbenhavn. 27 sider.

Samme forfatter: **Alkohol som nydelsesmiddel og lidt om tobak, kaffe og the.** Kristiania. Det norske totalafholdsselskab. 112 sider.

Samme forfatter: **Krænker, den norske afholdslovgivning borgernes retmæssige krav paa personlig frihed.** Særtryk af «Menneskevennen» 1905. Kristiania. Det norske totalafholdsselskab.

Thorbjørn Frølich: **Lillehammer i 70-aarene.** Kristiania. Cammermeyer. Trykt som manuskript. 75 sider.

ET BLAD AF ARBEIDETS SAGA.

(Ved *H. R.*)

II.

Jena-verkets økonomiske og sociale forhold.

Naar disse verksteder med hensyn til sine frembringelser staar som mønstergyldige for hele verden, saa gjælder det samme væsentlig ogsaa om deres sociale organisation.

I 30 aar, fra 1846—75, var Zeiss den eneste indehaver af forretningen; dette aar optog han Abbe i sit firma og i 1881 traadte hans søn, dr. Roderich Zeiss ind som trediemand. Abbe og den yngre Zeiss kunde imidlertid ikke trække i spand sammen. Aaret efter Carl Zeiss' død i 1888 traadte Zeiss jun. tilbage fra ledelsen, og Abbe var da eneherre over verket. Man skulde nu ventet at høre mere om de mange handlinger af ham, hvortil han udnyttede sit eneherredømme. Dog er alene en eneste frugt af dette «tyranni» traadt i dagen. Men denne frugt er da rigtignok af den kosteligste art, slig som ingen havde anet at faa se den vokse frem under det moderne industrilivs blygraa himmel; en frugt som tusinder har faaet ret til at plukke og som altid paany skyder frem af grunden. Det er den af Abbe grundede stiftelse, som han i aaret 1891 skjænkede eiendomsretten til de optiske verksteder og sin part i glashytten i Jena.

Carl Zeiss-stiftelsen.

Mennesket forgaar ikke blot personlig, men med ham forsvinder ogsaa hans vilje og hans dygtighed. Et stort foretagende vilde utvilsomt være bedst tjent med at stilles under en eneste intellektuel og moralsk personligheds ledelse. Men naar en saadan gaar bort, har man ingen sikkerhed for, at den ene, som saa overtager ledelsen, byder de samme garantier som sin formand. Om end det bedste statut ingenlunde

er jevnbyrdigt med ideale personligheder, saa byder det dog utvilsomt fordele ligeoverfor den usikkerhed, som ligger i de skiftende personers manglende eller utilstrækkelige dygtighed og vilje. Det er denne tanke, som ledede Abbe til hans beslutning.

Dette statut er frugten af aarelange, tanketunge overveielser, indre kampe og vanskelige afgjørelser, et verk, som bragte et juridisk fakultet til at krone forfatteren med en æresdoktorhat. Værdien af dette arbeide, dets storhed, ligger i opgavens nyhed og dens løsning.

Carl Zeiss-stiftelsen traadte i fuld kraft oktober 1896.

Til forstaaelse af det abbeske statuts bærende grundtanke giver Auerbach os efterfølgende theoretiske betragtninger:

«Hvem tilhører en fabrik? Mangfoldige svar gives herpaa. To af dem repræsenterer yderlighederne til hver sin side. Det ene siger: Det er kapitalens giver som, moralsk seet, er eiereen. Det andet derimod: Det er fabrikens arbeidere og bestillingsmænd. Begge svar er lige ensidige. Den retmæssige eier, i fuld moralsk forstand, er *alle som har været, er og vil være med* om at skabe, underholde og udvide foretagendet. Af disse tre grupper er de levende lettest at komme af med eller tilfredsstille gjennem ydelse af løn, andel i udbyttet, forsikring mod sygdom og alderdom osv. Men hvorledes skal man gjøre ret og skjel mod de døde, og de endnu ikke fødte parthavere. De døde har vistnok i sin tid faaet sin løn, men alene efter det, som de i levetiden ydede; derimod ikke for den arbeidsydelse, som endnu varer ved og fremdeles virker efter deres tid, for den grundvold for programmets videre udvikling, som de har været med om at lægge, heller ikke for den sum af erfaring, som stammer fra dem, og som kommer den nuværende generation tilgode. Og den kommende generation? Nu, den vil forhaabentlig ogsaa faa sin løn. Forhaabentlig! Men er det ikke bedre, i det mindste delvis, allerede i forveien at sørge for fremtiden? Lar man begge tankerækker gjælde, blir det spørgsmaal tilbage, hvorledes man skal virkeliggjøre dem, og hvem man skal betro baade de bortvandredes rettigheder og omsorgen for de kommende slegter. Hertil gives der efter Abbes mening kun

en eneste berettiget personlighed, og denne er *foretagendet selv. Foretagendet maa til en vis grad være sin egen eier.*

Men to upersonlige deltagere maa dog ikke glemmes, nemlig: Videnskaben, som har staaet fadder til den, og milieuet hvori det har fæstet fod, og i hvilket det aander. Derfor skal Jenas universitet og byen Jena og dens befolkning have sin andel.

En synes dog ved denne fordeling i væsentlig grad at være blevet glemt, nemlig den eller de, som har givet kapitalen. Fra den økonomiske samfundsordnings standpunkt, som i skikkelse af saakaldt rentebærende kapital har behersket den europæiske kultur lige fra middelalderens udgang, kan det ikke være tvil underkastet, at de som har givet penge til et foretagende, hører med til den kreds, uden hvis hjælp det hverken havde kunnet opstaa eller udvikle sig. Abbe havde nu først løst sit forhold til den anden indehaver paa en i den henseende fuldkommen tilfredsstillende maade. Som eneindehaver drog han nu en videregaaende konsekvens af sin anskuelse om forholdet mellem kapital og arbeide, en anskuelse som afveg fra den herskende og *ikke* vil anerkjende kapitalens ret til rente. For sin personlige del gav han afkald paa sin eiendomsret og indsatte bedriften selv, som allerede havde optaget alle andre funktioner i sig, ogsaa som forvalter af kapitalen. «Carl Zeiss-stiftelsen» er altsaa indehaver af Jenaverket med andel i dr. Schotts glashytte.»

Almindelige bestemmelser for stiftelsens virksomhed.

Zeiss-stiftelsen skiller sig væsentlig fra andre økonomiske sammenslutninger. Ved disse sidste skiller man mellem to størrelser som staar ligeoverfor hinanden, nemlig: Stiftelsens kapital paa den ene side og de formaal, for hvilke den blir at anvende paa den anden. Kapitalens form og den maade, hvorpaa den bringer renter, har intet at gjøre med anvendelsen. Her i Zeiss-stiftelsen er det ganske anderledes. *Dens formaal og midler falder sammen* o: at skabe den gunstigst mulige leilighed til arbeide for mange mennesker. Og videre: Det er de samme personligheder — individer saavel som korporationer eller samfund — som *drager nytte af stiftelsen og underholder og forøger dens virksomhed.* Bestillingsmænd og

arbeidere ved verket, kommune og universitet, deltager alle i tilveiebringelsen af værdierne, og disse samme elementer skal ogsaa indhøste frugterne.

Stiftelsens forretningsmæssige virksomhed skal være begrænset til et bestemt omraade, hvis midtpunkt er: Optik, glasteknik og bygning af instrumenter. Selvsagt hører de nødvendige hjælpebedrifter med, og den kan udvides til «beslegtede industrier», alt efter tidernes skiftende karakter. Dog maa udvidelsen altid kun omfatte industrier, som opretholder den nære forbindelse mellem teknik og videnskab. Med hensyn til bedriftens økonomiske formaal gjælder, at den ikke først og fremst skal rettes paa den størst mulige *rene* gevinst, men den skal have for øie det *samlede udbytte* o: fremme stiftelsens samtlige opgaver i alle retninger, ikke mindst de ideelle, som den vil løse. Her ser man tydeligst, hvorledes maal og midler knyttes sammen. Lønningerne f. eks. som i andre bedrifter oftest betragtes som en byrde, en negativ virkende faktor, er her en væsentlig del af selve vindingen; de figurerer ikke alene paa tabssiden, men ligesaa fuldt paa gevinstsiden i ballancen.

Af særlig vigtighed har været at fordele i et *rigtigt forhold* det samlede udbytte mellem de to hovedeiere, nemlig paa den ene side de til enhver tid ansatte tjenestemænd og funktionærer og paa den anden stiftelsen selv. Den sidste har krav paa den del af udbyttet, som ikke direkte er erhvervet ved det personlige arbeide fra den hele arbeidsstok eller den enkelte tjenestemand. Hvad er saa dette for en del? Jo, siges der, det er den del, som er resultatet af organisationen selv, hvilken atter er grundlaget for den hele virksomheds kontinuitet, idet det jo er organisationen som indeslutter de foregaaende generationers fortsatte arbeidsydelse. For at skabe en sikker grundvold for denne fordeling af udbytte, maa det hvert aar regnes ud, hvor stor procent den rene gevinst udgjør i forhold til de samlede udgifter til personalet. Herfra blir saa procentvis at trække den sum som efter statutet skal overføres til reservefondet (fremtidsdelejerne). Resten er nettogevinst for organisationen i forhold til den arbeidsgevinst, som det til enhver tid ansatte personale skal have. Hvis stiftelsens andel i udbyttet udgjør mindst en femtedel af den hele

samlede indtægt, da er alt i orden. Er den mindre, saa er noget galt fat og ligevegten maa da gjenoprettes ved forandringer i lønningerne, eller paa andre maader.

Endelig maa nævnes, at statutet indeholder en stor ideal fordring: Foretagendet skal, ved siden af det forretningsmæssige, altid have for øie at befordre fremskridt i de tekniske kunster og videnskaber, som verket repræsenterer, og understøtte saadanne, selv om de ikke lover at give direkte fordel.

Stiftelsens forvaltning er overdraget storhertugdømmet Sachsen-Weimars kultusministerium. Dette har at vaage over at statutet blir haandhævet efter sin aand og sine love. Den tekniske ledelse er overdraget en styrelse af 4 medlemmer. Mindst et af styrelsens medlemmer skal være forstander for de optiske verksteder og tillige for glasverket. De maa alle være personer, som er ansatte ved verket og der har sin specielle virksomhed. De ophører altsaa ikke at være kolleger i forholdet til alle de andre tjenestemænd.

Tjenestemændenes retslige og sociale stilling.

For ret at opfatte denne maa man se tilbage til *modsætningen mellem haandverk og industri* og den verdenshistoriske kamp som i snart et halvt aarhundrede paagaar mellem dem. Endnu omkring midten af 19de aarhundrede var haandverket, i alle fald i Tyskland, næsten eneraadende. I øieblikket er industriens, den organiserede storbedrifts seier over den individuelt selvstændige haandverksdrift allerede afgjort. For tiden skal ethvert socialt fremstød fra statens og den enkeltes side udgaa fra overveielsen om, hvorledes fortrinnene ved den nye økonomiske ordning fyldigst mulig kan blive udnyttet, dens skyggesider mest mulig blive gjort uskadelige, dens haardhed mest mulig mildnet. Maalet som maa forfølges, blir da at hæve den stand, som er haandverkerstandens afløser og som dens eneste arving har at besørge nationens økonomiske virksomhed, til et saadant niveau, og sikre den en saadan retsstilling, at den blir dygtig til at udgjøre det faste og sociale grundlag for folkelivet, trods tabet af individernes økonomiske selvstændighed. Programmet blir derefter: Udvikling af en almindelig ordning af det hele riges haandverk og arbeider-

beskyttelseslovgivningen til en virkelig arbeider- og arbeidsgiverret. Dette program staar i den skarpeste modsætning til et andet, repræsenteret af fremragende kræfter, som kan kaldes det «patriarkalske», og som ligefrem vil overføre middelalderens haandverksvilkaar paa den moderne storbedrift. Jena-verkets sociale ordning har sit grundprincip i den betragtning, at alle dets tjenestemænd staar absolut frit; de kan tænke, gjøre og lade hvad de vil, alene med de to undtagelser, at de lyder statens love og fyldestgjør sin arbeidspligt. Alle pligter gaar kun op i dette ene, at de yder det arbeide, som de kontraktsmæssig har bundet sig til. Verkets ledelse maa ikke, hverken direkte eller indirekte, udvise nogensomhelst myndighed eller kræve nogetsomhelst af tjenestemanden, som ligger udenfor det rent forretningsmæssige. For at nævne en enkelt ting: Enhver tjenestemand har ret til æreshverv i rigets, statens eller kommunens tjeneste og skal tildeles permission med bibehold af løn eller gage for at kunne udføre saadanne hverv. Han kan tilhøre foreninger af selskabelig, politisk eller hvilkensomhelst art, der spørges ikke efter hans religiøse eller politiske partistilling.

Den vigtigste rettighed er arbeidernes ret til at slutte sig sammen og nedsætte udvalg. Disse har ikke alene fuldstændig frihed til at samles, naar de vil, og raadslaa om sine anliggender, de har ogsaa ret til af den øverste ledelse at blive hørt i alle anliggender som vedkommer bedriften overhovedet. Man vil indrømme, mener Abbe, at liberalismen ikke kan drives videre end her skeet. Det blir kun tvilsomt, hvorledes denne ideale frihed arter sig i virkeligheden, især paa det farlige hjørne, hvor de to gader, verkets interesser og den personlige frihed, skjærer hinanden. Et par eksempler: Enhver tjenestemand kan overtage offentlige stillinger, en kan blive medlem af rigsdagen, en anden af landdagen, en tredie af kommunestyret. Hvorledes gaar det nu, om den samme person vælges til alle tre ombud? Kan han da vedblive at arbeide i bedriften paa ordinær maade? Eller: Hvorledes gaar det, naar medlemmer af forretningens bestyrelse vælges ind i saamange komiteer, bestyrelser eller hvad det nu er, deltager i saamange møder, at de ikke kan overkomme at røgte sine regelmæssige pligter ligeoverfor verket? Arbeiderne kan

udenvidere negte at arbeide paa overtid. Men hvorledes vil det gaa, hvis verket taber vigtige bestillinger, fordi arbeiderne ikke vil gaa med paa overtid, eller firmaets forbindelser lider følelige tab ved slig negtelse? Paa disse og mange andre lignende spørgsmaal gives der kun et eneste svar: Friheden forudsætter, at ingen driver misbrug med den, at den hele arbeiderkorporation hæver sig op til det standpunkt, at den kan veie den personlige friheds krav mod den bedrifts interesser, som den selv tilhører. Verkets ledere og bestillingsmænd modtager derfor heller ikke ombud eller stillinger i større udstrækning end de tror at kunne forene med sine pligter. De arbeider frivillig paa overtid, og tillige uden godtgjørelse. Ogsaa arbeiderne er tilsikret frihed som middel til at lære at bruge friheden. Saameget om *retsforholdene* ved Jenaverket.

Med hensyn til tjenestemandens og arbeiderens *økonomiske forhold i almindelighed* maa der skjelnes mellem faste bestillingsmænd, arbeidere paa tid og akkordarbeidere. Bestillingsmændene er foruden de videnskabelige, tekniske og forretningskyndige medarbeidere, ogsaa verksmestre. Disse lønnes med fast aarsløn. De øvrige tjenestemænd faar for den største dels vedkommende *stykløn*, og alene den mindste del *dagløn* eller *ugeløn*. Men vel at merke saaledes, at der ogsaa for akkordarbeiderne er fastsat en dag- eller ugeløn som mindstetløn, der lægges til grund for beregningen. Abbe indførte under den sterkeste modstand fra Zeiss og alle de andre *akkordløn*. Denne blev sat meget forsigtig. Med den tjener arbeiderne nu det dobbelte mod før. Disse lønsmaader er aldeles lig de almindelige i storindustrien. (Vi kommer straks til en anden ordning som er særegen for dette verk). En arbeider som er over 24 aar gammel og har været 3 aar i bedriften, havde for flere aar tilbage en gjennemsnitlig aarsfortjeneste af 1500 mark, for tiden er den 1800 mark. Dette er gjennemsnittet; man kan altsaa gaa ud fra, at mange af de dygtigere tjener 2000 mark og mere. Denne løn naar langt ud over andre i lignende bedrifter. Men lønningerne stiger ikke opover i samme forhold. Statutet har den bestemmelse, at ingen tjenestemand, ikke engang medlemmer af den øverste styrelse, maa tjene mere end det tidobbelte af den gjennem-

snitlige aarsfortjeneste for en 24-aarig arbeider med 3 aars anciennitet. For tiden kan altsaa ingen tjene mere end 18 000 mark. I andre storbedrifter betales ofte langt høiere gager og tantiémer. Mange har indvendt, at «denne begrænsning vil blive farlig for Zeiss-verket, som jo netop vil marchere i teten i en særegen branche af industrien. Det maatte jo, hvis det vil beholde sin første plads, have til pligt at kalde de bedste kræfter som overhovedet er at faa til de ledende stillinger, selv om det maa ske med materielle ofre af de allerhøieste honorarer. De vilde snart være indvundne igjen. Man faar tage menneskene som de er.»

For stifteren af dette verk har de onder af social-psykologisk art været afgjørende, som følger med en ordning, hvor en enkelt eller enkelte i et arbeidsfællesskab har indkomster, som naar svimlende høider. I stiftelsens aand ligger det iethvert fald ikke at skabe modsætninger, som gaar udover et vist maal. Forholdet 1:10 indebærer efter stiftelsens mening en modsætning, som allerede er stor nok.

Foruden denne saaledes fastsatte aarsindtægt opnaar alle ved verket ansatte tjenestemænd en forhøielse i sin løn ved en indretning som heder:

Andel i udbyttet.

Abbe var fra først af ikke venlig stemt mod denne form for lønning. Andel i udbyttet er optaget i statutet som noget der er tilladt, ikke som garanteret forpligtelse, dog saa, at hvis aarsudbyttet tillader det, skal den virkelig ydes. Den tidsløn (dag- eller ugeløn), som hos Zeiss engang er opnaaet og har været oppebaaret et aar, kan ikke igjen nedsættes, selv om forretningen i vedkommende branche gaar tilbage. Da nu lønningerne i gode tider, af moralske grunde, for ikke at miste arbeidere, maa forhøies, saa naar man til en udvikling af lønsforholdene, som kan lignes med et bor, som alene kan dreies frem, ikke tilbage. Har man engang dreiet for langt fremover eller har man overhovedet, forledet af tidsomstændighederne, dreiet fremover, hvor man skulde have undladt dette, saa kan man ikke gjøre feilen god igjen, og følgen vil blive til overordentlig økonomisk skade for bedriften. Et radikalt middel derimod er naturligvis fra først ganske

at opgive dette princip, i glimrende tider at hæve lønnen over middelpunktet og i daarlige tider at sætte den ned under samme. Abbe spørger nu, om der ikke gives et mindre radikalt middel.

Zeiss-stiftelsens statut har som nødvendig theoretisk konsekvens af sit grundsyn paa lønsforholdene delt arbeidsudbyttet (gage eller løn) i to dele: 1) en fast og ugjenkaldelig og 2) en som er afhængig af aarsudbyttet, og derfor vekslende. I dette punkt skiller Zeiss-verket sig fra andre; ikke saa at forstaa, at der i disse slet ikke gives andel i gevinsten og hos Zeiss en saadan, men deri, at hos andre er der andel baade i gevinst og tab, hos Zeiss *udelukkende andel i gevinsten.* Det bør bemerkes, at man har undgaaet udtrykket «andel i gevinsten», man kalder det «*efterbetaling af gage og løn*». Den kommer, med én undtagelse, alle de ansatte tilgode i lige grad ɔ: den blir fastsat som en bestemt procentsats i forhold til den løn vedkommende har havt i det forløbne aar. Størrelsen af denne procent retter sig efter størrelsen af rengevinsten.

Selv om nu paa den her angivne maade alt theoretisk er i den skjønneste orden, ligger dog i praksis tingen anderledes an, «takket være den menneskelige sjæls eiendommelige konstitution». Der trænges ogsaa her en opdragelse af alle vedkommende for at gjøre dem modne til fuldt ud at forstaa indretningen. Mennesket har som bekjendt paa de forskjelligste omraader, fysiske saavel som aandelige, en fornemmelse, ikke saameget af størrelserne selv som af disses forandring fra tid til anden. Saaledes vil arbeideren opfatte en dividende af 5 pct. efterpaa en af 10 pct. som et tab, og han vil føle sig aldeles brøstholden, om han et aar ikke faar nogen dividende. Dette har ogsaa vist sig hos Zeiss. Efterbetalingen havde i aarene 1896—1902 altid udgjort mellem 5 og 10 pct., i gjennemsnit omtrent 9 = omtrent en 13de maanedsløn. Da det nu blev bekjendt, at for 1903 ingen efterbetaling vilde kunne ske, vakte dette nogen misstemning hos en stor del af tjenestemændene; de lod forstaa, at de var forurettede. De havde regnet fast paa efterlønnen; en erklærede, at han ikke kunde gjøre sine juleindkjøb, en anden at han ikke kunde betale sin gjæld. Og dog er hos Zeiss den faste løn større end andre

steder, og meningen med efterlønnen er jo den, at den skal tjene som forsorg for overordentlige tilfælde. Auerbach mener, at det for en udenforstaaende betragter med social-økonomiske interesser maa betegnes som et lykkeligt træf, at efterbetalingen ogsaa engang blev reduceret til nul. Thi jo senere dette tilfælde indtraadte, desto ubehageligere maatte virkningen blive, som det øver paa sindene.

Men et andet spørgsmaal blir dog, hvilke grunde der er, som bevirker en tilbagegang eller fuldstændigt ophør af efterbetalingen. Man kan vistnok sige, at aarsagen dertil er jo ganske ligetil den, at forretningen gaar mindre godt, eller ligefrem slet. Men i de to tilfælde, som ovenfor er nævnt, tilbagegang fra 10 til 5 pct. (1897) og ingen efterbetaling (1903) var ikke det grunden, idet mindste ikke den afgjørende. Zeiss-verket er nemlig hidtil blevet skaanet for daarlige tider, takket være dets uafbrudte udvikling med hensyn til at mangfoldiggjøre produktionen. Den sande grund laa meget mere deri, at akkordsatserne delvis var sat urimelig høit; det har vist sig ved nærmere undersøgelse. Med andre ord: I aarets løb havde allerede en del af akkordarbeiderne opnaaet andelsgevinsten ved for høie satser, til skade for alle andre tjenestemænd, som nu ved aarets slut intet fik. Det viser sig herved, at andelsgevinsten ogsaa øver en anden høist vigtig funktion for forretningsledelsen: Den er barometret for rigtige akkordsatser og andre udgifter, og den giver signalet til disses forandring, hvis de er urigtige. Man ser nu, at loven for akkordarbeidet maa fastsætte en tredobbelt løn, nemlig 1) en fast og uigjenkaldelig (tidsløn), 2) et af den enkelte personlig afhængigt akkordtillæg og 3) en af den hele forrentning afhængig gevinstandel.

De eneste personer, som er udelukket fra denne gevinstandel er medlemmerne af forretningens ledelse, altsaa netop saadanne som ved andre foretagender just er de eneste som erholder tantième. Motivet til denne bestemmelse er at søge i den omstændighed, at det paaligger ledelsen at fastsætte budget og balance i regnskabet, med alle enkeltheder forøvrigt som tidsløn og akkordløn, overførsler til reservefondet, dotering til de forskjellige kasser, salgspris for produkterne o. s. v. Ledelsen har det altsaa i sin haand, inden visse grænser

at skrue op ren-gevinsten, som jo er bestemmende for andelen i udbyttet, eller at trykke den ned. Den kunde da falde paa at gjøre det første, for at kunne fastsætte andelen til saameget større beløb, som udbyttet vilde komme alle paa fast løn ansatte tilgode, ogsaa dem selv. Derimod vilde arbeidere med uge- eller dagløn eller akkordløn kun faa det overskud, som svarede til nedsættelsen i lønssatserne, hvilket jo maatte finde sted for at hæve rengevinsten; under disse omstændigheder kunde da andelen blive = 0. Medlemmer af bestyrelsen er dog ikke udelukkede fra andre i statutet opstillede specielle honorarer. Hertil hører det tilfælde, hvor en af tjenestemændene gjør en ny opfindelse i teknisk eller forretningsmæssig henseende som bringer firmaet økonomiske fordele; da skal opfinderen have en forholdsmæssig andel i disse. Dette er forøvrigt en bestemmelse, som man har en følelse af at stifteren betragter som en indrømmelse til den herskende opfatning; thi ligesom han selv stiller hele sin intelligens til foretagendets tjeneste, saaledes forlanger han med rette det samme af alle sine medarbeidere. Det er ogsaa ret liberalt gjort brug af bestemmelsen, og saaledes vil det for fremtiden blive gaaet frem. Systemet er i den seneste tid blevet udvidet derhen, at der er udsat præmier for forslag af enhver art, som sigter paa forbedringer i bedriften. Forslagene skal indsendes anonymt, kun ledsaget af et motto, saa de kan blive prøvet rent saglig.

Arbeidstiden.

Spørgsmaalet om den daglige arbeidstid er som bekjendt ikke alene et af de vigtigste specielle spørgsmaal i økonomilæren, det staar ogsaa i det nærmeste forhold til de sociale principspørgsmaal overhovedet. Den sociale kamp maa som enhver kamp udkjæmpes mellem to partier; det spørges her om hvilke disse er. Derpaa gives der tre forskjellige svar. Det første og nærmestliggende, men ogsaa det trivielleste, lyder: De stridende parter er arbeidsgivere og arbeidstagere. Det andet svarer til den almindelige parole mellem de borgerlige partier: Det er en kamp mellem arbeidsgiverne og de med dem, gjennem fælles interesser forbundne, *fornuftige* arbeidere paa den ene side, og de ufornuftige arbeidere paa den

anden. Den tredie opfatning og den som er udgangspunktet for Abbes hele sociale tankearbeide lyder: *Kampen staar mellem alle fornuftige og alle ufornuftige i begge leire.* Det karakteristiske ved dette sidste standpunkt er aabenbart det, at det gjør ende paa den fiktion, at der skulde være baade fornuftige og ufornuftige arbeidstagere, men alene fornuftige arbeidsgivere.

Just spørgsmaalet om arbeidsdagens længde byder et fortræffeligt skoleeksempel paa denne sidste gruppering. Tilhængerne af den første opfatning mener, at det maa ligge i arbeidsgivernes interesse at gjøre arbeidsdagen saa lang, i arbeidernes, saa kort som mulig, hvorved man altid forudsætter en uforandret dagløn. Arbeidsgiverne af den anden gruppe, de saakaldte patriarker, siger til sine arbeidere: Vi vil bringe eder et offer, men I maa ikke være ufornuftige og forlange et altfor stort. Begge opfatninger gaar stiltiende ud fra den forudsætning, at hvad der for den ene part er fordelagtigt, nødvendigvis maa være til skade for den anden. Denne forudsætning maa dog først prøves. Abbe har prøvet den og fundet, at den ikke kan opretholdes. For kort arbeidstid er skadelig for et foretagende, for lang arbeidstid for arbeiderne. Men mellem begge yderligheder ligger hvad Auerbach kalder et «optimum», som er lige fordelagtigt for begge kontrahenter, og det kommer nu an paa ad videnskabelig vei at finde dette optimum. For de forskjellige fabrikationsgrene og for de forskjellige milieuer kan dette optimum være forskjelligt. I væveriet er det et, i elektrotekniken et andet, i storbyen forskjelligt fra paa landet Men for ethvert konkret tilfælde gives der utvilsomt et saadant optimum, med hvilket begge parter er bedst tjent. Arbeiderne, fordi de skaaner liv og helse og faar tid til fra dag til dag at gjenvinde sine kræfter, foretagendet paa den anden side, fordi det erholder rigeligt og godt arbeide af arbeiderne, som paa den angivne maade er skaanede, og fordi det sparer mekanisk driftskraft.

Tidligere har forfatteren havt leilighed til paa Zeissverket at anvende ordsproget: «Raster jeg, saa rustner jeg». Men som ethvert ordsprog kan der ogsaa sættes et modsat og ligesaasandt ved siden, og her i dette tilfælde, med tanke paa de enkelte medarbeidere, heder det ogsaa: «Raster jeg, saa

ruster jeg». Ingen fornuftig arbeidsgiver skulde paany mobilisere sine tropper førend efter en pause som er fuldt tilstrækkelig til at ruste sig.

I et foredrag, som Abbe i 1901 holdt i det statsvidenskabelige selskab i Jena, har han paa en uforlignelig klar maade behandlet problemet om en forkortning af den industrielle arbeidsdag, grundet paa egne erfaringer og ideer. Auerbach gjør i sammentrængt form rede for hans betragtninger. I begyndelsen af 1900 blev der blandt alle tjenestemænd ved Zeiss-verket afstemt over spørgsmaalet: «*Hvem tror sig til og er villig til i 8 timer at yde det samme som hidtil i 9 timer?*» Med seks syvendedels flertal blev spørgsmaalet besvaret med ja, og som følge deraf ottetimersdagen indført, foreløbig paa prøve for et aar. Udfaldet af prøven var overmaade tilfredsstillende. For 253 akkordarbeideres vedkommende blev arbeidsydelsen før og efter forandringen sammenlignet. For de andre tjenestemænds vedkommende kunde en nøiagtig sammenligning af forskjellige grunde ikke gjennemføres. Resultatet var, at arbeidsydelsen ikke alene ikke var sunket, men tvertimod endog var steget med omtrent 4 pct. Eller udtrykt paa en anden maade: Timefortjenesten havde, for at gaa op til den samme dagløn som tidligere, maattet stige til 12 pct.; men den var i virkeligheden steget til 16 pct. Samtidig var ogsaa maskinernes rene nyttevirkning steget.

Endnu mere interessant end denne *statistiske* undersøgelse, var en saa at sige *psykologisk,* som blev foretaget underhaanden, og som bliver ganske særlig beviskraftig derved, at dens resultat, objektivt taget, staar i modsætning til de angjældendes subjektive følelse, og altsaa ikke kunde være subjektivt paavirket. Folkene erklærede nemlig paa derom gjort spørgsmaal, at de i den første tid efter ottetimersdagens indførelse havde anstrængt sig vældig for ikke at tabe noget i fortjeneste. Men det havde de ikke længe holdt ud med og var nu kommet tilbage til det gamle arbeidstempo. De bad derfor om at de maatte faa igjen nitimersdagen, fordi de ellers vilde blive saameget ugunstigere stillet. Men nu fremgik det af akkordlisterne, at folkene vistnok i de allerførste dage havde ydet *abnormt* meget arbeide, og saa havde slappet af. Men det de nu var blevet staaende ved, var ikke som de mente,

det gamle timetempo, men den gamle arbeidsydelse for dagen, og til og med endnu noget mere; de havde bare meget hurtig tabt følelsen af, at det var saa. Deraf følger til evidens, at vistnok betyder *abnorm* forøgelse af arbeidstempoet, overanstrængelse, men derimod bevirker ikke *normal* forøgelse en saadan; den svarer til den samme arbeidsydelse for dagen.

Hvori ligger forklaringen til denne, baade objektive og subjektive kjendsgjerning? Vi kommer her til det punkt, hvor Abbe satte kronen paa sin statistisk-psykologiske bygning ved en theoretisk, ligesaa simpel som genial lov. Han sammenfattede denne lov i en mathematisk ligning, i et postulat, som lyder: «Aldeles ligesom en mand for ikke at blive ruineret maa bringe sine indtægter og sine udgifter i ligevegt, saaledes maa ogsaa arbeideren gjøre med sine kræfter. Hvis han i længden giver ud mere kraft end han erstatter — lad forskjellen være noksaa liden — saa maa han med tiden gaa tilgrunde. Ligningen eller loven lyder altsaa:

Det daglige kraftforbrug = den daglige krafterstatning.

$$F = E.$$

Eller: Trætheden maa være lig rekreationen. *Dette er «betingelsesligningen for de industrielle arbeidsydelsers fysiologiske ligevegt».* Taget i ubestemt almindelighed er jo dette en dagligdags erfaring. Men til uanet høide hæver loven sig gjennem den erkjendelse, at de to størrelser F. og E. faar en strengt videnskabelig, specielt psykologisk betydning, og at man kan føre disse to størrelser tilbage til deres grundfaktorer gjennem passende analyse. Træthed er jo ikke andet end forbrug af stoffe, som er nødvendige for organismen, og ophobning af andre stoffe, som er skadelige for denne; i længden virker de som gift. Nøiagtig det omvendte finder sted ved hvilen, rekreationen. Og for at denne skal være fuldstændig maa altsaa E. være lig F. Trætheden, altsaa størrelsen F. er sammensat af tre tydelig afgrænsede dele. Den første er ene og alene bestemt ved størrelsen af det daglige *arbeidsprodukt,* den anden er afhængig af den *hurtighed* hvormed arbeidet blir gjort; men den tredie, og for vort problem vigtigste del er *trætheden under arbeidspauserne, under de draabevise hvilestunder, under den uproduktive sidden eller*

staaen i larmen, uroen, fabrikens slette luft o. s. v. Disse sekund- eller minutlange pauser summeres ikke, fremstiller derfor heller ikke elementer i rekreationen. Tvertimod, de er endnu et og dertil ganske overflødigt led i trætheden. Man kan ikke mere træffende karakterisere dette led end naar man sammenligner det med maskinernes tomgang, og kalder det arbeidernes *tomgang*[1].

Man indser nu til hvilke konsekvenser ligningen fører. Arbeidstiden maa lidt efter lidt forkortes saameget som de to gevinster, længere rekreation og mindre tomgang som derved opnaaes, tilsammen er større end den skade, der forvoldes ved et altfor hurtigt arbeidstempo. Den grænse, hvortil man saaledes naar, er *optimum for den daglige arbeidstid.* Naturligvis vil dette optimum, som nævnt, falde forskjelligt for forskjellige industrielle virksomheder. For det første alt efter arbeidets vanskelighed og anstrængende natur, men dernæst ogsaa paa grund af det meget forskjellige spillerum, i hvilket arbeidstempoet kan bevæge sig, da dette jo gjerne er afhængigt, ikke blot af arbeideren selv, men ogsaa af maskinerne og andre omstændigheder. *Af jo høiere karakter arbeidet er og jo større indflydelse arbeideren har paa tempoet, desto mindre vil optimumets timetal være.* Erfaringen hos Zeiss, i andre optiske, elektriske maskinbedrifter o. s. v. lærer nu, at for en meget stor del af de industrielle arbeidere er optimumet ikke naaet ved 9 timer, og ved 8 timer endnu ikke merkelig overskredet. Dermed er for dette tilfælde ottetimersdagen videnskabelig retfærdiggjort o: det er paavist, at den er for-

[1] Som en illustration af hvilken betydning Jenaverket tillægger denne arbeidernes «tomgang» kan nævnes, at besøg af fremmede paa et par timer bogføres i form af et tab for fabrikerne paa omtrent 80 mark. I alle fald fortalte professor Rein os, at vort ovennævnte besøg kostede verket denne sum. Det er ikke tilladt for de fremmede at tale til nogen af arbeiderne. Der raadede ogsaa en absolut stilhed i alle lokaler mellem disse indbyrdes. (Derimod saaes en flerhed af dem med en lang cigar i munden). Alligevel regner man altsaa, at det at fremmede kommer ind, stanser en stund ved de forskjellige verkstedsbænke eller maskiner for at se paa arbeidsprocessen, virker saa forstyrrende paa arbeidstempoet, at alle tabte stunder tilsammenlagt repræsenterer den nævnte sum. Heri er dog ogsaa iberegnet at en tjenestemand helt maa forlade sit arbeide i disse par timer.

delagtig for begge parter, for forretningen saavelsom for tjenestemanden, fordi alle arbeiderens kræfter holdes paa høiden, og fordi den desuden sparer den første for omkostninger og driftsmidler.

Et par punkter maa endnu berøres. Det er nævnt, hvorledes *akkordarbeidernes* ydelse ikke tog af, men endog tog til efterat arbeidsdagen var bleven forkortet. For de arbeidere, som staar paa fast løn (dagløn, ugeløn eller aarsløn) kunde der ikke direkte gjøres tilsvarende beregninger, men alene indirekte, ud fra maskinernes arbeidsydelser. Ogsaa her kom man til det resultat, at man ikke kunde paavise nogen merkbar tilbagegang. Men selvsagt er ikke forholdene for arbeiderne paa tid saa gunstige som for akkordarbeiderne. Auerbach afslutter dette kapitel med følgende bemerkninger: «Arbeidsdagens afkortning indebærer utvilsomt en tendens til mest mulig at udvide akkordarbeidet. I deres øine, som erklærer akkordarbeide for at være «mordarbeide», skulde velsignelsen ved ottetimersdagen synes at maatte reduceres sterkt. Men just den af Abbe foretagne undersøgelse viser, at det ikke er tilladt at sætte det her nævnte bevingede ord i forbindelse med arbeidsdagens afkortning, selv om man til en vis grad kan indrømme dets berettigelse. Ganske vist: akkordarbeide er mordarbeide, naar man unaturlig anspænder kræfterne; det er opslidende for den, som stadig arbeider med den tanke at præstere mest mulig. Men vi har just seet, at det slet ikke blir tale om en slig tilstand, at arbeideren tvertimod ved forkortet tid afpasser sig efter det intense arbeide paa den maade, at han aldeles mister følelsen af, at det er saa.

Hvad gjør nu arbeiderne med den *lange fritid,* som de har opnaaet? Ja, i sin almindelighed seet kan det jo siges, at det ikke kommer forretningen ved, hvorledes fritiden bruges. Men den har dog en speciel interesse, som den maa tilgodese, fordi ellers meningen med den hele foranstaltning vilde blive til ingenting. Derfor er enhver arbeider eller tjenestemand forpligtet til, som det heder «i fritiden at lade de funktioner af sin legemlige eller aandelige organisme hvile, som han bruger i sit arbeide for verket». Om han forresten i fritiden gjør dette eller hint eller slet ingenting, er i hoved-

sagen ligegyldigt for verket. Passende beskjæftigelse, som paa en vis kan udfylde hans egentlige arbeide, finder den enkelte nok med tiden, alt efter sin trang og sine anlæg. Og til den som siger, at med længre fritid stiger ogsaa fristelsen til at misbruge den, har man bare at svare: Den som vil skjæmme sig ud, gjør det ligegodt enten han har en time mere eller mindre at raade over. En kan dog iethvert fald aldrig bekjæmpe et stort fremskridt paa grundlag af de slette konsekvenser, som det medfører for et lidet faatal.

Saaledes er da fra 1ste april 1901 ottetimersdagen indført for godt ved Zeiss-verket med 1½—2 timers middagshvil; om sommeren fra kl. 7—½12 og ½2—5, om vinteren ½8—12 og ½2—5. Overtid maa alene i rene undtagelsestilfælde finde sted, ligesom arbeidstiden ogsaa i ganske særegne tilfælder maa forkortes, og da maa alligevel fuld tidsløn betales.

Da det blev bekjendt, at Zeiss-verket giver fri 1ste mai fra kl. 11 af, løftet der sig et vældigt skrig paa grund af denne imødekommenhed mod socialdemokratiet, ja det blev erklæret at være den rene kapitulation. Ingen af dem, siger Auerbach, som hørte hint Abbes foredrag om ottetimersdagen, vil kunne slutte sig til denne opfatning. Imod slutningen af dette foredrag gav han med stigende varme og bevæget stemning et overblik over, hvad der historisk gik forud for det, som nu var naaet i Jena. Han begyndte med at skildre de forfærdelige forhold endnu saa sent som omkring midten af 19de aarhundrede, hvor arbeidstider paa 13—15 timer var det almindelige, og arbeidernes liv neppe kunde kaldes værd at leve. Og saa talte han om hin mindeværdige bill, som 1847 blev indbragt i det engelske parlament angaaende indskrænkning i arbeidstiden for kvinder, hin bill, for hvilken Macaulay holdt sin berømte tale, og som engang vedtaget, fik stenen til at rulle. Men den dag, paa hvilken den første morgenrøde mod arbeiderstandens sociale fremskridt brød frem, var den 1ste mai.

Jenaverkets særskilte indretninger til bedste for dets tjenestemænd.

De foranstaltninger som Zeissverket har sat igang til bedste for sine tjenestemænd under sygdom, invaliditet, alder-

dom og død m. v. skriver sig fra tider, som ligger langt tilbage for selve statutet. Dette har alene kodificeret og udvidet dem. Vi kommer først til:

1) *Ferier med bibehold af fast løn.*

Naar enhver bestillingsmand aarlig faar en ferie, under hvilke han nyder sin løn, er det bare ret og billigt, at man gjør ligedan med lønsarbeideren. Paa den anden side kan man ikke forlange, at akkordarbeideren skal faa udbetalt sin virkelige akkordfortjeneste ogsaa i ferien, da denne jo bestaar af tidsløn og desuden et tillæg for særskilt dygtighed, raskhed og ydelsesevne. Enhver arbeider ved Zeiss-verket faar da aarlig en ferie af 6 dage med udbetaling af fuld normalarbeidsløn. Fritiden fordeles over det hele aar efter overenskomst med forvaltningen, saaledes, at de forskjellige arbeidere faar fri til forskjellige tider. Fordelingen har aldrig voldt vanskeligheder. Forøvrigt blir beredvillig givet kortere permissioner efter enhvers derom udtalte ønske for at besøge en udstilling, et møde eller lignende. Ofte blir arbeiderne gjort opmerksom paa, at de bør benytte saadanne leiligheder til at søge videre uddannelse og udvide sin anskuelseskreds, og de faar da af verket pekuniær hjælp til at reise.

2) *Sygekasse.*

Den er nu ordnet efter rigslovgivningen, dog saa at firmaet udreder halvdelen af alle bidrag. Sygeforsikringen gjælder for et helt aar og kommer ogsaa arbeidernes familie tilgode.

3) *Pensionsordningen.*

Denne gaar i flere retninger langt udover de af rigslovgivningen fastsatte grænser.

Enhver tjenestemand og arbeider, som før 40 aars alder træder ind i en af bedriftens afdelinger har efter 5 aars tjenestetid ret til pension; for sig selv, forsaavidt invaliditet eller alderdomssvækkelse indtræder, for sin familie i fald han dør. Den tjenestetid, som gir ret til pensionen, begynder med det fyldte 18de leveaar. Maksimalsatserne for den maanedsindtægt som skal give ret til pension, udgjør efter 5, 10 og

15 aars tjenestetid henholdsvis 100, 120, 140 mark for arbeidere, 120, 160, 200 mark for verksmestere, kontorister og lignende tjenestemænd. Invalidepensionerne udgjør til og med 15de tjenesteaar 50 pct., fra da af og for hvert aar videre 1 pct. mere, indtil den efter 40 aar udgjør 70 pct. Alderdomspension af samme størrelse (70 pct.) indtræder efter fyldte 65de aar og 30 aars tjeneste. Enkepensionen udgjør $^4/_{10}$, og hvert barns pension $^2/_{10}$ af den invalidepension som manden og faderen har nydt, dog saa at de tilsammen ikke maa overstige $^8/_{10}$ af denne. Udbetalingen af de store pensionssummer er sikret ved det aar for aar oparbeidede reservefond. Da det imidlertid kan tænkes, at reservefondet til visse tider vil have vanskeligt for at greie alle tilskud, er det bestemt, at tjenestemændene, forsaavidt de har hustru og børn, skal yde et ganske lidet bidrag til enke- og barnepensioner. Derimod skal der aldrig kræves bidrag til deres egen pensionering. En væsentlig udfyldning har den hele pensionsordning faaet gjennem følgende bestemmelse: Hvis en tjenestemand har erhvervet ret til pension i tilfælde af invaliditet, og han ved sygdom eller paa anden maade uden egen skyld taber en væsentlig del af sin arbeidskraft, kan han faa sin afsked mod at tilsikres statutmæssig pension. Herved er udelukket, at forretningen afskediger tjenestemænd, som vil ligge den til byrde, for at unddrage sig forpligtelsen til at pensionere dem.

4) *Erstatning for afskedigelse.*

Blandt de fordringer, som arbeiderne opstiller i sin økonomiske kamp, er en af de mest ideelle: Retten til arbeide. Ideel i den forstand, at man ikke kan negte dens høie ethiske betydning, som ogsaa i den forstand, at dens opfyldelse er overordentlig vanskelig.

Saalænge der fra statens side ikke gjøres eller kan gjøres noget i denne retning, blir det en opgave for alle privatforretninger at rydde de værste onder paa dette omraade afveien. Som følge af de stadig øgende nye opfindelser og den industrielle virksomheds udbredelse over flere og flere omraader blir det mere og mere sædvanligt, at forretningen uvilkaarlig antager og igjen afskediger arbeidere uden videre.

Disse lokkes til at opgive en maaske mere beskeden men stadigere og fastere virksomhed, for efter en kort tid at blive sat paa bar bakke, naar den nye fabrikation kommer under andre vilkaar. Paa den maade fremavles ligefrem paa den ene side en betænkelig mængde arbeidsløse (proletarer), paa den anden side skabes i mange tilfælde overproduktion. I erkjendelsen heraf har Zeiss-stiftelsen indført en vigtig bestemmelse for at hindre, at nye arbeidere indtages i verket for et tidsrum, som man paa forhaand ved vil blive kort. Enhver tjenestemand, som mindst har været et halvt aar i arbeide, har ret til at erholde erstatning for sin afskedigelse, hvis verket opsiger ham, uden at han selv ved sit forhold har skyld i opsigelsen. Erstatningen skal udgjøre for dem, som har en tjenestetid af tre aar, mindst saameget som halvt aars løn eller gage og mindst saameget som vedkommende tjenestemands ret til pension vilde udgjøre, beregnet efter en fjerdedels tjenestetid. Ved kortere tjenestetid er erstatningen forholdsvis ringere. Denne erstatning er aabenbart en slags forsikring mod arbeidsledighed (arbeidsledigheds-kasse), en slags midlertidig forsørgelse af de afskedigede, for at de i ro kan se sig om efter andre passende stillinger.

Erstatningen er saa høi, at den vilde bringe andre bedrifter, hvor arbeiderne til stadighed veksler, paa afgrundens rand. Hos Zeiss skal den virke prohibitiv mod uforsigtig forhøielse af arbeidertallet. Bestemmelsen er hidtil en gang traadt i kraft i større udstrækning. 1ste august 1903 maatte paa grund af omstændighederne 60 arbeidere afskediges som overtallige. De fik tilsammen 30 000 mark i erstatning.

5) Endelig maa nævnes endel af de talrige særskilte indretninger til bedste for tjenestemændene, som tildels er uden sidestykke i andre bedrifter.

Udbetaling af løn for alle i ugen faldende festdage (om julen 2—3, paaske 2 og 1 dag i pintsen, langfredag, himmelfartsdag og nytaar). Det betyder tilsammen 10—12 dagslønninger eller en forøgelse af aarslønnen med 3 pct.

Fabrik-sparekasser. Enhver arbeider kan indsætte en del af sin fortjeneste til samlet beløb af 1000 mark til 5 pct. rente.

Bryllups- og jubilæumsgaver, de sidste beregnet efter jubilæets art.

Penge til byggehjælp mod lav rentefod, hvorved talrige tjenestemænd har kunnet skaffe sig egne hjem.

Aarlige bidrag til de saakaldte gewerbliche *fortsættelsesskoler,* saavel som indretning af særskilte kurser i fag, som det er af vigtighed for arbeiderne at forstaa.

Fribord for unge arbeidere.

Lægeundersøgelse af unge arbeidere. Den tilsigter i rette tid at kunne forebygge eller skride ind mod sygdom eller dispositioner for sygdom, som hyppig optræder hos unge arbeidere. Denne indretning har vist sig overmaade velsignelsesrig og paaviselig reddet mange unge menneskers liv og helse.

Badeanstalt for syge og sunde (karbad, dampbad, dusch, massage). Man kan bade under hele arbeidstiden, og enhver arbeider faar om ugen ½ time fri dertil. Alt er gratis, sæben, haandklæderne o. s. v. Aarlig tages 40 000 bad (gjennemsnitlig for hver mand 26 bad).

Gaver til universitetet.

Efter den retning udviklingen i den nyeste tid har taget blir det paa alle omraader altid vanskeligere for de smaa at holde stand i kappestriden med de store. Det gjælder ikke alene i industrien og handelen, men paa alle samfundslivets omraader. For en smaastat er de almindelige udgifter relativt meget større end for en stor stat. Et lidet land er i en slem stilling, fordi det maa underholde ikke mindre end et helt universitet, medens det efter folketallet rettelig kun kan bære udgifter til en halv høiskole. De saksiske hertugdømmer, som er udgaaet af det fordums kurfyrstendømme Sachsen, har kun ½ million indbyggere, medens f. eks. den preusiske Rheinprovins har 6 millioner. Under disse omstændigheder er det indlysende, at det, trods anspændelse af alle kræfter, vil være umuligt at stille saa store statsmidler til raadighed for universitetet i Jena, som den preusiske stat kan yde til universitetet i Bonn. Det vilde være særdeles tvilsomt, om den thüringske høiskole kunde tilfredsstille nutidens mægtig stigende krav, hvis der ikke ad privat vei tilflød den rige

midler i form af stiftelser og lignende. Blandt disse indtager tilskuddene fra Zeiss-stiftelsen en fremtrædende plads. I hele Tyskland findes der ikke sidestykke til de store summer som aarlig tilflyder universitetet fra den kilde.

Tilskuddene fra Zeiss-stiftelsen falder i to grupper, nemlig: 1) de regelmæssige, som efter bestemt norm flyder ind i Zeiss-stiftelsens universitetsfond og 2) de overordentlige, for en enkelt bestemt leilighed. De første tjener til at underholde eller udvide særskilte instituter ved universitetet med samlinger og lignende og til aflønning af et vist antal professorer; de sidste er bestemt for særegne formaal af større omfang. Fra først af var hovedbetingelsen for alle tilskud, at de naturvidenskabelige studier derved skulde fremmes, og navnlig da saadanne som stod i nær forbindelse med Zeiss-verkets bedrifter. Men i den senere tid er ogsaa almindelige universitetsinteresser optaget i rækken af disse formaal. Eksempelvis nævnes, at ved hjælp af Zeiss-stiftelsens tilskud er i løbet af de sidste aar opført en tilbygning til det kemiske institut, nybygning for det fysikalske, ligesaa for det hygieniske. Nu er ogsaa straks færdigt et nyt mineralogisk institut samt en jordskjælvstation ved observatoriet. En særegen berigelse har Jena ved siden af Göttingen (de eneste steder i Tyskland) modtaget ved oprettelse af to instituter for teknisk fysik og teknisk kemi (ogsaa med tilskud fra Otto Schott). I disse skal der gives vordende lærere leilighed til gjennem iagttagelse at lære at kjende de hovedprincipper i den fysiske og kemiske teknologi, som er saa vigtige for almendannelsen i vore dage. Og for dem som maaske senere opgiver lærerkarrieren og gaar over i den fysikalske eller kemiske praksis er dette selvsagt et gode af uskatterligt værd.

Videre maa fremhæves, at den nylig vedtagne ordning af professorernes lønning ikke vilde være kommet istand uden Zeiss-stiftelsens medvirkning. Hidtil modtog Jena-professorerne sin løn under en dobbelt form, nemlig som en særdeles lav gage, der laa meget under den sædvanlige for universitetslærere, og som ækvivalent for denne, delvis skattefrihed. Det er forstaaeligt, at denne fritagelse for de formuende professorer var en meget betydelig vinding, for de ubemidlede derimod neppe omtale værd. Dertil kom, at den hele ordning

satte Jena-professorerne i en moralsk, saavel som socialt, seet lidet tilfredsstillende særstilling. Zeiss-stiftelsens tilskud har nu bragt denne sag i orden. Som betingelse for tilskudet har Abbe sat, at professorernes lærefrihed og i det hele deres aandelige frihed aldrig maa angribes, og at universitetets anstalter, forsaavidt det er gjørligt, skal tjene universitz-extensionens formaal, altsaa *folkedannelsen.*

Ved hjælp af Zeiss-stiftelsens midler vil snart en hel ny universitetsbygning kunne reises, som svarer til nutidens krav. Summen af de midler som hidtil er tilflydt universitetet gaar snart op til 2 millioner mark.

Folkets hus.

Hvis man skulde karakterisere den tendens som aabenbarer sig i bestemmelserne for anvendelsen af Zeiss-stiftelsens overskud vilde man komme i forlegenhed; thi det er ikke let at finde det rette udtryk derfor. Man kunde kalde den «demokratisk», men maatte lægge til, at ordet ikke er at forstaa i gjængs, ensidig betydning, men i den omfattende, som omslutter statens hele befolkning. Den ene stand skal ikke foretrækkes fremfor den anden. Og om det end kan have udseende af, at det alligevel er de lavere lag i folket, de arbeidende klasser, som blir foretrukne, saa maa det erindres, at disse klasser hidtil i paafaldende grad er blevet tilsidesatte, og at der altsaa er mere at tage igjen for disse end for de øverste lag i folket. Det er den ene udtrykkelige betingelse for anvendelsen af stiftelsens midler, at de skal komme alle, ikke bare enkelte interessegrupper tilgode, uden hensyn til bestemte politiske partier, bestemte stænder, bestemte troesbekjendelser eller bestemte personlige livsforhold. Dette gjælder ogsaa den institution, som er Jenas stolthed, «*folkets hus*».

Naar man træder ind paa Karl Zeiss-pladsen fra de optiske verksteders forvaltningsbygning, faar man øie paa et imponerende og fornemt bygverk i tysk renaissancestil, fuldført 1904. Det er «Das Volkhaus», bygget af Zeiss-stiftelsen for omkring 1 million mark. I bygningen findes den offentlige læsesal med bibliothek, det «literære museum», Schäffermuseet, gewerbeschule, en stor forsamlingssal for fester og

koncerter, to foredragssale, kunstudstilling, atelier for kunstner og amatørfotografer, musikværelse o. s. v. Allerede for flere aar tilbage var der dannet et læseselskab i Jena, som holdt til i leiede lokaler. Nu har det faaet sit eget hjem. Udgifterne bæres for største delen af Zeiss-stiftelsen, for en mindre del af medlemmernes bidrag. Benyttelse af læsesalen er fri for hvemsomhelst. Den er vistnok den mest moderne i Tyskland og raader over det største antal dagblade, tidskrifter og brochurer. I overensstemmelse med stiftelsens grundsætning er der udlagt over 100 politiske blade, som repræsenterer alle politiske retninger, fra de høikonservative til de socialdemokratiske. I denne sal skal enhver finde, hvad han søger. Hjemme kan han læse sit partis blade; læsehallen giver ham den ønskede leilighed til at udvide sin synskreds og styrke sin objektivitet, idet han her ogsaa faar høre røster fra andre leire. I læsehallen sidder personer af alle stænder fredelig side om side, professoren og studenten, rentieren og arbeideren.

I anden etage findes en noget mindre sal for de belærende og underholdende tidsskrifter i et antal af 3—400. Ved siden af et mindre værelse for patentskrifter, osplagsverker og brochurer i broget mangfoldighed, som omhandler brændende dagsspørgsmaal.

Forenet med læsesalen er det offentlige bibliothek, som gratis udlaaner 100 000 bind bøger til alle slags laanere fra Jena og omegn. Den fortællende og belærende literatur kommer her ligelig til sin ret. Den som er tilstede i udlaanstiden blir vidne til, at arbeidere og bønder udgjør en fremtrædende del af det læsende publikum. Saavel kvinder som mænd søger fra først af hjælp hos bibliothekets tjenestemænd for at finde passende læsning. Med tiden stiger deres dannelse, saa de greier sig paa egen haand med at finde hvad de ønsker.

I samme fløi af bygningen findes den saakaldte gewerbeschule og Schäffer-museet. Det sidste er en af professor Schäffer tilveiebragt samling af enkle fysikalske apparater, som omfatter en mangfoldighed for elementærundervisningen nyttige ting. Den udgjør et fortræffeligt inventarium for de foredrag, som tilsigter en videre uddannelse for yngre

arbeidere i de optiske verksteder. Ved siden af museet findes en særskilt eksperiment- og forsøgssal. Mellem begge hovedfløie gaar en mellembygning med en i anden etage anlagt sal, som rummer 200 personer. Salen er malerisk udsmykket af E. Kruthon, en kunstner som blev kaldet til Jena af stiftelsen for at benyttes i udstyret af verkets produkter og samtidig arbeide for fremme af kunsthaandverket i almindelighed.

Den anden fløi indeholder, foruden kunstudstillingssal, i hele sin udstrækning en festsal, rummende 1400 personer, med talrige siderum, Jenas smukkeste og mest kunstnerisk udstyrede lokale. Salen skal i første række være samlingsrum for det forretningspersonale i de optiske verksteder, som hidtil havde savnet et saadant asyl. Men videre skal den tjene forsamlinger, festligheder, koncerter, foredrag og foranstaltninger af enhver slags. Ogsaa denne sals vigtigste mission er at stilles til raadighed for alle og enhver, uden hensyn til parti eller stilling.

* * *

Af andre virksomheder til bedste for almene folkeinteresser skal sluttelig nævnes: «*Jena byggeselskabet*». I Jena som andre byer, der er i rask fremgang, gjør mangelen paa mindre boliger sig mere og mere gjældende. Foruden Zeiss-verket findes her store jernbaneverksteder og mange andre bedrifter, som aarligaars øger indbyggertallet med 6—8 pct. Denne bolignød har byggeselskabet gjort en ende paa. Siden 1896 har det skaffet næsten 200 familier gode og tilstrækkelige boliger; det har dertil ansporet den private byggevirksomhed og øvet regulerende indflydelse paa de ældre boliger. Ved siden af andre bedre stillede kredse har Zeiss-stiftelsen ydet et bidrag af 15 000 mark og et lignende til 3 pct. rente.

Dernæst kommer: De *folkelige lærekurser* og Comeniusselskabets *underholdningsaftener*, som er funderet af stiftelsen.

Endelig maa nævnes bidragene til helbredelsesanstalter for lungesyge, barnehjemmet i Jena, foreningen til kvinders bedste, badeanstalten i Jena, fortsættelsesskolerne og endnu meget andet.

* * *

Auerbach afslutter sin fremstilling med følgende ord:

«Vi er færdige. Vi har forsøgt at vinde et indblik i et foretagende af særegen natur, paa hvilket den inderligste forening af idealisme og realisme har sat sit stempel, og som i løbet af et halvt aarhundrede ifra grunden af har forvandlet det sted, hvor det har sit sæde. Af den engang saa stille universitetsby er blevet en industriby med bevæget og travelt folkeliv. Blandt alle dem som glæder sig over dette opsving, mangler det ikke andre, som gramme i hu ser paa denne udvikling. Hvad vilde — saa siger de — fortidens store aander, hvad vilde Jenas største gjæst, som saa ofte med stadig ny henrykkelse hvilede ud «in dem lieben närrischen Nest» sige til denne degradering? Nu, er det ikke ham selv som har ført sin Faust ud fra eneboerens studerkammer og lært ham først at finde befrielse og salighed i virksomhed for andre, for alle? Det *fordums* Jena er Faust i *første* del, Faust i studerkammeret. Nu er det, ligesom Faust i *anden* del, traadt ud i *det reale liv,* i første række med arbeidet paa den store digebygning til værn mod det elendighedens og lasternes hav, som truer med at overskylle vor kultur. Og som Faust, saa kan ogsaa den mand, hvem Zeiss-verket skylder sin storhed og Zeiss-stiftelsen sin tilværelse, i anende forudfølelse sige:

«Solch ein Gewimmel möchte ich sehen,
Auf freiem Grund mit freiem Volke stehen!»

Og ud af den erkjendelse, at han i den forfærdelige labyrint, som vi kalder det «sociale spørgsmaal», har kastet lys over og banet et stykke vei, som peger mod udgangen, øser vi det haab og den overbevisning, at sporene af hans virke og hans verk skal

«Nicht in Aeonen untergehn!»

Oktober 1903.

ALFRED IPSEN.

(Af *Oscar Geismar*).

Flertallet af de mænd og kvinder, som i den sidst forløbne snes aar har ofret om end kun ringe tid paa at følge med i Danmarks litterære udvikling, vil adskillige gange have hørt Alfred Ipsens navn nævne, snart med en tone saa fuld af haan og foragt, som faa andre navne opnaar at fremkalde, snart med en ærbødighed og respekt, som man kun plejer at yde det ærlige, solide arbeide.

Denne mands borgerlige navn var i aarevis banlyst af «Politiken»s spalter og erstattet med benævnelsen «August Iversen» — en benævnelse, hvis indre komik kun indviede forstod, al den stund den havde sin oprindelse fra en usædvanlig gigantisk tanketorsk, frembragt af en af bladets egne, ikke altfor kundskabsrige, skribenter. Dette i sin art enestaaende forsøg paa at redde en gennem dumhed skabt situation ved at udgive selve dumheden for en mageløs og beregnet vits er vel nok det tydeligste bevis, der findes, paa den terrorisme og næsten uberegribelige arrogance, hvormed i sin tid sceptret blev svunget fra den side.

Og adlydt.

Der var maaske næppe ret mange, som ikke i 1899 fandt det særdeles vittigt, naar Alfred Ipsens «aabne brev» blev omtalt omtrent i disse vendinger: «Vor ven, August Iversen har haft den besynderlige idé under pseudonymet Alfred Ipsen at udsende et aabent brev til «Politiken»s læsere». Nu, sex aar efter, er det vel nok en del vanskeligere, selv for ildtilbederne, at fatte, hvori komiken egentlig bestaar.

Men hvorom alting er: Mere end nogen anden har Alfred Ipsen faaet at føle, hvordan et gennemført fortielsessystem og et ligesaa ondartet latterliggjørelsessystem i aarevis kunde spærre vejen mellem en digter og det store barn, den

ufatteligt umyndige og samvittighedsløst godtroende samfundsmagt, der kaldes publikum. Først de allersidste aar har bragt Ipsen den oprejsning, hans ære og evner havde krav paa.

Heri ligger forklaringen paa, at selv den del af de brede lag, som har set paa Alfred Ipsen med størst sympati, har været ganske blinde for hans væsentligste evne: digterevnen, og kun kendt ham fra hans trods alt mindre betydningsfulde side, som agitatoren, folkeføreren, der med hensynsløs kraft kastede sig i breschen mod «Politiken»s aandstyranni og moralske forbrydelser.

Vel har Ipsen store fortjenester af denne sin gærning, som han har ofret aaringer af sit liv, men alligevel kan han selv, mindst af alle, være tjent med, om agitatoren Alfred Ipsen helt skulde opsluge digteren. Det er som digter, han har sine særegne og ypperste evner, og det er netop disse evner, som giver hans øvrige optræden dens betydning og farve.

Kommer man fra Alfred Ipsens agitatoriske skrifter, hans «Fri horisont» f. ex., til hans digteriske, venter der læseren en betydelig overraskelse. Det er saalidt en stærk og kraftig mandsprofil, man møder, at indtrykket snarere er noget vegt og udsvømmende. Alfred Ipsen er som digter udpræget og typisk epikuræer, hvormeget han saa som agitator formummer sig i stoikernes strænge filosofkappe, og den, der har haft den glæde — som forfatteren af disse linier — at have omgaaedes hr. Ipsen dag ud og dag ind maaneder igennem, vil i sin bevidsthed beholde indtrykket af en mild og jævnmodig livsvisdom, parret med en skønsom og oprigtig værdsættelse af de glæder, som hr. Ipsen vel regner blandt de bedste, en hyggelig mørkningspassiar eller et muntert lag i gode venners kreds.

Det var ikke nogen ung mand, som i 1883 holdt sit indtog paa det danske parnas med digtsamlingen «Ad grønne stier».

Hr. Ipsen er født 1852, mistede i kolera-aaret begge sine forældre og blev opdraget af og fik navn efter sin plejefader, pastor Ipsen i Jylland. Da digtsamlingen udkom, var dens forfatter saaledes over de 30, var teologisk kandidat og havde bl. a. under et højskoleophold paa Testrup gennem-

gaaet en række religiøse brydninger, hvis dønninger fortsatte sig lige op til aarhundredskiftet og ud derover.

Ikke desto mindre faar man, naar man nu, snart 25 aar efter dens udgivelse, tager «Ad grønne stier» ned fra hylden, et overmaade ufærdigt, halvt dilettantagtigt indtryk af dens forfatter. Det vrimler i bogen med formløse rimerier og med utvetydige reminiscenser fra andre digtere. Holger Drachmanns vidunderlige «Misericordia» er saaledes forfladiget i digtet «I forstaden». Hvor Drachmann har disse kraftfulde linier:

> Den sang den toner fra kælderen op,
> hvor hungeren sidder ved sygdommens leje,
> hvor døden ryster den magre krop
> og haabet har ingen veje.

dær aflirer hr. Ipsen følgende rimede prosa:

> Dér sidder armoden ret i sit hjem,
> der er den blandt sine egne,
> det er en talrig familie den,
> man finder den allevegne.
>
> Der tærer man livets spartanske kost
> og finder endogsaa ret kløgtig,
> at hunger, det er den bedste kok,
> kun sommetid (sic!) lidt for dygtig.

Ogsaa Kaalund og Richardt er genstand for ligesaa fule efterstræbelser.

Men spredt mellem alt dette findes der vers af en sød og liflig stemning, tydelige vidnesbyrd om den vordende digter, nænsomt indsmigrende, stilfærdigt nynnende som det meste af, hvad han senere har skrevet. Digte som «Det gamle hus» eller «En sommernat» behøver ingen dansk digter at undse sig ved. Og de er saa ægte Ipsenske.

Var det trods alt en dilettants uøvede haand, som klimprede sig frem «ad grønne stier», er det derimod en formens og stemningens mester, en livserfaren og kyndig mand, som anslaar tonen i «Sonetter og sange», denne herlige digtsamling, som sagtens i forening med Ipsens tredje digtsamling «Ekko» vil blive det eneste, der bevarer hans digternavn fra forglemmelsen.

En formens mester er Ipsen i disse digte. Han anvender

her den omhu for detaillen, den kunstneriske samvittighedsfuldhed, som er en nødvendig betingelse for opnaaelsen af det fuldendte, men som ofte under hans senere digtergerning har glippet ham. Vel den vanskeligste verseform af alle — sonetten — behersker Alfred Ipsen her med en virtuositet, som er mageløs i landet. Ikke alene er rimslyngningen uden lyde, men tanken træder klart og afrundet frem indenfor de foreskrevne 14 linier. Som en saadan mønstersonet fortjener at nævnes f. ex. denne:

Som Nikodemus villig nok vi hylde
den gode sag i ly af lukte døre,
naar verden sover paa sit grønne øre,
da kan dens dybe røst os mægtig trylle.

Men prise den af varme hjærters fylde
paa aabent torv, hvor folket kan os høre,
det vilde være voveligt at gøre,
saa stort et offer kan man næppe skylde.

Og dette maa enhver Messias lide,
at den der kom om natten som bekender,
før solens opgang flygter fra hans side.

Og dobbelt tungt i dødens stund at vide,
at han, just han, som os i døden sender,
en natlig time sad blandt vore venner.

Hvor glat og blank en form! Som dog lader tanken træde frem, uhindret af alle metriske hensyn. Man forstaar, at en saadan sonettens mester forsvarer sin digtart og afviser en beskyldning om, at sonetten skulde være gaaet af mode sammen med «kalvekryds, paryk og silhuetter», i disse ord:

Oprigtig talt, jeg troede selv det samme,
indtil en dag bag disse fjorten tremmer
jeg hørte mine egne tanker stamme.

Og fandt i dem den form, der snævert dæmmer
om tankens strøm, men tro som spejlet gemmer
mit billed i en lille fløjlsgrøn ramme.

Ønsker man saa at naa bag disse formelle betragtninger ind til den menneskesjæl, som aabenbarer sig i «Sonetter og sange» og «Ekko», er heller ikke dette vanskeligt.

Alfred Ipsen, som begyndte sin løbebane med en — senere angret — deltagelse i det litterære venstres stormløb mod den daværende konservatismes førstemand, Carl Ploug, er endnu ikke i disse digtsamlinger vundet frem til det litterære og religiøse stade, han senere saa afgjort har taget.

Ikke saadan at forstaa, at han i sine ungdomsarbejder er en og i sine nuværende arbejder en helt anden; i saa fald maatte der jo ligge en ligefrem omvendelse imellem, med en tilhørende forsagelse af egen ungdom og alle dens gerninger og alt dens væsen. Men efter denne skabelon er Ipsens liv ikke anlagt. Til ham har aldrig det ord lydt: «Brænd, hvad du har tilbedt, og tilbed, hvad du har brændt!». Han er en udviklingens, kontinuitetens mand, hans sjæleliv kender kun lidet til krampagtige kriser, men adskilligt mere til den langsomme groning i det land, «hvor de bedste livskilder rinde».

Som Ipsen fremtræder i disse digtsamlinger, er han ikke medlem af nogen klike eller noget parti:

> Jeg kan ej følge eders rytterfærd,
> endskønt for frihed højt mit hjærte banker,
> skønt ogsaa jeg blev døbt med tidens tanker.
>
> Jeg kan ej svinge disse brede sværd;
> men jeg vil oversave broens planker
> og dække eders ryg mod fjendens hær.

om han end saa fuldt som nogen lever med i den stemning af medfølelse med de smaa og nødlidende, som vel, naar alt kommer til alt, er et af de væsentligste — og blivende — indskud, 70-ernes litterære og sociale udvikling har givet i den store samfundshusholdning.

Havde man i disse aar spurgt Alfred Ipsen, hvorfor han kun ønskede at overtage Svend Trøsts rolle, var det maaske faldet ham vanskeligt at finde et klart svar, for egentlig var det vist — i hovedsagen — ikke bevidste meninger og udprægede standpunkter, som stod hindrende i vejen for en mere direkte deltagelse i den stolte rytterfærd. Efter digtene at dømme kan det i alt fald næppe have været religiøse divergenser, som laa imellem. Ipsens udtalelser om disse sager svæver i en almindelighed, som vel alle 70-ernes mænd kunde tiltræde:

Fritænker eller kristen lige meget,
naar kun du fulgte frit dit hjærtes spor
og valgte selv din plads ved livets bord,
og naar kun det, du valgte, blev dit eget.

Ja, om du tror paa Muhamed, paa Thor,
naar blot personligheden ej blev bleget,
naar blot du ej formastelig har leget
med høje tanker og med dybe ord.

Eller et andet sted:

Ved dig, o Jesus, fæster ej min tro,
skønt ogsaa du har stridt i dødens skygge,
skønt ogsaa du har lidt for slægtens lykke
og bygget med paa slægtens himmelbro.

Den milde, humane idealisme, som i disse aar var Ipsens standpunkt, danner ganske vist et naturligt gennemgangsled til et senere bevidst kristeligt stade, men behøvede alligevel ikke at have gjort sin mand fredløs i den lejr, hvor Høffding og Bjørnson var blandt koryfæerne.

Inderst inde var det vist en stemningssag, som gjorde udslaget i disse aar. Ipsen var for rolig og jævnmodig en natur til at finde sig tilpas i fremskridtshærens larmende legioner. Han ejede ikke saa meget landsknægteblod i sine aarer, at det kunde tiltale ham at følge 70-ernes Niels Ebbesen paa hans forvovne færd til Randers for at fælde obskurantismens kullede, parykklædte grev Gert. Endnu mindre passede det ham at mælde sig blandt grevens drabanter, side om side med Rudolf Schmidt og Ploug. Saa overtog han Svend Trøsts rolle.

Det var den nye tids rastløse jag, som skræmmede Ipsen tilbage. En hyggelig, godlidende mand som han, hvis hovedegenskab er det, som tyskerne kalder Gemüth, og som vi danske intet ord ejer for, kunde ikke være med til et saadant overfald, med al den voldsomhed, al den hæse larm, som udkræves ved slige lejligheder. Hvor blev alt det dybe og bløde i menneskesjælene af?

Snart er smilet forsvundet,
hint store, gammeldags-aabne smil,
og i dets sted har vi vundet
spottens broddede pil.

Vi smile ad vore fædre,
der aldrig har svimlet ved tvivlens elv,
vi bygge os verden bedre:
blive vi bedre selv?

Mændenes miner er mørke,
lidt sygt er smilet om kvindernes mund,
vor dag er en svidende tørke,
vor nat er et feberblund.
Igennem vor hjærne jage
tanker med hidsende hast,
vi spejde mod hvilens dage:
kommer der éngang et rast?

Men, naa vi engang til maalet,
da har vi paa hænderne stænk af blod,
gravrust har skæmmet staalet,
var klingen aldrig saa god.
Kampens vilkaar er givet,
der kræves en indsats i dette spil,
det gælder at redde livet,
i hvad der saa sættes til.

Og naar man i 70-erne og delvis i 80-erne sang livets pris i de højeste toner, kransede bourgognens skaaler og udtordnede sin elskedes pris med pauker og basuner, kunde Ipsen heller ikke være med til dette. Larmen gik ham til nerverne og gjorde ham forstemt.

Ikke fordi han hadede livet og bar dødens sorte farve:

Ved livet, ja ved livet dog vi hænge,
skønt tidt vi prise dødens dunkle magt
og klæde den i bløde farvers pragt
og hilse den med dæmpet klang af strænge.

Nej men den følelse, han nærede overfor livet, var ingen stormende trubadurforelskelse, ingen voldsk landsknægteelskov, men langt snarere en ægtemands lune, hyggelige kærlighed, som i eet eneste blik, een eneste stemning omfatter baade hende, som sidder dær, frodig og smuk, i lænestolen, og børnene, som leger paa tæppet, og selve den tusmørkedæmpede stue, hvor skæret fra kakkelovnsilden flakker og flimrer som ildtunger gennem mørket og bryder sig i de polerede møblers blanke flader og drejede kugler. Man kunde vove den paastand, at Ipsen mere er hjemmets end kærlighedens, mere

mørkningstimens end soldagens sanger. Hans lykke er ikke den store, brusende lykke, dette «himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt», som navnlig i 70-erne blev udraabt som det eneste menneskeværdige i modsætning til filisteriets lille hjemmegjorte hvergarnstilfredshed. Ipsens motto i saa henseende er dette:

Jeg tror paa lykken, den beskedne lykke.
— — —
Thi lykken er ej dette travle jag
imod et maal, som for vor tanke viger,
ej en fantastisk drøm om fjærne riger.

Den er en dagligdags beskeden sag,
en kost, der strækker til fra dag til dag,
et muntert indfald, som man ikke siger.

Dette sidste fortrinlige: «Et muntert indfald, som man ikke siger» er helt og fuldt Ipsensk. Aldrig har vist netop hans hyggelige, stilfærdige digtersjæl fundet sig et mere rammende udtryk.

Saa giver det sig da selv, at naar denne mand søger ud i naturen, stiger han ikke til fjelds, søger ligesaalidt ned mod det aabne, bølgende hav; hans yndlingspletter er de mest dulgte gemmesteder, der findes.

Jeg ser endnu det malede stakit,
hvorom den vilde vin sin ranke slynger,
hvor spurven kvidrende i busken gynger,
og stæren gør sin formiddagsvisit.

Dér søge mine drømme endnu tidt
et fristed bag syreners duftblaa klynger,
der grenene i lette buer tynger
til hvælving om et lysthus, som var mit.

Naar Ipsen saadan en solvarm sommerdag har søgt læ bag syreners duftblaa klynger, er han faldet i tanker over dette forunderlige menneskeliv, hvis traad er tvundet baade af rødt og sort. I disse rolige dolce-farniente-timer har det været ham, som kom han bag ved hele den larm, der ude paa gader og stræder døver ørene, bag ved al den inderligt ørkesløse «sætten problemer under debat», som huserer lige fra studenterforeningen til litteraturen:

Naar nu jeg hører drøften af problemer,
saa sidder jeg beundrende og nikker.
Jeg synes, de har allesammen ret.

Af og til kan der, selv i disse smilende omgivelser, gribe ham en overmægtig følelse af det enkelte menneskes betydningsløshed i sammenligning med hele det vældige verdenshjul, der utrættet drejer sig og drejer sig myriader af aar igennem:

Vort liv er kun som et forsøg at agte,
snart maa vi overgive vore roller
til nye kræfter, som skal ogsaa prøves.

Der spørges ej, om man kan rollen magte,
og ikke om det tab, vor bortgang volder;
thi der er ingen af os, som behøves.

Der kan over dette komme som en klang af bristede illusioner, af knuste haab:

Den hele, store verden,
vi rakte mod som smaa,
den hele, store verden,
den kan vi ikke faa.
Barnet vil lege med solen
og trække stjerner paa snor,
barnet beregner ikke,
at verden er altfor stor.

Men i umiddelbar fortsættelse heraf gror haabets og trøstens urter frem. Livet *vil* leves. Dér, hvor slaget er tabt, dér skal det nye vindes. Synker den store verden med taarn og tinde og gyldne fløje i grus, skyder der sig frem af tomten en ny lille-verden:

Og alt som aarene rinde,
saa snævres synet ind,
den store verden kan ikke
rummes mer i vort sind.
Fra dag til dag vor tanke
drager snævrere spor,
den store verden bli'er lille,
den lille bliver saa stor.

— — —

Som Alfred Ipsens digterprofil er tegnet i ovenstaaende linier, saadan træder han frem ogsaa i sine øvrige poetiske arbejder, om end intet af disse paa langt nær naar op paa

højde med «Sonetter og sange» eller «Ekko». Ikke i henseende til formens mesterskab og endnu mindre i henseende til det indblik i en menneskesjæl, som derigennem aabnes.

Dog vil der altid indenfor dansk digtning være grund til med respekt at nævne arbejder som Ipsens tanketunge, dramatiske digt «Mefistofeles» og hans skælmske, yndefulde genfortælling af det gamle sagn om «Flores og Blanseflor». Selv om «Mefistofeles» i mangt og meget lider under den sørgelige skæbne at være en «Ilias post homerum» — «Faust» og «Per Gynt» er de væsentligste bidragydere — er der dog i fortællingen om heltens skæbne saa megen menneskeklogskab og livserfaring nedlagt, at bogen aldrig helt vil blive uden værdi. Saa meget mere som de hist og her indlagte halvkor af og til hæver sig til en magtfuld patos, en storladen vælde, som langtfra er almindelig i dansk digtning.

Derimod vil der næppe være grund til at spaa Alfred Ipsens sidste skønlitterære bog, «Fra fantasiens land», nogen bedre skæbne end den, som allerede er ved at blive virkeliggjort: en stille og ubemærket glemselsdød. Det versemageri, som allerede skæmmede «Flores og Blanseflor», er her drevet ud i sin yderlighed, saaledes at store dele af digtet er versificeret prosa, hvor de blot formelle hensyn ovenikøbet langtfra altid er tilfredsstillede. Hvor Ipsen i dette værk naar højest, viser han sig i besiddelse af en betydelig rutine. Tonen i versene er præget af en vis akademisk kølighed, som gør dem glatte og runde, men uden malm og kraft. Naar man formaar at skrive digte som størsteparten af dem, der er samlede i «Ekko», bør man holde sig for god til at give navn til «Fra Fantasiens land», et rutinemæssigt andenrangs arbeide, som det er.

— — —

Det vilde sikkert være ganske uretfærdigt, om man ud fra Ipsens i de senere aar overmaade sparsomme poetiske produktion sluttede, at hans digteriske evne var ved at sande til. Et enkelt digt som det, hvormed han i «Samfundet» hyldede J. P. E. Hartmann ved hans død, vilde være tilstrækkeligt til at at afvise enhver mistanke i saa henseende. Digtet var intet mindre end et fuldendt mesterværk, uden rag og revne. Langt snarere er paa Ipsen opfyldt det gamle latinske ord: *inter arma silent musæ*. Naar man, som Ipsen, i aarevis

har staaet midt i en oprivende litterær kamp, bliver det kun sparsomme øjeblikke, hvor man har fred i sindet til at give museme foretræde.

Det blev jo nemlig den stilfærdigt hyggelige, jævnmodige Alfred Ipsen, som blev sjælen i den strid, der tog sin begyndelse i 90-ernes slutning og i de sidste aaringer er endt med et fuldstændigt nederlag for den klike, som gennem «Politiken» søgte at terrorisere hele det aandelige Danmark.

Ethvert menneske, som finder, der er bleven bedre tid paa aandelig frisind og retfærdighed i de aaringer, som er forløbne siden hint berømmelige «Palæmøde», der vel blev aflyst, men alligevel jog «d'hrr. af den røde hanefjer» en polsk forskrækkelse i kroppen, maa føle sig i en betydelig taknemlighedsgæld til Alfred Ipsen.

Lige siden han i hine bevægede dage kørte rundt i drosche for at faa samlet sammen de 14 «protestanter», der med navne som Höffding og Herman Trier i spidsen skulde slaa et slag for almindelig menneskelig velanstændighed i presse som i litteratur, har han — maaske med større utrættelighed end behændighed — ført den samme kamp, som fra «Politiken»s side i begyndelsen blev mødt dels med fortielse dels med haan — for tilsidst med udviklingens og fremskridtets ret at ende med den belejrede fæstnings overgivelse.

Man kan med en vis rimelighed undres over, at det af alle Danmarks digtere netop skulde blive Alfred Ipsen, hvem denne gerning tilfaldt. Han var dog langtfra den mandhaftigste og drabeligste af det hele kompagni. Hans spinkle haand, som var mest øvet i zirligt at udspænde sonettens fjorten strænge, skulde synes for spæd til at svinge det slagsværd, der her skulde være fornødent. Var det ikke Herakles, som ene evnede at rense Augias's stald? Hvordan kom det sig dog, at en stille drømmer, en mørkningstimens vemodsfulde digter, tog dette kæmpearbeide paa sig?

Underligt var det, det er vist, og nægtes kan det vel heller ikke, at det vældige sværd af og til i kampens hede har taget magten fra armen, der svang det, saa der over huggene kom noget ansvarsløst og uberegneligt; men gaadens løsning er den ganske simple, at der ingen anden var,

som kunde eller vilde tage denne gerning op. En frygtede vel for at miste sin møjsommeligt erhvervede digterberømmelse, en anden turde ikke lægge sig ud med det blad, han arbejdede ved, en tredje maatte af hensyn til de svimlende forskud staa sig godt med det næsten enevældige forlag, som mere og mere aabnede portene for partiet og dets mænd. En krigserfaren og beregnende mand kunde slet og ret ikke bruges til denne bedrift, hvor det, som forholdene dengang stod, syntes uundgaaeligt, at enhver lanse maatte knækkes mod de faste mure. Der skulde netop en saadan ubekymret frygtløshed, en saadan hensynsløs idealisme til, som Alfred Ipsen ejede den. Han beregnede ikke forud omhyggeligt udsigterne for fald eller frelse — saa havde han sikkert beholdt sværdet i balgen — han styrtede sig frem i blinde, fordi han følte, at alt det, hans hjærte elskede varmest: renheden, friheden og retfærdigheden, stod paa spil, fordi luften under glasklokken blev tyndere og tyndere, fordi et menneskehjærte ikke mere kunde drage pusten derinde. Saa greb han den hammer, der laa, og knuste hele den kunstfærdige luftpumpe, hvorunder dansk digtning var anbragt, saa Guds frie vinde kunde vifte den sund igen.

David overvejede maaske heller ikke, om netop *hans* særlige evner — han, harpespilleren, hyrdedrengen — udpegede ham til at gaa mod Goliath. Han gik imod ham vidunderligt ubetænksomt, guddommeligt sorgløst — og fældede den store kæmpe.

Eller — for at bruge et andet og endnu mere rammende billede — var det maaske ikke et barn, som hos H. C. Andersen først af alle tog mod til sig og fældede den afgørende dom: «Han har jo ingenting paa»?

Læser man Alfred Ipsens tidligere værker omhyggeligt, viser det sig, at hans uvilje mod kliken er af gammel dato. Det var med andre ord ikke en forløben flyvegrille, han senere fik, men hans gærning ved aarhundredskiftet var et nøje udslag af hans sjæls inderste stemning. Allerede i «Mefistofeles», som udkom i 1887, findes der følgende ord, der er lagt i munden paa en yderst usædvanlig «stenslager» som begrundelse for, at han har opgivet at være reformator og bringe menneskene til sandhedens erkendelse:

Jeg fandt, at de, som kom efter mig, var saa uforstaaende af lutter forstand, saa dogmatiske af lutter mangel paa dogmatik, saa unaturlige af lutter naturforgudelse, saa blinde i deres angreb paa det, jeg dog havde kendt som en aandsmagt, at jeg blev tvivlende i min egen tvivl. Jeg blev hængende mellem to tider, og saa blev jeg ene.

I betragtning af, at disse linier er skrevne paa et meget tidligt punkt af Ipsens forfattertilværelse, maa det siges at vidne om en beundringsværdig sjælelig kontinuitet, naar den samme mand i aaret 1902 i fortalen til den store bog om Georg Brandes kan hævde sin berettigelse til at behandle netop dette ænme med disse ord:

Maaske er det naturligt, at et saadant førsteforsøg gøres af en, der — trods samstemning paa mange punkter — aldrig har været indrulleret under radikalismens partifaner, der aldrig af Georg Brandes selv er bleven opfattet som en discipel, der uden at dele hans livsanskuelser — jeg er mystiker i sidste instans, men ogsaa først da — paa det rent kunstneriske omraade er hans beundrer næsten uden forbehold, og som, uden at skylde ham sin litterære stilling, dog paa mange maader føler sig staaende i gæld til ham for frugtbare paavirkninger, og som lige fra Georg Brandes' optræden omkring halvfjersernes begyndelse har fulgt hans virksomhed med aarvaagen interesse og ikke ladet noget ulæst af, hvad han skrev.

Det vil føre for langt i denne afhandling i det enkelte at gennemgaa Alfred Ipsens optræden i de aar, hvor den litterære strid var paa sit højeste. Der vilde dertil kræves en indgaaende skildring af alle baade religiøse, moralske, politiske og journalistiske bevægelser i dette tidsrum. Baade Indre-mission og Edvard Brandes's «Ungt blod», baade Estrups provisorier og «Samfundet»s kulisseintriger vilde høre med, og man kom derved langt udenfor et litterært essays ramme. Kun saa meget vil vistnok blive indrømmet af de fleste, at Ipsens optræden i de allerførste kampens aar var baaret af større kraft og mere virkeligt overblik end senere hen, hvor allerede ved «Samfundet»s start de rene linier forplumredes ved falske alliancer og mangelfuld værdsættelse af de respektive personer — hvorfor bladet ogsaa gik den vej, det gik — indtil i det sidste aar situationens gaadefuldhed er bleven adskilligt forøget ved, at man fik at se den tidligere venstreredaktør og frihedsmand melde sig under fanerne i det estrupske højre og gøre døgnskriver-tjeneste i dette partis presse. Alfred Ipsens evne til at begynde kampen rask og smeldende, som en saadan kamp skal begyndes,

har været adskilligt større end hans evne til at lede de fortsatte manøvrer med overblik og klarsyn.

Derfor er Ipsens bedste stridsskrifter ogsaa de første, hans «Fri horisont» med dens fortrinlige og aandfulde smaaafhandlinger og hans «Aabent brev til Politikens læsere», hvor han mod slutningen hæver sig til virkeligt storsyn — baade aandeligt og poetisk —, idet han slaar portene op for dansk ungdom til det gamle land, «hvor jord og himmel mødes, hvor morgendug giver mennesket rene tanker, hvor morgenvinden synger friske forsæt i hans øre, og paradisets morgensol endnu staar som et skælvende guldblad over jorden».

Alfred Ipsens største bedrift fra de sidste aar er hans store 3-bindsbog om *Georg Brandes* — «en bog om ret og uret», som han ikke uden føje kalder den. Det er virkelig lykkedes forfatteren at beherske sin sym- eller antipati saa fuldstændig, at navnlig de to første, rent historiske dele af værket maa siges at være mønstergyldigt upartiske. Hr. Ipsen har her øjensynlig kun sat sig den opgave at referere saa objektivt som muligt alle de mærkværdige hændelser, som udgør Brandes's liv, alle de utallige fejder, han har været indviklet i, al den virak, der er bleven ofret ham, saavelsom alt det had, hvormed han er bleven mødt.

Som en saadan udførlig materialsamling, hvor 70-ernes og 80-ernes Sturm und Drang spejler sig side om side med 90-ernes baade private og snart efter offentlige kanonisering, er Alfred Ipsens bog ikke noksom at anbefale.

Navnlig for os yngre, der ikke har oplevet alle disse forunderlige ting: Schandorph-Kaalund fejden, den store sædelighedsdiskussion, Nietzsche-striden, koncertpalæfakkeltoget etc. etc., er det særdeles interessant og belærende at følge denne velskrevne fremstilling. Og saa mange af os, som allerede i nogen tid har evnet at se rent historisk paa Brandes-episoden i dansk aandsliv, denne forunderlige, men nu tilbagelagte episode, vi finder os med sindsro i at se hr. Ipsen puste en del af det guldstøv bort, der for mere naive øjne tager sig ud enten som martyrglorie eller som kongekrone.

Vi er vel snart en del, som er bleven klare over, at den G. B., som tændte den ældre generation i flammer og mærkede den for livet, nu staar tilbage som en noksaa inter-

essant levning fra en svunden tid. Vi veed at vurdere hans kritiske skarpsyn og blændende sprogbehandling — hvem af os er der, som intet har lært af ham? — vi anerkender hans uvurderlige fortjenester ved gennembruddet i 70-erne. Men vi ved tillige, at Lucifer-navnet paa ham er ganske malplaceret. Han er saare langt fra at være det, som nogle vil gøre ham til: «Du er tidens Messias, er Gud», og ligesaa langt fra den rolle, andre vil tildele ham: Lucifers, selve det dæmoniske princip i personlig form. Vi er saa nogenlunde klare over, at sjælden har moder natur anbragt saa kostelige perler i saa fattig en lerskaal, som da den parrede Georg Brandes's oratoriske og stilistiske evner, hans forunderligt aarvaagne kritik sammen med en saa forbløffende mangel paa virkelig lødig personlighed. Deraf forfængeligheden, jegsygen, uvederhæftigheden.

Eller med andre ord: Trods alle sine evner er Georg Brandes alligevel for lille en mand til, at enten forgudelse eller forbandelse kan være passende overfor ham.

For alle dem, der møder omtrent med dette grundsyn, vil gennemlæsningen af Ipsens bog være en stor bekræftelse herpaa, en underbyggelse af betragtningen med en vrimmel af smaa og store kendsgerninger — selv om det vel nok maa indrømmes, at upartiskheden slipper lidt op i tredje del, hvor dommen skal fældes. Ikke at den egentlig er for streng, tværtimod, men dens præmisser er sat sammen med lidt for stor smaalighed. Ipsen angriber for tidt og svækker derved angrebets betydning. Af og til har man fornemmelsen af, at maalestokken maaske næppe er den rette. Men som dommen er faldet, stemmer den sikkert i hovedsagen med den dom, som Danmarkshistorien engang vil fælde, naar alle sagens akter ligger klart for og udviklingen har bragt det hele paa afstand.

Derimod vil Ipsens fremstilling maaske nok blive en skuffelse for alle de mange, som er vant til enten at forgude eller forbande. Der skabes absolut ikke ad denne vej det stof, hvoraf disse lyrisk stemte sjæle kan faa opbygget deres begreb af en folkekomedie-helt eller — skurk. Livet, historien dræber her som altid en del uægte lyrik, virker ædrueligt og nøgternt.

Maa det trods alt indrømmes, at Alfred Ipsens bog om Brandes ikke fuldt og helt er bleven «en bog om ret og uret», gælder denne indrømmelse tusindfold mere det forunderlige stridsskrift i romanform, som hr. Ipsen 1903 har udsendt med titlen: «Under korsets tegn».

Denne bog, som øjensynlig prætenderer at være et slags opgør mellem en bestemt form af københavnsk kristendomsforkyndelse og socialdemokratiet, er i en sørgelig grad blottet for selv de billigste hensyn til rimelighed og retfærdighed. Forfatteren har øjensynlig givet efter for en lidenskabelig oprørt stemning, men indignationen har ikke klaret hans syn, og forresten heller ikke gjort ham til digter. Det er af og til uhyggelige fraser, som bliver serverede i almindelige opbyggelsesromaners søde sauce.

Men lad det endda gaa med de æstetiske fordringer, som det kan — *inter arma silent musæ* — naar blot retfærdigheden var sket fyldest Men hvad er dog dette for en samfundsskildring? Hvorfor skal nu netop præsten være en saadan lysets engel som Bavne og socialistførerne være saa ledagtige karle som denne Torm og alle hans gefreitere? Er det virkelig hr. Ipsens mening at ville paastaa, at i al almindelighed er denne karakteristik af det indbyrdes forhold mellem præsterne og socialistførerne korrekt? Skal «Under korsets tegn» give sig ud for upartisk samfundsskildring — ja saa er den tarveligste folkekomedie at sætte ved siden af «Vildanden».

Næste gang hr Ipsen vil levere en bog af lignende art, burde han blande farverne bedre og retfærdigere. Livet kender sjældent enten engle eller djævle.

Overhovedet: Mon ikke snart den tid er kommen, hvor Alfred Ipsen kunde hænge sin dyrendal paa væg? Den litterære Brandesianisme er død og borte, og den kan umuligt slaaes ihjæl mere.

Saa kunde han maaske finde vejen tilbage til sin ungdoms «fristed bag syreners duftblaa klynger».

For med al respekt for Alfred Ipsens dygtighed som kombattant vilde sikkert i øjeblikket en digtsamling som «Ekko» virke tusind gange mere velgørende og sprede tusind gange mere velsignelse end noksaa mange stridsskrifter. Een god bog, som er med til at bygge den nye litteratur, er mere værd end fem, som angriber den gamle.

Og Alfred Ipsen ejer evne til at kunne give os saadanne bøger.

EN SÆDMAND.

Der er jo mange mennesker som sover hele livet igjennem. Men i den første tid af livet, skoleaarene, da sover nok mangen en til fortvivlelse for lærerne og sig selv. For den søvn er det næsten umulig at rive sig ud af.

Jeg kjender det saavel. Blandt soverne indrullerede man mig straks, og der blev jeg. Du sover gut! de ord lød en i ørene sent og tidligt. Man troede det tilslut selv.

Det var jo ikke altid tankerne vilde lystre og koncentrere sig i timevis om det ene læreren havde bestemt. De havde sine egne smuthuller, tankerne, deilige smuthuller, hvor der var saa bekvemt at hvile. En liden fantasiverden var det man byggede op, men som ofte, altfor ofte reves omkuld af uforstaaende lærere.

Men der var en lærer som særlig viste interesse for mig. Han havde altid et par venlige ord. Og jeg holdt af ham derfor. En dag, jeg stod for mig selv nede i gaarden, kom han hen og sagde: Krisjan, du spekulerer vist saa fælt bestandig, og saa lo han. Holder du af musik? spurgte han med et. Jeg svarede med et langt ja —. Det kunde jeg tænke, sagde han. Ved du hvad, Krisjan, du skal i næste frikvarter komme ind i mit klasseværelse, og saa skal jeg spille for dig.

Og han spillede for mig paa et langt tostrenget instrument. Men slige toner som han fralokkede det. Det var et helt fremmed rige vi drog ind i, og den ene tone blev deiligere end den anden.

Ser du, Krisjan, sagde han tilslut og han tørrede sit øie, et saadant instrument er mennesket ogsaa Naar jeg søger at lære dig noget, da spiller jeg paa to slige strenge, bare to i høiden, thi der er altid saa faa strenge paa slige krabater som dig; men der ser du selv: flere strenge behøves ikke, de deiligste toner kan alligevel komme ud deraf, og det

hele kan se saa tarveligt og simpelt ud og dog berede os en rigdom af glæde. Ja, Krisjan, jeg spiller paa mange instrumenter. Men du kan tro det er tungt, naar jeg ingen lyd kan faa, naar det bare skurrer. For de reneste toner er dog penest. Forstaar du mig Krisjan, og vil ikke du nok gi' rene toner?

Slig var han den gamle lærer med sit fattigslige og dog saa tonerige instrument.

Og jeg tror jeg forstod ham. I hans timer søgte jeg ihvertfald at holde strengene spændt.

Ja, denne gamle lærer holdt vi af.

Hvor mindes jeg ham ikke klart.

Dette fine, skarpe af hvidt haar omkransede ansigt, disse dybe, og dog saa klare øine, og hans sang, — og hans fortællinger. Bedst mindes jeg ham maaske, naar han stod paa katederet, mens solen lagde et lyst skjær over hele hans person. Nei, endnu klarere mindes jeg ham, naar han sad ude i selve naturen med os rundt sig, forklarende os vort fædrelands fauna og historie.

Han var en sædmand, en der forstod at lægge de gode spirer i barnesindet, spirer, der nok engang i livet kom til udfoldelse; han forstod at gribe den rette streng til forstaaelse, og han bragte de evner, der fandtes i os, op i lyset.

I sandhed en sædmand.

Mange historier kunde jeg fortælle om ham.

Bare en liden hændelse vil jeg vælge.

Han stod i det halvmørke til gaarden vendende klasseværelse og søgte at gjøre os vort fædrelands historie begribelig.

Han talte sig varm, han kom med lignelser, med eksempler, men det var som han forstod, at han trods alt ikke fik overbevist os om hvilken storhed der hvilede over vort land.

Han standsede pludselig. Hans blik gled ud over os; men saa strøg han sig let over panden og sagde kort: nei, her blir det ikke historie, gutter, kom op til mig i eftermiddag, da skal det blive noget andet.

Og om eftermiddagen tog han os med ud i den frie natur. Og her fik hans ord en anden magt, og han fremmanede historien i store linjer for os. For vi maatte huske

her *var* det skeet. Her, hvor vi gik nu, var han, kongen, draget forbi dengang, her var det de to fyrster mødtes, her var det kongens hirdmænd skjulte sig, — just paa samme sted. Nu gjaldt det at drømme sig tilbage. Fjeldene, havet, skogen og dyrenes spor i sneen, alt var jo det samme, — bare vi mennesker var andre.

Og efter med liv og farver at have skildret fortidens blodige begivenheder, saa slog han braadt om, og han begyndte med glødende blik at skildre os vort land, som det nu var, skildrede det saaledes at vi altid maatte føle den store kjærlighed til vort dyrebare land.

Han kunde samle os baade ved solopgang og solnedgang, og gjennem hans hilsen til lyset bragtes vi til at indse skjønheden og værdien af den store himmelmagt.

Fredrik Kittelsen.

In memoriam.

Forfatteren af ovenstaaende stykke afgik ved døden 24de januar iaar 21 aar gammel.

Hans død vakte sorg hos de mange venner, hans forfatterskab havde vundet ham. Lige fra guttedagene havde han med en lyst og iver, som kun sygdom kunde hindre, arbeidet paa sine smaa skildringer, og i en række blade, indenlandske og danske, havde hans navn en god klang. Ogsaa bøger har han skrevet: «I storm», «Spræke fyre», «Klaus Dimling» og nu sidst jul «Som gutter er». De to sidste var skattet som fortrinlige barnebøger.

Endnu mere end af sine læsere savnes han af sine personlige venner, der i ham lærte at kjende et godt menneske, hvis lyse tro paa livet det altid var en velsignelse at møde, saaledes som den udfolded sig i hjemmet hvor han var eneste barn og i den lille by, hvor han leved stille og tilfreds i arbeide og mellem sine bøger, som han var saa glad i.

C. T. J.

BEMERKNINGER ANGAAENDE Hr. G. K.s OPSATS: AABENBARINGEN I GENESIS.

(Af pastor *Frantz Bruun*).

Det er med hr. G. K. som med saa mange andre af denne tids moderne kritikere: De gaar til bedømmelsen af det gamle testaments beretninger uden at tage det tilbørlige hensyn til eller lade sig veilede af den autoritet, som paa dette felt absolut er den høieste, *Jesus Kristus*. Man faar det indtryk, at de helst ønsker, om muligt, at *tie ihjæl* denne side ved sagen, denne side, som fremfor alle er den vigtigste. Men det skal ikke lykkes eder. For os, som holder Jesus for den høieste autoritet, bliver det en hellig Pligt altid paany at drage frem denne side ved kritikens forhold til bibelen og foreholde eder, at saalænge I, som en konsekvens af eders hypoteser, er nødt til at fremstille Jesus som den, der *gang paa gang taler usandhed* og støtter falske meninger (enten i uvidenhed eller fordi han, som nogle siger, vilde lempe sig efter tidens forestilling), saalænge er disse eders hypoteser *dødsdømte* og eders opfattelse af det gamle testamente umulig.

Det er om hele det gamle testamente (altsaa ogsaa om Genesis, d. e. 1ste Mosebog) Jesus siger: Skriften kan ikke gjøres ugyldig. For Jesus er det gamle testamentes beretninger, ogsaa de i 1ste Mosebog, *virkelig historie*. Skrifternes betydning for Jesus staar og falder med beretningernes historiske virkelighed. Se dette klart f. ex. i Math. 22, 31. 32. *Hele beviskraften* i Jesu lære her om de dødes opstandelse ligger jo netop deri, at Abraham, Isak og Jakob er *virkelige personer,* saaledes som han ogsaa bevidner det i 2den Mosebog 3, 6.

Jesus kjender intet til sagn og myter i det gamle testamente. I overensstemmelse med 1ste Mosebogs beretninger

har Jesus omtalt og bevidnet verdens skabelse og navnlig skabelsen af den første mand og kvinde, kfr. Math. 19. Han har bevidnet syndefaldet (Joh. 8, 44), Abels drab (Math. 23, 35), den store vandflod i Noahs dage og slegten, som da gik tilgrunde (Math. 34, 38).

At Jesus *selv har sagt sig* at være den *høieste autoritet* i fortolkning af skriften ser vi f. ex. af hans ord til de skriftlærde i hans dage: I fare vild, thi I kjende ikke skrifterne. *Men jeg siger eder* osv. Et andet sted siger han: Min lære er ikke min, men hans, som har udsendt mig (Joh. 7, 16). Dersom I bliver i mit ord, da er I i sandhed mine disciple (Joh. 8, 31). I dette sidste sted gjør han endog det til betingelse for at være hans discipel at *blive i hans ord* og det vel at merke i *alle* hans ord. Han undtager intet. Skal han saa faa være autoriteten?

Hvad skal vi nu tænke, naar kritikerne overfor slige bestemte udsagn vover at sige: Du maa undskylde os, Herre, vi kan ikke tjene dig i dette stykke. Da mange af dine ord er falske, kan vi ikke blive i dem.

Kenoselæren kan her ikke tages til indtægt for dette kritikernes forhold til Jesus. Thi ogsaa efter sin opstandelse, da Herren ikke længer var i Kenosen, underviste han sine disciple ganske paa *samme maade* som i sit kjøds dage. Det er kritikens *forhold til Jesus,* som er dens *slemmeste Achilleshæl.* Det er dette forhold, som altid paany slaar benene væk under dens opkonstruerede bygning.

De vil maaske, hr. G. K., svare: Jeg har jo reserveret mig og sagt: «Vi ser her bort fra aabenbaringen ved sønnen». Dertil svarer jeg: Det er netop denne aabenbaring De *ikke har lov* at se bort fra. Deres bortseen fra den er det netop, som gjør Deres bedømmelse af det gamle testamente saa *feilagtig.* Dersom De vil svare paa dette mit indlæg, da venter jeg, at De gaar ind paa denne side af sagen. Gjør De ikke det, saa bliver det fra Deres side en fuldstændig falliterklæring.

For saa at gaa noget ind paa enkelthederne i Deres opsats skal jeg tillade mig at pege paa, at De selv, naar De taler om skabelsesberetningen og dens historisitet, siger, at der er en mulighed for, at Gud paa en eller anden maade

har aabenbaret det hele for slegten. «Han kan f. ex. have fortalt det til Adam, hvorfra det saa er bevaret i traditionen gjennem Abraham til Moses. Eller man kan antage, at forfatteren har faaet det hele dikteret af Gud eller faaet det i en vision».

Men lad mig nu her spørge: Hvorfor forkaster De begge disse muligheder og kommer istedet med en paa en ubevist kildesondringshypotese bygget forklaring om, at en ubekjendt «forfatter af skabelseshistorien har benyttet forefundne forestillinger, men fyldt dem med sin egen Gudserkjendelse, digtet et verdensepos om, hvorledes Gud den almægtige skabte himmel og jord ved sit almagts ord. Det er Guds aabenbaring til Israel vi finder igjen her — ikke i fortællingens ydre træk, men i dens bærende ideer. I disse ideer har vi aabenbaringen».

Paa dette punkt viser sig *sterkt striden* mellem Deres opfatning og Jesu fremstilling. Han siger i Math. 19, 4: Har I ikke læst, at han, som skabte dem, fra begyndelsen af skabte dem til mand og kvinde og *sagde:* Derfor skal manden osv. I disse Jesu ord har vi hans klare vidnesbyrd om *Guds uraabenbaring* for de første mennesker. Burde ikke den rette ærbødighed for Jesus have ledet Dem til at antage den forklaring, som ikke staar i strid med hans fremstilling?

En ide, som skal være en slags aabenbaring fra Gud, men som ikke, siger De side 454, hviler paa virkelige tildragelser, der er kommet til os gjennem menneskelig erindring, denne ide har forfatteren benyttet og derover digtet et verdensepos. Dette digt byder saa De, hr. G. K., frem som Guds aabenbaring. Sandelig vi maa betakke os for slig en *upaalidelig* aabenbaring. Hvem skal nu her afgjøre, hvad der i dette epos er digt og hvad der er sandhed? Her er et *graverende grænsespørgsmaal,* som De ikke kan svare paa. Og paa samme maade fraskriver De den følgende urhistorie historisk paalidelighed. Og paa dette upaalidelige grundlag skal saa hele den følgende bibel være bygget.

Vor afdøde høilærde professor Caspari siger et sted: «Jeg bekjender mig til den tro, at den frelseraabenbaring, hvorom de hellige skrifter beretter, tilhører den *ydre historiske virkelighed,* at den ikke blot er *sand,* men ogsaa *virkelig,* at

den ikke blot eier en *indre virkelighed* for troen — hvad der vilde være det samme, som at den kun er til i ideen eller at den i grunden kun er en indbildning —, men ogsaa en ydre virkelighed i sig selv, og det ikke blot i sine hovedtræk og grundkjendsgjerninger, men ogsaa i alle sine *enkeltheder*». Dette af fortalen til den af pastor Storjohann udgivne Casparis bog om profeten Daniel.

Men denne Deres opfatning, hr. G. K., gjælder ikke blot de første beretninger i 1ste Mosebog, men, som det ser ud til, den *hele bibel*. De siger side 452: «Vi ved, at den aabenbaring, vi mener at have i evangelierne gjennem middelalderen — og den dag idag for den sags skyld — er bleven opblandet med, saa at sige indkapslet i sagnagtige forestillinger. Det Gud har givet os, opblander vi med vort eget. Vi kan derfor i det hele taget ingen aabenbaring have, uden at den er opblandet med menneskelige ufuldkommenheder». Det er mig ubegribeligt, at De selv kan føle Dem tjent med en slig høist upaalidelig aabenbaring. Skulde ikke den Gud, som har givet os aabenbaringen og som siger: Se, jeg er med eder alle dage indtil verdens ende, have magt til at bevare den? Og hvorledes stemmer denne Deres opfatning med slige ord: *Herren talte* til Abraham. *Herren talte* til Moses og *sagde*. Gud lagde *sit ord i profeternes mund*. Profeterne selv opfattede dette som *virkelig historisk aabenbaring*. Saa hedder det i Jerem. 23, 16: Saa siger Herren, hærskarernes Gud: Hører ikke paa de profeters ord, som profetere for eder! De fylde eder med tomme indbildninger; de tale sit eget hjertes syn, ikke af *Herrens mund*. Se dog, hvorledes her skjelnes mellem *falsk* og *virkelig* aabenbaring. Profeterne kalder sig ligefrem *Guds mund*, kfr. Es. 30, 2.

Saaledes stadfæster bibelen sig selv at være Guds, ikke forfuskede, men paalidelige aabenbaring, og det er udaf denne opfatning Guds store redskab Paulus siger (Ap. gj. 24, 14): Jeg tror alt det, som er skrevet i loven og i profeterne, og i 2 Tim. 3, 16: Den hele skrift er indblæst af Gud og nyttig osv. Sammenlign ogsaa Peters ord i 2 Pet. 1, 19—21.

Vi som tror i vor bibel at have ikke en ved menneskelig digt opblandet og forfusket, men en guddommelig paalidelig aabenbaring, vi er sandelig i det bedste selskab ikke

blot med profeterne, men fremfor alt med Jesus selv og hans apostle, autoriteter, der veier ganske anderledes end alle kritikere tilsammen.

Deres beskyldning, hr. G. K., mod det gamle inspirationsbegreb, at det er en menneskelig opkonstrueret teori, denne beskyldning gjælder i høieste grad Deres egen hypotese, ifølge hvilken der sker «et nedslag fra Gud i menneskesjælen eller, som det siges, i religiøse genier, som hver især dog ikke kunde være middel til mere end en *enkelt* aabenbaringssandhed». Det sees her, hvor det bærer hen, naar man vil indlade sig paa rent naturlig at ville forklare inspirationen. Hvilken *enkelt* aabenbaringssandhed er det f. ex. en mand som Esaias alene har modtaget end sige Moses og endnu mere Paulus? De bedes at oplyse os nærmere om denne Deres opdagelse.

Overfor Deres udtalelse (side 455) om Jahve-navnet og dets betydning skal her anføres: Den maade, hvorpaa kildesondringen anvender Gudsnavnene maa i virkeligheden betegnes som *synd* mod det andet bud og principielt forkastes. De tvende Gudsnavne berøves nemlig sit væsentlige indhold ved at sættes op mod hverandre som paastaaede kilder. Derved *tilintetgjøres enheden* i disse navne, og det er netop denne enhed, i hvilken Moses tager sit udgangspunkt, naar han 20 gange betoner enheden ved at kalde Gud Jehova-Elohim. Først paa grundlag af denne enhed efterviser han forskjelligheden i Evas mund, idet hun giver sine to sønner navn. Medens altsaa Gudsnavnet er af den *allerhøieste betydning,* siger De, hr. G. K., at Gudsnavnet er af *mindre betydning,* i hvilken paastand eftervirkningerne af Deres antagelse af kildesondringen kommer for en dag. Guds aabenbaring er fremfor alt hans *aabenbarede navn,* som vi ser det af det andet bud og den første bøn. Sandelig her kan det passe at minde om Herrens ord hos Ezechiel: Jeg ynkedes over mit hellige navn.

Med hensyn til, at De side 451 i Deres fremstilling af skabelseshistorien støtter Dem til kildesondringsteorien, skal jeg (i forbindelse med det netop om Gudsnavnene anførte) faa minde om, at dette støttepunkt er af en meget tvilsom beskaffenhed. Faktum er, at der er mange første rangs lærde,

saavel af den ældre theologi som fra den nærværende tid, for hvem kildesondringen staar som den pure fantasi. Der er flere tegn til. at kildesondringen begynder at staa paa usikker grund.

Der oversættes nu paa dansk og paa norsk den ene bog efter den anden af fuldbyrdige lærde, som efterviser kildesondringens umulighed. Lad mig her nævne: *Den høiere kritik af pentateuken* (d. e. de 5 Mosebøger) af *W. H. Green*, dr. theol., professor i orientalsk og hebraisk literatur ved Princeton theol. seminarium. Han er nylig død. Han siger i fortalen til sin bog: Det er hensigten med denne bog, saa kort og sammentrængt som muligt, at vise, at den gjennem tiderne nedarvede tro med hensyn til pentateuken ikke har taget feil, nemlig den tro, at Moses er forfatter af Mosebøgerne. Særlig skal jeg faa pege paa, at han side 84 flg. giver en grundig paavisning af, hvorledes kritikerne stuper overende i sine egne ben og kommer i de mangfoldigste selvmodsigelser, naar de paa grundlag af Gudsnavnene Elohim og Jehova bygger paastanden om forskjellige kilder i Mosebøgerne, saaledes som kildesondringen opfatter det. Sandelig det vil blive vanskeligt for kritikerne at gjendrive disse den høilærde professor Greens vægtige grunde. Tag og læs!

En anden bog, som netop er oversat til norsk er: «*Kritiken, dens ret og uret*», af dr. theol. Kirchenraht *Edvard Rupprecht*. Første del af denne bog omhandler den sande kritik og dens vei. Anden del omhandler den moderne falske kritik og dens vildfarelser i 4 stykker: 1) Den historiske vilkaarligheds vildfarelse. 2) Subjektivismens literære vildfarelse. 3) Den bevidste forfalsknings vildfarelse. 4) Den vantro tros religiøse vildfarelse. I en fortale til denne bog nævner Rupprecht en del til tysk oversatte skrifter af prof. Green og andre og omtaler, at i anledning af disse og lignende skrifter erklærer den bekjendte *Kautsch* i det andet oplag af sit skrift, at han med bekymring har merket *centnervægten* af de grunde, der er bleven draget frem *for Moses* (nemlig som forfatter af Mosebøgerne) og *mod Wellhausen*. Sluttelig nævner Rupprecht to tyske professorer, som helt afgjort har brudt med den gamle og nye rationalismes kildesondringsteori. Den ene er dr. *Nösgen* i Rostock. Den anden

skal, fordi han er en af de betydeligste gammeltestamentlige fagmænd og alle disse kildesondrere overlegne i skarpsind og kundskab, danne spidsen paa det hele. Det er professor dr. *Klostermann* i Kiel. Hans frontforandring er en høist betydningsfuld begivenhed. Særligt indtryk gjorde en bekjendelse angaaende de 5 Mosebøger af Klostermann (ved pinsekonferencen i Hannover 1903), en bekjendelse, som ogsaa vil blive modtaget af den troende menighed med saa meget større tak, som den kommer fra en af nutidens mest fremragende kjendere af det gamle testamente. Pentateuken, siger Klostermann, er et kildeskrift for erindringerne fra Mose tid. Stoffet stammer fra urtiden, men hvem har fastslaaet affattelsen, truffet udvalget og ordnet stoffet? Her bekjender jeg mig til den gamle lægmandstro: *Ingen anden end Moses.* Hos de gamle folk fastsætter lovgiveren ogsaa folkets læsning, ordner literaturen. Skulde Moses ikke have givet sit folk den verdensanskuelse, ud fra hvilken det skulde betragte verdens oprindelse? Stoffet er gammelt, spredt vidt omkring (f. ex. i Assyrien), vildfarelse og sandhed løber jevnsides deri. Da har Guds aand dygtiggjort Moses til at uddrage sandheden, rense overleveringen (hvorfor ikke den ægte overlevering i den hellige slegtlinie?), løfte alt op i et høiere lys. Det er inspirationen.

Disse bøger (de er billig at faa kjøbt i Lutherstiftelsens boglade) anbefales paa det hjerteligste til alle, som interesserer sig for Guds riges sag og særlig til lærere, theologer og prester. Lad mig endnu nævne et par ypperlige bøger, som er til at faa forstand af: 1) *R. B. Girdlestone,* magister, tidligere direktør ved Wycliffe Hall: *Hebraisk kritik* i dens forhold til spørgsmaalet, om skriften er bleven forvansket. Interessant og slaaende. 2) *Wilhelm Møller: Historisk-kritiske betænkninger* mod den Graf-Wellhausenske hypotese. Her er atter en fremragende theolog, der har brudt med Wellhausen. Ogsaa disse bøger er oversat til dansk og at faa kjøbt sammesteds.

NYE BØGER.

Troen alene (eller fidéisme). Teologiske afhandlinger af *Eugène Ménégoz,* professor ved det protestantiske teologiske fakultet ved universitetet i Paris. Autoriseret oversættelse ved J. A. Ottesen. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

Hvad vil man gjøre med denne bog? Da Harnacks «Kristendommens væsen» udkom, blev de teologer som gav den en meget reserveret anbefaling i vore blade, gjenstand for en forfølgelse som endnu ikke er standset[1]). Hvad vil man gjøre med dem som vil anbefale Ménégoz's bog? Fra ortodoxistisk standpunkt er den farligere end Harnacks. Den lægger øksen lige ind til ortodoxismens rod; ti dens *praeterea censeo* er dette: «*Den som hengiver sin sjæl til Gud, bliver frelst, uafhængig af hans troesformeninger*». Denne sats gjennemføres med stor konsekvents og skarp logik. Forf. mener ikke at et menneskes «troesformeninger» slet ingen betydning har. Han forstaar vel at falske troesformeninger let skader sjælens hengivelse til Gud, og at sande troesformeninger gavner den. Men troesformeningerne er ikke *afgjørende.* En kan have korrekte troesformeninger uden dog at hengive sin sjæl til Gud; og da hjælper de korrekte troesformeninger en ikke det gran. En kan have skjæve troesformeninger, og dog hengive sin sjæl til Gud. Da bliver man frelst, trods alle sine vildfarelser.

Forf. lægger stor vægt paa dette. «Aa, hvor glad er ikke den, som er kommen til vished om, at en tankens vildfarelse ikke vil kunne fordømme ham, og at Gud for at være ham naadig kun begjærer én ting af ham: hans hjerte. Han takker og velsigner Herren, at han har ladet ham kjende dette gode budskab. Han lover og priser ham, at han har befriet ham fra tvilen, fra ufreden, fra frygten. Med sjæle-

[1]) Se Luth. Kirket. 10de bind s. 59.

freden har han ogsaa fundet aandsfriheden. Han er udfriet fra lovlærens og ortodoxismens aag. Han nyder Guds børns dyre frihed. Og nu kan han med ro og tillid i sin aand, uden pinagtige bekymringer og uden fare for sin indre fred hengive sig til at granske kristendommens overleverede læresætninger og disse mange kritikspørgsmaal som optager nutiden. Om han her finder sandheden eller gaar glip af den, saa er dog hans sjæls frelse sikret».

I henhold hertil gransker forf. «kristendommens overleverede læresætninger» om bibelen, underne og treenigheden med stor freidighed. Han mener ialfald selv at han beholder den religiøse kjerne i disse sætninger. Men vist er det, at formelen bliver der ikke meget igjen af. Hverken i tanke eller i udtryk gaar han det mindste paa akkord. Det at tænke frit og udtale frit hvad en tænker, hører for ham med til et Guds barns herlige ret, som aldrig kan skade hverken en selv eller andre, men altid gavne.

Nutidens afblegede ortodoxi gjør forf. særlig til gjenstand for skarp kritik. Den har, siger han «teoretisk opgivet læren om skriftens ufeilbarhed, men den søger praktisk at holde fast paa den». Saalangt det kan gaa an, ja selv om man skulde gjøre nogen vold paa teksten og historien, «beflitter man sig paa at tillempe kjendsgjerningerne efter dogmatiken». Nutidens høireteolog har «slettet ud af bibelen hvad han har fundet burde ud af den. Hvad han har fastholdt, er den guddommelige aabenbaring. Han fordrer saa, at man skal antage hans lære som Guds ord, og han angiver for kirken som kjættere, rationalister og vantro alle dem som ikke antager hans *credo*. Han har ganske simpelthen indtaget pavens plads; det er ham som bestemmer hvad man skal tro. Han tillader andre at gaa ligesaa langt som han selv i negativ retning, men ikke et skridt længer; forøvrigt har de kun at bøie sig».

Han er dog heller ikke blind for den liberale teologis mangler. Tvertimod. Den har, siger han, intet at nære menneskenes sjæle med. «Den kan kun tale til dem om deres pligter og ikke om forladelse og frelse. Den har kun tvil at byde dem. Den lader deres sjæl tom. Den er ikke den sande religion».

I modsætning til begge forkynder forf. med stærk religiøs varme og inderlighed «forladelse og frelse» ved «troen alene», «uafhængig af troesformeningerne» eller læresætningerne. Enten man er enig eller uenig med forf. vil enhver have godt af at stifte bekjendtskab med ham.

Thv. Klaveness.

Bøger anmeldte af *Theodor Caspari:*

Vilhelm Krag: **Holmerne de graa**. H. Aschehoug & co. 1905.

«Sørlandet», de lave, uanseelige kyststrækninger, de uinteressante graa holmer og skjær, som turisterne paa sin færd vest- og nordover damper forbi uden saa meget som at løfte hodet op fra Baedecker, har i Vilhelm Krag fundet en forstaaelsesfuld digter. Vil denne del af vort naturskjønne fædreland end altid maatte forbli et stedbarn, saa har dog Vilhelm og ogsaa Thomas Krag gjort alt, hvad gjøres kan, for at vise, at ogsaa dette stykke Norge har sin eiendommelige charme og sit eiendommelige menneskeslag.

Med sin impulsive natur har Vilhelm Krag i aarenes løb gjort afstikkere ind paa mange og yderst forskjellige literære omraader. Stundom ogsaa ind paa omraader, hvor han hører mindre hjemme.

Men her — paa Sørlandets holmer og heier, under fiskernes og lodsernes lave tag, her har han sit kongerige. Paa disse farvande er han helbefaren, styrer med beundringsværdig, aldrig svigtende sikkerhed sit fartøi ind imellem baaer og skjær, i kystled som i menneskesind.

Her kan han synge med landsmaalsdigteren: «Her er eg heime!» — Derfor denne velgjørende tilforladelighed over skildringen af disse mennesker, hvis liv og eiendommeligheder, sorger og glæder han kjender som ingen anden, fordi han aar ud, aar ind, ved sommer og vinter, i storm og i stille har færdedes iblandt dem. Egte, ærlig fortællerkunst. Noget af det bedste, der er flydt fra den elskværdige forfatters haand.

Gabriel Scott: **Det flyvende bord**. H. Aschehoug & co. 1905.

Ingen skal kunne frakjende Gabriel Scott fantasi. Paa

sit «flyvende bord» farter han ustanselig om mellem himmel og jord, svipper indom paa alle eventyrets omraader uden at gaa et eneste af de kjendte gamle motiver forbi. Døden og djævelen, smeden og galgebakken, Vorherre og St. Peder, «historien om en moder» og andre Andersen'ske eventyr, — allesteds er han indom.

Men ikke altid er han lige heldig. «Quod licet jovi, non licet bovi». Hvad folkeeventyret, og som tiest ogsaa H. C. Andersen, med sit friske, usøgte, oprindelige humor gaar let og fint henover og derfor kommer godt fra, der blir kunstdigteren (in casu hr. Scott) altfor ofte hængende og dratter mer eller mindre tungt til jorden.

Jeg kan ikke negte for, at temmelig mange af disse eventyr, eksempelvis det om døden, der drikker sig fuld og mister timeglasset, om «djævelens bagverk», om St. Peder, som skal ned til jorden og hente feier til himmelovnene, forekommer mig noksaa flade og «abgeschmackte». Folkeeventyret og H. C. Andersen har forlængst kogt saften ud af kjødet, og hvad G. Scott leverer, er mestendels magre slinter.

Overhovedet kan jeg ikke tilbageholde den bemerkning, at vore barnebogsforfattere nu passende burde puste lidt i bakken. Ogsaa af den slags bøger er flommen blit betænkelig stor. Det svirrer en om ørene med «halvt voksen», «næsten voksen», «bachfisch og voksne folk». Jeg ved ikke, om vore barn egentlig har saa særdeles godt af dagstødt at faa sine egne interessante vinduer til beskuelse. Den ubevidste, elskværdige barnslighed gaar let fløiten. Og det var jo dog ikke hensigten. Denne sidste anke rammer dog ikke hr. Scott's bog.

Marie Bull, født Midling: **Minder fra Bergens første nationale scene.** Udgivne ved H. Wiers-Jenssen. John Grieg. Bergen. 1905.

Blandt sæsonens mange bøger fortjener disse theaterminder en fremragende plads. Allerede af den grund, at de skriver sig fra den eneste gjenlevende af den lille skuespillerflok, som aabnede Ole Bulls norske theater. Men saa ogsaa, fordi de, fortalt med usedvanlig friskhed og lune og krydret med de fornøieligste anekdoter, gir et saa levende billede af datiden.

Den nu over 78-aarige gamle dame, som 2den januar

1850 betraadte bredderne som Holbergs Pernille, side om side med den 18-aarige Johannes Brun i Henriks rolle, har trofast bevaret minderne fra sin ungdoms glansperiode, og ved paa en morsom maade at fortælle om sig og sine medspillere

Disse ungdommelige skuespillere, som fra gaden gik lige paa bredderne uden spor af fordannelse, uden program, uden anelse om den paagaaende kamp mellem norsk og dansk skuespilkunst, fordi de «*maatte* spille komedie».

Der laa i de dage endnu et vist skjær fra Holbergtiden over den gamle Hansestad. I de smaa gader, mellem de gamle, lave huse, kunde man endnu træffe Jeronymuser, Magdalener, Henriker og Perniller, siger forfatterinden. Og saa var det da heller ikke tilfældigt, at den unge scene aabnedes med «Henrik og Pernille», om end neppe nogen anede, at den første norske Henrik tillige skulde bli den *største*, — den geniale bergenske «kjuagut» Johannes Brun.

Det er da ikke mindst om ham og theatrets ligesaa geniale grundlægger Ole Bull, forfatterinden fortæller. Til sidstnævnte havde hun et saa meget fortroligere kjendskab, som hun nogle aar senere blev gift med hans bror, den endnu levende 92-aarige Edvard Bull.

Sluttelig kan jeg ikke negte mig og tidsskriftets læsere den fornøielse i faa ord at hidsætte den morsomste af bogens mange morsomheder: den urkomiske «kunstreise til Christianssund».

Efter afslutningen af sin første sæson befinder den unge scene sig uventet i en meget kritisk situation, idet den bankier, hvem den har betroet sine opspillede penge, er gaaet fallit. Saa maa man da i sin nød gaa paa gjæstespil til Kristianssund, hvor Thalias tempel frembyder sig i skikkelse af en laave, under hvis gulv der er et fuldtbesat fjøs. Mere end én gang maa Johannes Brun midt i en gribende scene afbryde sin «ko-lega» i fjøset med det ærgerlige:

«Nei, nu faar en af os holde op!»

Men det gaar dog over forventning godt, indtil den famøse beneficeforestilling for Kristianssunds-organisten Kleves enke. Der er propfuldt hus ved opførelsen af Wergelands: «Fjeldstuen». En effektfuld maane, et kunstverk af oljet

papir, stiger op paa himmelen. En dame blandt tilskuerne blir saa overvældet, at hun gir et skrig fra sig, og der opstaar en smule panik.

«Her er en dame, som er blit daarlig! Tag maanen væk!» roper en vældig røst fra galleriet.

Da træder Johannes Brun frem til lamperækken og tordner:

«Det kan der ikke være tale om! Tag *damen* væk! Himmellegemerne maa gaa sin gang!» —

Forestillingen fortsættes, men blir i næste øieblik afbrudt ved et nyt skrig, — denne gang fra scenen. Bogens forfatterinde, jomfru Midling, er gjennem en glugge i gulvet faldt ned til kjørene i fjøset. Der udspinder sig da følgende replikveksel mellem hende og Johannes Brun:

«Har du slaaet dig svært, Marie?»

«Ikke det mindste. Jeg har faldt paa forskjellig slags mygt».

«Saa se og kom op igjen med dig!»

«Men jeg er saa beskidt, at jeg ikke kan vise mig for folk».

«Hold din mund, mor! Er det ikke et nationalt stykke!» —

I sandhed, den der anno domini 1906, altsaa bare 55 aar efter denne merkelige beneficeforestilling, sidder dernede i Nationaltheatrets fine, festlige salon, han vil maatte medgi, at vor nationale scene, hurtigere end nogen kunde ane det, er kommen til hæder og værdighed.

Dmitrij Meresjkowsky: **Leonardo da Vinci.** Gudernes gjenopvækkelse. Oversat af L. H. Bing. Norlis forlag. 1905.

En roman paa 650 sider fra slutningen af det 15de og begyndelsen af det 16de aarhundrede, — renaissansens tid. Denne merkværdige dæmringstid, da middelalderen og den nyere tid brydes, da menneskeslegten, for at tale med Taine, for første gang reiser sig efter middelalderens lange søvn og ser sig om med vidtaabne øine.

De store lidenskabers, den robuste samvittigheds tid, — Aleksander den 6tes og Savonarolas.

Som den store forgrundsfigur midt oppe i denne søgende

og gjærende tidsalder har den russiske forfatter med det umulige navn stillet renaissansekunstneren Leonardo da Vinci. I ham er hele tidens gjæring samlet som i et brændpunkt; i hans geniale hjerne spirer alle seklets tanker, mer eller mindre embryonisk.

Han, mathematikeren, ingeniøren, opfinderen, billedhuggeren, maleren, bygmesteren kunde i langt høiere grad end den ca. 30 aar senere levende sagnagtige Faust været prototypen for Göthes gigant. I hans sjæl brydes den antike hedendom med og seirer over kristendommen. Saasandt man da kan tro den russiske digter. Herom tør jeg ingen mening ha. Jeg kan kun konstatere, at bogen er skrevet med en intensitet, et liv og en anskuelighed, saa man skulde tro, at forfatteren var et barn af det 16de, ikke af det 20de aarhundrede, en elev ikke af Tolstoj, men af selveste Leonardo da Vinci.

Bogen gir et friskere og mere levende indblik i dette verdenshistoriens store aarhundrede end ti historiske kompendier tilsammen.

Pierre Nolhac: **Ludvig XV og Marie Leczinska**. Oversat ved Minda Ramm Kinck. H. Aschehoug & co.

Virker i «Leonardo da Vinci» historiens og poesiens muse i skjøn forening, saa raader i denne bog Clio marken alene. Den er snart sagt en dagbog, en af den franske historiker med største sagkundskab og yderste nøiagtighed ført dagbog over den milde, fromme, ulykkelige fyrstindes liv.

Saa interessant denne dagbog tør være for udprægede historikere, den almindelige læser vil nødvendigvis fra og til gaa træt. Det franske hofliv under den lidet sympatiske Ludvig XV formaar ikke i større grad at afvinde hans interesse, og den elskværdige dronnings stille martyrium virker i længden noget ensformigt.

Bøger anmeldte af *Clara Thue Johnsen:*

Ralph Connor: **En mandig kamp**. Oversat af Anna Lassen. Med forord af stiftsprovst Gustav Jensen. Cammermeyers boghandel. 203 sider.

«En mandig kamp», i originalsproget «Black Rock», er

en samfundsskildring fra et af Kanadas øde grubedistrikter og livet blandt dets arbeiderbefolkning, saaledes som det skildres af en, der er vel kjendt med forholdene der.

Forfatteren, Charles W. Gordon, fra en række bøger kjendt under pseudonymet Ralph Connor, er opvokset i Kanada, hvor han nu er prest, og har i flere aar virket som missionær blandt grubearbeidere netop i slige egne og slige forhold, som hans bog skildrer. Og det er ikke noget lykkeligt billede, han giver fra «Black Rock», fra den brogede skare mere og mindre skibbrudne mennesker af alle slags og alle aldre og alle samfundsklasser, som her er drevet sammen, og som slider, og haaber lidt midt i al trøstesløsheden, og kravler sig lidt op og ramler saa tidt overende igjen. Og det var ikke noget let arbeide, som paalaa den unge prest, Mr. Craig, som havde slaaet sig ned iblandt dem. Men han var en tapper mand, som ikke gav sig. Og han holdt møder i lyse hyggelige rum, han fik istand gode sammenskudsmiddage, og kaffe og boller lod han det ikke mangle paa for den lavest mulige betaling, og havde Slavins sjap lag med whisky og danserinder, saa foranstaltede Craig store væddeløb, og de gamle marionetdukker gjorde spræl, saa salen rungede af latter. Det er den mandige kamp. Og han seirede tilsidst.

Det var alt dette, Mr. Connor fik se, da han uforvarende kom til at tilbringe julen hos en fordums ven, som var havnet her. Og han kom aldrig fra det. Det fik ham til at opgive sit omflakkende kunstnerliv og som mediciner «tage sig noget nyttigt for» blandt menneskene.

Og det maa rive enhver med, dette indblik i livets aller alvorligste realiteter. Trods den noget dystre titel, som fra det brunlig tryble omslag unegtelig virker noget skræmmende, og trods det, at Mr. Connor uden tvil er mediciner og maler meget fremfor digter, saa bliver det emnet selv, som her træder i forgrunden. De æstethiske hensyn distanceres saa helt overfor en saadan realitet.

Hans Seland: **Øygarden**. Forteljing. Olaf Norlis forlag. 126 sider.

Hans Selands bog er tilegnet «Den norske landsungdomen». Og naar den er det, da kan vor landsungdom være stolt, om den tør tage den til sig, og glad. For den repræsentant, de

deri finder for sig, det er en liden kjernekar, som det nok turde være bra at regne blandt sine, og som med sin kjærlighed og troskab mod fædrenejorden og med sit gode arbeide dertil det nok kunde være bra for nogen hver at ligne paa.

«Øygarden» er beretningen om bondegutten Asbjørn Høgland i hans barndom og første ungdomsaar. Enkelt og ligefrem, uden fremmede effektmidler, fortælles der om ham, fra han som videlysten smaagut gik og stullede hjemme hos far og mor, til den dag, han som velvoksen kar fulgtes med Sigvor til Øygarden og i spænding og i stolthed viste frem for hende sine store planer og sit arbeide der i udmarken.

Det er altsammen de jevneste ting fra en saadan liden bondeguts liv, skolelivet, gjætningen med sin hygge og uhygge, strævsomme kaar og lyst og mørkt fra den hverdagslige tilværelse. Men fortalt med den absolute tilforladelighed og paa Selands levende maade, har den lille uforknytte helt fra første øieblik vor interesse og, som han, er vi hele tiden fuldt med.

En enkelt skildring af hans ene drukkenskab synes unødig uæstethisk i sin drastiskhed, saapas, at den gjør sig gjældende i opsummeringen i det hele indtryk —, er jo ogsaa noksaa paatagelig tendentiøs.

Men, det er et enkelt punkt, og bogen kommer snart helt paa sin høide igjen. Og den er af de bøger, friske, sande bondelivsskildringer — lige langt fra skummelhed som fra sentimentalitet —, som det er en sjeldenhed at finde. Den fortjener at leve over døgnfluetiden, og det vil den sikkert gjøre, hos en stor og taknemlig læsekreds landet udover.

Aasta Smith Rieber: **Mormor**. Lutherstiftelsens boghandels forlag. 170 sider.

«Mormor» er, hvad man maa henregne til absolut opbyggelig læsning. Det er dens karakteristik og dens pretention. Formen er jeg-form, delvis dagbogstil. I mange — meget let skrevne — ord, synes det, fortælles der om, hvorledes tilværelsen stiller sig for den unge pige, Durdi, der møder den i sin barnetro. Hun er, moderløs, opvokset hos sin elskelige, fromme «mormor», hvis minde bogen er helliget. Senere kommer hun efter moderens ønske tilbage til sin far, den tilsyneladende kolde men igrunden alligevel saa varm-

hjertede provst, der ogsaa vindes ved hendes kjærlighed. Sine følelser for den unge kapellan ofrer hun for sine datterlige pligter Skjæbnen vil det imidlertid anderledes. Og det er i megen lykke og tilfredshed vi til slutning ser det unge egtepar fra sin trygge rede drøfte tilværelsen og fænomenerne udenfor. Det egne upersonlig fjerne i sin maade har denne bog tilfælles med en række lignende, ligesom dens typer er de i samme forbindelse meget vel benyttede.

Ude i frisk luft. Strøtanker af *I. K. R.* Olaf O. Barfod & co.s forlag. 149 sider.

«Ude i frisk luft» heder foreliggende bog, fordi de strøtanker, som er samlet i den, foregives at være tænkt ude i frisk luft af en, der lever sit liv: borte fra det kunstlede selskabslivs pomadeduft og fløiel og falbelader og østers og torsk à la francaise og stas og fjas overhovedet.

At de er tænkt derude, tør vi jo heller ikke benegte. De kunde imidlertid ogsaa være tænkt inden døre. Noget saa slaaende i forbund med den store natur er de ikke.

Det er en række jevne betragtninger over en række jevne fænomener i nutidens menneskeliv.

— En lille daglig vandring
i solskin eller regn,
tilfods, tilfreds, ad egen vej,
alt i den kjendte egn;
mens vestenvinden suser,
og fugle triller slaa,
jeg tænker da — paa det, som just
min tanke falder paa.

I en dagligdags samtales form, med en bred og rolig tilforladelighed, drøftes i 50--60 smaa afsnit vore dagligdagse slurvefeil og større og mindre skrøbeligheder, ofte meget træffende. Og synes det jo ofte nærmest at ripe i huden, saa gaar det ogsaa adskillig dybere.

Særlig de sidste stykker er præget af en dyb, religiøs opfatning af tilværelsen. Og med al den elskværdighed og det retsind, som bogen bæres af, vil den ganske vist overfor mange kunne have den opdragende og forbedrende indflydelse, som den tilsigter.

Bøger anmeldte af *L—h:*

Johannes Jørgensen: **Reisebilleder fra Nord og Syd.** (Gyldendal. Nordiske. Kr. 3,50).

Træffer disse linjer sin rette læser, han, som hverken kræver begyndelse eller slutning af sin bog, men skjønhedsfyldt stil og billeder som kan hentrylle ham i den stemning som Welhaven kalder «det uudsigelige» — saa vil han maaske finde sig tilfredsstillet af denne bog.

Alt er billeder i denne bog; billeder fra Vadstena kirke og klostre, fra gammeldagse tyske stæder, danske provinsbyer etc. Billeder uden bindeled, men hvis stilfærdige fremstilling dog har stærk magt til at hentrylle læserne i den samme klare, stille, høitidsfulde stemning, hvori billederne selv er undfanget.

Den som kjender Johannes Jørgensens skjønne stil, en stil, der har naaet kunstens maal at synes kunstløs og umiddelbar som fuglens sang, ved ogsaa, hvad han vil finde i denne hans nye bog, der maaske naar endnu dybere end de foregaaende i billedernes stille fromhed og klarhed.

Isted Møller: **Andegaarden.** (Gyldendal. Nordiske. 413 sider. Kr. 5,75).

«Hvad man fraraader andre, skal man selv holde op med».

Isted Møller.

«Andegaardens» omfangsrige indhold gaar kort og godt ud paa, at den unge skal være tro mod sit rette anlæg, selv om dette kanske ikke lønner sig, til trods for andegaardens snadren og snusfornuftige folks jordvendte modstand.

Hovedpersonen i bogen, et musikalsk geni, vinder ogsaa frem, selv om han i begyndelsen tager nogen «svinkeærinder iblandt», som Vessel siger. Under opdragelsen er han stillet mellem to onkler, hvoraf den ene støtter ham i kampen, mens den anden med hele sin familie gjør alt for at holde ham nede.

Det er mere for at gjøre vore læsere opmærksom paa *Isted Møller* at «Andegaarden», som det sidste af hans arbeider, her drages frem, end for at anmelde det. Det er ikke literært at holde lange docerende foredrag i romaner. Hos forfatteren har dette altid gjennemgaaende træk her nemlig tynget fremstillingen endnu stærkere end vanligt.

Paa den anden side er *Isted Møllers* stærkeste og bedste side personlig overbevisning og ildfuld seig vilje til at ofre sig for det, han ser som ret — saa kraftig fremtrædende ogsaa i «Andegaarden», der tillige vrimler af satiriske billeder og rammende ord —, at man allerede her lærer forfatteren godt at kjende.

Altsaa en tendensforfatter, som man ser! En der vistnok slaar med slæggen, men aldrig bruger kunster.

Heroppe kjender vistnok faa *Isted Møllers* første arbeider — (han gav sig til at skrive tilsidst, da ikke det mundtlige ord hjalp og tidens literære arbeider ei var ham gode nok vaaben for hans sag) — «Hugo Stilling», der dog i sin tid var sæsonens mest læste bog i Danmark, samt den følgende, «Table tailes», som gik mere sporløst bort.

Saa kom for to aar siden «Paul Fensmark» — baade udmærket skrevet og morsom —, hvor iskold haan og flam-

mende indignation slog gnist i gnist til de ypperligste slagord. Heroppe i Norge gled den bort uden spor, præcis som et par maaneder efter *Jakob Knudsens* dybt mærkesættende bog, «Gjæring», som neppe nogen anmelder — med en eneste undtagelse — skrev saaledes om, at nogen reiste paa hovedet heroppe i Norge!

Men i *Danmark* skabte «Paul Fensmark» liv; i studenterforeningen var der mudder, trudsler om udmeldelser, mistillidsvotum mod dem der ei havde indkjøbt bogen, kan anmelderen erindre; derved var forfatterens øiensynlige ønske, at kaste brandfakler ind i folks bevidsthed, opfyldt.

En ven af forfatteren fortalte i vinter, at Isted Møller, en ivrig røger, afslog den cigar, som vennen bød ham. Han røgte ikke mere, sagde han; hans søn var blit voksen og han havde fraraadet ham brugen af tobak. Derefter fulgte hans ord, saaledes som vi har sat dem til motto over vor anmeldelse, da de saa tydelig anslaar grundtonen i ham, «man skal selv holde op med, hvad man fraraader andre».

Længe trodde anmelderen, at navnet Isted Møller skjulte pseudonymet af en ældre officer under sit slør. Der er ogsaa noget krigersk i hans bøger, som forsvarer hin antagelse; noget, der væbnet til tænderne drager i felten mod andegaardens snadder, mod hykleri i enhver skikkelse, ikke mindst mod halvdannelsen, der fører det store ord og har ledelsen, mod alt moderne utøi o. s v. Om tomt religiøst snak falder den gode replik i «Andegaarden»:

«Din onkel tror paa den Gud, der muliggjør at der er orden i regnskaberne og i skrivelserne paa hans kontor, og hvis almagt konstaterer sig gjennem avancementer; — din fætter er kun kristen, fordi der staar i grundlovens § 3, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke; — stod der «Baalsdyrkelsen» vilde han som en selvfølge tilbede Baal og med overbevisning deltage i menneskeofringer; — — din tante vil jeg slet ikke tale om; hun er religiøst seet et uhyre *intet,* en gabende tomhed».

Det er ildfulde kjæmper, som ethvert land, enhver tid trænger, ogsaa i literaturen. *Isted Møller* og hans forfatterskab bør derfor heller ikke i Norge glide hen uden mærker.

Rettelse.

I forrige hefte staar paa sidste side, at *Aasta Smith Riebers* bog «Mormor» er udkommet paa *Aschehougs* forlag istedetfor paa *Lutherstiftelsens.*

OM KIRKESTRIDEN.

Svar til en lægmand.

Vi fik nylig fra en dannet lægmand følgende brev:

«Vi stakkels lægfolk ved nu hverken ud eller ind i «kirkestriden» efter i «Morgenbladet» at have læst de fire theologiske professorers erklæring af 9de ds. om sin tro paa Kristi guddom og professor Odlands efterfølgende artikel. Vi maa spørge os selv: naar de fire professorer afgiver en fælleserklæring om dette grundlæggende punkt i al kristentro, fordi de anser sig skammelig mistænkeliggjorte — hvorfor udtrykker de sig ikke da saa utvetydig, at enhver misforstaaelse er umulig? Vi lægfolk kan i alle fald ikke finde erklæringen utvetydig uden nærmere forklaring. Foruden at henvise til det af professor Odland anførte maa vi spørge: naar de fire professorer, som naturligt er, benytter sig af den apostoliske bekjendelses ordlyd, hvorfor udelader de da det led, som vi troede var væsentligt, nemlig «undfanget af den helligaand»? Stiftsprovst Gustav Jensen betoner i sin prædikensamling i prædiken paa Mariæ bebudelsesdag, som har overskriften «undfanget af den Helligaand», dette punkt netop som noget væsentligt og afgjørende, saavidt jeg har kunnet forstaa. Hvorfor heder det i professorernes erklæring om Jesus Kristus kun, at han er Guds enbaarne søn, men ikke at han selv er Gud? De taler rigtignok om «denne vor tro paa Kristi guddom», men kun refererende sig til det foran anførte, som synes at være en meget afkortet tro paa Kristi guddom. Og dog heder det, at de deler og bekjender den fælleskristelige tro paa Jesus Kristus.

Meget muligt, at jeg grovelig misforstaar det hele. Det vil jeg inderlig haabe. Men vi lægfolk maa nu engang tænke og ræsonnere saaledes om disse ting og trænger i hvert fald fuld klarhed. Og jeg er saa enfoldig at tro, at klarhed maa kunne gives uden at henvise os til lærde professorers tale og skrift. Gid den ærede redaktion maatte kunne give os fuld klarhed.»

Redaktionen udtaler sig som saadan aldrig om slige ting. Men personlig har jeg intet imod at svare paa brevet.

Jeg maa da bede bemerket, at svaret staar for min regning *alene*. Jeg har ikke konfereret med professorerne, og ved ikke om de i ett og alt deler mine anskuelser.

Efter min mening skulde professorerne ikke indladt sig med den mistænkeliggjørelse for vranglære, som de nu i flere aar har været gjenstand for. Det nytter nemlig ikke at forsøge paa at møde sligt med nogen slags erklæringer. En erklæring «saa utvetydig at enhver misforstaaelse er umulig» lader sig nemlig ikke udfinde. Hvad man saa erklærer, finder mistanken noget at hænge sig i. Ovenanførte brev vidner tilstrækkelig derom. Naar de fire professorer, heder det, som naturligt er, benytter sig af den apostoliske bekjendelses ordlyd, hvorfor udelader de da det led, som vi troede var væsentligt, nemlig «undfanget af den Helligaand»?

Spørgsmaalet var, om professorerne trodde paa Kristi guddom. Hvorvidt de trodde paa Kristi undfangelse af den Helligaand, var der saavidt jeg ved ikke spørgsmaal om. De havde derfor ingen grund til at tage det led med. Havde de taget det med, vilde det neppe have hjulpet dem. Man havde da fæstet sig ved, at de ikke havde taget f. eks. himmelfarten med. Havde de afskrevet det hele Apostolicum, vilde man spurgt: hvorfor anførte de ikke Nicænum? Og havde de bekjendt tro baade paa Nicænum og paa Athanasianum, vilde man sagt: ja — dette lyder bra; men hvem ved hvilken mening de lægger i ordene?

Da vor herre og frelser blev spurgt om hvad lære han førte, svarte han: Spørg dem som har hørt mig; de ved hvad jeg har sagt.

Noget lignende skulde professorerne svart: hør vore forelæsninger og læs det vi skriver. Finder De noget der De synes er galt, da bevis at det er galt.

Hvad nu de spørgsmaal angaar, som dr. Odland forelægger professorerne, da maa jeg ydmygelig bekjende, at om de blev rettet til mig, kunde jeg neppe svare paa dem. Jeg maatte først faa nærmere greie paa meningen.

Lad os se paa hvert enkelt spørgsmaal.

Det første: tror De paa «Kristi metafysiske guddom»?

Ved De, min kjære lægmand, hvad «Kristi metafysiske guddom» er for noget? Jeg ved det saa vist ikke. Jeg er mest tilbøielig til at anse det for en teologisk frase. Det ved jeg af gammel erfaring, at intetsteds breder frasen sig mere end paa det religiøse felt. Ialfald skjønner jeg ikke meningen, og maa derfor spørge: hvad mener De med det De spørger om?

Det andet spørgsmaal: tror De, at Jesus Kristus er sand Gud, født af Faderen fra evighed?

Desværre maa jeg svare ligedan her.

Spørger nogen mig: tror De at Kristus er Gud? Da svarer jeg: ja.

At han er *sand* Gud?

Ja — *falsk* er han vist ikke. Forøvrigt synes jeg, at det udtryk er noksaa urimeligt.

At han er født af Faderen fra evighed?

Her stopper jeg op. Her maa jeg spørge: hvad mener De? Hvad vil det sige at være født af Faderen fra evighed? Vistnok staar disse ord i katekismen; alligevel maa jeg tilstaa, at jeg ikke skjønner hvad de betyder. Heller ikke skjønner jeg hvad ret vi har til at bruge dem. Bibelen siger ikke noget om en saadan evig fødsel. Før anførte man Salm. 2, 7: du er min søn; jeg har født dig idag. Ap. gj. 13, 33 og Hebr. 1, 5 anvender ganske vist dette sted paa Kristus. Men alle fortolkere nu i tiden — ogsaa Caspari — mener, at det udelukkende handler om det kongedømme over verden Kristus blev ophøiet til ved sin himmelfart. En evig fødsel er der ikke tale om. Den har bibelen overhovedet intet om. Den skriver sig vist fra Origines; mon den ikke er en levning af den gamle gnosticisme?

Det tredie spørgsmaal: tror De, at den anden person i guddommen har antaget menneskelig natur i den benaadede jomfrus moderskjød?

Jeg maa atter spørge: hvad mener De med det De spørger om?

Det er de tre personer i guddommen, det her gjælder om.

Om en spørger mig: tror De paa den treenige Gud? da svarer jeg: ja. Men spørger han: tror De paa én Gud

i tre personer? da svarer jeg: hvad mener De med det? Hvad vil det sige?

De synes kanske, at dette er en underlig tale. Jeg skal forsøge at forklare mig lidt nærmere.

Jeg tror, at Gud har skabt alt og opholder og styrer alt i faderlig kjærlighed og barmhjertighed.

Jeg tror, at Jesus Kristus er hans enbaarne søn, og at Gud i ham er traadt frem i menneskeslegtens historie og har lagt sit hjertelag for dagen, ved at optage kampen mod den onde magt som herjer os, og seire over den.

Og jeg tror paa Aanden; jeg tror at Guds aand talte til profeterne, fyldte Kristus med guddommeligt lys, og lever og virker i den kristne kirke, hvor han ogsaa er kommet til mig og taler til mit hjerte.

Disse tre tror jeg er ett. Ti jeg tror, at det er den ene og samme Gud, som i faderlig kjærlighed styrer verden, i Jesus Kristus aabenbarte sig for verden og i Aanden virker paa menneskehjerterne.

Men spørger saa nogen mig, i hvilket forhold disse tre staar til hverandre, da kan jeg intet svare, men maa opsætte svaret til den dag, da vi skal se ansigt til ansigt. Her ser vi — som bekjendt — i et speil, i en gaade, og kjender bare stykkevis. Derfor skammer jeg mig heller ikke over min uvidenhed om de ting som intet øie har set. Heller ikke finder jeg noget rosværdigt i den selvsikre viden om disse hemmelige ting, som alle tiders teologer her har lagt for dagen.

Naar der i den saakaldte athanasianske bekjendelse under saligheds forlis forlanges, at vi skal tro, at Faderen, Sønnen og Aanden er tre forskjellige personer, og hver af disse personer er Gud, og «dog er der ikke tre guder, men én Gud», da kan jeg dertil kun sige saaameget som saa: det er meget muligt det er rigtigt; men ikke skjønner jeg hvad man mener.

Guds aand — den Helligaand — skal være en fra Faderen og Sønnen forskjellig person. Hvad mener man med det? Mener man, at Faderen og Sønnen ikke har nogen aand selv, men at den Helligaand er deres aand. Isaafald er ikke Faderen og Sønnen personer, forskjellige fra den

Helligaand; ti det er aanden som danner personligheden. Eller mener man, at Faderen og Sønnen har hver sin særegne aand, da er der altsaa i guddommen tre aander: Faderens aand, Sønnens aand og den Helligaand. Og alligevel skal der ikke være tre guder, men én!

Man beraaber sig paa bibelen; men noget bevis for, at Aanden er en særegen person forskjellig fra Faderen og Sønnen, leverer bibelen ikke. Derimod skal jeg indrømme, at Jesus ofte taler om sin forudtilværelse hos Faderen paa en slig maade, at det unegtelig ligger nærmest at opfatte den som en *personlig* eksistens. Vi bevæger os imidlertid her paa et saa aldeles ukjendt territorium, at det ikke lader sig afgjøre, hvor meget af ordene der skal forstaas bogstaveligt, og hvor meget der er billedtale, som kun ufuldkomment gjengiver en virkelighed, der ligger høit over al menneskelig tanke og tale. Først det evige livs lys vil vise os det.

Der var i oldkirken en vidt udbredt teologisk retning, som i Faderen, Sønnen og Aanden saa, ikke tre selvstændige personer, men tre maader [1]), hvorpaa det ene og samme guddommelige væsen havde aabenbaret sig. Da personopfatningen var i flertal, blev denne retning fordømt og undertrykt. Den synes ogsaa at have givet sin opfatning en noksaa umulig form. Men det har altid staat for mig, at her blev noget undertrykt, som gjemte en sandhed i sig. Et *adækvat* udtryk for den sande virkelighed *kan* læren om de tre personer i ethvert fald ikke være. 1 + 1 + 1 bliver aldrig i evighed = 1.

Saa har vi endelig det fjerde spørgsmaal: tror De paa Kristi to naturer? Hertil kunde jeg nok svare ja. Kristus er for mig et menneske i hvem guddommens fylde bor. Her er altsaa noget dobbelt: et virkeligt menneske, og samtidig guddommens fylde.

Naar jeg imidlertid ogsaa her maa stoppe op og bede om nærmere forklaring, kommer det af, at læren om de to naturer opfattes slig af den ortodokse teologi, at det hele bliver meningsløst for mig. Ifølge ortodoksien har en guddommelig person i Kristus forenet sig med en menneskelig

[1]) *Modi* — deraf retningens navn *modalisme*.

person. Man skulde derfor ikke tale om to *naturer* i Kristus, men om to *personer*. Man argumenterer nemlig som saa: Kristus er fuldt ud Gud og fuldt ud menneske. Til Gud hører selvbevidsthed og vilje; til et fuldt menneske ligesaa. Altsaa er der i Kristus to selvbevidstheder og to viljer — en guddommelig og en menneskelig.

Der blev i oldkirken kjæmpet en heftig kamp herom. Nogen teologer lærte, at Kristus havde én «gud-menneskelig» vilje. Jeg kan huske, at da jeg læste dette som ung student, fandt jeg denne lære svært rimelig; og det synes jeg fremdeles. Men fordømt blev den, og det ned i hedeste helvede. Nei, man *skulde* lære, at Kristus havde havt to viljer.

Altsaa: i Kristus er to fuldt udviklede personer — en guddommelig og en menneskelig. De er der forenede uden at blandes sammen. Man faar imidlertid ikke lov til at bruge ordet «person»; man *skal* bruge ordet «natur». Man *skal* sige: i Kristus er to naturer forenede til én person. Det hjælper imidlertid ikke hvad man siger; er der i Kristus to viljer, saa er der ogsaa to personer. Derom lader sig ikke disputere. Tonaturlæren er faktisk topersonlære.

Forat nu disse to personer ikke skal falde fra hverandre, har man fundet op læren om communicatio idiomatum. Efter den lære laanebytter de to personer egenskaber. Dog kun tildels. Da Gud er uforanderlig, kan den guddommelige person i Kristus kun ganske uegentlig siges at laane den menneskelige persons egenskaber: afmagt og dødelighed. Han berøres kun saavidt deraf, at han paa en maade faar del i Kristi lidelse og død og kan meddele den guddommelig kraft. Forøvrigt er han i himmelen som før og styrer som Gud himmel og jord, samtidig med at han i Kristus lever i fornedrelse hernede, lider og dør. Derimod faar den menneskelige person fuld andel i den guddommelige persons egenskaber: almagt, alvidenhed og allestedsnærværelse; kun at han før opstandelsen giver delvis afkald paa dem.

Dette er læren om de to naturer. Jeg spørger Dem, hr. lægmand: synes De den giver os nogen forstaaelse af Jesus? Giver den os noget billede af ham? Var han slig, den Jesus vi læser om i evangelierne? Er han slig, den Jesus vore hjerter tror paa og elsker? Er ikke den Jesus

vi læser om og tror paa en livsfyldt personlighed, og er ikke den Jesus den ortodokse dogmatik giver os en livløs abstraktion?

Nu kan jeg tænke mig, at min gode lægmand kunde ville sige som saa: men hvad skal vi nu *tro?* Det er skrækkeligt med eder moderne teologer: I gjør alt saa usikkert for os, at vi ikke længer ved hvad vi skal tro? Var det ikke bedre, at I holdt eder enfoldig til det som teologerne nu i aarhundreder har lært som sandhed? Saa vidste enhver, hvad han skulde *tro.*

Sagen er nok den, kjære lægmand, at det ord «tro» i tidens løb har forandret betydning. Forandringen begyndte med Luther, fortsattes med pietismen og fuldendtes i den nyere teologi.

Den gamle katolske opfatning af ordet «tro», som endda spøger omkring i hovederne baade paa prester og lægfolk, er denne: holde for sandt. Man lærer en formel og holder den for sand; saa tror man.

Efter denne opfatning af ordet «tro» er det greit, at det gjælder at have faste bestemte formler at holde sig til. Den nyere teologi som kritiserer de gamle formler og rokker ved dem, og det endog uden at sætte nye formler istedet, den synes for denne opfatning at udføre en herostratisk gjerning. Man spørger ærgerlig: hvorfor kan de ikke holde sig til det gamle og prøvede, som millioner har levet og er død paa?

Ja, hvorfor kan de ikke det? Fordi «tro» har faat en anden betydning for dem. Luther begyndte og pietismen forsatte med at hamre det ind i bevidsthederne, at det at lære en formel og holde den for sand, det er ikke den sande tro, men det er den døde tro, som ikke gjør et eneste menneske saligt.

Hvad er det saa at tro? At tro er at hvile med sin sjæls levende tillid og fortrøstning i det, som har bevidnet sig for ens sjæl som evig usvigelig sandhed fra Gud.

Efter dette er der ingen anledning til at forskrækkes over, at en ikke ved hvad en skal tro. Til den som lider af en slig skræk siger vi: kjære, tro det som har bevidnet sig for din sjæl som sandhed, og som din sjæl virkelig finder hvile i! Tro det kun, selv om alle verdens teologer mod-

siger det. Den erfaring som din sjæls møde med Gud giver dig, er langt mere værd end al verdens teologiske lærdom.

Ja, siger du, men det kunde jo være galt.

Om det skulde hænde, vilde det være saa svært farligt? Jeg mener: hvis du i ærlig barnetro virkelig overgiver dig til Gud, skulde det da være saa farligt, om de tanker du gjør dig om Guds væsen og Kristi person skulde være lidt feilagtige? Enten du mener, at Gud er én Gud i tre personer, eller du mener han er én Gud som har aabenbaret sig paa tre maader, enten du mener at der i Kristus var to personer, eller du mener der bare var én gudmenneskelig person — kan det gjøre saa meget? Skulde Gud være vred paa sit barn, fordi det tænker lidt galt om de ting intet menneske kjender og forstaar? Naturligvis tænker vi galt allesammen — mere eller mindre.

Ja, siger du; men hvorfor da ikke blive ved de gamle formler? Hvorfor volde os uro med det nye?

Fordi vi ikke kan lade være at tænke og forske. Gud har nu engang givet os evne og trang til det, og det han har givet evne og trang til, det vil han vi skal gjøre. Naar nu vor forskning og tænkning viser os, at de gamle formler — som ovenfor paavist — hverken er rigtig bibelsk eller giver nogen egentlig forstaaelse, da kan vi ikke bruge dem længer. De giver ikke da længer noget udtryk for vor tro som vi kan finde os tilrette med. Et sligt udtryk kan vi dog ikke lade være at søge efter. Vi maa famle for at finde det, skjønt vi godt ved, at det vi finder altid vil blive en ufuldkommen skygge af den sande virkelighed.

Naar man da, som dr. Odland gjør, atter og atter holder de gamle formler op for os og spørger: tror du saa? og tror du saa? da kommer vi unegtelig i forlegenhed. Ikke kan vi svare ja; vi tror jo ikke ganske saa. Heller ikke kan vi svare nei, for det vilde blive lagt ud slig, at vi benegted ikke bare formelen, men ogsaa den religiøse sandhed som formelen er et daarligt udtryk for. Vil vi saa forsøge — som jeg her har gjort — at skjelne mellem formelen og sandheden som gjemmer sig bag den, da er der ikke saa mange som forstaar en slig skjelnen. De fleste forstaar bare dette: han tror ikke som *vi* — og det er nok for dem. Naar man derfor har samvittighed til det, da er dr. Odlands fremgangsmaade en udmærket maade at faa mistænkeliggjort dem paa, som ikke tror og tænker efter opskrift, men maa følge menneskesjælens trang til baade at tro og at tænke selvstændig. Er det maalet at faa mobiliseret alt som findes af religiøs fanatisme i vort folk mod dem, da er middelet ikke daarlig valgt.

Thv. Klaveness.

OFRINGEN TIL HEDNINGEMISSIONEN.

Det har vist sig, at det er en udbredt mening, og det endog blandt prester, at det offer, som aarlig i vore kirker ydes til hedningemissionen, alene tilkommer det norske missionsselskab i Stavanger. Dette er imidlertid en misforstaaelse. Den kgl. resolution, som i sin tid meddelte tilladelsen til denne ofring, har udtrykkelig stillet «den Schreuderske mission og Santhalmissionen» ved siden af det Stavangerske missionsselskab.

Jeg hidsætter i dens helhed den rundskrivelse fra kirkedepartementet, som meddeler biskopperne underretning om sagen:

I anledning af en af hovedbestyrelsen for det norske missionsselskab i september 1882 indgivet underdanigst ansøgning om, at der maatte blive meddelt naadigst tilladelse til, at der ydes offer til selskabet paa kirkernes altere — hvilken ansøgning har været forelagt samtlige stiftsdirektioner til erklæring — har det under 13de juli d. a. behaget H. M. kongen at resolvere:

«At det naadigst tillades, at der i landets kirker en gang aarlig til saadan tid, som vedkommende sogneprest nærmere bestemmer, modtages offer paa alteret til fordel for den missionsvirksomhed blandt hedningerne, der udøves af det norske missionsselskab i Stavanger, den Schreuderske mission og Santhalmissionen».

Ved at meddele foranstaaende til efterretning for hr. biskopen og til videre kundgjørelse for stiftets sogneprester skal man bemerke, at det har været forudsætningen for meddelelsen af denne tilladelse, at offer til de forskjellige selskaber ydes paa en og samme dag, og at det maa kunne overlades de enkelte menigheders vedkommende i saa henseende at ordne sagen paa den maade,

som findes hensigtsmæssigst. Det er derhos forudsætningen, at sognepresterne, forinden nogen offerdag tillyses, raadfører sig med sine medhjelpere.

Kristiania den 31te juli 1885.

J. R. Sverdrup.

Rimelighed synes derfor at tilsige, at ogsaa den Schreuderske mission og Santhalmissionen faar nyde godt af den aarlige ofring til hedningemissionen.

Chr. Bruun.

GANGEN I DEN ISRAELITISKE RELIGIONS HISTORIE, BELYST FRA NOGLE FAA HOVEDPUNKTER.

(Foredrag holdt for Buskerud amts lærere paa aarsmødet 1905).

(Af sogneprest *C. Schøning).*

En indgaaende undersøgelse af Dommernes bog, Samuels- og Kongebøgerne viser, at kultusen i den israelitiske religion fra først af har været yderst enkel og primitiv i sammenligning med det billede af kultusen, man faar i de 5 Mosebøger, hvor kultuslovgivningen er høist mangfoldig og indviklet.

T. ex., i dommertiden reiser en prest fra Bethlehem for at faa sig en ny ansættelse og kommer til en rig mand, der eied et kostbart gudebillede. Manden tar presten i sin tjeneste, efter tidligere at ha ladet sin søn betjene billedet. Denne og lignende beretninger fortælles i al troskyldighed uden mindste misbilligelse af saadanne forhold, der er i den mest afgjorte strid med den mosaiske kultuslovgivning, der ifølge orthodoxiens opfatning var bestemt til at være folkets rettesnor til alle tider.

I 5te Mosebog forbydes paa det strengeste at ofre ved *flere* altere. Kun ved det *ene* alter skal al ofring foregaa. Men om *Elias* berettes udtrykkelig, at han ofred ved flere altere, og at han revsed folket for dets nedrivning af altere, hvilken netop var paabudt i 5te Mosebog. I Elias' historie finder man ikke spor af den mosaiske kultuslovgivning.

I det hele kunde man lige saa godt søge efter vor 17de mai grundlov i tiden *før* 1814 som efter den mosaiske kultuslovgivning allerede i dommer- eller kongetiden.

Den gammeltestamentlige videnskab har ogsaa med en fylde af beviser godtgjort, at den kultuslovgivning, der tillægges Moses, er fra en meget sen periode i Israels religions historie.

Ligesom Israels religion ikke fra først af er bygget paa de mosaiske kultuslove, saaledes heller ikke paa den rene monoteisme.

At det gamle Israel trodde, at andre guder virkelig existerede, at t. ex. den kananitiske Baal og den moabitiske Kamos var levende guder lige saa vel som Jahve, om end i alle dele svagere og ringere, derom har vi de utvetydigste vidnesbyrd. I Dommernes bog 11, 24 siger saaledes *Jefta:* «Er det ikke saa, at hvad din gud Kamos giver dig i eie, det tar du i eie, og at hvad vor gud Jahve skjænker dig, det tar du i besiddelse?» *David* udtaler som en given sag, at han, naar han flytted til et fremmed land, blev *nødt* til at tjene det fremmede lands gud (1 Sm. 26, 19). Og *Absalon* siger, at den gang han var i Syrien, tjente han ikke Jahve, men at Jerusalem er det rette sted til Jahves dyrkelse (2 Sm. 15, 8). Særlig lærerig i denne henseende er fortællingen i 2 Kg. 15 om den syriske hærfører *Naaman*. Da han, helbredet af Elisa, reiste tilbage til Syrien, var det hans agt ikke længere at tjene Syriens gud, men Jahve, Israels gud. Hvordan skulde han faa gjennemført denne beslutning i Syrien, der helt og holdent var i den syriske guds eie? Jo, han tog med sig jord fra Israel, saa meget som et par mulæsler kunde trække. Paa *denne* jord, der tilbørte Jahve, kunde han da bygge alter for Israels gud og ofre til ham. I den grad tænktes guddommen bunden til selve det lokale jordsmon!

Efterat Jahve, guden fra Sinai, omsider havde fortrængt Baal fra Kanaans land, var Jahve *bundet* til dette land og dets folk. Jahvereligionen kunde ikke gaa over til *monoteisme,* før de *nationale* skranker begyndte at falde. Denne overgang indledes ved *profeterne,* de literære profeter, og betegner et stort vendepunkt i Israels religion.

I det 8de aarh. f. Kr. optræder en mærkelig mand, en af de originaleste skikkelser i Israels historie og som har havt den aller største religionshistoriske betydning, kvæghyrden *Amos.*

Amos er den første, vi kjender, der har seet religionen under et udelukkende *moralsk* synspunkt. Moralen havde nok ogsaa tidligere spillet en stor rolle, men ved siden af *kultusen*. For Amos derimod bestaar den rette gudsdyrkelse udelukkende i moral. Selvfølgelig er der ikke hos Amos tale om en religionsløs moral. Men moralen er for Amos den sande religions væsen. Amos bestemmer nemlig gudsbegrebet rent *etisk*. Jahve er *retfærdighedens* gud. Og den gud, der er retfærdighed, kan ikke dyrkes paa anden maade end ved en retskaffen livsvandel. «Søger Jahve, saa skulle I leve» (5, 6), men det falder sammen med, hvad Amos snart efter siger: «Søger det gode og ikke det onde, for at I maa leve» (5, 14).

At Amos, naar han saa stærkt betegner gudsbegrebets etiske karakter, har havt forgjængere, er sikkert nok. At *Elias* har havt et etisk gudsbegreb, er et indtryk enhver bibellæser har. Og man kan visselig trygt gaa helt tilbage til *Moses*. Amos selv og hans efterfølgere udtaler netop, at de staar paa Mose standpunkt, men — som det senere vil sees — *ikke* den Moses, der er fader til den store kultuslovgivning i de 3 mellemste Mosebøger. Amos og de senere profeter har troet, at den jahvereligion, Moses forkyndte, var væsentlig etisk, idet de ikke har kunnet tænke sig, at der under en ørkenvandring kunde være synderlig tale om at befatte sig med kultushandlinger.

Det egentlige nye hos Amos er kun, at han har trukket konsekvenserne af, hvad der allerede tidligere har ligget som en spire i jahvereligionen. Han har visselig ikke reflekteret over, at han dog lærte noget andet og mere end Elias og Moses. Konsekvensen af jahvereligionen, saaledes som den blev forkyndt af Moses, Samuel og Elias, maatte være den rene monoteisme. Og naar Amos gav jahvereligionen en endnu stærkere etisk betoning end nogensinde tidligere, saa *var* allerede monoteismen der. Den gud, hvis væsen bestemmes som retfærdighed, kan ikke være bundet til et bestemt land og folk. Der blir da ikke spørgsmaal om græker eller jøde, men — som det er udtalt i Ap. gj. 10, 34 — i *ethvert* folk er den, der frygter Gud og gjør retfærdighed, ham behagelig».

Idet Amos med en mageløs energi har hævdet et rent

etisk gudsbegreb, har han løsnet jahvereligionen fra de nationale baand, hvori den tidligere var bundet. Jahvereligionens overgang til en ren monoteistisk religion er da foregaaet paa en temmelig umiddelbar og umærkelig maade. Selve processen har Amos visselig ikke været sig bevidst.

Hvis denne betragtning er rigtig, falder den hypotese, der er opstillet i vore dage og som har vakt saa megen opsigt, nemlig at Israels monoteisme er et laan fra Babylon og Ægypten. Ogsaa i disse lande udvikledes religionen i monoteistisk retning, men kun ad rent spekulativ vei. Til disse spekulationer har kvæghyrden Amos visselig intet kjendskab havt.

Hvor gjennemført Amos' moralske synspunkt er, kan sees af, at han ud fra dette lægger sin maalestok ikke blot paa Israel, men ogsaa paa hedningerne. De hos jødefolket saa indgroede fordomme mod hedningerne kjender ikke Amos. Han ved ingen forret, Israel skulde ha fremfor andre folk. Det er Jahve, siger han, der har anvist Israel bolig i Kanaan, men det er ogsaa Jahve, der har givet filisterne og aramæerne deres bestemte boliger (9, 7) — i disse ord er monoteismen ligefrem udtalt. Jahve er derfor ikke *bunden* til Israel mere end til andre folk. Og naar han paa mange maader har begunstiget Israel fremfor andre nationer, da har Israel derved gjort sig fortjent til saa meget strængere hjemsøgelse for sine misgjerningers skyld (3, 2). Naar Amos revser hedningerne, er det ikke paa grund af deres afgudsdyrkelse og deres undertrykkelse af Israel, Guds rette folk, men alene fordi de, ligesom Israel, har krænket moralen. Saaledes grunder han dommen over Moab paa, at det ikke gav kongen af Edom en ærefuld begravelse, men brændte hans lig (2, 1) — en umenneskelighed efter de tiders synsmaade.

Amos' store religionshistoriske betydning er altsaa, at han har hævet jahvereligionen til ren monoteisme, og at han har seet, hvad der er det centrale i al gudsdyrkelse, nemlig *sindelaget*. For Amos er det *moralske* sindelag et og alt.

Amos' nærmeste efterfølger, *Hosea,* er ogsaa en høist original skikkelse i religionens historie. Medens Amos sætter religionen udelukkende i moral og betragter moralen som den eneste sande gudsdyrkelse, er Hosea den første, der har udtalt den religiøse inderlighed som det centrale i religionen

ved siden af det moralske sindelag. Hosea bestemmer Gud ikke blot som retfærdighedens, men som *kjærlighedens* Gud, der af mennesket kræver gjenkjærlighed. Hosea er *mystiker*, og er den første der har ført det mystiske element ind i religionen.

Til det 8de aarhundredes profeter hører ogsaa *Mika* og *Esaias*, der har videreført og uddybet de af Amos og Hosea udtalte moralske og religiøse principer.

Mika er en mand af folket, ligesom Amos, hvem han ligner i den mægtige energi, hvormed han fremholder ubønhørligheden af de moralske krav. *Esaias* derimod tilhørte de fornemme kredse i Jerusalem og synes at ha staaet kongen og hans hof nær. Han forener i sin person den moralske energi og den religiøse inderlighed. Han har givet den religiøse mystik hos Hosea et eiendommeligt udtryk, der har spillet den største rolle i religionen lige til denne dag. Stikordet for det religiøse forhold er hos Esaias *troen*. Esaias er den første, der forkynder troen som det store religiøse princip, og troen er for ham den største aandelige magt i verden.

Man kan nok nu finde, at Esaias' stærke betoning af troen nærmer sig til sværmeri. Professor Duhm siger, at dengang Esaias opfordred kong Achas til at begjære et tegn fra Jahve, var det heldigt for profeten, at kongen ikke tog ham paa ordet. Men det store blir alligevel, at Esaias med saadan styrke har fremhævet et aandsprincip, det der virkelig, ret forstaaet, kan flytte bjerge.

Disse 4 store profeter i det 8de aarhundrede, der rager saa høit op over sin tid, fik i det 6te aarhundrede en efterfølger, der nu almindelig holdes for det Gamle testamentes største profet, *Jeremias*. Om ham mere senere.

Lader man det babyloniske exil være grænsen, har man altsaa en *førexilisk* profetrække, der aabnes af Amos og afsluttes med Jeremias. Denne række profeter har hævet den israelitiske religion til en høide, hvorpaa den i de tider ikke kunde staa. Fra denne høide maatte den nødvendigvis dale ned. Men før vi gaar over til nedgangen i den israelitiske religion, maa en eiendommelighed ved de store førexilske profeter og deres tid søges endnu lidt nærmere belyst.

De førexilske profeter fra Amos til Jeremias støtter sig paa Moses som den store forgjænger, men paa en maade, der er fuldstændig tilintetgjørende for den orthodoxe opfatning af gangen i den israelitiske religions historie. Orthodoxien mener, at den mosaiske kultuslovgivning, som vi har den i de 3 mellemste Mosebøger, er den grund, hvorpaa disse profeter staar. Men netop det, hvad de førexilske profeter fra Amos af udtaler om Moses og om kultusen, hører til de stærkeste og utvetydigste beviser for, at de mosaiske kultuslove ikke er af Moses, men skriver sig fra en langt senere tid.

Idet Amos og hans efterfølgere lægger al vægten paa det moralske og religiøse sindelag, hvormed Gud alene kan tjenes, kom de selvfølgelig i den stærkeste opposition til sin samtid, der netop i kultusen mente at ha et middel til at tilfredsstille Guddommen. Efter orthodoxien skulde jo denne kultus ha sin oprindelse fra Moses. Men naar profeterne formelig raser mod samtidens kultus, særlig ofringen, udtaler de ikke et eneste ord om, at denne kultus paa noget punkt afveg fra forskrifterne i de mosaiske kultuslove. Forsaavidt var altsaa kultusen i sin orden. Hvorledes kan da profeterne ligefrem forhaane brændofre, mad- og slagtofre, som de vidste, Gud selv havde forordnet ved Moses? Orthodoxien svarer, at det alene er den døde kultus, profeterne angriber, den der bragtes Gud uden religiøst og moralsk sindelag, men at de selvfølgelig har respekteret den af Gud ved Moses indsatte kultus, naar det rette sind var tilstede. Denne udlæggelse kunde ladet sig høre, hvis profeterne paa samme tid som de haaned sine samtidiges ofringer, havde ladet skinne igjennem, at ofrene *kunde* være Gud velbehagelige, naar de bragtes frem med et rent sind. Men til en saadan tankegang findes ingensomhelst antydning hos profeterne. De udtaler sig med misbilligelse og haan om ofringerne ganske i sin almindelighed. Det er ikke blot «*eders*» brændofre, mad- og slagtofre, polemiken gjælder, men ofre *overhovedet*. De har aabenbart ikke tillagt ofret i og for sig det mindste værd, men fundet det saa meget farligere og skadeligere, som folket satte en blind tillid til ofringen.

Den profetiske betragtning af ofrene kommer ogsaa

frem paa andre steder i det Gamle testamente. T. ex. i den 50de psalme. Her siger *Gud selv*, at det jo ingen mening er i, at han skulde kræve ofre af dyr, der alligevel tilhører ham; thi hans er «jorderiget og dets fylde». Hans krav til mennesket er et udelukkende religiøst og moralsk.

Hebræerbrevets symbolske opfatning af de gammeltestamentlige ofre er fuldstændig fremmed for det Gamle testamente selv.

Naar da Gud i de 3 mellemste Mosebøger har forordnet en saadan mangfoldighed af ofre og givet en mængde omstændelige forskrifter om, baade hvor, hvorledes og ved hvem ofringerne skulde udføres, saa passer alt dette overmaade lidet til den respektløshed, hvormed profeterne omtaler ofringerne overhovedet.

At det kun er den døde offerkultus, profeterne polemiserer imod, og ikke ofringerne i almindelighed, søger orthodoxien med stor anstrængelse at hævde, — det gjælder jo selve grundlaget for Israels religion, hvilket ifølge det orthodoxe system netop er den mosaiske kultuslovgivning. De orthodoxe paaberaaber sig særlig et sted hos Hosea, der skal vise, at profeterne ikke kunde tænke sig en israelits religiøse tilværelse *uden* ofre, og at han derfor — ligesom ogsaa de øvrige profeter — kun polemiserer mod den døde kultus, men er ellers i bedste overensstemmelse med den mosaiske kultuslovgivning. Hosea siger (3, 4), at naar Israel føres bort til et fremmed land, vil det føle det som en haard straf at være «uden offer». Hvis der i Hos. 3, 4 kun havde staaet «uden offer», og andre ting her ikke var nævnte, havde jo orthodoxien virkelig havt noget at holde sig til. Men uheldigvis nævnes *andre* ting i sammenhæng med «offer», nemlig billedstøtte, livkjortel og husguder. De ting, folket skal komme til at savne, naar det er bortført til et andet land, er da «offer, billedstøtte, livkjortel og husguder». Profeten stiller saaledes ofrene i klasse med ting, der ligefrem tilhører afgudsdyrkelsen. At omtale ofrene paa en saadan maade er jo at haane dem, og Hosea er saaledes ikke i 3, 4 i overensstemmelse med den mosaiske lovgivning, men i overensstemmelse med sig selv og de øvrige profeter,

naar de fralægger ofringerne i og for sig alt religiøst og moralsk værd.

Blot for kuriositetens skyld nævnes, at en prest har udtalt, at man har en parallel til profeternes harmfulde ord om ofrene i flere skriftetaler fra den tid, da alle voxne gik to gange om aaret tilalters, og at man kan støde paa udtryk som disse: «Jeg hader eders nadver», «jeg væmmes ved eders altergang». Men sammenligningen er lidet heldig. Thi profeterne polemiserer ikke blot mod «*eders*» ofre, men mod ofre i sin almindelighed. Og man vil visselig ikke i nogen skriftetale, selv i indignationens stærkeste hede, finde udtryk som disse: «Jeg hader nadver» eller «jeg væmmes ved altergang».

En nærmere granskning af de profetiske udtalelser om ofrene tvinger ubønhørlig til den antagelse, at de mosaiske kultuslove i de 3 mellemste Mosebøger ikke existerte i den førexilske tid. Til overflod har man rene ord herom af Amos og Jeremias, ord som ingen fortolkningskunst hidtil har kunnet rokke. *Amos* siger ligefrem, at under hele ørkenvandringen i de 40 aar bragtes Herren hverken slagt- eller madofre. «Mon I har bragt mig slagtofre og madofre i ørkenen i 40 aar, o Israels hus?» (5, 25). Men i denne offerløse tid, siger Amos, var Herren alligevel *med* folket, og *det* anfører han som bevis for, at det ikke er kultusen, det kommer an paa, for at opnaa Guds velbehag. Amos har altsaa ikke vidst om, at der i Mosebøgerne fortælles, at folket paa Mose befaling bragte Herren ofre i mængdevis i ørkenen. Ikke mindre tydelige er *Jeremias'* ord i kap. 7, naar han siger, han intet ved om, at Gud ved Moses havde givet fædrene befaling om brændofre og slagtofre, dengang han førte dem ud af Ægypten; men hvad han ved, er, at Moses gav folket sædelige bud. Han haaner, at de giver Gud kjød og siger, at det kan de selv æde. «Lægger kun eders brændofre til eders slagtofre og æder kjød! Thi jeg har ikke talt med eders fædre og ikke givet dem befaling paa den dag, jeg førte dem ud af Ægyptens land, angaaende brændoffer og slagtoffer. Men dette ord bød jeg dem og sagde: hører paa min røst! Saa vil jeg være eders Gud, og I skulle være mit folk, og I skulle

vandre paa al den vei, jeg byder eder, for at det maa gaa eder vel».

Amos og Jeremias har saaledes i de klareste ord sagt, at de ikke kjender nogen guddommelig hjemmel for ofringen. Den kultuslovgivning, der ifølge Mosebøgerne var forordnet af Gud selv ved Moses, existerte altsaa ikke paa deres tid. Den maade, hvorpaa profeterne fra Amos til Jeremias udtaler sig om ofrene, samt disse profeters ligefremme nægtelse af, at Moses har givet offerlove, hører til de stærkeste beviser for, at den offerlovgivning, der i Mosebøgerne er tillagt Moses, *ikke* er af Moses, men fra langt senere tider.

Ligesom profeterne er fuldstændig fremmede for den mosaiske offerlovgivning, som de selv siger, de ikke kjender, saaledes er de ganske uafhængige af enhver hellig bog eller helligt skrift, der — som guddommelig inspireret — maatte havt bindende autoritet for dem. Det eiendommelige for profeterne i den førexilske tid er, at de kun forkynder, hvad Gud rent *umiddelbart* har meddelt dem. Deres ord er i bogstavelig forstand *frie* ord. De er ene og alene bundne af sin inspiration og var visse paa, at den var af guddommelig art — og heri har jo eftertiden givet dem ret.

Af Amos' bog ser vi tydelig, hvordan han tænker sig Guds virken i folket. Gud virker ifølge Amos ikke ved noget skrevet ord, men ved profeter og nasiræere. Hvordan gaar det da, naar ingen profet fremstaar blandt folket? Dette spørgsmaal besvares af Amos. Han siger nemlig, at folket da farer omkring som vansmægtende. Ligesom tørstende leder efter vandkilder i ørkenen, saaledes leder folket efter Herrens ord, naar ingen profet er til at tale det. Det finder ikke Herrens ord og vansmægter som tørstende i ørkenen. Hvis nu den mosaiske fembog havde existeret paa Amos' tid, kunde der jo ikke været tale om en saadan vansmægten, naar ingen profet fremtraadte. Man havde da i hvert fald fembogen at holde sig til. Det viste sig ogsaa i den efterexilske tid, dengang fembogen først blev fremlagt for folket, at det virkelig i den fandt tilfredsstillelse for sine religiøse behov. Den afløste for lange tider profeterne

og deres frie, levende ord. Lige til henimod Kristi tid var fembogen saa godt som et og alt, og ved siden af den havde de øvrige gammeltestamentlige skrifter forholdsvis liden betydning.

Fembogens existens udelukked ganske den vansmægten, hvorom Amos taler, og han kunde ikke ha ytret sig, som han gjorde, hvis fembogen i hans tid havde foreligget som et skrift, der antoges inspireret af Gud selv ved Moses. Amos kunde umulig ha undladt at henvise de vansmægtende til den kilde, de havde i den mosaiske fembog, hvis denne da havde existeret. Med fembogen for øie kunde han ikke sige, at folket var i en ørken, hver gang det mangled profeter og nasiræere.

Det betegner et af de største vendepunkter i den israelitiske religions historie, at profeternes frie ord afløstes af et *skrift,* der tillagdes særlig guddommelig autoritet. Dette skrift var *deuteronomium,* 5te Mosebog. Hensigten med dette skrifts udgivelse var at give folket et *fastslaaet* Guds ord, som det altid kunde holde sig til. Det undgik da at vansmægte i de profetløse tidsrum, hvorom Amos taler.

Idet religionen blir en skrift- eller bogreligion, faar den en ny karakter. Den tilfredsstiller nu mere til daglig folkets religiøse behov, men bundetheden til det nedskrevne frembringer let en aandelig stilstand. Efterhaanden kommer tider, der stiller sig mere eller mindre fjernt fra det livsindhold, der engang var i det skrevne ord. Jødedommen, der tilslut blev en udpræget skriftreligion, bundet paa det pinligste til det skrevne ord, havde ingen anden udvei for at hindre, at tiden ganske skulde gaa fra den, end at tillade det frieste spillerum for det skrevne ords *fortolkning.* Den senere jødedom frembyder da det mærkelige særsyn, at den er absolut bunden til skriftordet, men paa samme tid absolut fri med hensyn til dets forstaaelse.

Deuteronomium var det første skridt til at gjøre Israels religion til en bog- eller skriftreligion. Man kunde indvende, at allerede Amos jo nedskrev sine taler, saa profeterne netop gik i spidsen for at gjøre religionen til en skriftreligion.

Men dette er ingenlunde tilfældet. Naar profeterne *før* Amos undlod at skrive, var det antagelig, fordi det store folk dengang ikke kunde læse skrift. Og naar Amos og hans efterfølgere skrev, var det *ikke* for at efterslægten skulde ha et guddommeligt ord at holde sig til, men ene og alene for at en større flerhed af deres samtid skulde bli kjendte med deres «frie ord».

Deuteronomium, der i kong Josias' 18de regjeringsaar pludselig fandtes i templet og udgaves som «Moseloven», kan betragtes som et *kompromis* mellem profeternes krav paa religionens inderliggjørelse og menigmands trang til kultusen. De mænd, der fik dette kompromis istand, indsaa nødvendigheden af at skaffe kultusen en større plads i religionen, end profeterne havde villet. Det store folk var endnu ganske umodent for de høie religiøse og moralske principer, der var udtalte af profeterne. Men paa samme tid fandt disse kompromissets mænd det nødvendigt at *reformere* den gjængse kultus, der i mangt og meget ikke svarte til de moralske krav, der med saa stort eftertryk var blit indskjærpet af profeterne. Særlig var jahvedyrkelsen paa *høiene* dem en torn i øiet; thi her foregik slemme sædelige udskeielser. Kompromismændenes program var derfor: bort med høiedyrkelsen! Alene Jerusalem være det rette sted for kultusen! Derfor være al kultus koncentreret i templet!

Dette program gjentages atter og atter i deuteronomium. Fordringen stilles i Mose navn, — hvad selvfølgelig kun er en maskeret fremstillingsform. Thi et saadant program kunde blot passe for et saa lidet rige som Juda, saa *før* nordrigets adskillelse kunde det ikke være kommet nogen i tanke.

Dette radikale program var det ingen let sag at gjennemføre. Kong Josias gik igang med høiekultusens afskaffelse, men den blev snart igjen indført. Først det babyloniske exil kurerte folket for bestandig for afgudsdyrkelse, — det vil sige høiekultusen. Da høiene kom folket ud af øie, gled de ogsaa ud af sind. De hjemvendte israeliter havde ingen trang til at gjenoptage høiekultusen.

Tanken med deuteronomiums udgivelse var, at folket til evig tid skulde ha en regel og rettesnor for sin livsvandel,

et ord der kunde tale til det med guddommelig myndighed. Deuteronomium opfrisked den profetiske forkyndelse, som blev lagt folket alvorlig paa hjerte, paa samme tid som trangen til kultus blev imødekommet — paa en forholdsvis moderat maade.

Uagtet gjennemtrængt af profetisk aand maatte deuteronomium bli en hemsko for enhver profet, der vilde optræde blandt folket. Vistnok forudsættes, at profeter opstaar, men det indskjærpes folket at ha øie med dem og agte paa, om deres spaadomme opfyldes eller ikke. *Det* kunde imidlertid alene fremtiden vise, og der blev saaledes i virkeligheden sat en bom for profeternes frie ord. I det hele søgte deuteronomium at indsnøre folket temmelig stærkt og hindre al fri rørelse. «I skal intet lægge til og intet tage fra» (4, 2).

Deuteronomium skulde kjendes af alle. «Du skal indskjærpe dine børn disse ord, du skal tale om dem, naar du sidder i dit hus og naar du gaar paa veien, naar du lægger dig og naar du staar op» (6, 7). Kongen skulde tage en afskrift af den, altid ha den hos sig og læse i den alle sit livs dage (17, 18).

Kompromisets mænd var særdeles tilfredse med sit værk, som de selv fandt uovertræffeligt. «Hvilket folk, endog et stort, har love og bud saa retfærdige som hele denne lov?» (4, 8).

Kort efter at deuteronomium var udgivet, træder den sidste og største af de førexilske profeter frem paa skuepladsen, *Jeremias*. Han bekjæmper kompromiset paa det heftigste og fornyer den rene profetisme, en religion væsentlig uden kultus. Hans ideal er en pagt mellem Gud og folket af den art, at enhver selv stiller sig i et umiddelbart forhold til Gud, saa enhver er sin egen prest og profet (31, 34).

En mand, der var under en saa vældig inspirationens magt som Jeremias, kunde som rimeligt ikke finde sig tilrette i de baand, kompromispartiet vilde ha paalagt profeterne. Den lovbog, der var udgivet i Mose navn, kalder han ligefrem en løgn, skrevet af de skriftlærdes løgngriffel

(8, 8). Som løgn maatte det gjælde for Jeremias, naar deuteronomium bl. a. fortalte, at Moses havde givet befaling om ofringer. *Herom* vidste han intet, siger han.

Jeremias er en af de ædleste og mest menneskelige personligheder, religionshistorien kjender. Da han havde et usædvanlig følsomt gemyt og særlig var anlagt for livets mere idylliske sider, maatte det være et haardt martyrium i over 20 aar at staa «som en kobbermur og en jernpille mod konger, prester og alt folket» og forkynde *dommen* over Israel som uundgaaelig. Bevidstheden om, at han kjæmped for den guddommelige sandhed, holdt ham oppe hver gang følelsen vilde overmande ham. At forkynde Herrens ord var ham høiere og større end alt, hvad han som menneske kunde ønske sig. «Du, Herre», siger han, «har overtalt mig og jeg lod mig overtale. Du blev mig for stærk og har overvældet mig. Jeg er blet til latter den ganske dag, og hver mand spotter mig. Jeg tænkte, jeg vil ikke mere komme Herren ihu og ikke mere tale i hans navn. Men da blev det mig i mit hjerte som en brændende ild. Jeg trætted mig ud ved at holde den borte fra mig, men magted det ikke» (kap. 20).

Der er faa skrifter i det Gamle testamente, der er blet saa ændret som Jeremias' bog, hvilket allerede sees af den gamle græske bibeloversættelse, septuaginta. En mængde trivialiteter er indskudt fra senere tider. Professor *Duhm* har paavist, hvorledes disse indskud ikke blot er i den største modsigelse med Jeremias' tankegang, men at de ogsaa ved sin ofte yderst prosaiske stil stikker stærkt af mod Jeremias' ophøiede poetiske fremstillingsform.

Det, Jeremias kjæmped for, en religion i aand og sandhed, vandt ikke frem til seir. Tidsaanden gik mere og mere i retning af kultusen. Medens denne i 5te Mosebog endnu indtager en beskeden plads, flyttedes religionens tyngdepunkt fuldstændig over til kultusen i *presteskriftet,* som Esra i 444 fremlagde for folket. Det profetiske syn paa religionen er i presteskriftet skudt saa godt som ganske tilside.

Til den *udvortesgjørelse* af Israels religion, der allerede begyndte i deuteronomium og fik sin afslutning i preste-

skriftet, har særlig *Ezekiel* bidraget. Paa samme tid som han var gjennemtrængt af de profetiske ideer, vilde han ha en langt bredere plads for kultusen end den, der var indrømmet i deuteronomium. Det udkast til ny kultus, som han gjorde i de 9 sidste kapitler af sin bog, blev underlaget for den store mosaiske kultuslovgivning, som vi nu har spredt omkring i de 3 mellemste Mosebøger og som gaar under navn af *presteskriftet,* — saaledes kaldt, fordi samfundet med Gud søges istandbragt ved *presten* gjennem kultusen. Presteskriftet er i hele sin tendens stik modsat af Jeremias' ideal, at der hverken skal være prester eller profeter som midlere mellem Gud og folket, men enhver selv sin egen prest og profet.

Presteskriftet er — ligesom alt andet i Mosebøgerne — ifølge orthodox opfatning forfattet af Moses, og Ezekiel skulde altsaa havt presteskriftet liggende for sig, da han gjorde sit udkast til ny kultus. Men umuligheden af, at prioriteten er paa presteskriftets side, kan godtgjøres paa ethvert punkt. Sæt saaledes — for at nævne et enkelt exempel —, at presteskriftet er af Moses. Moses havde altsaa indsat *ypperstepresten* til at være kultusens og hierarkiets toppunkt, havde udstyret ham som en konge, klædt ham i purpur, skarlagen og guld, i det hele givet ham al den magt og anseelse, der var mulig i en vasalstat. Er det nu tænkeligt, at Ezekiel, naar han læste i Mosebøgerne, at Gud selv ved Moses havde oprettet det yppersteprestelige embede og udvalgt en bestemt familie til dets indehaver ned igjennem tiderne, skulde ha slaaet en streg over hele denne forordning, og det uden at begrunde nødvendigheden af yppersteprestembedets sløifning? Ezekiel omtaler nemlig ikke med en stavelse ypperstepresten, men indsætter i hans sted kongen til kultusens og hierarkiets øverste spids. En saa voldsom ordning af en mosaisk forordning, der tillagdes Gud selv, kunde Ezekiel ikke ha indladt sig paa. Skulde han alligevel havt en saadan plan, mislyktes den fuldstændig; thi netop *efter* Ezekiels tid kom ypperstepresten til at spille den store rolle, Mosebøgerne har givet ham.

Naar *prioriteten* tillægges Ezekiel og ikke presteskriftet, forklarer tidsforholdene selv, hvorfor Ezekiel vil ha kongen,

men presteskriftet en yppersteprest i spidsen for kultusen. Ezekiel forvented nemlig kongedømmets gjenreisning. Da jøderne vendte tilbage fra Babylon, var det ogsaa et almindeligt haab, at Serubabel skulde gjenoprette Davids throne. Men dengang presteskriftet udkom paa Esras tid i aaret 444, var perserkongen Israels fyrste og landet en vasalstat, og alt haab var da udslukket om det gamle nationale kongedømmes gjenreisning. Det er derfor paa den bedste maade begrundet i tidsforholdene selv, at presteskriftet ikke nævner kongedømmet, medens yppersteprestembedet ved hele sit udstyr vidner om, at det er tænkt som en erstatning for det savnede kongedømme.

Presteskriftet eller den «Mose lovbog», Esra havde i sin haand, da han kom fra Babylon (Neh. 8, 1), knytter paa en høist sindrig maade sin hele kultuslovgivning til tabernaklet i ørkenen. Det var længe, før man blev klar over, at ørkenen som skueplads for presteskriftets lovgivning kun var en kunstig ramme, bestemt til at give det indtryk, at tempelkultusen, som presteskriftet vilde indføre, kun var en gjentagelse af den tabernakelkultus, der allerede havde fundet sted i ørkenen. Den engelske biskop *Colenso* har særlig fortjeneste af at ha paavist paa en meget indgaaende maade den historiske uvirkelighed af den ramme, hvormed presteskriftet har omgivet sit lovværk.

Da presteskriftet foruden det meget nye, det vil ha indført, ogsaa har optaget adskillige gamle, ja ældgamle kultusskikke, synes det oftere at minde om den graa oldtid, og presteskriftet har ialfald delvis været i god tro, naar det gaar helt tilbage til Moses som kultuslovgivningens fader, -- altsaa i bestemt modsætning til profeterne, der erklærer, at de ikke ved om, at Moses har staaet i forhold til kultusen.

Det kan ikke nægtes, at de mange kultusforskrifter i presteskriftet nok kan ha havt sin nytte og virket moralsk opdragende ved at vænne folket til renlighed, orden m. m. Men udvortesheden er i presteskriftet drevet til yderlighed. Til sindelaget tales saagodtsom ikke. Sindet maatte bli stærkt udadvendt ved de evindelige kultushandlinger. Da flere af disse ogsaa var temmelig intetsigende, maatte gudserkjendelsen nødvendig neddrages fra den etiske høide, hvor-

til den var løftet ved profeterne. T. ex. forskriften om røgelsen i 2 Mos. 30, hvor Herren siger til Moses, at røgelsen skal tilberedes af visse specerier, at den skal stødes smaat, og at der skal være et vist forhold i vægten mellem dens forskjellige bestanddele. Kun naar røgelsen er tilberedt efter denne opskrift, er den hellig for Herren, siges der.

Presteskriftets modne frugt er *farisæismen,* der paa Kristi tid hvilte som det haardeste tryk paa folkelivet.

Saa dominerende den stilling var, presteskriftet indtog, raaded det ikke grunden alene. Hvis *det* havde været tilfældet, vilde der i farisæismens tidsalder ingen jordbund været for kristendommen. Men presteskriftets indlemmelse i den øvrige literatur, der gik under Mose navn, profeternes skrifter, Hjobs bog, Psalmerne m. fl. var som en modstrøm mod presteskriftet og dets aand. I folkedybet virked saaledes aandelige kræfter, der havde sine rødder i en anden jordbund end presteskriftet.

Kristendommen kom som en befrielse fra presteskriftets aag og som en fornyelse af de profetiske tanker. Jesus siger til sin tids lærere, at de skulde gaa hen og lære *anderledes,* end de gjorde. *Hvad* siger han de skulde lære? Netop det, profeterne havde lært, nemlig at Gud ikke har behag i offer, men i kjærlighed (Mtth. 9, 13). Jesus stiller sig her paa det gamle profetiske standpunkt og rammer netop det, som de store profeter lagde hovedvægten paa, — ikke udvortesheder som ofre, men sindelagets inderlighed, kjærlighed og miskundhed.

De store førexilske profeter betegner den israelitiske religions høidepunkt. Til dette høidepunkt fører kristendommen Israels religion tilbage, efterat denne havde dalet ned til den udvorteshed, der har faaet sit udtryk i presteskriftet og farisæismen.

Profeten fra Nazareth leder saa Israels religion ind i et nyt og større strømleie.

JAPANS DRAMATISKE LITERATUR.

«Det lille, tapre øfolk», som vi europæere med poetisk fjernhed har yndet at benævne japanerne, til de en dag med al realismes nærhed fremstod for os og viste, at saa rent lidet var det nu ikke, — «det lille, tapre øfolk» er ikke nogen gammel nation i Europas historie. Det er det heller ikke i Asiens, ikke i sammenligning med sine ærværdige naboer kineserne og inderne, og i sammenligning med disse folks literatur har heller ikke den japanske nogen overdaadig alder at opvise. Men 12—14 hundrede aar er jo, efter europæiske begreber, altid noget. Og det er en ikke ringe literær bane, det romersk modtagelig og dygtige folk under sine ældre stammefrænders paavirkning har tilbagelagt fra de første kvad, hvormed det 7de aarhundredes mikadoer lod sig hylde, frem gjennem prosaens og poesiens skrifter i rig fylde til nu den moderne samfundsroman, som vi f. eks. kjender den i Kenjiro Tokutomis berømte Nami-ko. Den moderne samfundsroman med problemer og reformatorisk tendents er vel i den retning den sidste frugt af Japans forandrede forhold, fra vestens folk i 50—60-aarene, efter 2 aarhundreders udestængthed, atter fik indpas i landet, og et vidnesbyrd om nationens udviklingsdygtighed paa nok et omraade.

Der er imidlertid inden literaturen et omraade, der synes merkelig ubevæget, selv sent merkelig lidet rigt og virkelig udviklet fra tidlige tider: det dramatiske.

Det var ingen literært værdifulde præstationer, som i den japanske komedies barndom samlede familierne paa de dertil anvendte græsgange, Shibai, hvorefter theatrene endnu kaldes. Det var dagelange præstationer, der formelt havde lige langt bl. a. til den dramatiske knaphed, som deres indhold til de moderne fordringer til værdige dramatiske virkemidler.

De mellemliggende aarhundreder med alle sine momenter er selvfølgelig ikke gaaet sporløst hen. Men, trods ubestridelige formelle fremskridt, trods en undertiden meget sindrig intrige og vel afveiet spænding, og fremfor alt den store stemning og fine, skjære poesi, som der ofte kan være, saa betegner det japanske drama med alle sine optog, fægtninger, drab, Jiu-jitsu, Hara-kiri, forgiftninger, fremdeles, literært seet, et meget barnligt udviklingstrin, ligesom valg af handlingens indhold fra tidlig udmerker sig ved fremtrædende ensartethed.

Denne stagnation kan ved første blik synes forbausende. Forklaringen kan imidlertid for en stor del søges i det japanske dramas oprindelse, i den kjendsgjerning, at det har sin rod i udpræget nationale begreber og forhold, hvad der her har sinket og hindret den fremmedpaavirkning, der ellers spiller en saa afgjørende rolle i Japans kulturudvikling. Og fremfor alt er det vel opfatningen af den dramatiske kunst som sidestillet med andre gjøgleløier og ialfald kun et behageligt accompagnement til thedrikning og smaapassiar, som saa længe har holdt niveauet nede.

Det japanske drama er ofte omarbeidelse af populære fortællinger og udledet af dem, hvad der kan forklare en række af dets tekniske eiendommeligheder og svagheder.

De begreber, idealer og forhold, som det, hvad indholdet angaar, fra tidlige tider har holdt sig til, henviser det stadig til samme emnekreds og tidsafsnit, her den maleriske middelalder. Fiendskab mellem to mægtige slægter, som ogsaa Japans egen historie har virkeligt sidestykke til, er, med deraf følgende voldsomheder, et hyppig forekommende motiv. I overensstemmelse med den gamle japanske religion spiller forholdet til de afdøde stor rolle. I et af de nu mest yndede dramaer i Kikugorōs theater i Tokio, «Botan-dōrō», «Pæonlygten», som den amerikansk-japanske forfatter Lafcadio Hearn fortæller om, kommer den unge, skjønne O-Tsuyu, «Morgendug», som er død, fordi hun troede sig forladt af sin elskede, hver nat tilbage til ham, ledsaget af sin tro tjenerinde O-Yoné, som er begravet ved siden af hende. Paa de dødes store fest, da Shinzaburō har hængt ud lygter, som kunde vise vei

for de tilbagevendende sjæle, sat ud føde til dem og tændt en liden lampe foran O-Tsuyus mindetavle, da kom hun første gang til ham med sin pæonlygt. Han troede hende levende, de var lykkelige, og atter og atter kom hun tilbage. Men andre, som saa det, fortalte Shinzaburō, at det var døde, der besøgte ham. I sin rædsel stængte han dem ude ved formularer og amuletter. Men da O-Tsuyu ikke holdt sin længsel ud, fik den tro O-Yoné skrømt Shinzaburōs tjener til at fjerne tryllemidlerne. Veien var igjen aaben, og om natten ved oksens time steg de to kvinder som før ind i huset.

Men om morgenen fandt den troløse tjener sin herre død. Man saa, at han havde udstaaet stor angst. Ved hans side laa skelettet af en kvinde, der holdt hændernes knokler fast omkring hans hals.

Den uafvendelige skjæbne, som man kun i lydighed har at fuldbyrde, lidelsen, som følge af en tidligere tilværelses skyld, er ogsaa i dramaet ledende magter. Troskaben er atter og atter den store egenskab, som hædres. I Takeda Idzumos tragedie «Sugawara denjiu tenarai no Kagami», «Historien om den fra kansleren Sugawara overleverede skjønskrivningskunst», vil vasallen dø med sin herres søn, «for at han paa sin lange reise i det hinsidige skal have en trofast tjener». For at gjøre den troskab fyldest maa ikke alene han selv ofres; han maa heller ikke vige tilbage for nogen blodsudgydelse overfor dem, der staar hans herre iveien. Man lærer et folk at kjende, som man heller har til ven end til fiende.

Ligesom mandens mod sin herre, saa er ogsaa kvindens troskab mod den elskede ofte gribende skildret. Det er fra hendes side et forhold, som ikke spørger og ikke fordrer, som bare er. Organisk er hun forbundet med ham; hun er lykkelig, naar han er det, ulykkelig med ham, beskjæmmet, naar han ikke elsker hende, taknemlig, naar han gjør det, — Solveig, bare under andre længdegrader.

I Yamada Kakashi's 16-akts drama «Iki-utsushi Asagao-nikki», «Asagaos sandfærdige historie», fortælles om den unge samuraidatter Miuyki, med tilnavnet Asagao, «Morgenaasyn», som møder sin elskede en skjøn

aften, da St. Hansormene lyser, men atter skilles fra ham. Da hun frygter for at blive givet til nogen anden, vandrer hun paa sin fod landet rundt for at søge ham. Af sorg græder hun i sin ensomhed sine øine blinde og gaar saaledes fra dør til dør, spiller paa sin harpe og synger en liden sang om morgendug, som han engang har skrevet paa hendes vifte.

Hun møder sin elskede, der hører hendes sang og kjender hende. Men skjæbnen fører ham straks bort igjen, han har ikke givet sig tilkjende, men faar kun gjennem sin vert efterladt hende en sum penge og et lægemiddel, der skal helbrede hendes øine, naar det er blandet med en mands blod, der er født i et bestemt aar.

Da Asagao hører, at hendes elskede har været saa nær og har draget omsorg for hendes vel, iler hun straks for atter at møde ham uden at overveie hans mangel paa resolutthed, kun med sorg over skjæbnens ugunst.

Da verten, som er født i det rette aar, opdager, at han har været Asagaos bedstefaders tjener og hans datter hendes amme, dræber han sig, for at hun kan drikke hans blod. Hun gjør det, helbredes og forenes lykkelig med sin elskede.

Stemning og fin poesi kan de japanske dramaer være rige paa. Og de kan i afsnit hæve sig til store høider. Men som helhed er der en barnlig ubehjælpsomhed ved dem, som giver dem mindre interesse ved sine literære egenskaber end ved det indblik, de giver i folkekarakteren og livet, direkte og indirekte, ved sit indhold som ved den kjendsgjerning, at de fremdeles spilles og nydes. Den psychologiske side af de forhold, som skildres, staar jo ogsaa fremdeles i væsentlig grad ved magt.

*

Som saa mange steder ellers er ogsaa i Japan skuespilkunsten oprindelig religiøs i sit væsen. Det første japanske skuespil, «Nō», det lyriske drama, hvis fremkomst har været sat allerede til det 6te—7de aarhundrede, men som i nogenlunde fast dramatisk form knapt kan nævnes før fra det 14de, udviklede sig direkte af en pantomimisk

dans, Kagura, som forøvrigt endnu danses, og som mentes at skulle hidkalde solens guddom. Den var saaledes en vigtig ceremoni i Shintoreligionen, Japans gamle nationalreligion med dyrkelse af solgudinden, fra hvem mikadoen stammer, og forfædredyrkelsen, hvilken sidste endnu gjør sig gjældende som pietet og udpræget nationalfølelse, om end Shintoismens religiøse side nu nærmest er druknet i indisk buddhisme, kinesisk konfucianisme og almindelig japansk indifferentisme.

Kagura, som er meget gammel i Japans historie, blev paa et senere udviklingstrin ledsaget af tale. Saaledes opstod Nō. Teksten til Nō er formelt meget paavirket af de mundtlige beretninger fra de japanske nationalverker Heike Monogatari, Gempei Seisuiki og Taiheiki, som merkelig nok meget sædvanlig blev foredraget af omreisende buddhistiske prester, bonzer.

Oprindelig stod ogsaa Nō og de smaa Nō Shibai, Nō-theatre, i Shintoreligionens tjeneste og var helliget deres guder. Efterhvert forandredes imidlertid disse forhold. Et vendepunkt i deres historie var det omkr. aar 1400, da den daværende shogun, hærens øverste, fattede interesse for lederen af et Nō-theater i Nara, lensherren Kwan-ami Kiyotsugu, og hans kunst. Fra den tid vedblev Nō at staa under shogunernes beskyttelse, medens mikadoen altid antog sig Tanka-dyrkernes, en bestemt klasse af poeternes, sag. I Yedoperioden (1603—1867), det sidste afsnit af shogunernes magtstid, før mikadoen ved statsomveltningen af 68 atter kom i forgrunden, blev Nō endog betragtet som en statsceremoni, der udførtes af dertil uddannede unge mænd af den fornemme krigerklasse. Nō opføres fremdeles, bl. a. i Tokio og Kiōto, af høitstaaende aktører og nyder yndest hos et særdeles udsøgt publikum.

I verket Yō-kyoku Tsūge, som indeholder 235 Nō-stykker — japanerne har en række deslige kollektive publikationer —, tilskrives 15 den før omtalte hr. Kwan-ami Kiyotsugu og ikke mindre end 93 hans søn. Forfatterskabet maa imidlertid ansees for meget tvilsomt, — hovedmængden skyldes vistnok periodens literater bonzerne, — og har forøvrigt forsvindende interesse. Nō er masseproduktion,

lavet op af brokker fra hist og her, raspet sammen, med Shinto og Buddha i skjønneste harmoni. Uden literære pretentioner er det i sin fromhed og sine varme følelser, disse smaa piecer paa 6, 7 sider har sit værd. Deres ofte ganske egne poetiske form og overflod paa kuriøse sprogindfald har ogsaa sin interesse.

Det sceniske udstyr til Nō-forestillingerne er overordentlig enkelt, uden kulisser, med en baggrund prydet med et ensomt furutræ, der da har at repræsentere de vekslende lokaliteter, som handlingens hyppige «sceneforandringer» kræver. Personerne er oftest kun tre, men dertil kommer koret, smlgn. det gamle græske, som med sine skildringer snart af de optrædendes tanker og følelser, snart af landskabernes udseende ingen ringe rolle spiller og endog kan indlade sig i konversation med de agerende. Disse er gjerne til overdrivelse overdaadig udstyret. De, som spiller kvinderoller, i Nō optræder kun mænd, og overnaturlige væsner bærer maske. (Jfr. B. H. Chamberlain: Poetry of the Japanese).

Handlingen selv er til det yderste ensartet og spinkel. W. G. Aston gjengiver den saaledes i sin «History of Japanese Literature»:

En prest viser sig paa scenen. Han siger sit navn og meddeler publikum, at han nu skal ud paa reise. Han kommer saa til et tempel, en slagmark eller et lignende interessant sted, hvor en aand eller guddom viser sig for ham og fortæller en lokal legende. En udveksling af opbyggelige stemninger følger, hvorefter det overnaturlige væsen sluttelig giver sig tilkjende.

Kiōgen, nærmest «vrøvlekomedie», var en slags muntre farcestykker, kortere end Nō, som opførtes til oplivelse mellem disse, der ellers kunde falde for høitidelige. Mere behøves vel ikke til deres karakteristik.

Nō bliver, som tidligere omtalt, fremdeles opført i Japan. Derimod har dets opgaver efter det 16de aarhundrede ikke længer formaaet at inspirere forfattere. Ved denne tid dukker nye former op for dramatisk digtning. Fra det 17de aarhundrede fremstaar Japans saakaldte «populære drama», ligesom literaturen i det hele taget fra nu af ikke længer er

nogen udelukkende overklasseeiendom, men vendes mod det hele folk, hvad dettes øgede oplysning under kinesisk paavirkning har nødvendiggjort.

Som grundlægger af den nye retning nævnes forfatteren Ibara Saikaku med sit brede humor og sin lette videnskabelige byrde. Blandt meget andet skrev han ogsaa en del dramatiske arbeider, der dog i længden ikke viste sig i besiddelse af større levedygtighed.

Det populære drama staar selvfølgelig i gjæld til aristokratiets Nō. Men mest direkte maa det dog afledes fra forestillinger, som de mundtlige beretninger af det før nævnte nationalverk Taiheiki kom til at foraarsage.

Taiheiki, hvis enklere sprog kom til at have bestemmende indflydelse paa den moderne literære stil, er et voluminøst, i meget vid betydning af ordet «historisk» verk, der fra ca. 1400, da det forelaa, kunde glæde sig ved en overordentlig popularitet, saa der endog en tid var professionister, der havde sit livserhverv som fortællere af Taiheiki.

Disse beretninger blev gjerne ledsaget af andre smaa historier, som altid antog en mere dramatisk karakter, saaledes f. eks. kjærlighedshistorien, Jōruri jiu-ni dan Sōshi, om helten Yoshitsune og heltinden Jōruri, efter hvilken sidste Jōruri-Katari, Jōruri-sangerne i Yedo (Tokio), og med dem en hel klasse dramatiske arbeider er opkaldt.

Sin nøie forbindelse med fortællingens form tilkjendegiver dramaet ofte ved sit recitativ; i lighed med Nō's kor giver her en stemme bag scenen, accompagneret af den japanske harpes spinkle toner, tjenlige oplysninger til handlingen.

Det første Kabuki Shibai, populære theater, siges at være oprettet i Kiōto i begyndelsen af det 17de aarhundrede af en prestinde, som var flygtet did med sin elskede. (Smlgn. W. G. Aston). Selv ganske vist vel hjemme i religionens pantomimiske danse opøvede hun der paa flodbredden, hvor byens «Theatergade» endnu gaar, unge danserinder. Men da situationen med kvindelige aktører aabenbarede mindre heldige

sider, greb myndighederne ind, og hendes theater blev snart efter resolut lukket.

En tid kom nu marionettheatret, særlig et i Osaka, Takemoto Za, til at spille en ganske betydelig rolle i Japans dramatiske udvikling. Denne art scenisk kunst blev drevet til stor fuldkommenhed og nød gjennem tiderne den varmeste yndest, hvad der for enhver europæer, som har havt anledning til at se japansk komedie, tør falde naturlig nok.

Takemoto Za's position skyldes ikke mindst Japans store komedieforfatter Chikamatsu Monzayemon, den omflakkende samurai, Japans første virkelige dramatiker. Hans talrige stykker, der vistnok paavirket af Nō og de andre tidligere, alligevel skiller sig saa helt ud ved handlingens sammenhæng, intrige og spænding, disse stykker, der skulde fylde landets populære scener og endnu lever der, og som gjorde ham til skaberen af det japanske drama, var oprindelig skrevet for marionettheatret.

Chikamatsu's overstrømmende fantasi, hans opfindsomhed, glød og humor har skaffet ham navnet Japans Shakespeare. Og trods alle mangler og alt det uhyrlige og barnlig naive i mange af hans effekter — Hara-kiri blev i denne tid særlig hyppig anvendt, «Naga-machi onna Hara-kiri», «Kvindens Hara-kiri», var en af hans stykkers ildevarslende titel —, saa er, som paapeget, de fremskridt, han betegner, uimodsigelige.

Ogsaa theatrenes ydre apparat var i denne tid gjenstand for forbedring fra Nō'ets enkelhed, muligens paavirket af hollænderne, som allerede dengang stod i livlig forbindelse med Japan.

Det populære drama, som begyndte i det 17de aarhundrede, havde sin guldalder i det følgende. Chikamatsu's hovedsagelige virksomhed faldt i det 18de aarhundrede. Og efter ham fulgte den anden store dramatiske forfatter, Takeda Idzumo, som dels alene, dels efter japansk sædvane sammen med andre forfattere, bærer prisen for en række af landets bedste dramatiske arbeider. Vel har de samme svaghed for mord, voldsomheder og grove effekter overhovedet, som nu engang karakteriserer Japans skuespil. Men deres vel

arrangerede handling og intense stemning maa rive med og anslaa strenge, fælles menneskelige for alle tider og steder, saaledes som i hans før nævnte «Sūgawara denjiu tenarai no Kagami», tragedie fra det 9de aarhundrede.

Kansleren Sūgawara, fortælles det her, har antaget som sønner sin tro tjeners tre børn — som var trillinger, hvad der altid var et godt omen for landet —, og opkaldte dem efter sine tre yndlingstræer Ume, Sakura og Matsu, et plommetræ, et kirsebærtræ og et furutræ, som deres far havde været betroet at pleie. Sønnerne vokser til og bliver sin herre tro, undtagen Matsuō, som gaar i den fiendtlige kanslers tjeneste. I striden mellem kanslerne bliver Sūgawarā's slægt udryddet; kun hans yngste søn, den 8-aarige Kwan Shūsai, reddes og skjules hos den tro vasal, nu lærer i skriftpenslingens skjønne kunst, Genzō. Hans skjulested opdages imidlertid. Matsuō, som den eneste, der kjender gutten, faar i opdrag at hente hans hoved hos Genzō.

Imidlertid har netop Matsuō's hustru, uden at give sig tilkjende, bragt deres egen jevnaldrende søn som elev til Genzō's skole. Da budet kommer, tager Genzō, som troskabens pligt mod herren byder, denne nye elev, som ligner Kwan Shūsai, og halshugger i hans sted. Matsuō faar sig forelagt sin egen søns hoved, «han ser en stund i taushed paa det og berører det let med sitrende haand. Hans ansigt præges et øieblik af en med møie bekjæmpet sjælekval, som dog straks forsvinder. Alle i ængstelig spænding». Han erklærer det for det rette.

Og da han og hans hustru i sine hvide sørgeklæder snart efter indfinder sig hos Genzō, viser det sig, at det hele var planlagt fra deres side. Derfor sendte de sin søn til ham. Faderen, og moderen, som bragte ham, og gutten selv, vidste, at han skulde lide offerdøden, fordi hans fars utroskab maatte sones. Af dybeste sjæl bringer Matsuō guderne sin tak for, at de lod ham fri sig for den svære skyld. De sørgende forældre forener sig med guttens mordere, Genzō og hans hustru, i fælles graad over savnet og skjæbnens tunge veie. Og idet de hulkende bærer den døde søn bort, siger faderen betydningsfuldt:

«Saa er det da fuldbragt. Det er ikke min søn, jeg nu begraver. Det er den unge fyrste».

Af megen betydning i dramaets udvikling har naturligvis europæernes og deres literaturs indflydelse i det 19de aarhundrede været. En beroligende indflydelse spores i sprog og handling, selv om en forholdsvis moderne forfatter som Tsuboiichi Yūzō i sin Maka no Kata af 1897 ikke undser sig for de blodigste optrin og bl. a. to kvindelige Hara-kiri.

Et stort fremskridt for opførelsernes vedkommende er vundet ved rollernes fordeling mellem mandlige og kvindelige aktører, saaledes som forholdet er blevet efter «Japans Duses», den store Sado Yako's fremtræden for en menneskealder tilbage. Og inden ret længe vil vel det dygtige folk, hvem ingen hindringer synes at kunne stanse, ogsaa paa det dramatiske omraade naa et nu gyldigt standpunkt.

De nye forhold, allermest den nye opfatning af den dramatiske kunst, vil skabe nye former ogsaa her. De ord, som japanske hæse mandsbasser og kvindelige smaa fuglerøster fra scenen har at frembringe, vil blive ligesaa menneskelige, almengyldig menneskelige, som deres spil alt kan være.

Japan er jo et land paa fuld fart mod vestens kulturstade. Og de dramaer, de fra sine theatres matter og med brogede vifter applauderer, vil ikke længe kun tale til og aabenbare det pulserende østen i dem, men ogsaa det Japan, der med moderne organiseret hærvæsen vedligeholdt sin planmæssige krig, verdenshandelens og de europæiske kongressers parlamentarisk forhandlende Japan, det nye Japan, saaledes som det der er kjendt og beundret.

Clara Thue Johnsen.

MOZART,

et minde, 1756—1906.

«Jung gross,
spät erkannt,
nie erreicht!»

Saa lyder indskriften paa den buste, der som mindet om en stor kunstneraand pryder rosenhaven foran det lille sommerhus, der, skjult for nysgjerrige blikke og fjernt fra verdenstummelen titter frem fra Kapuzinerbjergets fløielsgrønne skraaning.

I romantiske omgivelser, høit over *Salzburg* og den skummende Salzach og midt i den herligste alpenatur kunde pletten for et idyllisk tilflugtssted ikke være heldigere valgt. I den blaa solsitrende luft, der kaster et eiendommeligt lysskjær over hele landskabet, ser vi *Mozarts* fødeegn og betræder med en fornemmelse af ærefrygt stedet for en vældig skaberaands udfoldelse.

Heroppe i stilheden og ensomheden har Mozart endnu i sit sidste leveaar med sin sedvanlige kraft og energi git sig ikast med de sidste opgaver, livet stilled ham. Her har de synkende vinger endnu engang hævet sig til høi flugt, og han har oprullet for os billederne i det underbart glimrende eventyr *Tryllefløiten,* hvis kjærne er en fremstilling af kjærligheden i alle dens faser, ligefra den laveste sanselige til den høieste altomfattende menneskekjærlighed. Til sin keisers ære har han ladet festtonerne bruse i *Titus,* og han har sunget sine sidste herlige melodier ud i det skjønne *Requiem,* der blev hans gribende svanesang.

Mozart var i egentligste forstand et underbarn; men et af de faa lykkelige, som i den modne alder fik holde, hvad barnet loved, hos hvem gnisten ikke bare blussed op i et kort

glimt, men fik brænde til en klar, lysende flamme, der naadde sin høieste glans, inden den slukkedes ud.

Opvokset i et kjærligt, harmonisk og fromt hjem blev for Mozart barndommen det lyspunkt, hvis straaler endnu skimtedes gjennem de skygger, der senere sænked sig over hans liv. Som en blomst aabner sig under solens kys, saa udfolded denne sarte fine natur sig i ly af det fredelige barndomshjem, og hans stadige spørgsmaal til enhver, om man havde ham kjær, betegned den trang til kjærlighed, som har git sig et udslag i hele hans liv som kunstner og som menneske.

Denne lykkelige tid tilbragt sammen med forældrene og den 5 aar ældre søster Anna Maria — kaldet Nannerl og foruden Wolfgang eneste gjenlevende af 7 børn — har præget hans karakter og git ham det lyse mod, med hvilket han uden bitterhed bar al senere tilsidesættelse og modgang.

Ikke alene i musik, ogsaa i matematik røbed Mozart tidlig usedvanlige anlæg og han kunde maaske under andre forhold heri have drevet det til noget stort.

3 aar gammel, fandt han sig allerede tilrette paa spinettet, og inden 6 aarsalderen havde han gjentagende forsøgt sig som komponist. Det sang og klang i ham, og i hans hoved jaged melodierne omkring, indtil han en dag forsøgte at holde dem fast ved at nedskrive dem.

Under dette forsøg, der væsentlig bestod i kjæmpemæssige blækkatter, som fremkaldte hans bitre taarer, og med et ansigt, der var vædet af taarer og blæk, fandt faren ham og fik paa sin venlige forespørgsel under hulken det svar, at hans lille Wolferl just var ifærd med at udarbeide en klaverkonsert. Opmerksomt ser faren manuskriptet igjennem og finder til sin forbauselse og glæde, at dette merkværdige opus 1 virkelig var nedskrevet efter kunstens regler, kun var det for vanskeligt til at spilles.

«Derfor er det jo ogsaa en konsert», siger Wolferl ivrig, «den maa øves, til man kan den», og dermed sætter han sig til spinettet, og om end de flinke smaa fingre her og der stopper op, viser den lille komponist dog klart hvad han har ment.

Mozarts tidlige modenhed og uafbrudte flid hindred ikke

den friske barnenatur fra at gjøre sig gjældende, og det kunde nok hænde, at den lille mand under udførelsen af et musikverk ved opdagelsen af et eller andet legetøi pludselig kunde fare fra klaveret, eller at han kunde forlade skuepladsen for sine erobringer ridende paa en kjæphest. Med sit ømme barnehjerte og en høi grad af følsomhed forened han et muntert skjelmeri, som gjorde ham uimodstaaelig. En eiendommelig vanskelighed havde han i den modvilje, trompeternes klang indgav ham; han taalte den fra først af ikke, blev dødbleg og faldt i afmagt, og først lidt efter lidt vænned han sig nogenlunde til denne grelle lyd.

Nærmest for at hindre Wolfgang i at overanstrenge sig foretog faren, — efter et kortere ophold i Wien, en glanstid i Wolferls historie —, med sine 2 musikalske børn i aarene 1762—66 en reise, der omfatted Holland, Paris og England. I Paris gjorde begge børnene stor lykke, og Grimm omtaler i begeistrede ord den lille Mozart som et fuldstændigt vidunder.

Da han en del aar senere i sin ungdoms og sin kunsts blomstring, dennegang ledsaget af moren, besøgte det samme Paris og de samme mennesker, var vidunderbarnet glemt, og man havde ingen brug for den unge mand, som i sit hjemland endnu ikke havde høstet nogen berømmelse. Skuffet vendte Mozart efter morens død, som indtraf her, Paris ryggen for aldrig at vende tilbage.

Ganske anderledes gjestmildt havde Italien modtaget ham, da han sammen med sin far tidligere havde besøgt dette kunstens og naturens vidunderland, hvorfra han rig paa udbytte og paa laurbær vendte tilbage til det hjemland, som aldrig havde nogen plads for mesteren, og som han alligevel, tro mod sin keiser, ikke forlod tiltrods for de slette vilkaar, det havde at byde ham, end ikke da kongen af Preussen under et Berlinerophold 1789 tilbød ham stillingen som hans kapelmester med 3 000 thaler i aarlig løn. Han vendte tilbage til keiserstaden og de 800 aarlige gulden, hans stilling som keiserlig kammerkomponist indbragte ham.

«Formeget for, hvad jeg yder, forlidet for, hvad jeg kunde yde», skrev Mozart under sin første kvittering. — —

I 1782 ægted Mozart *Constanze Weber,* en yngre søster af hans ungdomskjærlighed Aloysia, senere fru Lange, hvis

smilende blaa øine engang havde sat hans hjerte i stormende bevægelse.

Da der reiste sig modstand mod hans beilen, bortførte han uden videre sin brud, og da samtidig med brylluppet opførelsen af hans opera *Belmont og Constanze* eller *Bortførelsen fra serailet* fandt sted, vanked der mangen spøg og anekdote i anledning denne dobbeltbortførelse.

Sammen med sin Stanzerl leved nu Mozart lykkelige dage trods de knappe indkomster, der nødvendiggjorde modtagelsen af alle slags bestillinger. Blev det rigtig koldt i stuen, og vedskjulet var tomt, hændte det nok, at parret for at holde varmen maatte tage sig en rask svingom.

Alligevel havde Mozart altid et aabent hjerte og en aaben haand for sine medmennesker, og naar han kunde ha misundere og fiender, synes grunden at ha været, at disse ikke er kommet ham personlig nær.

Mozart havde sine kompositioner fuldt færdige i hovedet, inden han nedskrev dem; renskrivningen betragted han som en finslibning og korrektur, og den foregik gjerne i sidste øieblik. Med hustruen ved sin side og arbeidet under hænderne forløb mangen gemytlig stund under passiar og spøg.

Som tidligere Seb. Bach og Händel tog han virksomt del i *tekstens* udarbeidelse, og meget af denne skyldes ham alene. Hans breve viser, hvilken vegt han har lagt herpaa, og at det ingenlunde er blot og bart musiken, som har beskjæftiget ham.

Da Mozart første gang vented at bli far, sad han trøstende, opmuntrende, bedende ved Stanzerls side — og skrev samtidig den første af de violinkvartetter, han har tilegnet sin faderlige ven Haydn.

Samtidig med den afsluttende akkord lød det første spæde skrig fulgt af den lykkelige fars glædestaarer.

I et i den senere tid offentliggjort brev fra Prag 1790 til baron v. Aufsesz i Bayreuth skriver Mozart om sin maade at komponere paa følgende: — «Hvorledes jeg skriver og udarbeider mine verker? — Herom kan jeg blot sige, at naar jeg føler mig vel tilmode, som paa reise eller paa en spadsertur

efter et godt maaltid, — eller naar jeg om natten ikke kan sove, da strømmer tankerne ind paa mig, og da kommer de bedst. Hvorfra og hvorledes, det ved jeg ikke, kan heller ikke selv gjøre noget derfor. De tanker, som tiltaler mig, beholder jeg i hovedet, nynner dem vel ogsaa, efter hvad andre siger mig, for mig selv. — — Holder jeg nu fast paa, hvad jeg har i mit hoved, kommer det ene moment til det andet, det hele blir klarere, større, tydeligere, og naar kompositionen er færdig, kan jeg betragte den i sin helhed, som jeg betragter et vakkert billed eller et smukt menneske. Det er en fest! — Det hele foregaar indeni mig som under en klar og vakker drøm. Det allerbedste er dog tilslut at *høre* hele kompositionen igjennem.

Hvad saaledes er blet til, glemmer jeg ikke saasnart, og dette er maaske den bedste gave, Gud har git mig. Naar jeg kommer til nedskrivningen, henter jeg bare ud af min hjernes forraad, hvad jeg paa forhaand har samlet derinde. Sjelden forandrer jeg noget, og derfor kan jeg skrive saa hurtig og uden at lade mig forstyrre af det, som passerer omkring mig, eller af en passiar om høns og gjæs, om Hans og Bärbet etc.

Hvorledes nu forøvrigt mine arbeider antar en form og manér, som er min egen og ingen andens, og saaledes maa kaldes Mozartsk, det kan formodentlig forklares paa samme maade, som at min store udadbøiede næse ogsaa er Mozartsk og ikke lig nogen andens. Thi jeg lægger mig ikke efter egenheder, og kan heller ikke nærmere beskrive dem, jeg selv besidder. Det er jo naturligt, at mennesker, som virkelig har et udseende, skiller sig fra hverandre, saavel i det ydre som i det indre.

Idetmindste ved jeg, at jeg hverken har git mig det ene eller det andet. Lad mig hermed altid og evig være i ro, bedste ven, og tro ikke, at jeg af anden grund bryder af, end fordi jeg ikke har mer at sige. De, den lærde, aner ikke, hvor surt det allerede er blet mig. Andre folk havde jeg slet ikke svaret, men tænkt: muschi, buschi o. s. v.»

Mozart omtaler nu Dresdens musikforhold, fortæller, at man neppe kjender til ham der, at han har spillet uden at kunne gjøre sit publikum varmt, og at man sluttelig har opfordret ham til at spille orgel. «Jeg sagde, som sandt var,

at jeg kun var lidet øvet heri, men gik dog med til kirken; det viste sig, at de havde en anden kunstner in petto, som skulde spille mig taus. Han spilte meget godt, dog uden originalitet og uden at røre hjertet». Mozart beslutter nu at tage sig dygtig sammen og gjøre sit bedste, og da han har endt sin dobbeltfuge, vil ingen anden mer lade sig høre. Den fremmede orgelspiller er overvældet og kysser i sin begeistring den geniale kunstner.

Mozart slutter sit brev saaledes: «Her, bedste ven, er papiret fuldt, og flasken med Deres vin, som idag maa strække til, snart tom; men siden jeg hos svigerpapa anholdt om min hustrus haand, har jeg ikke skrevet et saa vældigt brev. Tag mig det ikke ilde op! Jeg maa i tale som i skrift være mig selv eller holde mund og kaste pennen. Mit sidste ord, min allerbedste ven, er imidlertid, behold mig kjær! O Gud, om jeg blot engang kunde glæde Dem, som De har glædet mig. Nu, jeg klinker med mig selv: Vivat, min gode ven, amen! — Mozart».

Mozart havde i sine senere aar vistnok oftere en forudanelse om sin tidlige død. I et brev til sin far kort før dennes død skriver han, at han de sidste par aar stadig har været fortrolig med tanken paa døden, denne menneskets sandeste og bedste ven, som ikke længer virker afskrækkende, men trøstende og beroligende paa ham. «Jeg lægger mig aldrig tilsengs uden at betænke, at jeg imorgen, trods mine unge aar, kanske ikke er mere», siger han.

Og med disse hemmelige tanker, som udelukkende var forbeholdt hans stille kammer, leved og arbeided han, underviste, spilte paa konserter, komponerte; i denne tid udkom *Figaros bryllup* og mesterstykket *Don Juan,* efter hvis opførelse Haydn omtalte ham som verdens største komponist. Alligevel var det først med Tryllefløiten, han slog igjennem i sit fædreland. Overfor verden viste han sit glade ansigt, der var han den lyse, alsidig begavede personlighed, ofte fuld af modsigelse, kanske svag, men altid elskværdig og indtagende.

Vemodigt, at han først paa sit dødsleie skulde faa den forfremmelse, der skulde befri ham fra det stadige økonomiske tryk. Da han modtog udnævnelsen til kapelmester ved Stefans-

kirken i Wien, udbrød han i smertelig bevægelse: «Eben jetzt soll ich fort, da ich ruhig leben könnte! Jetzt meine Kunst verlassen, da ich nicht mehr als Sklave der Mode, nicht mehr von Spekulation gefesselt, den Regungen meiner Empfindung folgen, frei und unabhängig schreiben würde, was mein Herz mir eingibt. Ich soll fort von meiner Familie, von meinen armen Kindern in dem Augenblicke, da ich im Stande wäre, für ihr Wohl besser zu sorgen! Habe ich nicht gesagt, dass ich dass Requiem für *mich* schreiben würde!» — —

I 1791 afsluttedes dette altfor korte, men intenst rige kunstnerliv efter 35 aars næsten uophørligt arbeide. I en fattiggrav sænkedes den store mester, der, i sit liv saa lidet paaskjønnet, i sin død forglemt, gjennem sine udødelige toneverker har skabt sig et lysende og varigt eftermæle. —

Fra væggen i Mozartstuen skuer hans portræt os imøde; mesteren med de dybe tindrende øine, under hvis hænder tonerne i mægtig brusende akkorder vælded frem; verdenskunstneren, der i sig forened de mangfoldige, altomfattende egenskaber, der har gjort hans kunst international; mennesket med det fordringsløse sind og det varme hjerte; skjønhedens og kjærlighedens tolker — Wolfgang Amadeus Mozart.

Januar 1906.

— *M. M.* —

BILLEDER FRA ISLANDS KRISTELIGE LIVSUDVIKLING.

Af *G. Hjaltason.*

I. Troslivet før kristendommens indførelse.

Man har havt mange falske meninger om islandske forhold. En af denslags meninger er den, at kristenlivet i Island skulde have været og skulde være endnu den dag i dag ringere end paa mange andre steder. Hele Islands historie godtgjør denne menings urigtighed. Vankundigheden er aarsagen til saadanne meninger.

Folk her i Norge ved saare lidet om Island. Og om aandslivet hos os, især da det kristelige, ved de allermindst. Og ikke blot almuen, men ogsaa lærde folk her i landet er rene børn i sit kjendskab til broderfolket paa øen. En af aarsagerne til denne uvidenhed er sikkert den, at *vor gamle kristelige bogverden* og den allerstørste del af vor senere tids litteratur ikke har været oversat paa de nordiske sprog. *Men hvad er da Islands gamle kristelige bogverden?* Det er «Biskupasøgur». Disse bøger er saa store som tre fjerdedele af bibelen, og de handler mest om det kristelige livs udvikling deroppe ligetil det 17de aarhundrede. Jeg er vis paa, at alle venner af kristelig kultur vil have gavn og glæde af at lære vor ældre og yngre kristelige udviklingssaga at kjende. Derfor vil jeg prøve at give nogle billeder af den.

Men hvorledes var da troslivet paa Island før kristendommens indførelse? En stor del af de gamle islandske landnamsmænd var Asadyrkere. Og nogle af dem var meget sterke og ivrige i sin tro. *Torolv Mostraskegg* helligede Tor et fjeld. «Der maatte intet levende væsen dræbes. Ingen maatte se paa fjeldet, som ikke havde vasket sig i forvejen». Andre havde mer eller mindre sterk tro paa *skjælmen*. Det var etslags uklar forsynstro hos dem.

Nogle var fuldstændige fritænkere, de bare troede paa sin egen kraft. En saadan mand var *Hjørleif,* broder til *Ingolf,* som var Islands første virkelige nybygger. Hjørleif vilde aldrig ofre til guderne.

Nogle troede paa én gud. Saadanne folk var Torkel Maane og Ingemundssønnerne, dem har jeg omtalt i dette tidsskrift 1904, nr. 8.

Men enkelte af dem havde en temmelig blandet tro. Saaledes *Helge magre.* Han troede paa Kristus og nævnede sin gaard efter ham. Men Helge troede ogsaa paa Tor og paakaldte ham paa sjøreiser og ved andre farlige foretagender.

Endelig var der nogle *virkelig kristne.* Og de holdt trofast ved sin kristentro. En af dem skal have aaabenbaret sig for flere mennesker efter sin død, og folk holdt ham hellig. Dette viser os troslivets kraft.

II. De første kristendomsforkyndere i Island.

Torvald den vidførli (vidtbereiste) var en søn af Konrad, som var en brav bonde i Vatnesdalen paa Nordlandet. Torvald var et stedbarn, men dog en gjæv kar. Han var i opfostring hos en hedensk spaakvinde. Hans far gav hende straks nogle penge som opfostringsløn. Hun vilde ikke have dem. Han undredes og spurgte: «Hvorfor ikke?» Hun svarede: «Disse penge har du taget som altfor høi landskyld og alfor høie renter». Da kom han med andre penge. Dem tog hun. Han spurgte hvorfor hun vilde have disse penge fremfor hine. «Jo, svarede hun, de er retfærdig eiendom, thi dem har du arvet. Men din søn vorder en mild og retfærdig mand, derfor passer det daarligt at lade ham leve af blodpenge». Og det gik som hun spaaede. Torvald voksте til og var en sterk og staut kar. Da reiste han til Danmark, kom til Svein Tveskjæg, fulgte ham paa vikingtog i flere aar og viste sig altid som en ædel, vis, kraftig og modig kjæmpe. Han var da en hedning, men levede dog som en kristen. Thi alle de penge han fik, gav han til de fattige, eller brugte dem til at løskjøbe krigsfanger. Og naar han selv tog uvenner tilfange, saa sendte han dem hjem til deres fædre eller frænder. Der fortælles, at Torvald og kong Svein var fangne begge to paa en gang. Seierherren vilde frigive

Torvald, thi han havde før løskjøbt seierherrens sønner. Torvald sagde: «Nej, jeg vil dø her, medmindre kongen og hans mænd faar den samme frihed som jeg». Og saa fik de alle frihed.

Efter mange reiser kom Torvald til Tyskland. Der traf han en biskop, som hed *Fredrik*, han kristnede Torvald. Og denne bad biskopen følge sig op til Island og hjælpe sig til at kristne Torvalds forældre og frænder. Det gjorde bispen. De kom til Vatnsdalen og forkyndte troen i Torvalds hjem. Torvalds fader havde en stærk tro paa sin skytsaand, der boede i en sten. Derfor vilde han ikke lade sig døbe. Men bispen viste Konrad at skytsaanden var uduelig og ikke værd at tro paa. Da gav den gamle mand efter, og han tog troen og alle hans hjemmemænd undtagen hans anden søn Orm. Han holdt fast ved hedenskabet i nogen tid endnu. Bispen og Torvald reiste omkring paa mange steder og forkyndte troen. Det lykkedes dem at omvende ikke faa. Blandt disse var en høvding, som hed *Torkel Krafla*. Han var Tore Ingemundssøns fostersøn. Han havde hørt sin fosterfar og hans brødre tale om den Gud, som skabte sol og maane og stjerner. Han sagde straks til bispen: «Jeg vil ikke tro paa nogen anden Gud end den, som min fosterfader troede paa». «Ja vel», sagde bispen, «det er ogsaa ham, som jeg forkynder eder; men han har en søn». Og saa gik bispen videre, og fortalte om Kristus og hans gjerninger. Og følgen blev denne: Torkel lod sig døbe, og saa blev han en af dem, som bedst virkede for den kristne sag. Det er merkeligt, at denne bisp har aldeles fulgt den paulinske missionsmethode, saadan som den fremstilles i Apost. gj. kap. 17.

Han har bygget sin kristendomsforkyndelse paa det bedste i hedningernes sjæl. Han har knyttet den nye tro til hedningernes høieste ideal. Han har ikke overskaaret de hellige livsbaand, men brugt dem som bro fra det gamle til det nye. Og sæt saa, at beretningen om denne bispens kloge forkyndelsesmaade ikke er saa gammel som de andre islandske missionssagaer, er det dog vist: den tro, at det bedste i hedenskabet igrunden er noget af kristendom, den har været almindelig hos de gamle *vise* islændere. Og den har sikkert

været en af aarsagerne til, at det gik saa let at faa kristendommen lovtaget i aar 1000.

Men de sædvanlige asedyrkere har nok ikke ofte havt denne fagre filosofiske tro, som levede hos de vise og ædle Vatnsdøler.

Derfor var det ganske naturligt, at Torvald og bispen mødte stor modstand hos flere. De omvendte vistnok mange folk paa Nordlandet. Men paa Vestlandet gik det ikke. Folk der bare lo af dem og udskjældte dem. Saa forkyndte de troen paa Altinget. Der var modviljen størst. En af høvdingerne udskjældte Torvald og talte meget ondt om den nye tro. Og denne tale henrev folket. Den tændte i det hadets og forfølgelsens aand imod missionærerne. Man kjøbte skjalde til at digte nidviser om dem. Dette kunde Torvald ikke taale længer. Vikingeaanden vaagnede og vandt et øieblik seir over alle Torvalds ædle og kristelige følelser. Han blev sint og dræbte de to raa og spottesyge digtere. Han var som kong Olav Trygvason og saa mange andre sterke og mægtige kristne stridsmænd. Han mente ligesom de, at ogsaa tvang og hevn kunde bruges i troens tjeneste. Han blandede sin sag med troens sag. Men biskop Fredrik var af en anden mening. Han sagde: «En kristen mand bør ikke hevne sig, selv om han lider had og haan; men han skal for Guds skyld taale spot og fornærmelser». De reiste atter til Nordlandet, mødte der større modstand end før, thi folk angreb dem med vaaben og stene. De fandt det da rimeligvis klogest at bie en stund med forkyndelsen. De vilde ikke vove mere denne gang. Torvalds samvittighed nagede og svækkede hans tro paa sig selv og knækkede hans martyrmod. Bispen elskede freden noksaa meget, og maaske har de ment, at deres bortreise vilde afkjøle fanatismen, saa at de mange gode trospirer, de havde plantet, kunde faa fred til at vokse og skabe nyt liv i landet. Saa reiste de til Norge. Der traf Torvald paa høvdingen, som holdt den stygge tale mod ham paa Altinget. Torvald lod sin træl dræbe ham. Og Torvald gik til bispen og fortalte ham dette. Bispen svarede: «Nu maa vi skilles, thi du vil sent slutte med at dræbe folk». Og de skiltes. Bispen fór til Saksen. Torvald angrede bittert, han følte sig uskikket til at virke hos sit folk. Han saa, at han

manglede kristelig sagtmodighed. Han havde udgydt sine landsmænds blod, og derfor skammede han sig for at se dem. Han vilde heller forsøge at virke i et andet land, hvor han ikke havde gjort troen skam. Derfor reiste han til det hellige land, vistnok for at gjøre bod, saa til Konstantinopel, saa til Rusland. Der nedsatte han sig, der stiftede han et kloster, og der siges, at han mødte stor ære hos keiseren i det græske rige. Men aldrig kom han mer til Island.

Torvald og Fredrik har banet veien og ryddet vildmarken for de senere forkyndere i Island.

III. Olav Tryggvasons missionærer.

Omtrent 10 aar senere forkyndte *Stefnir* troen. Han var ogsaa en indfødt. Han mødte straks modstand, men derved øgedes hans trosiver endnu mere. Han nedbrød de hedenske helligdomme. Dette gjorde hedningerne rasende, de forfulgte ham, saa han var nødt til at slutte og flygte fra Island. Dog brugte han aldrig vold imod mennesker.

Den anden forkynder, som Olav Tryggvason sendte til Island, var den tyske præst *Tangbrand*. Han var vild viking, men lidenskabelig religiøs. Han var dog en klog mand, og derfor satte han sig i forbindelse med nogle af øens bedste og viseste mænd. Blandt disse var *Gissur hviti, Hjalte Skeggjason, Hallur af Sida* og *Njàll*. Derfor gjorde han lykke i førstningen og døbte mange. Men saa derefter begyndte han med hevn og forfølgelser imod sine modstandere. Han dræbte flere mennesker, deriblandt to skjalde, der sang nidviser om ham. Og han røvede der hvor han ikke fik kjøbt det han vilde. Saa reiste han til Norge og anklagede islænderne for kongen. Sig selv anklagede han ikke, thi han havde intet af Torvalds samvittighedsfuldhed og ridderlighed. Han var hensynsløs og raa. Kongen troede paa hans ord og lod tage mange islændere og sætte dem i lænker. Men *Gissur* og *Hjalte*, som dengang var i Norge, bad for sine landsmænd og sagde, at Tangbrands ugjerninger var skylden i at folk satte sig imod ham. Og Gissur gav kongen endvidere haab om, at landet nok skulde kristnes, hvis man bar sig menneskeligt ad. «Thi det», sagde Gissur, «høver ved hedenske og grusomme folk, at gaa til dem med vise raad og dog med

mildhed og sagtmodighed — jo haardere og taprere folket er, desto større mildhed bør man vise». Gissur havde stor tro paa mildhedens magt, kun kjærligheds ild kan smelte sjælens is, mente han.

Saa lovede Gissur og Hjalte at de skulde tage paa sig at kristne landet. De var ogsaa netop de rette mænd dertil. Gissur var en mægtig høvding, som alle havde stor respekt for. Han var en begavet mand, som elskede oplysning og fremskridt, han var ogsaa ædelmodig og forsonlig, og han var en alvorlig kristen, som var rede til at ofre noget. Hjalte lignede ham i disse egenskaber, men var endnu mildere. Han tilgav og hjalp sin dødsfiende. Han og Gissur reiste saa til Island, og de havde en norsk prest med sig. *Gissur* og *Hjalte* holdt en lang og vældig tale paa *Altinget*. Der var jo som ellers samlet mange hundrede af øens høvdinger og desuden en hel del andre folk. *Deres* tale imponerede forsamlingen saa meget, at ingen vovede at modsige *dem* offentlig. Ingen turde eller vilde digte nidviser om saadanne store ædlinger. Men alligevel var der mange høvdinger, som sagde som saa: «Vi skal ikke leve i samfund med de kristne, men vi vil danne en stat i landet for os selv». De kristne sagde ogsaa det samme. Da kom en mand og fortalte om, at et vulkansk udbrud var begyndt der i nærheden. Hedningerne mente, at det var et tegn paa de gamle guders vrede. Men en høvding, vistnok en fritænker, spurgte: «Paa hvem var vel guderne vrede, da denne lavamark brændte, som vi nu staar paa?» Altinget stod jo paa lava. Derpaa kunde ingen svare. De kristne fik en hedensk høvding, rimeligvis ogsaa en fritænker, til at mægle mellem de stridende. Han bad om betænkningstid og fik den. Hedningerne vilde ofre 8 mænd til guderne, og de bad guderne om at stanse kristendommen. Men Hjalte og Gissur sagde: «Hedningerne giver sine guder altid de værste mennesker, men vi vil give Kristus de bedste iblandt os. Vi vil ogsaa vælge 8 mænd som skal ofre sig, ikke til *døden,* men til at *leve* et helligt liv». Og disse to høvdinger gav sig straks hen som et saadant offer til Gud, og saa kom 6 andre. En af dem var Orm, Torvald den vidførles broder. Disse 8 skulde leve et mønsterliv og virke af alle sine kræfter for den kristne sag.

Saa kom den hedenske høvding og oplæste sin mæglingslov. Den skulde gjælde som kristelig grundlov i landet. Dens kjerne var saaledes: Alle islændere skal døbes til troen paa den treenige Gud, men have lov til at dyrke de gamle guder i løn, og de gamle love om børneudsættelse og hestekjødspise skal vedblive. Men strafbart skulde det være at vise hedenskabet offentlig. Hedningerne var dog ikke rigtig fornøiede med denne mellemvei. Men de fandt sig dog deri. Og alle folk paa dette Alting blev døbt med det samme. (Aar 1000 efter Kristus).

Men hvorfor gik det saa raskt og fredelig med kristningen? Hvorfor fandt folk sig i denne besynderlige mægling? Som før sagt, var der straks paa landnamstiden mange forskjellige anskuelser herskende i landet, ogsaa fritænkeri. Denne forskjellighed og denne frie tanke bragte asetroens grundvold til at ryste, og den forfaldt mere og mere. Landets ædleste og største tænkere fandt sit livs og sin tros ideal i nær slegt med kristendommens hovedtanker. Og disse tænkere var høvdinger, som havde den største indflydelse i landet. Fædrelandskjærligheden var sterk og levende hos alle partier. Derfor var det som talt ud af folkets hjerte, da mæglinslovens forkynder sagde paa Altinget: «Lad os alle have én lov og én skik; thi hvis vi sønderslider loven, saa sønderslider vi landsfreden».

Men det omtalte hedenskab, der var tilladt i loven, blev dog afskaffet nogle aar derefter. Folket voksede fra det lidt efter lidt og voksede sig sterkere og sterkere ind i kristendommen. Thi straks 10—12 aar efter dens indførelse ser vi, at *Flose,* som jo ikke var nogen mønstermand, føler dybt det ukristelige i at hevne med brand. *Høskuldr* beder for sine banemænd som en Stefanus. *Njàll* holder kristelige trøstetaler midt i selve baalet og dør med evighedens ro. Hans aasyn forklares i døden. *Skarphèdinn,* Islands stolteste og haardføreste kjæmpe, brænder sig med korsets tegn paa bryst og ryg for at straffe sig for sin synd og vie sig til et evigt liv. *Hallur af Sida* lader sin kjæreste søn være ubødet for at kunne forsone de stridende paa Altinget 1012. De to dødsfiender *Flore* og *Kaare* giver hinanden det hellige fredskys og bliver derefter trofaste venner. Se herom i Njàls

saga. Den kjække, fagre og livsglade *Kjartan Olafsson* faster ofte, og det saa strengt, at folk undres over, at han kan leve saalænge uden mad, og man gjør sig lange rejser for at se ham i en saadan tilstand. Han vil ikke verge sig imod sin troløse ven, men tager rolig imod dødshugget af hans haand. Flere eksempler paa kristelige enkeltmænd behøver jeg ikke at anføre. Det bedste bevis paa kristendommens magt er *fredstiden,* som snart oprandt. Omkring 1030 ophører alle blodige kampe. Fredstiden vedvarer i 90—120 aar. Den politiske magt blev nok i aar 1004 delt paa nogle flere hænder end før, og man vil heri finde en fredsaarsag. Men denne demokratiske magtdeling er rimeligvis bare en virkning af kristendommen. (Forts.).

EN PROTEST.

I januarheftet af «For kirke og kultur» findes et stykke betitlet «En læstadiansk gudstjeneste» i artikelserien «Fra Ishavets kyst». Mod den heri indeholdte omtale af læstadianerne og de læstadianske prædikanter finder jeg det fornødent at nedlægge protest.

Det kan være beklagelig nok, at der ofte i dagbladene kan læses lignende skildringer af læstadianske møder, men naar det fremkommer i et blad som «For kirke og kultur» bør det ikke faa staa uimodsagt.

Det er fuldt forstaaeligt, om de læstadianske møders støiende karakter vækker uvilje hos tilskueren. Men dette berettiger en ikke til at latterliggjøre læstadianerne saaledes som det er skeet i nævnte artikel. Og latterliggjørelse — eller om man vil: haan — er det, naar der siges:

«Naar lapperne hyler rigtig godt paa sine opbyggelsesmøder, tror de, at de gjør noget Gud velbehageligt; det er deres bodskamp, — det skal være symbol paa de fordømtes pine i helvede».

Og aldeles utilbørligt er det at insinuere om de to navngivne prædikanter Olle Goskamo og Aba-Hans, at de under et pusterum havde været i et sideværelse og styrket sig ved samovaren «— og kanske med lidt votka (brændevin) ogsaa».

Udtalelsen er ret og slet en insinuation.

Mod den læstadianske absolutionspraksis kan der visselig reises mange berettigede indvendinger, og artikelens omtale af Aba-Hans og Volle-Bigga peger netop paa et farligt punkt. Men det er alligevel utilstedeligt at give til bedste en saadan skildring af Aba-Hans og Volle-Bigga, at enhver maa faa det indtryk, at Aba-Hans er en hykler. Det gaar ikke an i et kirkeligt blad at omtale en navngiven, i vide kredse kjendt og agtet prædikant paa den maade.

Naar jeg har fundet det paakrævet at fremkomme med ovenstaaende bemerkninger, da er det for det første, fordi den læstadianske vækkelse efter min formening baade har været og er til stor velsignelse for menighederne her i de lappiske og kvænske distrikter og derfor ikke uimodsagt bør skildres saa ensidigt som skeet; for det andet fordi en saadan skildring ad saa mange veie kan komme tilbage til de omtalte personer og derved bidrage til at lægge stene iveien for de prester, der, som undertegnede, gjerne søger tilknytning til det gode og sande, som vækkelsen faktisk indebærer.

Ære være den læstadianske vækkelse for alt, hvad den har udrettet trods sin ensidighed, sneverhed og forkjætring af anderledes tænkende.

Karasjok prestegaard 8—2—1906.

Kristian Nissen.

Redaktionen skal i anledning af ovenstaaende bemerke, at vi opfattede det nævnte stykke som en poetisk skildring med virkelighed som baggrund, og derfor ikke havde anelse om at virkelige personer var nævnt ved navn. Det sidste beklager vi som en utilbørlighed.

NYE BØGER.

O. Thune Jacobsen: **Gennem modsætninger.** Et forsøg paa at forstaa tiden og livet. Kjøbenhavn 1905. Gad. 384 sider.

Det problem der har lagt forfatteren af dette verk pennen i haanden, er det gamle, og evig nye, om forholdet mellem tro og viden, eller, med andre navne, romantik — realisme, idealisme — positivisme.

Forf. gjør historisk rede for problemets stilling lige fra de ældste tider, da det (hos grækerne) endnu stod udenfor mennesket og ikke var «gaat dem til hjerte», gjennem renæssancen, da det flyttede ind i menneskets egen aand, og oplysningstiden, til vor tid med dens eiendommelige stilling til det. Herunder leverer han da sin kritik af de forskjellige retninger paa filosofiens og theologiens omraader, som har optraadt enten med fordring paa at kunne løse det, eller som omvendt har villet bevise umuligheden heraf. — Tilsidst antyder forf. selv et forslag til en løsning af det omtalte problem.

For nu straks at begynde med det sidste, saa er det jo unegtelig en dristig tanke at vove et saadant forsøg overfor den nulevende slegt, der befinder sig under specialvidenskabernes og realismens himmeltegn. Og det kan heller ikke siges at det er lykkedes forf. at gjøre det sandsynligt for os, at en nærmere granskning af Kristus som menneskehedens centralpersonlighed skal blive den «centralvidenskab» som skal udløse tilværelsens skjulte kræfter. Der lader sig vel neppe fra Kristus trække linjer i den retning. — Og desuden: hører ikke problemet *blivende* med til en verden hvor erkjendelsen er stykkevis?

Maa saaledes anmelderen i bogens sidste, forøvrigt temmelig korte, parti skille følge fra forf., saa har det til gjengjæld været interessant at være i selskab med ham

gjennem den foregaaende udvikling. Det er med meget udbytte man hører hans intelligente karakteristik og kritik af tidens forskjellige aandsbevægelser; det hænder at forf. i et træffende billede bringer os dem nærmere ind paa livet end det ofte ellers sker i en længere udredning. Selv aandsfænomener man tror at kjende noksaa godt, faar man ofte se i en ny og eiendommelig belysning.

Man kan vistnok her og der være uenig med forf. For nærv. anmelder har saaledes Ritschl større og Kierkegaard mindre betydning for den *tankemæssige* løsning af problemet tro — viden, end forf. tillægger dem. Men hvad enten man er enig eller ikke: vækkende er bogen, og værd at læse for enhver der har interesse for tidens tanker.

C. Dr.

D. Thrap: **Wilhelm Andreas Wexels, Livs- og Tidsbillede**. En mærkelig og kjærkommen bog. Den lærde kirkehistoriker giver os et klart og fyldigt billede af en af vore ypperste presteskikkelser, af hans religiøse udvikling under paavirkning af Hersleb og Stenersen, brødremenigheden og Grundtvig, af hans ungdoms ridderlige kamp mod rationalismen, af hans venneforhold til haugianske ledere i Christiania, af hans rige preste- og forfattervirksomhed og af stormene i hans liv under angrebene af Olaus Nielsen og professor Johnson. Og sammen med skildringen af Wexels faar vi oplysninger om en mængde af tidens mere fremragende mænd og om saa meget af hvad der dengang aandelig var oppe. Bogen er virkelig ikke blot et livsbillede, men ogsaa i ikke ringe udstrækning et tidsbillede, en skildring af det aandelige liv i det første halve aarhundrede af vor selvstændighedstid.

Med ægte samlerflid er masser af nye oplysninger skaffet tilveie fra alle slags utrykte kilder; særlig nævner jeg arkivet i Herrnhut med dets indberetninger fra brødremenighedens forstander. Bogen er et kildeskrift af rang for norsk kirkehistorie. Men til trods for de mange brudstykker, hvoraf stoffet er hentet sammen, er læsningen af bogen overmaade tiltrækkende og billedet af Wexels helt. Kun en sjelden gang bliver fremstillingen noget utydelig, idet for-

fatteren et øieblik synes at glemme, at læserne ikke er saa vel inde i tiden og omstændighederne, som han selv.

Særlig merke lægger man jo til bogens omtale af professor Johnsons angreb paa Wexels, og dobbelt i denne tid, da vi er vidner til et angreb paa nulevende theologer, som i flere retninger er et sidestykke. Først faar vi af forfatteren en skildring af Olaus Nielsens og hans fællers fanatiske stormløb mod Wexels og Grundtvigianismen, «den kirkelige anskuelses kristendom, der er og bliver en af djævelen opdigtet kristendom». Til det slutter sig saa ogsaa voldsomme anker mod «statskirken med alle de falske lærere», saa der kunde være grund til at frygte for en stor kirkesplittelse. Men dernæst gjøres der rede for, hvorledes professor Johnson stiger ned af sin videnskabelige lærestol og træder ud i det praktiske kirkeliv. Han tager selvfølgelig afstand fra Olaus Nielsens voldsomme personlige udtalelser. Men overfor Wexels stiller han sig alligevel paa hans side, paa samme tid, som han tager vaabnene ud af hans hænder og fører kampen over paa rent theologisk omraade. I denne kamp støtter han sig til bevægelsen blandt det vakte lægfolk, og støtter til gjengjæld den. Og det lykkes ham paa én gang at hindre den grundtvigske aandsretning fra at trænge videre ind i Norge, og at afvende faren for den truende kirkesplittelse.

Fremstillingen lægger her som overalt ellers vinn paa at være upartisk. Men der gaar alligevel gjennem hele bogen en sterk kjærlighed til den mand, hvis liv den skildrer.

Chr. Bruun.

Horns prækener. Den dybe og originale tænker, garnisonsprest dr. *E. F. B. Horn,* fik døie den skjæbne, som ofte rammer de mere selvstændige: han blev længe overseet. Først i sine siste aar, da han var forflyttet til Kristiania, trængte han igjennem.

Men han blev aldrig nogen partimand, og det er vel grunden til den eiendommelig vekslende skjæbne, som har fulgt hans *prækensamling.*

Det var den bekjendte nordhavsfarer *Svend Foyn,* hvem vi først og fremst skylder, at disse prækener blev trykt.

Han bad nemlig dr. Horn om tilladelse til at lade en stenograf nedtegne en aargang i selve kirken. Siden fik man en forlægger paa en ligesaa eiendommelig maade: en falleret hotelvært fra en af smaabyerne ved Kristianiafjorden trængte haardt levebrød og bad dr. Horn om tilladelse til at forlægge den stenograferede prækensamling. Horn *skjænkede* hele forlaget til hotelværten, og fra nu af tog denne sig ivrig af bogens udbredelse, idet han personlig gik omkring og falbød den til de faste tilhørere i garnisonskirken. Den fintfølende prest fandt imidlertid en slig fremgangsmaade altfor amerikansk, og da første oplag var udsolgt, fik han sig derfor en ny forlægger til det næste, nemlig Aschehoug & Co.

Imidlertid kom alle Jansens smaa prækensamlinger, og den moderne teologi holdt sit indtog. Dr. Horn blev hjemkaldt, og da han, som sagt, aldrig blev nogen partimand, er hans prækener atter kommet i skyggen. For den moderneste retning er han rimeligvis for ortodoks, for den Heuch'ske for ny i hele sit udtrykssæt.

Saaledes er det da gaaet til, at prisen paa samlingen nu er *betydelig nedsat,* nemlig til kr. 1,60.

Det er derfor, jeg føler trang til at henlede opmærksomheden paa den. Jeg tror, det vilde være til stor velsignelse om dr. Horns prækener blev udbredt. Deri er jeg enig med gamle Svend Foyn, som sendte adskillige eksemplarer med sine nordhavsfarere til brug for mandskabet. Alvor, dybde, friskhed, gammeldags kristendom i ny og lettilgjængelig form, — en rigdom af tanker lagt tilrette for hverdagslivets brug, — det er egenskaber, som udmærker dr. Horns prækener. De er korte og vil følges med opmærksomhed af en familiekreds, børnene iberegnet.

Og naar man under det nuværende kirkelige røre søger en generalnævner, da vil, kan hænde, dr. Horns prækener hjælpe til at finde en saadan.

Johannes Brochmann.

Bøger anmeldte af *L—h:*

Hendrik Steffens: **Indledning til filosofiske forelæsninger.** (Gyldendal, Nordiske. 3 kroner).

Det var egentlig med den norske by Bergen som udgangs-

punkt, at Steffens 1794 begyndte sine tornefulde vandreaar, — der dog fik en saa utænkt straalende afslutning i Jena, hvor han i forbund og samliv med Wieland, Schelling, Herder, Fichte, Schiller og Goethe fik større lys over sin hvileløse trang til at finde aanden bag det haandgribelige, enheden i det mangfoldige, sammenhængen med og maalet for tilværelsen, samt gudsbilledet som midtpunkt for sit væsen.

Overfyldt af nye tanker, ungdomssikker paa deres seier, kom han tilbage til Kjøbenhavn, hvor hans meninger først vakte modsigelse, men senere tændte genier som Oehlenschläger og Grundtvig. Fulgt af Kamma Rahbeks kjæreste broder, *Carl Heger,* og af hendes svoger Adam Oehlenschläger gik Steffens i november 1802 hen til Ehlers kollegium for at holde sin første forelæsning, mens de tre venner neppe kunde komme frem gjennem folketrængslen.

I disse forelæsninger holdt Steffens frem de tanker, vi løselig har nævnt ovenfor; han rev ned paa de fleste af tidens guder: dens digtere, Kotzebue og Lafontaine o. l., dens filosofer, Rousseau og Voltaire, fremfor alt tidsaanden: *rationalismen,* — mens poesien løftedes op baade som halvgud og lægedom for tidens brøst.

Allerede før disse forelæsninger var Oehlenschläger vakt til overvældende bevidsthed om sit digtergeni ved det døgnlange samvær med Steffens, men han følte alligevel, hvorledes digtervingerne vokste, mens han under forelæsningerne sad nede i salen blandt tilhørerne.

Det blir her for langt at gjentage fra vor skolelærdom alle navne paa de nordiske stormænd, der vaktes til bevidsthed ved Steffens; der kan maaske mindes om, at i Norge blev det *Henrik Wergeland*, som i sit «Livs Alfa og Omega», — som Hartvig Lassen kalder hans kjæmpeverk, **«Skabelsen, Mennesket og Messias»**, ogsaa viste paavirkning af Steffens' livsanskuelse i sin digtning.

Hvorom alting er: Trods de hundrede aar er *Hendrik Steffens'* Indledning til filosofiske forelæsninger merkelige endnu; dernæst er verket et værdifuldt tidsdokument, som mere levende end de fleste bøger fra forrige aarhundrede meddeler os af tidens mest fremragende og længstkomne tankeliv blandt den germaniske folkestamme.

Jon Olafsons oplevelser som bøsseskytte under Christian IV, nedskrevne af ham selv.

Første bind af *Memoirer og breve* udgivne af *Jul. Clausen* og *P. Fr. Rist.* Oversat fra islandsk af S. Bländal. 246 sider stor oktav. (Gyldendal, Nordiske. Pris 5,00).

Efterat den islandske bondegut Jon Olafson er draget paa eventyr, derunder har *tjent* Christian den fjerde som bøsseskytter og fulgt ham paa nogle Norgesreiser og andetsteds, — vender han tilbage til Island, hvor han i høi alder optegnede sine livserindringer. Disse minder er delt i tre dele; det her udgivne verk er første del, ikke før offentliggjort i sin helhed.

Om end der klæber nogen overtro (snak om hekse og finnernes troldomskunster) og en del, helt forstaaelig, uvidenhed ved denne selvtegning, saa gir den alligevel indtryk af merkværdig iagttagelsesevne, sund fornuft og en paalidelig karakter. Dette ved siden af det friske ved en samtidig beretning gjør bogen særdeles interessant og levende for enhver, der holder af historisk læsning.

I vor tid er man kommet saa langt i human tankegang, ialfald er de smukkest udviklede i alle klasser naaet saa vidt i opfatningen, at der føles medynk med kropslig lidelse og respekt for medskabningers liv, saa intet bør spildes uden nødvendighed, og dyr, som maa dø, aflives mindst pinefuldt og hurtigst muligt.

Anderledes den gang; ogsaa dette øienvidne fra Christian den fjerdes tid bekræfter, at dens mest fremtrædende særmerke var grumhed og barbarisme. Det synes som en menneskelig krop ikke skulde have følelse eller et menneskeliv ikke eie større værd end en flue nutildags.

Saaledes blev hovmesteren paa kongens skib hængt under raanokken og fik kun efter de indstændigste bønner en «borgerlig» begravelse, bare fordi han under en rasende storm havde været «doven» nok til at være urenlig i forraadskammeret. Fem personer fandt sin død ved et giftmord, — ikke alene mordersken og den myrdede, — men ogsaa den kvinde der først gav forbryderne en advarsel, dernæst det menneske som kjøbte giften, og endelig den stakkars barnepige, «et deiligt menneske» kalder Jon Olafson hende, som

fuldstændig uskyldig bragte den myrdede giften. Hun var for retten fire gange, et halvt aar varede proceduren, mange gik i forbøn for hende — men halshugget blev hun. Ganske tørt nævnes ogsaa, at tre hekse, deriblandt en fornem frue, blev brændt paa Sjælland aaret før han kom til Kjøbenhavn, men han husker ikke engang hvad de havde gjort.

Endnu et, men mere muntert træk: Jon Olafson med kamerater havde en formiddag gjemt sig bort i en skjænkestue istedetfor at møde paa Tøihuset; de blev opdaget, spændt i jern ude paa isen, overheldet med hver sine 24 læderspand koldt vand, der selvfølgelig straks frøs til is. Saaledes blev de siddende med frosne lemmer indtil de benaadedes. Ogsaa dette fortælles som den mest naturlige foreteelse, kun erindret fordi en god mand byttede sin varme pelshue med Olafsons isede hat.

Billedet af Christian den fjerde træder tydelig frem for os i Jon Olafsons erindringer, idet han viser sig som den samme glade drikkebroder og virksomme landsfader, som i vor historie, fuld af smuk retfærdighedsfølelse og trofast hjertelag for dem, som appellerer dertil.

Det literære foretagende, *Memoirer og breve*, udgivne af *Julius Clausen* og *P. Fr. Rist*, agtes fortsat; andet og særlig tredie bind lover udmerkede sager, saa vi maa haabe, at sagen vinder tilslutning ved rigelig udbredelse af dette første bind, saa det hele fortsættes. Udgiverne beder baade private folk som videnskabsmænd at levere bidrag ved at sende ind optegnelser, breve, memoirer eller give dem et vink, hvor de er at finde.

Ludvig den XV og Marie Leczinska. Oversat af *Minda Ramm Kinck*. (Aschehoug & Co. 3 kroner).

Der er ikke saa faa bogelskere, der hvert aar glæder sig til de populærhistoriske verker saisonen vil bringe. Naar en forlæggers valg falder paa et saa fremragende arbeide af den art, som den franske forfatter Pierre Nolhacs «Ludvig den femtende og Marie Leczinska», med undertitelen «Studier fra det franske hof», saa lykønsker læseren sig til en række interessante, udviklende timer i selskab med denne berømte bog, der her gives i norsk-dansk oversættelse efter originalens 10de oplag.

Da det er et populærhistorisk arbeide har oversættelsen udeladt originalens lærde apparater: kildeangivelser etc. Oversættelsen er bogen værdig; man merker snart at det ikke er en almindelig pen, der har foretaget den. Verket tæller 232 sider, godt udstyr og har helsides portrætter af begge hovedpersoner; af Marie Leczinska vistnok just det levende, merkelige billede, som *Camilla Collet omtaler.*

Læseren skuffes kun over at bogen ei blir færdig med sit emne, man vilde gjerne fulgt hovedpersonerne længer.

Et godt ord til hver dag i aaret.

Da løsrevne udtalelser af store mænd, samlede i bøger som «*Stjerneskud*», «*Evighedsblomster*» o. s. v., blot indbyder til humbug og overfladisk viden, havde anmelderen neppe seet i den lille bog med ovennævnte titel, nydelig og smagfuld i sit udstyr som alt dansk, hvis ikke bladene just var faldt op og noget af de bedste, mest kraftfulde ord, jeg har læst, helt afsluttede og ledsagede af nogen deilige religiøse vers af Danmarks store, faldt mig i øinene.

Saa endte dette kjendskab med at anmelderen paa det varmeste vil anbefale den lille bog, som til hver eneste dag i aaret har noget virkeligt at give sin læser, noget at leve og dø paa.

Anna Grane: **Backfische og voksne folk**. (Gyldendal, Nordiske. 2,50).

Denne bog fortjener at blive læst. Den giver billedet af et hjertegodt snilt barn, et dygtigt lidet menneske, med godt hoved og lyst, varmt sind. Der findes ikke den vanlige Backfischjargon i bogen, den er ikke optrukket efter Backfischbøgernes lirekasse men er en ligesaa spændende, morsom som god bog!

Vilhelm Bergsøe: **Under Palmer og Pinier**. Femte bind af hans erindringer. (Gyldendal, Nordiske. 3,50).

Nydelige naturskildringer er særmerket for denne del samt fortællingen om den fortsatte kamp mellem forfatterens kjærlighed til naturvidenskaben og det af overanstrængelse ødelagte legeme. Særlig er skildringen lunefuld og morsom af en udreise, hvor Bergsøe oplever alskens farer og eventyr, førend han naar maalet, just at faa undersøgt og konstateret det han vil, om et særeget fiskehoveds anatomi.

Læserne kjender forfatterens fængslende, lette fremstilling, og ved, at det ikke er nogen forherligelse eller fyldekalk i bogen; han vil kun sige sig selv, at den danner en udmerket fortsættelse til det foregaaende. Man ønsker kun mere.

Det følgende vil da formodentlig fortælle om brydningsaarene i literaturens verden, det som nu staar for tur til at fremkaldes i forfatterens erindring.

Gustav Frenssen: **Sandgrevinden**. Fortælling. Oversat af *Maren L. Rudolph.* (Gyldendal, Nordiske. 5,25).

Skuepladsen i *Gustav Frenssens* sidste oversatte roman *Sandgrevinden,* er det eiendommelige, for os nordboer saa fremmede Marskland, og dens optrædende personer de samme frisere, der fremførtes for os i forfatterens foregaaende bøger. Her i denne fortælling grupperes de forskjellige kjøbmandsfolk, jordbrugere og adelige omkring en tilsyneladende til undergang viet adelsslægt, der dog faar reist sig ved Sandgrevindens hjælp, et friskt skud paa den sygnende stamme.

«*Sandgrevinden*» giver vistnok ikke et saa stærkt indtryk af kraft, som den, der skabte *Jørn Uhl* og *De trofaste Tre.* Til gjengjæld er der noget ungt over bogens blide vemodige stemning, der indtager og rører og den romantiske historie er fortalt ligesaa spændende som en Marlitts novelle. Derfor vil Sandgrevinden faa sin hædersplads i alle de hjem der har glædet sig ved de før oversatte verker af den betydelige frisiske digter og prest med det rene, dybe og kjærlige fortæller-fysiognomi.

Sir Arthur Conan Doyle: **Micale Clarke.** Historisk roman. Autoriseret oversættelse af *Elisabeth Brochmann.* H. Aschehoug & Co. 5,00.

En usædvanlig morsom og velskreven bog. Som historisk roman betragtet jævnbyrdig med enhver literaturs bedste. Doyle forener historisk viden, fremstillingskunst og fantasi i en sjelden grad og spreder over det hele det rigeste lune.

Bogens unge helt, *Micale Clarke* er et ideal af en helt, sund og ren, mandig og gudfrygtig, lige stærk paa legeme og sjæl, urokkelig i sin ærlighed og omtrent uovervindelig i kamp, og dog saa naturlig.

Og kamp faar han nok af; i det urolige aar 1685 under

Monmouths oprør og blodige nederlag ved Sedgemoer samt flugten derefter. I levende billeder skildres et af de mest interessante tidsrum i Englands bevægede historie, puritanernes stivsind og glødende tro, det glimrende hof, Jeffreys blodige grusomhed. Folket kjæmpede for sin tro, men under daarlig ledelse og fik føle nederlagets frygtelige lidelser.

For vort folk, der fik de rette mænd paa den rette plads, er det gribende at se et saadant billede malet med Conan Doyles korrekte og dog fantasirige pensel.

Hall Caine: **Den fortabte søn.** Oversat af *A. Mikkelsen.* (Gyldendal, Nordiske. 5,75).

Af *Hall Caine,* den berømte engelske forfatter, hvis skildringer fra øen Man, — forfatterens literære opdagelse — har gjort ham til en rig mand og omtrent eneeier af denne merkelige landsdel — er der denne saison kommet to bindstærke oversatte fortællinger, hvoraf den ene er sendt os til anmeldelse.

Man maa have god tid, skal en *Hall Caines* bog blive læst paa rette maade, det kan ogsaa være at en nordbo studser ved den noget for brede og vidtløftige fremstilling, men læsningen lønner sig! En gudfrygtig aand, indtrængende menneskekundskab, et skarpt øie og øre, et stort og varmt hjerte, høisindede tanker og en overlegen tilkjæmpet ro præger denne mands forfatterskab.

Handlingen i *Den forlorne søn* er henlagt til Island; det er ganske eiendommeligt at træffe paa citater af Grundtvig og dansk-norske salmer og læse om tilstande og forhold paa vor gamle fædreø i en engelsk bog.

For barnepiger og mødre. *Veiledning i barnestel* af *Olaug Løken. Gjennemseet af barnelæge, Dr. L. W. Schibbye.* (Aschehougs forlag, Kristiania).

De kjendsgjerninger, at barnepigens hverv ofte kan blive vigtigere end baade skolens og præstens, — at der findes saa faa skikkede og opøvede barnepiger og saa mange overlæssede mødre, der ei magter at lære op, har været drivfjærene til at sende ud denne bog.

Det er rigtigt, at fru Løken har tilføiet mødre i overskriften. Jeg tænker mig, at den blir kjærest for disse. De vil være de første til at tilegne sig skriftets kyndige, kloge og kjærlige veiledning. Den burde findes i alle de hjem, hvor der er barn; thi der findes noget i den, som kan sætte frugt hos alle, som føler hvilket vanskeligt kald det er at være mor.

Vi mener ikke dermed, at den ikke ogsaa er for selve barnepigen. Men i barnepigens haand vil den ofte blive en dom over moderen og hjemmet. Kun hvor disse gode lærdomme er virkelighed, eller hvor der ingen mor er, vil barne-

pigen være den rette indehaver. Ellers er det mit raad til mødrene at skaffe sig bogen først, og prøve den paa sig selv; tør man da give den til barnepigen er det bra.

Bøger, sendt til redaktionen:

Ved takkegudstjenesten den 7de decbr. 1905. Prædiken af biskop *dr. Bang*. Kristiania. Johs. Bjørnstad.

I vår tids livsfrågor 2dra årgången 4: heftet: «**De sju världsgåtorna**». Några ord om försöken att uppdraga oöfverstigliga gränser för naturforskningen af *Hjalmar Öhrvall*, professor i fysiologi. Upsala. 50 øre.

Johannes Clausen: **Frimenigheden** historisk belyst. Forf.s forlag. Vonsild ved Kolding. 1 kr.

Egteskab og skilsmisse af *S. A. Sørensen*. Kristiania. St. Olafs trykkeri. 20 øre.

Den gamle pagts psamler oversatte af dr. *Jac. Chr. Lindberg*, forsynede med historiske og opbyggelige oplysninger til brug for menigheden ved Christen Møller. 2: hefte. København. Lehmann & Stage.

Tidsskrift for forsørgelsesvæsen og filantropi. Organ for offentlig og privat velgjørenhed. 1. aarg. No. 1. Udgivet og redigeret af P. Chr. Kæmpegaard. Dette tidsskrift vil bringe originale oplysende artikler og meddelelser om arbeidet paa de forskjellige til fattigvæsen og filantropi hørende omraader. Det vil udgaa i maanedlige hefter paa ca. 3 ark og koster 6 kr. aarlig. Udkommer i Aalborg.

Samfundssygdomme. Forelæsninger for jurister, afholdt første semester 1905 af *Ragnar Vogt* universitetsstipendiat i psykologi og psykiatri. Kristiania. Steen'ske bogtrykkeri og forlag.

De kristna och kriget. Två predikningar af *Alfred Mohn*. Öfversättning från franskan. Stockholm. Bonnier. 50 øre.

Prof. J. Jacobsen: **Om symboler og symbolforpligtelser**. Pio. Kjøbenhavn. 75 øre.

Om sjæleligt arbeide og sjælelig bygning. Udkast til en sjælelig bevægelseslære. Tredje del. Af *C. Lambek*. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding ved Marius Hægstad og Alf Torp. 2. hefte. 80 øre.

Christian Clausen: **Livskræfter**. En kort fremstilling af driftslivet hos den unge mand. Kristiania. Tvedte.

Prof. dr. Johannes Ording: **Om forskjellen** mellem den lutherske og den reformerte kristendom. I. Den rigtige grundbetragtning. II. Den lutherske kristendoms eiendommelighed. Kristiania. Grøndahl & søn.

Symra. En aarbog for norske paa begge sider af havet. Udgivet af Kristian Prestgaard og Johs. B. West. Decorahkommissionær. Olaf Norli.

Nytt kirkjublad. Hálfsmánadarrit fyrir kristindom og kristilega menning. (Nyt kirkeblad. Fjortendagligt tidsskrift for kristendom og kristelig kultur). Udg. af Jón Helgason og Thorhallur Bjarnarson. Reykjavik. 2 kr. pr. aar.

Rettelse. Da forf. ikke selv har havt anledning til at læse korrekturen, er et par meningsforvirrende trykfeil kommet ind i Johannes Brochmanns stykke «Kan vor kirke gjøre noget for turistlivet?» (januarheftet).

Side 27, 7de linje fra oven staar: skydsguttens *mod*. Skal være: skydsguttens *raad*.

Side 28, 8de linje fra neden staar: *under*tegnedes række. Skal være: *ind*tegnedes række.

Min lykke.

O Herre, jeg tror, de skal mættes engang:
hvert savn i min sjæl, som har hungret saa længe,
hver sorg, som har bævet igjennem dens strenge,
hver bøn, jeg som lykkebarn la i dit fang.
Nys flammed jo i mig en skjælvende glæde,
og tanken blev vugget paa fremtidens hav
i anende syner. — O Gud, jeg kan graate
af tak for det glimtende haab, som du gav!

Hvor smaat, ja, hvor smaat blir dog alt, jeg har stridt,
naar engang du kommer, min blussende lykke!
Min sorg blir som dugg fra et dæmrende tykke;
en daab for min fremtid blir det, jeg har lidt.
Og mødte mig hidtil helst smerte og jammer,
saa er det vel for, at mit jagede sind
des dybere siden skal nyde sin høitid,
naar himmelens fryd for mit liv ringes ind.

Min lykke! — Jeg tror, du skal komme engang, —
at sjælen skal finde de tindrende veie,
at sandhed og frihed skal bli den til eie —
mit liv bli en jubel, en kjærlighedssang.
Og skulde jeg finde dig først gjennem døden, —
hvad gjør det! En gang skal jeg favne dig jo:
Du smiler imod mig i anende drømme,
du gaar som en sang i min vaagnende tro.

Paul Kleppen.

PROFESSOR ODLANDS REDEGJØRELSE.

«Til trosfæller i den norske kirke» har professor Odland nylig udsendt et lidet skrift, som vel fortjener at blive lagt mærke til. Det fører med ét slag lige ind i midten af den kirkelige kamp her i landet. Og det viser os den mand, som vel bliver høvding for den ene af de kjæmpende flokker, baade i hans styrke og i hans svaghed.

Ligesom vort vakte lægfolk naturlig er fristet til kritikløst at sætte Odland altfor høit, saaledes er den dannede almenhed herinde i Christiania efter min mening tilbøielig til at dømme ham alt for strengt. Man ynder i almindelighed ikke kirkelige eller religiøse stridigheder. Og skal de endelig føres, saa kræver man i alle fald, at det maa ske med den aller yderste lempelighed og spagfærdighed. Selv de politiske blade, der jo slet ikke altid udmærker sig ved sin sagtmodighed overfor modstandere, er ikke sjelden aldeles oprørte over os syndefulde theologer, naar vi fører kamp.

Den strid, vi nu staar ved indgangen til, vil sandsynligvis blive baade langvarig og skarp. Der kan derfor nok være grund til at sige nogle ord om kirkelig kamp i sin almindelighed.

Naar der bryder frem en ny aandsretning, en ny skole, i kunst eller bogverden, da ved nu alle mennesker, baade at det kommer til kamp mellem det nye og det gamle, og at en saadan kamp nødvendig maa til. Der blev ikke sparet paa stærke og hvasse ord i striden mellem romantik og realisme. Begge retninger elskede kunst, poesi og skjønhed. Men de saa paa dem med saa forskjellige øine, at de paa begge sider ofte nok fór frem mod modstanderne, som om de var de værste fiender af sand kunst. Og ligedan gaar det jo i politiken og paa andre omraader. Høire og venstre elsker begge fædrelandet. Og i grunden ved vi jo allé, at vi ikke kan undvære nogen af dem, og heller ikke brydningen imellem

begge. Og alligevel kan de stundom behandle hinanden, som — — ja, som høire behandler venstre og venstre høire.

Nu i denne tid bryder der hos os frem en ny theologisk og kirkelig retning. Og saa mener man, at det kan gaa af uden kamp! Eller er det det, man vil, at der *aldrig* skal komme noget nyt frem paa kirkeligt omraade?

Nei, kamp maa der til, og alvorlig kamp. Thi det er store værdier, der strides om. Der findes folk, der mangler al sans for kunst og poesi; for dem er jo en brydning, som den mellem romantik og realisme, bare slag i luften. Og der er dem, som mangler al sans for religion; for dem er en kirkelig kamp, som denne vor, bare strid om ord. Men i virkeligheden gaar religionen dybere ind i menneskesjælen, end baade kunst, poesi og politik. Og der er i alle fald en mulighed for, at den kirkelige kamp, vi nu staar ved indgangen til, kan komme til at gribe dybere ind i folkesjælen her i landet, end baade vore politiske og kunstneriske og literære rivninger.

Og en kirkelig kamp stiller sandelig ikke mindre krav hverken til karakter eller til tankestyrke, end en politisk eller kunstnerisk eller literær. Og man skal vide det, at ogsaa her er det staalklinger, som krydses, ikke bare silkehandsker, som klapper hinanden.

Ogsaa kampene om politik og kunst har sin moralske side, og vi ser derfor ikke sjelden, at indignationen, den sædelige harme vil spille med ind. Men en helt anden plads indtager moralen selvfølgelig i kirkelige kampe. Og det er saa langt fra at den sædelige harme der paa forhaand lader sig lukke ude, at den snarere maa siges at høre naturlig med.

Og da vil dommen over Odland falde ikke lidet mildere, end den ofte gjør inden de dannede kredse i Kristiania. Der er stærke anker, som med rette lader sig føre mod hans kampfærd. Men først og fremst skal det dog siges: han fører kampen for det, der for ham er hellig overbevisning, *som en mand.*

Der er mere rum for moralsk harme i en kirkelig strid end i nogen anden. Derfor er fristelsen til uretfærdighed og fanatisme ogsaa større. Men saa er der rigtignok ogsaa

kræfter med i spillet, som skulde kunne danne stærkere værn mod det slags udskeielser, end paa andre omraader.

Den kirkelige kamp skal føres med fuldt alvor og eftertryk. Man har baade ret og pligt til at paavise de skadelige følger, som en skjæv aandsretning vil føre med sig for hele folkets religiøse liv. Men paa samme tid har man den opgave, at man heller ikke under kampen skal træde kjærligheden for nær.

Og dette sidste vil her i landet først og fremst sige det, at begge de kjæmpende flokker har at se paa hinanden som kristne mennesker. Vi skal aldeles ikke godkjende alt muligt som kristendom. Ligesaa vist som vi ikke tør aabne tyve og røvere, drukkenbolter og skjørlevnere nogen adgang til Guds rige, ligesaa lidt tør vi kalde den en kristen, som negter Kristi opstandelse. Men den, som af hjertet holder fast ved det der er kjernen og hovedsagen i Jesu Kristi evangelium, ham holder vi for en kristen, selv om han kan være hildet i mange slemme vildfarelser. Og enten vi nu er grundtvigianere eller ikke, saa tænker jeg vi kan enes om, at den apostoliske trosbekjendelse, som lyder ved vor daab, kan være et praktisk og godt brugbart udtryk for hvad der er kristendommens hovedsag og kjerne. Den som bekjender denne apostoliske tro, den som af hjertet tror, at Jesus af Nazaret er Guds enbaarne søn, vor Herre, at han er opreist fra de døde den tredie dag, som tror, at han selv og vi alle skal møde for Jesu domstol og faa vor evige skjebne afgjort af ham — en saadan rækker jeg med glæde kristen broderhaand, selv om han paa samme tid paakalder Jomfru Maria, eller viser sig som en arg bibelkritiker, eller er gjendøber.

Og her i Norge bekjender begge de stridende flokker med én mund denne apostoliske tro. Og derfor har de ogsaa gjensidig at se paa hinanden som kristne. Selvfølgelig findes der inden begge leire uægte brødre. Men lige saa sikkert findes der, Gud ske tak! inden dem begge ægte kristne. Og den som under striden glemmer dette, han krænker kamploven, den kristne ridderlov.

Det er tre ting, Odland anker over hos den nye retning: den er efter hans mening reformert i sin lære om sakramen-

terne, den vil ikke sige, at Kristi person er en sammensætning af to naturer, og den fører urigtig lære om synd og naade.

I det første har Odland efter min opfatning fuldstændig ret. Det er Calvins syn paa sakramenterne, de nyere fører ordet for. Og det stemmer hverken med vor kirkeafdelings bekjendelse eller med den hellige skrift. For nogle aar siden var det rigtignok i Tyskland høieste mode at mene, at dette var bibelsk lære. Men nu holder det allerede paa at blive temmelig gammeldags. Det gaar saa tidt saa her i landet: det som hos os gjælder for flunkende moderne, er ikke andet end en mode, som i sit hjemland skal til at aflægges. Men endnu kan der selvfølgelig — som i tidligere aarhundreder — føres dygtigt forsvar for Calvins sakramentlære, om den end ikke særlig kan tage den *nyeste* fortolkning til indtægt for sig. *Der* venter jeg derfor ikke, at vore «moderne» saa let vil opgive sine paastande. Men at disse paastande netop er de ægte *lutherske,* det haaber jeg nok, de med tiden vil høre op med at sige. Paa mig og paa mangfoldige andre gjør alt hvad de i denne retning skriver, ikke andet end et halvt latterligt og halvt pinligt indtryk.

Anderledes er det med den næste anke, som Odland fører. Professor Ording har udtalt, at han ikke «tænker sig Kristi person som en sammensætning af to naturer». Det skal efter Odlands mening tyde paa, at han ikke har nogen fuld tro paa Kristi guddom. Men det er en løs grund for saa svær en anke. Der er mangfoldige mennesker, som tror, at Jesus Kristus er sand Gud, født af Faderen fra evighed, og som alligevel har sin store vanskelighed med de gamle dogmatiske udtryk om de to naturer og med saa mange andre af de gamle kirkelige formler. En formel, som for halvandet aartusinde siden var det træffende og nærliggende udtryk for tanken, kan lettelig føles *meget* fremmed for nutidens mennesker.

Og heller ikke den anden grund, som Odland fremfører for denne svære anke, holder stik. De fire professorer har i «Morgenbladet» overfor et der fremsat spørgsmaal givet et svar, som han ikke finder tilfredsstillende. Nu kunde man visselig nok have ønsket, at svaret havde været klarere, saa at det paa forhaand havde afskaaret enhver mulighed for tvetyding. Men noget urigtigt har selvfølgelig heller ikke

professor Odland kunnet paapege i det, da det alene holder sig til den anden trosartikels ord. Og da faar han vente med sin mistænkeliggjørelse, til han har noget sikkert at holde sig til, og ikke hefte sig ved, at et nærgaaende spørgsmaal ikke har faaet et helt ud fyldestgjørende svar.

Men en endda større vægt lægger Odland paa den nyere retnings lære om synd og naade. «Her staar vi ved selve grundskaden i vor moderne theologi, det som gjør den saa uendelig farlig.» Thi herved lægger den for dagen, at den «kjender en anden salighedsvei end den, bibelen og vor kirke forkynder . . . . . veien gjennem den omfattende selvfordømmelse.»

Odland gjenoptager her biskop Heuchs gamle anke, i «Mod strømmen», over den nyere retnings altfor svage syndserkjendelse. Og den stemmer i hovedsagen overens med det, som i sin tid var professor Johnsons skarpeste anke mod Grundtvig og hans venner.

Og nu vil jeg aldeles ikke sige, at den gamle strenge lære om menneskets fuldstændige fordærvethed er urigtig, saaledes som vi har taget den i arv fra Luther og Augustin. Tvertimod. Jeg tror, at denne lære stemmer med den hellige skrift. Men det vil jeg med al styrke paastaa, at der er mange levende kristne, som ikke endnu har naaet frem til en saadan dybde i erkjendelsen af sin synd. Det havde ikke Grundtvig og hans venner gjort, ikke hele den romerske kirkeafdeling, ikke oldkirken før Augustin, ikke Jesu Kristi egne disciples i den nat da han blev forraadt. Og der er mange gudfrygtige folk her imellem os, der i saa maade staar lige med disse. Tør nu professor Odland virkelig sige om alle disse mennesker, at de paa grund af sin mangelfulde syndserkjendelse er udenfor den rette salighedsvei? Det er dette, som den nyere retning ikke tør og ikke vil sige. Og det er ingen feil, men et fortrin. Jeg haaber, at Odland vil komme til at se, at han har gjort sine modstandere ikke liden uret, naar han siger at det er dette, som er «selve grundskaden i vor moderne theologi, det som gjør den saa uendelig farlig».

Vi tør nok sige, at den nyere theologiske retning her i landet har et vist rationaliserende drag, der er fremtraadt

bl. a. i den kritikløse ros over Harnacks bog om kristendommens væsen, som ogsaa Odland gjør opmærksom paa. Men efter alt hvad der offentlig foreligger, er dette drag endnu svagt, saa vi har al grund til at haabe, at de skal vokse det af sig med tiden. At Odland vil modsætte sig det, er selvsagt i og for sig alene godt. Men naar han høilig overdriver sine modstanderes afvigelser, og naar han bygger disse sine overdrivelser dels paa ren misforstaaelse og dels paa meget løs mistanke, da har han ligget under for den samme fristelse, som saa mange andre theologer har faldt for, i sin kirkelige kamp.

Det er den velkjendte orthodoxe forkjætringssyge, professor Odland her har ladet sig smitte af. Og ved den mødes han saa med vort vakte lægfolks pietistiske dømmesyge. At han gaar i forbund med lægfolket, derpaa er der ikke for hans vedkommende saa særdeles meget at sige. Thi de aller fleste af vore prester og theologer har i denne lægfolkets dømmesyge ikke tidligere villet se nogen alvorlig synd. Heller ikke gjerne den nyere retnings mænd. De havde vist endog saa smaat haabet paa tilslutning fra lægfolkets side, da disse har havt meget lidet syn for sakramenterne og i det hele ikke pleier at lægge nogen stor vegt paa *læren*. Men der er to ting, de ikke taaler. Den ene er bibelkritiken, den anden afsvækkelse af forsoningen. Og i begge disse retninger er der jo adskilligt at udsætte paa vore nytheologer. Det var derfor en fuldkommen naturlig sag, at hele tyngden af lægfolkets dømmesyge føiede sig sammen med den lærde professors forkjætring.

Nu vil nok i alle fald den nyere retnings mænd faa øie for, hvad lægfolkets dømmesyge har paa sig. Saalænge den i hovedsagen bare gik ud over lægfolkets egne standsfæller, holdt de det for en noksaa uskyldig sag, om de, kristelig talt, dømte saadanne fra livet. Men naar de letsindige domme nu aller skarpest rammer dem selv og deres theologi, vil de nok komme til at se anderledes paa tingen. Thi det vil de neppe kunne negte, at det for norske lægfolk maa ligge endda nærmere at dømme en mand fra livet, fordi han kritiserer bibelen, end fordi han spiller kort.

Men hvordan det nu er eller ikke er, saa har vi nu faaet

en orthodox-pietistisk dømmesyge som *stormagt* i Norges kirkelige liv.

Der er meget at sætte pris paa inden denne orthodox-pietistiske sammenslutning. Meget af ægte og god kristendom baade hos de orthodoxe og de pietistiske medlemmer af forbundet. Men det skal siges og gjentages gang paa gang: deres dømmesyge er et ægte farisæertræk. Farisæismen var netop en orthodox-pietistisk aandsretning, ogsaa forsaavidt lig den hos os, som ogsaa den var udgaaet fra en oprindelig ædel religiøs vækkelse (makkabæertidens). Kun at de feil, der hos os er tilstede som en sammenligningsvis svag begyndelse, der havde naaet frem til sin stenhaarde fuldendelse.

Men det, som her er sagt, hindrer ikke, at baade Odland og lægfolket kan gjøre god nytte i kampen mod alle rationaliserende tilbøieligheder, baade dem som nu er oppe, og dem, som muligens senere kan komme, paa grund af vor stærke afhængighed af den tyske theologi. Vi kan ikke undvære hverken professoren eller hans læge tilhængere, om vi end kan ønske at hjælpe dem af med deres feil.

Thi overfor det farisæiske drag i tiden staar nu som før det sadducæiske, det rationaliserende og rationalistiske. Sadducæerne paa Jesu tid var jødiske prester og theologer, som havde tilegnet sig den græsk-romerske dannelse — den europæiske kultur vilde man have kaldt det nu om dagen. Og denne dannelsespaavirkning havde ført dem til at opgive mangt og meget af den bibelske aabenbaring. Paa lignende maade har det sig hos os. Den del af vor akademiske dannelse, som overhovedet har religiøs interesse, har en ligesaa naturlig og nærliggende fristelse til en rationaliserende udtyndet kristendom, som vore stærkest religiøst bevægede bønder til fanatisk dømmesyge. Og lige saa sikker som Odland kan være paa tilslutning blandt vestlandets bønder, lige saa trygt kan et rationaliserende fakultet gjøre regning paa en mægtig støtte inden Kristianias dannelse.

Men fra Jesu Kristi mund lyder det ned igjennem alle tider: Tag eder ivare for *farisæernes og sadducæernes* surdeig!

* * *

Den kirkelige strid, vi nu gaar ind i, vil utvivlsomt føre med sig meget, som det blir smerteligt at gjennemgaa. Jeg ved ikke, om den vil gjøre folk værre, end de var før. Men sikkert vil den bringe frem for dagen dybtliggende skader i vort kristen- og kirkeliv, som nu ikke mange har øie for. Ogsaa det vil med Guds hjælp kunne vendes til det gode.

Men bortseet derfra er der to gode ting, som vi tør vente af denne kirkestrid. Først vil den — paa grund af den dybe harme, professorsagen vakte — give et mægtigt fremstød til arbeidet for kirkens frigjørelse fra statens formynderi. Efter mere end et halvt aarhundredes forberedende, tilsyneladende frugtløse stræv kan vi nu haabe inden faa aar at se resultater, som ikke mange af os havde troet, at de nogensinde selv skulde faa opleve.

Og som kirken vil komme til at staa mere fri og fuldmyndig overfor staten, saa vil den vinde en lignende myndiggjørelse overfor sit theologiske fakultet. Den har i lange tider havt et saa at sige *regjerende fakultet,* til liden baade for selvstændig kristelig tænkning her i landet. Saalænge fakultetet stod enigt, var der ikke megen udsigt til nogen frigjørelse af denne tænkning. Nu vil den falde langt letterere. Professor Odland vil selvsagt ikke kunne vinde en Gisle Johnsons eller Fredrik Petersens overmægtige indflydelse; hans modstandere vel endnu mindre. Fakultetet vil blive afsat fra regjeringen.

Og det er godt. En kirke trænger et fakultet. Den trænger lærdom og videnskabelighed, *fri* videnskabelighed, ikke paa sin særbekjendelses, men paa kristentroens grund. Men fakultetet bør ikke have den *ledende* magt. *Den* bør gaa over til det praktiske kirkelivs mænd. Kirken bør ikke være nogen professorkirke.

Og aller mindst bør den være det her i landet, hvor professorernes herredømme vanskelig vil undgaa at blive det samme som tyskhedens herredømme. Og dette herredømme vil igjen alt for let føre til at stille vore theologer temmelig fjernt og forstaaelsesløst overfor norsk aandsliv baade paa kirkelig og paa almenmenneskelig grund, hvorfor da ogsaa deres sproglige udtrykssæt blir et saadant, at det lidet magter at gribe ind i dette aandsliv.

Vi haaber baade paa kirkens frigjørelse fra statens favntag og paa vort kristelige aandslivs frigjørelse fra tysk formynderi.

27—3—1906.

Christopher Bruun.

VIGGO STUCKENBERG.

(Af *Oscar Geismar*).

Jeg sad med lykkens guld i fang,
da hørte jeg saa trist en sang.

Jeg lytted, hvor jeg sad fuldglad,
men der sang ingen fugl bag blad.

Da faldt mig lykkens guld af skød,
thi i mit hjærte sangen lød.

Det var min egen skæbnes sang,
— nu synger jeg den dagen lang.

Viggo Stuckenberg.

Midt i firserne drog tre ungersvende ud for at vinde prinsessen og det halve kongerige. Studenter var de nok alle tre, og stort mere blev da heller ingen af dem. Men perlevenner var de. Og mangen maanehvid efteraarsaften, mangen bælgmørk vinternat, mangen solskælvende foraarsmorgen traf dem sammen, enten det nu var paa Frederiksbergs villaveje eller

Det var i det gamle København, i Løvstræde var det vist,
der boede Du, der skrev Du vers, paa en hyggelig trediesals kvist;
røde tage og skorstene graa, gavle og spir man saae
og højt over Helligaandskirkens taarn himlen saa foraarsblaa.

Deres navne var *Johannes Jørgensen, Sophus Claussen* og *Viggo Stuckenberg*.

Enige var de om eet, om længslens og drømmens vidunderlige herlighed; de stampede maaske nok endnu, halvt paa kommando, som trækdyr i realismens vintergraa rejsestald; men inde i deres unge, skælvende hjærter blaanede længslens uendelige blomst, paa deres ryg voxede romantikens hvide fuglefjedre sig sammen til den ham, som oppe fra «taarnet»s tinde bar dem hver mod sit himmelstrøg.

Der lever blandt de mænd, jeg traf,
da jeg var ung og fuld af mod,
en eneste, hvis sind og sjæl
randt ind i min
mer' dybt end, om vi blanded
som fosterbrødre blod.

Og naar jeg gik ved morgengry,
og duggen graaned blad og straa,
da steg hans navn frem i min sjæl,
og naar jeg gik
blandt aftnens elverskygger,
da var det ham, jeg tænkte paa.

Det er sjælden, en mand bruger saa varme og skønne ord om sit forhold til en ven, som dem Stuckenberg her retter til Johs. Jørgensen.

Men livet førte dem ad forskellige veje.

Da førte livets gang os fjernt,
ham hist, mig her, hver til sin krog;
mig gjorde tiden mere haard
og drømmeløs,
ham lærte den at tale
de dunkle drømmes dybe sprog.

Mig skreg den til sit: Haardt mod haardt!
ham tvang den med sit bøddelris
til, for at redde sind og sjæl,
at søge fred,
hvor tiden aldrig kommer,
i vide længslers dunkle dis.

Sophus Claussen, den ligevægtigste — og ubetydeligste — af dem, flagrede ud over sit flade Laalands tavlede marker og blæste i «pilefløjter» sin længsel ud mod al livets fjerne herlighed, mod sol, der rødmer, og kvinder, der smiler.

Johannes Jørgensen — ja, ham drev hans hjærtes higen ind i «vide længslers dunkle dis», han blev som «den kvidrende fugl», der søger sig læ i Guds tempel.

Og Viggo Stuckenberg — han længtes hedt og drømte stort — men det syntes ham, som om

Hver glædens stund, du fik paa jord
betales maa med sorg

eller, som han selv siger det et sted:

Saa er menneskenes lod:
prise havets vilde brod,
hige mod den lyse sol,
frydes ved en martsviol,

øjne livets store drag,
vove dyst og vinde slag,
for en dag at sidde stum
med en stodders usle sum.

Saa blev han da med al sin længsel som den vildene ravn, der ikke veed sig ly eller rede. Livet stængede sit skæbnetvundne gitterværk om ham, og han slog sine hænder til blods mod tremmerne. Indtil han for faa maaneder siden «uovervunden» vandrede «ud af livets port».

Men ravnen han fløyer om aften,
om dagen han ikke maa,
den skal have den kranke lykke,
den gode kand ikke faa.
Men ravnen fløyer om aften.

Da Viggo Stuckenbergs død nylig meldtes hernede, stod en kreds af venner om hans baare og vidnede, at med ham gik en af de stolteste og retsindigste mænd, Danmark ejede, i graven. Hans noble, mandige fysiognomi, hans sjæl, der ikke kendte til frygt eller svig, hans hjærte, der var lødigt som guld, hele hans ranke, modige personlighed vilde blive savnet haardt og længe. Saadan stod der i avisartiklerne, og saadan lød hans ven, digteren pastor Blaumüllers ord over hans grav. Sjælden har nogen mand faaet skønnere og mere enstemmigt eftermæle.

Men om hans betydning som digter tav de fleste, og talte de, var det for at fremhæve, at livet havde taget ham saa haardt i skole, at man vel kunde forstaa, om mange af de skønneste sange var frosne ihjæl paa hans læber.

Dette er sandt.

Viggo Stuckenbergs tilværelse var formørket af mange og tunge skyer, hans livslod var som «en stakkels gældbunden fange» at sende sin «længselsrøst» med vemod gennem sit gitter.

Men det er lige saa sandt, at Stuckenbergs digterværker i det hele og store hører til de blomster, der staar i dag og

imorgen kastes i ovnen. Kun i den sidste lille digtsamling rødner den bloddraabe frem, som er den store kunsts evige vidnesbyrd; der er vers her, som er skrevet med hjærteblod. Derfor brast ogsaa hans hjærte, da sangene var sungne.

Der er en tragedie i dette, det er til at græde over, at det skal være saa trangt at være digter i Danmark. Fra den sølle Ambrosius Stub, der døde som en fattig lus af en skolemester i Ribe, og lige til Stuckenberg handler den danske digtnings historie om fattige, forgældede mænd, som kradser deres digte ned paa bagsiden af ubetalte regninger. Det kan være muntert nok for en løs og ledig fugl, men naar kone og børn sulter og fryser med, gaar poesien af armoden, og den usminkede nød skinner igennem.

Viggo Stuckenberg har sikkert ofte gentaget for sig selv Søren Kierkegaards ord: Hellere vil jeg være svinehyrde paa Amager end digter i Danmark.

Ude ved Vridsløselille straffeanstalt blev Stuckenberg født 1863. Hans fader var lærer ved straffeanstalten, men blev, da drengen var 9 aar gammel, forflyttet til København som fattigforstander. Stuckenbergs tidligste barneminder knytter sig derfor til den flade mark mellem København og Roskilde, og maaske er det en slags fædrenearv, naar han i sin senere digtning med forkærlighed og stor sympati skildrer vagabonderende forbryderexistenser.

Stuckenbergs moder synes at have haft den største betydning for ham. Til hende har han skrevet en kreds af de dejligste digte, nogen søn nogensinde paa dansk har skrevet til sin moder.

Min færd kan gaa saa vide,
den hele verden rundt,
mit liv kan stille glide
her ved min haves blide
beskedne blomsterbundt,

jeg skal dig aldrig møde,
jeg skal dig aldrig se,
du sover blandt de døde,
ser ej min glædes grøde,
ser ej mit tungsinds ve.

Du, som mig gladest mødte,
naar skæbnen var mig god,
hvis hjærte hedest blødte,
naar lykken mig forstødte
og slog i knæ mit mod.

Fra hende siger han, at han har arvet «en drømmers aldrig vegne hang til larmløs, ensom leven».

Saa tør man maaske gaa ud fra, at den anden side af Stuckenbergs karakter, hans stejle, ukuelige trods, er arven fra faderen. Ialfald er det de to træk, som tilsammen tegner hans fysiognomi.

1884 blev Stuckenberg student, og efter nogle faa studieaar slog han los og gav sig digteriet i vold. Hans ydre livsskæbne formede sig derefter saadan, at han, da ønsket om ordnede, faste indtægter meldte sig, lod sig hverve som timelærer ved en af byens latinskoler. Her sled han formiddagen hen, for om eftermiddagen at søge hjem til sit hus i Lyngby og det manuskript, som ventede ham dær, og som voxede saa kummerligt smaat, fordi livet gav ham andre gøremaal.

Og alligevel kunde han mange gange ikke holde den bitre nød borte fra sit hjems døre. Hans tilværelse blev en fortvivlet huggen sig igennem fra termin til termin, en kamp om de fornødne underskrifter paa vexlerne, en kamp, som en overgang endte med et saadant nederlag, at hans hjem sprængtes derved. Det er hændt adskillige gange, at Stuckenberg, naar der ikke var en skilling at opdrive i huset, og kræmmeren intet vilde borge ham, har maattet vandre paa sin fod den 1½ mil lange vej fra hans bolig til skolen, endda med en bogpakke paa nakken, et rov fra hans dyrebare reol, bestemt for en boghøkers griske fingre.

Det er ikke den slags forhold, som binder vinger under en mands hæl.

Og da endelig lykken smilede til ham, var hans livskraft brugt op, og han døde, næppe 42 aar gammel, døde netop paa det tidspunkt, hvor hans kunst havde skudt sin første blodrøde og forjættelsesfulde blomst. Alle de forventninger, hans venner nærede til hans fremtid, blev til intet. De havde kun at samles om hans grav.

— — —

De digterværker, Stuckenberg fik skabt, er af yderst forskellig art.

23 aar gammel udsendte han sin første bog, en lille samling «digte». Man leder forgæves paa disse blade efter et udslag af hans senere digtergenius. Det er en net samling lyrik af en ung radikal studentersamfunds-student, i hvis øren Drachmanns vers aabenbart klinger aarle og silde. Digtene bæres af en vis forsoren trods, er hist og her bravt patetiske, og det koketteri, som jævnlig drives med efteraaret og døden er for almindeligt i digterdebuter, til at man deraf kan læse nogen fremtidsprofeti.

Efter saaledes at have dokumenteret sit versifikatoriske talent giver Stuckenberg sig møjsommeligt til at skrive et par træede realistiske noveller sammen, hvor det lykkes ham at afsløre sin bristende evne til objektiv menneskeskildring. Kun af een grund vil «Messias» altid bevare en vis interesse, fordi det er en af de eneste skønlitterære bøger, som spiller i de besynderlige dage; da danske bønder bar kniven i ærmet, og provisorieuredeligheden var ved at rejse revolutionens spøgelse herhjemme. Men da masserne savnede deres «Messias», løb det hele ud i sandet.

Stuckenberg maa aabenbart efter disse bøger selv have været i tvivl, om han havde fundet sin rette kunstform. I hvert fald gik der flere aar, inden han udsendte sin næste bog, og i disse aar har han oplevet sit gennembrud; en eller anden begivenhed af personlig art maa have hærdet furerne i hans ansigt og gjort den ungdommelige forfatter til en moden mand. Det almindelige er fra denne tid strøget bort; han er ikke bleven nogen stor kunstner; men han har oplevet noget og er bleven noget for sig. Fra nu af klinger en og samme grundakkord gennem alle hans bøger.

I «Den vilde jæger» og «Romerske scener» anslaaes denne akkord for første gang. En krampagtig attraa, som aldrig naar sit maal; en dump voldsomhed, der iforvejen veed om sig selv, at den intet vinder, og som dog ikke kan tystne; en stejl trods mod det aag, som Stuckenberg vilde kalde skæbnens, parret med et mulmsort mismod, fordi aaget aldrig kan brydes; en dødslammet længsel, som dog vil flyve evindelig.

Stuckenberg giver aldrig grunde. For ham er tilværelsens rædsel netop den, at der ingen grunde er til, at saa megen kostbar lykke ødes.

Det er denne skæbnetro — eller rettere skæbneangst — som jager sig frem i «Den vilde jæger»s og «Romerske scener»s hidsige, nervøse stil. Der lyder gennem bladene som et ekko af erinyernes hæse skrig, hævngudinderne, hvis hævn ramte i blinde. Af alle biblens bøger har sikkert Jobs bog været Stuckenberg den kæreste.

Det er ikke fuldendte digterværker, nogen af disse to «dramatiske scener», men de er bud fra en menneskesjæl, der lider og strider, begærer og resignerer, en levende, kvalfyldt menneskesjæl.

Man har lov til at ane, at Stuckenbergs liv fik denne stemning over sig gennem en eller anden oplevelse i kærlighedens brogede verden. Den store ulykke — saa vel som den store lykke — fødes maaske kun i mands og kvindes forhold.

Da saa bølgerne havde lagt sig, gav Stuckenberg sig til at fortælle den samme kærlighedshistorie om og om igen. En mand, der elskede hedt og stærkt, og hvem livets guld randt af hænde — ikke fordi hans hænder var for urene til at løfte skatten, ikke fordi den kvinde, han elskede, gemte et ondt og giftigt hjærte i sit bryst; ingen af dem havde skylden; men lige fortvivlet sidder han dær, med de tomme hænder, og martrer sig selv med mindets broddede svøbe.

Stilfærdigt og dæmpet klinger fortællingen baade i «Fagre ord» og «Valravn», men bagved ordene lyder der graad. Og det er ondt at høre en mand græde.

Saa gror der frem i Stuckenbergs sjæl en udvé mod Zigeunerens glade liv; den lykke, der aldrig bliver nogens eje, hvor mennesker i stille stuer drømmer om svunden glæde, maaske den hænger som gylden frugt paa de træers grene, hvorunder den hjemløse vagabond søger sig læ og skygge. Der er som et strøg af Rousseau i disse Stuckenbergs bøger, en forpint og vanebunden mands længsel ud mod det store eventyr, mod livet paa grøftekanten og i vognskurene.

Stuckenberg skildrer denne de løse fugles dagdriven i

romaner som «Hjemfalden» og «Asmodæus». Saa lidet synes livet ham værd, at han af og til kan misunde den løsladte tugthusfange hans frie stilling udenfor love og grænser.

Disse Stuckenbergs forbryderskildringer er udførte med en ualmindelig, ja enestaaende forstaaelse og med en samfølelse, der til syvende og sidst bunder i erkendelsen af, at det er livet, menneskene, skæbnen, som har handlet ilde med disse stakler lige fra deres fødsel af, meget mere end det er dem selv, som bærer ansvaret.

Indtil saa endelig Stuckenberg naar sit livs højdemaal i de to smaa digtsamlinger, «Flyvende sommer» og «Sne», som blev hans sidste skærv til den danske kunst.

Der findes i «Flyvende sommer» naturdigte, som hører til de skønneste, vor litteratur ejer. En enestaaende formevne; et blødt, musikalsk gemyt; en sikker sans for alle naturens tusinde herligheder; en sjæl, der er som den langeleg, hvorpaa efteraarets storme spiller en raslende dødningedans, og af hvis sangbund foraarets rødgyldne solfald kan lokke de skæreste klange.

Der sang en sisken for min dør,
det lød som fløjt i mosens rør,
naar foraarsvinden synger;
jeg slog mit vindve hastigt op —
der straaler sol om lindens top,
og alle grene gynger.

Den himmel er saa silkeblaa,
og alle plænens vinterstraa
i morgendug staar dykket;
jeg hører fløjtet af en stær
— den hele jord i morgenskær
saa vide ligger smykket.

Men «Sne» er dog perlen over alle perler i Stuckenbergs digtning, er overhovedet en af de stolteste og skønneste digtsamlinger, dansk sprog har givet mæle.

Grundakkorden i hele Stuckenbergs liv klinger her frem, grel og skærende som en gal mands latter, i «Tue Bentsøns viser». Kun den, der har lidt meget for sin kærlighed, og som mandigt har bidt sorgen i sig, skriver linier som disse:

Nu lakker det mod aften,
— kling, klunk! det var *den* gang!
Og saadan begyndte visen,
da sidste gang vi sang.

Du kummerlige lire,
trofaste, lille fæ,
som tror, vi stadig sidder
bag samme rosentræ!

Nei, roserne de visnede,
og bladene fløj bort,
— men den, som har et rosentræ,
maa døje den slags tort!

Og den, som . . . ak, I strenge!
Nej, lille lire, le!
— det er saa lidt at kævles om,
saa dagligdags at se.

Men det er ogsaa i «Sne», at Stuckenberg skriver de vidunderligt nænsomme digte til «Min moder» — digte, som fortjener at nævnes side om side med ædelstene som Aladdins vuggevise ved Morgianes grav — og de mandigt stolte, ømme kærlighedsdigte til «Ingeborg». Det er ingen forelsket galning, som kvidrer disse sange, ingen smægtende trubadur, som udaander sin elskov, det er en mand, som fast og stille ser sin elskede i øjet:

Nu brister i alle de kløfter,
som fured og sprængte mit sind,
alverdens fagreste blomster
for sommerens sagte vind.

Thi to, som elsker hinanden,
kan volde hinanden mer' ondt
end alle de arge fjender,
som hævner sig jorden rundt.

Og to, som elsker hinanden,
kan læge de ondeste saar
blot ved at se paa hinanden
og glatte hinandens haar.

Lytter man efter, er der en underlig graadfyldt klang over disse linjer. Det er gaaet Stuckenberg, som det gaar de kostbare violiner; de brydes engang i sønder — for at faa

en saa meget des dyrere tone. Disse vers er skrevne af en mand, hvem livet forlængst har vænnet af med at tro paa lykken.

Det er da ogsaa det samme dæmpet resignerede, mandigt kloge præg, som hviler over bogens andre digte, hvad enten han maler en efteraarsstemning i linier som disse:

Jeg sad ved Gribsø en efteraarsdag
henimod aften; en støvfin regn
daled gennem den stille luft
og lagde sin duggende aande
hen over søens spejl;
langs bredden stod skoven i nøgen ro,
graa og ensom, efteraarsøde,
med filtrede buske langs søens rand
og vaade stammers stimlende hjord
ned over bankerne, vadende tavst
i sommerens faldne løv
med kronernes buklede rygge
mørke af ruskregnens væde.

eller han tager afsked med alt døgnkævlet og partiskraalet:

Jeg ved, at verden er en gaard,
hvor blandt det andet ros
gaardskarl og kok til deres død
om herredømmet slaas.

Forlængst jeg løb fra deres strid,
i ensomhed mit hjerte bor
og glædes ved og lever med
hver den, det saa som stor.

Viggo Stuckenberg var kunstner, og intet andet end kunstner. For ham slap livets grænser op, hvor kunstens verden stansede. Han var en fin og retsindig natur, men han var det, fordi saaledes fuldkommedes hans væsens linier, fordi kunstneren i ham krævede det. Han er et af de besynderligste exempler paa, hvordan kunstens magt kan hensætte sin dyrker i en verden hinsides godt og ondt. For ham var det hele naturbundet, lovbundet, og som naturen hverken er god eller ond, men bare *er,* i al sin daarende skønhed og knugende vælde, saaledes var menneskene for ham. Som kunstner bedømte han baade dem og sig selv.

Det blev netop tragedien i hans liv, at skæbnen regerede med ham, og ikke han med skæbnen.

Men til at udøve det regimente skal der ganske vist den kraft, som kan flytte fjælde, den tro, som hviler trygt i visheden om, at alle ting tjener dem til gode, som elsker Gud. Først saa kan et menneske magte sin skæbne, tvinge smilet frem bag graaden.

Denne Stuckenbergs holdning viste sig klart, dengang hans ungdomsven Johannes Jørgensen søgte sin fred i «vide længslers dunkle dis» og derpaa nærmede sig Stuckenberg med bønnen om

at jeg skal bryde staven
og fælde dødsdom over
hver lille giftig blomst, der staar
fra urtegaardens unge aar,
og kulegrave haven!

Til denne bøn havde Stuckenberg kun dette at svare:

Jeg har ej raad at miste
den mindste lille time,
der bar sin skærv til den, jeg blev!
hver fryd, hver spot, hver tant, jeg drev,
jeg gemmer til det sidste!

Kald mig kun fattig, ven!
jeg har ej raad at angre
min ungdoms kaade, blinde spot,
min ungdoms spring blandt skønt og raat,
min ungdom! ungdom! . . . . Ven!

Sjælden er vel to modsætninger tørnet skarpere sammen end Johannes Jørgensens ydmyge «bekendelse» og Viggo Stuckenbergs kunstnerstolte selvhævdelse.

Men glæden — den livets frodige, sunde glæde, som er al menneskets evige længsel — hvem af de to venner vandt sig mon glæden?

Skulde *Brorson* maaske have endnu mere ret, end han selv vidste af, da han skrev sit:

Thi roserne voxe i dale.

KYRKOSAMFUNDENS SKILJANDE FRÅN STATEN I FRANKRIKE.

En af bildhuggaren Roty utförd bild, som pryder de franska brefmärkena och mynten, framställer Frankrike i skepnad af en qvinna, som med en stor och ädel åtbörd strör vida omkring sig ett fruktbart utsäde. Man kan svårligen undgå at erkänna huru sann denna sinnebild är. Hvilken åsigt man än må hysa om Frankrikes politik och dess roll i verlden måste man medgifva, att det utsått och utsår en rikedom af tankar. Icke så som skulle det alstra sådana i större mängd än andra folk. Men det är ofta fortare färdigt att omsätta dem i praktik, att visa dem förverkligade i lifvet. Det behof af sträng följdriktighet, som är utmärkande för det franska skaplynnet tillåter dem nämligen icke at låta dem länge förblifva på abstraktionernas och teoriens område, det känner behof af att gifva dem gestalt i det yttre.

Den lag om kyrkosamfundens skiljande från staten, som antogs af parlamentet i slutet af år 1905 och som trädde i kraft redan den 1sta januari detta år, är ett nytt bevis härpå.

Det är väl omöjligt att redan nu bedöma innebörden af denna tilldragelse i hela dess vidd så väl ur religiös som ur politisk synpunkt. Någon har — enligt min tanke med rätta — sagt, att näst demokratiens framträngande till makten är detta den största tilldragelsen i närvarande tid. Man har betecknat den såsom en revolution och detta ord synes mig fullkomligt angifva dess verkliga art.

Det finnes i den civiliserade verlden ett land, der kyrka och stat äro fullständigt oberoende af hvarandra; det är Förenta Staternas republik. Men dels är religionen der nära förbunden med det offentliga lifvet, dels är sagda förhållande dessutom snarare faktiskt än rättsligt och har varit rådande

allt ifrån början, någon skilsmässa har der aldrig inträdt, enär der aldrig funnits någon samhörighet mellan kyrka och stat.

Helt annorlunda förhåller det sig i Frankrike.

Allt sedan slaget vid Tolbiacum 486 og Chlodvigs dop hafva Frankrikes öden varit mer eller mindre innerligt förbundna med den heliga stolens. Man kallade det fordom kyrkans äldsta dotter. För att fatta det beslut hvarom nu är fråga, har det sålunda måst bryta med en fjortonhundraårig historisk utveckling, vända ryggen åt ett förflutet, som sträcker sig långt tillbaka i tiden, och slå in på nya vägar.

Också kunna följderna af detta beslut för den gamla verldens öfriga folk icke i detta nu öfverskådas i sin hela vidd. Det har redan visat sina oundvikliga verkningar i så måtto, att frågan om skilsmässa mellan stat och kyrka dryftas med växande lifaktighet inom kantonerna i det vestra Schweiz och de politiska partierna der intaga ståndpunkt för eller mot densamma. Den framtid är säkerligen icke långt borta, då vi få se den på dagordningen i alla civiliserade länder. Den moderna andens tendenser leda oss nämligen i den riktning, man börjat följa i Frankrike. Det er ju för öfrigt äfven möjligt, att resultaten af det försök man der gör i detta ögonblik komma att i andra länder fördröja en reform, som synes oss öfverensstämma med den evangeliska åskådningen, i stället för att påskynda den samma.

I.

Skilsmässans orsaker.

Förhållandet mellan kyrka och stat i Frankrike har intill slutet af förra året varit bestämdt med hänsyn till katolska kyrkan genom det år 1802 af förste konsuln, sedermera kejsar Napoleon I med påfven afslutade konkordatet och med hänsyn till de öfriga kyrkosamfunden genom skilda lagar och förordningar af 1802, 1844 och 1852. I kraft af konkordatet upphörde den romersk-katolska religionen att vara officiell statsreligion, men franska regeringen erkände att den var «den religion, som flertalet af fransmännen omfattade» och tillförsäkrade den samma följaktligen vissa företrädesrättig-

heter. Sålunda har allt hitintills ingen bekännare af annan lära kunnat blifva republikens president. Och det är för visso *ett* skäl — om icke det förnämsta — dertill, att de Freycinet, som är protestant och så många gånger varit minister, aldrig nått rikets högsta ämbete.

De protestantiska, reformerta och lutherska, samt israelitiska samfunden erkändes emellertid äfven och deras prester aflönades af staten. I teorien voro alla fransmän likställda. I praktiken ådagalägga det hat och den förbittring som juden Dreyfus' anställning vid generalstaben framkallade, att den i lagarna fastslagna jemlikheten icke på alla områden var så obegränsad, som man påbjudit.

Hvilka äro nu de skäl, som föranledt först ministären Combes, sedan ministären Rouvier och parlamentets båda kamrar att verkställa skilsmässan? Denna reform har länge stått på de radikales och de socialistiskt-radikales program — dessa partier innehafva för närvarande makten. Det är dock i hög grad sannolikt, att enär landet ännu icke är moget för denna reform, den samma ännu skulle uppskjutits länge nog, om icke katolicismen genom sina göranden och låtanden påskyndat dess genomförande.

De som ej veta mera om katolicismen än hvad de läst i böcker eller som sett denna endast i den tilldragande omklädnad, hvarmed den älskar att smycka sig i de länder, der den befinner sig i minoritet, känna den ej. De hafva särskildt ingen föreställning om denna oafiåtliga kamp mellan den borgerliga och den kyrkliga makten, som söndersliter de folk, hvilka till den öfvervägande delen äro katolska. Våra evangeliska kyrkosamfund — lutherska eller kalvinistiska — hålla sig — äfven om de intaga en officiel ställning — till sin religiösa mission och sålunda på ett visst afstånd från politiken. Roms kyrka deremot — trogen läran om den andliga maktens öfverhöghet — arbetar och sträfvar med alla medel för att tillförsäkra sig herraväldet inom staten.

En af den tredje republikens mest kände statsmän, nu minister — Clémenceau — yttrade 1902 i senaten: «Det finnes inom den katolska kyrkan två ting, som man måste särskilja och som vålla hela tvetydigheten i denna strid, reli-

gionen och regeringsmakten; det finnes en romersk religion, en romersk politik, en romersk regeringsmakt».

Nå väl! Denna romerska politik utmynnar sedan trettio år i denna lösen: kamp mot de institutioner, som Frankrike fritt upprättat efter kejsarväldets tillintetgörelse vid Sedan. Förbunden med de monarkistiska partierna ville katolicismen störta republiken och åter uppsätta på tronen en Bonaparte eller en Orléans. Dessa sträfvanden strandade emellertid mot folkets bestämda vilja, som sände til parlamentet allt talrikare og fastare republikanska majoriteter.

Då bytte Roms kyrka taktik. I spetsen för denna stod en påfve med smidigt och skarpt förstånd. Leo XIII kom plötsligt på den tanken — som aldrig fallit honom in, så länge den monarkistiska oppositionen kunde hoppas på seger — att kyrkan kan betjena sig af hvilka styrelseformer som helst, och han började att för de franska katolikerna, — som för öfrigt icke alla lydde och af hvilka många till följd häraf bådo för hans omvändelse — predika «anslutning» («ralliement») till republiken.

Denna sent mognade visdom, dessa uppfordringar till undergifvenhet misstänkte man inom det republikanska lägret med rätta för att vara framkallade af egennyttiga baktankar eller förstod, att kyrkan omfattade republiken för att dess bättre kunna krossa den samma. Man misstrodde de nya «anhängarne» («ralliés»), och hos republikanerne växte förbittringen mot motståndare, som voro så mycket farligare ju oförargligare de låtsades vara.

Dreyfus-saken, som upprörde hela den civiliserade verlden och som ännu icke fått sin upplösning, visade snart, at dessa farhågor voro grundade. Detta fruktansvärda drama söndrade Frankrike i två läger: ljusets, rättfärdighetens, sanningens, rättens vänner och de, som böjde sig för mörkrets, lögnens og orättfärdighetens makter. Nu var det ett alldeles i ögonen fallande faktum, att medan de flesta judarne och protestanterna samt ett stort antal fritänkare anslöto sig till yrkandet på revision af en orättfärdig dom, fann man i det motsatta lägret allt, som hyllade den romerska kyrkan, katolikernas hela täta skaror, som voro dess afgjordare stämda mot ett återupptagande af processen, ju mera kyrksamma och klerikala

de voro. Det fans ädla undantag. Men de revisionistiske katolikernas hållning kom endast den ståndpunkt, det vida öfvervägande flertalet af deras trosbröder intog, att framstå i så mycket bjertare dager genom motsättningen. Den blottade också den heliga stolens syftemål. Man hoppades nemligen, att påfven, som ville hafva sitt ord med i dagens frågor, skulle träda emellan till förmån för en oskyldigt förföljd man, att han åtminstone skulle under dessa allvarliga förhållanden gifva anvisningar och förhållningsorder åt de många, som till Vatikanen förlägga den dolda driffjädern för sina samveten och sina tankar. Men det väntade lösensordet afhördes icke. Påfven iakttog alltjämt en försigtig men derjämte upprörande tystnad. Han ville tydeligen, innan han uttalade sig, se, hvilken vändning händelserna toge. Kanske hoppades han, att den republikanska styrelsen skulle störta samman i stormen. Visst är att, då Leo XIII bröt sin envisa tystnad, de stora striderna redan voro utkämpade och kampens utgång ej längre oviss. Och detta sena ingripande, hvars bevekelsegrunder man allt för lätt genomskådade, kunde nu endast öka förbittringen i stället för att lugna sinnena.

Det är visst, at Dreyfusaffären utgjorde en afgörande kris i Frankrikes politiska och moraliska lif. Gambettas utrop: «Klerikalismen, se der fienden!» fick derigenom en ny tragisk innebörd. De män, som buro ansvaret för sitt fosterlands öden, och alla de, som hyste allvarlig omtanke för dess framtid, insågo då icke blott, att republiken förts nära nog på branten af sin undergång af ett parti, för hvilket alla vapen voro goda, utan äfven att en omätlig fara hotade sjelfva nationen i bildandet af ett tvåfaldigt Frankrike d. v. s. uppkomsten inom ett och samma land af tvenne folk med rakt motsatta själsriktningar och redo att hvilken dag som helst komma til handgripligheter mot hvarandra. Det var en tvingande nödvändighet att vidtaga kraftiga och skyndsamma åtgärder, på det att icke en olycksdiger splittring måtte drifvas till sin spets.

Det var i detta ögonblick parlamentets och regeringens uppmärksamhet riktades på de religiösa kongregationernas betydliga utveckling och ständigt växande inflytande. Dessa lydde endast under Rom. De voro icke underordnade vare

sig biskoparne, hvilkas myndighet de ofta trotsade, ej heller konkordatets föreskrifter. De tilltogo i antal vid sidan af lagen på ett sätt, hvilket var så mycket mera oroande som många af dem icke voro lagligen erkända och som själfva deras vägran att begära laglig stadfästelse innebar ett tyst medgifvande, att de afsågo ett syftemål, som icke var förenligt med statens bästa. År 1901 fanns det i Frankrike inalles 200 000 kongreganister eller en kongreganist på hvar 180 : de fransman! Och en stadigt fortgående tillökning visade sig för hvarje år. Denna här af munkar egde en väldig förmögenhet som förlänade densamma en fruktansvärd makt; endast värdet af den fasta egendom kongregationerne innehade uppgick då enligt officiel uppskattning till den fast otroliga summan af mera än en milliard. Med en sällspord fintlighet, en outtröttlig ihärdighet och medelst en klokt uttänkt organisation lade dessa ordnar oförtrutet an på att öfverväldiga och beherska sinnena. På skilda vägar — några på undervisningens andra på själavårdens, andra åter på en mångskiftande tjänstvillighets väg — förskaffade de sig ett sådant inflytande inom embetsmannakåren, hären och öfverhufvud inom hela den stora medelklassen, att de till sist innehade alla vägar till makten och förfogade både öfver rättsväsendet och vapenstyrkan. Också såg man chefen för generalstaben general de Boisdeffre, ett af de förnämsta vittnena i Dreyfus-processen, hemta order i en klostercell hos en munk, som låtit mycket tala om sig, jesuitpatern du Lac.

Kongregationerna, hvilka byggde en mängd kapell, som det snart blef på modet att fylla ända till trängsel vid gudstjänsterna, medan församlingskyrkorna fingo stå tomma, egnade sig med synnerlig omsorg åt ungdomens undervisning. Det gällde för dem at utbilda hjärnorna med hänsyn till deras politiska sträfvanden, ty den, som är ungdomens herre, är statens herre. År 1901 hade de i sina händer vid folkskoleundervisningen inemot 1 600 000 barn och vid elementarundervisningen ungefär 32 000 barn, d. v. s. en tredjedel af hela antalet i folkskoleundervisningen, och hälften af de i elementarundervisningen deltagande. De unga, som af dem fostrades, hafva tillvällat sig en mängd offentliga ämbeten.

Frågar någon kanske, i hvilken form alla dessa unga hjärnor blifvit stöpta? Vi låta Léon Bourgeois, f. d. undervisningsminister och nu mera utrikesminister, afgifva svaret. Han yttrar: «Jag har haft tillfälle att sjelf som president i den internationella juryn inom undervisningsklassen vid 1900 års verldsutställning, i Paris, iakttaga, att vissa böcker, som sättas i händerna på barnen inom de enskilda, kongreganistiska, anstalterna, att vissa uppsatser af dessa barn innehöllo uppmaningar till söndring och tvedrägt mellan medborgarne, maningar till kasthat, klasshat, rashat, troshat, som det synes oss oundgängligen nödvändigt att fördöma, att brännmärka. De utländska medlemmarne af juryn hafva sjelfva gjort samma anmärkning.»

Jag kan icke underlåta att göra åtminstone ett och annat utdrag ur de af lärjungarnas skrifböcker, som af lärarne sjelfva utsetts att framläggas vid utställningen. Och jag beklagar att utrymmet ej tillåter mig att anföra flera för att visa hvilka förvrängningar historien der får undergå och huru de sinnen, som der uttala sig, blifvit missbildade.

Hvad säges om följande bit om inqvisitionen:

«Inqvisitionens förmenta brott få ej tillskrifvas kyrkan, som icke hade någon annan uppgift än att upptäcka och fördöma kätterier och som aldrig ingrep vid domens verkställelse; den hyser en sådan afsky för blodsutgjutelse, att den förbjuder sina prester att vara kirurger. Domen afkunnades först efter långvariga förhandlingar hvarvid försvarsrätten hölls i helgd och den anklagade fälldes endast, då han icke afsvor sin lära, sedan den bevisats vara behäftad med villfarelse. Alla oväldiga menniskor erkänna, att den romerska inqvisitionen var ett mönster af rättfärdighet och mildhet.»

Man behöfver icke mera än jemföra dessa häpnadsväckande rader med Charles Lea's för icke länge sedan utkomna historiska arbete för att bedöma deras verkliga halt.

«De afskyvärda förföljelser, hvarmed Frankrikes konungar hemsökte sina protestantiska undersåtar bedömas i samma anda: Man läser på ett ställe, att «kyrkan skyddade Galilei» och att det ur social synpunkt är ostridigt, att återkallelsen af Nantesiska ediktet icke kan ogillas.» Samvetsfrihet fördömes lika väl som framåtskridande och civilisation. Til och

med det gamla glåpordet: ned med judarne! förekom i en uppsats: «Till Frankrikes närvarande förfall bära de till några tusental uppgående judar som styra vårt land, den egentliga skulden, och om Frankrike hade en jude-fientlig och frimurare-fientlig regjering vore det icke sådant det är. Frihetens verkliga fiender äro judarne och frimurarne; de kunna icke skänka frihet, ty de äro icke sjelfva fria. De äro samhällets fiender genom sin skenfromhet, sin smutsiga snikenhet, sitt högmod. De hängifva sig åt utsväfningar vid fästerna. De äro oförsonlige i sin hämdlystnad. Det är de, som för en smula guld förråda sitt eller rättare sagt de andras fosterland — sjelfva hafva de ju intet sådant.»

Betänker man nu att i de klerikales mun och i det politiska lifvets strider uttrycket frimurare betecknar alla representanter för det maktegande partiet är det lätt att förstå, hvilken farlig eggelse till hat mellan fransmän och till inbördes krig detta från folkmöten hemtade språk utgör. Det är ock lätt förklarligt, att Waldeck-Rousseaus regering upprördes af den hotande faran och i parlamentet genomdref den lag om föreningar, som ledde till sekularisering och förskingring af ett stort antal munkar, som tillhörde icke lagligen tillåtna kongregationer och af hvilka många, efter hvad man har anledning att tro, gingo ut genom dörren endast för att snart återkomma genom fönstret.

Samtidigt fick tanken på kyrkosamfundens skiljande från staten allt mera insteg i sinnena. Den nya lagen framkallade helt naturligt en stark spänning mellan regeringen och Roms kyrka. Den heliga stolens — afsigtliga? — taktlöshet påskyndade upplösningen.

Vi vilja här i första rummet nämna frågan om «nominabit». Konkordatet tillerkände regeringen rätten att utnämna ärkebiskopar och biskopar. Det är regeringen «som skall utnämna, nominabit,» heter det der. Och i de bullor, hvarigenom påfven insatte de nya biskoparne i deras ämbeten framhölls denna rätt: «republikens regering har utnämnt, nominavit.» Men snart nog började den romerska kurian i lätt genomskådlig afsigt att framför verbet inskjuta det lilla ordet «nobis», som alldeles förvrängde meningen. *Nobis nominavit* betydde «har hos oss förordat», hvilket innebar, att

regeringen endast hade att föreslå en kandidat och att den egentliga utnämningen tillkom påfven! Denna textvrängning hade sedan upprepade gånger gifvit anledning till förhandlingar som aldrig ledt till någon åtgärd. Men Waldeck-Rousseaus efterträdare «lille pappa» Combes var ihärdig. Han fordrade, att ordet «nobis» skulle utgå. Påfven vägrade att foga sig deri; följden häraf blev en långvarig strid, som ytterligare skärptes genom ätskilliga tragi-komiska biomständigheter.

Den heliga stolens offentliga gensaga mot presidentens resa till Rom blef den droppe, som kom bägaren att flöda öfver. Det är en känd sak, at sedan påfvedömets verldsliga makt gick under år 1870, ingen katolsk regent vågat besöka konungen af Italien i hans hufvudstad. Så har kejsaren af Österrike-Ungern aldrig i Rom återgäldat det besök, konungen af Italien aflagt hos honom i Wien, och genom att sålunda af rädsla hålla sig tillbaka har han ingalunda främjat ett godt förhållande mellan de båda landen. President Loubet var den förste, som hade mod att såsom statschef i Frankrike begifva sig till den eviga staden. Påfven Pius X, som efterträdt Leo XIII, hade icke dennes fina takt. Han protesterade mot denna resa, som dock var påkallad af internationella hänsyn, medelst en diplomatisk not till kansleriaten i alla katolska länder, som för att begagna Henri Brissons ord, var ett slag i ansigtet på den franska nationen i dess främste embetsmans person. Genast afbrötos de diplomatiska förbindelserna mellan Frankrike och Vatikanen. Och tack vare hela folkets förbittring, Combes energi och sammanhållningen inom det af alla vensterpartier bildade «blocket» blef kyrkosamfundens skiljande från staten som så många ministrar utlofvat, men ingen mäktat genomföra, från att vara en punkt på valprogrammen, en fullbordad verklighet.

II.

Lagens innehåll.

Låten oss nu söka fatta i sigte den nya lagens andemening och art samt påpeka dess hufvudsakliga bestämmelser.

Likt en portik, som i sina linier sammanfattar hela den

arkitektur, som utmärker det minnesmärke, hvartill den bildar ingången, inledes lagen med en principförklaring.

Art. 1. Republiken ansvarar för samvetsfriheten. Den betryggar fri religionsöfning utan annan inskränkning än de af hänsyn til den allmänna ordningen påbjudna.

Art. 2. Republiken erkänner icke, aflönar icke och understödjer icke med statsanslag något religionssamfund.

Det är ju klart besked. Låtom oss nu inträda i byggnaden.

Staten känner icke mera kyrkosamfunden som sådana. Det gifves för denna nu mera endast «associations cultuelles» (föreningar för religionsöfning), bildade för att upprätthålla det offentliga gudstjenstlifvet i stället för de försvunna kyrkoanstalterna. Den kultuella föreningen är ett med lokalförsamlingen. För att få stadfästelse skola dessa föreningar bestå af minst 7 personer i kommuner med mindre än 1 000 invånare, af minst 15 i kommuner med från 1 000 intill 20 000 invånare och af minst 25 i de kommuner, der invånareantalet öfverstiger 20 000. Dessa föreningar kunna sammansluta sig i smärre grupper, bilda vidare kretsföreningar och till och med en nationell union med gemensam styrelse och förvaltning. Staten skall ställa till deras förfogande gudstjenstlokaler, domkyrkor, kapell, tempel, synagogor som tillhörde den vid tidpunkten för lagens trädande i kraft, dock så att staten förbehåller sig eganderätten dertill.

Den ganska magra lön staten tilldelade presterna är indragen. Det tillkommer föreningarna att bestrida omkostnaderna för underhåll af prester, gudstjenst o. s v. medelst sammanskott af medlemmarne och — åtminstone hvad vidkommer den katolska kyrkan — medelst en del andra inkomster. Men lagstiftaren har visat sig mycket mån om att förhindra uppkomsten af everdliga stiftelser. Han tillerkänner kyrkosamfunden rätt att bilda tre fonder.

Den första är fonden för löpande utgifter. Alla de summor föreningen inbetalar dertill är denna förpligtad att använda i enlighet med det syfte, för hvilket den bildats, nämligen gudstjänstväsendet.

Om nu icke allt åtgår dertill behöfver hon dock icke förslösa öfverskottet. Lagen förutsätter en särskild reservfond,

hvars afkastning skall anslås till inköp, uppförande, prydande eller reparation af fastigheter eller möbler, afsedda för föreningen eller det större samfundet. Återstår en tredje fond, den egentliga reservfonden, som aldrig får öfverskrida ett belopp — om föreningen eller samfundet har mer än 5 000 francs inkomst — tre gånger — och om den har mindre än 5 000 francs inkomst — sex gånger så stort som det årliga medeltalet af de summor, som under de fem senaste åren insatts till täckande af omkostnaderna för gudstjenstväsendet. Med andra ord: för en förening hvars årliga inkomst under de fem senaste åren utgjort i medeltal 4 000 francs får reservfonden icke öfverstiga 24 000 francs, som efter 3 % gifva en årlig ränta af 720 francs! En sammanslutning af föreningar deremot, en synodalkrets t. ex., som hade en årsinkomst af i medeltal 10 000 francs finge icke en större reservfond än 30 000 francs. Här föreligger, som man ser, en hel rad af inskränkande bestämmelser, som synas skola hämma kyrkosamfunden i sjelfva deras verksamhet och lägga band på den kristliga gifmildheten. Det kommer påtagligen att finnas fattiga församlingar, som hvarken kunna bilda någon reservfond eller ens tillgodose de församlingslivets dagliga behof. De rika församlingarna skola sålunda tätt invid sin sida i och genom sina mindre lyckligt lottade systrars nödställdhet finna mångfaldiga tillfällen att öfva frikostighet. Å andra sidan och med hänsyn til de protestantiska kyrkorna måste man besinna, att dessa endast såsom eröfrande kunna ega bestånd. Kringspridda midt i en katolsk befolkning förlora de hvarje år genom blandade äktenskap ett ganska betydande antal af sina medlemmar; och dessutom innebär den förmån de ega genom att vara ombetrodda med den rena evangeliiförkunnelsen för dem en förpligtelse att vidt omkring sig sprida det ljus, som blifvit dem gifvet. De samfund, som lede af öfverflöd på penningmedel, — de torde för öfrigt blifva sällsynta — behöfde således blott utvidga sin verksamhet på den inre missionens fält för att öka sin budget och för att alltså hafva rätt att äfven öka sin reservfond.

En ömtålig fråga, som också framkallat mycken ängslan gäller det skadestånd, som skall tildelas presterna. Man måste vara beredd på att skilsmässan kommer att åtminstone

under någon tid försätta dessa i en svår belägenhet, ja i en verklig tragisk sådan, när det gäller gifta prester, hem, der tillvaron i materiellt hänseende är allvarligt problematisk. Ty indragning måste ske af vissa poster, ja sådan har redan egt rum flerestädes. Äfvenså får mera än en liten ort svårt att grunda och uppehålla en kulturell förening. För att göra öfvergången mindre påkännande, för att med hänsyn till de mest trängande behofven skydda de prester, som till följd af sin ålder äro urståndsatta att förskaffa sig nya tillgångar, och för att för de andra underlätta inträdet i de nya förhållandena stadgar lagen, att de, som vid tiden för dess promulgering voro öfver 60 år gamla och som under minst 30 år innehaft af staten aflönadt presterligt embete skola erhålla en årlig lifstidspension motsvarande tre fjerdedelar af deras lön; pensionen nedsättes till hälften af lönen för dem, som äro öfver 45 år gamla och hafva tjugu års af staten aflönad tjenstgöring. Pensionernas belopp kunna föröfrigt aldrig öfverstiga 1 500 francs. Åt de öfriga, det stora flertalet, beviljas blott godtgörelse tills vidare. Under fyra år erhålla de ett anslag motsvarande hela lönen för det första året, två tredjedelar för det andra, hälften för det tredje, tredjedelen för det fjerde. I kommuner med mindre än 1 000 invånare, hvilkas prester fortfara att der innehafva sina embeten, fördubblas enhvar af dessa fyra perioder. Slutligen stadgas det, att i händelse af embetsinnehafvarnes död pensionerna kunna intill halfva beloppet öfverflyttas på den aflidnes enka och omyndiga barn och intill fjerdedelen deraf på enkan, då han är barnlös. Enär den lön, som af staten var anslagen åt de protestantiska presterna uppgick till 1 800 à 2 200 francs utom i Paris, der den uppgick till 3 000, kunna pensionerna aldrig blifva synnerligen höga.

Främst i lagens femte kapitel stå följande ord, som oroat många samveten och stött de verkligt frisinnade för hufvudet: polisföreskrifter med hänsyn till religionsöfning. Ordet polis innebär nämligen någonting sårande för religiöst anlagda själar. Man måste dock erkänna, att lagens lydelse icke rättfärdigar dessa farhågor och att den innehåller föreskrifter af intresse. Det är påtagligt, att staten särskildt i ett katolsk land, der religionen ständigt ställes i politikens tjenst och der

presterna gärna äro de reaktionäres redskap vid valtillfällen icke kan vara helt och hållet likgiltig för hvad som försiggår i gudstjenstlokalerna. Också förbjuder lagen, att politiska möten hållas i lokaler, som vanligen användas för gudstjenstliga ändamål lika som den också förbjuder — och denna bestämmelse är redan af mera omtvistlig art — att några religiösa kännetecken eller sinnebilder (kors o. s. v.) resas eller uppsättas på de offentliga minnesmärkena, på någon offentlig plats med undantag af gudstjenstliga byggnader, kyrkogårdar, museer och utställningar. Det skulle hafva varit alltför anspråksfullt att utdöma den religiösa konsten! Religionsundervisning får icke annat än på andra tider än de egentliga lektionstimmarna meddelas åt barn på sju till tretton års ålder, som äro inskrifna i statens skolor. Hvarje påverkan, som medelst våld eller hotelser öfvas på någon, vare sig genom att han skrämmes med utsigten att mista sin syssla eller med möjligheten, att han utsätter sin person, sin familj eller sin förmögenhet för någon fara — i syfte att förmå honom icke blott, märk väl! att utöfva en religion utan att afhålla sig derifrån, att tillhöra eller lemna en förening för religionsöfning, att bidraga eller vägra att bidraga till omkostnaderne för någon gudstjenst straffas med böter från 16 till 200 francs och fängelse i minst 6 dagar och högst 2 månader. Det är, som man ser, allt slags religiös eller religionsfiendtlig ofördragsamhet denna paragraf vill undertrycka. Samma straffpåföljder skola drabba den, som stört eller förhindrat firandet af en gudstjenst. De brott som af presterna begås under embetsöfning skola deremot straffas strängare. Så skall hvarje prest, som på det rum, der gudstjensten hålles — och utanför hvilket han er så fri som hvilken annan medborgare som hälst — offentligen — icke kritiserat — men skymfat eller missfirmat en i statens tjenst anställd medborgare (t. ex. en minister eller hela regeringen) straffas med böter på 500 till 3 000 francs och fängelse i minst en månad, högst ett år. Om — det gäller alltjemt hvad som sker i en gudstjenstlokal — han utdelar skrifter eller håller tal, som egga till motstånd mot lagarna, eller underblåser tvedräkten mellan medborgare, om han med andra ord predikar uppror eller borgerligt krig i en för hans predikoverksamhet afsedd

lokal, är han förfallen till minst tre månaders, högst två års fängelse. Det katolska presterskapets vana att inlåta sig i partiernas strider och ställa i politikens tjenst en kyrklig auktoritet, som tillmäter sig gudomlig fullmakt att tilldela eller vägra gudomlig förlåtelse och öppna eller tillsluta himmelens portar förklarar tillfyllest — vi upprepa detta — de offentliga myndigheternas önskan att förekomma missbruk. Och skärpningen af straffpåföljderna för prester har likaledes sitt berättigande i det embetsansvar, i kraft hvaraf vissa brott vinna ökadt skydd i de fall, då den brottslige innehar en viss ställning, t. ex. såsom läkare, apotekare eller lärare.

Man kan slutligen icke nog betone det faktum, att för att få rätt att utöfva en religion, behöfver man numera blott afgifva *anmälan* härom en gång för alla till vederbörande myndighet. Detta är nu en vigtig reform, ett betydande framsteg. Man betänke att intill den 1:a januari detta år fans det icke religionsfrihet i Frankrike! Förut kunde man ej öppna en gudstjenstlokal utan att först söka provisoriskt tillstånd hos prefekten och sedan laga stadfästelse hos regeringen. Dessutom stadgade en paragraf i strafflagen att en hvar som utan tillstånd af den kommunala myndigheten upplåtit sitt hus eller sin våning helt eller delvis för hållande af religiöst möte eller gudstjenst skulle dömas till 16 à 200 francs böter. I själfva verket har detta slags tvångsmedel aldrig så vidt jag vet tillämpats under den tredje republiken. Men det fans dock i det förråd af lagar, der den klerikala reaktionen en dag kunde gräfva fram det för att med ens hejda all protestantisk propaganda. Likaså vägrades på senare tiden aldrig begärdt tillstånd att öppna en gudstjenstlokal. Men ingenting nödgade myndigheterna att meddela sådant eller återtaga det under förebärande af hänsyn til den allmänna ordningen. Hade man icke år 1877 sett en minister, som var filosof och hyllade frisinnade åsigter, jag menar Jules Simon, uppfordra pater Hyacinthe Loyson, som ville i Paris upprepa föredrag, som han förut hållit i London, att afhålla sig från religiösa och inskränka sig till moraliska spörsmål? Nåväl! Tack vare den nya lagen, som i kammaren föredrogs af en synnerligen talangfull socialistisk deputerad, numera ministern

Briand, har detta ofördragsamhetens og godtyckets system lefvat sin tid ut: religionsfriheten är införd i Frankrike.

Ni håller således före, torde någon af mina läsare fråga — att lagen är god? Jag svarar: allt beror ju uppenbarligen på den anda, i hvilken den tillämpas. Sådan den är, skall den, för så vidt de män, hvilka hafva att vaka öfver dess efterlefnad, äro besjälade af sundt frisinne, förvisso göra det möjligt för kyrkosamfunden att fortlefva, utvecklas och förkofra sig. Och det är allt hvad man har rätt att begära deraf.

Denna slutsats skall kanske förvåna dem, som i tidningarna läst skildringar af de oroligheter, som verkställelsen af en af lagens föreskrifter redan framkallat i Frankrike och de hotande tecken till borgerligt krig, som visat sig vid synranden. I flera trakter af landet, i Paris, der de religiösa lidelserna äro lätta att uppröra, men i synnerhet å mera aflägset belägna orter hafva befolkningarne med våld motsatt sig den inventering af kyrkornas egendom, regeringens ombud ville företaga. Man har måst i mera än ett fall anlita den offentliga makten, polisen eller till och med militären för att betrygga lagens efterlefnad. Beklagliga uppträden hafva förefallit. Vid mera än ett tillfälle hafva embetsmännen kunnat fullgöra sitt uppdrag först efter en stundom långvarig strid, vid hvilken brandsprutorna utgjort det oskadligaste vapnet, och sedan portarna till de byggnader, der inventering skulle ske, sönderslagits med yxor. Några officerare och embetsmän hafva genom vägran att lyda order visat sig föredraga att afbryta sin bana framför att deltaga i dessa åtgärder. Blod har flutit mera än en gång. Vid ett tillfälle kostade striden till och med ett menniskolif, en slaktare dödades af ett revolverskott, om hvilket man icke vet huruvida det aflossats af någon bland demonstranterna eller af en gendarm. Det är till och med på denna fråga som ministären Rouvier störtat — åtminstone till skenet, ty de verkliga orsakerna till dess fall ligga djupare.

Man har i utlandet kunnat få den föreställniugen, att en lag som framkallar sådana oordningar, måste vara en lag, som innebär samvetsförtryck. Så förhåller det sig emellertid icke. Ansvaret för denna farliga agitation hvilar vida mindre på

regeringen, som man näppeligen kan klandra för annat än att den visat brist på klokhet och förtänksamhet och icke tillräckligt tagit hänsyn till den allmänna sinnesstämningen, än på dem, som för sina politiska planer ockrat på massornas religiösa känslor, vare sig genom att framställa lagen i en dager, som förvred dess verkliga art, eller genom att försigtigtvis afhålla sig från att skingra de fördomar eller missförstånd den på vissa håll framkallade. För att kyrkornas egendom skall kunna lagenligt öfverlemnas åt föreningarne för religionsöfning måste den ju nödvändigt inventeras. Det är för öfrigt väl till märkandes på uttrycklig henställan af de katolske deputerade, hvilka deri sågo en åtgärd af rättvisa och en trygghet för kyrkorna, som denna bestämmelse, hvarom ingen antydan fans i regeringens ursprungliga förslag, infördes i lagen. Och sålunda äro de män, som nu angripa den såsom ett öfvergrepp och en kränkning af samvetsfriheten, de samme som först påyrkat den och för hvilkas skull den antogs! Detta enkla faktum synas mig egnadt att öppna allas ögon för den verkliga innebörden af de i fråga varande sorgliga händelserna.

Det är likväl sant att frånsedt hvarje politisk fördom flertalet af katolikerna i lagen se ett stridsvapen, hvarmed dess upphofsmän afsett att rikta dödsstöten mot den katolska kyrkan. Många bland dem motsätta sig inventeringarna derför, att de befara, att dessa utgöra inledningen till kommande indragningar af kyrkornas egendom. De anse utan tvifvel, att staten, som under revolutionens dagar lade beslag på kyrkogodsen, begår en skriande orättfärdighet derigenom att den vägrar att åtminstone delvis återkalla detta i den stund, då den upphör att bestrida utgifterna för gudstjenstväsendet.

Man måste medgifva, att dessa skäl icke sakna styrka, och de farhågor, som yppats med afseende på framtiden hafva fog för sig. Det är redan länge sedan i Frankrike, republikens president eller någon officiell person vågade offentligt uttala Guds namn. Frimureriet, som vinner allt större inflytande, antager ock der en allt mera afgjordt religionsfientlig hållning; och talrika äro de deputerade och senatorer, som icke dölja, att det mål de eftersträfva är Frankrikes «afkristnande». Man kan följaktligen befara, att lagen skall först

tolkas på ett föga frisinnadt sätt och sedan — om de närmaste valen gifva stöd åt majoritetens nuvarande politik — skärpas. «Lyckliga», utbrister förre kammarpresidenten Henri Brisson, «lyckliga de, som äro unga! De skola få upplefva den började stridens utveckling — ty det är icke ett slut, det är en begynnelse!»

Hvilken betydelse dessa synpunkter än må hafva står det icke dess mindre fast, att katolikernas hållning förestafvas dem framför allt af deras fientlighet mot sjelfva principen om kyrkans skiljande från staten. Alla biskopar, hvilkas mening inhemtats hafva med mycket få undantag fördömdt upplösningen af det band som förenade kyrkosamfunden med staten. De anse denna åtgärd för «olycklig», «beklaglig», «afskyvärd», «fördärflig» för kyrkan likaväl som för staten. Detta är för öfrigt Roms vedertagna lära och den häfdas särskildt i Syllabus. Pius X har i den nyligen utfärdade encyklikan åter kungjort den. I detta aktstycke som är en våldsam protest mot den nu i fråga varande lagen, men en protest med vett och vilja affattad i tvetydiga ordalag, som hvarken gilla eller fördöma de franska katolikernas väpnade motstånd, förnyas gentemot demokraterna Gregorius VII:s, Innocentius III:s och Bonifacius VIII:s anspråk. «Att man måste skilja kyrkan från staten är», skrifver han, «en fullkomligt falsk sats, en högst förderflig villfarelse».

Ingenting är mera lärorikt än motsatsen mellan den kyrkas hållning, hvars religion det största flertalet af fransmännen omfattar och den, som de religiösa minoriteterna i landet visa. Det finnes visserligen äfven inom de senare män, som i princip äro motståndare till den nyss genomförda reformen. Men man skall icke hos dem upptäcka dessa utbrott af vrede, denna orediga agitation, dessa upprorsförsök, hvaraf tidningarna dagligen bringa oss ett eko. Hos protestanterna likasom hos judarne sker öfvergången från den gamla ordningen till den nya i så stort yttre lugn som möjligt. De embetsmän, som hafva att företaga inventeringar, röna intet motstånd vare sig vid synagogornas eller vid templens portar. Enär skilsmässan är lagligen fullbordad underkastar man sig den pliktskyldigt. Icke som skulle minoriteternas ställning vara lättare än den romerska kyrkans. Tvärt om! De hafva att kämpa

med alldeles särskilda svårigheter till hvilka vi torde få återkomma. Men om det behöfdes ett bevis för att lagen, hvilka olägenheter eller ofullkomligheter än må vidlåda densamma, icke sårar samvetena, så skulle sjelfva den aktning, man å detta håll hysar för densamma, erbjuda oss ett sådant. Jag har framför mig ett bref från en rabbin. Det synes mig vara af intresse att här anföra dess sista stycke.

«Huru upptages skilsmessan af de franska judarne? Så långt min kännedom sträcker sig kunna vi försäkra, att det stora flertalet visar sig snarare välvilligt stämdt mot sakernas nya tillstånd.

Man kan icke fästa allvarligt afseende vid det antagandet, att det belopp som hittills anslagits af staten och som icke uppgick till 200 000 francs, omöjligt skulle kunna ersättas. De stora församlingarna skola icke lida af de nya förhållandena. Hvad de små beträffar, skola de sluta sig samman med en större eller ock sins emellan och i den händelse tillgångarna äro otillräckliga, få det nödvändiga tillskottet ur centralkassan.

Så långt om den materiella sidan af saken. Hvad angår den andliga sidan fröjdar sig mången öfver skilsmässan, ty de hoppas att dermed skall följa en tid af rikare skickelser, af föryngrad lifskraft.

Å andra sidan skola — då det ju varder den fulla frihetens välde — alla den religiösa regnbågens skiftningar få tillfälle och makt att framträda. Vid sidan af de strängt ortodoxe bekännarne och de moderat konservative skola de frisinnade också hafva sitt tält i Judas läger och skola kunna arbeta på förverkligandet af sitt syfte, som är att bringa tron i samklang med vetenskapens, samvetets och det moderna samhällslifvets rättmätiga kraf. Redan har ett betydande tal af den parisiska judendomens personligheter slutit sig samman, och lagt grunden till en frisinnad förening. Denna förening skall hafva sin egen organisation och sin egen rabbin. Den skall hålla gudstjenst hvarje söndagsmorgon, hvarvid de flesta böner skola vara affattade på franska. Jemte den antagna predikanten skola alla personer, som anses dertill skickliga då få taga till orda. Undervisningen skall ledas

i öfverensstämmelse med det nutida vetandets fastslagna resultat».

Vi skola i en följande artikel skärskåda den franska protestantismens ställning i detta nu. Här må blott erinras, att flertalet af protestanterna, åtminstone af de reformerta, — ty bland lutheranerna äro meningarna delade — har med ens visat sig hylla sjelfva principen om en skilsmessa. Pastor Louis Lafon, redaktör för «La vie nouvelle», gjorde sig knappast skyldig till någon öfverdrift, då han skref: «Jag — och alla protestanter med mig — är för att staten göres fullständigt konfessionslös. Staten har icke till uppgift att bland medborgarne sprida religionens sanningar eller villfarelser. Den står på annan grund; hvad den sprider är rättvisa, frihet, välstånd. Religionen är en samvetssak, det individuella samvetets sak. Staten har blott att fullständigt afhålla sig från all inblanding, allt ingripande på det religiösa området, och det är dess rätt och dess plikt att i gengäld fordra af kyrkosamfunden, att de icke skola taga sig för att vilja beherska densamma och tillskapa den efter deras sinne.»

Pastor Trial, i det väsentliga ense med sin embetsbroder, påyrkade blott vissa garantier. «I veten,» kunde han säga till de styrande, «att I hafven intet att frukta af oss hvarken något hopande af rikedomar eller någon politisk inverkan. Aldrig, ingenstädes i Frankrike hafva vi brukat vår frihet till att undergräfva andras frihet; aldrig, ingenstädes i Frankrike hafva vi velat taga staten, dess tillgångar och dess makt i anspråk för vår för öfrigt berättigade åstundan att förskaffa våra trosåskådningar öfvervägande inflytande. Tvärt om; i kraft af våra traditioner och grundsatser hafva våra fäder varit och äro vi själfva förkämpar för religionsfriheten, den ömsesidiga aktningen för öfvertygelsen, med ett ord, för rättvisan. Allt hvad vi således begära, det är att blifva behandlade icke såsom statsfientliga institutioner, som sträfva att beherrska, att trälbinda staten för att göra den till verktyg för sina hugskott och tillförsäkra sig allmän öfvermakt utan såsom statsvänliga istitutioner undergifna statens lagar, och kort sagdt ställande oss under dess hägn, såsom alla andra fria föreningar af medborgare.»

Pastor Lacheret, en af de franska protestantismens mest

bemärkta män, förde å sin sida ett icke mindre ädelt och frimodigt språk. Efter att hafva förklarat, att han i fyratio år varit en afgjord anhängare af den reform som var å bane, tillade han: «Jag vet väl, att det bland de mest lidelsefulla, bullersamma men också mest kompromitterande anhängarne af skilsmessen finnes sådana, som åstunda den framför allt derför, att de anse den vara olycksdiger för kyrkosamfunden. «Kristendomen,» säga de, «fortlefver i denna vetenskapens och demokratiens tid endast derigenom, att den stöder sig på staten. I sig sjelf vore den ur stånd att hålla sig uppe. De troende tro icke nog för att underhålla sin gudstjenst. Skilsmessan blir slutet på alla religioner.» Mig skulle detta språk omvända till anhängare af skilsmessan, om jag icke sedan lång tid vore det. Jag önskar den, vore det också blot af hederskänsla. Jag kan icke tillstädja den tron, att i samma stund kyrkan icke längre har statens stöd skall den gå under. Jag längtar att se henne beröfvad detsamma! Man skall väll då ändtligen få erfara, att hon för att lefva endast behöfver sina barns tro och kärlek. Man skall få erfara, att den kristendom, öfver hvilken man håller dödsringning, icke har sagt sitt sista ord!»

Dessa trenne citat synas mig beteckande för stämningen bland flertalet af Frankrikes protestanter i skilsmässans ögonblick. Dessa känslor förklaras delvis af historiska skäl. Man besinne, att protestanterna under mera än två århundranden i Frankrike varit utsatta för oupphörlige förskräckliga förföljelser, som lärt dem som inga andra att uppskatta samvetsfrihetens värde. Å andra sidan kan man i deras hållning se ett utslag af det inflytande, protestantismen rönt af Alexander Vinet (1797—1847), en djupsinnig tänkare och en äkta kristen, de fransktalande ländernas Schleiermacher, som sedan femtio eller sextio år satt sin prägel på teologien. Nu har Vinet, en afgjord förkämpe för kyrkans skiljande från staten, härom skrifvit en bok af synnerlig skönhet och verklig andekraft «Essai sur la manifestation des convictions religieuses» (Försök till framställning om ett öppet bekännande af religiösa öfvertygelser); hvars anda och tendens förträffligt sammanfattas i följande ord: «Om man frågar oss: huru vill ni att det skall gå med religionen utan statens stöd? då svara vi: må det gå

med henne som det kan, må hon blifva hvad hon bör blifva, må hon lefva om hon har något att lefva af, må hon dö, om hon skall dö. Hon har kommit i verlden för att visa, att anden är starkare än materien, stark utan materien, stark mot materien. Jag får icke underlåta att bevisa detta. Om hon icke kan fortlefva i sin egen kraft, är hon icke sanningen, om hon lefver endast medelst konstgrepp, är hon själf ett konstgrepp. Om hon är af Gud, är det åt henne likaväl som åt Jesus Kristus gifvet at hafva lif i sig själf; hon måste visa det. Det är hennes främsta uppgift. Det är det oundgängliga inseglet på hennes gudomliga ursprung. Vi förklara öppet att vi för vår del skulle upphöra att tro på kristendomen i samma stund som vi trodde, att den icke är vida öfvermäktig detta prof.»

Alf. Mohn,
pastor vid franska reformerta församlingen i Stockholm.

(Öfversättning från franskan).

KIRKEGANG OG ALTERGANG I EN VESTLANDSFJORD.

En menighedspsychologisk studie.[1])

Af *A. H.*

Da jeg skulde overtage min nye menighed paa vestlandet, haabede jeg at finde et folk, sterkt religiøst interesseret. Jeg glædede mig til overfyldte kirker og til stor efterspørgsel efter nadveren. Intetsteds har jo kristendommen den magt over folket som paa vestlandet. Selve naturen vækker til religiøsitet. De mægtige bjerge, som klemmer fjorden i sin trange favn og kaster sine mørke skygger ned i dens dyb, giver folket alvor. De vældige toppe peger op imod ham, som troner i det høie, og fjeldets ensomhed giver tanken et indadvendt præg af selvbetragtning og selvprøvelse. Paa mange steder lever folket paa naade af de vilde naturkræfter. Skredene feier nedover fjeldsiderne, og jord- og stenjerverne truer hus og mark. De frygtelige klippestykker, som hænger oppe i fjeldet, kommer knusende ned i dalen, blot Gud den almægtiges finger rører ved dem.

Det følger som af sig selv, at naturen maa drive folket til at søge Gud for at blive frigjort fra dødens frygt.

Netop saaledes, som jeg havde ventet og haabet, fandt jeg det dog ikke.

Der var megen religiøsitet, og endel aandeligt liv sporedes. Men der var ogsaa ikke liden religiøs sløvhed, som merkede ogsaa søgningen til kirke og altergang. Der var mange, som kun sjelden gik til kirke, og endda langt flere, som holdt sig borte fra nadveren. Og trods kirkegang og nadverdeltagelse var der ikke det liv i og den velsignelse af disse naademidler, som jeg havde glædet mig til at finde.

[1]) Væsentligt som et foredrag ved et stiftsprestemøde for nogle aar siden.

Hvad kunde nu aarsagerne til disse menighedsfeil være? At der var aandelig død og ligegyldighed for kristeligt og kirkeligt liv kan saa være. Men det var ikke den eneste forklaring og ikke altid den rette heller.

Den moderne vantro har nok tildels strakt sine fangarme ind gjennem de dybe fjorde ogsaa. Men det er for det meste kun en meget lidet bevidst fornegtelse. Den tanke, at det ikke er andet end «prestetøv» det, som prædikes, ligger mere i luften, end det er en personlig opgjort overbevisning. Man faar erfare det, naar man kommer til saadanne menneskers syge- og dødsleier. Den vantro fornegtelse paavirker derfor neppe kirkegangen anderledes, end at den giver en støtte for den aandelige ligegyldighed. Man har hørt, at det er moderne, at det er tegn paa kultur at være ligeglad med kirke og altergang. Og saa finder man ved denne tankegang et forsvar for ulysten til det kirkelige.

De unge kan tildels være hildet i den mening, at religionen er noget, som særlig hører den senere alder til. Det kan passe for den gamle, som er færdig med livets lidenskaber, med livets kamp og strid. Nutiden lider nu tungt for den ligegyldighed, hvormed den konfirmerede ungdom er bleven behandlet. Ungdommen er bleven vist liden interesse baade i kirken og udenfor. Man fik lade den «rusle» sin egen vei, til den havde gjort ifra sig det, som maatte gjøres af synd og last, indtil den begyndte at «tage til vet». Nu hevnes denne ligegyldighed, ved at ungdommen viser liden interesse for kirke og altergang. Gudstjenesten har været for de gamle i menigheden. Hvad har derfor ungdommen der at gjøre?

En bitterhed er det altid ved at se, at saa mange unge er borte. Man ved, at natteløberiet netop nat til søndag har svækket dem saa paa sjæl og legeme, at de ikke kommer sig til at reise til kirke søndag. De skammer sig ogsaa tildels for at vise sig ved kirken efterpaa.

Men Gudsordet og sakramentet staar der dog i det hele dyb respekt af. Det kommer ogsaa frem hos dem, som forsømmer kirkegang og altergang. Vi træffer saaledes folk, som ikke vil gaa til kirke, fordi de ikke vil have det ansvar over sig, som følger med at høre Guds ord. Gud kan ikke

kræve saa meget af dem, som han kræver af folk, der hører ordet, mener de. Vi forstaar jo, at disse folk ikke er rolige i sit uomvendte liv.

Ligesaalidt andre, som er ligefrem rædde for Gudsordets magt. De vil ikke omvende sig — ialfald ikke endnu. Men gik de i kirken, saa kunde det hænde, at et Guds ord greb dem, og det frygter de for. Derfor holder de sig ligesaa godt borte.

Selvfølgelig er der mange af dem, som gaar i kirke, der dog ikke søger nadveren. Spørger jeg saa dem, hvorfor de ikke gaar tilalters, saa faar jeg saa ofte til svar: «Aa nei, jeg er ikke slig, at jeg kan gaa tilalters». «Aa nei, en maa nok være anderledes, end jeg er, skal en kunne gaa tilalters».

Enkeltvis kan man støde paa dybt religiøse sjæle, som ikke tør nyde sakramentet, fordi de har den reformerte opfatning af sakramentlæren. En saadan skrev til mig, at han ofte i kirken havde grædt af længsel, naar han saa de andre gaa til alters, og han ikke turde være med. Det blev en salig dag for ham, da han blev meddelt sakramentet.

Massealtergangens dage er snart talte. Endnu hænger vel en del af denne kirkeulykke igjen. Men den mere og mere bevidste erkjendelse af levende kristendom og af forskjellen mellem denne og aandelig livløshed renser ogsaa alteret for flere og flere uværdige gjester. Men den kan nok ogsaa komme til at hindre endel oprigtige frelseslængtende sjæle.

Lad os saa betragte den del af menigheden, som gaar i kirke og tilalters.

Det er mest de ældre og de gifte. Naar de unge blir gifte, saa begynder de i almindelighed at gaa i kirke og tildels tilalters. Dette hænger sammen med, hvad jeg foran har nævnt om natteløberiet.

Mænd og kvinder gaar forholdsvis lige meget til kirke, men tilalters gaar flere kvinder end mænd. Kirkesøgningen er sterkest vaar og høst. Noget mindre om sommeren, da mange af kvinderne er reist tilstøls, og mændene ofte om søndagene er gjennemtrætte af aannearbeidet hele ugen igjennem. Om vinteren er søgningen mindst. Kirkerne har ikke

havt ovne, og kulden kan være streng. Afvante som folk gjennem lange tider derved er blevet fra at søge til kirke, vil der gaa en længere tid hen, førend forholdet skal blive meget bedre, efterat kirkerne er blevne opvarmede.

Altergangen er indskrænket til vaar og høst, en eller høist to gange for aaret. Fra fortiden lige til for faa aar siden har det endogsaa været tillyst i kirkerne vaar og høst, naar altergangen skulde begynde og slutte. Og det er blevet saa rodfæstet i menighedens tanke, at der ikke skal være altergang til andre tider, at det synes, som det vil kræve meget arbeide og lang tid, førend denne ukirkelige skik vil komme til at ophøre. Selv de troende har kun vanskeligt for at rive sig løs fra dette. Men de, som bærer skylden for denne menighedsskade, er særlig presterne.

En stor del gaar selvfølgelig til kirke og tilalters af skik og vane. De nedbrydende kræfter har været sterke og energiske i de senere tider, men skik og vane er ogsaa en sterk, meget sterk magt i folket. Og denne magt gjør sig endnu meget gjældende ligeoverfor gudstjenesten.

Det er jo tungt, at gudstjenesten kun skal være af skik og vane for mange. Og dog mener jeg, at vi prester maa være meget varsomme med i vore prædikener at laste det. Det kan jo blive til stor velsignelse det, som er en god skik. Lad os derfor heller fremholde den som noget stort og godt, der kan blive middel til noget langt større.

Der er andre grunde for kirkegangen, som er daarligere. Ved kirken træffes folk fra forskjellige kanter, slegt og venner. Saa reiser man did for at faa tale med dem, som man ellers sjelden har anledning til at møde. Eller ogsaa aftales møde ved kirken for at afslutte en handel, for at fæste tjenestefolk, leie arbeidsfolk osv. Der holdes stævner ved kirken. Naturligvis gaar man ogsaa ind i huset, men det er noget, som man tager med, idet man har opnaaet den søgte fordel. At kirkegangen for endel er hovedsagen, medens det andet er noget, som man heldigvis ogsaa opnaar samtidigt, er selvsagt.

Folket er et ærekjært folk, som er vart ligeoverfor ærekrænkelse, ræd for, at andre skal tro, at man ikke er, som man bør være. Og da det dog endnu altid er en ros at

søge til kirken, da det er noget, som der sættes pris paa, saa gaar man did for at vinde den anseelse, som følger dermed. — Man har saaledes lagt merke til, at enkelte, som vil vælges ind i herredsstyret, møder til kirke ved gudstjenesterne før valget, om de end ellers sjelden eller aldrig gaar. Det kan dog ogsaa være for at faa anledning til at tale med folket om valget. Men mangen en vil ikke have den flæk paa sin ære, at han ikke — ialfald en gang imellem — skal sees i kirken.

Af den grund gaar selvfølgelig ogsaa endel tilalters. Man vil ikke, at folk skal tro, at de er saa daarlige kristne, at de aldrig søger nadveren.

Enkeltvis kan man støde paa det tilfælde, at en gaar tilalters efter at have begaaet en mere fremtrædende synd, helst utugt. Dels drives de af samvittighedens anklage til paa den maade at gjøre bod. Men dels sker det ogsaa, fordi de ved denne gudfrygtighedshandling vil slaa alle onde rygter til jorden. Naar folk faar se, at de endogsaa søger nadveren, saa skal de skjønne, at det er løgn og bagvaskelse, naar der snakkes ondt om dem. Skinnet bevares, æren reddes, og det er den, som det kommer an paa at berge.

Paa grund af denne sterke hensyntagen til menneskers omdømme maa mand og hustru altid gaa tilalters sammen. Det er yderst sjelden, en ren undtagelse, at en af ægtefællerne gaar alene. Sker det, saa vil man nemlig straks dømme ude i bygden, at der maa være gaaet noget istykker i ægteskabet. Forholdet mellem ægtefællerne maa ikke være, som det skal være. Og en saadan folkedom er man ræd. Derfor er det ikke sjelden, at en af ægtefællerne gaar tilalters, kun fordi den anden vil det, og det da ikke gaar an, at han eller hun gaar alene. Dette er selv de troende merket af. Mangen en kristen gaar ikke tilalters saa ofte, som han ønsker, af hensyn til sin ægtefælle, som ikke kan eller vil gaa saa ofte.

Stundom træffer man en betragtning af sakramentet som et *opus operatum*, især ved sygesengene og hos ældre folk. Dødsangsten driver til at sende bud efter presten. Naar sakramentet er nydt, er vedkommende og hans familie

rolig. Jesus har jo befalet os at nyde hans naademaaltid, og saa maa det jo hjælpe og frelse.

I kirke- og altergangen er der naturligvis meget af egenretfærdighed ogsaa hos mangen. Man søger sin trøst for tid og evighed i at have søgt naademidlerne. Det er en fordel, de har i sit regnskab med Vorherre, som mangen en anden mangler. «Jeg har da gaaet til kirke og tilalters, men hvad har vel han gjort?» Det er en ytring, som man nok kan faa høre. Det er dog ogsaa især hos de ældre, at dette kommer frem. Den yngre slegt sidder i almindelighed inde med saa god kristendomskundskab, at de gjerne har bevidstheden af, at kirkegang og altergang ikke er nok.

Gudskelov! er der naturligvis ogsaa dem, som hungrer efter livets ord. Folket har en indesluttet natur, har svært vanskeligt for at aabne sig for nogen, for at betro nogen de savn og længsler, som bor hos dem. De kan gaa med en dyb trang efter Gud og ikke lade nogen forstaa det, skjuler det med frygt for, at nogen skal kunne merke det.

Disse kommer til kirke. Kanske de kunde faa et ord, som kunde blive dem til nytte. Kunde nu presten bare nævne det, som var tungest for dem, og saa vise dem en udvei!

Denne trang er selvfølgelig ikke altid saa dyb eller bevidst. Sommetider kan den være saa ubevidst, at den fremkommer næsten som et slags nysgjerrighed. De undres paa, hvorledes det er at blive vakt. Og da de ved, at det vilde være det bedste for dem, om saa skede, saa gaar de i kirken; muligens kunde det opleves der.

Det religiøse er midt i en tvilens tid et meget aktuelt spørgsmaal, ikke mindst blandt ungdommen. En hel del af denne har været paa folkehøiskolen, hvor de ialfald har faaet en forstaaelse af, at der er ting, som er af endnu større betydning for menneskelivet end det snaue madspørgsmaal.

Saa har vi da ogsaa Guds folk i menigheden, paa de forskjellige standpunkt. For dem alle gjælder det, at de har erfaret, at «Herrens vidnesbyrd er trofaste». De har oplevet, at «Guds ord har holdt dem ilive», og det har været deres «trøst i deres elendighed». Derfor kommer de ogsaa til kirke. Og naar nogle af dem har ærlig bekjendt, at de har

fundet mere sjæleføde for sig paa sine private opbyggelser, og at de ofte er gaaet skuffede og tomhændte fra kirken, saa er det til prestens ydmygelse. Lad ham selv føres dybere ind i Jesu Kristi evangeliums liv, saa skal Gudshusets børn ogsaa mere faa den opbyggelse i kirken, som de kommer for at søge!

Men af hvilken grund nu end naademidlerne søges, saa mødes de for det meste, altid kan man næsten sige, af kirkegjængerne med ærbødighed. Denne kan vel ofte kun være en ydre. Men ogsaa derover skal man glæde sig.

Denne udvortes ærbødighed kommer tilsyne i visse skikke, som dog væsentlig træffes hos de ældre i menigheden.

Naar menigheden staar paa kirkegaarden, og kirkeklokkerne begynder at ringe, saa ser man mange af dem straks løfte paa hatten. Under velsignelsen bukkes hovedet ved hvert af Gudsnavnene. Det samme sker, naar Jesu navn nævnes, ligesaa naar nadverelementerne skal modtages. Og naar man gaar fra nadverbordet, neies der og bukkes baade af mænd og kvinder.

Selvfølgelig maa man være i sin bedste puds, naar man skal til kirke eller tilalters. Herunder kommer der ikke sjelden megen forfængelighed frem. Det har saaledes indtil det seneste været slig, at kvinder ikke fandt at kunne bruge samme hovedtørklæde ved to gudstjenester efter hinanden.

Respekten for det hellige faar ved altergangen stundom mindre gode udtryk. Vinen betragtes med større ærefrygt end brødet. Det er jo Jesu blod. Visselig har man her et merke fra den katholske tid. Desuden, det er jo blodet, som er renselsesmidlet. Nogle har derfor ogsaa en saadan frygt for «blodet», at de neppe tør drikke vinen. De væder kun sine læber i den. Naar presten hælder paa kalken, spildes derved ofte vinen. For andre er det en trøst, at de ikke har drukket vinen. At læberne kun har rørt ved den, har jo ikke noget at betyde. — I parenthes bemerket som en modsætning til dette skal nævnes, at enkelte gamle drikkere, som paa grund af fattigdom eller af anden aarsag ikke i aarevis faar tilfredsstille sin drikkelyst, med begjærlighed har søgt i en fart at faa sluge saa meget af vinen som muligt. En bed i kalken for at faa holde paa den!

Endnu findes der nogen overtro i forbindelse med altergangen. Sakramentet betragtes som et arcanum. Det har sin store betydning som lægemiddel. Syge folk synes, de er blevne meget friskere, naar de har gaaet tilalters. En følte, hvorledes vinen randt lige did, hvor han havde ondt, og blev meget bedre. Er en ko syg, saa gaar en af husets folk tilalters, og den hue eller det tørklæde, vedkommende havde med sig i kirken, tager en af husets kvinder og slaar den syge ko med «for draugslag», idet hun siger: «Jeg slaar dig med altershua hans (vedkommendes navn) for draugslag, for draugslag, for draugslag» (tre gange — treenigheden).

Naturligvis er denne overtro i sterk tilbagegang. Den findes dog endnu; men man vil overmaade nødig være sig det bekjendt selvfølgelig.

Deltagelsen i gudstjenestens handlinger fra menighedens side er tildels ringe. Salmesangen er mangelfuld. I den haugianske tid udførtes den i opbyggelserne meget ofte kun af en eller to gode sangere. Derved vænnedes ikke forsamlingerne til at synge. Af Kingos salmebog var der ikke god forsyning; da Landstads salmebog blev indført, blev den kun lidt efter lidt anskaffet. De ældre bruger den gamle syngemaade med triller og trimulanter; de yngre synger mere moderne. Da man er bange for at blive lagt merke til, maa man heller ikke synge saa høit, at det paa nogen maade kan vække opsigt. Idethele maa jo alt, som kan være «flaut», undgaaes: derfor tager man tildels ikke salmebog med i kirken heller; særlig unggutten vilde ikke like, at nogen skulde se ham med salmebog i haanden.

Selvfølgelig merker man forandring til det bedre i dette som i alt andet, eftersom levende kristendom vinder mere magt over hjerterne.

Jeg tænker, den yngre slegt hører mere og hører bedre efter prædikenen end den ældre. Folk sov vistnok mere i kirken før end nu. De nuværende kirkegjængere, især de yngre, er mere kritisk anlagte. De læser mere i blade og tidsskrifter og følger med, saa godt de kan, i de spørgsmaal, som er oppe i tiden. De er i saa henseende begyndt at vaagne, og selv om der nok gaar dem en hel del forbi, saa ligger det dog ogsaa nær, at der skal øves kritik. De ved,

at det ikke længere er saa, at alt hvad der staar paa prent er sandt. Og dette kommer prædikenen tilgode. Ordet gaar dem ikke saa meget som før over hovedet. De hører — og det tildels vel — efter og kritiserer. Det er ofte en glæde at se, hvor spændt opmerksomme de sidder. Og bagefter diskutteres prædikenen i hjemmene.

Det er et folk, som i almindelighed viser megen styrke i at beherske sine følelser, naar fremmede ser dem ialfald. Ogsaa her kommer den oftere nævnte sterke flauhedsfølelse frem. Det vilde være en skam, om nogen skulde se dem græde. Derfor er der i almindelighed meget liden bevægelse i kirken baade under prædikenen og under nadvergangen. Graaden er altid sterkt behersket. Det er ikke som i menigheder paa andre kanter af landet, hvor hele forsamlingen, mænd som kvinder, kan sidde i graad.

Men netop fordi befolkningen har saa sterk selvbeherskelse, vil man tage saare feil, hvis man tænker, at naademidlerne kun liden indflydelse har paa den kirkesøgende menighed. Det glemmes tvertimod ofte sent, det de har faaet i kirken. Man forstaar det under samtaler med troende, med nyomvendte, eller kanske allermest med folk paa sygesengen. Da er det ikke sjelden det siges, at den eller den gangen var det det eller det i prædikenen, som blev af saa stor betydning for dem, den eller den gangen havde de saadan velsignelse af altergangen.

Den hidtidige — lad mig kalde den saa — naive religiøsitet svinder mere og mere. De gamle kom til kirke, trods hvad de der fandt og fik. Selv ligegyldighed og sløvhed fra prestens side gjorde dog ikke dem ligegyldige og sløve til at søge gudstjenesten. Prædikener, som ofte syntes at maatte give dem stene for brød, jagede dem dog ikke bort fra kirken. Den mekaniske udøvelse af gudstjenestens handlinger, under hvilken alt blev aand- og livløst, mødte dog altid en menighed, trofast og ærbødig imod fædrenes kirkelige skikke.

Saaledes er det ikke længere. De yngre slegters større kritik stiller større krav, ikke mindst til os prester. Vore forgjængere kunde i ro og mag vente paa, at menigheden skulde fylde kirken. Vi maa ud for at drage den did. Vi

faar ikke leve paa afstand af vore menigheder, som de gamle ofte gjorde. Man venter af os, at vi skal komme til dem, sætte os i rapport med dem, de unge i menigheden saavelsom de gamle, og søge at komme til kjendskab og forstaaelse af deres liv, deres tanker og ideer.

Den gamle presteprædiken og den gamle lægmandsprædiken har snart fuldstændig udspillet sin rolle. Den prædiken, som nu skal samle folket og gribe det, maa være født under et dybt og inderligt samliv med vor korsfæstede og opstandne frelser, men ogsaa under et dybt og inderligt samliv med vore menigheder. Den maa kunne give dem det, som de netop for tiden længter efter, spørger efter, trænger. Og den maa give dem det slig, at de med sandhed kan sige: ja dette er noget, som «gaar lige did, hvor vi har ondt».

Ogsaa i vore fjordbygder staar der for tiden en kamp om, hvem der skal eie folket. Materialismen eller Kristus? Og, om ogsaa Kristus ofte seirer: Den ukirkelige, separatistiske magt eller vor gamle, gode folkekirke?

Gud give vor kirke prester, fyldte med den Helligaand, at der ved hav og fjord og i de dybe dale maa strømme aand og liv udover folket fra vor kirkes gudstjenester!

BILLEDER FRA ISLANDS KRISTELIGE LIVSUDVIKLING.

(Af *G. Hjaltason*).

IV. De første biskopper i Skàlholt.

Gissur hviti gjorde alt hvad han kunde for kristendommens sag. Han byggede den første kirke i *Skàlholt*. Han sendte sin søn *Isleif* til Tyskland og fulgte ham selv. Sønnen skulde skaffe sig kristelig kundskab og dermed gjøre sig skikket til at virke for den islandske kirke. Han gik i skole i Hervorden i Westfalen. Saa reiste han hjem. Man havde omtrent i 40 aar siden 1017 havt forskjellige fremmede bisper i Island. Flere af dem virkede gavnlig. Men folket ønskede dog at faa en indfødt bisp. Og derfor valgte almuen Isleif enstemmig til biskop over hele landet. Derefter reiste han atter til Tyskland, besøgte keiser Henrik den tredje og gav ham en tam isbjørn. Denne bjørn fik Isleif fra Grønland og den var et stort og vakkert dyr. Saa reiste Isleif til paven og fik udmærket modtagelse. Saa for han til Bremen og blev der viet til biskop 1056. Saa hjem til Island. Han bosatte sig i Skàlholt, det var hans faders gaard. Han var gift før han blev bisp. Men efter den tid havde han og hans kone hver for sig bo paa gaarden. Han var ikke rig, men saare gjæstfri og gavmild. Han var smaafolks ven og fattigfolks støtte ligesom de fleste andre islandske bisper i gamle dage. Han var saa alvorlig og varm i sin kristentro, at mange troede, at han var en hellig mand. «Man førte til ham en mængde galne folk og han helbredede dem». «Han velsignede drik, som var giftblandet, og saa blev drikken god». Han holdt skole og underviste mange, som siden blev prester. Han var mild og dog meget retfærdig og kunde være streng.

Derfor mødte han nogen modstand hos flere. De omtalte fremmede bisper synes ikke at have været strenge. Og i

bisp Isleifs dage kom der nye fremmede bisper paa besøg til Island. Og de krævede ikke saa strenge sæder som han. «Derfor var de afholdte af onde mennesker». Isleif blev saa kjed af folkets modstand og ulydighed, at han ikke vilde lade sin herlige søn Gissur blive sin eftermand. Han sagde, at man skulde vælge en præst, som hed Gutorm til bisp. Men da tilføiede Isleif ogsaa: «Det vil sent lykkes at have en biskop i Island, hvis man ikke behandler ham bedre end jeg har været behandlet». Han var en fintfølende mand og tog sig modstanden nær. Men han var dog elsket af mange og alle maatte tilslut agte ham. Det tager lang tid for folk at lære at bøie sig for en ny aandsmagt.

Isleif døde 1080 og hans søn *Gissur* blev valgt af folket som sin faders eftermand. Thi presten Gutorm vilde kun være bisp, hvis ingen bedre kunde faaes til den stilling. Men Gissur var villig til at lade sig vælge. Og da trak Gutorm sig tilbage. Gissur lærte i Tyskland paa det samme sted som hans fader. Han blev tidlig prest, og han giftede sig efter at han kom hjem til Island. Derefter reiste han til Rom to gange, talte paa sin senere reise med Gregor den 7de; og saa bød paven ham at reise til Magdeburg. Der blev han viet bisp 1082. Saa fór han hjem til Island.

Han var en ualmindelig stor og ædel personlighed. Han var stor af vækst og stærk, vakker og statelig, høit begavet og klog, høvisk og venlig. Han var sand kristelig og menneskekjærlig ligesom sin far. Harald Haardraade sagde om Gissur: «Man kan gjøre af ham tre mænd: konge, biskop og vikinghøvding, og han passer lige godt i alle disse stillinger». Og rettere og bedre kan Gissur ikke karakteriseres.

En saadan mand trængte Island til. Dets folk trængte til at se kirken personliggjort i en mand, som de kunde ære, beundre og elske. *Og en saadan mand var netop Gissur Isleifsson.*

Med ett slag fik han alt folket paa sin side. «Alle folk unge og gamle, rige og fattige, mænd og kvinder vilde sidde og staa saaledes som han bød». «Og man kan sige, at han var baade konge og bisp over Island, medens han levede». Han var biskop i 36 aar. Han byggede en ny kirke i Skål-

holt. Han gav denne sin fædregaard til bispestolen. Og han sagde, at der skulde altid være bispegaard, saa længe Island stod som beboet og kristent land. Og Skålholt har virkelig været bispegaard til 1800. Nu er det desværre kun en simpel bondegaard.

Han fik alle islændere til at betale tiende. Den deltes imellem bispen, presterne, kirkerne og de fattige. Dermed lagde Gissur grundvolden til kirkens magt og selvstændighed. Dermed forbedrede han de fattiges kaar. Hans tiendelov blev samtykt uden modstand 1096—97. Han havde ikke blot hele folket, men ogsaa de bedste og viseste høvdinger paa sin side. Disse høvdinger var den store digter og tænker og formand for den islandske fristat *Markus Skeggjason* og den lærde prest *Semundur Frode* i Odda. Han var den viseste mand paa øen. Men dog var det mest af kjærlighed til Gissur, at folk gik ind paa tiendeloven. Han havde som sagt hele folket i sin haand. Dog var han aldeles fri for herskesyge. Han havde hørt om Gregor den syvendes store kirkepolitik. Men han tænkte ikke paa at indføre den i Island.

Men hvorledes var den gamle islandske kirke styret? Island styredes i hans dage ligesom hele tiden siden 1004 af 48 høvdinger og 96 raadgivere og en lovsigemand, der var fristatens formand. Disse høvdinger kaldtes goder. Thi de var gudernes prester i hedenskabets tid. De eiede gudehovene. De tog imod tolden til gudehovene. De styrede de smaa bygder, der samlede sig om hovene. Men efter kristendommens indførelse blev hovene nedrevne eller omdannede til kirker. Goderne og andre høvdinger byggede kirker paa sine storgaarde. Det blev forkyndt for folket, at enhver, som byggede en kirke, skulde faa plads i himmerig for ligesaa mange mennesker, som den kirke, han reiste, kunde rumme. Denne forjættelse skal have fremskyndet kirkebygningen. Nogle af goderne blev kristne prester. Men nogle kirkeeiere tog prester til sine kirker. Og disse prester var igrunden afhængige af kirkeherren. Og hvis han havde bekostet deres uddannelse, da var de jo ligefrem hans tjenere. Kirkerne og deres eiendom var derfor i høvdingernes magt. Høvdingerne og goderne valgte prester, og hele folket, eller

høvdingerne som dets repræsentanter, valgte bisperne. Men bisperne foreslog ofte, hvem der skulde være deres eftermand. Saaledes var den islandske kirke sammenvokst med folket. Fristaten og kirken var ét, var én sammenvirkende forening. Bisperne fik sæde paa altinget ved siden af de 145 omtalte høvdinger og forhandlede der med dem om kirkens anliggender. Og prester og bisper var gifte. De levede ofte et mønsterværdigt familieliv. Det gjorde Gissur Isleifsson, og han havde mange børn ligesom hans far. Kirken stod i et saa vakkert forhold til staten og familien, at man knapt vil finde mage dertil i noget andet land. Jeg kan maaske senere godtgjøre dette endnu bedre.

Gissur lod dette gode forhold staa urørt. Han krævede ikke kirken adskilt fra staten. Han fordrede ikke at geistligheden skulde bestyre kirkegodset. Han krævede ikke, at kirken skulde have nogen selvstændig dommer eller lovgivningsmyndighed. Det var først langt senere, at de islandske bisper gjorde dette. Han forbød ikke de geistlige at gifte sig. Det gik heller ikke an. Han selv var jo saa djærv at have sin kone med sig paa sin første reise til Rom. Man ser af alting, at bisp Gissur har ikke havt synderlig lyst til den store Gregors «reformplaner». Dertil var den islandske folkehøvding altfor selvstændig, frisindet og menneskelig.

Heller ikke forsøgte han at øge sin personlige magt. Tvertimod. Han fandt sig i at formindske den. Nordlændingerne ønskede sig en særskilt og selvstændig biskop. Gissur gjorde straks, som de ønskede. Han gav afkald paa en stor del af sit bispedømme: hele nordlandet. Og af det oprettede man et nyt bispedømme med *Hólar* som bispegaard 1105.

Dets første bisp *Jòn Ögmundsson* er i ædel personlig storhed Gissurs ligemand. Men han var endnu mere begavet og endnu varmere i sin tro. Om ham har vi to store sagaer. Han er en af vore tre store helgener. Men Gissur var dog en stor og skjøn, kristelig skikkelse. Og det, som kaster den største glans over hans liv, er hans ydmyghed. Han, kæmpen og kirkefyrsten, som alle elskede og ærede, maatte være fristet til at have store tanker om sig selv. Men han sagde: «Begrav mig ikke i nærheden af min fader, thi dertil

er jeg uværdig». Gissur har ogsaa havt sin styrke i at følge det fjerde bud.

Der var en stor sorg ved hans død. Og man havde grund til at sørge. Han havde blandt andet den indflydelse, at alle større trætter ophørte i landet. Der var stadig fred, medens han var biskop. «Han fredede landet saa godt, at der var ingen større ufred imellem høvdingerne og vaabenbrug afskaffedes meget». Aldrig har Island levet saa fagre og lykkelige dage. Der var ingen kampe. Men digterne synger som før. Islands øverste høvding kvæder en lang og herlig drapa om en dansk konge. Sagamændene fortæller som før. Lovmændene lærer loven udenad som før. Men nu begynder folk ogsaa at nedskrive love og sagaer.

Kirkelige skoler oprettes baade i Skàlholdt og Hòlar. Men ogsaa i Odda og Haukadal paa sydlandet stiftes almenmenneskelige skoler. De faar den største betydning for litteraturens opkomst og udvikling.

Gissur hviti og *hans søn Isleif* og *hans sønnesøn biskop Gissur* og *biskop Jòn Ögmundsson* har kristnet og styrket det gamle islandske aandsliv. Fra dem straaler det som nyt og forklaret lys over hele landet. Dette lys har skabt og støttet de nævnte skoler. Det har indført vor guldalder. Det har tændt i vort folkeliv den udødelige, hellige flamme, som altid forynger vort folk efter hver en vanmagt eller forfald. Ingen ved hvor meget vi skylder disse mænd. Maaske er Gissur hviti den første samler til vore bedste sagaer for ex. Njàlssaga. Han gjennemlevede jo alle dens vigtigste begivenheder. Han gjennemlevede Haakon jarls og de to store Olavers regjeringstid. Og han var vidtbereist. Og en upartisk mand og oplysningsven. Der knytter sig dog et saare tragisk minde til hans livssaga.

Han var jo nødt til at angribe og fælde Islands største og ædleste kjæmpe, *Gunnar* af *Hlidarenda*. Men han saa dog Gunnars storhed og dyd. Vistnok har Gissur sagt til sig selv og sine sønner: «Vi, som vil være kristne forbilleder, lad os dog ikke staa tilbage for denne ædle hedning». Gunnar har maaske paavirket Gissur og flere til det gode, og har saaledes sin del i guldalderens opkomst.

Biskop Gissur foreslog *Torlak Runòlfsson* som sin efter-

mand. Gissur døde 1118, og da valgtes Torlak til biskop i Skàlholt.

Biskop Torlak var ingen stormand, men dog en ærlig og jevn kristelig høvding. Han forligte dem som var uvenner, og han var altid fredens varme talsmand. Der var en stor og stolt høvding, som ikke vilde tilgive sin modstander. Bispen bad ham inderlig at give efter. Høvdingen sagde nei. Da sagde bispen: «Som du nu hører min bøn, saaledes høre Gud din bøn paa dommens dag». Høvdingen mildnedes. Saa kom *Ketil,* den anden biskop paa *Hòlar.* Han fortalte høvdingen sit forhold til sin fiende: «Jeg tilgav ham, saa blev vi venner, og saa gik alt bedre for mig end før», sagde Ketil. Dette hjalp. Høvdingen forligte sig med sin fiende.

De to, *Torlak og Ketil, forfattede og udgav den første islandske kirkelov.* De var ogsaa venner af den verdslige oplysning. I deres tid levede *Are den frode.* Han er vor sagaskrivnings fader. Men for *deres* skyld skrev han sin Islendingabòk. De har rimeligvis bedet ham om at tage pennen.

Torlak underviste mange, som senere blev dygtige geistlige. Han var bisp i 15 aar. Saaledes har da de islandske bisper paa mange maader været den gamle islandske litteraturs egentlige ophavsmænd.

Torlaks eftermand, *Magnus Einarsson,* reiste til Danmark, Sverrig og Norge og blev bispeviet i Lund 1134. Han var bisp i 14 aar. Han havde mange kundskaber og var en stor taler. Han var en vakker, staut og statelig mand. Han imponerede folk. Engang var der nogle trætter paa Altinget. Da kom der en mand og sagde: «Nu kommer bisp Magnus fra Norge». Da blev alle saa glade, at de gik fra domstedet og hjem til hovedgaarden paa Tingvold. Bispen stod paa kirkepladsen og holdt et foredrag om de nyeste begivenheder i Norge, og alle var saare glade ved at høre det. Dette viser os to ting: At Altinget var ikke blot et hjertepunkt i det politiske, men ogsaa i det aandelige liv; thi der fortalte sagamænd og reisende sine historier og oplevelser; det var flere end denne bisp som gjorde det. Der fortalte Haldor Snorrason sagaen om Harald haardraade

sommer efter sommer. Dernæst ser vi, at bispen var en fredens engel, som forjog al kiv med sin nærværelse og mellemkomst. Hans forgjængere havde nok altid været fredens talsmænd. Men han gik endda videre end de. *Han ofrede sin formue for fredssagen.* Han kjøbte folk til at forliges med hverandre. Thi det heder ligefrem: «Han forligte altid alle mænd, hvorsomhelst han var tilstede ved processer. Og saalænge han var bisp, sparede han aldrig penge til at forlige dem, som før var fiender, og lagde dertil altid det af sin formue, som nødvendigt var til at forsone. Og derfor var der ingen ufred imellem folk, medens han levede». Folk kunde ikke andet end elske og bøie sig for en mand, som saaledes ofrede for den almindelige fred. Ydmyg var han som sine forgjængere. Men endnu mere asketisk.

Han bad Gud om at lade sig dø en kvalfuld død. Og den bøn blev hørt. Thi han indebrændte med 72 paa sin reise i vestlandet 1148. Intet menneske var skyld i branden. Da opstod der en stor folkesorg i landet. Biskop Magnus var ligesom biskop Gissur en imponerende folkehøvding. Men netop derfor blev disse og andre nævnte bisper folkets forbilleder. Netop derfor kunde de henrive folk til efterligning. Vi kan da være sikre paa, at ogsaa en stor del af landets andre høvdinger har været kristne mønstermænd. Og smaafolket har endelig været med i dette. Saa den islandske fredstid er en kristelig guldalder. *Tænk bare hvorledes det vilde se ud paa jorden, hvis alle konger og bisper og andre folkeførere havde den samme selvopofrende fredskjærlighed, som bisp Magnus Einarsson!*

Hans eftermand i Skålholt hed *Klængr.* Han var bisp i 24 aar. Han var en begavet mand, glad og selskabelig. Og han synes længe at have været mere verdensmand end hans forgjængere. Men med tiden blev ogsaa han alvorlig og nidkjær. Han prydede kirken i Skålholt saa godt han kunde. Og han gav til den en guldkalk prydet med ædle stene. Han forbedrede kirkens haandbøger og var kirkelig lærer for mange prester. Ogsaa han slog ind paa asketismens vei. Han gik barbenet i sne og frost om nætterne.

Og dermed ødelagde han sin helse. Men han var, ligesom bisp Magnus, mild imod andre.

Vi kjender selvfornegtelsens aand ligesaa godt som andre folk. Og vi har havt mere brug for den end de fleste andre.

Alle disse nævnte bisper straaler som visdommens og fredens lyse engle i vor guldalder, som de havde saa stor del i at skabe.

Men i troskraftig hellig iver overgaaes de dog af Islands tre helgener: Bisperne *Torlak den anden, Jon Ögmundsson* og *Gudmundr Arason*. Den første og den anden af disse tre er anerkjendte af alle som de ædleste stormænd. Men den sidste er det store modsigelsestegn i vor kirkesaga. Men om ingen af vore stormænd har dog været skrevet og digtet saa meget i gamle dage. De fleste gamle sagamænd og skjalde roser ham. De fleste nye nedriver ham. For *mig* staar han som en af verdenshistoriens mest interessante personligheder og en overveiende *god* mand.

NYE BØGER.

Anmeldte af Clara Thue-Johnsen:

Hans Aanrud: **Hanen**. Komedie i 3 akter. Gyldendalske boghandel og Nordiske forlag. 1906.

At Hans Aanrud har en vittig pen, vil vel ingen, med «Storken» og «Høit til hest» i erindringen, søge at benegte. At han kan skrive saa varmt og rørende som ikke mange, er «Sidsel Sidsærk» blandt meget andet bevis paa. Men skjønt foreliggende komedie har momenter fra begge disse genre, vil man vel knapt kunde hævde, at Aanrud i nogen forfatteregenskab har hentet sig laurbær ved dens fremkomst.

Handlingen er de forrige stykkers furer Nymos død og indtrædelse i himmelen. I forskjellige retninger kunde der være bemerkninger at gjøre; literært seet, for at tage et fælles-hensyn, er handlingen et sprinkelverk, de 80 glisne siders replikker har en ængstende tendents mod banaliteter fra professorstridens dage, og hovedpersonen — —

Ja, han Nymo, han er saa'n goschli, real, grepa kar, da, ser di, mye bærre heller som professor'n aa pastora aa dom med dogmatikken, aa dem heter allesammen. Det bryr'ke furer Nymo sei no om, denslassen. Han tar toddy'n aa pipa si han, tror no'en han blir værre for det; saa faar dem det. For jammen, da det kommer til støkke', passerer'n forbi sjølve sant Peder, han, ved himmerikes port.

Saan er'n Nymo.

Men saa godt og vel det end tør være for ham personlig, saa er det jo et psychologisk niveau, der er mindre egnet til at fængsle interessen, særlig naar det er det bestemmende for stykkets eget.

Jacob Hilditch: **Fjeld og fjære**. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 161 sider.

«En sand digters opgave og maal er enten at give os billeder fra virkeligheden, deilige, gribende, hvori vi finder

nydelse; hjælpe os til at lade vor sjæl flyve vidt ud og skue jordens deilighed, selv om vort legeme er bundet til tid og sted. Eller tro billeder af livets mørke sider, at vi ogsaa kan se dem; at de bedre følelser i os kan vækkes, at vi kan faa lærdom og hjælp i at lære livet at kjende. Eller han skildrer begivenheder, saaledes at vi føler glæde, rædsel, spænding, had, kjærlighed; at vort sjæleliv paa den maade bliver rigere, end det enkelte menneskes hverdagslige liv ellers kunde gjøre det for hver og en. Eller han giver os billeder fra menneskesjælene, at vi mennesker skal lære at forstaa os selv og hverandre; eller ogsaa digter han i en end mere bestemt hensigt for at paavirke os andre til at lægge vort liv an i en absolut bestemt retning, religiøs, filosofisk osv.; han kjæmper med andre ord for en bestemt opfatning af livet selv eller sider af livsførelsen. Alt dette har sin store berettigelse».

Det er med denne vægtige udtalelse, at den berømmelige student . . . sen, Trangviks brave hovedstadskorrespondent, udstyrer sin theateranmeldelse, og efter hvilken han lader Ibsens sidste drama og Mons Lies «Don Juans død» falde lige haabløse til jorden. Det var nu vanskeligere arter. *Vis à vis* Jacob Hilditch og hans nye bog vilde den unge mand, — om man tør forudsætte det møde, — med det omfattende program sikkert finde sig snart til rette og anvise dem en hæderfuld plads paa «de sande digteres» enemerker: «Den religiøse, filosofiske osv.» retning, som vil paavirke os til at lægge vort liv an i en absolut bestemt retning, den er jo rigtignok ikke repræsenteret ved «Fjeld og fjære». Men der er saa meget af: billeder fra virkeligheden, hvori vi finder nydelse, — af glæde, kjærlighed og adskillige andre følelser, — og af de billeder, som vækker de gode følelser, — at mange bra folk med hr. . . . sen vilde føle sig tilfredsstillet.

Det er, kortsagt, en jevn og hyggelig bog. Og vi siger med den ofte citerede korrespondent, at det sagtens «har sin berettigelse», i nutidens bogmangfoldighed sin ganske store berettigelse.

Anmeldt af *L—h:*

Albert Gnudtzmann: **Departementchefens brodersøn.** Roman. (Gyldendal. Nordiske. Kr. 4,00).

Som saa ofte ellers skildrer denne fortælling brydningen mellem den ældre og den yngre generation. Men — hvad der *ikke* hænder saa ofte — er den slægt som skal gaa, her skildret lige saa hensynsfuldt som den der nu har ordet.

Læsere der har kjærlighed til Danmarks hjemliv, vil glæde sig over disse nydelige, friske stillelivs-billeder og træffende portrætter af danske kjendtfolk, som f. eks. den fromme, pligtopfyldende departementchef, der dør omtrent staaende; den fattige, vinglende svigerinde; chefens søster, den søde gamle tante — (og hvem har ikke truffet paa en saadan yndig, gammel dame!) der endnu har et skjær af ungdom over sig, fordi hun altid tænker sig at skulle møde sin brudgom ung igjen hisset, den officer der døde i krigen. Endvidere den gamle fornøielige pige; departementsbudet; den paa skyggesiden komne, ikke agtede prokurator og hans resignerende, gode datter o. s. v.

Anmelderen stanser med vilje sin opramsen; thi naar disse personer ved slutningen af bogens første halvdel forsvinder fra læserens synskreds, er ogsaa det bedste ved fortællingen afsluttet.

Anden halvdel er ikke daarlig, men fanger ei i samme grad læserens beundring og interesse; forfatteren har glemt Goethes ord om begrænsningen.

Havde kun Gnudtzmann stanset halvveis! udgivet bogen paa det tidspunkt, da heltens forlovelse er løsnet, og han drager ud som «sorenskriverfuldmægtig», hvad vel vi norske vilde kaldt et saadant embede. Da havde hele fortællingen ogsaa literært seet været en af sæsonens bedste bøger; thi denne første halvdel fik mere end engang læseren til at tænke: Saa træffer man da virkelig atter igjen paa en baade godt skreven og morsom samfundsroman, uden skaberi, frisk og fordomsfri uden at være udskeiende og syg.

«**Jordbrugets driftslære**», anmeldt af sogneprest *Amlund.*

Landbrugsskolebestyrer Olav Senstad har skrevet bogen. Mens jeg har læst den, har jeg tænkt mest paa vore preste-

gaardes drift. Jeg er vis paa, at bogen med tiden vil finde vei ind i de fleste af vore prestegaarde paa landet, og jeg skulde ønske, at jeg sad inde med saadan autoritet, at disse mine anbefalingsord kunde gjøre sit til, at den raskere naadde frem.

Bogen viser ganske klart baade hvad man *kan*, og hvad man *ikke* kan vente af et gaardsbrug. Olav Senstad tror, at jordbrug lønner sig; men han er ogsaa meget nøktern i sit syn paa det. Og hvor vilde ikke mangen ung prest især have godt af at sætte sig ind i det. Under læsningen af bogen har jeg ofte erindret ham, som havde faat sig et prestekald paa landet, og som i aanden saa, hvorledes han skulde leve af gaarden og bruge sine faste indtægter til reiser, kunstværker, bøger og kapital. Han vilde af bogen have lært at synge: «Paa det jevne, paa det jevne, ikke i det himmelblaa». Men ogsaa ham har jeg erindret, som gik til den anden yderlighed og kun ventede sig besvær af gaarden. Han vilde faat mod af bogen. Fremdeles er de komne frem den ene efter den anden af disse ulykkelige, som bortforpagtede gaarden slig, at forpagteren fik omtrent al fortjenesten, og presten omtrent bare ærgrelsen ved at se gaarden ødelagt.

Bogen giver nemlig en udmærket veiledning, naar det gjælder at sætte op en forpagtningskontrakt saaledes, at begge parters pligter og rettigheder kommer klart frem, og hvad hensyn der skal tages til den gaard, som de begge skal nytte, saa den ikke bliver misbrugt og forfalder.

Den nøgterne, praktiske fagmands greb paa tingen aabenbarer sig ogsaa der.

Landbrugsskolebestyrer Olav Senstad staar midt oppe i det kraftige arbeide, som nu drives for at hæve landets velstand gjennem bedre brug af landets jord, og der er visselig ingen tvil om, at han har «fulgt med sin tid», men herom tør jeg dog intet større sige. Jeg er altfor meget lægmand paa dette vanskelige arbeidsfelt til det. Hvis jeg gav mig ikast med udtalelser herom, kunde forfatteren selv og mange flere med komme til at trække paa smil.

Men noget andet vil jeg faa nævne: Forfatteren peger under sin fremstilling paa smukke sociale hensyn, som bør tages af driftsherren, og som prester vel først og fremst vil

føle sig forpligtet til at tage. Han har da ogsaa et kapitel om forholdet mellem husbondsfolk og arbeidsfolk, og her især bryder forfatterens kristelige livssyn vakkert igjennem.

Nu, bogen er naturligvis ikke skrevet først og fremst for prester; men den er saadan, at den møder ogsaa os landsprester med hjælp der, hvor det praktiske liv med sin nærgaaenhed har sat os stevne, og hvor vi vel har langt vanskeligere for at være gode kristne og dygtige mænd en paa «stolen».

Bøger, sendt til redaktionen:

Tidskrift for norsk bonde-kultur. Udgivet af Kristofer Visted. 1ste hefte. Bergen. Indhold: Kr. Visted: Et gammelt høvremotiv. Fr. Grøn: Træk af norsk folkemedicin I. Ivar Kleiven: Ottesogur fraa Vaagan I. Olav Sande: Gamle visur. Kr. Visted: Røgstuovn — badstuovn. Af Stangviks formandskabsprotokol ved Olav Melkald. 4 hefter aarlig. Koster 4 kr.

For frisindet kristendom. Religiøse foredrag af Andr. Brandrud, Lyder Brun, J. Gleditsch, Thv. Klaveness, S. Michelet, Joh.s Ording. 5 hefter à 40 øre. Kr.a. Aschehoug.

Fru Elise Hoskier. Et religiøst karakterbillede ved *Morten Pontoppidan.* København. Gyldendal.

Vårt tankelif. Till den tänkande allmänhetens och läroverkens tjänst. Af *S. Almqvist.* Stockholm. Norstedt & söner.

Retfærdiggjørelse af tro og moderne krav. Af *C. Skovgaard Petersen,* sogneprest. København. Frimodt. 25 øre.

Bibelen med forklaringer. 4de del: De profetiske bøger. 3die afdeling: De tolv smaa profeter. 1ste hefte. Udarbeidet af *Jonas Myhre,* res. kap. Kr.a. Lutherstiftelsen. 50 øre.

ORTODOKS OG MODERN SAKRAMENT-OPFATNING.

«Hvis sakramenterne kun er at opfatte som symboler og ikke som realiteter, og hvis de ikke kan virke direkte ind paa det ubevidste liv hverken hos barn eller voksen, da ophører de efter vor mening at være Kristushandlinger og bliver blot og bart menighedshandlinger uden dybere betydning for kristenlivet».

Saaledes staar der skrevet i Morgenbl. for 25de marts iaar, og 30 Kristianiaprester har sat sine navne under.

Naar jeg drager dette frem til nærmere belysning, beder jeg de ærede brødre være forvisset om, at det ikke sker for at yppe strid, men ene og alene forat opgjøret mellem de to retninger i vor kirke kan blive saa klart og fuldt som muligt.

Det gjælder dog virkelig om, at vi kommer saavidt til forstaaelse af hverandre, at vi ikke gjør afstanden mellem hverandre større end den virkelig er. Jeg kan ikke forstaa andet end at de 30 prester har gjort det.

«Hvis sakramenterne kun er at opfatte som symboler og ikke som realiteter», staar der. De 30 prester anser det altsaa for selvfølgeligt at et symbol er uden realitet. En besynderlig mening.

En mand frier til en kvinde. Hun er for betaget til at kunne svare med ord. I stedet derfor rækker hun ham sin haand. Det er et symbol, kun et symbol. Men er ikke dette symbol tillige en realitet? Saasandt hun mener det hun udtrykker med symbolet, er det en realitet. Men det er en aandelig realitet, ikke en materiel.

Gives der kanske ikke aandelige realiteter? Maa der materie til, for at der skal blive realitet? Saa mener materialisterne. Men teologerne?

Hvad er et symbol? Et symbol er et ord, udtrykt ikke med artikulerte lyd eller skrifttegn, men med en sindbilledlig handling. Symbolet har altsaa al den realitet som ordet har. Og det har denne realitet i potenseret grad, fordi den sindbilledlige handling er udtryksfuldere end lyden eller skrifttegnene.

Vil de 30 prester frakjende ordet realitet? Ganske vist tales der mange ord i verden, som ingen realitet har. Paa samme vis kan der ogsaa gives symboler uden realitet. Der kan gives symboler som der kan gives ord, der bare er tomhed og løgn. Her taler vi imidlertid om sakramenterne, som Herren har indsat. Saafremt de er symboler, da er de *Guds* ord udtrykt i handling. De besidder altsaa da al den realitet som Guds ord er i besiddelse af. Besidder ikke Guds ord realitet? Er der 30 prester i Kristiania som mener at Guds ord ikke har realitet? Selvfølgelig ikke. Hver eneste en af de 30 prester vil, om det kræves, med sit liv staa inde for Guds ords fulde realitet. Men hvordan i al verden kan de da udtrykke sig saaledes som de her gjør?

Vi gaar videre i teksten. Presterne fortsætter: «og hvis de (sakramenterne) ikke kan virke direkte ind paa det *ubevidste*[1]) liv hverken hos barn eller voksen, da ophører de efter vor mening at være Kristushandlinger og bliver blot og bart menighedshandlinger uden dybere betydning for kristenlivet».

Det var et stærkt stykke, især naar det kommer med 30 prestenavne under. De 30 prester kan umulig have tænkt paa den betydning sakramenterne utvilsomt har havt og fremdeles den dag idag har for deres eget *bevidste* liv. Jeg beder de ærede brødre tænke lidt paa det. Tænk paa den trøst det i angstfulde timer gav eder, at Gud i eders livs første stund havde sluttet pakt med hver enkelt af eder, og den pakt stod fremdeles fast paa hans side, selv om I havde brudt den. Tænk paa den styrkelse og aandelige oplivelse I fik, naar I knælte om nadverbordet. Tænk paa dette og sig mig saa: var ikke den velsignelse som eders *bevidste* liv saaledes fik af sakramenterne, tilstrækkelig til at forvisse eder

[1]) Udh. af mig.

om, at Herren var tilstede i dem? Vil I virkelig træde frem for verden og sige: nei, den velsignelse vort *bevidste* liv fik af sakramenterne, den har aldrig havt stort at sige; havde vi ikke andet at holde os til end den, da var det umuligt for os at tro at de var handlinger af Kristus, men vi maatte anse dem *bare* for menighedshandlinger uden dybere betydning for kristenlivet? Vil I virkelig paa den maade fornegte eders egne helligste og dyreste erfaringer?

Nei vist vil I ei. I tager munden saa altfor fuld, brødre.

Hvorfor i al verden skulde nu ogsaa sakramenterne miste sin betydning som Kristushandlinger, saafremt vi ikke kunde tro at de direkte virked ind paa det *ubevidste* liv i mennesket? Det er umuligt at indse grunden til det. Guds ord virker jo ikke direkte ind paa det ubevidste liv; direkte virker det kun paa det bevidste. Er da ikke Guds ord en Kristushandling? Er ikke Herren levende og virksom i sit ord? Eller er Guds ords prædiken bare en «menighedshandling uden dybere betydning for kristenlivet»? Det kan de 30 Kristianiaprester umulig mene. De kan umulig være i ringeste tvil om, at Guds ords prædiken er en handling af den levende frelser, skjønt den aldeles ikke «virker direkte ind paa det ubevidste menneskeliv». Men kjære, hvad er da i veien for at mene det samme om sakramenterne?

Særlig maa jeg henlede opmærksomheden paa den form af Guds ord vi kalder absolution. Det er nemlig klart, at efter dr. Ordings opfatning er sakramenterne absolution udtrykt i sindbilledlige handlinger. Daaben er en hele livet omspændende absolution, en forsikring Gud giver barnet om at hans tilgivende faderfavn skal staa aabent for det hele livet igjennem, naarsomhelst det vil søge den i forsagelse og tro. Nadveren er en atter og atter gjentaget absolution, en forsikring Gud atter og atter giver den enkelte kristen om, at Kristi forsoningsdød gjælder *ham*. Vi skal ikke disputere om, hvorvidt denne opfatning er rigtig eller ikke. Lad den være saa urigtig den være vil, saa forstaar jeg ikke hvorledes de 30 prester kan sige, at med den bliver sakramenterne ikke længer Kristushandlinger, men bare «menighedshandlinger uden dybere betydning for kristenlivet». Hvad

mener da de 30 prester om den absolution de selv meddeler søndag efter søndag? Er den ikke andet end en «menighedshandling uden dybere betydning for kristenlivet»? Det kan umulig være deres mening. Er den ikke en handling af Kristus selv, da er den en Gudsbespottelse. Men er den *mundtlige* absolution en handling af Kristus, hvorfor i al verden skulde da ikke en absolution udtrykt i sindbilledlige handlinger kunne være det? Nei, I tager munden saa altfor fuld, brødre.

Endelig: hvordan staar det til med de ærede brødres lutherskhed her? Paa stiftsmødet forleden blev vi stærkt tilholdt at holde os til Luthers lille katekisme. Vel, det har ikke jeg noget imod. Hvad har nu katekismen at fortælle os om sakramenternes virkning paa det ubevidste menneskeliv? Ikke et ord. Nei — ikke antydning engang. Der sporges: hvad gavner daaben? Og der svares: den virker syndernes forladelse. Der spørges: hvad gavner det saaledes at æde og drikke (i nadveren)? Og der svares: det giver disse ord tilkjende: «det gives for eder» og «det udgydes for eder til syndernes forladelse»; ved disse ord gives os nemlig i dette sakramente syndernes forladelse.

Ganske vist nævnes ogsaa evigt liv og salighed, men vel at mærke: de nævnes som noget der uden videre følger af syndernes forladelse. «Ti der hvor syndernes forladelse er, der er ogsaa liv og salighed», staar der. Syndernes forladelse er altsaa efter katekismen alt hvad begge sakramenter giver os. Men syndernes forladelse — hører den hjemme i det *ubevidste* menneskeliv? Er det den ubevidste side af menneskevæsenet vi vender os til, naar vi tilgiver nogen?

Kan det saa være luthersk tale at sige: «virker ikke sakramenterne direkte ind paa det ubevidste menneskeliv, da er de intet andet end bare menighedshandlinger uden dybere betydning for kristenlivet»? Vil vi holde os til katekismen, da er der ingen tvil om at slig tale er saa uluthersk som muligt.

Derimod er dr. Ordings opfatning paa dette punkt aldeles luthersk. Efter katekismen meddeler begge sakramenterne syn-

dernes forladelse. Følgelig er de begge to absolution udtrykt i handling. Men det er netop dr. Ordings opfatning.

Jeg ved meget vel, at dr. Ordings opfatning i et andet punkt bryder med Luthers lære. Det burde dog ikke gjøre hans modstandere blinde for, at han paa et andet punkt energisk har gjort Luthers tanker gjældende. Saasandt den lille katekisme er det mest umiddelbare udtryk for Luthers kristendomsopfatning, da er det egte luthersk i sakramenterne at se guddommelige absolutionshandlinger, medens det er absolut uluthersk at fornegte deres absolverende betydning til gunst for en indvirkning paa det ubevidste menneskeliv. Ti den kjender katekismen ikke til.

Brødrene maa undskylde mig, naar jeg hertil føier, at al den megen tale om sakramenternes virkning paa det ubevidste menneskeliv eller paa menneskevæsenets natursiде etc. den klinger i mine ører temmelig forloren. Den lyder saa mystisk dybsindig denne tale, men hvad indeholder den vel? Tager man de dybsindige ord for sig for at faa greie paa deres nøgterne mening, da opløser det hele sig i taage. For hvad ved man vel om det som foregaar i det ubevidste? Ingenting.

Lad sakramenterne virke paa vort ubevidste liv hvad Gud maatte give dem at virke. Det er noget vi ikke ved noget om, og derfor heller ikke kan sige noget om. Det eneste vi ved noget om og forstaar os en smule paa, det er sakramenternes virkning paa vort bevidste liv. Der har vi lidt erfaring og lidt skjøn. Lad os derfor holde os til det, og ikke være saa altfor dybsindige. Det sakramenterne virker paa vort bevidste liv, det har Luther grebet med det religiøse genis klarsyn, naar han kalder det syndernes forladelse. Og her har dr. Ording gjort et heldigt greb ved at følge ham. Lad os her lære «lutherskhed» af ham. Sogneprest Gjør har fuldstændig ret, naar han hævder at uenigheden ikke berører de virkelige religiøse værdier. De religiøse værdier ligger ikke nede i ubevidsthedens kjelder; de ligger oppe i bevidsthedslivets dagslys. Ti religiøs værdi har kun det som skaber og nærer vor tro — paa «syndernes forladelse».

Thv. Klaveness.

TRÆK FRA KAUKASUS OG GEORGIEN.

Slag i slag meldte telegrafen os ifjor om de frygtelige menneskeslagtninger i det nederste hjørne av Trans-Kaukasien: krig mellem tartarer og armenier, og millionbrand i petroleum, og de russiske troppers grusomhed.

Det gik kanske mange avislæsere som mig, at de længe havde vanskeligt for at faa rede paa hvad der gik for sig nede omkring *Baku*. Dertil bidrager en uklarhed i saagodtsom alle meldinger: at de bringer bud fra *Baku* i *russisk Armenien*, og fra *Tiflis*, hovedstaden i *Georgien*, ganske om hverandre.

Det ligger i det russiske militærstyre, at Georgiens hovedstad maa sende tropper naar en armenisk naboby er i flammer.

For alle som holder av det ærekjære og selvstændige georgierfolk, var det en sorg at faa det indtryk at den fortvilede strid med tartarerne ogsaa trængte ind i Georgiens kommuner. Sandelig, det lille folk, paa ikke stort over 2½ million mennesker, havde nok forud, i sin næsten haabløse uavhængighedskamp mod Rusland, og i sin oprivende strid mellem arbeiderbefolkningen og selveierstanden.

Georgien, som har saa ærerig en fortid, og saa store haab for sin fremtid, og som allerede havde begyndt at forberede sig til i 1902 at feire en 700 aars fest til dronning *Thamaras* minde, skulde det da helt fortæres av strid? Dog, det var de brogede telegrammer, som kom snart fra Georgien, snart fra Baku, som gav et for sort billede. Nu som før er det i Armenien at tartarer og armenier dræber hverandre, og nu som før er det det russiske styre som med en udsøgt statskunst egger til disse slagterier: Despotiet vantrives naar der ikke er gadeoptøier, og naar ingen blodstrømme flyder. *Armeniens vædsler!* Værst har vel *tyrkisk* Armenien været hjemsøgt; og man gir saa let *muhamedanismen* skylden:

kristenforfølgelser! Og sin del av skylden har naturligvis disse folks fanatisme. Dog har jeg ofte hørt, baade av armeniere og av georgiere, at det er ikke *Tyrkiet* som er værst. Det som i hele det armeniske spørsmaal ligger bag, er *Rus-lands* politiske planer. Russerne egger op baade tartarerne og de andre mongoler, og støtter Tyrkiets ansvarsløse politik. Men denne gang har de forregnet sig: Bevægelsen er blit for sterk. Og modsætningerne har, under flere aars indflydelse fra Georgien av, begyndt at forskyve sig, saa det ikke længer blir tartarer mod kristne, men arbeiderbefolkningen mod kapitalister og industrielle.

Derfor skulde russerne passe sig: de har dog erfaring for hvor let en økonomisk arbeiderreisning slaar sig sammen med en politisk frihedsbevægelse.

Naar vi næste gang faar høre fra Baku, da er det kanske ikke længer tartarer mod armenier, da er det armenier og tartar, arbeider og arbeidsherre, *sammen* mod den fælles fiende, det nuværende Rusland.

Det er underligt med armenierne: jeg har ikke truffet nogen af dem, som ikke har forstaat at Rusland støttet Tyrkerne til de endeløse armeniske myrderier. Og dog har de til det sidste havt liden sans for frigjørelseskampen mod Rusland. Sagen er at det store *flertal* av armeniere er undersaatter av *Tyrkiet;* derfor er det *tyrkiske spørsmaal* for dem blit hovedsagen, og de har skrevet i sine aviser at *dette faar løses først,* før man kan tænke paa det russiske.

Dertil kommer en vis national misstemning overfor georgierne. Russerne liker at slaa de to lande paa sydsiden av Kaukasus, Georgien og russisk Armenien, sammen til ett land, som de kalder *Trans-Kaukasien.* De to lande har havt fælles guvernør, som har bodd i Georgien (i Tebilissi eller Tiflis). Denne samrøring har ingen av de to lande likt; der har været likefrem racehad mellem dem; enten har de villet adskillelse, eller en samrøring, som de forstod paa modsat vis: hver av dem vilde være herre over det hele. Navnlig har armenierne, den talrigere folkestamme, søgt at sprede, ogsaa i Europa, ringeagt for georgierne som for et «sämre folk», som ikke havde andre gode sider end sin store legemsskjønhed og sine fyrstelige titler, og ellers stod tilbage i alt. Blev

der alvor av et uavhængighedsarbeide rettet mod Rusland, saa vilde den nye autonomi først og fremst komme *Georgien* til gode, dette land som er tæt befolket væsentlig av denne ene folkestamme, uden synderlig indblanding, mens i den sydøstlige del av Trans-Kaukasien *tartarer* og *armenier* overalt holder hverandre omtrent i schak Dette er grund for de russiske armeniere til ikke at ivre for friheden: først maatte deres sydlige brødres *store tyrkiske spørsmaal løses.*

Som alt andet racehad, saa tænkte ogsaa dette — feil. Rusland var gaadens knude. Rusland tillader aldrig at det tyrkisk-armeniske spørsmaal løses til armeniernes fordel, og det netop fordi *Rusland ikke vil ha Trans-Kaukasiens knuder løst.*

Desuden fordi det ikke vil de tyrkiske landes gjenreisning, men deres svaghed og indre splid, for selv engang at forsyne sig af fadet.

Det er Georgien som har æren av at ha faat armenierne til at forstaa at de to racer maa arbeide sammen paa sin selvstændigheds-sag, dog uden samrøring. Georgien gjengjældte oprindelig armeniernes had, og russiske styresmænd har av al kraft pustet ogsaa til denne ild. En russisk funktionær, hr. B., brugte at samle Georgiens adelsparti og intelligens, studenter og andre, om sig til fest, og holdt skaaltaler om *Georgiens store fremtid,* om *Rusland, dets beskytter*, og om *armenierne, dets fiender, erobrere, evige fare.* Samtidig sendte han hemmelige breve til Petersburg, om at georgierne maatte kues, at de trængte en tyran, strengere end fyrst Galitsine, at det bedste var at sende dem mod *Peking* og til *Mandschuriet!*

Imidlertid, hadet mellem georgiere og armeniere holder sig endnu, tildels i de høiere samfundslag, blandt Georgiens adel og blandt Armeniens rigfolk. *Tilnærmelsen har vokset frem blandt arbeiderne.*

Socialdemokratiet har tat vekst i de senere aar i alle Georgiens større byer: i Batumi, i Kutaissi, i Tebilissi, og flere. Marx' og Engels doktriner forkyndes, der demonstreres den 1ste mai, o. s. v.

Det faldt i begyndelsen de georgiske arbeidere vanskeligt at faa de armeniske med her. Georgieren *Ketkoveli*

havde samlet sit lands jernbane-arbeidere til streik og tvunget regjeringen til en reform, som blev gjældende for hele det store russiske rige. Men efter den bedrift blev han udvist fra Tiflis, og slog sig ned i *Baku* i Armenien. Det lykkedes ham, trods armeniernes uvilje, at samle et arbeiderparti; han grundet et trykkeri og udgav skrifter og opraab, dels i georgisk, dels i armenisk sprog. Ketkoveli blev kastet i fængsel. Her sa han en dag i 1903 et skarpt ord mod tsaren; øieblikkelig gav en officer en soldat ordre: skyd! og Ketkoveli er ikke mere. Men arbeider-bevægelsen lever, ogsaa i Baku.

Overalt, baade i sine egne byer, Batumi, Tiflis o. a., og udenfor, søgte de georgiske arbeidere at faa armenierne med. Det samme træk finder vi igjen i Georgiens *politiske* frihedsarbeide. Selvstændighed og enighed! er Georgiens program. De vil ikke herske over de andre racer, ikke over armenierne i sydøst, ikke over mongolerne i bjergene i nord.

Om *tscherkeserne* og de andre stammer der oppe siger de: «disse staar i politisk og økonomisk udvikling langt tilbage for os. Men de har sine ærværdige traditioner, de er anlagt for politisk udvikling, de har sin høitstaaende muhamedanske religion. Det faar bli deres egen sag at finde de former de bedst kan leve under naar det nuværende utaalelige militærstyre løsnes. *Med os skal de leve i fred.*» Ligedan stiller Georgiens fremskridtsparti sig til armenierne i syd: Vanskeligheden, siger de, er at armenier og tartarer der maa leve sammen. Men disse to racer maa finde livsformer som kan passe for byernes dobbelte fysiognomi. Denne opgave faar bli deres egen, ingen maa blande sig ind; og den vil løses, naar det russiske despotis kvælende indflydelse engang er lammet.

Dette er Georgiens programstilling: Rusland en forbundsstat! Ingen ved bedre end *polakkerne* hvad *Polen* trænger, ingen bedre end *finlænderne* hvad *Finland* har behov! Saadan læser vi i *Georgiens* aviser. — Det skulde synes klart at det er det eneste program som kan løse Kaukasuslandenes store knuder.

Men man spør sig om ikke disse nationers fremtidshaab er bare drøm, om de ikke strider forgjæves mod overmagten og mod den historiske ret.

Selv om saa havde været, vilde Georgien ha min sympati: Den historiske ret, bygget over evige traktater, om den strider mod en nations sterke vilje, er ikke andet end en forgyldt form for uret. Men sagen er, at Rusland har annekteret Georgien *mod al historisk ret.* Vel har Georgien stillet sig ind under Ruslands høie beskyttelse ved en traktat av 1783 med dronning Katarina. I denne traktat, som aldrig er avskaffet, «lover hans keiserlige russiske majestæt at overlade absolut og udelukkende til den allerhøieste konge av Georgien alt dette lands indre styre, alt skattevæsen, finansvæsen, retsvæsen, skole- og kirkevæsen o. s. v.» Artikel 12 siger: «Denne traktat skal overholdes ukrænkelig og til evige tider.»

Imidlertid indtraadte i 1801 den ulykkelige forandring at *tsaren* av Rusland blev *konge* over Georgien.

Som ved alle denslags allianser med Rusland, saa skyndte *kongen* sig at forsvinde i *tsaren.*

Og Georgien, som havde faat alliancen i stand til forsvar mod *Persien,* havde ikke kraft nok til at sige sig løs, da dets konge paa den maade blev borte.

Gjennem et haardt militærstyre har tsaren gjort sit kongedømme til en provins. Georgien skulde kvæles: russiske spioner til *bisper* og *erkebisper,* russisk sprog i *gymnasiet* og endog i *folkeskolen,* hvor det ikke forstaaes. Folkeoplysningen derved stanset! Elever forfølges endog for *privatsamtaler* paa georgisk: Russisk militær i byerne. Men værst av alt: russisk guvernør i Kutaissi og i Tebilissi, guvernører som Georgiens adelsparlament *ikke kan avsætte!*

Lad mig fortælle et eksempel paa dette styre.

Dimitri Kipiani hed en adelsmand, valgt av adelsparlamentet til adelens marskalk. Av socialistpartiet faar han den dom, at han i alt sit liv satte sin stolthed i *at være tro mod de russiske magthavere,* og paa haabløs vis søgte at forene dette med at tjene sit fædreland. Det faktiske forhold er snarere at han var en energisk og kraftfuld patriot, som ikke ansaa landet og tiden moden for nogen slags revolution.

En dag ankom vice-kongen over Kaukasus, storhertug *Mikal.* Kipiani gjør ham energiske forestillinger om styret, om sproget i skolerne, o. m. l. Mikael svarte med beroligende

løfter, og bad Kipiani at overbringe adelen forsikringen om tsarens høieste velvilje. Kipiani nedskrev samtalen i et brev, som han overlod adelsraadets bibliotek, og sendte en kopi derav til guvernøren i Kutaissi.

Han fik straks en irettesættelse fra generalguvernøren for «malplaceret optræden», uagtet efter selve *de russiske love* en adelsmarskalks optræden ikke bedømmes av guvernører, men av adelsraadet. Han fik endda en grov forespørgsel fra skoleinspektøren. Han svarte at han skulde gjøre rede for sig, om man kunde paavise en lov som gav skoleinspektøren ret til at stille ham nogen forespørgsel.

Imidlertid indtraf noget værre. I et georgisk seminar, hvor landets sprog var forbudt baade i timerne og i fritiden, brugte bestyreren at haane eleverne for deres nationalfølelse. Hadet steg. En dag blev han undsagt paa livet om han gjentog sine udfald. Han gjorde det, og blev dræbt. En vredesstorm reiste sig blandt guvernørerne og blandt den russiske del av geistligheden. Selve Georgiens patriark, Paul, *lyste forbandelse over det land* som kunde frembringe saadanne mordere. En modbølge av had steg, denne gang blandt folket.

Kipiani maatte handle. Han skrev til patriarken:

«Jeg beder Deres hellighed om tilgivelse, om jeg gjør en synd ved at skrive dette brev. Jeg maa dog gjøre det; thi den offentlige mening siger om Dem, at De har lyst forbandelse over det land hvis sjæles hyrde De er, og som venter av Dem naadens og kjærlighedens ord. Ja, man siger at De tænker paa at ta kirkelig absolution, fordi De har udtalt disse forkastelige ord foran Deres hjord. Hvis alt dette er sandt, da, fader, kræver Deres værdighed at De forlader dette land som De har banlyst. Det er en av Deres menighedslemmer som siger Dem dette, for at hindre at De begaar en ny synd. Hvis det ikke er sandt, da ber jeg om Deres helligheds beskyttelse.»

Patriarken skrev at det var under hans værdighed at drøfte disse sager med adelsmarskalken. Kipiani havde imidlertid ogsaa ladet dette sit brev mangfoldiggjøre og omdele blandt folket.

Dette brev kostet ham hans liv. Foreløbig blev han dog vist i landflygtighed, pludselig og uden dom. Den gamle

hædersmand maatte forlade godser og slot, hustru, børn, og fædreland. Det gik hans hjerte nær. Han var en mand av høi intellektuel dannelse, elsker av sit lands literatur, dets vakre poesi, og selv bl. a. oversætter av Shakespeares og Moliéres dramaer til georgisk, og forfatter av en fortræffelig grammatik over det georgiske sprog. Han skulde ikke mere høre dette sprog omkring sig.

Imidlertid havde han mægtige venner i den russiske adel, og en av dem, en fyrste, var tsarens fortrolige. Efter ca. et aar opnaadde man tsarens personlige tilladelse til at han vendte tilbage til sit land. Fuld av glæde skrev Kipiani hjem, bestilte sine to bedste vognheste til at hente ham fra jernbanestationen. Hans hustru fulgte med hestene. Alt var ordnet til fest. Men paa jernbanestationen ventet man ham forgjæves. Natten før han skulde reise var Kipiani blevet myrdet i sin seng: hjerneskallen slaat ind.

Aviserne meldte at røvere havde brudt ind og øvet denne ugjerning. Men ur og penge og værdipapirer fandtes urørt hos den døde. Fremragende advokater, Kipianis venner, tilbød sin hjælp til forbrydelsens opklaring; men enhver undersøgelse blev paa det strengeste stanset og forbudt av det russiske styre. Folket var rasende, men ingenting hjalp. Begravelsen blev feiret efter en storartet maalestok, et rent nationalt demonstrationstog.

Dette var i 1887. Det staar nok i sammenhæng med disse ting at Dimitri Kipiani's søn, den elskværdige hædersmand *Nicolai Kipiani,* ikke alene maatte forlade sit fædreland, men i sit nye hjem, i Bryssel, *maatte skjule sig under et falskt navn:* som *Ivan Martinoff,* lærer i russisk, lærte jeg ham at kjende i 1904. Han var en fremragende foredragsholder og beskjæftiget sig meget med kvinde-emancipationen, var i det hele paafærde overalt hvor det gjaldt de svages sag mod undertrykkere. Forleden april rykket en lungebetændelse ham pludselig bort, i 58 aars alder, og uden at han havde havt haab om at kunne gjense sit fædrelands brusende floder og vakre bjerge.

En trøst havde *Ivan Martinoff:* han var i de sidste aar i sin landflygtighed ledsaget, om end paa nødvendig avstand, av de to frøkener *Kipiani.* Disse hans to vakre og intel-

ligente døtre havde tat egen leilighed i en anden gade, men der gik ikke en dag uden at de var indom hr. Martinoff.

Kvindesagen har skudt stor fart i Georgien i de senere aar. Mange kvinder er reist ud til fremmede universiteter for at studere. Lægekunsten er som bekjendt gammel blandt Georgiens fjelde. Paa *Jasons* tider kaldes landet *Kolchis*, og den vakre georgier-pige som dengang forstod at blande de hemmelige urter, hed *Medéa*. Men kunsten synes at have holdt sig. Frøken Varia Kipianis tante, frøken X, er ikke længer nogen ung pige som Medéa, men hun har et ry for sine hemmelige urter som gaar over hele Georgien og længer. Hun søges langveis fra for sine vidunderlige kure, og det siges at om hun havde taget penge for sin kunst, vilde hun været grænseløst rig. Det er hendes beslutning før sin død at overlade sin hemmelighed om urterne til frøken Varia. Men denne forbereder sig foreløbig, idet hun ved Bryssels universitet gjennemgaar anatomien, fysiologien og hele den moderne lægekunsts labyrint. Imidlertid studerer søsteren retsvidenskab, ogsaa hun med det haab at kunne vende tilbage og tjene fædrelandets sag.

Det var i begyndelsen av 1904 at jeg lærte dem at kjende. Sammen med en russisk veninde fulgte de støt de forelæsninger jeg holdt ved Université nouvelle over de moralske ideer i det norske drama. Der indtraf noget for de to nationer yderst karakteristisk. Efter en forelæsning hvor der var tale om *Ibsens retssans,* hans had til urett, og hvor dette blev sammenstillet med *Nietzsches magtreligion,* hans tilbedelse av *uretten,* kom det til svær diskussion mellem disse tre tilhørere: russerpigen forgudet Nietzsche, georgierinderne tilbad Ibsen. Det blev saa skarpt at deres venskabsforhold blev brudt for bestandig [1]).

Georgierinderne er bekjendt for sin overordentlige skjønhed. De skal ogsaa ha en høi grad av dannelse, idet i de høiere stænder ingen kvinde kan bli gift som ikke er vel hjemme i «Visdommens bog», en slags ærværdig national

[1]) Ibsens dramaer har hyppig været spilt paa nationalteatret i Tiflis, ved siden av andre oversatte europæiske storverk, og i avveksling med moderne georgisk literatur.

encyklopædi. Et georgisk ord siger at *studium er kvindens sag,* krig og arbeide paa marken mandens.

Men som karakter er hun kanske som andre dødelige, at dømme efter en georgisk fabel. Landet er meget rigt paa poesi, fra de ældste til de nyeste tider. Det kunde være fristende at anføre nogen av de fortryllende natur- og elskovsdigte av deres moderne digtere. Men jeg vil dog heller ta med hin gamle fabel om *Noahs døtre.*

Noah kastet som bekjendt anker ved bjerget Ararat, syd for Georgien, i russisk Armenien.

«For menneskeslegtens skyld var Noah glad til at faa sine tre døtre forlovet. Han sagde til svigersønnerne: «Drag til *det bedste land* I kan finde, byg Eder huser, og kald Eders land *Georgien.* Kom saa tilbage, saa skal vi holde bryllupet.» En maidag som døtrene moret sig i baad paa havet, kantret baaden, og døtrene druknet.

Noah var fortvilet, og frygtet svigersønnernes hjemkomst. En dag som en engel var paa besøg, tog han ind sin hund og sit æsel. Han bad Gud forvandle alle tre til unge piger. Det skedde. Da svigersønnerne kom, fortalte Noah ingenting, og der blev holdt bryllup, og hver reiste hjem til sit hus.

Efter et aar drog Noah paa besøg til de unge. Han kom først til den som havde faat den forvandlede hund. Han klaget høit over sin hustru. «Svigerfar,» sa han, «min hustru gjør mit hus til et sandt helvede. Hun ligner mer en sint hund end et menneske. Hun skjelder uafladelig.» — Noah undret sig ikke i sit hjerte, men han sa til trøst: «Taalmodighed, min søn; du ved at endog frygten for helvede og for djævlene har ikke kunnet bedre kvindens karakter eller bøie hendes hjerte til det gode. Hvis kvinden havde været god, saa vilde jo Gud selv have taget sig en hustru.»

Derpaa kom Noah til den næste. Han graat: «Din datter har gjort mig saa grænseløst ulykkelig. Hun er saa dum, saa dum. Hverken gode ord eller straf virker paa hende. Bebreider jeg hende noget, blir hun bare endda mere trodsig. Hun er stivnakket som et æsel, ja hun spænder.» — Noah undret sig ikke i sit hjerte, men søgte at trøste: «Du ved, min søn, at selv hunden tør ikke bide efter kvinden; den ved

at hun er en furie. Du faar, akkurat som den der har et æsel, se at finde dig i hendes luner.»

Endelig kom Noah til den tredje svigersøn. Han tog imod ham i overstrømmende glæde og sa: «Om du vidste hvor jeg er lykkelig i mit ægteskab. Jeg har snarere følelsen av at være i paradis end paa jorden. Hun er saa mild, saa klog, og saa snild, en sand engel.»

Noah undret sig ikke i sit hjerte, men med faderlig ømhed kysset han den engel som gik for at være hans datter. Saaledes er det gaat til at der har udbredt sig over jorden tre slags kvinder, som i karakter ligner paa hundene, æslerne, og englene.»

Efter dette skulde man tro der fandtes av alle tre sorter ogsaa i Georgien.

Men tilbage til landets ydre stilling. De er ikke fra igaar og idag disse Kaukasus-folkeslag. Første gang vi hører om at *armenierne* blev underkastet under et fremmed voldsomt erobrerfolk, var for 3500 aar siden, henved 1500 før Kristus. Hvor længe de havde levet sit uavhængige liv før dengang, derom ved vi ingenting. Om georgiernes race er der strid: nogen mener de hører til vor indisk-europæiske stamme, andre, f. eks. Max Müller, at de hører til turanerne. Nogen mener vel ogsaa, at de er rester av kjethiterne, hint mægtige folk som havde hele For-Asien før Abrahams dage [1]), og kjæmpet i aarhundreder med ægypterne. I hvert fald er der dem som mener at deres sprog ikke kan henføres til nogen av de nu kjendte sprogstammer.

Ordentlige historiske beretninger om et samlet kongedømme Georgien har vi først fra det tredje aarhundrede før Kristus, altsaa dog over 1000 aar før Harald samlet Norge. I de følgende 1400 aar var det kun en liden tid undertvunget av araberne. Sin største udstrækning og militære storhed havde det fra ca. 1100 og til det 13de aarhundrede efter Kristus, næsten samtidig med Norges blomstring under Sverreslægten. Av poesi har Georgien været fyldt til alle tider. Men den rigeste blomstring havde den ældre digtning i det 12te og 13de aarhundrede, i dronning Tamaras dage, da digtere

[1]) Abraham «kjøbte Mamre lund» av «Kjeths sønner».

som Tekak-Rukadsé, Kavteli og Rustaveli skrev sine storverk, netop paa samme tid som i Norden Norges og Islands forfattere fuldførte sine berømmeligste skrifter. Senere var landet haardt trykket, dels av perser, dels av tyrker. Saa kom Rusland og gav sig av med at «beskytte de kristne i østen»![1])

Jeg har læst ensteds at Georgien har en dobbelt arv fra fortiden: «*kjærligheden* til kirken og *til det russiske folk*. At krænke denne hellige arv er den største synd en georgier kan tænke sig.»

Det var rigtignok en *russisk embedsmand*, den forannævnte hr. B., som skrev saadan.

Av det foregaaende ser man, at denne arv er ung sammenlignet med Georgiens land og folk. I snart 100 aar har Rusland lagt sin beskytterhaand stadig mer trykkende over folket.

Men taget vil løsne. Al den ungdom som strømmer ud fra de undertrykte lande, og ved det frie Vestens universiteter mødes fra de forskjelligste nationer, den danner som frk. Nina Kipiani sa, tilslut en hel armé: «Og vi vil seire. Der er ingen anden fremtid for Rusland end enten opløsningen eller forbundsstaten.»

Vil Ruslands liberale parti forstaa dette? Derav avhænger det om riget skal gaa frem, eller om de annekterede lande skal vedbli at bades i blod, saaledes som nu byerne i Polen og «provinserne» ved Kaukasus, fra Armeniens *Baku* opover til Georgiens *Tiflis* og *Batumi*.

Kristian B.-R. Aars.

[1]) Under dette beskytterarbeide har de *plyndret* Armeniens kirker, fordi disse ikke hørte til det græsk-katolske, men til det gregorianske kirkesamfund. Georgien, som er græsk-katolsk, blev gjenstand for et intimere og netop derfor saa meget frygteligere venskab.

HVAD VÆRGER GAMMEL KRISTENDOM?

Den gamle fra apostlerne overleverede kristendom samler sig i disse tre ord: *Kristus, Frelser og Herre.* I den gamle græske kirke var det mest *Kristus Herren,* i den vesterlandske *Kristus Frelseren,* den samlede sig om. Ligedan i den nye tid: I de lutherske kirkeafdelinger er det Frelseren, i de kalvinske Herren, som staar i forgrunden. I hvert fald: gammel kristendom er, som Thv. Klaveness engang skrev, og som allerede Plinius rapporterede fra sin provins til keiser Trajan, *Kristustilbedelse*; uden Kristus som eneste Frelser og Herre kan den ikke leve.

I modsætning hertil har der flere gange været startet og er ogsaa nu i farvandet en ny kristendom, som efter Paulus' og hele den gamle kristendoms mening ingen kristendom er, nemlig *unitarismen,* for hvem Kristus *kun* er læreren og exemplet, der aabenbarer os den skjulte Fader og realiserer det moralske ideal. Der skal findes adskillige kristendomsforkyndere, særlig i Tyskland, som ikke er istand til at bede til Kristus. Somme mener, at vi ogsaa i Norge er paa «overgangen» til denne nye kristendom, og er alarmeret. For min del kan jeg ikke endnu dele denne frygt, men ingen ved jo, hvad fremtiden kan bære i sit skjød. Og allerede nu er der en frygt, som jeg vist deler med mange, og det er bekymringen for vor *folkekirkes* fremtid. Hos vort nærbeslægtede nabofolk skotterne delte kirken sig paa meningsforskjelligheder, der neppe greb dybere i sindene end de, som nu er oppe hos os; men hvad der hos skotterne blev til gavn og blomstring inden begge de skilte kirker, kan hos os, i et fattigt land med mere spredt befolkning end noget andet civiliseret land, blive til ubodelig skade, mest for de fattigste og mest afsides egne. Og saa fattige og lidet samholdssterke som vi er, saa har vi ikke raad til at miste noget af det, som binder os sammen over vort vidstrakte land, allermindst Hellig Olafs og Hans

Nilsen Hauges kirke, den eneste, som har historiens ret til at kalde sig den norske.

Selvfølgelig, ogsaa en folkekirke kan kjøbes for dyrt. Vi vil ikke have den *for enhver pris*. Kommer den dag, da folkets majoritet med velberaad hu siger gammel kristendom farvel, saa er nationalkirkens dage forbi, noget lignende som nu foregaar i Frankrige. Men den dag er ikke kommen endnu, og gid den aldrig kom!

Under den nu paagaaende strid, med dens uundgaaelige misforstaaelser og mangel paa forstaaelse, kommer dette spørgsmaal ofte for mig: *Hvad værger gammel kristendom?* Vi som tror paa Kristus, siger naturligvis: Han selv, den store faarenes hyrde. Men han bruger jo forsvarsmidler, som hører dette liv til, og hvilke er de? Jeg vil straks sige: Ikke konfessionelle politibud. Ligesaa lidt det, som bureaukratisk kontrol. Med en folkekarakter saa individualistisk og vanskelig at styre som den norske, hvem kontrol og regjereri bringer til at explodere endog for smaating, kan kirkesamfundet bare hvile paa *fri overbevisning*. Løsnes den gamle kristendom i menneskenes sind, saa gjør det bare ondt værre at stramme de konfessionelle baand. Der vil altid være dem, som for levebrødets og den kjære freds skyld stikker sin private mening i baglommen og indtil videre paraderer med den lære, som har samfundets stempel; men jo længere denne situation varer, desto hulere blir den, og desto sikrere og farligere explosionen.

Det, som værger gammel kristendom, er efter min mening bare én ting: *den gamle syndserkjendelse*. En enfoldig kristen kone, hvem jeg talte med om forskjellen mellem nutidens kristne og hendes ungdomstids, sagde: «Der var vist mange skrøbeligheder ved os dengang, som vi nu er kommet over, men det var det med de kristne dengang, at *de var saa ræd for at synde*». Kun de syge trænger til lægen, ikke de friske. Kristus Frelseren og Herren blir os uundværlig akkurat i samme mon som syndens skyld og syndens herredømme blir os klare og utaalelige.

Men her staar vi, efter min mening, ved et saart og svagt punkt i hele vor tids livsanskuelse. Den materialistiske og deterministiske fornægtelse af selve syndens tilværelse

som synd har havt en vidtrækkende indflydelse ogsaa indenfor deres kreds, som endnu slutter sig til kristendommen. Selve ordet synd er blit udvandet og slapt i vor mund og vor tanke, saa enkelte prædikanter kvier sig for at bruge det. Synd er blit et theologisk begreb, ikke en aktuel knytnæve midt i vort ansigt. En dogmatiker kan gjerne faa lov at skrive en hamartologi paa tusen sider, men en storthingsmand eller kommunerepræsentant maa ikke tale om synd selv i en debat om brændevinslovgivning eller arbeiderbeskyttelse. Vor almindelige syndserkjendelse giver sig udtryk i ord som: Man er jo desværre ingen engel; menneskene er ikke saa gode som de burde være o. s. v. Hvor fjernt fra den rædsel for det onde, som gjemmes i ordet: Et sønderbrudt hjerte vil du ikke foragte!

Jeg har ofte tænkt, at begrebet synd trænger en ny underbygning af modern naturvidenskab og historiebetragtning i nær pakt med den dybeste kristelige livserfaring. Hvad finder vi i dyreverdenen, som svarer til menneskesynden? Vil ikke en sammenligning mellem disse to nærbeslægtede klasser i skabningsrækken give os en meget værdifuld forstaaelse af syndens væsen og dermed en linje, som fører os paa videnskabelig vei lige henimod religionens centrum? Jeg mener: vil ikke en sammenligning mellem menneskesynden og de tilsvarende instinkter hos dyrene vise os, at vi er aandsvæsener, bestemte til Guds samfund, og defekte, rudimentære uden samfund med Gud. At religion altsaa ikke bare er en *erhvervelse,* kanske den værdifuldeste erhvervelse, men at den hører med til selve menneskevæsenet. Et videnskabeligt studium af syndens problem paa grundlag af den dybest mulige kristelige livserfaring og med stadig hjælp af modern menneske- og dyrekundskab vilde med andre ord udrette noget lignende som studiet af planeternes bevægelse i astronomien; man fastslog tilværelsen af ukjendte himmellegemer, før man endnu havde seet dem; ligedan vil et videnskabeligt studium af menneskesynden tvinge tanken henimod en Gud og en frelse, som selv ikke kan være gjenstand for videnskabelig iagttagelse.

Der tales jo ellers nok om synd. I kirkerne er den altid paa tale, selv om det vel mangengang sker paa en altfor

abstrakt og theologisk maade; men i kirkerne kommer færre og færre, ser det ud for. I religionsundervisningen i skolerne tales der ogsaa om den. Ja i religionsundervisningen. Men ikke der, hvor dens omtale mindst ligesaa meget har sin plads, i historieundervisningen. I første time lærer gutterne, at det største er at være sagtmodig og ydmyg af hjerte; i anden, at Cæsar og Napoleon er historiens store mænd. I de smaa kredse af omvendte, især af nyomvendte, tales der ogsaa om synden, men ofte paa en, jeg havde nær sagt uvidenskabelig maade; den opjagede, ængstede samvittighed og de sterke talerord virker mere til at bringe følelserne i kog, end til at samle viljerne til at se modstanderen rolig i øinene, lægge angrebsplan og beregne stridskræfterne til den stille, livsvarige kamp. Vi kjender jo det samme fra vort indre liv. Særlig unge mennesker med vaagen samvittighed. De sterke følelser stiger op som en taage for det klare samvittighedsøie, saa syndens konturer fortoner sig galt for dem, som gjennem taage. Og dette giver de sovende samvittigheder stadig nyt paaskud til at tale om overspændtheden, d. e. usandheden, i de kristnes syndserkjendelse.

Det gjælder jo paa den ene side at holde fast, at den, som af helt hjerte vil det gode, han maa aldrig tabe modet; han har selve livets Gud med sig; i dybeste forstand ror han *med* strømmen, derfor kommer han sikkert frem.

Men paa den anden side gjælder det at holde fast, at synden er livets frygteligste og haardhændteste virkelighed, en dødelig fare med evighedsrisiko. Og her er vor svaghed. Vi lever i et af kristelig moral gjennemtrængt samfund (Gud ske tak for det!), de fleste af os i kredse, hvor syndens brutaleste ytringer sjelden eller aldrig mærkes, i jevne forhold uden krig og mord og retslig usikkerhed eller tyrannisk voldsherredømme. Selv den hadefulde kamp mellem kapital og arbeide, som dog foregaar lige for vore øine, er skilt fra os ved vor kredses hjemlige vægge og kommer paa afstand. Det, som egentlig bor i os, er kjærlighed og medlidenhed, siger Tolstoj (i sin lille fortælling «Hvad der bor i menneskene»).

Ja er *det* sandt, da trænger vi, som Tolstoj, intet andet af Kristus end bjergprækenen; egentlig er vi alle snille; det

gjælder bare at ryste af sig alle misforstaaelserne, som aarhundreders theologi, preste- og kongevælde, militarisme og tyk uvidenhed har væltet over os, saa smiler vi som nyvaskede snille børn op mod en himmel, hvorfra ingen dom truer os, og nyder sammen i fred den rige jord, hvorunder ingen afgrund skjuler sig. Og til veileder har vi den store barneven og blomsterelsker, hvis gjerning er at sige og vise os, hvordan alt er saa ganske ligetil: bare ikke slaa igjen, bare vær snil og fuldkommen, saa er Guds rige der.

Men vil vi have med den virkelige, historiske Kristus at gjøre, saa faar vi huske paa, at barnevennen og blomsterelskeren endte paa en blodig pæl; at han havde en daab at døbes med, som ikke var til at undgaa, skjønt hans sjæl gruede for den; og at han har fortalt historien om den mand, som skyldte sin herre femti millioner kroner og tilslut aldrig slap ud fra bødlerne (Mat. 18, 34).

Og vil vi selv med fuld ærlighed leve helt ud efter vor samvittigheds stemme, saa maa vi faa øie paa *det store Jeg,* vor dødsfiende, rodsammenvokset med vor inderste personlighed; det store Jeg, som lever og trives i overvældende frodighed, jo længere vi lever vort liv borte fra Gud i jammerfuld selvhjulpenhed; og som skrumper ind og vantrives jo mere vi ved Kristus vover os frem mod det evige lys. Naar vi ser dette store Jeg i øinene, rolig og med klar udsigt over fortid og fremtid, og ikke gaar afveien men lige paa, saa kommer ogsaa vi til Per Gynts resultat:

Aske, skodde, støv for vinden!
Her er nok at bygge af!
Løgn og raaddenskab forinden,
Alt ihop en kalket grav!

Og gaar vi da vor smertesgang helt tilende, saa slutter det med at vi strækker armene mod den eneste Frelser:

O før mig hjem fra mig selv til dig
med alle Guds helgen tilsammen,
thi du er den eneste saligheds vei
i evigheds evighed. Amen.

Men somme gaar ikke sin gang tilende; de bøier af til undskyldningernes uklare veie: Det onde er min arv; jeg har ikke selv valgt det og har ikke ansvar for det. Eller: Jeg er virkelig ikke saa gal, som prædikanterne siger.

Hvad skal vi da gjøre for at faa en *levende* syndserkjendelse, en saadan, som tvinger os i knæ og til korset? Vi skal *gjøre Guds vilje*. Vi skal følge vor samvittighed og Guds ord i vort daglige liv overfor mennesker og ikke mindst i det skjulte overfor os selv. Og særlig er der én ting, som netop nu, i *vor* levetid, synes mig at være Guds klare vilje til alle, der *vil* høre: Vi skal for alvor tage op vore *samfundspligter*. En vaagen samvittighed overfor samfundsnøden! Særlig hos alle overklassens mennesker, som ikke selv er midt i denne nød. Mon jeg tager feil ved at tro, at ligegyldighed mod *denne* Guds vilje er grunden til at mange dannede mennesker ikke kommer til en enfoldig og afgjort kristendom. Vi har udsynet og den historiske kundskab. Vi ser det klart, at liberalismen, som holdt sit indtog med fuld musik for hundrede aar siden, vistnok har bragt os folkefrihed og gode love og institutioner, men simpelthen har spillet bankerot overfor Kristi gamle hovedfiende, *Mammon*. Vore love er gode, almindelig stemmeret og parlamentarisme florerer over de hvides verden, men proletariat og vanvittig kapitalopsamling vokser omkap trods det altsammen. Der findes ingen anden magt paa jorden, som kan staa sig mod Mammon, end Kristi aand. Liberalismen har tvertimod ryddet terrænet for ham; naar alle andre klasseskjel falder bort, begynder først det rigtige kapløb eller konkurrance efter dette livs præmier; og jo vildere og mere uhindret man løber, desto raskere øges afstanden mellem de sterkere og de svagere; fri konkurrance betyder intet andet end den sterkeres ret.

Først med denne sidste frugt af aartusenernes kulturfremgang for øie synes jeg *Kristi nye bud* kommer til at staa i hele sin majestætiske ret: Elsk hverandre som jeg elskede Eder. Det eiendommelige ved Kristi kjærlighed, var det ikke at han opgav sin ret, ikke fordrede at leve efter sin stand, som saa mange af os kristne gjør, men blev fattig for at gjøre os rige; ikke bare taalmodig bar livets ringe kaar, men frivillig gik ind og bar til døden sine brødres lidelser, alle syndens følger, — dette var Kristi kjærlighed. Og det nye bud er: *Som jeg elskede eder* skal I elske hverandre. Vi kristne maa *frivillig overtage en del af verdens lidelse*; ellers gaar det os som den rige mand, som Abraham ikke havde

andet at sige paa, end at han ikke havde gjort det. O, om dette kunde vaagne i alle kristnes samvittigheder, ligesom saa mange andre af Kristi evangeliums grundsandheder først efterhaanden er blit levende i kirken (slaveriets afskyelighed i gammel og ny form, missionspligten, vort ansvar overfor alkoholismen). Om vi forstod, at vi ikke bare skal give til de fattige, for det har vi jo altid gjort, og gjorde kanske ofte ondt ved det, men *dele kaar* med de fattige, blive fattige for at gjøre dem rige — om Kristi kirke forstod det, saa var vi langt paa vei til de sociale spørgsmaals løsning.

I det hele: Ikke bare individuel, men ogsaa social syndserkjendelse maa vi eie for at have helt ud brug for Kristi kristendom. Det ondes grufulde virkelighed i alle dets hovedformer, ogsaa de sociale, maa vi stille os ansigt til ansigt med. Er det saa, at vore egen lune lykke paa fredelige kulturhøider hidtil har skjult jammeren for os, saa burde vi dog tro vore daglige raadgivere og rapportører, literaturen og journalistiken. Og saa burde vi uden prutning og talemaader se Guds vilje og tage fat paa dens efterlevelse, saa fik vi nok baade den syndserkjendelse, som værger den gamle kristendom, og denne selv i fornyet skikkelse som verdens store diakonisse i *hans* smertetunge og velsignelsesrige spor, som kom ikke for at tjenes, men for at tjene.

Johannes Johnson.

„DU SKAL IKKE MISBRUGE HERRENS NAVN".

Det vi nærmest tænker paa, naar vi hører budet «du skal ikke tage Herrens navn forfængelig»,. eller, som det heder i den forbedrede oversættelse, «du skal ikke misbruge Herrens navn», det er, at vi ikke skal «bande». Men hvori bestaar nu egentlig det onde i banding? Det kan dog ikke slet og ret bestaa i det at udtale eller bekræfte noget ved Guds navn — da kunde vi jo ikke samtidig forsvare edsaflæggelse. Det maa altsaa være det sindelag som følger med bandingen, som er det onde. Saa er det. Banding følges i det hele taget af en sindsopbrusning hvorunder vedkommende uden videre gjør *sin* sag til *Guds* sag og dermed — mere eller mindre tydelig — slaar modstanderne sammen med en vis anden person. Og det er at «misbruge Herrens navn».

Men da det nu ikke kommer an paa ordene, saa skjønner vi at Herrens navn maa kunne misbruges uden at der bruges eder, — man kan, saa at sige, bande *uden* at bande.

Det er det fanatikerne gjør. Naar fanatikeren taler — emnet kan være verdsligt eller helligt, taleren kan være prest eller politiker — i samme øieblik som han gaar ud over det saglige, i samme øieblik som han begynder at bruge slagord istedetfor argumenter, at true og haane istedetfor at overbevise, i samme øieblik staar han i virkeligheden og bander — han «misbruger Herrens navn» [1]).

Fanatismen næres af partigjængeriet. Partilederne skal virke paa masserne. Masserne er ikke altid tilgjængelige for rolig, saglig udredning, de paavirkes lettere af klingende paastande, som kan faa folk til at tro at ret og sandhed, fornuft og moral, lykke og salighed og tilsidst Vor Herre

[1]) Der er saaledes en teologisk «ed» som lyder: «Caspari og Johnson»!

selv er paa partiets side. Den mindste afvigelse fra programmet er «forræderi», overgang til et nyt parti er et fald som selve Lucifers. Dette ledernes sprog finder saa meget hellere indgang hos de ledede som de derved spares møien med selv at gjennemtænke sagerne, hvad de i mange tilfælde heller ikke har evne til, mens de dog skal deltage i afgjørelsen. Fanatismens ypperste redskab er partipressen («partiorganerne»).

Hvor kan dog ikke fanatismen gribe folk, naar det gjælder offentlige sager! Se nu i England under valgkampen, det var jo næsten livsfarligt at deltage i møderne. For et snes aar siden var tilstanden i Sverige den, at naar man i et selskab nævnte ordet *korn*, saa stod med engang selskabet i fyr og flamme — det var aldeles som naar man her hjemme sagde *Bjørnson* — det var korntolden som satte lidenskaberne i bevægelse. *Gladstone* gjaldt jo for en af Englands ædleste mænd, alligevel har jeg i England hørt en dannet, elskværdig dame udtale at hun *haded* Gladstone af sin inderste sjæl. Hvorfor? Fordi han og hans parti stemte for smaa gager til embedsmænd. Men det er det samme hvad det gjælder — literatur, kunst, sprog, handel og søfart — i det øieblik det er blit partisag, vil fanatismen gjerne indfinde sig. At heller ikke religiøse og kirkelige sager er udelukket, er sikkert nok. Her burde jo fremfor nogensteds saglighed og beskedenhed raade (jeg siger «beskedenhed», ikke «ydmyghed», — det synes ofte lettere at vise ydmyghed end beskedenhed), men just de religiøse og kirkelige partier har gaat længst i at tage Gud til indtægt for sig, i at — «misbruge Herrens navn».

Man siger, at partidannelse er nødvendig og gavnlig. Kan hænde. Men det er umuligt at overse at den ogsaa opdrager til ensidighed og i mange tilfælde fremkalder en forhaandsafgjørelse som udelukker drøftelse. Kommer der saa fanatisme til, saa blir det endda værre. Hvad der end da kan opnaas i det udvortes, det forspildes ved hvad der tabes i det indvortes, i folkets sind — partifanatismen virker i sig selv saa demoraliserende at det virkelige fremskridt blir tvilsomt.

At partifanatismens bølger har gaat høie i vort land,

vil alle nu vedgaa. Det mangler altsaa ikke paa det, at «Herrens navn» har været «misbrugt» hos os, naar vi regner fanatisme for et saadant misbrug.

Det er imidlertid ikke frit for at «Herrens navn» har været «misbrugt» hos os under partikampene paa ganske ligefrem maade.

Det er ikke for paany at fremkalde bitre følelser, men kun til oplysning og eftertanke, at jeg her minder om det i sin tid saa berømte «kristendomsopraab», som stempled en vis politisk anskuelse som den rene ugudelighed og i virkeligheden udtalte et slags forbandelse over politiske modstandere. Her var ikke alene den saglige grænse overskredet, men man førte uden videre Vor Herres navn op paa sin partiliste. «Herrens navn» blev «misbrugt» paa en ganske ligefrem maade.

Det er naturligvis lige ilde med hvilken politisk synsmaade end et saadant misbrug forener sig. Man har nu oplevet at de samme folk som i sin tid i Herrens navn dømte saa haardt om sine modstanderes politik, paa et senere tidspunkt, da denne politik havde hidført en tilstand som vakte almindelig tilfredshed og alle med den forbundne farer var overstaat, nu høitidelig erklærte at denne politik havde været den rette og Gud velbehagelig. Det blir da bare et nyt misbrug af Herrens navn. Jeg vil ikke tale om at det er noget sent at se Herrens villie først da naar alt er over — men det saaledes at tage Herrens navn *to* gange til indtægt for to *modsatte* anskuelser, at tjene *to* gange paa det, det er for glubsk! Saadan ganske ugenert at flytte Herrens navn over fra den ene partiliste til den anden, det er upassende, det er at misbruge navnet. Hvis det ogsaa virkelig er sandt hvad der har været slaat paa, at vore prester — af egen tilskyndelse eller paa vink fra oven — *som saadanne* har agiteret for godkjendelsen af 7de juni-beslutningen eller for kongevalget, saa anser jeg for min del en saadan fremgangsmaade for ganske utilbørlig, for et «kvalificeret» misbrug af hans navn. Fremgangsmaaden er forsaavidt et sidestykke til de svenske presters adfærd. At disse — med forglemmelse af Sveriges skjændige overfald paa Norge i 1814, en handling som Sverige vil behøve aarhundreder for at udsone —

at de negter nordmændene ret til at træde ud af den union som de saa skjændig var tvunget ind i, er jo bedrøveligt nok. men at de — de svenske prester — benytter sin prestelige stilling til at indbilde folk at ogsaa *Herren* negter nordmændene denne ret, er oprørende. Det er imidlertid ikke synderlig bedre, at de norske prester — i en eller anden form — gir tilkjende at de har Herrens fuldmagt til at veilede almenheden i dette politiske spørsmaal. Begge dele er et «misbrug af Herrens navn».

Ved takkegudstjenesten 7de december har sogneprest *Klaveness* udtalt, at naar vor selvstændigheds opnaaelse var ledsaget af den ydmygelse vi led ved Karlstad-overenskomsten, saa maa denne ydmygelse opfattes som en tugtelse for den delvise uret vi gjorde ved unionsopløsningen ved siden af den væsentlige ret vi havde. Hr. Klaveness har ikke godtgjort at vi gjorde nogensomhelst uret. Men sæt at det var saa — hvorledes kan hr. Klaveness bevise at ydmygelsen havde en saadan aarsag, og at den, tilmed nøiagtig efter sit omfang, svarte til den *lille* brøkdel af uret, mens den lykke vi opnaadde, svarer til den *større* brøkdel af ret? Hvor er det skrevet at ret og lykke staar i dette forhold til hinanden? *Det modsatte* er skrevet, som bekjendt (Jesu ord til disciplene om den blindfødte: «Hverken denne eller hans forældre har syndet»). Og i det hele taget, at rutte paa en saadan maade med Herrens navn kan neppe være tilladeligt, heller ikke for prester. Jeg har en helt anden opfatning af Karlstad-overenskomsten: den var os en med fuldstændig uret paaført ydmygelse, men ved at tage ydmygelsen aflagde vi vidnesbyrd om vor ubetingede fredsvenlighed, et vidnesbyrd som bør tillægges *den største betydning* og tør faa lige saa store og heldbringende følger som noget andet af det som skede ved denne leilighed.

Det er i det hele taget betænkeligt at lægge beslag paa Vor Herre som parti- eller meningsfælle. Ved sidste store maalmandsstevne blev der — efter aviserne — spurt: hvorledes skal maalmændene stille sig til en mulig adskillelse af stat og kirke? Man maa virkelig studse. Skal nu Vor Herre ogsaa blandes op i sprogstriden? Vil maalmændene føre ham ind i *sit* mandtal? Eller vil kanske rigsmaals-

foreningen tage ham til indtægt for *sig?* Begge dele vilde være et «misbrug af hans navn».

Der er et ord som i længere tid har været i brug hos os, men som særlig ofte har været hørt i den sidste tid — det er ordet: *kirkefolket.* Hvad dette ord betyder, rent *sproglig,* er jeg meget uvis om. Jeg vil gjøre et forsøg paa at forklare mig det. Følgende tre betydninger synes at frembyde sig: 1) samtlige i kirken (den norske statskirke) staaende personer, 2) de som ved kristelig tro og kristelig vandel viser sig at være kirkens sande lemmer — jeg antar ingen af disse forklaringer er den rette, og der staar da formentlig kun tilbage: 3) de — ogsaa kaldet «kirkelig interesserede» — som i særlig grad og paa iøinefaldende maade beskjæftiger sig med kirkelige anliggender (kirkelig forkyndelse, kirkelige sammenkomster, kirkelig samfundsdannelse o. l.).

Nu maa imidlertid bemerkes: disse folk danner ingen organisation (jeg regner det nemlig ikke for en organisation, at der er en komité som sammenkalder møder ved tilfældige anledninger), og de har ingen bestemte kjendetegn. Der taltes paa det sidste kirkelige møde om disse skjæggede mænd som om dagen gaar i sit haarde arbeide, men om aftenen taler Guds ord til de troendes opbyggelse, men — skjægget kan da allermindst være et kjendetegn. Det hænder stadig, at naar der skal vælges deputerede til et eller andet kirkeligt møde, saa gaar der 5—6 personer efter gudstjenesten ind i et trangt sakristi og stemmer paa hinanden — disse 5—6 personer kan da ikke udgjøre «kirkefolket». Desuden: kirkens betydeligste og mest ansete mænd, særlig blandt presterne, synes *ikke* at skulle medregnes. Jeg skjønner derfor ikke rettere, end at ordet *kirkefolk* bruges om en aldeles tilfældig, ved tilfældige meninger eller tilfældig smag forbundet samling af personer. Men at bruge ordet paa denne maade, er en aabenbar anmasselse, det er — da det jo dreier sig om hvem der hører Herren til — et «misbrug af hans navn». Misbruget er ikke her — som oftere ellers — det, at et eget samfund, bygget paa et bestemt program, anser sig for Herrens særlig udvalgte, men det, at folk som *intet* program har opstillet og som intet særeget samfund har dannet, tiltager sig et navn som mange flere har ret til.

At «kirkefolket» — jeg ser nu bort fra det svævende i ordets betydning — tar sit parti i «professorstriden» ligesom vi andre, er naturligvis deres fulde ret — jeg gaar ud fra at de dømmer af saglige grunde, at de kalder sig «kirkefolket» fritager dem ikke herfor. Men det saakaldte «kirkefolk» har i professorstriden nedlagt en særskilt, høist eiendommelig paastand, som fortjener opmerksomhed.

«Kirkefolket» paastaar nemlig at de i sommer viste en patriotisk holdning som kraftig bidrog til vort lands lykkelige frigjørelse. Jeg begriber nu ikke hvorledes saadant kan godtgjøres, naar «kirkefolket» ikke er organiseret. At en forening af bagere eller en skiklub e. l. kan paastaa og godtgjøre noget saadant, det begriber jeg, fordi disse foreninger er organisationer, men «kirkefolket» —?

Alligevel — lad saa være. Men hvad mere hører vi? Skjønt det er oplyst, at, praktisk talt, alle landets borgere viste en fuldt ud patriotisk holdning, saa forlanger «kirkefolket» en særegen opmerksomhed for og anerkjendelse af den omstændighed at *de* ikke svigted fædrelandet! Naar har man hørt magen? Hvad vilde man sige om bagerne eller skiløberne begyndte at rose sig af det samme? Eller de mange som meldte sig til armeen i de dage og vilde ofre liv og blod for fædrelandet?

Er sammenhængen maaske den, at «kirkefolket» tidligere ikke har brudt sig større om landets selvstændighed, og naar de nu spenderer sig, saa faar de krav paa særskilt ros?

Eller er sammenhængen den, at «kirkefolket» under den politiske krise har gjort gjældende at de som «kirkefolket» var i besiddelse af en høiere visdom? I saa fald har vi atter et sørgeligt «misbrug af Herrens navn».

Men det merkeligste staar tilbage. «Kirkefolket» paastaar ikke alene, at naar *de* er patrioter, saa fortjener de særskilt ros, men de vil ovenikjøbet ha *betaling!*

«Kirkefolket» ønsked at kandidat *Ihlen,* ikke dr. *Ording,* skulde udnævnes til teologisk professor, fordi den sidste i sine meninger afveg fra bekjendelsen. Men de kræved ikke at dette skulde ske blot fordi det efter deres opfatning var

det rigtige af kirkelige grunde, men fordi at det skyldte styrelsen dem som løn for deres patriotiske holdning!

For det første forlanger de altsaa drikkepenge for at de — «kirkefolket» — har vist den velvillie at være patrioter, og dernæst vil de ha et kirkeligt anliggende, ialfald delvis, afgjort efter et uvedkommende, et politisk hensyn, som løn for en indbildt politisk ydelse. Det er dog topmaalet af ublufærdighed, det er dog et enestaaende «misbrug af Herrens navn»!

Jeg vender mig til vort forhold til den kirkelige bekjendelse.

Følgende opfatning af bekjendelsesskrifterne burde ikke finde modsigelse: de indeholder vor kirkes lære, og altsaa maa alle som vil høre kirken til, være enige i bekjendelsesskrifternes fremstilling af denne lære. Presterne forpligtes udtrykkelig paa bekjendelsesskrifterne. Prestelærerne — de teologiske professorer — forpligtes vistnok ikke udtrykkelig, men man maa være enig med «kirkefolket» og andre i at de bør *anse* sig forpligtede. Endelig maa ogsaa menigmand i grunden anse sig forpligtet. At han er lutheraner, vil jo sige at han bekjender sig til den lutherske lære som den er udtrykt i bekjendelsesskrifterne — han er jo desuden med om at give kirken love, det er *ham* som fastsætter *presternes* forpligtelse osv. Særlig forpligtede er visse embedsmænd og — kongen.

Herved er nu adskilligt at bemerke.

For at begynde med menigmand, — hvor mange *kjender* bekjendelsesskrifterne? Forholdsvis yderst faa. Hvor mange kan fuldt ud dømme om dem, — om dem af dem som har et teologisk indhold (athanasianum — den augsburgske konfession), skrifter som er frugten af teologiske stridigheder og den dag idag er delvis omstridte i selve den lutherske kirke? Yderst faa, forholdsvis, af lægfolk kan dømme selvstændig og med sikkerhed om dem. Yderst faa, forholdsvis, kan bringes til at interessere sig for dem. Her har vi da et grovt «misbrug af Herrens navn». Ved at slutte os til «bekjendelsen» skulde vi jo «bekjende Herrens navn», og saa — saa har vi ingen mening med hvad vi gjør.

Og hvad skal vi sige om at prester og professorer

gaar hen og forpligter sig paa den maade som de gjør? De forpligter sig til at tale og *tænke* om de guddommelige sandheder i de former som prester og professorer formulerte for aarhundreder siden. Paa embeds vegne binder de paa forhaand sin tanke — den som efter sin natur ikke *kan* bindes, det er selvlemlæstelse at gjøre det — til givne udtryk, udtryk som de i mange tilfælde hverken kan være enige eller uenige i, fordi udtrykkene ikke er til at forstaa. Dette kan umulig være rigtigt. Dette kan ikke være andet end usandhed. Det er usandhed i sin rod, som det ogsaa viser sig at være skrigende usandhed i sin udfoldelse, nu da den ene efter den anden røber sin uoverensstemmelse. Man gaar vistnok ind paa en saadan forpligtelse i den bedste mening, i god tro, forpligtelsen er ligefuldt et *pactum turpe,* og det at ville tjene Herren gjennem en saadan usandhed, en saadan uundgaaelig usandhed, er et «misbrug af hans navn».

Man har sagt at forpligtelsen er nødvendig, uden den vilde ikke kirken kunne bestaa som et bestemt samfund — indrømmer man den *enkelte,* særlig den enkelte forkynder eller lærer, frihed til at følge sin egen overbevisning, saa fornegter man den ret *samfundet* har. Denne samfundets ret ligeoverfor den enkelte hører man stadig paaberaabt. Men hvad er «samfundet?» Det bestaar jo dog af de enkelte. Nu vel — de allerfleste i samfundet deler maaske ikke den enkeltes «særegne overbevisning». Saa vil den formodentlig heller ikke trænge igjennem, ialfald ikke for det første. Kanske senere, hvis der er sandhed i den, og det maatte man da vel ønske — men for at det skal kunne ske, maa den jo faa lov til at komme frem. Er den «særegne overbevisning» den rene usandhed eller den rene usans, saa maa der vel være raad til at faa den vist tilbage — vi maa da vel ha nogen tillid til sandhedens egen magt («vi formaar intet mod sandheden, men for sandheden»). Men ogsaa noget andet lar sig tænke: den enkeltes «særegne overbevisning» er maaske i virkeligheden ogsaa de allerflestes overbevisning! Hvad er det *saa* for et «samfund» hvis ret fornegtes? Det samfund som faa eller ingen tilhængere har, men som alligevel skulde finde sig bundet af en opfatning som et tidligere slegtled fandt fyldestgjørende for sig? Kan der op-

findes noget mere absurd? Og er det ikke et grovt «misbrug af Herrens navn» at bruge det som etikette paa et samfund som aldeles ikke bekjender hans navn saaledes som dets «bekjendelse» lyder, et samfund altsaa som forsaavidt ikke existerer — det er jo som at sætte en etikette paa en flaske der har et andet indhold end det etiketten angir. Flasken — for at bli i billedet — behøver ikke at være tømt og derpaa fyldt med et nyt indhold, det oprindelige indhold kan ha forandret sig — etiketten blir lige falsk.

Men der findes kanske ingen afvigelse fra bekjendelsen hos os? Det tror jeg dog nu bør indrømmes. Man kan ganske vist sige: hvad de nyere mener ligger indesluttet i bekjendelsens udtryk, bekjendelsens forfattere kan neppe selv ha ment noget andet e. l. Denne tankegang maa ikke afvises, den er fuldt forsvarlig. Men det er upraktisk at støtte sig til den, det leder nemlig ikke til noget opgjør, og nu trænges der opgjør. Bedre at sige: vi kan ikke tilegne os bekjendelsens udtryk, og forsaavidt afviger vi fra bekjendelsen. Exempler paa afvigelse vil da ikke fattes: læren om at lægfolk ikke har ret til at forkynde Guds ord offentlig, opgives udtrykkelig (de gamle sofistiske fortolkninger er der neppe nogen som nu vil opretholde). Læren om de to naturer ligesaa. Den lutherske sakramentlære efter dens strenghed fornegtes, om ikke udtrykkelig, saa dog tydelig. I virkeligheden ogsaa læren om inspirationen, naar man vil holde sig til bekjendelsesskrifternes mange indirekte udtalelser. Naar det siges om treenighedslæren, at den kan man ikke faa noget ud af e. l., saa er det vistnok ikke fornegtelse, men det er heller ikke tilslutning. Naar man vel erklærer sin tro paa at Kristus er Gud, men stammer paa mælet naar man skal svare paa om han er *sand* Gud, saa er der afvigelse tilstede. Osv. For principets skyld behøves der kun et eneste exempel. At afvigelse finder sted, blev paa det kirkelige møde paastaat og — som jeg synes — godtgjort af professor *Odland* med stor styrke. Det blev ogsaa indrømmet, ialfald for sakramentlærens vedkommende, af en af hans modstandere *(Chr. Bruun)*. Ligesom professoren med samme styrke hævded, at naar talen var om et teologisk

fakultet, saa havde man ikke at spørre, om det var flere eller færre af dets medlemmer som slutted sig til eller afveg fra bekjendelsen fakultetet var en enhed, ethvert medlem var medansvarligt i dets afgjørelser og en dissens af den heromhandlede art i længden umulig — derfor var ogsaa hans fratræden nødvendig. Alt dette fremsat med sand veltalenhed, uden angreb paa nogens personlige kristendom, i klar overensstemmelse med den opfatning som har været den gjængse i vor kirke lige indtil de seneste tider, og som heller ikke kan opgives uden en principiel forandring i opfatningen af den hele materie.

Det er let nok at se hvorledes udviklingen har medført et modsætningsforhold til de gamle bekjendelsesskrifter, og det er let at skjønne at den allerede kraftige liberale fraktion indenfor vor kirke føler trang til at komme overens med bekjendelsen uden noget brud, da de ikke er sig bevidst nogen *religiøs* utroskab. Men alt hvad de liberale i saa henseende har havt at foreslaa, løber ud i den sætning: man kan ikke ta det saa nøie, vi vil ikke gaa med paa nogen bogstavdyrkelse. Ja, hvis det ikke var en *forpligtelse* det gjaldt, kunde dette lade sig høre, men naar har man hørt at en som har paatat sig en *forpligtelse,* har kunnet sige: det er ikke at forstaa saa nøie, og jeg vil selv afgjøre hvad der skal menes med «nøie»? Det er meget frimodigt, men derfor lige selvmodsigende, naar *Chr. Bruun* paa det kirkelige møde — skjønt selv konservativ — udtaler at det gaar godt an for en professor ved et *luthersk* universitet, som f. ex. professor *Ording,* at hylde den *reformerte* opfatning i nadverlæren. Man aabner paa det vis døren for den rene vilkaarlighed og derigjennem kanske ogsaa for endel kjeltringeagtighed, idet det nu let kan komme til at bero paa personlige omstændigheder hvem man tør og hvem man *ikke* tør give sig ikast med, hvem det lønner sig at anklage og hvem det *ikke* lønner sig at anklage. Nei, lad os — saasandt vi ønsker at komme videre — holde fast ved *vores alles* forpligtelse paa bekjendelsen *som den lyder* og *uden indskrænkning.* Saa faar det bagefter vise sig om vi *opfylder* forpligtelsen, om den overhovedet da *kan* opfyldes, og om vi *bør* opfylde den. Lad os altsaa være klar over, at naar

athanasianum siger, at «hvo der ikke *tænker saaledes*» (f. ex. tænker at der er to naturer i Kristus), «han kan ikke blive salig» — saa er vi forpligtet paa denne lære, og denne lære har saaledes ogsaa vore prester høit og lydt at forkynde, hvis de vil være bekjendelsestro — altsaa ikke læren om de to naturer alene, men ogsaa ***den lære,*** at hvo der ikke *tænker* om tonaturlæren saaledes som bekjendelsen fremstiller den, *han kan ikke bli salig.* Heller ikke ***denne*** lære har nogen ret til at gjemme væk. At gjøre et *udvalg* af de forskjellige lærdomme har man ingen adgang til, ligesom det er den rene vilkaarlighed at erklære det tilstrækkeligt at være i overensstemmelse med den lutherske læres «*grundtype*», — en bestemmelse som er opfundet for leiligheden. Det vilde virke temmelig forstyrrende paa retstilstanden i et land om den opfatning blev indført, at man kun behøved at holde sig til sine forpligtelsers «grundtype». Ligesaa uberettiget er det at forlange plads for forskjellige «retninger». Det skulde endog være «heldigt», at der indenfor det teologiske fakultet var forskjellige «retninger». Ja, hvis fakultetet var en fri, videnskabelig anstalt, men naar det er *forpligtet* paa noget, saa kan der i den henseende kun være tale om én «retning», nemlig den rigtige, d. v. s. den med forpligtelsesdokumentet stemmende.

Hele forsøget med at slippe fra bekjendelsen ved hjælp af «ikke at ta det saa nøie» og «grundtypen» og «retninger», er jeg tilbøielig til at kalde et «misbrug af Herrens navn».

Men nu har sogneprest *Klaveness* i de sidste dage blottet sit sverd for simpelthen at *hugge* knuden over, og intet kunde i sandhed ha været behageligere, end om det havde lyktes ham. Men det har det ikke.

Bekjendelsesskrifterne, siger hr. Klaveness (ifølge avisreferat), er ikke, som man pleier at mene, *love* for hvordan der *skal* læres, men *vidnesbyrd* om hvordan der *er* lært. Det, saavidt jeg skjønner, eneste bevis for denne opfatnings rigtighed sognepresten fører, henter han fra indledningen til konkordiebogen. Og det er sandt nok, det heder der, at *den hellige skrift* er eneste regel og rettesnor for læren. *Men er det for at fortælle os dette at konkordiebogen er blit*

til? Nei, den er nok blit til i en ganske anden hensigt, nemlig for at sige os at den *rette forstaaelse* af den hellige skrift sidder *den* inde med, og *ve den som har en anden forstaaelse!* Og at konkordiebogens udgivere, d'hrr. hertug August af Sachsen, biskop Johann i Meiszen, markgrev Jacob af Badens formynder, borgermesteren og raadet i Ulm og de andre henved 100 udgivere, vidste hvad de vilde, det lagde de siden ved forfølgelser, tildels henrettelser af dem som afveg fra den i konkordiebogen fastsatte lære, tilstrækkelig for dagen. Og saa skulde ikke konkordiebogen eller vore bekjendelsesskrifter være «love for læren»? Vedkommende ulykkelige blev jo *dømt* efter disse «love for læren», man dømmer da ikke folk efter historiske lærebøger. Og naar endnu i vore dage presterne edelig forpligtes paa bekjendelsesskrifterne, forpligtes de da ikke paa dem som «love for læren»? Hvad mening gir det, at forpligtes paa et historisk vidnesbyrd om hvordan der *har* været lært?

«Bekjendelsesskrifterne er ikke love for hvorledes der *skal* læres, men (kun) vidnesbyrd om hvordan der *har* været lært» — *det* kan man visselig ikke sige, men lad det, med en liden forandring, hede: bekjendelsesskrifterne *bør* ikke være love for læren, men kun vidnesbyrd om hvordan der *har* været lært — ja, da tør mange bli enige med sogneprest Klaveness, og vil han ogsaa *virke* til at det blir saa som han aabenbart ønsker at det skal være, da gjør han sikkert en god gjerning. Thi som det nu er, «misbruger vi» i grunden *alle* «Herrens navn», og jeg indser ikke at vi kan undgaa det før vi kommer over paa en ny platform.

Georg Fasting.

SVAR TIL DR. FASTING.

Til dr. Fastings ovenfor indtagne stykke har jeg følgende to bemærkninger at gjøre:

1. Har jeg gjort noget som jeg maa erkjende ikke er ganske rigtigt, og det bringer mig en eller anden ydmygelse, da *maa* jeg deri se en tugt fra Gud. Jeg kan ikke andet. Dr. Fasting kalder det «at rutte med Herrens navn» paa en «neppe tilladelig» maade, ja «at bande». Jeg kan dertil kun svare: hvor forskjellig opfatningen dog kan være!

2. Dr. Fasting har vist ret i at konkordieformelens forfattere selv gjorde sin formel til lov for læren. Men desto stærkere paatvinger det spørgsmaal sig os: hvorledes kom de da til i klare og bestemte ord at udtale, at bekjendelsesskrifterne *ikke* er lov for læren, men *kun* vidnesbyrd om, hvorledes bibelen paa deres tid blev fortolket?

Hvordan er en slig udtalelse kommet ind?

Jeg skjønner ikke at der kan gives andet svar end dette: det er den oprindelige og egte reformatoriske opfatning, som her er løbet konkordieformelens fædre i pennen, uden at de har været sig dens indhold og rækkevidde ret bevidst.

Isaafald har vi i denne udtalelse den i sandhed lutherske opfatning af bekjendelsesskrifternes betydning. Den stod kanske ikke klart for Luther engang. Men den var givet i og med reformationens princip.

Jeg skal forøvrigt i venlighed anmode dr. Fasting om, at han, næste gang han vil kritisere et foredrag af mig som er udgivet i trykken, vil læse selve foredraget, og ikke nøie sig med et avisreferat.

Thv. Klaveness.

GAMLE SKATTE.

Naar man ser den voxende dekadance i de romersk-katolske lande, — en folkelig undergangsudvikling, der føles og ses langt voldsommere paa stedet end man vil tro, saa-længe man blot læser derom, — saa kan man ikke noksom prise den naadige styrelse, der hurtig bragte de nordiske lande over i reformationens nye og friske udviklings flodleie.

Men denne erkjendelse behøver aldeles ikke at lukke vore øine for, at reformationen, — ogsaa i Norden, — gjorde sig skyldig i megen vandalisme mod baade materielle og aandelige værdier i folkenes liv, og at den i mange tilfælde henfaldt til den overdrevne ivers gamle skjødesynd, at kaste barnet ud sammen med badevandet.

Da reformationens indførelse i Norge og Danmark vedtoges paa rigsdagen i Kjøbenhavn 1536, knapt 19 aar efter dens begyndelse i Tyskland, var det jo saare langt fra, at den store befolkning var moden til dette skridt. Kristian III, der havde hørt Luther i Worms, var vist oprigtig nok i sin tro. Det var vel ogsaa megen alvorlig iver i den teologiske verden og hos en del af adelen og af borgerskabet i de større byer. Men naar det gik saa overmaade glat, skyldtes det vel for en stor del den omstændighed, at datidens magthavere, regjeringen og adelen, mødtes i en saa hjertelig trang til at rane kirkens rige eiendomme rundt i landene og knække en farlig medbeiler til den verdslige magt.

Naar man læser om den praktiske indførelse af reformationen udover landsdelene, f. ex. i *Troels Lunds* fortrinlige bog «Dagligt liv i Norden», faar man et pinligt indtryk af den mangel paa skaansomhed og respekt, hvormed der fores frem mod nedarvede religiøse forestillinger og skikke.

Den første, haandgribelige følge af kirkegodsets ran var kirkernes forfald. Midlerne til deres vedligeholdelse var røvede. Det lugtede af papisteri at skjænke nye gaver til

kirken. Adelen og de rige havde trukket sig tilbage fra kirkens tjeneste. Talrige kirker nedreves sammen med klostrene, og de andre fik lov at forfalde. Det regnede og sneede ind overalt i *Trondhjems* domkirke gjennem mange aar, og stykker af loftet faldt jævnlig ned, til fare for de besøgende. Domkirkerne i *Strengnæs, Westeraas og Linkøping* maatte i lange tider nøies med straatag. Mange steder begik man den ubegribelige vandalisme med magt at fjærne alle kors og gravmæler fra kirkegaardene og jævne gravene med jorden, saa at kirkegaarden udlagdes til høslet for præsten og, som *Peter Palladius* skriver: «Øg og fæ kom at beklikke det sted, hvor dine forældre hvile, og du selv agter at hvile hos», medens færdselen skjød gjenvei over den nedfaldne kirkegaardsmur og skarn og affaldsdynger slængtes hen paa den vanhelligede plads.

Katolicismen, der gjæstfrit havde holdt kirkerne stadig aabne for de andagtsøgende, havde ogsaa tilladt adskillig verdslig handel at drives indenfor kirkens mure. Denne uskik var reformationen lidet ivrig til at fjærne. Ofte anvistes kirken ligefrem til opbevaringssted f. ex. for bjærget strandingsgods og for skibsredskaber. Endnu i 1633 blev der i *Mariager* kirke fastsat taxt for saadant lejebrug efter seilenes og redskabernes størrelse. Ved samme tid blev det i *Uggerslev* kirke paa Fyen ved dom forbudt at bruge kirken til kornloft, fordi eierinden paa Dril havde ladet sine folk maale mel i kirken med saa stor allarm under en brudevielse, at prest og brudepar maatte forlægge vielsen ud paa kirkegaarden. I *Helsingør* lavede de kanonlavetter til Kronborg i kirken; i Frue kirke i *Kjøbenhavn*, i *Ribe* domkirke og i *Malmø* kirke var der boghandel i kirken, og i *Ribe* fik endog en bundtmager lov til under de 3 aarlige markeder at falholde sine varer. Kun forbødes det at kjøre varerne med vogn opad kirkegulvet til alteret, fordi gulvets ligsten derved tog skade.

Herreløs laa kirkerne, delvis uden tilsyn. Munkene og den store prestestab var jagen af land. Derfor vanhelligedes de tomme og ubevogtede kirker mange steder. *Ribe* domkirke stod længe efter reformationen aaben fra 5 morgen til 6 aften, men uden midler til at holde den bevogtet eller oplyst.

Drengene slog dens ruder ind, alskens folk benyttede den som en ren forlystelsesplads, og under mørkets skjul foregik de alvorligste udskejelser derinde, indtil omsider borgerne stiftede nogle legater til at holde kirken oplyst for.

En af kirkens faa indtægtskilder var salg af begravelsespladser under kirkegulvet, og derfor fyldtes kirkerne med lig, saa at luften derinde forpestedes langt værre end i den katolske tid.

Megen nidkjærhed viste reformationen derimod overfor altere og billeder i kirkerne, men her mødte den en seig modstand fra befolkningens side. Nordens historie kjender næppe andet exempel paa folkeligt «billedstormeri» end kjøbenhavnernes hærjen af Frue kirke i 1530. Ellers var det den sejrende reformations prester, der med foged og politi ryddede ud i kirkerne. Og mangfoldige steder holdt de katolske skikke sig forbausende længe. I 1552 maatte kongen sende *Christen Barnikow* til *Holmstrup* kirke ved *Holbæk*, for med magt at borttage helgenbillederne, som bønderne stadig tilbad og ofrede lam, gjæs og høns. 1557 var der adskillige sogne i *Blekinge*, hvor almuen havde sine rosenkranse og krøb paa knæ omkring helgenbillederne. I 1570 lod *Bergens* bisp billederne fjærne med magt fra højalteret i domkirken, men borgermester og raad nægtede da at sætte deres ben i kirken, indtil sagen var bleven «lovlig ordnet». Lige til 1606 dyrkedes i *Kragstrups* kirke ikke langt fra *Roskilde* et billede af *Sct. Dionys*, som pyntedes med smykker og højtidsklæder ved kirkefesterne, og kongen maatte da med magt fjærne billedet og forbyde dyrkelsen. Endnu i 1622 maatte der udstedes strænge forbud mod de almindelige pilgrimsvandringer i det sydlige Norge, hvis maal var de gamle katolske helligdomme; enkelte steder holdt de sig i smug næsten 200 aar endnu, ligesom rejserne til St. *Helenes* kilde ved *Tidsvilde* paa Sjælland.

Men i løbet af 100 aar lykkedes det dog reformationen at faa ødelagt en uhyre mængde historiske mindesmærker, at ryddiggjøre kirkerne for alle altere undtagen det ene tilladelige, og at faa udslettet en mængde gamle folkeskikke, af hvilke ikke alle var af det onde.

* * *

I det sidste hundredaar eller mere *har den lutherske verden levet i en sund reaktion mod mange af disse reformationstidens udskejelser.* Vor nænsomme røgt af kirker og kirkegaarde og de mange kostbare kirkerestaurationer m. m. er vidnesbyrd derom.

Men der er sikkert et og andet endnu, som vi havde grund til at tage op igjen, og som endnu ligger paa den losseplads, hvor reformationens iver slængte det ud.

Enhver, som har levet meget i de katolske lande, maa nødvendigvis blive slaaet af den ubestridelige kjendsgjerning, *at den store befolknings religiøsitet dernede, særlig i byerne, er præget af langt større kraft og inderlighed end i de protestantiske lande.*

Jeg tænker ikke her saameget paa de romanske nationer. Der kan raceforskjellen gjøre sig saa stærkt gjældende. De er meget mere udadvendte end vi, og tager man f. ex. befolkningen i Syditalien og Spanien, hvor hver lille by næsten har sin særlige madonna (ikke at tale om skytshelgen), med særligt navn, særligt billede og særlige attributer og naadegaver, saa er der i bunden næppe stor forskjel paa deres religion og de gamle hedenske tider, hvor hver egn havde sin særlige lokalgud, og hvor der dog herskede en religiøs forestilling som den, der finder sit udtryk i *Sophokles'* bekjendte vers, at «for hver en synd findes naade paa Zeus's trone».

En frugtbar sammenligning kan kun drages til den ene million katoliker i Holland, de 4 millioner flamske katoliker, og saa til de mange millioner germanske katoliker i Tyskland og Østerrig.

Det er lærerigt at gjøre iagttagelser, f. ex. i en mindre by i Østerrig eller Vesttyskland. Kirkerne staar gjæstfrit aabne den ganske dag, paa altrene brænder lys og jævnlig forrettes der en stilfærdig andagt af presterne et eller andet sted i kirken.

Og der er en stadig tilgang af publikum. Sørgeklædte mennesker søger til altrene for at knæle og bede, forretningsfolk, bybud, droskekuske, arbejdere, kvinder og børn glider lydløst ind ad døren, søger sig en stille krog, sætter sig eller knæler paa en bedeskammel og forlader efter en stunds forløb atter stille kirken for at fortsætte deres arbejde.

Man kan ikke tænke sig noget mere ægte og tilforladeligt udslag af religiøs trang end saadanne kirkebesøg. Og saa bevæger de sig saa *husvant* i kirken, føler sig saa *hjemlige* der, fordi disse hurtige kirkeandagter er som en del af deres daglige liv.

Hvor koldt og forretningsmæssig virker i sammenligning hermed de lukkede protestantiske kirker. Fra 10—12, 2—4 og 6—8 [1]) hver søndag er «kontoret» aabent; folk maa indrette deres andagtstrang derefter. Vil De til andre tider have adgang til kontoret, maa det arrangeres i forvejen, mod extrabetaling. — Og saa er der jo altid det med «stadsstuen» i huset, naar den aabnes en sjælden gang, at den gjør et koldt, uhyggeligt, «ubeboet» indtryk. Samme indtryk gjør de fleste protestantiske kirker i sammenligning med de katolske, hvor lyden af menneskelige fodtrin og ekkoet af den sidste salme eller fremhviskede bøn sjælden faar tid til at dø hen. Og man mærker ogsaa paa den protestantiske kirkegjænger, at han bare er en søndagsgjæst, ingen daglig husfælle i Guds hus. Saa stive, ydre-højtidelige, undertiden forlegne, i det hele lidet hjemmevante de ofte kommer.

Man forstaar, — fra Ribe domkirke, — hvorfor protestantismen i sin tid maatte lukke de plyndrede kirker. Men de forhold gjælder ikke mere, nu vi forlængst har faaet store og rige kirkemidler, med raad nok til at holde tilsyn og nødtørftig opvarmning i kirkerne.

Nu skyldes det mest tanketom konservatisme eller bureaukratisk slendrian, naar ikke et passende antal kirker holdes aabne ogsaa de søgne dage. Her i Kjøbenhavn behøver selvfølgelig ikke alle de smaa kirker at holdes aabne; men de store hovedkirker og i hvert kvartal mindst en kirke burde altid staa aabne. Enkelte kirker her i Kjøbenhavn har begyndt med daglige morgenandagter, og en enkelt er aaben hver dag til solnedgang. Men det er meget for lidt. Selv om der i begyndelsen vilde komme faa folk, vilde det forhold ændre sig med aarene, og daglige eller jævnlige kirkebesøg vilde komme til at spille en rolle i mange menneskers liv.

Man forstaar, at oprøret mod katolicismens meget gjøglevæsen førte til en rasende længsel efter at rydde grundig op

[1]) De gudstjenstlige tider i Kjøbenhavn.

i kirkerne for alt det ydre flitter og stille mennesket ansigt til ansigt med Gud mellem 4 nøgne, alvorlige vægge. Med det høitryk, som de religiøse følelser da kunde mønstre, var det sikkert nok. Men i de senere, rolige tider har det vist sig, at det religiøse liv daarlig kan undværе visse ydre hjælpemidler, som ikke spreder og forfladiger, men kun uddyber og støtter den religiøse følelse.

I de lutherske kirker har man forlængst begyndt at indføre en højtidelig og stemningsvækkende udsmykning. — Men hvorledes forholder det sig med de lutherske hjem? Man kan vist gaa de fleste igjennem uden paa den indre udstyrelse at kunne mærke videre spor til beboernes religion.

Jeg er ingen tilhænger af en særlig religiøs stueudsmykning. Jeg begejstres ikke ved at se «Med Gud» broderet paa kakkelovnsskjærme og tevarmere, eller over at se Kristus og apostlerne paa væggen. Det maa være enhvers private følelsessag. Den, som føler trang til stadig at bekjende sin religion, kan ogsaa udtrykke den i sine stuers udsmykning. Den, som føler skyhed ved at diskutere sit religiøse standpunkt med hvemsomhelst, behøver ikke at hænge sit program paa sine vægge.

Men noget andet er det spørgsmaal, om det ikke vilde være ønskeligt, at den skik bredte sig i de lutherske hjem, at der i det mindste var et sted i hjemmet, som var særlig helliget Gud.

Det er vist desværre saa, at mangfoldige mennesker dyrker Gud i deres hjem paa en forfærdelig nonchalant og egentlig rent ud anstødelig maade; ja hvem tør vel sige sig fri for synder i den retning?

Skal vi til visit hos Per eller Paal, saa pynter vi os, og skal vi stedes for en minister eller anden af jordens mægtige, — eja, hvor vi farer i den stive galla!

Men hvorledes træder vi frem for at tale til himlens hellige og almægtige Gud? Hvorledes? Han er jo dog i stue med os, — ligesom ministeren, — og vi taler op i hans hellige, utænkelig hellige aasyn. Men hvorledes gjøres det af mange? Træt og utaalmodig slænges tøjet bort om aftenen, man tumler i seng, vil sove, husker aftenbønnen, harper af et halvkvalt «Fadervor» og sover ind midt imellem «magten» og

«æren». Eller et hastig grebet øieblik om dagen, hvor man er ene i værelset, hurtig, — det er saa flaut at blive set, — ørene spidsede, om nogen kommer, — saa hænderne op, nervøst og forjaget. Og selv de, der giver sig bedre stunder og tager bønnen med større alvor, — hvor mange skidne, besudlede hænder løftes der ikke i bøn mod himlen, hvormange bønner bedes der ikke under lidet sømmelige forhold?

Hvorledes beder derimod muhamedanerne? Tause, alvorlige og højtidelige gaar de til moskeen, — eller om det er hjemme, breder de bedetæppet ud. Derpaa vasker de omhyggelig ansigt, hænder og fødder, og knæler saa med blottede fødder og oprakte hænder. Jeg skjænker dem deres lange ramser og deres pandedunk mod jorden, — men i deres bøn, i deres ord, som de hvisker bagud over skuldrene til de to engle, der formenes at staa bagved den bedende, i deres værdige, højtidelige og ydmyge holdning er der hverken søvnighed, distraktion eller nervøs ængstelighed for at blive set, — der er virkelig andagt.

Hvormange lutheranere kan staa maal med de stakkels, foragtede muslims i denne henseende? Hvor mange viser Gud blot en sømmelig respekt, naar de taler til ham?

Den lutherske kirke bærer ansvar her. Den nedrev mange kirker og lod andre forfalde. Den fjærnede krucifixerne fra korsveiene og helgenbillederne fra gadehjørnerne. Over det brede land kan man drage, uden at se tegn paa nogen gudsdyrkelse, om ikke man tilfældig øjner en kirke med taarn. I de store byer, f. ex. her i Kjøbenhavn, indtil kirkebyggeriet begyndte, kunde man gaa i store kvartaler, uden at se et gudshus.

Det er vel de færreste mennesker, der bliver vantro ved et gjennemført ræsonnement; thi hvem kan *bevise,* at Gud ikke er til? Nej, deres svage trosliv sygner langsomt hen af mangel paa indtryk og næring; de ser saa faa ydre tegn paa nogen gudsdyrkelse, hører endnu sjældnere nogen mennesker tale om religionen; sjældnere og sjældnere tænker de paa Gud, tilsidst slet ikke. En dag dukker saa tanken om Gud frem som mindet om en fjærn drøm. De ser sig om i den store, tomme verden, Gud, et væsen høit oppe, som ser og hører alt, hvad man tænker og taler, — vanvid! Hvem kan vel tro

og mene sligt. Saa er vedkommende «frigjort», maaske er hans trosliv ganske dræbt, maaske er det kun skindødt; men det er svært at faa et saadant menneske gjort religiøst igjen.

Kirken i de lutherske lande er ikke saadan stillet, at den tør forsmaa, endsige bekjæmpe troslivets ydre hjælpemidler. Staar vi for en opgangstid i det religiøse liv, saa lad os nytte den til at pode gode og prøvede grene paa den gamle stamme.

Hvad ondt eller forargeligt vilde der være i, at gode kristne i et sogn rejste et stenkors eller et krucifix paa korsvejen eller et naturskjønt sted, eller at der anbragtes en liden Kristusstatue i en niche paa et gadehjørne i byerne? Og hvem tør nægte, at det vilde kunne gjøre gavn?

Og nu i hjemmene? De forskjellige store folkeslag har alle havt deres særlige *helligdom* i hjemmet. Grækerne og romerne havde deres alter for husguderne. Kineserne og japaneserne har deres hellige rum eller i hvert fald alter, hvor husherren daglig ofrer til forfædrenes aander. Muhamedanerne har deres bedetæppe, som helliggjør det sted, hvor det bredes ud. Katolikerne havde, og har tildels endnu, deres bedekammer, eller i et hvert fald en bedeskammel foran et krucifix eller et madonnabillede.

Lutheranismen har ingenting, eller i højden en bibel, som ofte staar støvet i en krog og aldrig bliver aabnet.

Hvor usselt og lurvet dog mange mennesker behandler deres Gud! Om en mand elsker en kvinde, han sætter hendes billede paa sit bord og hænger det paa sin væg og ved sin urkjæde, han skjænker hende dyre gaver og anser sig selv for en sølle halvhedspjalt, om han ikke kan skjænke hende alle sine tanker og hele sit hjærte og hele sin følelse. Men til den levende, almægtige Gud er der en tanke i ny og næ, en henslængt bøn uden forberedelse og andagt, og en 10 øre i kirkebøssen om søndagen.

Om det endda blev skik, at folk havde en Kristusfigur i deres soveværelse og foran det en bedepult eller skammel! Det vilde virke som en stadig brændende alterkjærte i hjemmet, og det vilde efter haanden maaske lære folk under

almindelige forhold at skamme sig over at bede til Gud med urene hænder og et legeme, der stinker af sved og smuds.

Jeg skal nævne et andet forhold, hvor den lutherske kirke virker saa forunderlig og ubegribelig koldt, — det er i forholdet til de døde.

En mand har mistet det dyreste, han ejede. Hele livet er som formørket og dødt for ham. Der er ingen sol paa himmelen, ikke den ting paa jorden, han gider fæste sin tanke ved. Medens han mekanisk og af pligt vedbliver at «fungere» her i verden, flakker al hans tanke hvileløs rundt i verdensrummet, hvor han ved, at den afdøde findes et eller andet sted. Stadig piner og nager den tanke: «Hvor er hun nu? Hvorledes har hun det nu i dette øieblik, og hvorledes har hun havt det, siden hun gik bort?» Intet kan han faa at vide om hende, intet kan han gjøre for hende uden at kaste sig for Guds fødder og bede for hende.

Hans eneste trøst i den haabløse længsel og ensomhed er Gud, og om søndagen søger han til Guds hus, for om muligt at komme Gud nærmere med sin bøn. Og saa bliver der bedt for konge og kirke, for de syge og de svage, for regjering og øvrighed, — selv den sletteste; — men om de døde ikke et ord, en taushed iskold som døden selv!

Jeg ved ikke, hvorfra katolikerne har deres «skærsild»; om den har jeg intet fundet i bibelen. Og jeg skal vel vogte mig for at opstille teorier om tilstanden efter døden, om hvilken vi ikke ved stort andet, end at der maaske er længe til dommedag endnu og at der altsaa er en mellemtilstand. Men i katolikernes «sjælemesser» laa der en smuk tanke, som lutherdommen med urette har kastet helt overbord. Vi skal ikke synge sjælemesser for at fri de døde af en skærsild, vi intet ved om og ikke tror paa. Men hvorfor kan presten ikke i al almindelighed bede om naade og barmhjærtighed mod de døde? Det vilde være en medfølende haand udstrakt mod mange blødende menneskehjærter. Men den lutherske kirke kjender ikke de døde, skjænker dem ikke et ord, ja, jeg har hørt en prest sige paa prædikestolen, at «vi har jo ikke engang lov at bede for de døde». Hvorfor? Hvorfor?? Kristus prædikede for «de døde, der var i for-

varing»; — og vi skulde ikke engang have lov til at bede for dem?

Men det hænger sammen med lutherdommens almindelige mangel paa respekt for døden. I sin tid sløjfede de gravene og lavede kirkegaardene til losseplads eller græsgange. Og endnu den dag idag glor lutheranerne som en flok kjør paa et ligtog, medens katolikerne i Syden ærbødig blotter hovedet og gjør front for dødens majestæt. — —

Lad nu være at tro, at den, der skriver dette, er en formummet katolik eller paa vej til *Canossa*. Intet ligger mig fjærnere. Jeg har set formeget til katolicismen til ikke af fuldt hjærte at mene de linier, hvormed jeg begyndte denne artikel.

Men det er dog et historisk faktum, at reformationen var en radikal revolution med alle saadanne folkebevægelsers tilbøjelighed til at gaa for vidt; den huggede mange gode og gavnlige skikke og forhold ned sammen med papismens uvæsen. Siden har lutherdommen bragt mange gode ting fra den katolske tid til hæder og værdighed igjen, omend i en modern, luthersk skikkelse. Jeg har nævnt nogle andre «gamle skatte», som kirken burde drage frem af deres midlertidige, historiske grav.

En lægmand.

AMERIKAS MEST FREMRAGENDE FILOSOF.

Denne titels *rette eiermand* er naturligvis ikke udkaaret ved nogen universal afstemning. Thi den individuelle opfatning i denne sag beror paa ens filosofiske standpunkt, saavelsom paa personlige hensyn. Men det er sikkert, at ingen mand benævnes saa ofte med denne titel som professor Borden P. Bowne ved Boston universitet.

Professor Bowne var født i New-Jersey, Amerika, aaret 1847. Han graduerede med høieste udmærkelse fra New-York universitet 1871. De to følgende aar anvendte han som lærer og prædikant, hvorefter han tilbragte to aar ved universiteterne i Halle, Paris og Göttingen. I Tyskland stiftede dr. Bowne bekjendtskab med Lotze, og denne havde en stor indflydelse paa ham. I 1875 returnerede dr. Bowne til Amerika, og for et aars tid udførte han to mands arbeide, nemlig som assisterende professor ved New-York universitet og medredaktør af «The Independent», et af de vigtigste ugeblade i Amerika.

Høsten 1876 modtog han professoratet i filosofi ved Boston universitet, et embede, som han har beklædt til dato. Boston universitet er ikke et af de største universiteter i Amerika. Det har ca. 1500 studenter, men dette er et ringe antal sammenlignet med ældre læreanstalter som Harvard og Yale. Boston universitet er heller ikke et af de rigeste. Professorerne der modtager en meget moderat løn. I betragtning heraf har mange været overrasket ved, at en mand med saadan overlegen dygtighed som dr. Bowne vilde forblive ved dette universitet saa lang en tid. Mange anstrængelser er ogsaa gjort for at lokke ham bort derfra. Yale og Chicago universiteter har tilbudt ham stillinger som i de fleste folks øine synes at være mere ønskelige og af større betydning end hans nærværende. Men loyalitet mod hans egen læreanstalt og mod kirken, som denne repræsen-

terer, har ledet dr. Bowne til at afslaa alle tilbud. Dette har endel af hans venner beklaget, idet det ikke alene har medført en stor finansiel opofrelse, men tillige opofrelse af den prestige som følger af forbindelsen med et stort universitet. Ikke fordi dr. Bowne trænger en saadan prestige. Han staar langt høiere end nogen institution kunde løfte ham. Men et større universitet vilde bragt ham en større tilhørerskare, flere disiple og mere verdensberømmelse. I sin nuværende stilling mangler han disse fortrin. Hans berømmelse er vundet ene og alene ved hans geni.

Dr. Bowne er først og fremst en lærer. Lærerstolen er hans trone. Han har en magnetisk indflydelse over dem, som sidder ved hans fødder. I en næsten enestaaende grad besidder han magten til at stimulere og inspirere studenterne til arbeide. Ofte forlader studenterne hans foredragssal saa stimulerede ved professorens bundløse lærdom og glimrende foredrag, at de føler, som en af dem sagde, at «deres hoveder var bristefærdig fulde». Hemmeligheden ved denne hans kraft ligger uden tvivl i mandens uforklarlige personlighed. Der er dog nogle fremstaaende egenskaber, som bidrager dertil. Muligens hans første karaktertræk, som gjør et dybt indtryk paa en, er den forbausende klare indsigt, hvormed han gjennemtrænger alle tanke- og livsproblemer. Med én gang gjennemskuer han hvert spørgsmaal, idet han fjerner alt, som er overflødigt eller overfladiskt. Der er, som han ofte siger, en hel del blind slingring i filosofien, men han selv slingrer ikke. Hans forelæsninger er altid til punktet og saa soleklare, som menneskeligt sprog kan fremstille dem. Han er fuldstændig fri for det pedantiske hos en blot professionel filosof. Livsproblemerne fylder hans interesser. Hans methode er at tage det hovedsagelige og organiske i hvert problem og stille det i dets rette forhold til den livskraftige tænkning. Han dyrker aldrig dialektiken for dens egen skyld, tiltrods for, at han har en forbausende færdighed i den. For det rent formelle har han ingen smag. Det betaler aldrig sine egne udgifter, siger han. For den rene methodelære som saadan, har han liden sympathi, enten det er paa det filosofiske eller pædagogiske omraade. Grundighed

og klarhed er hans ledere. Resultatet af hans undervisning er en frisk, meget inspirerende realisme.

Ved siden af den klare forstand er han i besiddelse af en ligesaa eiendommelig talegave. Om han havde ofret sig for skjønliteraturen istedenfor filosofien, vilde han uden tvivl naaet den høieste udmærkelse som forfatter. Endog nu viser hans skrifter en fin literær smag. Den samme fuldendthed i valg af ord karakteriserer endog hans konversation. Hans tale har en klassisk kvalitet. Faa mænd har saa fuldstændig mestret terminologien i deres fag, at de kan udtale sig paa en saa bestemt, fri, let og elegant maade som han. Hans foredrag i klasseværelset er modeller i form saavelsom i indhold. Hvad han hovedsagelig søger i sin stil er klarhed og grundighed. En skribent siger fornylig: «Professor Bownes straalende geni er som den klare, gjennemtrængende, hvide lysstraale. Alle spektroskopets straaler er der i forening; men aldrig opofres klarhed for farvepragt, ei heller er skarp argumentation og kritisk analyse underordnet regnbuefarvet veltalenhed». Faa af hans studenter vil nogensinde glemme det mægtige indtryk de først fik af hans improviserede foredrag, hvilke holdtes med en lethed, klarhed og grundighed, der vidnede om et bundløst forraad og ekstraordinært mesterskab.

En anden kvalitet som har bidraget i ikke ringe grad til hans popularitet og indflydelse er hans udmærkede humør. Af dette har han en overflod, og liberalt bruger han det. I behandlingen af fiendtlige anskuelser kan han ofte blive sarkastisk. Dette betragtes af enkelte som en svaghed. Men aldrig forstyrrer det hans solide argumentation, medens det giver en krydret farve over hans diskussion. Hans vittighed er ikke af den overfladiske type. Den passer udmærket for hans dybe tanker og tjener for disse som en uovertræffelig illustration. Tillige kaster det en fortryllende glands over hans klasseværelse. Hvis man samlede alle de humoristiske historier og vittige bemærkninger der forekommer i hans foredrag i løbet af et aar, vilde de udgjøre en af de fortrinligste humoristiske bøger der nogensinde har været publiceret.

Men et endnu dybere faktum vedrørende dr. Bowne maa nævnes, førend man kan forklare den eiendommelige

magt han har over studenterne. Professor Bowne har et system. Han har ikke været tilfreds med blot historiske og kritiske studier. Han har udarbeidet en altomfattende teori af virkeligheden og af det intellektuelle, moralske og religiøse liv. Hans konklusioner er hovedsagelig de samme som Lotzes; men enhver enkelt af dem bærer stemplet af dr. Bownes egen individualitet. I forordene til en af sine tidligste bøger giver han følgende citat: «Der er mange ekko, men faa røster», og han regner sig selv blandt ekkoerne. Men at dette ikke er tilfældet, er for længe siden godtgjort. Thi han er idag en af de faa røster i den filosofiske verden. Han har et budskab. I hans tale er en ubevidst undertone af afgjørende autoritet.

De, som kommer for at høre ham, kjender i almindelighed paa forhaand lidet til hans idealisme. De har indsuget den «forklarede realisme» gjennem den gjængse videnskabelige spekulation, og de er i en mere eller mindre urolig forvirring paa grund af det uforenelige og selvmodsigende i deres fundamentale opfatning af ting. Men snart lærer de af ham den *relative* karakter af hvad de tilforn opfattede som den *absolute sandhed* om videnskaben, og dette bringer dem ro og tilfredshed. Men en virkelig enthusiasme griber dem snart, idet han udlægger for dem sin egen verdensanskuelse. Naturen skifter udseende. Den er ikke længere blot en død gjenstand, men den er transformeret til en klar, levende tale. Selve naturkræfterne synes forvandlede fra en blind kraft til en personlig vilje. Hele universet bliver fuldt af nye meninger og nye opgaver. De gamle selvmodsigelser og dissonanser er fjernede. Det ideale og realistiske er forenet i én harmonisk anskuelse. Se, alt er blevet nyt. Det vilde blive vanskeligt ret at beskrive de følelser, som besjæler disse studenter, idet de saaledes indføres i en ny Weltsanschauung. I denne finder de et glædeligt budskab. Hundreder af dem føler, at de staar i en uendelig taknemmelighedsgjæld til sin lærer for dette nye livssyn og den befrielse det bragte dem fra den mekaniske tankeform. Han har kommet nærmere end nogen anden amerikansk filosof til at grunde en egen skole. I fakulteterne ved mange kollegier og universiteter saavelsom i prædikeembedet og andre lærde professioner er der et stort

antal mænd, som ser op til dr. Bowne som mesteren, og de har begyndt at kalde sig selv «Bowniter».

Disse egenskaber, der har givet dr. Bowne en saadan enestaaende magt over studenterne, er ligesaa meget iøinefaldende i hans publicerede værker. Den altgjennemskuende indsigt, det geniale humør og straalende vittigheder, den udtryksfulde, mesterlige sprogbrug og den systematiske fuldendthed, — alt er der. Det humoristiske ligger her lidt skjult, medens sproggeniet fremtræder i endnu større formfuldendthed. En literatur-kritiker siger fornylig: «Der er ikke en bog af et dusin mønsterværker fra hans pen, uden at den er næsten ligesaa enestaaende storslagen, betragtet fra et literært som fra et filosofisk standpunkt. Alle hans værker har en fortryllende retorik, der er næsten ligesaa mægtig, som deres intellektuelle og moralske energi». Og dog er stilen fuldstændig fri for svulstigheder. Stræben efter literær effekt, blot for dennes skyld, findes ikke der. Der er ingen udstopning. Skrifterne er vidunderlige baade med hensyn til kondensation saavelsom brilliant fremstilling og gjennemskuende kritik. Paa samme tid er de fri for pralende fremvisning af lærdom. Man finder ikke anmærkninger paa foden af hver side. Der er en direkte uhindret fremadskriden i tanken. Hans arbeider er ikke hastværksprodukter, men fuldendte mesterværker. Hver sætning har været nøiagtig veiet, og de mest passende ord er mesterligen valgt. Kvalitet har aldrig været opofret for kvantitet.

Hans første bog blev udgivet 1874. Den blev paabegyndt medens han var student ved universitetet. Bogens titel var: «Herbert Spencers filosofi». Den gik ud paa at prøve de første principer i dette system. I dette værk afsløres det uoverensstemmende og overfladiske hos denne engelske tænker med en klarhed og styrke, der aldrig har været overtruffen. Omend skreven af en blot ungdom, har dog denne bog holdt sin plads i over tredive aar som en af de grundigste og mest afgjørende kritiske værker over Spencers filosofi. I 1879 udkom en større bog fra hans pen. Den kaldtes «Studier i theismen». Denne veg pladsen i 1887 for et mere systematisk og kompakt arbeide over samme thema, der benævntes «Theismens filosofi». Denne

blev igjen revideret i 1902 og publiceret under titelen «Theismen». I disse tre bøger, særlig den sidste, findes den mesterligste fremstilling af de theistiske argumenter, som nogensinde har været produceret. Dette er den enstemmige kjendelse af alle kompetente dommere. H. H. Harris, uddannelseskommissæren for de Forenede Stater, erklærer, at disse bøger giver et uvurderligt bidrag for løsningen af de vanskelige problemer, hvilke de behandler, og han anbefaler dem «til alle tænkende folks opmærksomhed, — ikke alene i Amerika, men til alle land hvor naturvidenskab og mekaniske opfindelser har vakt folket til fri tænkning og mere eller mindre brudt de gamle fordomme og kirkeaag».

Professor Bownes hovedværker i afdelingen for ren filosofi er hans «Metafysik» samt «Tænkningens og kundskabens teorier». Hans «Metafysik» blev først publiceret i 1882. En del af materialet i denne blev senere lagt som grundlag for «Tænkningens og kundskabens teorier». Denne bog publiceredes i 1897. Resten af «Metafysiken» blev revideret i 1898 og publiceret under den gamle titel. Disse to bøger giver os en omfattende fremstilling af dr. Bownes filosofiske system. I 1886 gav han publikum «Indledning til psykologiens teori». I denne anvender han sine filosofiske principer paa de vigtigste psykologiske problemer. Her aabenbarer han det uoverensstemmende og forvirrende i meget af den saakaldte «nye psykologi», og udpeger grændsemærkerne for enhver sund psykologisk teori. Hans «Etiske principer» blev publiceret i 1892. I denne bog især fremlyser hans klare og urokkelige forstaaelse af de virkelige og vigtigste livsproblemer. Han aabenbarer med ubarmhjertig strenghed det ufuldkomne i fortidens teorier, og fastholder nødvendigheden af at forene de etiske skoler for umiddelbar og erfaringsmæssig erkjendelse, for derved at naa et praktisk system for videre udvikling og arbeide, og han finder livets endemaal ikke i abstrakte dyder, men i et dyderigt liv.

Nu og da har han skrevet korte teologiske afhandlinger over «Forsoningen», «Den kristelige aabenbaring» og «Den kristnes liv». Professor James af Harvard universitet taler om disse som «underfulde og mesterlige skrifter». Men skrevne som de var i den mest aabenhjertige aand, bragte

de over forfatteren «theologicum odium». Det konservative parti i hans kirkesamfund bragte ham under forhør for vranglære. Dette var for lidt over et aar siden. «Forhøret tiltrak sig i en enestaaende grad hele den tænkende verdens skarpe og paa samme tid sympathetiske opmærksomhed». Det blev holdt for lukkede døre og resulterede i dr. Bownes triumferende frikjendelse. Den verdensvide beundring og tillid han havde vundet umuliggjorde et andet udfald. Følelserne hos det bedste element inden hans kirkesamfund blev vel udtrykt af deres mest indflydelsesrige redaktør, som henimod forhørets afslutning vendte sig til en af de ledende anklagere og sagde: «Det var bedre at miste tusind mænd lig dig, end én lig professor Bowne».

Frugterne af forhøret bidrog til mere berømmelse og paaskjønnelse af dr. Bowne, — ikke alene inden hans eget kirkesamfund, men i hele Amerika, og det har — om muligt — bragt endnu flere studenter og større berømmelse til hans eget universitet.

Ovenstaaende artikel er skrevet paa engelsk for vort tidsskrift af en amerikansk filosofisk professor og oversat af en norsk-amerikansk prest. Dette til forklaring af sprogets stærkt engelske farve. *Red.*

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klavenes:*

Fernando Linderberg: **Kirken og samfundet i den ældre middelalder.** Kjøbenhavn. Lehmann & Stage.

Det er en fortsættelse af forfatterens tidligere udgivne bog: «Oldtidens sociale tilstande og kristendommens gennembrud». Forf. vil ikke fortælle historie. «Jeg fremdrager kun de historiske kendsgerninger, som man maa have for øje, naar man vil forstaa den historiske udvikling, saaledes som denne giver sig udtryk i økonomiske og politiske former, i religiøst og sedeligt liv og i disse faktorers indbyrdes og gensidige forhold. Skriftets værdi . . . . staar og falder med, om jeg paa rette maade fremstiller forholdet mellem kristendommen og kulturlivet, særlig til de arbejdende menneskers kaar under de vekslende samfundsformer».

Saavidt jeg forstaar, har forf. løst sin opgave paa en meget heldig maade. I en koncis, klar og interessant fremstilling viser han os, hvorledes de sociale forhold udvikled sig i de nye samfund som folkevandringen skabte. Navnlig faar vi se kirkens betydning under denne omdannelsesproces. Den staar der paa én gang som bærer af den antikke kultur og som indehaver af en ny menneskevurdering, for hvilken herren og trællen er ett. Vi ser den med mild, men fast haand gribe ind i de vilde kaotiske forholde, dæmpe hidsigheden, lægge baand paa den raa styrke, værge det svage og skaffe det undertrykte lindring og lettelse og, saavidt muligt, frigjørelse. Det vilde været skjønt, om kirken til alle følgende tider havde ihukommet dette sit moderkald ligesaa trolig, som det ser ud til, at den ihukom det i hine raa og vilde tider. Bogen anbefales derfor ikke mindst kirkens tjenere og venner.

Prof. dr. Johannes Ording: **Om forskjellen mellem den lutherske og den reformerte kristendom.** I. 1. Den rigtige grundbetragtning. 2. Den lutherske kristendoms eiendommelighed. Kristiania. Grøndahl & Søn. Kr. 1,75.

Den anden del som vil omhandle «den reformerte kristendoms eiendommelighed» vil udkomme i nærmeste fremtid.

Det var vel betænkt af dr. Ording at udarbeide en fremstilling af forskjellen mellem luthersk og reformert kristendom i hele dens udstrækning. Først derved kan man faa se, hvorvidt hans meget omstridte sakramentlære har bragt ham udenfor den lutherske kristendoms omraade og over i den reformerte eller ikke. Som stemningen for tiden er inden en stor del af vor kirkelig interesserede almenhed, vil ganske vist en saadan fremstilling lidet nytte. Man har der sine formler at gaa ud fra; finder man ikke disse formler igjen, da hjælper ingen forklaring, da lyder ubønhørlig: *anathema sit.* Imidlertid er der endnu dem som ikke lever paa formler, men søger efter de religiøse realiteter. For dem vil dr. Ordings fremstilling have betydning. De vil deraf se, at med al sin indrømmelse særlig til Calvin, hvad sakramentlæren angaar, saa er han dog lutheraner. Den lutherske kristendomsopfatnings grundeiendommelighed forstaar han baade at opfatte og skatte. I den er det han lever sit religiøse liv, i den bevæger hans tænkning sig. Hans bog er ikke letlæst. Formen er noget tør og knap, og kræver spændt opmærksomhed, skal man ikke miste noget af indholdet. Men ethvert dannet menneske som har lyst til at sætte sig ind i, hvad lutherdom virkelig er, bør gjøre sig den umage at studere den. Gid de vilde gjøre det, som raaber mest paa lutherdom hos os!

C. A. Torén: **Predikningar** samlade och udgifna af Oscar Quensel. Upsala. Schultz. 1 kr.

Den som nogengang har truffet afdøde domprovst Torén, vil aldrig glemme ham. Aldrig har jeg truffet et menneske som i den grad var *hjerte*menneske — hele manden et bankende, brændende, glødende hjerte. Ganske vist kommer ikke det saa frem i hans skrevne prækener, som det kom frem i personlig samtale. Men det kommer dog frem. I ethvert

fald vil enhver som mindes ham, glæde sig ved at møde ham igjen i disse hans efterladte vidnesbyrd.

Olfert Ricard: **Ungdomsliv**. Tanker og meninger vundet under 14 aars ungdomsarbejde, fremsat for unge mænd i Danmark fra 14, 15-aarsalderen og derover. 2det oplag. Lohses forlag.

Det er faa som forstaar at tale eller skrive religiøst for unggutter. De fleste som forsøger paa det, gjør det, slig at man paa forhaand kan vædde paa at ingen unggut gidder høre eller læse det. Kristendommen blev tidlig gammelklog og gammelgrætten. Ricard har et ualmindelig godt greb paa tingen. Derfor hører ogsaa ungdommen paa ham. Jeg har aldrig set saa mange unge mennesker i en kirke, som jeg saa i vinter i den store Andreaskirke i Kjøbenhavn. Den var stoppende fuld af ungdom. Det var Ricard som præked til aftensang. Ogsaa hans ovennævnte bog bærer vidnesbyrd om godt greb. For vore gutter er den kanske vel dansk. Men forøvrigt er den slig, at den kan man give en gut i hænderne med haab om at den vil blive læst. Han har gutten i tale.

F. Bettex: **Naturstudium og kristendom.** Autoriseret oversættelse efter originalens 10de oplag ved M. Wolff. 261 sider. Kjøbenhavn. Schønberg.

Denne bog indeholder unegtelig meget, som er godt og træffende, og paa store felter af den moderne naturforskning viser forf. sig vel hjemme. Bogen fortjener derfor at læses. Men ved siden deraf vrimler det af udtalelser som udfordrer al kritik. Den pessimisme som inden visse kredse ansees for særlig kristelig, har forf. tilegnet sig indtil overmaal. Det er ham særlig om at gjøre at vise, at civilisationens fremskridt hverken har gjort menneskene bedre eller lykkeligere. Tvertimod — slegten gaar stadig tilbage. «Forbrydernes og landstrygernes tal vokser»; «vort liv er blevet kortere i stedet for at blive længere»(!); «merkværdig er alle religioners overenstemmelse deri, at ingen af dem antager et fremskridt af mennesket til det bedre; alle fremhæver, ikke blot at mennesket er faldt fra en oprindelig og salig tilstand, men ogsaa at det under stadigt fald stedse bliver slettere»; «vi er aandelig for svage til at udnytte dem (damp, elektricitet etc.) paa

rette maade»; «galeislaverne havde mere vinding af deres overmenneskelige anstrængelser og møisommelige kamp mod storm og bølger, end den maskinist der hele dagen tilser en maskine» etc. etc. Hvilken ulykke det kristelige grinebideri er!

Symra. En aarbog for norske paa begge sider af havet. Udgivet af *Kristian Prestgard* og *Johs. B. Wist*. Decorahpostens trykkeri. I kommission hos Olaf Norli. Kr. 3,50.

Ogsaa et forsøg paa at knytte baand mellem vore udvandrede landsmænd og os herhjemme. Det indeholder meget læseværdigt. Gamle dr. Korens erindringer fra sin ungdom og sin første prestetid i Amerika vil jeg især fremhæve. Sandelig, man faar respekt for det rydningsarbeide de første norske prester udførte derover. Men ogsaa de andre stykker yder meget god læsning. Den bør derfor finde udbredelse blandt os. Det er paa tide, at vi begynder at bygge bro mellem det udflyttede og det hjemlige Norge. Vi maa ikke skilles. Vi maa holde sammen.

Fru **Elise Hoskier**. Et religiøst karakterbillede ved *Morten Pontoppidan*. Kjøbenhavn og Kristiania. Gyldendal.

En fin og yndig bog, som fører os ind i et religiøst livs inderste helligdomme. At dette religiøse liv er katolsk skader slet ikke. Tvertimod har det for os protestanter stor interesse at se den katolske fromheds indre side. Særlig har det sin interesse at se, hvorledes det kristelige sjæleliv i dybeste grund er det samme hos katolikker som hos protestanter. Det mærkes her som overalt, hvor man kommer ligeoverfor den *egte* fromhed: de konfessionelle forskjelligheder har svært lidet at betyde. I den inderste hjertegrund er selv katolikken og protestanten et. Og saa skriger teologerne op, bare man rører ved en bogstav eller en tøddel i deres kjære konfessioner! — Bogen bringer dog mere end «interesse». Den er rig paa *opbyggelse*. Den indeholder en fylde af tilskyndelser til liv i Gud, og den varmer ens kolde og lunkne indre ved den inderlighedens varme hvoraf den er gjennemglødet.

Anmeldt af *L—h.*

Nag. Af *Sigurd Mathiesen.* Gyldendal. Nordiske.

For et à to aar siden havde vor læseverden leilighed til at se samme emne behandlet, som hr. *S. Mathiesen* tumler om med i sin sidestærke bog, *Nag.* Dengang var det dog en kvindelig forfatter, fru *Anna Munch,* der i sine to bøger, «Verdens Herrer» og «Lykke» fortalte omtrent den samme historie, som hr. Mathiesen her.

Ligheden er saa slaaende at den maa falde enhver i øinene; alligevel vilde vi ikke nævnt den, hvis ikke det forskjellige syn paa en og samme ting har bragt saa modsatte fremstillingsmaader, at man med ett har begge personers skribent-fysiognomier levende for øie.

Anna Munchs stil og endnu mere hendes tankegang er altid noget syg og eksalteret, men man merker alligevel den fødte kunstnerinde, der arbeider med sit sprog og som har noget høiere at melde sine læsere end skandale! En nobel kjærlig synsmaade er dertil den stærkeste traad i hendes fortællinger; kort sagt, ingen læser med gnist af ridderlig følelse kan negte hende medfølelse og hensyn, tiltrods for at hun af mange grunde ei fik skabe noget betydeligt eller levedygtigt verk, der svarede til hendes evner og personlighed.

Fortællingen «Nag» er for det første et daarligt produkt — bredt, sjusket, uliterært, — dernæst er tankegangen lav, og bogens hovedperson skildret som en saa slet, lumpen pralende person, at skildringen kun vilde havt nogen berettigelse, hvis læseren tilsidst havde havt den tilfredsstillelse at se ham gjennembanket af en broder eller kamerat af fortællingens heltinde.

Der skal overvindelse til at læse denne aandløse, raa og vulgære bog. Derfor burde man ikke, som saa ofte, give skribenten den slags sukkerpiller efter at *have* sagt ham sandheden, at han «maaske ei endnu har fundet sit forum» o. s. v.

Man har ansvar ved den slags sukker! Hvad gagn har kunst og samfund af en saadan bog! Det bør dog siges bent ud, at det eneste raad, der bør gives saadanne, er, at de lægger pennen bort og tager fat paa noget almindeligt nyttigt arbeide.

Dronning Margrete. Af *Axel Lundegaard.* (Autoriseret oversættelse af Johannes Magnussen. 237 sider. V. Pio).

Om Magrete, Valdemar danekonges datter, har A. Lundegaard vævet et digt af «klude, traade fra gulnede pergamenter, data, som en eller anden skriftkyndig munk fjernt fra hændelsernes midtpunkt, har antegnet i klostrets dagbog».

Værre dage har neppe Norden oplevet end tidsrummet omkring Magretes barnebryllup, opvekst og første dronningtid paa Akershus, da folkene udpintes og mishandledes af afskyelige slægtsstridigheder, vold fra Hansestæderne, sjørøvere og de nordtyske fyrster.

Alt dette sønderrevne, ødelagte og udarmede har det lykkedes Lundegaard at fremstille med saa levende og fængslende træk i første halvdel af sin forholdsvis korte, fortræffelige bog, at det maaske for første gang gaar op for den læser der er særlig historisk uddannet, hvad for et utroligt storverk Valdemar Atterdag grundlagde og hans datter med fasthed, kløgt og list fuldførte, da det søndrede Norden atter samledes under én krone i ett aarhundrede.

I anden del af romanen skildres Magretes seirrige kamp; mens forfatteren dog tilsidst lader denne seier blive saa dyrekjøbt, at sønnen Olav i fortvilelse over moderens diplomatiske gaaen paa akkord med sandheden, efter en heftig ordveksel drager ud paa den forcerede ridetur, hvor han hentede døden.

A. Lundegaards nye bog har krav paa at kaldes en helstøbt historisk roman; dobbelt velgjørende at læse efter visse nylig udgivne der har pletter og udvekster, — som *Laurids Bruuns* «Absalon» og *Carl Ewalds* «Den sterkeste» — der aldrig burde hefte ved et verk, der vil kalde sig historisk digtning.

Jens Z. Kielland: **To brødre.** Roman. (210 sider. Gyldendal. Nordiske. 3 kr.).

Smagen hos den overveiende og uselvstændige del af vor læseverden er i de senere aar blevet forvendt ved at se literært kunstleri og kunsthaandverk blive ophøiet som kunst. Vi kan pege paa nærliggende eksempler som *Laurids Bruuns* «Den evige», *Tomas P. Krags* «Ildliljen» og utallige lignende bøger.

Naar der da kommer en naturlig og godt skreven fortælling som *Jens Z. Kiellands* «To brødre», er flere blandt

publiknm rent ud bange for at udtale sin glæde og beundring, af frygt for at kaldes dumme og gammeldagse.

Vi ser ikke nogen anden forklaring paa, at «To brødre» ikke forlængst er kjendt i bogkjøbende hjem. Thi sammenlignet f. eks. med «Vildfugl» af *Bernt Lie,* der har naaet fire fem oplag, er indholdet af denne fortælling ligesaa koseligt og morsomt, karakter- og naturskildringer ligesaa tiltalende, formen vel saa kraftig og afsleben, og det hele giver et vel saa betydeligt indtryk som Lies bog.

«To brødre» er en ren, sund og vakker, helt igjennem sympatetisk fortælling. Forfatteren er. paa kjendt grund, naar han skildrer Jæderen, og har givet sine læsere det smukkeste og bedste han sidder inde med af minder og billeder, forskjønnet af straalerne fra en lys fantasi og en kjærlighed til det folkefærd og den natur han skjænkede sine gutteaars og første ungdomsaars varme.

Dertil — for en velgjørende følelse at se en ung forfatter baade vove at skrive naturlig og at lade de gode og mægtige kræfter seire i kampen.

«To brødre» viser selvfølgelig ikke noget gigantisk talent, noget parnasstormende nyt og eiendommeligt. Den kan dog med stolthed høre, den er en «hjemmets bog», thi det er kun en hæder, naar den dertil som her literært set er en god bog.

Anmeldt af *Theodora Mau:*

Børge Janssen: **Kongelig Naade.** En Historie fra det gamle Christiansborg.

En af de bøger fra efteraaret, der har vakt mest opmærksomhed i Danmark, er B. Janssens sidste historiske roman. Handlingen foregaar paa Kristian den sjettes og Frederik den femtes tid. Det er et tidsbillede, bygget paa grundige studier og udført med kunst. Man føler, at forfatteren har sat sig nøje ind i den skildrede tidsaand og har forstaaet at sætte dens ejendommelige sider i klart lys. Meget levende fremstilles den befriende følelse der gennemstrømmer folket, da Frederik den femte er bleven konge, og den store forandring indtræder. Smukt, simpelt og naturlig skildres udviklingen af kærligheden mellem hovedpersonerne, Laurentius Berg og

Bodil Læssøe, deres udholdende troskab, de stadige hindringer for deres forening, de idelige skuffelser for de fagre forhaabninger. De maa vente fra deres tidlige ungdom til langt op i de modne aar, da brudgommens haar er graanet og hans skikkelse bøjet efter al den modgang, han har havt. Men deres glæde ved endelig at kunne blive mand og hustru synes ligesaa frisk og inderlig, som den kunde have været i ungdommens dage. Alt dette er meget smukt, om end skildringen bliver noget monoton. Men naar «Kongelig Naade» er bleven rost som et fuldendt mesterværk, forekommer det mig dog noget overdrevent.

Den store begejstring, hvormed baade denne fortælling og «Jomfruen fra Lucca» blev modtagne, er mig et tegn paa, at Danmarks nutidsliteratur, som er overvældende rig, hvad bøgernes masse angaar, ikke er meget rig med hensyn til bøgernes værd. Jeg synes nok, der kan gøres nogle anker mod bogen. Jeg vil da i det mindste vove det.

Det er overmaade prisværdigt, at forfatteren har sat sig ind i tidens maade at tale og skrive paa og holder stilen udmærket i personernes breve og tale. Men jeg forstaar ikke, hvorfor han giver selve «historien» i gammeldags sprog. Helt holde det kan han ikke, og det virker efter min mening meget trættende. En anden ting støder mig i denne som i andre af Janssens bøger. Ganske vist var pietismens tid en mørk og tung tid, rig paa hykleri. Men der var dog ogsaa megen sand og levende kristendom, der bar skønne frugter (f. eks. Brorsons salmer). Men B. Janssen skildrer Kristian den sjettes tid, som om enhver ytring af gudsfrygt kun var hykleri. Den eneste undtagelse er den unge pige, der skildres som virkelig gudhengiven, ligesom «jomfruen fra Lucca» fremstilles som en virkelig from katolik. Paa samme maade gør han i «Spanske nætter» alle katolske prester til hyklere. Han er lige uretfærdig overfor Nordens pietister og Sydens katoliker.

Endelig anslaar han hyppig en bidende, ironisk tone, der er trættende og ofte i høj grad stødende.

Karin Michaelis: «**Munken gaar i Enge**». Hvis denne lille, let skizzerede fortælling var skrevet af en lidet kendt forfatter, var der næppe nogen grund til at omtale den. Men

da fru Michaelis er meget skattet, og hendes bøger lovprises i høje toner, er det anderledes. Mere eller mindre blinde beundrere vil ogsaa rose denne vilde, forvirrede fortælling, der vrimler af usandsynligheder. Naturligvis mærkes det paa den, at forfatterinden har talent, naturligvis træder det ejendommelige hos hende ogsaa her frem, og derfor gør bogen noget indtryk trods alle sine mangler.

Men det er et meget misbrugt talent, og ejendommeligheden glider ud i unatur.

En ung, dansk godsejerdatter har inden sit tyvende aar havt en hel række af forbindelser. Hun har bl. a. en tid rejst omkring i udlandet med en russisk greve, og i Danmark har hun vandret om med en vagabonderende haandværkssvend. Da hun paa en rejse i Italien bliver vist om i katakomberne af en munk, forelsker hun sig strax i denne og lader sig forføre af ham. Kan der tænkes noget unaturligere, bortset fra det uhyggelige? Desuden har hun en kort tid været forlovet snart med en, snart med en anden ung mand. *Hvor* mange faar man ikke rede paa. Det er i det hele et særkende for fortællingen, at man ikke faar *klart* rede paa nogetsomhelst. Hun præsenterer en masse forlovelsesringe, idet hun siger: «Synes du, at det er for mange?» Under de fleste af disse forbindelser har den unge pige ogsaa været forlovet med en prest, der med en noget vidtdreven taalsomhed eller flegma har fundet sig i alt og tilsidst holder bryllup med hende. Paa rejsen bryllupsnatten flygter hun fra ham, men han finder hende og synes lige saa rolig og uberørt overfor dette flugtforsøg som overfor de forudgaaende begivenheder. Bruden var tilfældigvis flygtet ind i en jærnbanekupé, hvor der sad en sygeplejerske, som tidligere havde kendt hende. Dels i enetaler, dels i fortælling til sygeplejersken faar man fortidshistorien i et vildt kaos. Selve formen er overmaade uheldig. At den unge pige en saadan nat skulde føle trang til at tale ustandseligt og til uopfordret at fortælle om al sin letsindighed, er fuldstændig unaturligt. Mest imod al sandhed og virkelighed er det dog, at det synes at være forfatterindens mening, at «heltinden» efter alle de omtalte begivenheder, som hun fortæller uden et glimt af skamfølelse eller undseelse, endnu er et naivt, uskyldigt barn, og noget lignende synes presten at mene. Det lader til, at han ser ganske tillidsfuldt paa fremtiden.

Carl Ewald: **Den største i landet.** En kærlighedshistorie fra det 16de aarhundrede.

I ovennævnte historiske roman føres man hen til et af de mørkeste og sørgeligste tidsrum i Danmarks historie: brydningen mellem katolicisme og protestantisme og den voldsomme kamp mellem adelen og de lavere stænder. Hand-

lingen strækker sig i det hele over noget mere end et halvt aarhundrede, men den største del foregaar under den ulykkelige borgerkrig, den frygtelige «grevens fejde». Fortællingen er helt igennem underholdende og paa sine steder meget fængslende, ja endog bevægende og betagende, hvad der saa sjældent kan siges om nutidens danske bøger. Der er mange livlige skildringer, og flere af personerne træder klart og levende frem for læseren. Gribende skildres de forfærdelige lidelser i hovedstaden under dens belejring. Noget mere sympatetisk kunde Ewald gærne have gjort Hans Tausen. Man véd vel, at det 16de aarhundrede var en tid, hvor talen kunde være yderlig grovkornet og plat, og man véd ogsaa, at den danske reformator kunde bruge meget slemme skældsord mod sine modstandere, men jeg antager dog ikke, at han i regelen har skældt saa grovt ud i sine *prædikener,* som han gør her. I det mindste kunde der være fremdraget smukkere sider af hans personlighed. Et enkelt, lille træk viser dog hans gode hjærte.

Hvorvel der fortælles meget og godt om forskellige forhold og personer, samler hovedinteressen sig dog om to menneskers sjælehistorie, en munks og en bondepiges. Interessantest forekommer munken, broder Jørgens skikkelse mig at være. Han blev mishandlet og udjaget af Haderslev kloster. Megen uretfærdighed øvedes jo mod munkene i overgangstiden. Han finder et tilflugtssted i Annekens, den unge bondepiges hjem. Han har bevaret rene sæder og et fromt, troende sind under megen fordærvelse. Smukt fortælles der om det uskyldig fortrolige forhold, der udvikler sig mellem ham og den lille bondepige, hvorledes han udvikler hende, lærer hende at læse og skrive m. m. Men hun bliver farlig for ham, og gribende skildres hans kampe mod den vaagnende lidenskab. Men hans følelse er mere end lidenskab. Den er tillige en dyb og trofast kærlighed, som taaler alt og bringer det ene offer efter det andet.

Anneken er fortællingens hovedperson. Man følger hende fra barndommen til hendes død som en gammel kvinde paa 75 aar. Ogsaa hendes skikkelse er interessant, men dog næppe rigtig virkelighedstro. Jeg tvivler om, at en bondepige i det 16de aarhundrede kunde være saaledes, vel enfoldig i nogle retninger, men i andre forunderlig klartseende og reflekterende. Hun lever kun for sin kærlighed til Christian den tredie. Det er, som om han havde hypnotiseret hende ved deres første møde. Skønt hun kun var 16 aar gammel, har mindet om ham bemægtiget sig hendes hele væsen og fylder hendes tilværelse, og dog taler hun kun tre gange med ham. I sin beundrende kærlighed føler hun aldeles ingen skam over følgerne af sin hengivelse. Men kærligheden gør

hende ogsaa egoistisk. Hun forlanger de største ofre af broder Jørgen, som om det var den naturligste ting, ja hun er ligefrem grusom imod ham. Dette maa vel forklares med, at hendes elskov er et slags vanvid.

Bøger, sendt til redaktionen:

Holger Jørgensen: **Rudolf Schmidt**. En digterskjæbne. København. Schønberg.

Følg Jesus, en bog for konfirmander. Ved *Th. C. Bernhoft*. 8de oplag. Kr.a. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. Pris kr. 1,60.

S. D. Gordon: **Kraften fra det høje**. Autoris. oversætt. af Ida Berthelsen. Forord af Olf. Ricard. København. Bethesda.

A. Olsen: **Hjem fra kamppladsen**. Livsbilleder af norske missionærer. Med 30 portræter. Kr.a. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag.

Ida Granqvist: **Gud vil det**. Missionssange. Paa norsk ved Elisa Kielland. Sælges til indtægt for missionen. Pris 35 øre. Stavanger. Det norske missionsselskab.

Til den norske kirkes prester. Fra ungdomsforeningerne for personlig kristendom. Kr.a. Eksprestrykkeriet.

Til forsvar for **Grundtvigs prestefrihed** *i folkekirken*. Mod venstre og høire. Af *Lavrids Nyegård*. København. Schønberg.

Askov lærlinge. Aarsskrift for 1905. Pris kr. 1,50. Lehmann & Stage. København.

I vår tids lifsprågor no. XLIII. **De hygieniska förhållandena och det naturliga urvalet**. Installationsforeläsning af *Torsten Thunberg*, professor i fysiologi vid Lunds universitet. 40 øre. Uppsala. Appelberg.

Smaaskrifter udgivne af det danske missionsselskab: **Hindubørn**. En bog om børn til børn af *Joh. Blauenfeldt*. 50 øre. — **Hindukvinder**. Af *J. Blauenfeldt*. 50 øre. — *Robert Wilder:* **Blandt Indiens studenter**. Paa dansk ved J. Blauenfeldt. 50 øre. — *J. R. Williamson:* **En verden i nød**. En tilskyndelse til lægemission. Oversat fra engelsk. 50 øre. — **Ziegenhald**. Den første evangeliske missionær i Indien. 50 øre. — København. Bethesda.

Det danske missionsselskabs historie. Ny udgave med 150 billeder og 4 kort. Ved T. Løgstrup. København. Bethesda.

Jon Svensson: **Islandsblomster**. København. Pio.

Ved paasketider i Vallekilde. Af *Th. Helveg*. 2det opl. København. Hagerup. 50 øre.

Mikael Hertzberg: **Veien, sandheden og livet**. En kristelig livsopfatning i apostelen Johannes's aand. I. Veien. Kr.a. Grøndahl & søn. Kr. 1,25.

Bliv i Herren. Et ord til den konfirmerede ungdom af en prest. Forord af biskop dr. Bang. 3die opl. Kr.a. Norli. Kr. 1,60.

R. A. Torrey: **Den Helligaands daab**. Autoris. oversætt. ved A. B. Bergen. Beyer.

Den oprindelige kristendom, samtl. religiøse og antirelig. sekters modsætning af *Jørgen Gry*. Odder. Kjeldsen.

Ordets lys er sat under en skjeppe. Af oberst Ths. Knoff. Kr.a. Norli. 60 øre.

N. F. S. Grundtvig: **Udvalgte skrifter**. 28de hefte.

Kristelig børnelærdom af provst *N. Nissen*. København. Lehmann & Stage.

Norge i 1905. Digte af *Jacob Rønne*. Bergen. Grieg. Kr. 1,20.

Aksel Arstal: **Kysk ungdom**. Til forældre, lærere og barnevenner om en vigtig opdragelsessag. Kr.a. Aschehoug.

Det der skiller. Fortælling fra Andalusien af *Theodora Mau*. København. Jac. Lund.

HENRIK IBSEN.

Henrik Ibsen er død, og Europa har fulgt ham til graven. Intet viser bedre Ibsens storhed, end den deltagelse hans bortgang har vakt i alle Europas storbyer. Hele den dannede verden følte sig berørt. I den grad var hans digtning blevet den dannede verdens fælleseie.

For en digter er det altid noget overordentligt. Malerens og billedhuggerens sprog er fælles for alle nationer; videnskabsmandens tildels ogsaa. Digteren derimod taler sit eget folks sprog og intet andet. At bryde gjennem denne skranke saaledes at han ikke blot bliver oversat, men tilegnet og forstaat af de andre folk, lykkes ikke engang for de forholdsvis store digtere. Man maa være noget mere end en stor digter for at magte det. Man maa være en af de sjeldne undtagelser. Særlig hvis man tillige tilhører et lidet folk, hvis sprog faa gider lære.

Derfor har Norge ikke fostret nogen søn, som har kastet slig glans over dets navn ude i den store verden, som Henrik Ibsen.

Det skal anerkjendes, og det skal anerkjendes med tak. Den glans et stort navn kaster over et folk, kan tages forfængelig og blive til skade. Men i sig selv er den dog en værdi, som brugt med forstand og omtanke bærer rige renter.

Imidlertid kan vi ikke blive staaende ved dette. Ibsen har bragt os glans og ære ude i den store verden, men hvad mere? Glansen er et gjenskin af hans digtning udefra; men digtningen selv — hvad har den givet os? Nu da graven er kastet til, og de første stemningsfulde hymner og lovtaler over den store afdøde er forstummet, er tiden kommet til at tage det spørgsmaal op til rolig og nøgtern overveielse.

Hvad har vi igjen af Ibsens digtning? Hvori bestaar den indsats han har gjort i vort og hele verdens kulturliv?

Fra kristeligt hold er der flere gange rettet skarpe angreb mod Ibsens digtning. Man har stemplet den som et planlagt oprør mod al moral. Man har søgt at paavise, at enten det nu var planlagt eller ikke, saa maatte hans digtning virke nedbrydende paa moralen. Jeg tror ikke man har havt ret i dette. De beviser man har fremført, har gjerne været ytringer som digteren har lagt i sine personers mund. I disse ytringer har man ment at finde digterens egen livsanskuelse — ialfald det enkelte digts tanke og mening. Som oftest uden gyldig grund. De ytringer en digter lægger i sine personers mund, former han udelukkende saaledes som de passer for disse personers rolle; hans egen livsopfatning har intet dermed at gjøre, og digtets tanke maa man søge, ikke i de enkelte ytringer, men i digtet som helhed. Det sidste har man da ogsaa gjort. Man har søgt at finde digtets tanke ved slutninger man har gjort fra de skjæbner digtet fremstiller, særlig fra dets udgang. Men disse slutninger har ofte gaat langt videre end digtet selv gav ret til. Et illustrerende exempel herpaa er den maade, hvorpaa f. eks. «Et dukkehjem» er blevet opfattet. Man har betragtet det som et angreb paa egteskabet, fordi det ender med at en hustru forlader sin mand. Denne slutning gaar imidlertid altfor vidt. Af dramaet selv kan der ikke sluttes mere end dette: et saadant egteskab som det dramaet fremstiller, vil nutidens kvinde ikke kunne finde sig i. Hun er naadd saa langt i aandelig udvikling, at det at behandles som en dukke bliver uudholdelig for hende, saa hun bryder ud. Om hun gjør ret i det? Det er der ikke spørgsmaal om. Hun gjør det, det er sagen. Paa det trin hun nu staar, vil hun som regel gjøre det. Det bør d'hrr. egtemænd betænke og indrette sig efter. Om der ikke var noget bedre for hende at gjøre? Derom er der heller ikke spørgsmaal. Nora kjender ikke noget bedre. Hun ved ikke om at der gives andet valg end dette: enten være sin mands dukke eller bryde ud. Det første kan hun ikke være længer; følgelig maa hun det sidste.

Vi har ikke her noget angreb paa den sande og egte egteskabsmoral. Men vel paa denne morals karrikatur. Den er det Helmer repræsenterer. Han repræsenterer den moral,

der byder hustruen at være tilfreds med at være mandens legetøi. Denne karrikatur faar sin kritik og sin dom. Det er ikke Ibsens «Dukkehjem» som opløser egteskabet, nei den karrikatur som bedsteborgernes moral gjør egteskabet til, opløser det. Ibsens «Dukkehjem» viser dem bare, hvilken høst de kan vente sig af en slig udsæd. At give Nora anvisning paa en bedre udvei end den at gaa sin vei, vilde være at vise disse bedsteborgere en tjeneste. Men den vil Ibsen slet ikke vise dem. Lad dem høste hvad de saar!

Noget lignende gjælder om Ibsens digtning i det hele og store. Det er ikke den sande og egte moral som kriticeres og angribes; men det er moralens karrikatur. I det almindelige dagligdagse liv vil moralen let blive karrikatur. Dens ideale fordringer mødes der med menneskenes egoisme i dens uendelige mangfoldighed af skikkelser og former, og paa en mangfoldighed af maader forsøges en formidling og forening. Man vil være bra og skikkelige mennesker, kanske endog kristne, men man vil tillige tilfredsstille sine egoistiske begjær. Følgen er, at de ideale krav drages ned i det lave, forvrides og forvrænges. I en slig karrikeret skikkelse er det gjerne moralen fremtræder i samfundet, bliver samfundsmoral. Der er i denne moral mange træk som den har fra den sande moral. Karrikaturen har jo altid en hel del træk fra originalen; den var ikke karrikatur ellers. Men trækkene er forvredne og vansirede. Det som hos originalen er storslagent og skjønt, er i karrikaturen smaaskaaret og hæsligt.

Her har Ibsen gjort sin største gjerning. Han har tegnet en mængde typer, som viser de forskjellige slags karrikaturer vor almindelige samfundsmoral skaber. Han har derved øvet en kritik af denne moral, hvis betydning ikke maa underkjendes.

Men den bør heller ikke overvurderes. At vise ynkeligheden i den gjængse samfundsmoral er en fortjenstfuld handling, men den er af en rent negativ natur. Den viser os endnu kun hvordan vi *ikke* bør være. Dette kan være bra nok, men skal der udrettes noget som der er rigtigt gavn i, maa vi have det positive modstykke med, vi maa faa se hvordan vi skal være. Har Ibsen vist os det?

Er nogen istand til at nævne noget, som Ibsen digtning har lært ham at elske?

Man vil kanske nævne: personlighedens frigjørelse. Ja, det er ganske rigtigt. Ibsen har skarpere og klarere end nogen anden hævdet personlighedens ret og pligt at hævde sig selv i sin frihed og selvstændighed under ansvar lige-overfor en karrikaturmoral, som vil lænkebinde den og trække den ned i smaalighed og usandhed.

Utvilsomt har han her udført en betydelig gjerning. Han har ikke været alene om den. Han har her arbeidet sammen med vore andre digtere og tidens hele udvikling paa alle aandslivets felter. Han har arbeidet sammen med tidens politiske udvikling, og endnu mere med dens religiøse. Vi behøver bare at nævne et navn som Søren Kierkegaard. Alt sammen har bidraget til at fremme personlighedens ranke vekst. Det enkelte menneske er blevet sig ganske anderledes end før bevidst sin ret og sin pligt at danne sig sin egen selvstændige overbevisning og leve efter den, med hele ansvaret for sit liv hvilende paa sig selv alene. Det er dog faa som har leveret en saa betydelig indsats i denne retning som Henrik Ibsen. Det er ogsaa erkjendelsen heraf som har løftet hans navn saa høit Europa over.

Imidlertid — hvor stort dette end er, det er endnu kun noget negativt. Personlighedens frigjørelse fra uværdige indsnevrende baand og lænker siger os endda ikke andet end det, som *ikke* bør være. Vi spørger uvilkaarlig efter det positive modstykke. Den personlighed som ryster alle karrikaturmoralens lænker af sig, hvad skal den nu bruge sin frihed til? Hvad skal den leve for? Hvad skal den stræve efter? Hvor er maalet?

Ja — *hvor er maalet?*

Jeg kan ikke forstaa andet, end at her stopper Ibsen op. Han har ikke givet os noget positivt maal for vort liv. *Han har ikke givet os noget at elske.*

Her er den store mangel ved Ibsens digtning.

Man vil maaske henvise til Brand, og spørge: er ikke her vist os et maal at leve for? Nei — det er netop det som mangler. Brand lever, han ofrer sig, han bringer sig selv som offer helt og fuldt lige indtil sine inderste hjerte-

fibrer; men — hvad ofrer han sig for? Hvem kan svare paa det? Digtet siger os ikke andet end dette: et menneske skal ofre sig *helt* for det det lever for, og de er ynkelige stympere alle de som ikke gjør det. Men hvad de skal leve for, siges ikke. Et maal saa høit og herligt, at det kan begeistre et menneske til med glæde at ofre sig for det, faar man ikke øie paa.

Man vil kanske henvise til de skjønne skikkelser Ibsen har tegnet, slige som Solveig, og sige: der har han givet os noget at elske. Det er imidlertid betegnende nok, at disse skjønne skikkelser meget tidlig forsvinder fra Ibsens digtning. Og hvorfor forsvinder de? Fordi kritiken mere og mere bemægtiger sig hans digtning. Og for kritikens domstol kan disse skikkelser ikke bestaa. Dertil er de altfor meget uvirkelige abstraktioner istedetfor levende mennesker. Denne Solveig, som venter et langt liv igjennem, bare venter og venter, hun er jo dog, saa skjøn som hun er — et taagebillede.

Nei — spørger vi efter et positivt livsmaal, lader Ibsen os aldeles i stikken.

Dette er en betænkelig mangel hos ham. En digtning som ubarmhjertig blotter livets ynkelighed, uden at give noget som kan begeistre en til at ryste ynkeligheden af sig og ofre sig selv for at øve det Grundtvig kalder kjæmpedaad, en slig kritik fremkalder uvilkaarlig pessimistisk blasserthed. Navnlig vil en ungdom der gribes af en slig digtning, let blive gaaende der og rynke paa næsen af al verdens spidsborgerlighed, uden at bringe det til noget bedre selv, ja ikke til saa meget engang; for spidsborgeren har dog sine idealer om de end ikke ligger høit, medens en slig eleveret herremand ikke har andet end snobbet kritik og livstræt misfornøielse med alt og alle, uden mands mod og kraft til at gjøre nogen ting.

Nu er det ganske vist saa, at Ibsens kritik slaar til alle sider, og den snobbede kritiker og livstrætte pessimist faar ogsaa sin bekomst. Men hvad hjælper det vel, naar der ikke sættes ind en kraft som kan løfte en slig stakkar op af ynkeligheden, og give ham mod og kraft til at leve livet saa det duger. Hvor meget han end flakser med vingerne, synker han uhjælpelig ned i dette, at livet er

elendigt og vi er ynkelige, og ikke istand til at trække os selv i haaret op af sumpen vi ligger i.

Der gives ingen farligere rust paa folkesjælen end den kritiksyge pessimisme, som finder alt usselt og tomt, men ikke eier en smule at fylde tomheden med, for den har ikke noget som den finder værd at elske. Den har kriticeret sig al beundring, al begeistring, al kjærlighed ud af livet. Den slags pessimisme kan synke ned i hvad slags gemenhed det skal være. Vi har set lidt af hvad den kan præstere paa det erotiske felt. I ethvert fald er den magtstjaalen og ude af stand til at øve daad som duger. Enkeltvis kan en og anden drive det til noget dygtigt og stort. Men folk og tidsalder i det hele og store demoraliseres og degenereres ved den. Et folk og en tidsalder som skal skride friskt og freidig fremad, maa være begeistret for et positivt maal.

Der mangler ikke tegn paa, at der har været dem — hos os og hele Europa over — som saaledes har taget skade paa sin sjæl ved Ibsens digtning.

Naar disse tegn ialfald hos os ikke er flere end de heldigvis er, da har vi forskjellige omstændigheder at takke for det.

For det første kan nævnes vor livlige, maalbevidste og mærkelig heldige politiske udvikling. Naar et folk skrider raskt fremad i en eller anden retning, har pessimismen vanskelig for at angribe dets aandsliv. Fremskridtet holder humøret oppe, giver mod og haab og livslyst.

For det andet kan nævnes vore andre digtere. Og blandt dem særlig Bjørnson. Ved siden af Ibsen repræsenterer Bjørnson den troskyldige kritikløshed, men han repræsenterer tillige den hjertevarme begeistring. Bjørnsons digtning har aandet kjærlighed og givet kjærlighed, særlig da kjærlighed til fædrelandet og kjærlighed til de smaa og lidende. Selvfølgelig finder man kjærlighed baade til fædrelandet og til de smaa ogsaa hos Ibsen. Men den træder hos ham afgjort tilbage for den skarpe kritik. Det er ikke kjærligheden, men det er kritiken, som griber en og holder en fast. Hos Bjørnson er det kjærligheden man beholder tilbage som virkningen af hans digtning. Man ærgrer sig over mangen en smagløshed og ler af megen naivitet; men

til syvende og sidst gaar en fra ham med tro paa livets gode magter og øget lyst til at være med at bygge land og folk og reise op det som ligger nede.

Denne Bjørnsons positive indsats i vort aandsliv kan ikke vurderes høit nok. Uden den maatte vi ønsket aldrig at have eiet Henrik Ibsen.

Men endnu en magt skal nævnes, som i endnu høiere grad end det vi hidtil har nævnt, har modarbeidet den skadelige virkning af Ibsens negative kritik. Det er Jesu Kristi evangelium. Naar trods Ibsens overvældende aandsmagt den kritiksyge pessimisme ikke er trængt dybere ind i vort folk end den har, da skyldes det den magt kristendommen har i vort folk. Man hører ganske vist undertiden folk paastaa, at kristendommen selv er pessimistisk. Men de som siger det, de snakker som de har vet til. Man kan ligesaa godt sige at kristendommen er vantro. Ti pessimismen er vantroen ført ud i dens yderste konsekvents. Den er vantro ikke alene ligeoverfor Kristus og Gud; den er vantro ligeoverfor selve livet. Den er vantro som har opgivet den sidste rest af det et menneske tror paa. Den som tror paa Kristi seier over synd og død, tror dermed ogsaa paa det godes seier i verdenskampen, altsaa paa livet. Derfor er det umuligt at pessimisme kan brede sig der, hvor evangeliet bliver levende forkyndt og levende trod. Saa fattig som vor kirke er paa aand og liv, saa har den dog saavidt meget deraf, at den til dato har kunnet bevare vort folk saa nogenlunde sundt og friskt. Gud være lovet for det!

Den hyldest vi kan bringe den bortvandrede digter, bliver saaledes meget begrændset. Det maa dog ikke afholde os fra at takke for det meget og store som er tak værd. Vi har alle vor begrændsning; selv de største blandt os. Og er det end saa, at denne begrændsning medfører sin fare. Den er dog paa den anden side styrke. Ibsens digtning kunde blevet en fare for vort folk. Vi haaber at den fare ved Guds naadige styrelse i det væsentlige er afværget. Desto tryggere kan vi anerkjende og takke for dens uforgjængelige fortjenester. Vi har alt nævnt dem. Den har renset luften ved sin skarpe kritik. Den har vist os en hel del skavanker vort aandsliv lider af. Den har kaldt enhver af os til selv at overtage det hele fulde ansvar for sit liv. Den har sagt os det mange gange og paa mange maader: det er en alvorlig sag at være menneske.

For dette skal han have tak, han som nu er stedt til hvile!

Thv. Klaveness.

PROFESSORERNE OG DEN KIRKELIGE BEKJENDELSE.

(Af *Chr. Bruun*).

I sidste hefte af dette tidsskrift har dr. Fasting angrebet mig for mine udtalelser om de theologiske professorers stilling til den kirkelige bekjendelse. Jeg har nemlig sagt, at man nok kan tage en mand til theologisk professor, fordi om han afviger fra vor kirkeafdelings bekjendelse, men derimod ikke til prest.

Dette finder Fasting selvmodsigende. Og jeg kan vist trygt tilføie, at der er mangfoldige, som i saa stykke er enige med ham.

Fasting gjør imidlertid en indrømmelse, som forekommer mig noksaa vidtrækkende. Han gjør selv opmerksom paa, at presterne «udtrykkelig forpligtes» paa bekjendelsesskrifterne, mens professorerne *ikke* «udtrykkelig forpligtes» paa dem. Vor kirkelige lovgivning synes altsaa at være inde paa den samme «selvmodsigelse» som jeg. Ogsaa den sætter en theologisk professor i en helt anden stilling til den kirkelige bekjendelse, end en prest.

Er det da virkelig saa aldeles *selvindlysende*, at dette er galt? Det forekommer mig, at Fasting har gjort sig temmelig liden uleilighed med at føre beviset.

Professorerne er ikke udtrykkelig forpligtet, siger han, men de «bør anse sig forpligtet». Hvorfor *bør* de det? Det faar vi ikke vide. Men senere siges det rigtignok, at ogsaa menigmand er forpligtet. Alle, som vil høre kirken til, maa være enige med dens bekjendelsesskrifter.

Hvis man nu i et eller andet stykke *ikke* er enig med bekjendelsesskrifterne, hvad skal man da gjøre? Skal man «anse sig forpligtet» til at træde ud?

Jeg for min del har gjennem lange tider af mit liv følt

mig uenig med de lutherske bekjendelsesskrifter i flere enkelte stykker. Men det var meget langt fra at jeg i det hele og store følte mig mere enig enten med Rom eller med de reformerte, end sige da med nogen af secterne. Skulde jeg da virkelig have «anset mig forpligtet» til at bryde med alle kirkesamfund, som nu findes i verden, og oprette et nyt? Et nyt, hvor jeg havde al udsigt til at blive alene, eller i høiden at faa med mig en 4—5 stykker, da jeg ikke følte ringeste kald eller drift til at optræde som proselytmager?

Fasting vil have bekjendelsesskrifterne væk; de «bør ikke være lov for læren». Derfor strammer han forpligtelsen til dem ind i den aabenbare urimelighed for at blive kvit det hele.

Vi andre ønsker at holde paa bekjendelsesskrifterne. Vi ønsker ikke at faa prester, som vil oplære vort folk til at bede til den hellige Anna, hvis der kommer et jordskjælv. Vi ønsker heller ikke prester, som negter Christi opstandelse, ja ikke engang, som stempler det til overtro og magi, naar der tales om Christi sande legeme og blod i nadverden. Vi ønsker, at vore prester skal udtrykkelig forpligte sig til ikke at gjøre noget af alt dette.

Men derfor kræver vi saa vist ikke, at de i sine prækener skal finde rum for *alt* det, som indeholdes i den augsburgske bekjendelse. Der findes ting i den, som er fuldkommen rigtige, men som Fasting selv vilde være den første til at kalde det upraktisk og latterligt, om man vilde søge at lægge dem en menighed paa hjertet nu om dagen.

Heller ikke kræver vi af alle lemmer af menigheden, at de skal kjende denne augsburgske bekjendelse. Vi er meget tilfredse, naar de viser sig at være vel hjemme i den lille katekisme.

I det hele, vi tænker over disse ting som folk, der har med den virkelige verden at gjøre og ikke bare tumler med begreber, dem man af hjertens lyst kan skjærpe og stramme efter som det falder en ind.

Og i denne virkelighedens verden drister altsaa jeg mig til sammen med vor kirkelige lovgivning at paastaa, at en theologisk professor ikke bør være fuldt saa stramt bunden i sin lære som en prest. Med denne paastand staar jeg kanske

nok for tiden temmelig alene blandt vore theologer. Men deraf følger endda ikke saa aldeles uden videre, hverken at den er selvmodsigende eller at den er dum.

Heller ikke vil jeg have en theologisk professor, som negter Gud eller Christi opstandelse eller nogen af de store grundkjendsgjerninger i den christelige tro. Og jeg holder det for ønskeligt, at han saa langt som muligt stemmer med vor kirkeafdelings bekjendelse, *dersom* han gjør det efter fri videnskabelig prøvelse. Men dersom han alene gjør det, fordi han er en auctoritetsbunden mand, da vil jeg foretrække, og *langt* foretrække, en romaniserende theolog som f. ex. i sin tid Krogh-Tonning, eller en reformert farvet theolog som Johannes Ording. Og jeg vilde foretrække disse mænd fremfor en theolog, som baade var luthersk rettroende og videnskabelig dygtig, dersom der hos ham ikke var nogen religiøs interesse at mærke, men alene en videnskabelig.

Luthersk rettroenhed er en god ting, en meget god ting. Men levende christendom er endda bedre. Ja, jeg maa gaa et skridt videre. For en professor er ægte videnskabelig sands, fribaaren tænkning, endda vigtigere — vel ikke end christen tro, men nok end rettroenhed.

Det kan jo hænde, at denne tankegang er urigtig. Men selvmodsigende? Det undres jeg paa. Og naar der nu er saa mange mennesker, som med dr. Fasting finder, at den *er* selvmodsigende, da skulde jeg virkelig ønske, at nogen af dem vilde gjøre mig den tjeneste at vise mig, hvor selvmodsigelsen ligger henne.

Indtil videre paastaar altsaa jeg, at for en theologisk professor er baade kristeligt liv og ægte videnskabelig sands, fribaaren tænkning, endda vigtigere end luthersk rettroenhed. Og jeg paastaar, at kirken og dens preste-uddannelse er bedst tjent med, at man ved udnævnelsen af professorer i almindelighed gaar frem efter denne grundsætning.

Men hvorledes er det muligt, at en mand, der selv hylder den lutherske rettroenhed, alligevel kan mene, at ægte videnskabelig sands og fri tænkning for en theologisk professor er af endda høiere værd?

Ja, saa spørger man aldeles naturlig, hvis man selv ikke har faat øie for den kristelige *tænknings* værd.

Men jeg for min del tror paa den kristelige tænknings værd. Jeg tror, at Jesus af Nazaret var en stor tænker, den største, som har levet paa jorden. Ja jeg tror, at han var en ikjøting eller inkarnation af selve den guddommelige visdom, den guddommelige tænkning, den guddommelige intelligents. Og den kristendom, der ikke har lært at sætte pris paa tænkning, virkelig tænkning, d. v. s. fri tænkning, den er fra én side set sunken i frafald.

Vi maa aldrig indbilde os, at vi vil kunne overvinde fritænkeriet, dersom vi ikke lærer at sætte kristen tænkning høiere, end vi nu gjør. Og for en theologisk *professor,* som netop har faat den opgave at hævde og at tjene *denne* side af kristendommen — for ham er det at være en trælbunden auctoritetsdyrker, noget der nærmer sig til en dødssynd. Men det at tænke feil, at afvige fra rettroenheden, det er en skrøbelighedssynd. Og for et ungt menneske, saa ung, som man gjerne er, naar man blir theologisk professor her i landet, er det *i høi grad* en skrøbelighedssynd, eller kan i alle fald være det. Skal det slaaes fast som en regel «hvorefter alle vedkommende sig at rette have», at man ikke kan blive professor i theologi, med mindre man er fuldt ud orthodox, saa vil det komme til at virke fordummende paa vore hele kirke. Vi har i den retning en meget rig og meget sørgelig erfaring.

Men netop som kristen tænkning staar, efter min mening, rettroende lutherdom høit over de moderne afsvækkelser. Og den skal med Guds hjælp nok vide at hævde sig overfor dem. En kirke er, naar alt kommer til alt, dog i længden stærkere end et fakultet. Og den tør trygt overlade det til secterne og den kristelige bornerthed at holde det for en utænkelighed at kunne tage en mand til professor, som *paa kristentroens grund* tillader sig at hylde andre lærdomme end dens egne.

Der har fulgt mig en egen skjæbne gjennem livet lige fra ungdommen af. Naar jeg har kommet med en tanke, som har afveget lidt fra den gjængse opfatning, saa har gjerne altid, første gang jeg udtalte den, folk været enige om, at det var den rene dumhed. Anden gang ligesaa: det var dumhed. Jeg minder om maalsagen, folkehøiskolen, bedømmelsen af vore vakte, af professor Johnson o. s. v. Men naar nogle aar er gaat, har de fleste fundet tingen nogenlunde rimelig.

Jeg er derfor slet ikke uden haab om, at ogsaa det, som jeg i denne tid har at sige, og som folk finder dumt, det vil de, naar nogle aar er gaat, holde, om ikke for aldeles rigtigt, saa dog for noksaa fornuftigt.

INDTRYK AF VOR EVANGELISK-LUTHERSKE KIRKES LIV I UNGARN.

Foredrag i Kjøbenhavns præstekonvent 4de december 1905.

Af *N. Dalhoff.*

Indtryk kan man modtage paa faa dage, virkeligt indblik kræver lange tiders studium; men allerede fra en halv uges interview med en fremragende og kyndig mand kan der hentes en del, især naar man paa begge sider er lige ivrig baade efter at udspørge og at meddele. Pastor Szeberényi har to gange været hos mig og i mellemtiden lært sig dansk, saa han har oversat bøger af Scharling og Skougaard Petersen paa ungarsk og nu er i lag med at gengive Fr. Nielsens populære kirkehistorie paa slovakisk; og det er hans bestræbelse at overføre nordisk kultur, baade religiøs, social og landøkonomisk til sit fædreland, som han gerne vilde have forsynet baade med danske køer, med danske andelsmejerier og med danske højskoler. Han ser i vor udvikling frugten af *det evangelisk-lutherske*, hvor det faar lov til at virke væsentlig ublandet som hos os.

Et saa venligt blik paa os kan man jo ikke andet end møde med tilsvarende følelser; og da et offentligt hverv, deltagelse som Danmarks ombud ved en antialkohol-kongres, førte mig til Budapest, fik jeg indrettet mig paa et besøg hos ham i hans landsby, et besøg, der kun varede i 4 dage, men hvor vi var sammen fra morgen til aften og brugte os godt, dels i sognet selv, dels paa kortere og længere udflugter.

Békéz Czaba havde allerede øvet en stærk tiltrækning paa mig ved pastor Szeberényis første besøg, da han talte om den som den største landsby i Ungarn med 35 000 indbyggere. Nu har den 40 000. Det er jo tal, der strider ganske mod vore begreber om en landsby; Haslev, vistnok Danmarks største landsby, har omtrent 3000. Ligesom i Haslev udgaar

der i Békés Czaba fra jernbanestationen en lang gade med 2 etages købmandshuse; men hele resten af byen, skønt anlagt i brede vinkelrette gader, er ren landsby, beboet af bønder, ofte kendelige nok paa deres dragt. Det ser ud, som om mange af mændene gik med skjørter; det er i virkeligheden deres lange, rummelige underbenklæder, idet de paa grund af varmen har udeladt det tilsvarende overbeklædningsstykke. Neppe kunde det heller falde en rigtig købstadsmand ind saaledes som disse at lægge sig, svøbte i deres faarepelse, ude i den frie luft om natten. Det er de vant til fra deres udsteder der ude paa marken. Landsbyens huse er nemlig at betragte som stuehusene af bøndergaarde, hvis udhuse ligger ude paa markerne, som i 2—3 miles omkreds strækker sig til alle sider henimod de andre landsbyer. Inde har de nette boliger, færdselsveje, hvor dampsporvogn heller ikke fattes, vand, elektrisk belysning og afløbsanlæg. Derude har de saare faa bekvemmeligheder til de yngre familiemedlemmer og tyendet, som arbejder der, men lade, lo og stalde midt i den jord, de dyrker. Og det er en frugtbar jord, som nok kan nære en rigelig befolkning. Min vært har haft en rig høst af lucernehø 5 gange paa en plet i denne sommer, men han er ogsaa foregangsmand paa sine 120 tdr. land, bl. a. med at faa en stor del af dem overrislede fra flodkanalerne. I en henseende er dette nemt: det kræver ingen større omlægning af jordsmonnet, saa lidt som ved jernvejsanlæg. Den ungarske slette er saa flad, at selv Amager og den vestjydske slette er bølgeformede i forhold til dem; floddalene er de eneste fordybninger og nogle lave kæmpehøje de eneste forhøjninger, man opdager paa hundrede miles færd. Heller ikke skove hindrer udsigten, de er saa godt som alle henlagte til Karpatherne. Kun kirkegaardene viser større samlinger af træer, idet man gerne planter eet ved hver grav; og man tager aldrig gravene op. Der bliver da mindst en akasielund ved hver landsby, foruden poplerne paa dæmningen, der skal værne landsbyerne mod flodernes oversvømmelser, og frugttræerne i vinhaverne, som hvert hus gerne har.

Kirkegaardene ligger ikke ved kirkerne; disse er for nye til at have fulgt gammel skik i den henseende. Hele landsbyen er nemlig først anlagt i begyndelsen af det 18de

aarhundrede, efter at tyrkerne havde maattet trække sig tilbage fra en egn, som de havde lagt helt øde, og som saa maatte befolkes paa ny: Békéz Czaba med lutherske Slovaker fra de nordlige fjelddale, naboer og frænder til Czeckerne. Der ligger to lutherske kirker lige overfor hinanden i landsbyen, en lille og en stor, den ene er fra ca. 1730, den anden fra 1830, ikke meget forskellige, store rum i «slotskirke-stil», med to lægtere rundt foroven. Der prædikes 2 gange hver søndag og i den mindste kirke 1 gang hver morgen. Desuden findes der endnu en kirke i den vældige landsbys udkant. Der er ogsaa 7 præster til 27 000 indbyggere af «Augsburgsk bekendelse», som det her hedder.

Der er noget hjemligt ved gudstjenesten, selv om den foregaar paa et fremmed sprog, her altsaa slovakisk, hvis underligt vokalfattige ord alligevel glider ret let over deres læber, udsungne i kraftig sang. De mægtige psalmebøger, mindst saa tunge, som vore «storstilede», bliver omdelte af smaapiger, der sidder i kreds paa alter-knæfald, men springer op og iler til deres lille tjeneste, naar psalmesangen skal begynde. Psalmebogen er ikke mindre end 300 aar gammel, udgivet af præsten Georg Tranoscius i St. Niklos, død 1637, «vor slovakiske Kingo», siger vor danskkyndige ven, hvis bedstefader sammen med andre superintendenter havde villet afløse den gamle med en ny psalmebog, som dog kun faa menigheder har taget i brug.

Den lutherske kirke i det egentlige Ungarn — i Siebenbürgen er det anderledes — har en presbyterialforfatning. Hver menighed har sit *presbyterium,* der vælges af alle de menighedsmedlemmer, der betaler kirkeskat, deriblandt ogsaa enker. Det sætter selv i spidsen for sig en præst og en lægmand, og dette dobbelte præsidentskab fortsættes opad ved *senioraterne,* der sammensættes for et vist antal menigheder af deres presbyterialformænd og dobbelt saa mange indvalgte lægfolk, som der er præster, og ligesaa ved *distriktskonventerne,* i hvis spidse staar biskoppen eller superintendenten og distriktsinspektøren, begge valgte af samtlige menigheder i «distriktet». De 4 distrikter repræsenteres saa af *generalkonventet,* hvor den i embedet ældste biskop og den af alle menigheder valgte generalinspektør deler forsædet. Den nu-

værende generalinspektør er unionssindet, hvad dog flertallet af de ham undergivne menigheder er meget langt fra at følge ham i. Lige saa lidt er de enige i andre fra Tyskland efterabede forandringer, saaledes som det tvungne borgerlige ægteskab. I Békéz Czaba viser man en vis ringeagt for dette; de forlovede møder dertil i meget borgerlig dragt og, hvad der navnlig er mærkeligt, de begynder først samlivet efter den højtideligt fuldbyrdede kirkelige vielse, som ofte følger en eller flere uger efter hin handling, der altsaa betragtes som en blot protokol-indtegning.

Maaske sætter beboerne netop saa megen pris paa deres kirke og dens handlinger, fordi den koster dem saa meget. Deres kirkeskat er vel snarere større end deres borgerlige skat. Den opkræves dels med visse procent af stats-indkomstskatten, dels med direkte afgifter baade i kontante penge og i kærne (hvede), hvortil de endnu har rigtige kirkelader eller magasiner; disse afgifter retter sig efter beboelseslejlighedens størrelse — med tillæg for hvert værelse mere — og vinhavernes areal. Her i Békéz Czaba var den samlede kirkeskat sidste aar 121 000 ungarske kroner (ca. 92 000 danske kr.) foruden store mængder naturalier, der omsattes i penge. Men heraf holdes ikke alene kirkevæsenet, med præster — hvis løn, i parenthes bemærket, snarest er ringere end hos os — og andre embedsmænd, men ogsaa skolevæsenet, baade det lavere og det højere, vedlige. Hele Ungarn, med Siebenbürgen, tæller omtrent 1 300 000 tilhængere af den Ausburgske bekendelse, som i almindelige skoler — med skolepligt fra 6—12 aars alderen — lader undervise ca. 120 000 børn og i gymnasier over 5½ tusinde, hvoraf mere end halvdelen ikke hører til deres konfession, og desuden har 3 theologiske læreanstalter og 1 konfessionel juridisk læreanstalt, der formentlig skal forsyne dem med de retskyndige lægmænd, der har saa stor betydning i deres kirkeforfatning. Dernæst har kirken en diakonisseanstalt i Presburg (siden 1891, nu med 41 søstre). Inde i Budapest ligger paa en hovedgade et vældigt, taarnprydet «Lutherhus», hvor den til biskop nylig valgte præst bor, og hvor der er skoler og opdragelsesanstalt. Flere foreninger og virksomheder udgiver evangeliske skrifter, mest paa magyarisk. Da generalkonventet ikke vilde give sit minde

til oprettelsen af en forening for indre mission, dannede Szeberényi, «efter dansk mønster», et aktieselskab med ganske smaa aktier, som har udgivet den hele bibel, med apokrypher, paa slavisk. Uden apokrypher sælges den fra det britiske og udenlandske bibelselskabs agentur i Budapest, hvis bestyrer er en tysker, gift med en norsk dame.

Sprogforholdene volder jo store vanskeligheder.

Af Ungarns nu omtrent 20 millioner indbyggere har ved sidste folketælling den mindre halvdel erklæret sig for magyarisk talende, den større halvdel skiller sig atter ud i tyskere, rumænere og tre slaviske stammer, nemlig slovaker, serbo-kroater og ruthener eller hviderusser; hver af disse 5 stammer tæller mellem 2 og 3 millioner. Men magyarerne, som tæller de fleste magnater med umaadelige godser, vil herske over de andre. Alle offentlige indskrifter og kundgørelser er paa magyarisk, der jo er bundforskelligt fra alle de andre sprog[1]); og det tillades ikke f. ex. paa gymnasierne at meddele undervisning i slovakisk, da intet andet sprog maa blive kultursprog end det magyariske. Dette griber jo ogsaa stærkt ind i de kirkelige interesser. De tilkommende præster forhindres i at lære det sprog videnskabeligt, hvori de skal prædike. Og paa de større kirkelige forsamlinger, hvor sproget indtil 1848 var latin, og indtil 1893 blandet, blev det fra dette aar udelukkende magyarisk.

Hvor forvirret det endnu ser ud, fremgaar af følgende tal:

I 199 lutherske menigheder prædikes kun slovakisk, i 169 kun magyarisk, i 109 kun tysk; men i 81 slovakisk og stundom magyarisk, i 20 magyarisk og stundom tysk; i 29 tysk og stundom magyarisk, i 12 tysk og stundom slovakisk, i 2 slovakisk og stundom tysk, i 9 magyarisk og stundom slovakisk, i 23 skiftevis magyarisk, slovakisk og tysk; desuden er der 5 vendiske menigheder.

Vil man nu spørge, om der i alle disse brogetfarvede former er noget virkeligt liv, da kan der vist mærkes adskil-

[1]) Lad mig blot nævne, at en gaffel hedder villa og en ske kanál, og
1 2 3 4 5 6 7
at talrækken begynder: edj, két, harom, nedj, öt, hat, hét o. s. v.; saa ser man, at alle berøringer slipper op.

ligt gammeldags derved. Skønt den lutherske kirke, som alt nævnt, her ligesom i Frankrig kaldes for «den augsburgske bekendelses tilhængere», har den hele concordiebogen som symbol. Og med den har den, som det synes, skarpt afvist alle bevægelser med nogen reformert tendens, selv saa anerkendt gavnlige som pietismen og den indre mission. Ja, i nogle «spørgsmaal for lutherske diakonisser», som præsten C. E. Schmidt ved diakonisseanstalten i Pozsony (Presburg) har udgivet, finder jeg, at han lige saa lidt vil indrømme reformerte som katholiker, at de har «den rette Kristus», fordi de fra begge sider «ved falsk tydning af ordet» forfalsker Kristus selv, og saaledes ikke engang «kender den sande Kristus, endsige kan elske ham».

Naar romerkirken lærer, at Kristus blot har gjort fyldest for arvesynden, og at vi mennesker selv maa betale for alle andre synder eller maa tage helgenernes fortjeneste med dertil, saa er det en anden Kristus end ham, om hvem det hedder, at hans blod renser os fra al synd. Men ogsaa naar den reformerte kirke siger, at Kristus kun er død for de udvalgte, og naar den sætter den ophøjede Kristus langt borte, saa er det en anden Kristus end ham, der er en forsoning for den ganske verdens synd, og som selv vidner, at han er med os alle dage.

Jeg maa dog bemærke, at Szeberényi i denne henseende tager ikke liden afstand fra denne sin mest trofaste kampfælle; men han, der selv er Magyar, paastaar, at kalvinismen i Ungarn gaar den overspændte magyariske chauvinismes ærinde; og om katholicismen siger han, at hvis nogen hos os er tilbøjelig til at kokettere med den, saa skulde de bare komme til Ungarn for der at lære, hvilken aands børn Roms sønner er.

Men spørgsmaalet om, hvorvidt der er liv i Ungarns lutherske kirke, synes mig at finde besvarelse i to kendsgerninger.

For det første i de ofre, befolkningen maa bringe for at holde den oppe. Naar vi glæder os, og med rette, over de offervillige indsamlinger, der har baaret Københavns kirkesag og saa mange andre menighedsanliggender frem, saa bliver de herved ydede ofre dog forholdsvis forsvindende imod, hvad *der*

skal betales for blot at faa lov til at høre til den lutherske kirke.

Men dernæst maa vi fremdrage, hvilke ofre af *liv og blod* disse folk har maattet bringe i tidernes løb for at bevare deres tro og bekendelse. Naar Tyskland maatte kæmpe i 30 aar for trosfrihedens gode, har kampen i Ungarn varet 300 aar, saa det er snarest et under, at der findes en evangelisk kirke der endnu. Her er en modreformation, som man ikke kan læse om, f. ex. i Stephan Linbergers «Geschichte des Evangeliums in Ungarn samt Siebenbürgen», uden at mangen gang blodet koger og haanden knytter sig mod romerkirken og dens jesuitiske klerus. Hvilken forening af uretfærdighed, grusomhed og underfundighed har der ikke behøvedes fra deres side for at indskrænke protestanterne fra at være det store flertal af befolkningen i den anden halvdel af det 16de aarhundrede og endnu saa sent som i 1712 over hælften deraf til nu kun at være $^1/_5$. «Hensigten helliger midlet» staar der paa hvert blad af denne historie, selv om sætningen ikke ligefrem er trykt i nogen af jesuiternes bøger. 1674 blev over tre hundrede evangeliske præster indkaldte til Presburg for, tvungne ved trusler og pinsler, at forpligte sig til enten at forlade landet eller nedlægge deres embeder, og mange af de standhaftigste blev enten henrettede eller sendt i lænker til Italien og solgt som galejslaver. Men selv efter at den slags omvendelsesforsøg var ophørte, blev paa alle maader, ved alle kneb kirker fratagne dem, og deres præster tvungne til at opgive deres virksomhed. Deres kirkelige handlinger blev, — efter foregivende af hensyn til de blandede ægteskaber — lagt under de katholske biskoppers tilsyn, og udgivelsen af deres religiøse skrifter sattes under jesuiternes censur.

Protestanterne, det maa man desværre sige, var ogsaa her svækkede ved indbyrdes tvedragt. Calvinismen kom mærkelig nok først ind i Ungarn over Wittenberg, til hvis universitet de ungarske studenter fortrinsvis søgte, og hvor Melanchtons latinske forelæsninger var lettest tilgjængelige for dem; med det samme indsugede de hans mere reformertvenlige opfattelser. Nu tæller den reformerte kirke dobbelt saa mange tilhængere som den augsburgske bekjendelses. Den reformerte kirke synes ogsaa at have gjort skarpest modstand;

«haardnakket som en calvinist» er endnu et ordsprog. Calvinisterne staar jo ogsaa længere borte fra romerkirken, hvilken der vel endog findes de «lutheranere», der betragter som den oprindelige kirke.

Alligevel maa vi højagte den lutherske kirke i Ungarn som en *martyrkirke.* Hvad vi synger saa frejdigt i Luthers sang:

Og tage de vort liv,
gods, ære, barn og viv — —

det har den ikke alene sunget, men udholdt — hvad der ventelig er noget sværere. Og det indtryk, et ganske vist flygtigt besøg i Békéz Czaba har givet mig, er overvejende gunstigt. Stærk kirkegang og et paa een gang ærbødigt og fortroligt forhold overfor præstestanden. Nethed og renhed i disse bønderhuse, med frisk kalkede og i ofte kønne husflidsmønstre farveprydede vægge. Saadant udfører de hjemmeværende kvinder foruden tit nydelige vævede og broderede arbeider, der minder om tilsvarende nordiske. Og ren i skind, ren i sind; ren i klæder, ren i sæder! Kun omtrent 1 procent uægte fødsler imod vore næsten 10 i Danmark. En hæderlig, forholdsvis ogsaa vel oplyst befolkning, som tæller færrest analfateter af alle kirkesamfund i Ungarn.

Hvilken modsætning til de stakkels græsk-katholske Rumæner, som fylder de karpathiske bjergegne op imod Siebenbürgen: et oftest slet klædt og slet næret, af de store grundejere undertrykt folk, blandt hvilket kun et mindretal kan læse og skrive.

Ogsaa de romersk-katholske landsbyer synes her ligesom i Schweiz at staa kendeligt tilbage for de protestantiske. Men selv mellem de reformerte og lutherske lader her til at være en forskel, der falder ud til fordel for de sidste. De reformertes huse har kun eet lille vindue i en hel lang væg; det skal betegne den puritanske nøjsomhed. Beboerne kan heller ikke ret hævde sig i kappestriden med lutheranerne. Békéz Czaba køber flere og flere marker, som naboerne ikke har flid og vindskibelighed nok til at beholde.

Dette er udvortes ting; men vi glæder os dog over, at gudsfrygt i vor kirkes form viser opfyldelsen af de forjættelser, den har, ogsaa for det nærværende liv.

*

Dersom nu disse spredte træk har kunnet vække nogen sympathi for vore nærmeste trosfæller i Ungarn, vil spørgsmaalet blive, hvad vi da kan gøre for dem. Gustav-Adolphforeningen støtter mange af de fattigste og mest adspredte menigheder med ikke saa ringe hjælp, hvori det vel egentlig slet ikke var saa urimeligt, om vi tog nogen del fra norden. Derom har jeg dog ikke hørt det mindste krav. Bare de maa mærke noget til vor sympathi. Og har vi ikke selv en lignende trang?

Da Szeberényi første gang besøgte mig, kom han, som han sagde, op til os «for at styrke sin lutherske bevidsthed». Det samme sagde en amerikansk luthersk præst, der var her omtrent samtidig og indhentede oplysninger til sin bog «Lutherans in all lands». I alle lande angribes vor kirke fra den ene side af romerkirken, fra den anden af fritænkeriet, medens den reformerte kirkes talrige sekter fisker i rørt vande iblandt os. Med al fordragelighed overfor anderledes tænkende kan vi dog godt baade føle og hævde, at vor kirkeafdeling har sine fortrin, ja at den paa afgørende punkter er nærmere ved sandheden end nogen af de andre. Og har den end adskillige sprogforskelle, forfatningsformer, retninger og partier, saa er den dog aldrig blevet saaledes sprængt fra hverandre som dens reformerte søster; vi holder dog alle paa den uforandrede Augsburgske bekendelse og frem for alt paa Luthers lille katekisme; vi har en fælles sans for det jævne menneskelige, og vi søger at forstaa og imødekomme børnenes trang.

I alt dette fælleseje vil ogsaa vi ved mere berøring med vore trosfæller paa andre steder kunne hjælpes og styrkes til at faa syn for og holde fast ved «det evangelisk-lutherske».

„TALE SOM GUDS ORD".

Nogen tanker fremførte ved nedre Telemarkens provs-prestemøde i Saude.

Mine herrer, brødre! Det er vor opgave at tale Guds ord i vore menigheder. En overmaade bestemt og ansvarsfuld opgave! Alt vort staar som paa et kort. Mislykkes det, mislykkes vi i alt. Det blir en ruin, og vi maa vel sige, det blir en stor ruin!

Nu forekommer det mig, at vi prester i forhold til denne vor gudgivne opgave har en særlig vanskelighed. Den kan ogsaa bli et særligt fortrin for os. Vanskeligheden ligger deri, at vi ved vor udvikling gjennem høiskoledannelsen trænes op i det store kulturstof. Vor uddannelse er, som alle de andres, der søger den høieste aandsudvikling, først og fremst en kulturel. Vi søger at vinde det store dannelsesstof og indarbeide det i vort indre menneske. Den, hvis evner spænder videst, vinder mest deraf. Men alle vinder deraf.

Hertil føies saa vor specielle uddannelse. Vi skal vinde evangeliet som vor livsanskuelse, vort livssyn. Alt det andet tjener mer eller mindre til træning af aanden. Evangeliet skal være karakteren i os.

Dette er smukt tænkt og anordnet. Men her ligger netop vanskeligheden.

Den ligger deri, at naar vi skal tale Guds ord, da kan vi saa let komme til at tale ud af det almene kulturstof. Og denne vanskelighed ligger saa meget nærmere, som der er særdeles meget i den almene kultur, i den almene ethik, i den almene religiøsitet, som ligger nær op til evangeliet. Grænselinierne er ikke her let at gaa op.

Mange har da ogsaa talt vel og længe og ment sig at tale Guds ord, medens det dog var almen religiøsitet, almen ethik. Det er først, naar en personlig opdager evangeliet og oplever det, at denne grænselinie blir klar for en.

Her er det vanskeligt at finde sig selv, at «komme til sig selv». For mig er det klart, at saa meget af det vanheld og mislykke, som ligger over prestens forkyndelse, er at føre tilbage til dette.

Det vilde være godt, om vi skjalv derunder!

Vender vi os nu til evangeliet, slig det ganske umiddelbart giver sig udtryk i skriften, blir vi slagne deraf, at det fremstilles som noget overmaade specielt, noget der midt inde i det store fælles kulturstof dog er absolut egenartet, og vil eies og behandles slig. Det er særlig den paulinske maade at se det og omtale det paa, som har slaaet mig.

Vi ved alle, at han var et udpræget kulturmenneske. Men netop dette kulturmenneske er det som gaar op disse skarpe grænselinier mellem humant og aabenbaret og stiller det sylskarpt mod hinanden. Lad os se:

Naar han skal finde det betegnende udtryk for evangeliet, saa kalder han det en *hemmelighed* og skiller det fra alt det andet som er alment og kulturfolks eie.

I Kor. IV, 1. Husholdere over Guds hemmeligheder.

Efes. I,9. Kundgjort sin villies hemmelighed.

Efes. III, 3. Gud har ved aabenbaring kundgjort mig hemmeligheden.

Efes. III, 4. I kan kjende min indsigt i Kristi hemmelighed.

Efes. VI, 19. Saa jeg med frimodighed kan kundgjøre evangeliets hemmelighed.

Koloss. I, 26. Forkynde Guds ord, den hemmelighed, der var skjult — — — — men nu er aabenbaret for hans hellige.

Koloss. II, 2. Til at erkjende vor Guds og Faders og Kristi hemmelighed.

1 Tim. III, 16. Gudfrygtighedens hemmelighed.

Koloss. III, 4. Til at forkynde Kristi hemmelighed, for at jeg kan aabenbare den saaledes som jeg bør tale.

Tanker og umiddelbare forestillinger om disse kunde forfleres. Og derunder bør man særlig være opmerksom paa at finde netop de umiddelbare tanke- og forestillingsudslag. Men alle gaar de ud fra denne eiendommelighed, at evangeliet er det «hemmelige», det aabenbarede, det fra alt andet egen-

artede, det som intet har med det almenreligiøse at bestille. Det er vel nok i og for sig og har meget at sige os i henseende til et menneskes anlæg. Men det er ikke Guds ord i dets egenartethed.

Fra det gamle testamente vil vi helst pege paa 1 Kong. XXII, 12. Den sande profet i modsætning til de, som blanded politik og personlige tilbøieligheder ind i sin tale. Læs det! Se ogsaa Jer. I, 4, flg. og modsætningen Jer. XXIII, 16: «De talte sit eget hjertes syn, ikke af Herrens mund». Fremdeles Ezek. II, 7: «Jeg vil oplade din mund».

Men alt dette gaar tilbage til en kilde. Den springer i disse ord i Joh. III, 11: «Vi taler det vi ved» osv. og Joh. VIII, 38: «Jeg taler det jeg har seet hos min Fader». Se ogsaa Joh. I, 18.

Dette er Guds visdom, som Paulus taler om i 1 Kor. II, 7: «Men som en hemmelighed taler vi Guds visdom, den skjulte». 2 Kor. II, 17: «Vi forfalsker ikke Guds ord til egen vinding; men som i renhed, ja som af Gud taler vi for Guds aasyn».

Hos Herren finder vi dette igjen, naar han taler om «himmeriges hemmeligheder». Mark. IV: «Eder er det givet at kjende Guds riges hemmeligheder».

Dette egenartede, dette skjulte men aabenbarede, dette ved aabenbaring personlig vundne, det er evangeliet. — Vi skal ikke her spørge efter dets indhold. Vor interesse er bare den at gaa op en skarp grænselinie. Her ligger vor opgave. «Tale dette som Guds ord». Her er der et enten eller. Blot én ting!

Men er dette vilkaaret, saa spørges der straks efter den rette talekunst — rent menneskeligt seet.

Og svaret herpaa er meget enkelt.

Hvilken talekunst bruger erindsvenden, som skal bringe en besked, et ord, fra sin herre?

Han lytter med aabne tanker, med spændt sjæl. Han indprenter ordet og dets klare mening i sin tanke. Er han istand dertil, søger han at forstaa det i dets sammenhæng med det andet, han ved om sin herre og hans bedrift, hans sind, hans handlemaade. Og saa søger han at gjengive det

tankeklart, med ret valgte ord, paa samme tid som han — som erindsvend for sin herre vælger den sømmelige optræden.

Dette er hans teknik.

Hovedsagen er: Der blir ikke synderlig plads for reflektioner og filosoferen. Det gjælder at bære ordet frem, slig det er udgaaet fra hans herres tanke og mund.

Men her frygter jeg, der tør ligge mange daarligheder i forkyndelsen, naar det gjælder at «tale som Herrens ord».

Personlig har jeg bebreidelser at gjøre mig. Og de blir stadig flere med aarene.

Ak, der er saa meget i os, som vil have os til at være advokater for Herren, og ikke simpelthen hans tjenere, sendebud. Vi fristes til at aflevere et advokatorisk indlæg for galleriet! Vi stiger let op paa den platform, hvorfra der skal leveres forsvar for Gud. Det blir ofte betydelige taler, — alt efter ens personlige evne og anlæg. Men det blir ikke det evangeliske ord!

Og her taler vi ikke blot om dem, som ikke kjender Gud, for hvem «hemmeligheden» ikke personlig er aabenbaret. Men ogsaa om dem, som er kommet ind i lyset med sin aand, dem som kjender Gud. Jeg siger: Ogsaa for dem blir det saa fristende at tale sig bort fra evangeliet efter dets egenart og paa en eller anden maade bli Guds advokater og ikke hans sendebud.

En stakkars prest er et yderlig sammensat væsen! De mange ting rører ved hans sind, og let glider han bort fra det ene, som er for ham til at tage vare paa.

Ja, siger nogen, var det saa let med Guds ord som med en jordisk herres ord, da var det simpelt nok at «tale som Guds ord». Og der er noget sandt i det. — Guds ord er bibelen, og den er sterkt anfegtet. Og bibelen giver et omfattende ord. At løbe med det er vanskeligt, fordi det er saa vanskeligt at tro enfoldig.

Ja, her rører vi nok ved det saare punkt. Det er vanskeligt at reise sit hele menneske til enfoldig tro! Lidt fantasi, lidt erkjendelse, lidt følelse lader sig let reise. Men det hele menneske! Og til gudgivet tro!

Her opstaar kampen.

Jeg maa tro min tekst, tro den helt! Det er ganske

umuligt at tale som Guds ord, hvis jeg ikke kan tro min tekst.

Og hermed føres vi ind i en prests lønkammerhemmeligheder. De stille, eller de sterke kampe for at vinde teksten i tro. Det er den inderste hemmelighed i prestens prædikenforberedelse. Lykkes den, blir enhver en god taler.

At udvinde Guds ord af bibelen, vinde det saaledes, at det netop nu — til søndagen imorgen — blir et ord, Gud sender mig med, vinde det i klar tanke, indprente det i klar tilegnelse, tilhugge det efter de lokale behov, kort, anvende paa det den rette teknik, og saa levere det efter denne enkle troens lov, — aa, hvor det er en stor personlig sag, som ingen maa spare sig for! Men hvor det ogsaa er lykkeligt og stort for en tjener. Det gjør en ogsaa saa klar og glad. Den som vinder det slig, han «løber» Guds ords veie. Han har noget at løbe med.

Men i denne personlige strid inde i lønkammeret kommer det, som fra først af var presten en vanskelighed, til at bli ham et fortrin.

Han er det dannede menneske, den trænede aand. Og derfor magter han ud fra sin kultur at udvinde kjerne fra skal, indholdet fra dragten. Det hører til de sedvanlige ting ved den læge forkyndelse, at den blir hængende igjen i dragten. — Jeg gjør med glæde den tilføielse, at der er læge forkyndere, som ikke gjør det, men endog kunde tages til mønster for os prester i evne til at tage den hellige kjerne i ordet med sikker haand. — Men enkelte af de læge forkyndere gjør endog særlig væsen af det ydre, dragten, skallet. De har ikke sigtningens evne. Det er netop en af den høiere kulturs særlige fortrin det, at den har sigtningens evne, saa den er istand til at skille det, som hører til tekstens tidshistorie ud og indsætte den i det levende livs milieu. De store prædikanter har her sin særlige styrke. Og de gjør det paa den maade, at de selv ligesom blir smaa og stiller sig bag ordet. Det sker saa ligetil, saa naturligt, at man næsten skulde tro, det var kommet af sig selv. Men enhver kyndig ved, hvad der ligger af bøn, begjær efter at være tjener for ordet og arbeide i det.

Ja, stille sig bag det enkle, klare ord, staa ringe bag det og være tjener! Det er sagen. Og det bør være en af de

dybe studier, en prest gjør: Hvorledes skal jeg komme til at staa bag min tekst, troende, varm, sand, enkel, og faa den aabenbarede «hemmelighed» frem?

Her faar han anvendelse for det personligste i sin personlighed og for sin theologiske dannelse.

Den af Herrens aand berørte og rensede sandhedssans i ham søger og finder. Kjærligheden til Herren iler efter at løbe hans ærinde. Den historiske sans i ham sigter og finder kjernen, og den psykologiske sans i ham, den som kjender sjælene og kjender folkesindet og de lokale kræfter i hans omgivelser, den lægger det fundne tilrette i hans tale.

Saa faar han lidt tag i det, tag i det efter sin evne, sit syn, sin erfaring. Og dette lille, han vinder, for det vil han være tjener. Dette taler Herren til ham! Det er hans. Det er ikke hans «eget syn», om det end er hans eget. Det er Herrens og hans!

Og da gjør han vel i at bli staaende ved dette. Det faar ikke hjælpe, om han ikke faar «alle teksttankerne» frem. Han blir kanske ikke teksttro efter den theologiske opskrift. Men der er saa meget af opskrifter, han maa ofre. Underligt er det forresten, hvorledes den ene kjerne, han har fundet, drager ind til sig de flere tanker i den samme tekst. Men om der skulde bli staaende igjen nogen, som ikke lader sig sandt og organisk gribe, — lad den staa! Lad ham være tjener for det, han har seet, det han ved. Det blir det lykkeligste. Det lykkeligste, fordi man blir glad og er viss deri, at man har talt Herrens ord og ikke sit eget hjertes syn.

* * *

Kanske nogen da vilde kaste ind et ord og spørge: Blir det vækkelse af dette? Og en anden, som er varm og yr af vækkelsen, vilde kanske føie til:

Der blir saa lidet vækkelser i vore kirker. Og i det samme dette er sagt, er det som det skjæres saart inde i prestens hjerte. Har han ikke i de mange aar — kanske ti — gaaet og tænkt det samme: Det blir ikke vækkelse i min kirke! Medens han hører det her og der fra de smaa kredse rundt omkring: «Der blev hun vakt og der blev hun vakt».

Det fortælles sjeldnere om at han og han blev vakt. — Men ligevel, dette spørgsmaal om vækkelse, det er et af de saare punkter for ham. Hvad skal han saa svare ham, som kasted dette ind, og svare sig selv?

Mon han ikke har ret til at give sig tilfreds med dette: «Det er min opgave at «tale som Guds ord». Det er den første og den sidste opgave, fordi jeg er tjener. Alt det andet faar vige for dette».

Og de mange tanker, som vækkes i ham ved at høre om vækkelsen, høre om eftermøder, om «vækkelsesmøder» og alle disse ting, som tjenerne sætter igang — den ene saa, den anden saa — det faar staa hen, Han faar lade være at dømme. Han har nok med sig og sit.

Men en liden glæde her og der faar han af sin Herre. Ogsaa i hans kirke rækker ordet frem. Ogsaa paa hans bibellæsninger og i hans bibeltimer. Undertiden gaar det slig til, at en blir vakt, uden næsten nogen faar se det. Men én dag kommer det dog op -- stille som vinden suser. Og saa er det kanske endog en mand, en gut!

Undertiden blir det i forsamliugen, i kirken, som mange vaagner og bevæges. Der sker ting, som lader en føle og tænke: De største ting sker i den største stilhed. Men vækkelse kaldes ikke dette, fordi det gjemmer sig væk i stilhed. Og ude i møderne — undertiden langt borte, der hvor bare presten kommer, — der sker det atter dette underlige: Det er som denne og hin vaagner og bevæges.

Ja, det er ingen tvil om det. Herrens ord arbeider og gjør store ting, naar en blir staaende ringe bag det og lader det tale.

Bare, bare vi, mine herrer brødre, lærer dette bedre og bedre!

Men naar slige ting sker — og i enkelte tider sker det mere end i andre, da blir det et stort spørgsmaal, om det ikke er ret ogsaa at give det myndige, det sterke, det paagaaende i Herrens ord et udtryk i retning af eftermøder. Et og andet, som sker i stilhed, bør ikke bli for meget i stilhed, maa drages frem. Der er tider, da en som er i stilhed med en bevæget sjel, bør hjælpes ud af stilheden og ind i det afgjorte. Hjælpes frem til aaben bekjendelse. Tanker som disse paa-

trænger sig en ofte. Og her turde det være, at vi prester er noget uvillige til at lære af vor tid.

Det tidsmæssige har ikke meget været kirkens sag.

Derfor faar vi ogsaa ofte lide derunder, at de som bedre forstaar det tidsmæssige, de faar navnet og æren og yndesten. De faar ogsaa den del af korset, som de maa bære, der gaar foran. Det vilde ikke være slemt, om vi prester ogsaa fik noget mere af dette kors. Kanske det kommer af, at vi ikke er modige nok, ikke er varme nok, men døser af i det ensformige, som hører med til vor gjerning i de mange aar borte i de stille afkroge.

I alle fald maatte det bli en god indsats til veiledning af vækkelser, om mænd i Herren med sigtningens evne kom mere med. Der er nemlig saa meget i vækkelser, som trænger at sigtes ud. Det er raa, ufine ting. Der kunde trænges «sigtesold». I et renseverk er der mange slige. Der hvor avner og halmstubber og ugræsfrø m. m. skal anvises hver sin plads, der maa soldene være med. Ellers «subbes» alt sammen og blir gaaende under navn af godt korn.

«At tale som Guds ord» kræver ogsaa det af os, at vi vover os ind i «renseverket», — ind i de mange ophedede møder, ind der, hvor alt staar som i damp. Det tager paa kræfterne, paa sundheden. Men Jesus Kristus stod selv i folkemasser slig, at de maatte bryde hul i taget for at føre syge ned for hans fødder. Og endog snilde, gode folk sagde det om ham, at han «rased».

Men her faar enhver søge efter det, som passer for ham. Kun denne ene ting maa staa klart for ham: «At tale som Guds ord» efter de lokale forhold. Have det foran sig, baade naar han er modig og sterkt fremgangsmand, og naar han er stille og vandrer efter de kjendte veie.

Ragnvald Gjerløw.

GJESTGIVERE I NORGE I FORDUMS DAGE.

Jeg har tidligere i «For kirke og kultur» leveret skildringer af samfærdselsmidler og postvæsen i «gamle dage». Men der er endnu et led igjen, som ikke maa forbigaaes, i den kjæde, som slynger sig om land og strand og knytter hjemmene og dets beboere sammen i vort vidtstrakte fædreland, og dette vil jeg idag søge at fremstille, saa godt jeg formaar.

Det er en nødvendig betingelse for reiselivets udvikling, at den reisende overalt finder hjem, som aabner sig for ham. Ligesom vi i vor tid er forvænte, hvor det gjælder befordringsmidler, saaledes er vi i høi grad forvænte, hvor det gjælder det, vi i nutidens sprog kalder hoteller. Man kan reise omtrent, hvor man vil, i vort fædreland; overalt vil man finde enten komfortabelt indrettede hoteller eller mere beskedne, men kanske ligesaa hyggelige smaa hvide huse med en landhandler eller skydsskaffer, som tager venlig mod den fremmede. Enhver af mine læsere, som har reist noget i vort land, vil sikkerlig have mange kjære minder fra saadanne steder.

Hvor ganske anderledes saa det ikke ud i vort land for en 2—300 aar siden; ja man behøver ikke at gaa saa langt tilbage i tiden; sagen er den, at det i det store og hele var det samme forhold, særlig i landsbygderne, indtil begyndelsen af det forrige aarhundrede og endnu lidt længere. Veie fandtes der ikke i landet andet end tarvelige rideveie og enkelte usle kjøreveie for den sidste tids vedkommende. Møisommelig maatte den reisende til fods eller paa hesteryggen slæbe sig afsted; stundom kunde han humpe op og ned i en kjerre ad en afskyelig vei (efter vore begreber). Var det ude ved kysten eller i fjorddistrikterne, maatte som oftest en liden skrøbelig baad gjøre tjeneste som befordringsmiddel.

Men endda værre var det, naar han skulde søge hus for natten. Den reisende kunde ikke vente at faa noget til livs-

ophold, dersom han ikke vilde tage tiltakke med bygdens simple kost. Derfor førte man gjerne med sig, hvad man behøvede, baade af vaadt og tørt, og det tjente ikke til at lette reisen. Men hus maatte man dog have om natten og seng til hvile for de trætte lemmer, og det var ikke altid saa let at finde steder, hvor man kunde være sikker paa at finde disse to goder. Husene var i ældre tid yderst tarvelige, kun røgstuer eller peisestuer, hvor familien opholdt sig, og saa sengebuer, lofter og lign. uden ildsted. Sommersdag kunde det nok gaa an; men vintersdag var det bitterlig koldt i disse huse.

Naar vi tænker os ind i disse forhold, forstaar vi let, hvorledes det gik til, at prestegaardene i almindelighed blev gjestgiversteder for de faa reisende, som færdedes i landsbygderne. Her var der lidt bedre rum og nogle flere bekvemmeligheder end hos folk flest. Presten havde trang til at faa høre lidt fra udenverdenen og til at tale med en, som kanske stod ham nærmere i aandelig udvikling og dannelse end hans sognebørn — skjønt presternes dannelse i ældre tid gjør man rettest i at tale ganske lavt om —, nok er det, man var altid sikker paa at finde gjestevenlig modtagelse paa prestegaardene. En liden skilling kunde der vel ogsaa nu og da falde af til husmoderen eller døtrene; men aldrig begjæredes nogen betaling; det vilde være blevet anseet som en stor skam. Biskop Jens Nilsen i Oslo fortæller i sine dagbøger, hvorledes han jevnlig gav prestekonen 1 daler, naar han reiste fra prestegaarden; det ansaaes visselig som en betydelig gave i de dage. Jeg antager, at den svarede ude paa landsbygden til en 40 à 50 kroner i nutiden, eller endnu mere, naar man tager hensyn til, hvor sjeldne sølvpenge var i de dage blandt den almindelige mand.

Francesco Negri, som reiste i Norge i 1664—1665, skildrer i sin reisebeskrivelse meget levende, hvad han oplevede hos prester og bønder paa sin reise langs kysten af Nordland og Finmarken. Han glemmer ikke at berømme prestegaardenes gjestfrihed, og at han overalt blev modtaget med venlighed uden nogensomhelst godtgjørelse.

Foruden presterne, som til den nyere tid har været betragtede som gjestfrihedens repræsentanter i vort land, havde

man i middelalderen klostrene at ty til. Her fandt alle, som trængte til mad og drikke, gjestfri modtagelse. Klostrene laa imidlertid oftest i nærheden af en by, sjeldnere ude paa landet, hvor de reisende færdedes. For at kunne udøve gjestfrihedens hellige pligt anlagde derfor klostrene stundom hospitier ved de mere befærdede veie, hvor de trætte vandringsmænd kunde finde en venlig modtagelse. Et saadant hospitium havde f. eks. Lyse kloster i Opedal ved opgangen til Vidden. Paa Hovind i Aker laa ligeledes et hospitium, tilhørende formodentlig Hovedøens kloster. Det gammelnorske ord *spital* er egentlig en forkortelse af det latinske ord *hospital,* egentlig gjestfri, dernest om et hus, hvor man øver gjestfrihed, pleier og herbergerer reisende. Betydningen *sygehus,* som ordet nu har, er afledet af den nævnte betydning. Det er merkeligt, at formen *spital,* som altsaa ikke betyder noget andet end et hus, hvor reisende modtages, nu er gaaet over til at betegne en egen art af sygehuse; men dette tilhører ogsaa en senere tid og har sin grund deri, at de ulykkelige spedalske var de, som almindelig behandledes eller optoges i sygehusene.

Man har flere gaarde i vort land med dette navn, og paa alle disse steder maa der i middelalderen have været et hospitium, som tog imod fattige, syge og reisende.

At ogsaa klostrene selv maatte tjene til herberge for reisende, ser vi oftere. Halsenø kloster laa i leden for dem som skulde reise ud eller ind fjorden. Selja kloster laa godt til, naar man reiste mellem Bergen og Trondhjem. Lange forklarer derfor ogsaa navnet som beslegtet med *sál* (sálahus); men dette forekommer mig meget tvivlsomt.

Det maa her tages i betragtning, at en stor del af de reisende i middelalderen var pilegrime og mænd, der reiste i kirkelige anliggender. Det maatte derfor være en opfordring for klostrene og geistligheden til at komme pilegrimene ihu. Mange af hospitserne i vort land sees tydelig anlagte med pilegrimsreiserne for øie.

Men der er endnu et andet hensyn, som gjør sig gjældende, nemlig indtægtsspørgsmaalet. Det skulde nærmest synes, at der ingen fordel kunde være forbunden med den gjestfrihed, klostrene øvede, og ofte var det naturligvis saa; men i andre tilfælde fik de en saa meget rigere erstatning i

gaver, at vi tør antage, at gjestfriheden direkte og indirekte var til indtægt for brødrene.

Det er af interesse at betragte, hvorledes klostrene og hospitierne (hospitalerne) er beliggende i vort land; thi derved kan vi danne os en forestilling om, hvor færdselen især foregik, forsaavidt pilegrimene angaar. Nordenfor Oslo laa *Asak* i Skedsmo, Skea i Sørum, Nannestad i sognet af samme navn, Hovindsholm paa Helgeøen, Gryting og Rolfstad i Froen og Huseby i Børseskogn. Paa veien fra Oslo til Bergen har vi Gran prestegaard med sit «konventhus», og Alfstad paa Toten, Opedal, Sponheim, Vikør og Fana. Langs kysten har vi Fodneby i Mandal, Liknes i Kvinesdal, Talgø i Ryfylke, Herø, Giske, Borgund og Veø. Alle disse og mange flere steder havde klosterhospitier til modtagelse af reisende.

Ligesom veie og veiarbeide er gjenstand for den kirkelige lovgivning, saaledes tager ogsaa kirken sig særlig af pilegrimene i sin lovgivning. Flere eksempler herpaa kunde anføres af de gamle love.

Det var imidlertid ikke blot kirken som tog sig af de reisende i middelalderen. Ogsaa staten eller borgersamfundet søgte mest mulig at hjælpe de reisende. Det er enhver bekjendt, hvad sagaen fortæller om kong Øystein Magnussen, at han byggede herberger — sáluhus — paa Dovrefjeld for pilegrimene, som skulde til St. Olafs helligdom. Ligeledes omtales Maristuen paa Filefjeld allerede i begyndelsen af det 14de aarh. (i Bjørgv., Kalfskinn). Den benævnes *sálustofva*. I Haakon Haakonsens saga (kap. 112) omtales en *sáluhús-stofva* midt paa Eidskogen mellem Norge og Vermeland.

I den ældre Gulatingslov omtales *sálo-hus* (100) og det hedder her, at dersom det bliver trangt om rum, skal alt tøi bæres ud. Er der endnu ikke rum, skal man enten kaste lod, eller ogsaa skal de vige, som har været her 3 nætter. Af udtrykkene sees, at husene ikke har været beboede. De reisende benyttede den saa godt de kunde.

Men hvorledes kan nu disse stuer, som vi nærmest maa kalde fjeldstuer, kaldes *sálustofva* eller *sálohus* d. e. sjælestue, sjælehus. Man har forklaret det deraf, at man byggede disse huse til bod for sin sjæl. Jeg lader denne forklaring staa for sit værd; der er ikke her stedet til at gaa nærmere ind derpaa.

Saadanne stuer eller rettere hytter byggede paa højfjeldet til ly for de reisende, har der været til den sidste tid. Paa veien fra Eidfjord til Hallingdal skal efter sagnet bispen i Stavanger have havt en stenhytte at overnatte i, naar han reiste til eller fra Hallingdal, som hørte hans stift til. Sandsynligvis har der paa Hardangervidden været flere saadanne simple stenhytter for reisende og for veidefolk og fiskere. Der er endnu saadanne stenhytter at se hist og her.

Vi har en beskrivelse af disse saalehus fra det 16de aarhundrede, som giver os et levende billede af forholdene. Det er leveret af Joh. Svaning i hans verk om Kristjern den anden *(Speculum regis)*. Her fortæller han om Valkendorfs reise til Bergen, hvorhen kongen senere fulgte efter, og det er neppe tvivl om, at fortælleren har talt med en eller anden, som var med; fortællingen bærer umiskjendelig spor deraf, ligesom den ogsaa viser os, at forfatteren selv er ukjendt med forholdene. Han blander saaledes sammen Dovrefjeld og Hardangervidden eller Filefjeld. «Fra Oslo til Bergen fører en flere dagsreiser lang og meget vanskelig og besværlig vei. Man reiser over vilde og meget høie fjelde, over dybe dale og gjennem en uhyre vidstrakt og lang ødemark, hvor der ikke findes den mindste menneskelige beboelse. Men midt paa fjeldet har de gamle konger med gavmild haand bygget et enestaaende hus, hvor vandringsmænd kan tage ind og overnatte, om de vil. Der er overflod af ved paa stedet til enhver aarstid, og dersom vandreren fører fyrtøi med sig, kan han slaa ild og tænde op paa arnestedet og koge, hvad han maatte føre med sig; nogen kok findes der ikke. Ørkenen har faaet sit navn efter dens vide udstrækning». Det er tydeligvis vidden, som her skildres. Paa Dovrefjeld passer det aldeles ikke.

Navnet *súluhus* og *súlustofva* brugtes imidlertid ikke blot om fjeldstuer, men ialfald i den ældre tid ogsaa om almindelige herberger, som var opførte til de reisendes bekvemmelighed. Dette ser vi blandt andet deraf, at der er saa mange gaardsnavne i vort land, som er afledede af det nævnte ord. Gaardsnavnet Svalestue er saaledes meget almindeligt i Sætersdalen, Telemarken og Numedal. Ligesaa Salhus, som

er et temmelig almindelig gaardsnavn: Salhus i Hammer, Salhus i Ørkedalen, i Størdalen, i Brønø osv.

At ogsaa geistligheden sørgede for oprettelsen af saadanne vertshuse, ser vi af tre diplomer fra Jemteland, som Lange anfører. Erkebispen i Upsala tog 29de Januar 1290 en Gyrd Bodakare i sin beskyttelse og fritog ham for alle afgifter mod at han skulde herbergere reisende. I 1303 skjenkede erkebispen i Upsala en mand, Tore Gyrdsen, en gaard af 40 marks værdi, mod at han skulde herbergere reisende.

Det samme har visselig bisperne ogsaa oftere gjort i vort land.

Ogsaa lovgivningen greb ind for at fremme oprettelsen af herberger for de reisende, et vidnesbyrd om, at der maatte være stor trang til saadanne i det vidtstrakte og tyndt befolkede land. Merkeligst i denne henseende er vel den retterbod som Haakon Magnussen den 5te udstedte fra Tunsberg i 1303 (trykt i Norges gamle love b. 3). I b. 4 af nævnte verk er trykt en retterbod af samme konge om samme emne, som af udg. ligeledes sættes til 1303.

Indholdet af disse retterbøder er: Der var blevet klaget for kongen og hans broder, den forrige konge, at reisende ikke kunde faa hverken mad eller drikke eller hestefoder tilkjøbs. Kong Erik og Haakon havde derfor med erkebispens og bispernes samt de bedste mænds raad og samtykke bestemt (skipet), at der skulde være taverneshus (vertshus) for hver hel og halv dagsreise over hele landet til bedste for veifarende. Kongen vil nu, da han har erfaret, at denne ordning er til landets nytte, stadfæste den paany og dermed tillige bringe nogen lettelse for dem, som har havt stor bekostning med dem, som farer om landet, og derved er bleven fattige. I taverneshusene skal der være mad, drikke og hestefoder tilkjøbs for alle, som trænger dertil. Kongen tager husene, husbonderne, tjenerne osv. i sin særlige beskyttelse og byder alle sine sysselmænd at sørge for, at ingen foruretter vertshusene og deres eiere. Den, som vilde unddrage sig at betale for sig, skulde betale dobbelt for, hvad han havde faaet og fuldt brevbrud til kongen. Fanter og landstrygere, som intet har at betale med skulde straffes andre til advarsel. Vertshusholderen skulde have et tegn over porten, hvad slags

drikkevarer han havde, især norsk øl. De skulde have ret til at tage en trediedel mere for alt end den almindelige pris. De fritoges ogsaa for forskjellige offentlige byrder og der forbødes «samdrikk» paa den gaard, hvor der stod et tavernes-hus. Kongen saa gjerne, at man kjøbte der den fornødne drik og førte hjem.

Af den anden retterbod, som i alt væsentlig stemmer overens med den førstnævnte, fremhæves, at det her siges, at den ældre af kong Erik og Haakon (som hertug) givne retterbod var bleven «forsømt» og forhindret af kongens befalingsmænd (ombudsmænd), idet sysselmændene og deres svende havde opført sig med stort overmod og undladt at betale paa vertshusene. De kongelige ombudsmænd, som herefter gjorde dette, skulde miste sin værdighed (nafnbot) og betale bod efter loven. Sysselmændene skulde gjøre sig al flid, at der senest inden 12 maaneder kunde være bygget taverneshuse efter kongens ordning og bestemmelse: De skulde bygges ved den almene vei paa kongens grund eller almenning eller paa deres grund, som selv vilde opføre dem.

Kong Haakon Magnussen har, som det sees, indseet nødvendigheden af at faa oprettet vertshuse omkring paa landet til de reisendes bekvemmelighed. De faar nu et fremmed navn: taverneshus (tafferneshus paa gammelnorsk) d. e. verthus af det latinske *taberna,* en bod, kro; i middelalderens latin *taverna*, om et vertshus. Det gamle norske ord *såluhus*, passede vel ikke længere eller det ansaaes for simpelt; det udenlandske ord var jo meget herligere, som alt udenlandsk ansaaes for bedre end det indenlandske; det er det sikre kjendemerke paa et folks nedgang og opløsning. Muligens skulde deres verdslige karakter betegnes ved ordet i modsætning til de geistlige såluhus

Det var denne retterbod, som var gjældende lov i vort land paa dette omraade gjennem lange tider. Vi savner oplysning om, i hvilken udstrækning paabudet blev gjennemført. Rimeligvis er der blevet bygget vertshuse langs de mere almindelige veie som gjennem Østerdalen, Gudbrandsdalen og Valders osv. ligesom langs med leden og i de større fjorde. Da den største samfærdsel foregik tilsjøs, blev de vertshuse, som laa ude i seilleden med gode havne, de mest besøgte; en hel

del bekjendte steder langs vor kyst har oprindelig været en saadan udhavn med verthus. Ved Bergen kan nævnes: Alverstrømmen, Bokn m. fl.

I de efterfølgende aarhundreder er der neppe gjort noget synderligt for at ophjælpe samfærdselen i vort land. Norge levede paa fordums dage, og om noget nyt kunde der ikke være tale. Det er dog sandsynligt, at forholdenes egen udvikling medførte, at der i tidens løb blev flere og flere vertshuse opførte. Veiene blev ikke forbedrede og samfærdselen i det hele ikke udviklet; men folketallet steg jo saa smaat under de trykkende forholde og dette medførte igjen, at vertshusene kunde finde flere besøgende.

Vi saa overfor, at kong Haakon ønskede, at hans folk maatte vænne sig til at besøge vertshusene Det var naturligvis et udslag af den samme aand, som vi ovenfor omtalte. Det var udlandets mønster, som foresvævede kongen; han vilde saa gjerne, at hans folk skulde tage efter og gaa paa vertshusene istedetfor at sidde hjemme og fylde sig. Drik og fylderi var de gamle nordmænds skjødesynd, og værre end det var, kunde det vel neppe blive. For kongen stod det vel saa, at man ligesaa gjerne kunde drikke her som et andet sted, saa fik dog vertshusholderen en liden indtægt.

Jeg antager, at vore forfædre var meget lærvillige i denne sag. De lærte snart et søge til vertshusene og forsyne sig med drikke efter Wessels bekjendte ord:

«De drak — jeg selv i kro vil drikke;
For andet kommer jeg der ikke!»

Uden tvivl blev det snart vertshusenes fornemste opgave og indtægtskilde at sælge berusende drikke. I begyndelsen var det vel for det meste øl og især det sterke norske øl, som solgtes. Men i det 16de aarh. blev brændevinet kjendt i norden og under det pralende navn *aqva vitæ,* livets vand. lovede det sundhed og styrke til syge og svage. Det fandt snart udbredelse ogsaa i vort land og smagte meget bedre end øllet. Senere lærte man at brænde det selv, ligesom man selv bryggede øllet, man solgte, og en forbandelsens flod væltede sig ud over landsbygderne; men dette tilhører dog en noget senere tid.

Til nærmere belysning af forholdene i vort land i middelalderen vil jeg meddelele lidt af en af de merkeligste reiseskildringer, som haves, forsaavidt Norge angaar. I 1434 strandede den italienske adelsmand Petrus Qvirinius med sit følge paa en af de yderste øer i lofotøgruppen. Han har selv beskrevet sine lidelser, sit ophold i Norge og reisen videre tilbage til hjemmet.

Om vaaren 1432 forlod de italienske reisende Røst paa en jagt, der skulde til Bergen med fisk. De sattes i land paa en ø ved mundingen af Trondhjemsfjorden, og herfra kom de ved beboernes hjælp til Nidaros den anden dag, hvor de blev modtagne af bybeboerne paa det bedste; man kappedes om at vise dem venlighed. De blev indbudne til gjestebud af sysselmanden i byen og bevertet paa det bedste. I 10 dage opholdt de sig her, hvorpaa de tog afsked for at drage til Sverige. De modtog ved afskeden flere gaver af sysselmanden, deriblandt: støvler, sporer, hat, sadel, penge og en madsæk med sild og brød. Af erkebispen fik Petrus Qvirinius en hest. 12 mand sterk foruden veiviseren drog skaren afsted. Sysselmanden havde skaffet dem en fører med to heste. Det sees heraf, at de maatte gaa; de to heste benyttedes vel til at bære oppakningen. I 53 dage gik det mod øst; de havde da stedse dag, hvad der synes høiligen at have forbauset italienerne. De traf paa slette herberger, hvor der ikke var brød at faa. Paa sine steder malede man bark og blandede melet med melk og smør; heraf bagte man kager, som brugtes istedetfor brød, og som sattes for de reisende tilligemed melk, smør og ost. De fik *oste-vand* (myse) at drikke. Stundom fandt de dog bedre herberger, hvor de fik kjød, øl m. m. og overalt blev de venlig modtaget og intet sparet for dem. Ofte kom de til herberge om natten, og da fandt de alle dører aabne. De gik ind i huset, fandt mad paa bordet, spiste og lagde sig til at sove. Ofte kom husbonden ind til dem om morgenen, medens de endnu laa og sov og forundrede sig høilig over at se dem, og naar han hørte, hvad de havde udstaaet, rørtes han af medlidenhed og gav dem mad og drikke uden betaling. De brugte ikke mere paa hele reisen til fortæring for 12 mand og 3 heste, end de 4 gylden, de havde faaet i Trondhjem.

Det var saaledes billigt for de reisende at leve i Norge

i de dage. Ofte eller kanske almindeligvis betalte de intet for mad og hus. I vertshusene var det vel heller ikke saa nøie med de nævnte fornødenheder; drikken maatte dog enhver betale.

Absalon Pedersen siger i sin Norges beskrivelse: «En from, gudfrygtig og tugtig person kan drage fra Baahus til Vardøhus, hvilken reise er længere en 300 mile, og skal ikke fortære en daler, ja de er glade, at dennem sker den ære, at man vil æde og drikke med dennem, og end giver dennem skjænk og gaver til, at de vil gjøre sig glade med dennem. Der var en norsk mand, som seilede herfra og til Dansig og laa udi herberge der, og da han vilde drage ud af herberget, da æskede herbergersken betaling for øl og mad. Han spurgte, om han skulde betale øl og mad, og vertinden mente ja. Han sagde: det var ikke sædvane i Norge at tage penninge for øl og mad. Kvinden sagde, at det var sædvane udi deres land. Da sagde han: o du hellige land, Norige, det første jeg faar dig at se og kommer med mit legeme paa landet, da skal jeg falde paa knæ og kysse dig, som han og gjorde».

Disse Absalon Pedersens ord kan man dog neppe tage i strengere betydning; de betegner kun, at gjestfrihed var almindelig overalt og ofte gjorde den vertshuse overflødig.

Vertshusholderen havde ingen forpligtelse paa sig til at skaffe skyds. Det almindeligste i middelalderen var, at alle reisende reiste med sin egen hest, saaledes som man endnu gjør paa Island. Naturligvis kunde man og kan man laane sig hest hos en ven eller kjending. For den, som skulde reise langt, og som havde hast, faldt det dog vanskeligt at reise med en hest den hele vei; man maatte bytte underveis. Kongerne og biskoperne byttede naturligvis paa sine gaarde, som de havde overalt. Kongens ombudsmænd gjorde vel det samme, naar de reiste i kongens ærinde. Men da dette efterhaanden faldt mere og mere besværligt for den enkelte, som skulde skaffe hest til mange, nødtes man til at tage flere med. Bispen holdt sig vel til sine leilændinge, kongen gjorde fordring paa hjælp af alle bønder.

Vi kjender saa lidet til udviklingen i vort land i middelalderen og ved derfor heller ikke, naar den tvungne skydspligt indførtes. Rimeligvis er det skeet efterhaanden i den

sidste fjerdedel af middelalderen. Hvad vi ved, er at skydspligt ikke kjendes i Norge i sagatiden som en alle bønder paahvilende byrde, men at den derimod er almindelig i vort land i det 16de aarh. Kristian den fjerde lærte den at kjende og indsaa faren ved den. Han søgte derfor at hæmme saavidt mulig misbrugen; men den tvungne skydspligt holdt sig dog — mere og mere indskrænket — ned til den sidste tid.

Egentlig var det kun de kongelige embedsmænd, som reiste i kongens tjeneste, som havde ret til friskyds. Adelen betragtede sig imidlertid snart som berettigede til skyds og ligsaa deres tjenere. Endvidere kunde embedsmænd og adelige udstede fribreve paa skyds ogsaa til andre. I det 16de og 17de aarh. var der vistnok kun faa, som reiste her i landet, som ikke havde fri befordring.

I 1648 udkom der en forordning om skydsfærd til lands og vands i Norge. Indledningsvis nævnes her, at Kristian IV havde udstedt forordninger om skydsfærd i 1622, 1623, 1632 og 1633 for at hæmme misbrugen, og at han i 1643 havde overdraget statholderen Hannibal Sehested at forfatte en «udførlig ordinans» om skydsfærd, gjestgiverier osv., men det var gaaet istaa ved krigen. Adelen havde erholdt sine privilegier fornyede, saa det ikke var at tænke paa nogen bedring. Kongen vil dog give en ny forordning for at betrygge almuen mod misbrug med skydsfærd.

Adelen tilsiges fri befordring for sig og sine folk overalt i landet; Baahus len og egnen mellem Drammen og Kongsberg undtoges. Embedsmændene skulde overalt nyde fri befordring paa sine embedsreiser, ligesaa deres tjenere. Ingen skulde have ret til flere skydsheste eller rorskarle end hans fripas angav; saadant pas skulde alle vise, som reiste udenfor sit egentlige embedsdistrikt. Ingen maatte tvinge bønderne til at kjøre tunge læs for sig som møllestene, sagtømmer osv. uden betaling. Ingen maa, som tilforn var skeet, true sig til skyds af bønderne med hug og slag, tage slæde eller sæletøi fra dem, bruge sit pas længere end som det lyder, overdrage det til andre osv.

Paa hver norsk mil skal der være en skydsskaffer og et skifte. Skydsskafferen burde kunne læse og skrive. De tilsagde bønderne til skyds og skulde derfor nyde 2 skilling af

den reisende og en løn af 6 til 8 daler aarlig af amtet. Paa hvert tredie skifte skulde da være et *gjestgiveri,* saa at den reisende kunde faa øl og mad samt natherberge for billig betaling.

For skydsen skulde betales 12 skill. pr. mil for hest med sadel eller slæde (vogn nævnes ikke), rorskarle skulde have 8 skill. pr. mil indenskjærs og udenskjærs 12 skill.

Man vil af, hvad jeg her har anført, faa et begreb om, hvilke utaalelige byrder dette skydsvæsen lagde paa bønderne.

Statholderen U. Fr. Gyldenløve indgav den 2den januar 1695 et forslag og betænkning angaaende lettelser for den norske almue. Her nævner han ogsaa, at almuen maa i fredstid forskaanes for skydsfærd, hvilket approberedes af kongen. Det er især fra denne tid af, at denne byrde efterhaanden borttoges, skjønt det gik meget langsomt med helt at faa den bort.

Kristian Vtes norske lov har meget faa bestemmelser om denne sag. Der paabydes, at der skal være skydsskaffere langs de alfare veie for at skaffe de reisende skyds. Gjestgiverne skulde have en fast takst, som bestemtes af kongen, opslaaet paa væggen.

Der er altsaa foregaaet nogen, om end ikke stor, forandring i løbet af de to sidste aarhundreder — fra 1500 til 1700. Skydspligten er bleven indført rimeligvis lidt tidligere, men den er bleven udvidet og ordnet, skydsskaffere er ansatte, og disse har som regel ogsaa overtaget vertshusholdet. Et nyt navn er indført for vertshusene, nemlig det tyske gjestgiveri og gjestgiver. Der maa nu være opstaaet en hel del af disse gjestgiverier udover landet som en følge af forordningen af 1648. Saaledes er alle gjestgiverier i Hardanger opstaaede efter nævnte aar.

Gjestgiverierne begyndte efterhaanden at blive mere og mere indbringende, idet navnlig omsætningen af drikkevarer blev større. Man finder derfor ogsaa, at der var dem, som vilde blande sig ind i gjestgivernes rettigheder. Navnlig var presterne tilbøielige til at ville skaffe sig en liden biindtægt paa denne maade. Prestegaarden laa jo bekvemt til, folk samlede sig her til «messe» om søndagen, og fristelsen var da saare stor ogsaa for aandens mænd til at se paa fortjenesten.

Det var vel især prestekonen, som forestod denne bedrift. Man hører jevnlig klagemaal over salg af sterke drikke og fylderi i prestegaardene, og biskoperne maa gjentagne gange udstede alvorlige skrivelser til presterne om at afstaa fra et saa forargerligt væsen. Dette hjalp; i løbet af det 17de aarh. ophørte i almindelighed denne stygge skik.

Men ogsaa mange andre forsøgte at gjøre sig en levevei i det stille ved salg af berusende drikke. Man finder jevnlig klagemaal paa tingene over, at der sælges øl og brændevin her og der. Regjeringen udstedte flere lovbud, som imidlertid synes at være rettede alene mod misbrugene i Danmark. Det er dog sikkert, at øvrigheden i Norge ogsaa søgte at trække frem for lyset og straffe dem, som drev salg af øl og brændevin uden at være gjestgivere. Mangfoldige eksempler herpaa kunde anføres.

Saa udkom der den 8de marts 1757 en forordning for Norge, som fik betydning. Brændevinsbrænden blev forbudt. Ingen maatte reise omkring og sælge brændevin. Ingen andre gjestgiverier eller vertshuse skulde tillades end de, som ansaaes fornøden for de reisende. Disse gjestgiverier skulde erholde kongelig bevilgning mod en afgift til kongens kasse. Fandtes nogen at holde vertshus eller sælge sterke drikke uden saadan bevilgning, skulde han straffes med bøder og i gjentagelsestilfælde paa kroppen. Det forbødes alle vertshusholdere paa landet at sælge sterke drikke til andre end reisende. Bønder og andre maatte ikke sætte sig til at drikke i vertshusene. Vertshusholdere i byerne maatte ikke sælge anden drik end øl til bønderne. Almuen paa landet maatte ikke i brylluper, begravelser etc. bruge anden sterk drik end øl. Bestemmelserne var visselig velmente; men de var neppe skikkede til at opretholdes i livet.

Forordningen blev yderligere indskjærpet ved plakat af 9de august 1781, hvad der dog visselig hjalp meget lidet.

Imidlertid bestod de priviligerede gjestgiverier og enkelte af dem udviklede sig ogsaa ikke saa lidet. I tidens løb var en ny indtægtskilde kommen til, idet gjestgiverne som oftest i de fra byerne fjernere liggende bygder var blevet kræmmere. Om kræmmerne skal dog ikke tales her; det er stof nok til en særskilt afhandling.

De gamle gjestgiverier var selv i den senere tid som oftest temmelig simple. Vi har beskrivelser af dem, saa vi let kan se billedet af dem. Det var en noget rummelig stue med langbord og bænke; indenfor var der et kammer for verten og hans familie. Udenfor var gang og kjøkken. Ovenpaa var der en 3—4 smaa lave værelser. Dertil kom kjælder og de fornødne udhuse samt en «borgestue», hvor vel skydskarlene og andre holdt til. Saaledes omtrent saa vel de fleste ud, om der end naturligvis var nogen forskjel mellem dem.

Ved kgl. resolution af 19de december 1837 overdroges det til amtmændene at beskikke gjestgivere paa skydsskifterne og meddele den fornødne bevilling uden afgift til statskassen. I 1842 slappedes der noget paa baandene, der beskyttede kræmmerne, landhandlerierne afløste kræmmerne, og i 1866 ved lov af 26de mai frigaves handelen. Landhandlerne vedblev dog endnu som regel at være gjestgivere; men ligesom der efter vor nyere lovgivning kræves særskilt bevilgning, om gjestgiveren vil skjænke ud øl og vin, saaledes kan denne ret ogsaa meddeles til andre, og det staar nu i det hele enhver frit for at modtage reisende og beverte dem. De gamle gjestgiverier, som stammer i lige linie fra Haakon den femtes taverneshuse, er derved ophævede. Istedetfor gjestgiverstederne er kommet de moderne hoteller.

Da dampskibene begyndte at gaa ind gjennem fjorden, tog ogsaa gjestgiverierne ny udvikling. Det var omkring 1860 at omslaget i vort kommunikationsvæsen begyndte og derved ogsaa gjestgiveriernes og skydsstationernes opblomstring. Ved de vigtigere stoppesteder især endepunkterne opstod der en større skydsstation med husrum for reisende. Inde i landet fandt det samme sted ved de store forbindelsesveie som gjennem Gudbrandsdalen. Paa denne tid var udlændingerne, især englændere, begyndt at besøge vort land i noget større antal. Det er turistvæsenets første begyndelse. Hoteller paa landsbygden er der endnu ikke tale om; det var kun i byerne og særlig i de større, at man havde saa fine og fornemme indretninger. Paa bygderne var stellet i almindelighed yderst tarveligt. Mad var det vanskeligt at faa, og stundom ogsaa hus. Forfatteren heraf reiste i slutningen af 60-aarene fra Vadheim

til Hellesylt, en af vore mest befærdede ruter i nutiden. Da var det ikke muligt paa flere steder at faa mad, og en aften var vi nær ved at maatte ligge ude i øsende regn, indtil vi efter mange bønner slap ind paa en staburslem. Anderledes var dog forholdene i de mere befarne strøg som Gudbrandsdalen, Romsdalen osv. Her var der meget hyggelige og gode skydsstationer, hvor man kunde faa alt, man behøvede, for billig pris. Jeg har aldrig senere befundet mig saa vel paa noget hotel som paa de gjestfrie skydsstationer, hvor man var kjendt med verten og vertinden og halvveis betragtedes som gjest Jeg sender i mindet en tak til mange af dem, en tak for de mange hyggelige stunder, for al gjestevenlighed og godhed. Det var jo ikke altid, at pungen var saa vel fyldt hos os studenter, naar vi i en stor flok under jubel og sang togede ind, men saa var apetiten altid i et omvendt forhold, og jeg er meget bange for, at nettoudbyttet efter en saadan flok studenter, naar de om morgenen tog sine stokke i haanden, var bedrøveligt lidet for vert og vertinde, ja kanske ofte minus. Men aldrig hørte vi sure ord, om brødbakken maatte fyldes 3 gange og om hver af os drak 3 kopper the. Nei, saa hyggeligt, som vi havde det i de dage, faar de reisende det ikke nu. Kun paa et eneste sted i vort land er der endnu lidt igjen af denne aand, nemlig i Jotunheimen; men snart svinder den vel ogsaa der.

Hotellerne paa landsbygden tilhører væsentlig de sidste 25 aar. I slutningen af 80-aarene og begyndelsen af 90-aarene byggedes der en mægde hoteller i vore dale og fjeldbygder; det var hotellernes blomstringstid, da de skjød op allevegne som sop om høsten. Flere steder byggedes der baade 2 og 3 hoteller ved siden af hverandre, og jeg behøver ikke at fortælle, hvorledes det gik. Nu er der kommet en stilstandens tid. Man er blevet mere forsigtig, og samtidig viser udsigterne for hotellerne sig alt andet end glædelige. Der er kommet et nyt led til i udviklingsrækken, og det er det sidste indtil idag: De flydende hoteller. Disse truer nu med at tage magten fra vore landshoteller, især dem, som ligger ved fjordens bund. De reisende reiser paa egne hoteller og kan herfra nyde naturen uden nogen møie og anstrengelse.

O. Olafsen.

Lerka.

Lerka ho sviv so svint i mot høgd:
Tirre-lirre-litt, no er eg so nøgd!
Lirlar og svirlar med vengjom tidt:
Um eg er liti, so vil eg sjaa vidt,
hyggjast i høgder som utsynet lettar,
kjenna kor frirymdi songfuglen mettar
med svirl-i-sviv
og med lerkeliv!

— — — — — — — —

Men nede paa tuva
der ligg mi fruva
paa reiret sitt
og paa reiret mitt
med framtid og von under vengjom.
Naar her eg hev spela paa strengjom,
eg fer som ein tanke heim
til deim.

Dagleg med hikande høgheims-traa
helser ho heim i fraa lufti blaa;
stig i mot høgdi, men aldrig meir
enn ho kan skilja sitt vesle reir.
Vind under vengjom, luft i lunga,
jubel i hjarta og tirlande tunga
med svirl-i-sviv,
det er lerkeliv!

— — — — — — — —

Men vesle mi tuva —
k o r lite du ruva
i lægd under li,
so er du no mi.
Og støtt, naar eg stegla vengjom,
og jamt, naar eg strama strengjom,
— d e g var det min jubel galdt
fram um alt.

Sigurd Nesse.

NYE BØGER.

F. C. Krarup: **Religionsfilosofi.** Kjøbenhavn. Gad. 1905.

Denne bog kommer vi til at blive glade i. Den er skreven med Krarups vanlige gjennemsigtige klarhed, og den omhandler det meget omtvistede og meget ømtaalige forhold mellem religion og videnskab. Krarups stilling til de herhen hørende spørsmaal viser sig allerede i hans tidligere skrifter. Men vi har her for os hans hovedverk, hvor han særlig tager sigte paa *forholdet mellem religion og videnskab*. Religionsfilosofien er ifølge ham det eneste berøringspunkt mellem disse to.

I den forbindelse giver han saa en bestemmelse af, hvad videnskab er. Videnskab er ifølge Krarup exakt erkjendelse af naturmekanismen. Da naturmekanismen kun giver forholdsbestemmelser, falder saaledes tingens væsen, det gamle substansbegreb udenfor videnskaben. Dermed er metafysiken og dogmatiken begge anbragte udenfor. Ja endog aarsagsloven selv er ingen indre sammenhæng i tingene, den er kun den maade, paa hvilken tingene præsenterer sig for os saaledes som vi nu engang er beskafne.

Videnskaben omfatter ikke den hele tilværelse, udenfor ligger til den ene side tilværelsen selv, og til den anden sjælelivets betydning, sjælens evige værd. Udenfor ligger altsaa, hvad man i theologernes gammeldags skolesprog kalder det objektive og det subjektive — eller hvad man med anvendelse af et af de samme begreber kunde kalde materialismens og spiritualismens objekter (s. 51 f.).

Anmelderen har længe havt syn for det tiltalende ved denne kløvning. Videnskaben bliver derved, hvad den gjerne vil være, fuldstændig hersker i sin egen dimension, mens det samtidig anerkjendes at den kun omspænder et vist bælte af tilværelsen. Der er noget tiltalende ved denne afgrænsning, men jeg ved ikke om den lader sig gjennemføre. Ikke alene

metafysiken og dogmatiken bliver skudt ud af videnskabens grænsemerker men sjælelæren bliver beklippet og historien faar ikke sit fulde vingefang. Den vil ikke længer kunne bruge de absolute maalestokke, som personlighedens værd og udsigtspunkterne mod evigheden kan give den. Lad være at man tidligere altfor letvindt har brugt sin egen lille tommestok paa dens mænd og begivenheder, der vil dog af selve stoffet fremgaa visse bestemmelser, som nærmer sig det absolute og som vi ikke kan andet end anse for guddommelige.

Man *kan* naturligvis flytte dette element af historien over i kunsten eller i religionen og sige at det er uvidenskabeligt. Men spørsmaalet er om ikke den exakte mekanisme i begivenhederne og disse høiere elementer er saaledes slyngede i hinanden at de *ikke kan* skilles. I saafald hjælper det kun lidet at man giver de to elementer forskjellige navne, kalder det ene videnskabeligt stof og giver det andet et andet navn. Hvis vi et øieblik gaar nærmere ind paa den indre sammenhæng i disse ting, møder vi straks *formaalstanken*. Ifølge Krarup s. 81 har denne tanke ikke grundlæggende betydning i videnskaben; og han viser det ved en god og værdifuld kritik af den Darwinske udviklingslære. Det er nu heller ikke nogen vanskelig sag at angribe og opløse Darwins logik, den er af en noksaa barnlig beskaffenhed. Og navnlig er det rigtigt at formaalstanken, som han bestræber sig for at udløse af naturen dog hvert øieblik stikker hovedet frem.

Men naar man nu logisk korrekt skiller den helt ud, saa bliver dog det faktum staaende at hverken Darwin eller nogen mere filosofisk skoleret aand har kunnet skille dem helt ud af naturfilosofien. Hvad skal man gjøre med dette faktum? Jeg indrømmer alt muligt i retning af urgammel logisk forvirring paa dette punkt, baade i naturen og i historiens formaalstjenlighed. Der vrimler af cirkelslutninger, *petitio principii* og det som ondt er i logiken. Men naar alligevel formaalstanken sidder saa fast indgroet i den slags betragtninger saa kommer det sikkert af at det ikke er helt naturligt at skille den ene betragtning fra den anden. Og hertil kommer endnu et: Ganske vist kan formaalstanken ikke gjennemføres i nogen altomfattende exakt verdensforklaring. Men jeg tror den kan eftervises ganske nøiagtigt stykkevis. Theodiceen,

den altomfattende *objektive theodicée* er ganske vist yderlig subjektiv og yderst skrøbelig. Men en enkelt detaljs, en enkelt begivenheds formaalstjenlighed kan vistnok paavises.

Og hvor liden vægt man vil lægge paa dette stykkevise og glimtvise, saa peger det dog hen paa en theoretisk rod for formaalstanken, den er ikke *bare* af praktisk art. Og dette peger videre hen til at grænsebestemmelsen mellem videnskab og ikke videnskab ikke kan trækkes saaledes som her er skeet.

Egentlig synes jeg heller ikke lic. Krarup selv helt har gjennemført sin tankegang f. eks. for dogmatikens vedkommende. Vistnok begynder han — ud fra sine forudsætninger rigtigt — med at gjøre de religiøse formularer til blotte symboler. Men senerehen indlader han sig paa bestemmelser af underet, hvor han ganske vist gaar ind over den exakte videnskabs grænser. Jeg skal ikke indlade mig paa nogen redegjørelse for, hvorvidt dette er nødvendigt eller ikke, nok er at efter hans grundanskuelse skulde den religiøse undertro og den uforstyrrede aarsagssammenhæng *gaa ved siden af hinanden* som to forskjellige synsmaader, som to sider af samme sag. Og dog kan han ikke berge sig for at give en forklaring af underet, hvor han indblander baade den absolute aarsag, Gud, og formaalstanken, retningen mod mennesket, i aarsagssammenhængen.

Det er sikkert at vi her befinder os paa ret vanskelig og ømtaalig grund og man skal ikke gaa strengt i rette med den som her feiler. Men det er dog interessant at vise, hvor vanskeligt det er at gjennemføre det skarpe skille mellem exakt videnskab og anden aandsvirksomhed.

Med disse bemerkninger har jeg lettet min samvittighed og samtidig forsøgt at hævde Fr. Petersens stilling til disse grænsespørsmaal. Men det udelukker ikke at jeg glæder mig ved Krarups bog. Grænsestridighederne mellem aandsvidenskaberne og de paa matematiken grundede exakte videnskaber vil vel aldrig ophøre. Og religionen vil vel aldrig hverken kunne fordrives eller faa noget stormfrit gebet. Men ethvert arbeide som med forstaaelse til begge sider vil gjennemarbeide de tornefulde grænsegebeter, maa være os velkomment. Og enhver forfatter som vil gaa imellem og tage stød fra begge sider, skal æres for mod og manddom.

Lic. Krarup har vistnok følt sig kaldet til at give et kristeligt og det meget positivt kristeligt modstykke til Höfdings religionsfilosofi. Thi Höfdings meget fortjenstfulde arbeide giver neppe religionen hvad dens er. Overvegten til den exakte videnskabs side bliver for stor. Man maa lykønske den danske kirke med at den i lic. Krarup eier en mand, der har vovet at tage sagen op under moderne forudsætninger fra kristelig side. Jeg tror ikke man med nogen ret vil kunne sige, at presten og licentiaten staar tilbage for filosofen af fag, snarere har han vel et lidet forspring. Og jeg tænker, at de to bøger vil blive staaende ved siden af hinanden som nogenlunde samtidige og harmoniske udtryk for livsanskuelserne ved aarhundredeskiftet, den ene under skepsis, den anden paa troens grund.

Om nemlig sondringen mellem religion og videnskab ikke lader sig gjennemføre i den skarphed som hos forf., saa er det saameget mere sandt, at de dybeste overbevisninger ikke er af videnskabelig art men beror paa dybereliggende funktioner i os. Og den vei, Krarup gaar, om det moralsk personlige til det religiøse, er om ikke den eneste saa dog ganske sikkert den de fleste har gaat med eller mod sit vidende. I sin tid blev det gjort gjældende af alle baade de som kaldte sig kirkelig konservative og de som kaldte sig med mindre velklingende navne. Og det er et af de kjendeligste tegn paa kirkelig reaktion at man nu om dagen ser adskillige mere velmente end vellykkede forsøg paa at nægte det.

Jens Gleditsch.

Norske malere og billedhuggere i det 19de aarhundrede af *Jens Thüs.*

Medens Kristiania kunstforening har samlet frisk interesse for sin længe hensygnede virksomhed ved de meget vellykkede «separatudstillinger», har *Bergens kunstforening* paataget sig et foretagende som ikke mindre fortjener hele Norges kunstelskende publikums opmærksomhed og interesse, idet foreningen ifjor begyndte udgivelsen af ovennævnte kunsthistoriske værk.

Forlagt af *John Grieg*, — «bogens offervillige og storttænkende forlægger til minde» — saaledes dedicerer forfatteren

den nys paabegyndte 3die del; og det er vist, at her virkelig foreligger en smuk udførelse af en stor tanke, enten det nu er bogens forlægger eller udgiver eller dens dygtige forfatter, som bør have største æren, eller den skal deles ligt paa alle tre.

I stort smukt kvartformat trykt paa et meget velskikket papir er saavel typografisk udstyr som reproduktioner ført frem paa en maade, som strax giver en indtryk af *et monumentalt værk*, saa gjennemført værdigt og stilfuldt, at vi selvgode hovedstadsfolk kanhænde ikke vilde tænkt os det muligt at noget saadant kunde præsteres udenfor vore egne bygrændser — her i landet.

Og naar man saa under det første gode indtryk begynder at kige spændt paa indholdet om det nu ogsaa vil holde hvad udstyret lover, saa finder man side efter side de glædeligste overraskelser baade i text og billeder; ja, en saa helt igjennem interessant, frisk og livlig fremstilling, at man neppe lægger hefterne fra sig uden for snarest muligt at tage dem op til nøiagtigt studium.

«*En fremstilling af norsk billedkunsts historie i det 19de aarhundrede med oversigter over samtidig fremmed kunst.*» Saaledes angiver hr. Thiis paa bindets titelblad sit værks indhold. Og det er en selvfølgelig sag at en skildring af det forgangne aarhundredes kunstudvikling i Norge ogsaa maa give et nogenlunde indgaaende billede af samtidens kunst i Europa, fordi jo samtlige vore kunstnere hidtil ikke bare har gjort studiereiser i udlandet, men i virkeligheden *lært* kunsten derude, idet vore betydeligste mestere maatte offre sine evner i udenlandske tyske akademiers tjeneste, da forholdene herhjemme endnu var for smaa til at byde dem arbeidsfelt nok.

Men at værket af den grund kommer til at indeholde enkelte portrætter ogsaa af de betydeligste og paa norsk kunst stærkest indvirkende udlændinger samt nogle reproduktioner fra deres bedste kunst, gjør kun arbeidet desmere fuldstændigt og tilfredsstillende.

At følge hr. Thiis i hans sjelden livfulde og aandrige skildring af vor kunsts udvikling som den gik i famlende zikzak: først over Kjøbenhavn til Dresden og München, saa

til Düsseldorf og derfra over Karlsruhe tilbage til München og saa til Paris, for der først rigtig at faa øinene op for hvad den havde at tage fat paa hjemme i det gamle land, — det er ikke bare en kunstnydelse af første rang, som læseren faar; men det er samtidig en lektion i *europæisk kulturhistorie*, som fængsler interessen saa meget stærkere som man hele tiden føler den stærke brydekamp mellem de hjemlige og de fremmede paavirkninger i vore norske kunstnere, — hvorledes de sammen med det hele folk strider, mod overmagt, sin mandige strid for selvstændighed, for *norsk nationalitet* — og seirer.

At Bergens kunstsans faar æren af det første monumentale værk over samlet norsk kunst i hele det 19de aarhundrede er saa meget rimeligere som det var fra Bergen den første norske kunstner udgik og det en som med hensyn til europæisk berømthed neppe er overtruffet af nogen følgende: Prof. *Johan Christian Claussøn Dahl* var født i Bergen 1788, søn af en fattig fisker og færgemand og var til sit 23de aar haandværker. Studerede fra 1811—1818 i Kjøbenhavn og blev 1824 professor i landskabsmaleri ved Dresdens kunstakademi, og blev i denne stilling til sin død 1857.

Før prof. Dahl fandtes ingen nævneværdig kunstner i i Norge. Kunstsandsen laa i dvale som hele folkets aandsliv. Men med vækkelsen i 1814 er det som ogsaa kunstens genius i folkehjertet vaagner af en lang søvn. Med prof. Dahl i spidsen kommer i rask rækkefølge den ene begavelse efter den anden: den over hele Europa flakkende *Fearnley,* den kanske mere end alle de andre populære *Tidemand*, i følge med ham *Hans Gude,* som først blev professor i Düsseldorf og senere i Karlsruhe, videre: *Eckersberg, Cappelen* og saa hele den lange række af Gudes elever, som udgjør kjernen af nutidens talrige og talentfulde kunstnerflok i Norge. Sandelig det er en udvikling af bildende kunstkraft som fuldt holder skridt med folkets hurtige fremgang paa andre omraader, ja, kanhænde den endog har nogle skridts forsprang.

I aarhundredets første halvdel var endnu ingen af vore større kunstnere bosat i Norge. Kunstforeninger var stiftet: 1836 i Kristiania, 1838 i Bergen og saa videre rundt hele

landet. Men det gik smaat med kunstsandsens oparbeidelse. Vore haabefulde unge talenter kommer vaar efter vaar med trækfuglene op fra Tysklands paa den tid af romantiken gjennembølgede rige kunstliv, — kommer for at gjøre sine studier af fædrelandets uovertrufne skjønhed og længes saart — ialfald de fleste af dem — efter at kunne tage bolig for sin kunst i hjemlandet. Men atter og atter maa de skuffede drage udenlands igjen.

Dog det som groede langsomt, groede derfor saa meget kraftigere og den lange nødtvungne landflygtighed som vor malerkunst maatte lide i de første 50—60 aar, har visselig haft sin store luttrende betydning: først efter at have prøvet afhængigheden af de fremmede skoler og manerer er det vor nationale kunstsands naar den fulde frigjørelse til sikker selvstændighed, som i vore dage har kunnet udfolde for vore undrende øine alt *det særegne* af lys, farver, stemninger og toner, som vort Norge eier i saa vidunderlig rig fylde.

Noget af det interessanteste af alt i de hidtil udkomne hefter af værket synes mig at være skildringen af det første stærke udslag af vor nationale kunstbegeistring, som det kom i 1848, da næsten alt hvad Norge eiede af kunstnerisk talent i literatur, musik og malerkunst var samlet i Kristiania. Det var *Asbjørnsen* som da foreslog til indtægt for et kunstnerstipendiefond at faa istand kunstneriske aftenunderholdninger i theatret paa bankpladsen. Og her var det da at *Tidemand* og *Gude*, assisteret af *Eckersberg, Cappelen, Morten Müller* og *Bodom*, stillede sine bedste billeder som tableauer, ledsaget af digte fra *Welhaven* og *A. Munch* og *Jørgen Moe*, sunget af mandskor under *Behrend*'s ledelse til herlig musik af *Ole Bull, Halfdan Kierulff* og *Reissiger*.

Sin malende skildring af denne nationale kunstbegeistrings gjennembrud slutter hr. Thiis saaledes:

«Men mere end alt dette var det slutningsnummeret, som nu fulgte, der henrev publikum til den yderste grad af begeistring og henrykkelse: *Brudefærden i Hardanger*. Tableauet var stillet af *Tidemand,* byens vakkreste damer sad i brudebaaden, bagtæppet var malt af *Gude,* og for første gang lød *Andreas Munch*'s henrevne pris over billedet til

Halfdan Kierulff's lyse, herlige musik, sunget i henrykkelse under komponistens ledelse:

> Der aander en tindrende sommerluft
> varmt over Hardangerfjords vande.

(Her gjengir Hr. Thiis hele det deilige digt med en udmerket reproduktion af Tidemands og Gudes Maleri).

«Der gik en frysning af begeistring gjennem publikum. Motivets festlighed, billedets farver, ordenes pragt og musikkens vidunderlige velklang forenede sig om at overvælde og betage, og i denne rus af kunstnydelse blandede sig den varme bølge fra fædrelandsfølelsens grunddyb».

«Sikkert var dette det største øieblik i de to maleres kunstnerliv. Da jubelbølgen slog ind over dem fra salen, følte de vel stærkere end nogensinde før eller senere i sit liv, hvad det vil si for en kunstner at høre hjemme i et folk, at eie et fædreland. Og mange stille løfter om trofasthed blev vistnok svoret i denne stund paa begge sider af sceneteppet».

«Men haabene blev bittert skuffet. Norge var endnu økonomisk og kulturelt for trangt til at rumme en forholdsvis talrig kunstnerskare. En for en maatte kunstnerne søge tilbage til de tyske kunstbyer med brustne forhaabninger om nogensinde at samle en norsk malerskole i Norge».

Denne lille skildring giver et godt indtryk af den lange haarde kamp for tilværelse og selvstændighed som vor norske billedkunst har maattet kjæmpe i det forløbne aarhundrede og som hr. Thiis opruller for os i en række billeder, som udmærker sig lige meget ved den fine sympathiske karakteristik af de enkelte kunstnere og deres værker, som ved den pragmatiske fremstilling af udviklingen i det hele taget i dens sammenhæng med europæisk kultur og kunstliv.

Værket er illustreret med en rigdom af større og mindre reproduktioner af de enkelte kunstneres bedste arbeider, af hvilke jo kun et faatal er tilgjængeligt for offentligheden i vore kunstsamlinger. Reproduktionerne er meget gode, tildels udførte i en eller to tonfarver.

Hidtil er af værket udkommet 16 hefter: de 13 første udgjørende 1ste bind paa 316 sider giver de første 80 aars

malere. Derefter er udgivet 3 hefter behandlende vor billedhuggerkunst fra billedskjæreren *Magnus Berg* († 1739) og *Hans Michelsen* født 1789 lige til *Vigeland* og abelmonumentet. Derefter vil saa komme anden del af malerkunsten.

Kort sagt: et nationalt værk som bør findes paa hver eneste norsk kunstvens bord og som er vel skikket til at give alle som ønsker kjendskab til og forstaaelse af vor billedkunst en grei, frisk og sikker veiledning.

A. Sommerfelt.

M. Hertzberg. **Veien, sandheden og livet.** Grøndahl & Søn. 1906.

Denne bog foreligger endnu kun i 1ste del og man kan vistnok ikke endnu vente fortsættelsen paa nogen tid. Forfatteren er en søgende sjæl, som har sat alt ind paa at finde og forstaa sandheden som veien til at forstaa livet og at leve livet. Alvoret i sine bestræbelser har han bevist ved den opsigtvækkende begyndelse til sin prestelige virksomhed, som han gjorde ved at afføre sig al prestelig autoritet og blande sig ukjendt imellem arbeidere ved en fabrik som lærling, for paa den maade at sætte sig grundig ind i arbeidernes livsforhold, livsopfatning og tankegang. Frugterne af dette forsøg har han offentliggjort i en liden bog, som udkom for nogen tid siden.

Her fortsætter han ved at eftergaa religionens — gudsbevidsthedens — udvikling først i menneskeheden — historisk — og dernæst individuelt i menneskehjertet, og kommer derved til det resultat at religion er menneskets dybeste naturlige trang, og forsøget paa at udrede denne forstaaelse foreligger nu i denne bog. Den bliver altsaa et slags indledende dogmatik, men meget forskjellig fra andre theologiske fremstillinger af det samme emne. Den bliver — uden at han paa nogen maade indlader sig paa den nu paagaaende kirkestrid — og derhos uden at forfalde i nogen præketone — af sig selv en tolerancens forkyndelse, direkte modsat den aand, der gjør sig gjældende hos dem, der optræder som det saakaldte «kirkefolk»s repræsentanter og advokater, med beklagelig miskjendelse af kristendommens væsen og maal. Han paaviser, hvorledes denne trang aabenbarer sig allerede i hedenskabets

naturreligioner, men ubevidst og famlende sig frem i mørke efter den ukjendte Gud, Es. 59, 10, Act. 17, 27, om de dog kunde fornemme ham og finde ham. (Det bemerkes her i parenthes, at det vist ikke er korrekt, naar forfatteren med bibeloversættelsen gjengiver «pselafeseien» med føle, ligesom man i almindelighed henlægger religionen til følelsen. Det korrekte udtryk er fornemme, der svarer direkte til det af Es. citerede «famlende».

Af denne trang er modtageligheden for en høiere aabenbaring udgaaet eftersom tiden gik, først den jødiske igjennem Moses og dernæst den kristelige, paa en vis maade ad naturlig vei, om end under den hellig Aands medvirkning og ved hans hjælp, og det mellemled, som banede veien, var samvittigheden, der vistnok ligesom gudstrangen selv var virksom i mørke, men dog fremtraadte stærkere og stærkere, indtil den helt vaktes ved Jesus Kristus og jødernes forsmædelige opførsel mod ham.

Den hele udvikling gjennemgaar forfatteren i de i titelen nævnte 3 afsnit, ikke gjennem nogen theologisk dialektik, og han finder sin nytestamentlige støtte i en ligefrem forstaaelse af apostelen Johannes, der hidtil er bleven dels miskjendt og dels fornægtet af theologien, fordi denne har bidt sig fast i den paulinske ræsonnerende og dialektisk polemiserende forkyndelses maade.

Bogen er som sagt overmaade tiltalende allerede i denne første trediedel, og man kan med store forventninger imødese den videre udvikling; vel vil den mødes fra visse hold med mistænkelighed, men denne vil ved nærmere studium fortage sig, og sindene aabne sig for sandheden, som visselig er forfatterens eneste maal.

Sproget er let og godt og fremstillingen oversigtlig.

F.

Anmeldt af *L—h.*

V. Kristiansen: **Ordbog over Gadesproget og saakaldt daglig tale.** 2den meget forøgede udgave. 20 hefter à 50 øre. Hagerup.

Hr. *V. Kristiansen* har fortsat med at øge sine samlinger af gode folkelige ord og vendinger, som den nye udgave

af *Gadesproget og saakaldt daglig tale* vil *nyde* godt af. Enhver ægte bogven er lydhør ligeoverfor de forskjellige klassers særegne maade at udtrykke sig paa og finder glæde ved at føres tilbage til deres første udspring. At saaledes første udgave af *V. Kristiansens Gadesproget og saakaldt daglig tale* længe har været aldeles udsolgt, viser ogsaa en større almen interesse for det folkelige, end man skulde troet mulig for andre end dem, som dyrker virkelig sprogvidenskab.

Bogen har mangt eiendommeligt at fortælle: Hvem skulde nu tro f. eks. at udtrykkende «baslemaner», «baslementer» (komplimenter, smigring) der er kommet over til norden fra plattysk, igrunden er det franske *«Je vous baise les mains»*, (jeg kysser Dem paa hænderne)? Eller at vendingen «spille Bas med» stammer fra det tyske og hollandske *Baas*, haandverkmester? Slige fornøielige ordrødder viser dog ovennævnte bog os i flæng og giver derved ogsaa smaa interessante kulturhistoriske og sproglige oplysninger.

Selv om bogen er dansk, har den ligelydende værdi i Norge, og den vil sikkert glæde de norske hjem, der har ovennævnte interesser.

Brudstykker af det oldenborgske kongehus' historie ved *H. E. Friis*. 3die del. 336 sider. Hagerupske forlag 2,50.

For vel hundrede aar siden havde *Bergenhus* fæstning en høist plagsom dansk statsfange inden sine mure, hvis milde fængsel gav hans ondskab frit spillerum til at plage medfanger og tirre fangevogtere.

Denne mand hed *kammerherre Magnus von Behringskjold*; en af de fire lykkeridderc, som spillede hovedrollen ved hofrevolutionen 1772, under Caroline Mathildes, Struensees og Brandts fængsling.

Det er ganske underligt, at skjæbnen lod en af disse leve de sidste aar i en liden norsk by. Paa grund af «statsforbryderske» angreb paa Guldberg sad Behringskjold nemlig først nogle aar i Danmark, dernæst paa Bergenhus. Derefter fik han være fri i Stavanger mod det løfte, at han ikke skulde forlade byen.

Vi har hidsat dette for os norske interessante træk, fordi tredie del af *H. E. Friis's* morsomme historiske sam-

linger aabnes med fortællingen om den skjæbne disse fire daarlige mænd havde senere i livet.

For historisk interesserede *lægfolk* er disse skildringer noget af det morsomste og mest fængslende man kan træffe paa, — efter anmelderens mening morsommere end nogen roman. Da hr. Friis har hentet sine fortællinger fra strengt autentiske kilder, har man tillige den behagelige følelse, at alle disse mærkelige og fængslende oplevelser og personligheder man læser om ikke er opdigtede.

Forfattere af historiske romaner maatte finde guldgruber i disse skildringer.

De er vistnok ogsaa nyttet. Saaledes ser man af denne bog, at den i Danmark saa afholdte roman af *Børge Janssen Jomfruen af Lucca* ganske er bygget paa virkelighed. Hele den romantiske historie om Fredrik den fjerdes stærke ungdomskjærlighed, om hans tvende besøg i Rom for at se «jomfruen» igjen, optrinet i nonneklostret o. s. v. er altsammen historie.

Et besøg i Rosenborg slot efter at have læst grundig igjennen Friis' bøger, maatte være rigtig frugtbringende og morsomt!

Selvfølgelig gjælder dette kun historisk interesserede lægfolk, ikke historikere. Det er just hin kreds, Friis har sigtet paa ved at plukke ud af professor Holms og andre historikeres videnskabelige verker, hvad der mest kan fængsle og interessere en saadan, og uden at henfalde til skandale eller sniksnak har han sparet sin kreds for alle tørre data.

Der er adspredelse og hvile i saadan læsning. Ikke det alene. Man lærer saa meget, — især at intet er tommere end ydre glans, og at verden og menneskene er ens i godt og i ondt, i slot som i hytte til alle tider.

For pladsens skyld vil vi her kun tilføie den oplysning, at der er tre bind i alt, men at hver del kan kjøbes og læses uafhængig af hverandre. Tredje og sidste del begynder med Fredrik den sjettes regenttid og ender med Fredrik den syvendes død. Anden del aabnes med skildringer af Fredrik den fjerde og slutter med hofkatastrofen 1772, — mens første selvfølgelig aabnes med den første Oldenborger.

Jon Svensson: **Islandsblomster.** 104 sider. V. Pios forlag.

Da der gaar en god digtsamling paa hundrede slette, vænner man sig til helst at sky saadanne bøger.

Titelen *Islandsblomster* lovede ogsaa noget i retning vers. Alligevel viser indholdet sig kun at være *delvis* poesi, idet det foruden at give hele sagaen om Gunlaug Ormstunge og Skjald-Ravn, kommer med nogen usædvanlig interessante og i udmærket form fremførte afhandlinger om de islandske sagaer og deres forfattere.

Vi sagde at indholdet kun var delvis poesi, men da denne «poesi» er viser og sange i ovennævnte saga, samt «Vølvens spaadom» af Edda, kan saadanne digte, der trods sine tusind aar endnu er mægtige og gribende, saa ikke mange opnaar en saadan uforgjængelighed — vel have krav paa at kaldes «poesi» i skjønneste forstand.

Da anmelderen her ikke er fagmand, tør vi ikke optage pladsen med nogen længere artikel om *Islandsblomster*, kun forsikre at enhver kvinde som mand, der har lært at elske de islandske sagaer, vil finde meget de ikke før har vidst, af stor historisk og literær interesse i disse friske artikler, der fortæller saa meget i faa ord. Ikke mindst vil afsnittet om Snorre og andre af sagaernes forfattere fængsle; hr. Jon Svensson beviser her at det just er Islands presteslægter, der direkte og indirekte er skaberne af disse.

Thorvaldsens verker udgivne for folket. Halvandet hundrede afbildninger, med en indledning samt forklaring til hvert billede af *Emil Hannover*. Universitetsboghandler Gad. Kjøbenhavn.

Den, som før i tiden havde lært at elske Thorvaldsens verker og ønskede at opfriske sine minder herom eller gjøre andre delagtige i sin glæde, maatte enten ty til fotografier af dem enkeltvis, — og ofte var disse slette nok, — eller saa maatte man søge universitetets læsesal og fordybe sig i de store smukke kobbere der. Men hvem havde vel leilighed dertil uden de, som bodde i Kristiania? Og selv de, som bodde der, hvor ofte havde man tid og ro til at søge hin læsesal?

Den meddelelse, at Thorvaldsens verker skulde blive til-

gjængelige for folket i store, klart gjengivne fotografier, til rimelig pris og ledsaget af saa kyndig tekst som af kunsthistorikeren *Emil Hannover*, maa have vakt en længselsfuld uro i mange sind. I 90 store tavler med 150 afbildninger faaes det hele verk for ikke mere end 10 kroner, mens hvert hefte vil koste 40 øre og bringe 3—4 tavler hver gang. Disse tavler skal ikke indbindes, men gjemmes i æskeformede mapper som senere følger verket.

Der er nu kommet ud saavidt meget af verket, (der efter subskriptionens afslutning vil blive dyrere), at man kan danne sig en mening om det hele foretagende og personlig staa inde for den udtalelse, at et smukkere, mere betydningsfuldt pragtverk for hjemmet og den enkelte neppe har gjæstet os.

Vi kjæmper for kysk ungdom i vor tid. Skulde det ikke ogsaa hjælpe til at fæste og bevare kyskheden, at man viste og forklarede børnene, de smaa søstre, brødre og deres kammerater af begge kjøn, saa smaa som muligt, saadanne skjønne og rene billeder som Thorvaldsens arbeider? Saa tidlig at denne rene uskyldige nøgenhed opfattedes ligesaa selvfølgelig og uskyldig og senere i livet kunde væbne dem mod det altfor sterke, ofte skjæbnesvangere indtryk, som nøgen kunst kan gjøre paa de uvante øine, for ikke at tale om dette at de derved lærte at skjelne forskjellen mellem de urene billeder og kort, som senere saa ødelæggende lægger sig i veien for dem alle?

Vi udkaster spørgsmaalet med den tilføielse, at personlig er vi overbeviste om, at fuld aabenhed i samtaler om og fremvisning af ren billedkunst ligeoverfor børnene og en aaben udtalt glæde over det skjønne legeme, lige rent og vidunderligt fra isse til foden, fører en naturlig sund kyskhed i sit følge, mens det modsatte ofte faar haabløse selvmodsigelser, forvirring og hykleri til efterhistorie.

* * *

Afbildninger af *bibelske emner og kristelige allegorier* er rigt repræsenterede i det verk vi her anmelder. Af de deilige skulpturverker i «Vor Frue Kirke» findes *Kristus, apostlerne*, samt den store frise: *Johannes Døber prædiker i Ørkenen*. Endvidere: *Golgathafrisen, Indtoget i Jerusalem* o. fl., som de

vidunderlige «*Tre syngende Engle*», «*Tre spillende Engle*» samt «*Juleglæde i himlen*». Af gravmæler er der desværre kun faa, — her savner vi flere, medens de der er gjengivet hører til de mest berømte.

Af *genrer og skizzer* vil vi nævne den yndige psychelignende «*Dansende unge pige*», «*Hyrdedrengen*» samt «*Danserinden*». Af græsk romersk gudeliv først og fremst *Hermes* i det moment han skal dræbe Argus, et par gjengivelser af mesterens skjønne unge Ganymed-skikkelser, og saaledes fremdeles.

Da den klassiske skolelærdom er lagt paa hylden i vor tid er det vistnok fornuftigt, at alle de mythologiske afbildninger er ledsaget af en grei forklaring. Tavlerne har allerede bragt afbildning af det inspirerede relief: *Hektors afsked med Andromache* og det ligesaa geniale *Brisæis føres bort fra Achilleus*. Samme afdeling «Helteliv» vil senere bringe *Alexanderfrisen*, andre optrin fra *Trojanerkrigen*, *Toget til Parnas*. *Homér der synger for folket*, *Homér ført af poesiens genius*, «*Jason*» o. s. v.

«*Amor* fik Thorvaldsen aldrig rystet ud af ærmet», som man ved. Her er heller ikke mindre end 13 plader med gjengivelser af kjærlighedsguden og hans færden, herimellem ogsaa to af *Amor og Psychefrisen*. Af *buster og portrætstatuer*, 24 ialt, glædes man maaske især ved at finde de skjønne statuer *Fyrstinde Bariatinski*, *Hertugen af Leuchtenberg* og *Caroline Amalie* — og af allegorier den henrivende inspirerede *Hyrdinde med amorinkurven*, som man aldrig synes at kunne se sig mæt paa. Det samme gjælder «*Den svævende Victoria*» og det skjælmske herlige relief «*Kjærlighedens aldre*», der saa vidunderlig tolker kjærligheden op gjennem aarene, fra de smaa kyssende amoriner, den drømmende halvvoksne; den sværmeriske pur-unge pige, den straalende lykkelige kvinde, hvem Amor flyver om halsen, Xantippen, der slæber den lille, ulykkelige skrot afsted efter vingerne, den gamle, der plages af Amor, og oldingen som den flygter fra.

Fra enkelte hold er der gjort løierlige forsøg paa at reducere Thorvaldsens storhed. Det lykkes neppe, — han forsvinder lige saa lidet af kunstens verden som en Beethoven, Mozart eller Shakspeare. Ligeoverfor saadanne forsøg maa

man tænke paa fablen om fluen paa hjulet, der stolt betragtede alt det støv den jog op. Men selv om retningerne ændres, og den ene kunstskole fjerner sig vidt fra den foregaaende, saa blir det sande geniale, det af aanden indblæste staaende i hver retning. Forvænt og overmæt indtil det generende er den kunstkjender, der ei føler, at den aand, som blæste liv i Thorvaldsens verker, er af det evige.

Ingeborg Maria Sick: **Jomfru Else.** Gyldendal, Nordiske. 302 sider.

Høifjeldsprest, forfatterindens næst foregaaende bog, gjorde stor lykke og opsigt, som man mindes.

Anmelderen vil dog tilstaa, at den sødlige romantik stødte saa fra i hint arbeide, at det maaske har skygget for stærkt, til at de gode sider kunde falde os i øinene.

Saa meget villigere er vi til at tro dette, efter at have læst *Ingeborg M. Sicks* fortælling *Jomfru Else,* der paa grund af enkelte træk gjør krav paa at erindres blandt aarets allerbedste frembringelser.

Ikke for det, at bogen kan kaldes literært feilfri; der bruges for meget «hjemlig jargon», som af mange med urette vil dømmes som unatur, men som dog ikke er almenforstaaelig nok, naar man taler til en stor kreds.

Der er tillige endnu rester af føleri; og i kjærlighedshistorien lidt jomfrunalsk smaapuslen her og der, især i slutningen, — der tyngder noget i de virkelig store vingeslag, hvormed den ellers bares frem.

En forfatterinde, der eier en saadan styrke i *følelsen,* kunde vistnok let styre undaf *føleriet,* det skjær, der efter vor mening hindrer det af naturen storslagne forfatterskab i at udfolde sig som det skulde.

I det hele taget, — alle indvendinger synes mere og mere betydningsløse, eftersom man under læsningen stilles ligeoverfor et saa ægte menneskeligt og vakkert billede, som fremstillingen af Jomfru Elses hjem, med moderen som midtpunkt, den lille præstekone, lige ødsel udstyret med godhed, aand og skjønhed.

Denne skildring, der begynder saa stilfærdig «under nøddegangen» og senere gjør saa mange muntre hop og glade

sidespring ved siden af de alvorlige eller rørende træk, naar tilsidst saa stærk en klimax af høihed og smerte under fortællingen om moderens død, at vi gad se det menneske, der selv har elsket og kjendt en god mor og derfor her er streng dommer — som ikke føler sig grebet paa det dybeste. Kun høi forening af natur og kunst har den magt over menneskesjæle, og her henrives den mest blaserede.

Jomfru Else er ogsaa ellers en yndig bog med sine nydelige interiører og billeder, sin kjærlighedshistorie og skildring af den unge piges langvarige seige kamp mellem pligt og kjærlighed. Den vilde sikkert — ogsaa uden skildringen af moderen og hendes forhold til mand og datter, til venner og menighed — være blevet yndlingsbogen i mangfoldige hjem. Men det er den geniale tegning af denne moder, tegnet med en brændende, lidenskabelig kjærlighed, der løfter bogen op til at blive et menneskeligt dokument af høi rang.

Gammel norsk kultur i tekst og billeder. *Harry Fett: Gamle norske hjem hus og bohave.* Med 492 billeder. Forlagt af Norsk folkemusæum. (For boghandelen Alb. Cammermeyers forlag. 179 sider, folio format).

Dette pragtverk giver os en rigdom af billeder helt fra vikingetiden og vore ældste huse ligetil slutningen af det 18de aarhundrede. Der er ingen tvil om, at bogen med stort udbytte vil bli studeret baade af dem, der er nationalhistorisk interesseret og søger at tilveiebringe en national stil i huse og møbler, og af alle, der vil tilveiebringe indre enhed i den ofte kaotiske, planløse indsamling af gamle sager, som i den siste tid har været paa mode. Teksten, der af rent praktiske grunde har faaet en mere underordnet plads, vil dog for den store almenhed af læsere yde en tilstrækkelig og kjær veiledning og oversigt. Det er af de bøger som ikke taber sig med aarene og som det er værdifuldt at eie.

Det fine, smagfulde udstyr, ikke mindst den stilfulde indbinding, gjør verket skikket til en rigtig vakker festgave.

Hjem fra kamppladsen. Livsbilleder af vore afdøde missionærer og kvindelige missionsarbeidere i Zulu og paa Madagaskar af *A. Olsen,* missionsprest i det norske missionsselskab. Med 30 portræter. (Steen'ske Bogtrykkeri og forlag. Pris kr. 2,00. 224 sider).

I Stavanger, det norske hovedsæde for missionsarbeidet, vil vistnok denne bog finde flest læsere, idet disse livsbilleder af norske missionærer, der har fundet sin død ude paa kamppladsen, især vil finde berøringspunkter mellem slægt og venner paa de kanter.

Vi vil dog anbefale bogen varmt til kvindeforeninger, bogsamlinger og hjem over det hele land. Menneskene har godt af at føle sig smaa, og her stilles vi ligeoverfor en stor og ukjendt verden, en slagmark med beskjæmmende, alvorlige vidnesbyrd om forsagelse, godhed, brændende kjærlighed og kjæmpeløft. Alt kjøbt med blod, der ofte synes rundet ud i sandet, hvis ikke alle gjerninger, gode som onde, faar sine følger for tid og evighed, om ikke synlige, saa dog for vekstens fuldbyrdelse i det indre liv.

Hvert kampliv taler for sig selv. Hver enkelt af disse menneskeskjæbner griber os mest paa grund af kjendsgjerningens simple, men mægtige pathos. Selve fremstillingen er vistnok kjærlig og varm, derfor oftest veltalende. Hvis et mere overlegent blik nu og da var kommet tilsyne ved bedømmelsen af de selvstændige karakterer blandt missionærerne, havde dog dette ikke skadet i vore øine.

Astrid Ehrencron-Müller: «**Den signede dag**».

Vi har her en prestedatters liv i barndommen og den første ungdom. Men hovedvægten ligger paa forældrenes skjæbne. Den mørke skygge i deres liv hviler tungt over den lille piges barndom. Det vises, hvor farligt det kan være, at en mand «op i de graanende dage» ægter en ganske ung pige.

Presten og hans første hustru havde taget et pleiebarn, en liden pige, der var lunefuld og uberegnelig, svag af helbred, men med stærke følelser og megen trods, som ikke blev bøiet itide. Pleiemoderen dør tidlig, og da den unge pige kun er 18 aar gammel, bliver hun prestens hustru. Han havde ikke tænkt sig det, men *hun* ønskede det i et anfald af ømhed, og i sin inderlige kjærlighed glæded han sig over hendes hengivelse og haabed paa lykke i samlivet. Men ægteskabet bliver ulykkeligt og maa blive det. Skjønt presten er utrættelig i sin ømhed, kan han ikke tilfredsstille den unge hustrus urolige længsler, og hun higer efter noget andet. Under et

ophold i Davos i Schweiz forelsker hun sig i en ung læge, og efter sin hjemkomst længes hun stadig efter ham. Hun bliver mere og mere lunefuld og pirrelig og gjør prestens liv meget tungt. Da han opdager, hvad der var den virkelige aarsag, giver han hende sin frihed. Dog plager han sig med bitre selvbebreidelser over, at han ægted hende, og disse vedbliver stadig efter hendes død, der indtræffer faa maaneder efter at hun har taget ned til lægen.

Der er megen stemning i fortællingen. Den unge hustru med det uroligt higende sind er levende skildret, og man føler sympati for den blide gamle prests sjælelidelser. Smukt er ogsaa billedet af den lille, indesluttede pige, som ikke har fortrolighed til sin lidenskabelige moder og dunkelt føler, at der er noget i veien mellem forældrene. Men det forekommer mig, at bogens sidste halvdel staar tilbage for den første. Den hurtige udvikling af kjærlighed mellem Yvonne — prestedatteren — og en ung maler er ikke skildret nær saa godt som forældrenes sørgelige skjæbne. Man faar heller ikke rigtig fat paa den unge malers karakter. Slutningen er mat og utilfredsstillende, som i saa mange romaner.

Th. Mau

Bøger, sendt redaktionen:

Rudolf Abelin: **Smaahave-bogen.** Oversat og bearbeidet for norske forhold af *H. Misvær*, bestyrer at Norges landbrugshøiskoles havebrugsafdeling. Anden omarbeidede og forøgede udgave. Kr.a. Aschehoug & Co.

F. C. Krarup: **Hvad vi kan lære af Ritschl.** København. Pio. 55 sider.

Sportelloven. Lov af 6te august 1897 om betaling for offentlige forretninger. Efter finantsdepartementets udgave af 1897 med vedføiede extrakter af departementskrivelser til og med 1905 ved Joh. Edv. Erdmann, protokolfører ved Kr.a byrets civilafdeling. Kr.a. Steenske Bogtrykkeri og Forlag.

Bibelens inspiration. Uomstødelige beviser for bibelens guddommelige oprindelse af O. A. Johnson, fhv. lærer ved unionhøiskole, Lincoln, Nebraska. Kr.a. Den norske bogmission.

Julius From: **I moders arme.** Sandefjord. «Folkets vens» forlag.

Bernt Lie: **Underveis.** Skitser og novelletter. Kr.a. Aschehoug & Co. Kr. 2.25.

P. E. Benzon: **Menneskeligt og kristeligt.** Foredrag og afhand-

linger. Anden samling. København. Lehmann & Stage. — VII bind. 1ste hefte af skrifter til oplysning og opbyggelse, udgivne af «Kirkeligt samfund af 1898».

Hvad er et retskaffent menneske? En diskussion ved middagsbordet, oversat fra fransk af *Anton Hoffmann*. Kr.a. Oversætterens forlag. 30 øre.

Dr. Edv. Lehmann: **Prestevalg og prestedannelse.** København. Pio.

La Suède et la révolution Norvégienne par *Alfred Mohn*. Paris. Fischbacher.

Riksdagsdebatten öfver interpellationen om «gula faran». Stockholm. Hellström. 25 øre.

Kunst, arbeide, opdragelse. Tre foredrag om Ruskin af *W. G. Collingwood*. Paa dansk ved Andreas Mollerup, cand. theol. Med et forord af prof. Otto Jespersen. København. Schubothe.

Lord Seeley: **England som verdensmagt.** Paa dansk ved Alfred Ipsen. København. Gad.

Vårt försvars förstärkande i kvalitativt afseende af en svensk. No. XVIV af «I vår tids livs frågor». Skriftserie utg. af Sydney Alrutz.

Tidsskrift for norsk bondekultur. 2det hefte 1906: Catharinus Elling: Folkevisen paa vandring. Ivar Kleiven: Ættesogur fraa Vaagaa. Kr. Østberg: Norsk bonderet I. Kr. Visted: Vor ældste bondedragt. K. V. Brudesliren, Bergen.

Vor Tid, april 1906: Alexander Kielland. Unge Helgesen, fortælling af P. O. Strømme. I ferien, skildringer af livet i et norsk settlement. Valerable Scraps. I tømmerflødningen af Helene Lassen. Jeg tørster, oversat. Utsyn. Et besøg hos Ole Bull, Minneapolis.

Syn og Segn, mai: Richard Berge: Storegut, ættesogo og diktverke. 1ste hefte.

Vore fædres verk. **Norges kunst i middelalderen.** En populær fremstilling af dr. *L. Dietrichson*, professor. Gyldendal.

Thv. Klaveness: **Forsoningen ved Jesu død.** Fem prækener. Kr.a. Steenske Bogtrykkeri og Forlag.

F. L. Østrup: **Om bønnen.** København. Pio.

Chr. Collin: **Bjørnstjerne Bjørnson.** 14de hefte. Aschehoug & Co.

R. P. Rasmussen: **Vilhelm Rothe,** dr. theol., sogneprest. København. Schubothe.

På vägen hem. Fjorton predikningar och ett skrifttal af *Viktor Rundgren*, kyrkoherde i östra Sallerup och Långaröd. Lund. Håkon Ohlsson.

BIBELEN OG NATURVIDENSKABERNE.

Foredrag ved det kristelige studentermøde i Finland
af *Christopher Bruun.*

Den Gud, som det er vor høieste ære og lykke at dyrke og at kalde vor fader, om ham tror vi, at han «i begyndelsen skabte himmelen og jorden», at hele verdensaltet har sit ophav fra ham. Og vi tror, at hele verdensaltet bærer det stærke stempel af dette sit ophav. En mand kan vi ikke godt lære at kjende uden ved at sætte os ind i hvad han har frembragt, og helst gjælder da det de store, de skabende aander. Ogsaa Gud lærer vi at kjende gjennem hans værk. Den som første gang træder ind under de høie hvælvinger af Kølner-domen eller en anden saadan kirke, vil neppe kunne undgaa det vældige indtryk. Det er den gamle bygmesters aand og tanke som møder ham allerede paa dørtærskelen og river ham hen. I det tempel derimod, som den Almægtige har bygget til sin ære, der kan vi til daglig brug godt færdes med lukkede øine. Men saa kan det ogsaa hænde os, at sløret blir borttaget, at uendeligheden hvælver sig over os i en skjønhed, som selv for vore sløve øine langt overstraaler det menneskelige kunstværks.

Da skjønner vi, hvad Paulus mener, naar han taler om, at ogsaa hedningerne har en guddommelig aabenbaring, at Guds usynlige væsen, hans evige kraft og hans guddom ligger aabent for vore øine fra verdens skabelse af og fremlyser af hvad han har gjort.

Den gamle pakts troende havde klart øie for denne Guds aabenbaring i verdensaltet og naturen. Se Jobs bog og mange af salmerne. Før i tiden havde kristne mennesker det ogsaa. Nu høres der mindre om det blandt de troende. Kanske fordi saa mange af dem, som sysler mest med naturen og kjender mest til den, saa gjerne pleier at bruge den som det stærke vidne, ikke *for,* men *imod* vor tro.

Det begynder gjerne med skabelseshistorien. At tro paa den regner de gjerne for den rene latterlighed, endda det jo ikke er saa svært længe siden en naturkyndig som Cuvier lovpriste den i høie toner.

Nu — slige angreb paa enkeltheder i bibelen i naturvidenskabelig (eller historisk) retning, om dem er det først og fremst at sige, at vi aldeles ikke maa føle dem som noget, der skulde kunne rygge vor tro. Det er ikke naturvidenskabelig eller historisk kundskab, vi søger i vor bibel. Det er kundskab om vor evige fader og hans enbaarne søn, om vor egen sjæls forhold til dem, om det evige liv, som det leves baade paa denne og paa den anden side af graven. Og dersom det skulde have behaget vor evige fader at lade menneskelig svaghed plette hans bog med historiske og naturvidenskabelige vildfarelser, saa gjør det os — stort set — ingen ting. Jeg tænker imidlertid nok det skal vise sig, at han i virkeligheden har holdt den *ren,* ren som guldet syv gange lutret, som det heder. Men jeg bygger aldeles ikke mit saligheds haab paa denne mening.

Jeg tror paa bibelen, fordi jeg tror paa Jesus Kristus. Jeg tror aldeles ikke paa Jesus Kristus, fordi jeg tror paa bibelen.

Der er kristne mennesker, som vilde føle sig rygget i sit haab om evig salighed, dersom nogen skulde kunne overtyde dem om, at en eneste tøddel i bibelen var feilagtig. *Deres* kamp mod nutidens fritænkeri løber da gjerne ud i en tvist om enten Bileams æsel virkelig har talt eller ikke, eller om lignende ting. En saadan bibeltro har Gud bestilt nutidens naturvidenskab til at slaa i stykker. Troende mennesker har vanskeligere for at gjøre det, da de er rædde for at forarge en af disse smaa, hos hvem en virkelig barnetro gjemmer sig bagom bogstavdyrkelsens hylster.

Men vore naturkyndige har *andre* indvendinger at føre mod troen, end dem mod skabelseshistorien og mod Bileams asen.

Det er med ét ord sagt: den mekaniske verdensopfatning. Hele verdensaltet med dets talløse kloder, med dets solsystemer og solsystemers systemer lyder en eneste enkel lov, den samme, som styrer skumperlens dans under fossestupet.

og støvfnugget, som hvirvler for den luft, vi aander ud over vore læber. Hele verdensaltet er en maskine, et hjulværk, uendelig sammensat og paa samme tid uendelig enkelt, og vi kan godt tilføie: uendelig ophøiet, uendelig majestætisk i sin enkelhed. Det var det samme hjulværk, israels profet i sin tid saa under den eviges trone. Kun at dengang var der livets aand i hjulene. Det verdensmaskineri, som staar for vore naturdyrkende profeters øine, kan gaa i æoners æoner uden hjælp af nogen livets aand. Maskinen frembringer med samme lethed og samme nøiagtighed — naar tid og leilighed er der — krystaller og blomster, skumperler og mennesker. Og den tilintetgjør dem igjen med samme lethed og samme nøiagtighed.

Naturvidenskabens apostler har i vore dage ydet det overordentlige. De har gjennemgransket verdensaltet indtil de ufatteligste afstande. De har fundet loven: af smaa uregelmæssigheder i en planets bane regner de ud, hvor en anden uset planet skal være. Og planeten er der. Ved den tryllemagt, som ligger i tallet, maaler de afstandene mellem fixstjernerne. De lægger en fixstjerne paa sin vægtskaal og finder at den veier t. ex. 1700 gange mere end vor sol og vel fem hundrede millioner gange mere end jorden. Og ved hjælp af spektralanalysen undersøger de fixstjernernes kemiske sammensætning og siger os, af hvilke stoffer de bestaar. Og her paa jorden gransker de kræfternes og stoffernes og formernes mangfoldighed og leder efter den skjulte enhedsrod i mangfoldigheden. Og de har fundet, at al kraft er én, lys, varme, elektricitet, magnetisme, alt er en og samme urkraft. Og de har fundet cellen som den enkle grundform, der bærer formernes mangfoldighed i alt liv. Og de aner en stoffets enhed bagom de forskjellige grundstoffer. Denne kraftens enhed, formernes enhed, kanske ogsaa stoffets enhed kan man vel sige er den tænkende menneskeaands vældigste erobring i vore dage. Og hertil kommer saa de praktiske opdagelser, der saa at sige hvert aar overrasker os med nye vidundere. Vi telegraferer uden traad, vi hører vore venners stemme paa miles afstand, vi hører vore afdøde synge sine yndlingssange, vi faar vor jord gjort frugtbar ved hjælp af luftens kvælstof.

Og til den menneskeslægt, som staar der slagen af forbauselse over alle disse underværk, træder der saa frem en hel hærskare af naturkyndige og siger: der gives ingen evig menneskeaand, der gives ingen Gud. Den natur, det verdensalt, vi har gjennemgransket, siger os med tusinde, med millioner røster: de har aldrig været til. Det er stoffet og kraften, som er tilværelsens evige hav, det I har kaldt sjæl og aand, er bare glimtende morild. Det er en altomfattende ubøielig aarsagssammenhæng, som behersker verden, og den har ingen plads for nogen Gud ved siden af sig.

Naar en tyveaarig student eller tekniker faar dette styrtebad over sig, saa gaar det jo til marv og ben. Og har han glemt sin barndoms Gud, og hvad det er at have med ham at gjøre, saa hvirvles han lettelig med, helst naar der saa samtidig hviskes ham et ord i øret om naturlig tilfredsstillelse af naturlige drifter.

Den derimod, som ved med sig selv, at han ansigt til ansigt med den levende Gud har oplevet det høieste i sit liv og det høieste han overhovedet *kan* opleve paa jorden, han giver sig jo ikke saa uden videre. Han vil da gjerne friste at værge den skat, som han bærer omkring med sig i et kar af ler, den perle, som han engang solgte alt sit eie for at kunne vinde.

Og han siger til den naturkyndige, som vil rive troen ud af hans hjerte: Du har ikke fundet Gud paa et eneste sted i materien; men jeg har heller ikke ment, at det netop var der, han helst skulde være at finde. Du har ikke fundet menneskeaand under din dissekerkniv eller paa din vægtskaal; men det er heller ikke der, den skal søges. Du har undersøgt hele den naturbundne side ogsaa af vort sjæleliv. Men der er en høiere side af vort væsen, som *du* ikke har faat øie paa. Det er hele den mægtige frihedens verden, der hvor alle de afgjørende kampe i menneskelivet udkjæmpes, kampene mellem godt og ondt. Den glemmer du, fordi du har druknet dig selv i materie. Den vil du trække ned i materiens aarsagssammenhæng og vil haandtere godt og ondt som vitriol og sukker, endskjønt du maa se, at du vilde have brutaliseret menneskeslægten den dag, da dit forsøg kunde lykkes. I navn af alt, hvad der heder adel hos den kjæm-

pende menneskehed, hævder vi frihedens verden. Og i *denne* verden, som du ikke *vil* kjende, der er det først og fremst, vi møder Gud, den Gud, som har skrevet baade lovene for verdensaltet og de høiere love for godt og ondt. Det er ham, som giver forskjellen mellem godt og ondt det uendelige eftertryk, som det er menneskets adel at kunne føle.

Det er i frihedens verden, menneskeaandens høieste kræfter er i virksomhed. Og det er ved hjælp af *disse* kræfter, vi blir Gud var. Den som vil lade de høieste kræfter i sin sjæl ligge vanskjøttet og upaaagtet nede, han bør ikke undre sig, om han ikke finder Gud.

Men har en først fundet ham, saa vi ved han er der, saa er han ogsaa med det samme enevældig verdensherre. Saa griber han ikke ind i verdensmaskineriet en og anden gang paa siden af naturlovene. Saa er lovene *hans* love, og han virker gjennem materien og hele dens alt gjennemtrængende aarsagssammenhæng, som den frie menneskeaand virker gjennem sit legeme med dets lovmæssige funktioner.

Og da er verdensaltet igjen blevet til det tempel, som den høieste har bygget til sin ære. Da synger hver stjerne, der suser gjennem rummet paa sin bane, sin egen tone i hans lovsang. Og fra verdensaltets ene grændse til den anden runger den Uendeliges navn.

Og i denne alskabningens store lovsang klinger den helligste, den mest smeltende tone fra den menighed, som er kjøbt ved lammets blod.

Kristne mennesker bør derfor paa ingen maade lukke sine øine for den gudsaabenbaring i naturen og i verdensaltet, som Paulus taler om. Det er en skam for os, naar vi lader halve eller hele fritænkere gaa foran os i skjøn paa al den herlighed, som Gud har nedlagt i sin skabning. Og ikke bare skam, ogsaa skade. Vor tro kan ikke uden skade undvære den aabenbaring af Guds væsen, som han har givet os igjennem naturen. Det er først og fremst der, han viser os sin *storhed*. Nu kan rationalister ofte med rette tilraabe kristne mennesker: Eders Gud er en *liden* Gud!

Men det er ikke bare Guds storhed, naturen lærer os. Det er ogsaa den høie lovmæssighed i den maade, hvorpaa han virker. I den ubrydelige sammenhæng mellem aarsag og

virkning, som gaar igjennem hele verdensaltet, ser vi et udtryk for Guds uimodstaaelige kraft.

Men dersom Gud virker paa lovmæssig maade, hvordan gaar det da med hans frihed? Kan han da høre vore bønner? Kan han overhovedet naa frem til de maal han sætter sig og som svarer til hans hensigt? Gaar ikke til slut Guds egen frihed til grunde i aarsagssammenhæng og lovmæssighed?

Nu, først faar vi svare: lad os bruge vore øine. Stundom, i alle fald, har det dog virkelig lyktes Gud gjennem sin lovmæssige virken at opnaa det hensigtsmæssige. Der gives visselig enkelte filosofer, som med forkjærlighed søger efter alt hvad de kan opdrive af bagvendt og uhensigtsmæssigt i verden, ligesom der er andre, som — til trods for det onde, der er indkommet — ikke vil se andet end skjønhed og harmoni og hensigtsmæssighed. Jeg for min del vil aldeles ikke paatage mig at kunne gjendrive sortsynets filosofer paa hvert enkelt af de punkter, hvor de har ment, at de kan pege paa noget uhensigtsmæssigt. Men det tænker jeg dog nok jeg tør sige, at hele den verden, vi færdes i, er et noksaa storstilet vidnesbyrd om, at et ikke aldeles ringe maal af hensigtsmæssighed lader sig opnaa paa lovmæssighedens vei.

Det er det første, vi har at svare. Men det næste er dette, at der gives ogsaa en anden aabenbaring end den gjennem naturen. Og kan vi ikke taale at undvære aabenbaringen i naturen, saa kan vi endda langt mindre taale at undvære den, vi har faat ved Jesus Kristus, og som er os opbevaret i de hellige skrifter.

Havde vi ikke anden aabenbaring om Gud end den, der ligger for vore øine i naturen, da vilde det staa smaat til med vor frimodighed til at bede og at vente bønhørelse. Det kan være sandt nok. Men Jesus Kristus viser os med vælde hen til bønnen og til troen paa bønhørelse.

Jesus Kristus var tænker, den største som har levet paa jorden. Og det vil — det faar jeg faa lov at tilføie — det vil *ikke* sige, at han ikke var Gud. Han var tænker. Men det var ikke særlig i naturlivets verden og dets lovmæssighed, at hans tanker færdedes, skjønt han elskede at tage sine lignelser derfra. Det var i frihedens høiere verden, i aandens, i Guds. Det er der, hans tanke færdes med

kongelig overlegenhed over alle andres. Og ud fra denne verden, hvor han færdes som sønnen i sin faders hus, der er det han siger os, at alt hvad der sker i tilværelsen, det største med det mindste, det sker, som hans fader *vil*. Faderen sætter *altid* sine hensigter igjennem, han naar *altid* frem til de maal han har stillet sig. Staar verden for vore naturkyndiges øie som underlagt lovmæssighed og aarsagssammenhæng, saa staar den for sønnens øie som ikke mindre fuldstændig underlagt hensigtsmæssighed og teleologi.

Det er ikke saa vanskeligt at følge vore naturkyndiges tanke (den om lovmæssigheden); ved hjælp af lidt arbeide vil det altid kunne lade sig gjøre. Sønnens tanke derimod, den blir os lettelig for høi. Men vi tror ham paa hans ord, ogsaa hvor vi ikke ser. Han *ser* virkelig det, som han udtaler, ogsaa naar hans tale gaar over vore hoveder.

Og derfor siger vi: naar Gud virker paa lovmæssig maade, saa naar han paa den vei *altid* frem til det maal, han har stillet sig, han sætter altid det igjennem som han *vil*. Der gives blot en eneste ting, som magter at sætte grændse for Guds vilje. Og det er ikke naturen, den føier sig villig. *Ond vilje* er det eneste, som har magt til at trodse Gud.

Der er kristne mennesker som mener, at trosevnen i vore dage, i alle fald hos oplyste kristne, er bleven svækket ved vor indsigt i naturens lovmæssighed. Vi *kan* ikke længer tro saa fast, som vore forfædre kunde; naar vi vil bede til vor himmelske fader, stikker aarsagsloven uafladelig sit kolde, stive ansigt frem imellem ham og os. Den tale, mener jeg, hviler i hovedsagen paa misforstaaelse. Naar en fader staar ved sit syge barns leie, og alle mærker tyder paa, at det gaar uafvendeligt mod døden, og alle lægens ord tyder paa det samme, da er det ikke let at bede for barnets liv med tro. Det er fuldkommen sandt for vore dages vedkommende. Men det var i al hovedsag lige saa sandt i vore forfædres dage. Troen har alle dage været, som den største, saa ogsaa den vanskeligste kunst i livet. Det er den *vantro,* hvis gift vi alle bærer i blodet, som stikker sit kolde, døde ansigt frem imellem Gud og os, naar vi vil bede. Det har den altid gjort. Og om dette ansigt nu mere end før bærer aarsagslovens træk, saa gjør det ikke meget til sagen.

Hav tro til Gud! siger Jesus Kristus. Og han siger det ikke bare med ord. Hele hans skikkelse, hele hans liv paa jorden raaber det ud over menneskeslægten. Han siger i grunden ikke mere end dette ene ord. Alt det andet følger af det.

Tvifla uppå stjernans skimmer,
tvifla uppå solens sken,
uppå allt hvad du förnimmer,
tro på Gud, på Gud allén,

heder det.

Men denne tro har ofte været svag baade før og nu. Faar jeg lov at nævne en ting, som styrker den? Det er syndserkjendelse. Uerkjendt og utilstrækkelig erkjendt synd ligger som en taage mellem os og Gud, hindrer vor tro i at faa det fulde, faste tag i ham. Vi kan godt høre Gud til, fordi om baade vor syndserkjendelse og dermed da ogsaa vor forsoningstrang er meget uklar og meget svag, som den var det hos Jesu egne apostle, mens han endnu levede iblandt dem. Vi kan høre Gud til under slige kaar, saa sandt vi blot ærlig forsager den synd vi *har* erkjendt, forsager og tror. Men vi kan ikke komme vidt, saa længe det staar saaledes til med os. Skal vor tro styrkes, maa vi lære vor synd bedre at kjende baade efter dens omfang, men især efter dens vægt, lære dens *gru* at kjende, saa vi føler, at den kræver forsoning for at kunne tilgives. Vi maa gaa den nye og levende vei til faderen, som sønnen har indviet ved sit blod. Da vil vi lære noget om hvad det er: at «træde frem for Gud i troens fulde forvisning». — —

Til denne mekaniske verdensopfatning som jeg har talt om, slutter sig nu i den senere tid ogsaa udviklings- eller evolutionslæren, den som man ofte særlig knytter til Darwins navn. Om denne udviklingslære vil jeg faa lov at sige, som der nylig blev sagt om socialismen, at der er meget baade af ondt og af godt i den. Udviklingstanken spiller en stor rolle i bibelen og navnlig hos Jesus selv; dersom De vil tillade mig et noget raskt udtryk, vilde jeg sige, at Jesus Kristus er den første evolutionist. «Med Guds rige har det sig saaledes, som naar et menneske kaster sæd i jorden . . . og sæden vokser og bliver høi, uden at han selv ved det; thi af sig selv bærer

jorden frugt: først et straa, derefter aks, derefter fuldmodent korn i akset. Men naar frugten er moden, skikker han straks sigden, thi da er høsten for haanden». Dette siger han overfor den tanke, som var den gjængse blandt hans samtidige og ogsaa blandt hans discipler, at gudsriget skulde oprettes saa at sige med ét slag, saa alle kunde tage og føle paa det. Imod dette hævder han den langsomme, trinvise vækst, som gudsrigets og dermed ogsaa som verdenshistoriens og dermed sikkert ogsaa som hele verdensudviklingens grundlov. Og denne tanke vender uafladelig tilbage i hans lignelser: sennepsfrøet, sædemanden, klinten og hveden, surdeigen o. s. v. Den organiske udvikling, den organiske vækst er ham aabenbar en grundtanke i tilværelsen. Det tør være, at en eller anden græsk filosof har fremsat denne tanke tidligere end tømmermanden fra Nazaret, det ved jeg ikke. Men der er sikkert ingen af dem, der med den styrke som han har gjort den til en verdenslov.

Men saa meget fortjenstligt der end ligger i denne evolutionslærens gjenoptagelse af en kristelig grundtanke, saa megen overdrivelse og misopfatning har der ogsaa knyttet sig til. Det gjælder at lære at skille mellem det sande og det usande i denne store nutidstanke. Og dette arbeide er ogsaa allerede begyndt. Navnlig blir Darwins theorier taget under grundigt eftersyn. Og her skulde, synes jeg, kristne studenter, kristne naturkyndige, være med. De *skulde* jo have i eie det tveæggede, skarpe sværd, det skarpeste i verden til at skille mellem ret og uret, sandt og usandt. De skulde være *med,* i alle fald, til at skjære bort og rense ud det skjæve og gudløse i nutidens tænkning.

Det sker ikke ved hjælp af religiøse magtsprog, de blir her til *afmagtens sprog.* Det sker ved ærligt videnskabeligt arbeide paa kristelig grund, villigt til at indrømme feil paa de kristnes side saa vel som fortjenester paa fornegternes.

Thi opgaven staar der: at eftervise samklangen mellem naturvidenskaben og den bibelske tankegang, at tage ogsaa dette tanke-omraade til fange under lydighed mod Jesu Kristi tro.

Og ikke bare *dette* tanke-omraade. Hele den menneskelige tænkning, hele det menneskelige aandsliv. Opgaven er,

som digteren siger, at Guds navn midt i nutidens forvirring og aandsmørke «maa blive helligt til sabbat . . . . maa føles gjennem folk og stat som *alle magters overmagt*».

«Gjør Kristus til konge!» har det lydt iblandt os i disse dage. Derved tænkte man jo oprindelig mest paa at gjøre ham til konge over hele den hedningeverden, som endnu ikke har lært ham at kjende. Gjør ham til konge over alle folkefærd paa jorden. Og det er godt. Dernæst gav man det store ord en anden vending: Gjør ham til konge i dit eget hjerte. Det er endda bedre. Saa: Gjør ham til konge ogsaa i dine kameraters, dine omgivelsers hjerter. Det er ogsaa godt, om man end kan trænge til at mindes det gamle ord: ikke mange blive lærere. Men der er en anden mening i dette ord om at gjøre Jesus til konge, som faa tænker paa. Og det er: Gjør ham til konge i aandslivets, i kulturlivets verden. Denne verden har engang været ham underlagt. Jeg vil ikke sige, at den nu er helt faldt ifra ham. Men oprørsfanen er reist netop inden den, reist af stærke, af meget stærke hænder. Der er det de kristne studenter, de akademisk dannede kristne fremfor alle andre skulde have sin opgave. Jeg vil pege paa en mand som Georg Brandes, der jo har gjort storværk *imod* Jesus Kristus inden alle de nordiske folkeslags aandsliv. Hvem hugger ham ned? Der er mange Georg Brandes'er ude i den store verden. Det er en hel verdenskamp. *Den* kalder paa de kristne studenter: Gjør Jesus til konge paa aandslivets, paa kulturlivets omraade! Hvem iblandt nordens kristelig bevægede studenter vil lytte til *dette* kald?

DRAMATISKE FORESTILLINGER I BERGEN I GAMLE DAGE.

Lørdag 26de januar 1793 indeholdt Bergens Adressecontoirs Efterretninger et lidet avertissement:

«Nogle Exemplarer af et Skuespil i 5 Handlinger, kaldet Republikken paa Øen, bestemt til den 28de Januarii 1793, bliver paa Tirsdag den 29de til kiøbs at bekomme for 1 Ort Exemplaret hos Kirketieneren til Korskirken.

Hans Jacobsen.»

Det var i 'al sin korthed et meget betydningsfuldt avertissement. Det annoncerede nemlig en af de første, om ikke den aller første, ordentlige dramatiske forestilling i Bergen, opførelsen af Johan Nordahl Bruns 5-akts «Republikken paa Øen», 28de januar 1793.

Bergen havde jo ogsaa i tidligere tid seet skuespil eller «spektakler», som man kan se dem kaldt, og som i vore øren klinger adskillig mere betegnende.

Hofnagel beretter i sin bergenske krønike om to forestillinger, 2den og 3die marts 1636, da en mand ved navn Salomon Skildrer og nogle studenter «agerede to hedenske Historier i Nykirken». Han fortæller forresten videre om en af disse studenters senere skjæbne, uvist i hvilken forbindelse med hans dramatiske optræden, at han «gik i Juli Maaned fra Forstanden og gjorde stor Skade. Om Høsten foer han bort og slog alle Lucas Organists Vinduer ind».

Ifølge Hofnagel kom der sommeren 1664 ikke mindre end 16 tyske komedianter, der næsten hver dag agerede paa toldboden.

Senere hører man om religiøse spil i domkirken, svarende til Oberammergaus passionsskuespil, idet stykker af lidelseshistorien og andre bibelske beretninger blev opført, ledsaget af musik af kathedralskolens disciple. Disse dramatisk-

musikalske forestillinger skal være udført med stor dygtighed, saa at Meyer i sine optegnelser fortæller, at der om sommeren kom reisende fremmede til byen bare for at se og høre dem.

Bergen havde adskillige friluftsfornøielser, sang og musik, sommeraftner i den saakaldte «Hæk» bagom domkirken, og mere og mindre privat muntration i haverne, som ogsaa bødes tilleie for «fornemme og honette Folk af begge Kjøn», som ei selv havde nogen.

De havde fra tidlig tid af sine skydeselskaber, som med sin egen sport og sine fester gav adskillig liv i leiren. Det havde en række klubber for sine mandlige indvaanere: «Den gode Hensigt», «Det harmoniske Selskab», «Den borgerlige Enighed», «Foreningen».

Musiken blev fra tidlig dyrket meget. I 1775 fik man ogsaa et musikalsk selskab, stiftet af rektor Boalth og *Fasting*, «De frivillige Harmonisters Academie», senere kaldet «Harmoniske» eller «Harmonien».

Tilreisende skuespillere ophørte naturligvis ikke af og til at glæde Bergen med sine kunstneriske mere og mindre tvilsomme ydelser, ligesom dilletantkomedien inden byen selv naturligvis maatte have sine dyrkere. Men det var først paa Johan Nordahl Bruns tid, ved slutningen af det 18de aarh., at der begyndte at udfolde sig et mere værdifuldt dramatisk liv.

De kongelige mindedage gav altid anledning til megen inspiration.

Christian den 7des fødselsdag den 29de januar var fra aar til aar gjenstand for de mest begeistrede fester og poesier. Og for tronarvingen syntes stemningen ikke at staa lavere.

Det var kronprins Fredriks (den 6tes) fødselsdag 1793, som blev feiret med den tidligere nævnte opførelse af det monarkisk begeistrede «Republikken paa Øen», af hvilken betydningsfulde theateraften Adressecontoirets Efterretninger for 2den februar giver et nøiagtigt referat:

«Skuespillet, Republikken paa Øen, har opfyldt dets angivne Bestemmelse, og opførtes den 28de Januarii sidstleden paa den offentlige Concert-Sahl i Bergen, for ikke mindre end 178 Personer, bestaaende af Concertens Interessentere, og andre indbudne Embedsmænd og Borgere. Saadan Anmel-

delse fra Bergen er et Særsyn; men at det Gode paaskiønnes, er derimod i denne Bye ingen Sieldenhed, og det opførte Stykke blev saaledes med glad Biefald anseet af et Sandheds-elskende Publico, der ukunstlet, men velmeent tilkiendegiver sin Fornøielse ved det den finder got og skiønt. Selv den strenge men billige Kunst-Dommer maae sikkert biefalde den heldige Maade, hvormed blev fremstillet mangt et Optrin af dette skiønne Skuespil, men upaatvivleligt føler det Selskab, som bievaanede denne Festlighed, sig forbunden imod sammes Stiftere for den forundte ædelste og behageligste af alle festlige Glæder, og for ved denne Leilighed udviiste høfligste Føielighed og Tienstvillighed. Forvisset om, at Musernes og Gratiernes mest yndede Talent ikke vanziire den reeneste Dyd, de ypperligste Fortienester og høieste Værdigheder, benævnes herved, i Hensigt at bevidne offentlig Taknemmelighed, de Personer, som opførte omtalte Stykke, og de, som saaledes bør tækkes for denne Hs. Kongel. Høiheds *Kronprindsens* Fødsels-Dag hædrende Høitidelighed, ere: Hr. Capitaine *Kühles* Frue, Hr. Ober-Auditeur og Politimester *Brandts* Frue, Jomfrue *Storm,* Jomfrue *Mechlenburg,* Hr. Capitaine *Kühle,* Hr. Capitaine *Grove,* Hr. Doctor *Monrad,* Hr. Regiments Feltskiær *Bull,* Hr. Lieutenant *Wiibe,* Hr. Regiments Qvarteermester *Schive* og Hr. Lieutenant *Castberg.*

Rummet var paa det beqvemmeste for alle Tilskuerne indrettet, og de paa Skuepladsen med smagfuld Konst anbragte og med hver Handling i Stykket passende forskjellige Dekorationer, gjorde paa Øiet den bedste Virkning, og disse Bestræbelser for Tilskuernes Fornøielse, fortiente derfor og skiønsomt at anmerkes.

Som de sidste Ord i Skuespillet vare udtalte, hvilke indeholde en Anmeldelse om Hs. K. H. *Kronprindsens Fødsels-Dag,* faldt et Dække ned, bag hvilket stod een med en grøn Krans behængt norsk Marmor-Pyramide, hvori ved transparent Illumination forestiltes indhugget H. K. H. *Kronprindsens* Ciffre med Krone, og paa Foedstykket 28 Januarii 1793, hvorpaa hørtes Musik fra Orchesteret, og istemmedes da denne Sang, ligeledes af Hr. *Nordahl Brun* forfattet:

Trio siunget af Capitaine *Kühle,* Doctor *Monrad* og Lieutenant *Wiibe:*

Orden vi ønske, adlyde vi kunde!
Frihed og Tryghed og Fred er vor Løn;
Ja selv Republikken skal Danmark misunde,
Misunde den Dag, som gav Kongen en Søn!

Duet siunget af Jomfruerne *Storm* og *Mechlenburg:*

Den Kongesøn Kranse vi flette,
Naar Fader Han blev for sit Land;
Han Enkernes Kummer skal lette,
Og Pigen i Fred faae sin Mand.

Qvartet siunget af Capitaine *Kühle,* Doctor *Monrad,* Lieutenant *Wiibe* og Lieutenant *Castberg:*

Han leve den Fridrich, den Kronprinds i Norden,
Som vaager for Rigernes Held!
Bort sværmende Drømme om Liighed paa Jorden;
Ved Orden staar Thronen som Field.

Duetten blev repeteret af ovennævnte Jomfruer, og Qvartetten af det heele Chor, og hermed sluttedes dette smukke Optrin; thi nu blev Dækket nedladt, men alle Tilstædeværende deeltoge øiensynligen i Dagens Hæder, og aflader aldrig at biefalde det paa denne Glædes Dag beskuede Selvraadigheds- og Liigheds-Driftens farlige Følgers heldige Skilderie».

Efter «Republikken paa Øen» blev samme forfatters «Einer Tambeskielver» opført.

Og omkring nytaaret 1794 stiftedes saa «Det dramatiske selskab», som med iver og alvor og vekslende dygtighed blev den dramatiske kunsts repræsentation, til privattheatret blev afløst af det officielle, og dilletanternes arbeide overtaget af de «virkelige» skuespillere.

Blandt det dramatiske selskabs stiftere nævnes daværende major, senere oberstløitnant og toldkasserer i Horsens, Carl Kühle, som særlig gjorde sig fortjent «ved sin Smag og sine Talenter for Kunsten».

25de februar 1794 aabnede selskabet sin række af forestillinger i sit første theater, hvis beliggenhed angives i Sagen og Foss's «Bergens Beskrivelse», 1824: «Huset paa

det nordlige Hjørne af Muuralmindingen og paa den nedre Side af Strandgaden (9de Rode No. 6)».

Af dette det dramatiske selskabs første modtagelse faar man et ganske godt indtryk ved at læse en drøftelse af det i det samtidige ugeskrift «Den snaksomme Bergenser».

Dette blad, med den overmaade betegnende titel, gav i sine skvadronøragtige spalter rum for alle sin snakkebesatte redaktørs, non-theologen, den forsultne leilighedspoet og skoleholder Bernt Børretzens, mangehaande funderinger. De ansporende merker «Indsendt» og «Til Udgiveren», som saa hensynsfuldt antog sig redaktørens yndlingsemner, gav ham ogsaa her anledning til en omstændeligere tilrettelægning.

I «Den snaksomme Bergensers» No. 12, 1794, lige i nærheden af det dramatiske selskabs stiftelse, gjør en (meget interesseret) «Ven paa Landet» udgiveren sine forespørgsler. Det er forskjellige af selskabets love, han har hørt omtale, som han — derude paa landet — har fæstet sig ved, saaledes f. eks.

«at enhver av Sælskabets Medlemmer skal vælge sig en Dame, som han, efter Angivelse for Sælskabet, siden, uden Ombytte, skal være forbunden at bringe med ved Forestillingen» — eller «at alle dets Medlemmer, uden Undtagelse, skal spille».

Og allerede i samme Numer faar saa Børretzen, som nidkjær redaktør, sin anledning til at give henvendelsen det tilsvar, den tilvisse kunde fortjene.

Efterat han har gjort opmerksom paa, at selskabet nylig er stiftet og at han selv kun ved lidet om det, fortsætter hans udtalelse:

«Vel havde jeg den Ære at være Suffleur ved Republiqvens Opførelse; men med den ophørte min dramatiske Existence. Den Gang var jeg fornøyet med min Station, da *De spillende* vare alle agtværdige og med Talenter udmærkede *Personer,* som ved Erudetion og Læsning have erhvervet sig den Menneskekundskab, uden hvilken Ingen bør lade sig see paa Skuepladsen; men neppe havde jeg ladet mig overtale til at vedblive i den, naar, som nu, alle uden Forskiel, skulde aagre med sit Pund, til sin Roes og Selskabets Fornøyelse;

thi saa store Tanker om sig Selv og sine Fortrin bør dog en Student vel have: at han anseer det sig uværdigt: at være en talende Glosebog for den eller de Hiemfødninger, som Lykken, — — — trods Naturens umiskiendelige Fuskerhaand, gav Viisdom med deres Faders Pengeskrin. Man har derfor i Naade forskaanet mig». — — —

— — «At Hensigten er ædel, Fornøyelsen sund og uskyldig ved et saadant Selskabs Oprettelse og Vedligeholdelse, derom tvivler vel ingen, som kiender dets Formænd og Participanter», — det vedgaar han. «Vor Byes respective Borgere ere saa mange og saa formuende, at de Bekostninger samme udfordrer, letteligen bestrides. — Adgang til at blive dets Medlem kan og bør ikke staae aaben for enhver, som fremviiser sin Skilling; men talrigere end det nu værende kunde og burde det være, og vil formodentlig med Tiden blive, hvis det ey frister samme Skiæbne som en Hestemølle, en Salpeter-Fabrik, et Sukker-Rafinaderi, og andre saadanne private Indretninger hos os, hvis Rudera ere stumme Vidner om vor indbyrdes Samdrægtighed».

Hvad forpligtelsen til at optræde dernæst angaar, saa formener han, at

«de kunde forpligte enhver Medlem, som ikke Alder eller Naturen har giort uskikket dertil, at spille sin Rolle, og da vil man altid finde gode Subjecter, især av Hankiønnet, til hvilket Stykke det end skulde være».

Som omtænksomt familieoverhoved fremhæver Børretzen den opfatning:

«At Lovene nu og fremdeles skal indskrænke enhver Mandsperson til En og altid den samme Dames Selskab, er, efter Deres giorte Anmærkninger, en latterlig Feyl, allerhelst, da Rummet for nærværende Tid ikke tillader et større Interessentskab, som nogle anmældte Personer ved Voteringen maatte føle; Da de fleste Interessentere have en vidtløftig Familie, af hvilken, de ønske En efter En glædet ved Deeltagelse i en for vore Fruentimmere saa usædvanlig og useet Forlystelse». — —

Hvad saa endelig selskabets opgaver angaar:

— — «Det bør forøge deres (de spillendes) Tilfredshed med dem selv: efter Evne og med al muelig anvendt Flid, at

have opvakt hos sine Medborgere Følelsen av den elskværdige Dyd og den avskyelige Last. — Gode Sæders almindelige Tilvext og Udbredelse er Kunstens Formaal, og Vee dem! Vee dem! om de forfeyle det. — Jeg kan fortælle Dem som en Sandhed: at det Stykke (Epilogen undtagen, hvorav de fleste blandt Tilskuerne ikke begreb en Meening), som sidste Fredag blev opført, vandt almindeligt Bifald, og overgik al Formodning; Blive de følgende med samme Hæld valgte og udførte, nyde de antagne Medlemmer en Fordeel, som baade inden- og udenbyes litteraire Medborgere (dog uden Hiertenag) kunde misunde dem».

Og der er ned igjennem aarene mange bevis paa, at det dramatiske selskab fuldt ud gjorde sig værdig til en saadan misundelse.

Et eksempel paa, hvad der samtidig bødes publikum af kunst udenfra, er en række *opera buffa*-forestillinger, muntre operaer, som en vis theaterdirektør og familiefader *Stefano Pucci,* høsten 1794 opførte i Bergen. 6te september annoncerede han i Adressekontorets Efterretninger:

«Med høi Øvrigheds Tilladelse agter jeg, tilligemed mine Børn, næstkommende Mandag den 8de September, om Eftermiddagen Klokken 6, at opføre en Opera Buffa, La villanetta Fortuna kaldet. Forestillingen skeer paa den kongelige harmoniske Concert-Sahl, hvor jeg har ladet oprette et Theater. Og Billetterne faaes i mit Logement hos Hr. Anders Dohndorff, saavelsom ved Indgangen for 3 Mrk Stykket.

Stefano Pucci».

Den 27de annonceredes i samme former et nyt stykke, en opera buffa, som hr. Pucci med familie for sidste gang agtede at opføre næstkommende mandag kl. 5 og et halv. Som særlig attraktion henvises endvidere til «en liden Dands med Pantomime», som skal efterfølge operaen, «og i samme Dands bliver opført en Fægtning, den eene klæd paa Tyrkisk, den anden paa Fransk, og til Slutning bliver en fransk Alemandola».

«Afskedsforestillingen» har tydeligvis gjort sin pligt, og 7de oktober kunde direktøren med børn paany friste en opera buffa, denne gang «Amtmanden paa Landet» kaldet.

Og først 11te kom saa annoncen om den uigjenkaldelig sidste præstation, «Bondepigen» kaldet, i hvis første akt «bliver en Sang med concerterte Musik; og denne bliver den bedste Musik, som jeg har spillet».

Annoncen havde endda en efterskrift, som denne gang godtgjør de reelle hensigter:

«Da denne bliver den sidste Gang jeg agter at spille her i Bergen, saa vil jeg herved aflægge min ærbødigste Compliment for det høistærede Publico, og takke for all mod mig beviiste Godhed. Stefano Pucci».

Fra en af disse selvsamme opera buffa-aftner indeholder det før nævnte snaksomme blad en liden piece, som paa grund af sin illustrerende evne hidsættes.

Børretzen har dyppet sin altid villige pen og skriver:

«Indsendt.

Med al den Velanstændighed, som skyldes det smukke Kiøn, kan man ey undlade, offentlig at tilkiendegive sin Misnøyelse med nogle Damers Opførsel sidstavvigte Mandags Aften, ved Opførelsen av den italienske *Opera Buffa la Passa per Amore* kaldet.

Man er ikke dum eller grov nok til at fordre av Kiønnet en Høflighed, som fornærmer det, eller blev Skiændsel for Vedkommende. — Man veed tillige, at Opdragelse og Levemaade ere, Gud bedre! hos os endnu i sin Barndom; at endog de, som paastaae at besidde dem, giøre undertiden, blot av Fornemhed, nogle latterlige Figurer. — Man undskylder, efter Pligt, om En og anden ikke første Gang forstod, hvilke Rettigheder enhver Person ved saadant Tilfælde burde og vilde have; — Men naar høyrøstet Tiltale — naar Stampen — naar en anstændig Berørelse ved Deres Hovedpynt ikke engang kan giøre Indtryk paa Deres uomskaarne Øren og sovende Fornuft; da bør de revses som saa, og fortælles med tykke Bogstaver, at Deres Dum- eller Stolthed er uden Grændser: at de taales ikke i offentlige Selskaber, hvor man samles alle for lige Betaling: at De ved disse tabe den heele Agtelse, Deres vakre Ansigt og øvrige gode Egenskaber ellers

kunde fortiene: at De skrives paa *Tienestepigens* Liste, hvis travle Slæb og liden Belønning fra Ungdommen av hindrer hende fra at lære eller iagttage de Skikke, som, vel udførte, indgive os en Slags Ærbødighed og Høyagtelse for Fruentimmeret.

Høystærede Damer! Troe ikke, at en lækker Kalvesteg med sine behørige Biretter giør Eder anseelige eller agtværdige for den oplyste Mand. — Troe ikke, at man skaaner Eders Uartigheder av den gamle Overtroe og Fordom om Eders Kiøns Fortrinlighed. I ere skabte, for at opvække Behag; men denne Hensigt opfyldes ikke, uden ved Sædelighed, og ved at lade os forstaae, at vi ere skabte for hinanden — Man beleer og foragter Eders avmægtige Trodsighed — I blive Spøgelser i Mænds Øyne, naar I give Eder Selv et Skin af Storhed, som taber sig i Fødselen — Borger-Konens, Borger-Datterens Omgang var nok tilforn vel stiv, og trængte til Forbedring; men lader Eder ikke av omvankende Narre forlede til Narrestræger, der ere langt avskyeligere end Eders forrige Simpelhed. Vogter Eder for enhver fremmed Opvartning; thi under den turde maaskee enten Foragt eller Forførelse ligge skiult. — Følg disse velmeente Sandheder, og Eders Hæder, Eders Lyksalighed, i ugivt og givt Stand, skal voxe med Eders Alder!!! — —

Et løst Rygte har sagt: at nogle Herrer have med Mishag anmærket de Personer, som vare dristige nok til at bede Damerne sidde ned; men man har Møye for at troe det. Av fri Mænd, som have Forstand og Hierte paa sit rette Sted — Som — Gud bevare os! have været med at udpibe, fra et kongeligt Theater, *En Baronesse* — kunde neppe Noget fornuftigt Menneske fordre en saa panisk Frygt ved dets Nærværelse. Ney! Dertil er Enhver av de Mænd, som vare tilstæde, for klog — Kun de handlende Personer skyldte man Undseelse, da De ved den avtvungne Støyen letteligen kunde fatte Mistanke til Deres egne Fuldkommenheder, og troe, at man var misfornøyet med Deres Foredrag, som fortiente og fik almindeligt Bifald. De allene kunde og tabe ved Damernes Opreysning; da formodentlig Ingen, naar den utilladelige Frihed skulde herske, vilde for Eftertiden yde 3 Mark for at see ingen Ting».

— — Imidlertid drev det dramatiske selskab energisk paa, med Holberg og Kotzebue og de andre tidens dramatikere.

Og i 1799 var dets stilling den, at man begyndte at bygge eget theater, «Komediehuuset paa Engen», som beskrives hos Sagen og Foss. «Det har to Fløie, i hvis underste Etage er Paaklædningsværelse, Konversationsstue m. m., i den øverste Etage Dandse- og Spisesal. Huset rummer 8 à 900 Tilskuere. Overskriften over Theatret er: *Ridentur & corriguntur mores*». («Ved latter forbedrer man sæderne»).

Det er det samme theater, som endnu, i noget forandret skikkelse, er Bergens theater, og som først nu skal erstattes af et nyt.

1800 skulde ikke synes at være noget for tidligt for en livlig og kunstelskende by som Bergen at faa sit tempel for de sceniske præstationer. Ikke desmindre blev det ikke fra alle hold optaget saa selvfølgeligt. I «moderlandet» skrev den danske Tilskuer forfærdet og følte det som en nationalydmygelse (!), at tilstanden nu var den, at der var oprettet flere theatre i Norden, og at «*i Bergen bliver endog bygget et Hus til et dramatisk Privattheater*». Rystet spørges der til sæderne i denne by, «have de da heller ikke der Hustruer og Børn mere». Saa Sagen og Foss føler sig drevet til at tage dette det dramatiske selskab og dets komediehus paa Engen i forsvar.

«Vi troe», siger de, «uden at træde Sandheden for nær, at turde paastaae, at det har været, som det er, et af de ualmindeligste private Theatre. Det har stedse udmærket sig ved streng Sedelighed; det har bidraget til Smagens og Humanitetens Udbredelse; det har i Krigens og Trængselens Aar, ved stundom at spille for Penge, bidraget utroligt meget til at lindre Armodens Kaar, til Omegnens Forskjønnelse og til gavnlige Indretninger for Bergen. [F. eks. til bedste for en vordende tegneskole]. Hvad det spillende Personale (Embedsmænd og Kjøbmænd og deres Koner, Sønner og Døttre) angaaer ville vi anføre, hvad en ligesaa kyndig som bekjendt Reisende siger derom. «Jeg saa i Bergen», siger han [1]), «flere bekjendte Personer foredrage deres Roller med en Inderlighed og Sandhed, som man kun kan vente sig af

[1]) von Buch.

meget fortrinlige og lærde Acteurs». Selskabets Medlemmer ere af begge Kjøn 600. Der spilles hver Vinter 6 à 8 Stykker; hvert Stykke spilles ialmindelighed to Gange».»

Med det gjennemsnitsantal af forestillinger havde det dramatiske selskab omtrent naaet 500, da det i 1828 overlod sin skueplads til et selskab danske professionister.

Og det var med stolte og gavnlige traditioner det endeligen for altid veg pladsen for nationalscenen den store 2den januar 1850, da Holbergs «Den Vægelsindede», omkranset af Ole Bulls musik, indvarslede den nye æra i Bergens og Norges theaterhistorie.

Clara Thue Ebbell.

KRISTENLIVETS HERLIGHED.

Foredrag ved det kristelige studentermøde i Nyslott i Finland den 23de juli d. a.

af *Thv. Klaveness.*

Kristenlivets herlighed er menneskelivets herlighed. Det vil sige: først kristendommen giver os at kunnne leve vort menneskeliv slig, at dets rige muligheder kommer til sin fulde ret.

Hvad er det da for indsats kristendommen gjør i menneskelivet?

Med ett ord kalder vi denne indsats «forløsning».

Kristenlivets herlighed er denne, at derved *forløses* vort menneskevæsen, saa det kan leve sit liv fuldt og frit.

Men hvad er saa «forløsning» for noget?

Ordets nærmeste betydning er negativ. Forløsning vil jo sige frigjørelse fra det som indsnører menneskevæsenet i uværdige lænker og hindrer det i at leve og aande frit, følgelig herjer det og lægger det øde.

Denne rent negative betydning bliver vi dog ikke staaende ved. Vi forbinder dermed den tilsvarende positive: indplantning i den jordbund, indførelse i det miliø, hvori menneskevæsenet kan folde sig ud og leve og udvikle sig helt og fuldt efter sine egne indre love, og derved naa det herlige maal som dets evner og anlæg bevidst eller ubevidst stunder imod.

Det som binder menneskevæsenet og skader dets liv og lægger det øde, det er synden.

Den jordbund hvori menneskevæsenet alene kan gro, det miliø hvori det alene kan folde sig ud helt og fuldt, er samfundet med Gud, den evige kilde til alt som heder liv.

Kristenlivets herlighed er denne: det løser os ud af syndens magt og bringer os i levende forbindelse med Gud.

Her opstaar et spørgsmaal: hvilken af disse to sider ved forløsningen skal sættes først? den negative eller den positive? udløsningen af syndens magt eller foreningen med Gud?

Vi kan ogsaa udtrykke spørgsmaalet saaledes: maa jeg blive frigjort fra synden for at kunne blive forenet med Gud? eller maa jeg blive forenet med Gud for at kunne blive frigjort fra synden?

Hvad er her aarsag og hvad er virkning?

Sig ikke: det er et af de mange spidsfindige spørgsmaal teologerne altid plager sig selv og andre med til ingen nytte. Ganske vist har teologerne til alle tider plaget sig selv og andre med en mængde unyttige spørgsmaal; men dette spørgsmaal er ikke unyttigt. Alle tiders kirkehistorie viser, at vi her staar foran et spørgsmaal som er af afgjørende betydning for det praktiske kristenliv. Ja, det bestemmer det religiøse liv i dets inderste grund. Vi maa derfor tage det op til besvarelse. Og vi maa undersøge nøie og se os vel for, at vi ikke tager feil.

Utvilsomt ligger det nærmest for os mennesker at tænke som saa: forløsningens negative side maa gaa foran den positive. Det vil sige: før vi syndige mennesker skal kunne komme i samfund med den hellige Gud, maa vi frelses fra synden; som den synder jeg er kan jeg ikke nærme mig den hellige og træde i samfund med ham. Saaledes tænkte allerede oldkirken. Saaledes tænkte middelalderens kirke. I grunden har ogsaa den senere protestantisme tænkt ligedan. Ortodoxien anlagde sit læresystem derefter, og pietismen — baade den ældre og den nyere — har søgt at virkeliggjøre dette system i livet.

Ingen kan forundre sig derover. Det ligger saa nær at tænke saa. En slig tanke nøder sig saa at sige ind paa en af sig selv.

Men der er en slem omstændighed ved denne maade at greie sagen paa. Skal jeg først frelses fra synden, før jeg kan komme i samfund med Gud — hvem frelser mig da? Man svarer naturligvis: Jesus. Men det svar træffer ikke; ti Gud er i Jesus; han møder os i Jesus Kristus. Kan jeg ikke komme i samfund med Gud før jeg er frelst fra synden,

da kan jeg heller ikke komme i samfund med Jesus før jeg er frelst. Hvem frelser mig da?

Svaret kan ikke blive noget andet end dette: jeg maa frelses dels ved egen kraft, dels ved andre menneskers hjælp. Hvad dette fører til lærer alle tiders kirkehistorie os. Det fører til egenretfærdighed og hierarki, og til en stadig uvished om ens frelse. Trods alt ens sure stræv for at frelse sig selv fra synden og trods alle hierarkiske forsikringer, saa ligger det spørgsmaal og gnager paa hjerteroden: tør jeg tro at jeg nu er frelst? tør jeg forlade mig paa at jeg nu er i naade hos Gud? Det fuldt trygge svar vil ikke komme. En kan aldrig blive sikker paa at en er virkelig frelst fra synden, har angret *nok,* bedt *nok, er rigtig omvendt.*

Jeg nævnte hierarki. Vi tænker ved det ord nærmest paa prestevældet, særlig inden græker- og romerkirken. Der har vi jo hierarkiet i dets mest udviklede skikkelse. Vi ser der ogsaa klarest, at det som skaber hierarki og holder det oppe, det er trangen til en autoritet som kan garantere ens frelse og forsikre: du holder maal; du har lov til at tro Guds naade.

Men protestantismen har dog intet hierarki? Jo, den har. Hierarki er overalt, hvor mennesker hersker over menneskesjæle. Ortodoxien har sit hierarki: repræsentanterne for den ene saliggjørende teologi, som foreskriver: det og det *maa* du mene, ellers har du ingen del i Guds naade. Og pietismen har sit hierarki: de aandelige ledere som foreskriver: det og det maa du kjende og føle, ellers har du ingen del i Guds naade. Vi har hierarki ikke bare med kappe og krave. Vi har det i frak og kofte; vi har det ogsaa i skjørter.

Men alt hierarki har sin rod i trangen til en autoritet som kan garantere ens frelse og forsikre: du holder maal; du har lov til at tro Guds naade.

Og denne trang viser igjen tilbage til den tanke: jeg maa være rigtig frelst fra synden før jeg tør tro Guds naade. Saalænge jeg ikke er sikker paa at jeg er rigtig frelst, forsvarlig og ordentlig omvendt, saalænge tør jeg ikke tro jeg er i naade hos Gud.

«Vi holder for, at mennesket bliver retfærdiggjort ved

troen, uden lovgjerninger,» siger Paulus. Og det er Luthers uvurderlige fortjeneste at han fæsted øiet skarpt paa denne sandhed, og saa at den var evangeliets inderste kjerne, og greb den som sin sjæls dyreste skat, og holdt den op til beskuelse for al verden. Dermed blev der vendt op og ned paa den gamle salighedsvei. Nu heder det ikke længer: se til at blive frelst fra synden saa godt du kan, ved din egen kraft og ved hierarkiets hjælp, saa kan du tro du er i naade hos Gud. Nei, nu heder det: tro Guds naade slig som du er, saa frelses du fra synden. Ti det at mennesket retfærdiggjøres ved troen uden lov-gjerninger, det vil jo sige: du være hvordan du være vil, bygger og stoler du saasandt paa den Guds naade som lyser dig imøde i Jesus Kristus, da eier du denne naade; du eier den helt og fuldt. Gud tilgiver dig al din synd og elsker dig med hele sin varme faderkjærlighed; du er hans barn. Du har altsaa lov til *i Jesu navn* at tro din naadestand og dit barnekaar hos Gud, hvordan det saa forøvrigt er fat med dig.

Nei, siger du; nu tager du dog munden altfor fuld; før jeg tør tro noget saadant, maa jeg dog være baade opvakt og omvendt og gjenfødt. Først naar jeg er viss paa at jeg er ordentlig og forsvarlig opvakt og omvendt og gjenfødt, tør jeg tro at jeg er i naade hos Gud.

Ja, det er den almindelige opfatning af kristendom. Det er ortodoxiens lære og pietismens praxis.

Men det er galt. Hvis det var rigtigt, hvad havde Jesu forsoningsdød da at betyde? Og hvad havde din barnedaab at betyde?

Ingenting. Den almindelige opfatning af kristendommen er i grunden en faktisk fornegtelse baade af forsoningen og af barnedaaben.

Du kommer aldrig til tro paa denne maade, ven.

Du maa først blive opvakt, mener du. Før kan du ikke tro. Naturligvis, saalænge du er rent ligegyldig for din sjæls frelse, tror du ikke Guds naade. Det siger sig selv.

Der maa vaagne saavidt trang til Gud i dig, at du gjerne vil have hans naade. Det er en selvfølge det. Men er da ikke den trang vaagnet hos dig? Vil du ikke gjerne have Guds naade? Vil du ikke gjerne blive hans barn?

Vil du det, da er du vakt. Her trænges ingen anden vækkelse. Derfor: vil du have Guds naade, da *tro* Guds naade; vil du være Guds barn, da tro at du er Guds barn; tro det *i tillid til Jesus.*

Jeg maa først omvende mig, siger du.

I kraft af hvad vil du omvende dig? I egen kraft? I egen kraft vil du angre, bekjende, bede, kjæmpe med Gud, aflægge synden etc. etc. og naar du saa har gjort tilstrækkeligt af det, da tør du tro at Gud har tilgivet dig. Det gaar ikke, ven. Du bliver aldrig færdig. Ikke paa ærlig vis. Bliver du færdig, saa du mener: nu har jeg angret og bedt og kjæmpet nok, nu tør jeg tro at Gud er mig naadig, da er du — ikke en frelst synder, men en egenretfærdig farisæer.

Der gives hverken i himmel eller paa jord noget som er istand til at faa en synder til at omvende sig i sandhed, uden Guds faderkjærlighed i Kristus Jesus. Den maa kalde og lokke og drage dig, skal du blive saa løst fra synden at du ret kan angre og aflægge den. Men da maa du selvfølgelig tro den. Den kjærlighed vi ikke tror paa, den øver naturligvis ingen virkning paa os. Det var mindet om faderens kjærlighed som vakte den tabte søn til besindelse, og det var troen paa denne kjærlighed som gav ham kraft til at staa op og gaa hjem. Derfor: tro i tillid til Jesus at Gud er din naadige og barmhjertige fader, og du er hans forvildede barn, da først kan du omvende dig. Omvendelse er ikke forudsætning for tro, men tro er forudsætning for omvendelse. Omvendelse som ikke er virket af tro, er trællegjerning uden aand og liv.

Men for at tro maa jeg dog først blive gjenfødt, siger du. Gjenfødt? Hvad er det som gjenføder? Guds aand, svarer du. Ganske sandt. Men hvor er Guds aand? Falder han ned fra skyerne? Kommer han gjennem luften? Nei, han er i evangeliet. Det glade budskab om Guds naade i Kristus Jesus bærer aanden i sig. Dette budskab, og det alene, gjenføder mennesket; men selvfølgelig kun naar det troes. Et budskab som ikke troes, falder dødt til jorden. Altsaa: tro Guds naade, som evangeliet forkynder, da gjenfødes du.

Saa staar det fast dette: du har lov til at tro paa Jesus *slig som du er;* du har lov til at bygge paa Jesu ord og paa hans forsoningsdød og paa hans seier over døden og paa daaben i hans navn; du har lov til i *tillid til alt dette* at tro: *jeg, jeg, jeg* har en naadig Gud, som tilgiver mig min synd og elsker mig som sit barn for Jesu skyld *alene.*

Dette er kristenlivets herlighed. Dette er den herlige indsats kristendommen gjør i menneskelivet: den giver mig usle synder den forvisning, at han som holder himmel og jord i sin almægtige haand og styrer alle mit livs skjæbner, han elsker mig som sit eget barn. Og denne forvisning faar jeg ikke i henhold til noget hos mig: min elskværdighed, eller min retfærdighed, eller min opvækkelse og omvendelse, eller min gjenfødelse og fornyelse. Skulde den grundes paa noget af dette, da blev der aldrig nogen forvisning, men en stadig usikker svæven mellem frygt og haab. Det er kristenlivets vidunderlige herlighed, at jeg faar denne forvisning grundet ene og alene derpaa, at Gud har givet verden sin søn til frelser, og han har sonet verdens synd og i daaben taget *mig* op i sin flok, saa det staar fast: hans forsoning gjælder *mig.*

Dette er herligheden ved al kristendom. Alt som med rette bærer navn af kristendom paa jorden, bygger paa denne grund, selv om det ikke forstaaes. Naar det rigtig gjælder — i dødsstunden f. eks. — da viser det sig, at katoliken og pietisten og hvilkensomhelst anden kristen kaster alt sit eget — dyd og retfærdighed, vækkelse og omvendelse — fra sig og stoler ene og alene paa dette: ved Jesus Kristus har jeg faat en naadig Gud og fader, som af faderlig naade og barmhjertighed tilgiver mig min synd og elsker mig som sit barn. Dette, og dette alene, er det kristne mennesker hele jorden over lever og dør paa.

Forsaavidt er alle kristne paa jorden i dybeste grund ett. Imidlertid er ulykken den, at denne enhed ligger saa dybt, at den ikke faar komme frem. Over denne skjulte enhed i dybet har der leiret sig de mange forskjellige opfatninger af lære og liv. De ligger paa overfladen og volder skade. Navnlig volder den stor skade, den opfatning jeg ovenfor har talt om, at man ikke har lov til at tro, før

man paa en eller anden maade er løst fra synden. Denne opfatning ligger som en mare over kristenheden, og fylder hjerterne med tvil og frygt, og avler egenretfærdig farisæisme og hierarkisk menneskетrældom hele verden over. Priset være derfor reformationen, og priset være Luther og den lutherske bekjendelse! Jeg mener ikke de paragrafer som staar paa papiret. De bærer naturligvis sin tids præg og er ingen forpligtende norm for os. Jeg mener Luthers og hans troesfællers faste sikre greb om evangeliets inderste kjerne og stjerne: vi holder for at mennesket bliver retfærdiggjort ved troen, uden lovgjerninger[1]).

Ved den indsats kristendommen saaledes gjør i vort liv, faar vi en fast og sikker grund at leve og dø paa. Og dermed faar vor karakter og vort liv rank holdning.

Lad os se lidt nærmere paa dette. Lad os se, hvorledes forvisningen om at eie en naadig Gud giver os rank holdning til de forskjellige sider.

Først ligeoverfor vor egen samvittigheds anklage og dom.

Der er dem som vil sige, at den tro paa Guds frie naade jeg her har fremstillet som kristenlivets herlighed, dysser samvittigheden i søvn. Jeg paastaar: nei, det gjør den ikke. Mærk eder vel: jeg har ikke talt om Guds naade saa i al almindelighed. Jeg har hele tiden *kun* talt om Guds naade *i Kristus*. Jeg har stillet eder ansigt til ansigt med den Gudsaabenbaring vi kalder Jesus Kristus, den vi finder beskrevet i det nye testamente og som den kristne kirke endnu den dag idag har gjenskin af. Ansigt til ansigt med den Gud som her aabenbarer sig, er det umuligt for et menneske at tage det let med synden. Ganske vist er det en uforskyldt tilgivende faderkjærlighed vi ser ind i; men denne faderkjærlighed er sand og egte, og det kjender vi dog alle til, at sand og egte faderkjærlighed blotter og tugter barnets uskikkelighed, og giver sig ikke før barnet er bøiet i anger og bod.

---

[1]) Enhver som vil vide, hvad *luthersk* kristendom er for noget, læse Luthers «*Sermon von der Freiheit eines Christenmenschen*».

Den holdning troen paa den frie naade giver os ligeoverfor samvittighedens anklage og dom, er derfor ikke letsindighed og ligegyldighed, men tvertimod den dybeste underkastelse. Men vel at mærke: det er *barnets* underkastelse, ikke trællens. Med andre ord: i tro paa Guds frie naade som jeg ved tilgiver mig og elsker mig med sand og egte faderkjærlighed, i tro paa den giver jeg samvittigheden fuld ret i dens anklage mod mig, gaar med alle de feil og feiltrin den anklager mig for frem for Gud, tilstaar dem for ham saa stygge og usle og onde som de er, uden at dølge og uden at undskylde noget, beder ydmyg og inderlig om tilgivelse, og er forvisset om dette: du tilgiver, for du er min fader; du tilgiver dit angrende barn, af din faderlige naade, for Jesu Kristi skyld. Og Aanden siger ja og amen dertil, og samvittigheden har fred. Saaledes bliver alt det opgjort, som ellers ligger og gnager paa hjerteroden, forstyrrer freden og magtstjæler modet. Det bliver op- og afgjort mellem fader og barn. Barnet tilstaar, og fader tilgiver. Det bliver op- og afgjort saaledes at barnet ikke bliver slapt og ligegyldigt ved det, men tvertimod faar stadig skarpere følelse for syndens vederstyggelighed. Det bliver nemlig op- og afgjort under samvittighedens stadige skarpe tugt.

Dernæst den holdning Guds frie naade giver os ligeoverfor menneskene — særlig ligeoverfor de mennesker som vil tage herredømmet over vore sjæle — hierarkiet, de aandelige ledere.

Bliv ikke mennesketrælle, siger Paulus.

Naturligvis — hvor du finder guld, der tager du det. Hvor du møder noget som bevidner sig for din samvittighed som guddommelig sandhed eller som egte fromhed, der møder du Gud; aabne der dit hjerte og tag imod; lad det faa komme ind paa dig og virke paa dig. Spørg ikke hvad han er for noget, han som forkynder sandheden og viser fromheden. Enten han er bisp eller bryggesjauer, lutheraner eller sekterer, gjenfødt eller ugjenfødt, ortodoks eller rationalist eller fritænker — siger han et ord eller viser han et eksempel som din samvittighed maa sige ja og amen til, da tag det til dig og lad det virke paa dig!

Og ikke blot det: søg efter sligt. Søg efter det som kan oplyse og opvarme din sjæl og drive den fremad mod Gud. Du trænger nødvendig til det, for du har ikke stort i dig selv. Og dette maa du selvfølgelig først og fremst søge i Herrens menighed, der hvor hans ord forkyndes og hans sakramenter forvaltes. Der maa du jo særlig vente at finde det. Er du i uklarhed og vildrede, søg da raad hos den du har grund til at tro kan raade dig. Søg med opladt sind og et hjerte som er villigt til at lyde sandheden. Og alt som bevidner sig for dig som sandhed — tag det til dig! Tag det, ikke fordi den og den har sagt det, men fordi du erkjender og forstaar at det er sandhed, og sandheden er af Gud.

Saalangt skal vi lære af andre og følge andre. Men ikke et eneste skridt længer.

Vil nogen stille sig mellem dig og din Gud og være din aandelige formynder som foreskriver: *mig* maa du følge, mig og mine lige, *os* maa du skrifte for; det *vi* tror maa du tro, det *vi* føler maa du føle, det *vi* gjør maa du gjøre, for *vi* er kirken, *vi* er Guds børn, *vi* har sandheden — bort med dem! Vis dem langt fra dig! Der maa ikke komme nogen mellem Gud og dig. Ingen kan tage ansvaret for din sjæl; du maa bære det alene. Ingen har derfor heller noget at sige over din sjæl. Din sjæls frelse er en sag mellem Gud og dig alene. Med ham har du at gjøre op — bare med ham. Menneskene, de være aldrig saa høiærværdige, aldrig saa lærde, aldrig saa omvendte, aldrig saa aandelige, de har ingenting med den sag at bestille. Gaar du i Jesu navn frem for Gud som hans barn og bekjender din synd, da kan gjerne alle verdens helgener fordømme dig; det gjør ingen ting. Du er hans barn ligefuldt og har din synd forladt.

For det tredje den holdning Guds frie naade giver os ligeoverfor baade trængslerne og nydelserne i livet.

Vi roser os af trængslerne, siger Paulus.

Ak, herre Gud, det er nok det vi allermindst gjør, er jeg ræd for. Vi roser os nok ikke af trængslerne, men vi klager over dem.

Men om den tro var fast og levende i os: jeg er Guds barn, hans eget elskede barn, om vi leved og aanded i den forvisning — hvad gjorde vi da mon? Klaged vi da over

trængslerne? Kommer ikke trængslerne fra Gud? Kan de da være noget at klage over? Han som elsker mig som sit eget kjære barn, kan han sende mig andet end det som er godt? Altsaa er trængslerne noget godt — sund, god faderlig tugt og pleie. Lovet være Gud for trængslerne!

Hvorfor klager vi saa ynkelig over trængslerne?

Vi tror ikke vort Fadervor. Vi tror ikke at han, den almægtige deroppe, er vor kjære fader og at vi er hans kjære børn.

Men ikke bare ligeoverfor trængslerne i livet giver den frie naade os fast holdning, ogsaa ligeoverfor nydelserne.

Nydelserne vil vi gjerne have vor del af, og vi har ogsaa en del. Der er ingen af os uden at vi dagligdags nyder en hel del af livets behageligheder. Selv de sureste pietister har sine livsnydelser.

Men en hel del tager sine livsnydelser med ond samvittighed. Og det ikke bare fordi de nyder dem egoistisk og til overmaal — altsaa synder i nydelsen. Nei, mange staar tvilsomme ligeoverfor nydelsen i og for sig. De spørger med bange samvittighed: har jeg lov til at nyde? har jeg lov til at være glad? skal ikke en kristen sørge og lide? skal han ikke forsage al verdens lyst? skikker jeg mig ikke lige med denne verden, naar jeg nyder livet og er glad? Og saa kommer en hel del og peger snart paa det ene og snart paa det andet og siger: tag ikke! smag ikke! rør ikke!

Alt er eders, siger Paulus.

Al Guds skabning er god og intet at forkaste, naar det modtages med tak, siger han ogsaa.

Javist. Kommer ikke nydelserne fra Gud? Er det ikke Guds skabninger som er gjenstand for vor nydelse? Og er ikke Guds skabninger hans eiendom? Og har ikke barnet ret til alt det som hører far til? Raader det ikke med far over alle husets herligheder?

Og er det ikke ham som deler ud til os af denne sin eiendom? Og naar han deler ud til os, har saa ikke vi lov til at nyde det han giver os? Har vi ikke lov til at glæde os i vor fars gaver og nyde dem med barnlig tak?

Jo saa sandelig har vi saa. Glæd dig du unge i din

ungdom, og lad dit hjerte være vel tilmode i din ungdoms dage!

Men selvfølgelig: *som barn.* Ikke som en træl der river sin herres gaver til sig og forspiser sig paa dem. Som barn, hvem far er tusengange kjærere end alle hans gaver. Som barn, der kjender fars smag og deler den og derfor ikke kan glæde sig i noget som er far imod. Som barn, der i alle sine glæder tænker kjærlig paa sine søskende.

For det fjerde den holdning Guds frie naade giver os ligeoverfor selve livet.

Intet har saa tydelig vist mig svagheden i nutidens kristendom, som det at den gjør mere livstræt end livsglad.

Kanske det ikke er tilfælde?

En hel del af vore aandelige sange, og det af de mest yndede, udtrykker ønske om jo før jo heller at komme ud af denne verden op til himlen for at faa det godt. Det stemmer ogsaa saa vel med aanden og tonen inden de fleste kristelige kredse. I det hele taget mærkes der inden disse kredse lidet til glæde i livets arbeide, lidet til begeistring for det som bevæger tiderne. Man ser snarere paa sligt med mistillid. Man veirer overalt vantro og ugudelighed. For mange prædikanter og inden mange kristelige kredse er det blevet rent en jargon at sukke og klage over «vor onde tid» og i dystre gravtoner skildre dens forvendthed og profetere om at de tider som staar for døren vil blive rent forskrækkelige. Det er som en afgjort sag at verden stadig bliver værre og værre. Det er ogsaa som en afgjort sag at resultatet af det hele bliver elendig slet. Rigtignok lader vi prester i vore ligtaler de fleste komme i himmelen, og taler man med kristne om deres afdøde, saa haaber selv de mørkeste pietister næsten altid at deres kjære er blevet salige, selv der hvor det er omtrent umuligt for andre at opdage noget hvortil et sligt haab kan knytte sig. Alligevel gjælder det som et fastslaat dogme at bare en liden flok bliver salige; de allerfleste gaar til helvede.

Det er ganske underligt dette: modsætningen mellem den moderne fritænkerske æsteticisme og pietismen ser gabende ud. Alligevel løber de hvad livsbetragtning angaar i grunden ud i det samme. De ender begge i pessimisme. De ender

med at finde verden saa uforbederlig slet, at det ikke er noget haab for den, og derfor ogsaa med at blive træt af det hele.

Det er paa tide at de kristne besinder sig paa hvad de har i evangeliet om Guds frie naade i Kristus. Bliv dig rigtig bevidst at den almægtige deroppe elsker dig som sit eget barn, ikke for din elskværdigheds eller din omvendelses eller din aandeligheds skyld, men ene og alene fordi du er et menneskebarn for hvem Kristus er død. Se saa ud over tiderne og folkene. Hvad ser du der? En mylrende vrimmel som er gjenstand for den samme kjærlighed. Formaar den ingenting, denne kjærlighed? Er den kraftløs og svag? Er Satan stærkere? Det maa han vel være, naar trods al Guds kjærlighed den verden han har skabt og forløst bliver altid slettere og slettere og tilsidst for størstedelen gaar til helvede.

Jeg tror ikke saa slet om Guds kjærlighed. Jeg tror, at den kjærlighed som har frelst min egen arme sjæl, er stærkere end alle helvedes magter.

Jeg ved, at den mørke gaade som heder evig fortabelse ligger over os mennesker som en forfærdelig mulighed. Der er vist dem for hvem denne mulighed bliver virkelighed. Der er vist dem som forhærder sig selv og bliver forhærdet. Jesus som arbeided inden et folk som gik forhærdelsens vei, klager ogsaa over, at det er faa som finder den trange vei til livet. Men det endelige resultat af Guds veie med menneskene som bibelen viser os, er ikke en liden flok, men det er en skare saa stor at ingen kan tælle den, «af alle ætter og stammer og folk og tunger».

Og hvad tiderne angaar, da maa man være meget blind for ikke at se fremskridt. Guds aand har ikke arbeidet forgjæves i verden; evangeliet er ikke forkyndt uden frugt. I det hele og store viser kristenheden os et synbart fremskridt i oplysning og aandsdannelse og retfærdighedsfølelse og vurdering af menneskeværd og selvbeherskelse og sedelighed, ja ogsaa i gudsfrygt. Fra ydre formler og former gaar gudsfrygten mere og mere indad i hjertelivet. Det er fremskridt.

Og fremskridtet peger fremad mod et maal. Og maalet

er Guds rige. Maalet er dette, at alle som ikke forhærder sig selv bliver sig fuldt bevidste som børn af Faderen i himmelen, og dermed tillige som brødre og søstre indbyrdes. Lad være, at det maal først naaes fuldt naar Jesus kommer igjen. Vi nærmer os henimod det og vil stadig komme det nærmere. Som kristenheden i tidernes løb har afført sig adskillig elendighed som før laa over den, saa vil den ogsaa i de kommende tider afføre sig adskilligt af den elendighed som den endnu maa drages med. Der vil komme en tid, da der bliver «fred paa jorden», og krig er en umulighed. Der vil komme en tid, da drukkenskab og prostitution og det ene menneskes samvittighedsløse udnyttelse af det andet tilhører fortiden. Som Guds rige er gaat fremad, vil det ogsaa gaa fremad efter denne dag, om det end vil ske gjennem svære kampe og hyppige nederlag.

Og i kampen og arbeidet for dette Guds rige skal ogsaa du og jeg faa lov at være med. Dette giver dit og mit liv, saa ringe det kan være, sin store betydning. Om du ikke driver det videre end til at blive grøftegraver eller vaskekone, bliv dig bare bevidst som Guds barn, lev og virk i den forvisning, og dit liv er en indsats i Guds riges udviklingshistorie paa jorden. Du lægger en sten i den store tempelbygning Kristus bygger her paa jorden til sin fars ære. Du yder dit bidrag til hans herlige riges fremme. Derfor er det en lyst at leve og virke og stræve. Priset være Gud for livet!

Endelig: den holdning den frie naade giver os lige-overfor døden. Den behøver vi ikke at tale meget om.

Kjæmp for alt hvad du har kjært,
dø om saa det gjælder,
da er livet ei saa svært
døden ikke heller.

Forstaar vi at leve som Guds børn, saa forstaar vi ogsaa at dø, naar stunden kommer. Vi ved: han som ikke glemte sit barn i livet, han glemmer det heller ikke i døden.

Det har været mig en stor glæde her at faa vidne om kristenlivets herlighed for saa stor en skare af nordisk ungdom. Jeg glæder mig altid ved at vidne om kristenlivets herlighed. Men særlig glæder jeg mig ved at vidne derom for ungdommen. Til Nordens ungdom knytter jeg nemlig et kjært haab — det haab, at den vil bringe kristenlivet i Norden et skridt længere frem og et trin høiere op end det er lykkedes for den slegt jeg tilhører.

Ganske vist er jeg dem hjertelig taknemmelige som

først mødte mig med Jesu Kristi evangelium. Gud glæde deres sjæle i sit rige! Men det kan jeg ikke dølge: det var en kristendom indsnøret i snævre formler og trange former, og med barnepiger foran og bag til at passe paa hvor man gik. Det var ærlig og alvorlig gudsfrygt, men den tillod ikke nogen rank vekst eller noget friskt troesliv. Jeg takker Gud, som gav mig i en mere fremrykket alder at bryde gjennem. Det har i de graanende dage givet mig min ungdom tilbage. Imidlertid — ungdommen sætter altid mærker som ikke lader sig udslette. Hverken jeg eller nogen anden som er vokst op under en indsnøret kristendoms mærke, vil være istand til at fremstille en i sandhed frigjort evangelisk kristendom. Vi kan bare gjøre et lidet skridt henimod det, saa faar I unge komme og tage skridtet fuldt ud.

En rank evangelisk kristendom, som staar paa egne ben for Guds ansigt med klar bevidsthed om sin barneret, og i denne sin stilling tager alle livets interesser og opgaver og kampe og trængsler op frit og frisk og freidig, uden at lade sig snøre ind af noget baand eller passe af noget hierarki, en slig glad, stærk og levedygtig kristendom er det I er kaldet til at fremstille i livet. Det er eders kald, eders store, skjønne, herlige kald.

Men begynd da med begyndelsen: tro i Jesu navn dit barnekaar hos Gud. Vent ikke paa at du skal faa noget istand først, som du kan byde Gud. Vent heller ikke paa at noget særligt skal ske med dig. Vov spranget over i Guds faderarme, slig som du er. Tro i tillid til Jesus: jeg er Guds barn.

Se saa til at leve dig ind i barneforholdet til Gud. Tag det frem, atter og atter. I sorg og i glæde, i ensomhed og blandt kammerater, i arbeide og under fornøielser sig til dig selv: jeg er Guds barn. Tal til din far: bed ofte. Hør paa din far: brug flittig Guds ord. Skik dig som et bra Guds barn; lad far ikke have skam af dig.

Vær ikke nervøs; vær ikke stundesløs og urolig. Far ikke hid og did for at præstere noget overordentligt til Guds ære. Tag det rolig. Vær et bra ungt menneske, kysk og ædruelig, aaben og ærlig, flittig og villig, god og kjærlig, saa vokser du lidt efter lidt, modnes stille og jevnt. Tilsidst staar du der som den modne mand, den modne kvinde i Kristus Jesus, midt i al «kristenlivets herlighed».

Gud velsigne Nordens ungdom!

IBSEN OG MORALEN.

Om dette omfattende og interessante emne vil der visselig blive skrevet baade afhandlinger og hele bøger. Og det er ingenlunde min mening ved de følgende fordringsløse bemærkninger at foregribe dem. Jeg har kun troet, at det til en foreløbig orientering kunde have sin nytte, at der allerede nu gjordes en reservation ligeoverfor en udtalelse om dette punkt i hr. sognepræst Klaveness' ellers saa fortræffelige artikel om Henrik Ibsen i 6te hefte af «For kirke og kultur».

Sognepræsten udtaler «om Ibsens digtning i det hele og store», at «det ikke er den sande og egte moral som kriticeres; men det er moralens karrikatur». Forstaar man ved den sande og egte moral i det hele den vesterlandske kulturs væsentlig paa kristendommen hvilende moralgrundsætninger, man kunde kanske med et enkelt ord sige: næstekjærlighedens moral, forekommer det mig at være et stort spørgsmaal, om ikke hint syn paa den Ibsenske digtning er for optimistisk, navnlig naar man har den senere del af denne digtning for øie.

Sognepræsten advarer, naturligvis til en vis grad med fuld ret, mod at lægge Ibsens personlige mening ind i de repliker, som falder fra personerne i hans dramaer. Denne advarsel er forsaavidt fuldt ud i Ibsens egen aand, som han intet hellere vilde end give det udseende af, at hans fantasiskabninger udelukkende er psykologiske experimenter, at de taler og handler, som de gjør, ifølge nødvendige psykologiske love paa grundlag af den givne karakter og den givne situation, medens digteren selv med sine personlige meninger staar helt udenfor, at med andre ord hans digtning har en helt ud objektiv karakter. Denne bestræbelse hos Ibsen hænger nøie sammen baade med hans karakter og med hans mission, som han fattede den. Chr. Collin siger i en nylig fremkommen artikel

om Ibsen, at den dramatiske kunst passede ypperlig for en paa samme tid saa djærv og saa tilbageholden natur som Ibsen. Heri ligger en stor sandhed.

Jeg vilde dog kanske heller sige dristig end djærv. Ibsen er som tænker i den forstand til det yderste dristig, at han i sin tankeflugt gaar til de yderste konsekventser uden at lade sig stanse af autoritet eller hævdvundne meninger. Men det passer ham ikke, hverken efter hans natur eller hans livsopgave at stille sig personlig i breschen for revolutionære meninger. Man vilde vistnok finde det søgt om Ibsen, særlig den ældre Ibsen, at bruge det udtryk, at han havde *le courage de son opinion*. At være modig i denne forstand passede ham som sagt ikke. Da han endnu var yngre og lyriker, kunde han nok vove et enkelt djærvt udtryk om at lægge torpedo under arken. Men karakteristisk nok forlader han mere og mere lyriken, hvor han til en vis grad personlig maa træde frem, og bliver ublandet dramatiker, hvor det «tilbageholdne» i hans natur kan komme helt til sin ret. Dette tilbageholdne hænger sammen med andre sider af hans personlighed: hans nærtagenhed for kritik, hans tilbøielighed til at opfatte enhver konflikt personlig, hans frygt for at støde og derved komme i uvenskabeligt forhold til nogen. Men det er ham ikke blot personlig imod ved at gaa ud i aaben kamp at stænkes til af bærmen. Det er ham ogsaa for hans livsopgaves skyld om at gjøre at «forvente tidens nærmen i en pletfri bryllupsklædning». Han vil fremfor alt undgaa at tages til indtægt af noget parti, nogen afgrænset aandsretning, fordi han derved samtidig vilde tabe i indflydelse paa andet hold og saaledes ogsaa i det hele tabe i evne til at «revolutionere sindene», finde modtagelig jordbund for de nye tankefermenter han udsaar. Det morede ham ofte, naar han arbeidede paa et drama, at sige, at han bryggede paa noget nyt «djævelskab». Og han tænker naturligvis herved paa ideernes revolutionerende evne. Men denne evne og dermed det, som han betragtede som sit livs mission, vilde svækkes, hvis han kunde gjøres personlig ansvarlig for en livsopfatning eller en morallære, som stod i for stærk strid med den almindelig gjældende, saaledes at han paa forhaand maatte vente at finde bestemte modstandere blandt den største del af sine læsere.

Selv om vi derfor et øieblik gik ud fra som bevist, at Ibsen personlig hyldede lad mig sige: den «rovfuglemoral», som han lader enkelte af sine figurer forkynde, kan vi føle os aldeles forvissede om, at han aldrig personlig vilde have forsvaret den ligeoverfor almenheden.

Men trods Ibsens bestræbelser for at skjule sig bag den dramatiske form vil dog ikke eftertiden blive staaende ved at betragte hans digtning som en tankeleg, en kamp mellem ideer, som digteren i objektiv upartiskhed lader staa ved sit værd uden at undergive dem nogen ethisk vurdering. Han vil utvivlsomt og med rette blive opfattet som forkynderen, som den, der personlig lever med i sin digtning og, bevidst eller ubevidst, gjennem karakterernes og handlingernes opbygning udtaler ethiske domme.

Spørger man paa grundlag heraf om den Ibsenske digtnings forhold til moralen i ovenfor angivne forstand, tror jeg, at svaret, givet i sin almindelighed, maa blive: Ibsen er her som overalt først og fremst revolutionsmanden, den store tvivler. Man kan, naar man lader de forskjellige led i Ibsens dramatiske digtning passere revu for sig, være i tvivl, om der overhovedet findes nogen moralsk værdi, som han har fundet utvivlsomt sikker. Nærmest skulde det da kanske være en moralsats, som kunde udtrykkes omtrent saaledes: vær helt dig selv, handle hensynsløst ud fra dine personlige forudsætninger. Men han har dog neppe været helt sikker herpaa eller villet benægte muligheden af, at dette krav kunde krydses af hensynet til andres lykke. Han er da bleven staaende ved at lade modsætningerne tørne dramatisk mod hinanden, saaledes at tvivl vækkes og sindene derigjennem revolutioneres. En anden moralsk værdi har han muligens fundet i *selve kampen* for sandhed og frigjørelse. Men heller ikke paa denne værdis almengyldighed har han dog følt sig sikker. Man tænke paa «Vildanden».

Men er end saaledes Ibsens moralske vurderinger i det store og hele væsentlig negative, opløsende, og tvivlen det eneste sikre resultat, tror jeg dog det maa siges at skinne igjennem en stor del af hans digtning — den lyriske med iberegnet —, at han personlig graviterer over til en side, der

er i stærk opposition til de hidtil almindelig antagne moralgrundsætninger.

For at godtgjøre rigtigheden heraf trængtes der en langt mere omfattende gjennemgaaelse af de enkelte arbeider, end jeg i denne skitse kan indlade mig paa. Jeg skal indskrænke mig til et par antydninger. Det forekommer mig vanskeligt at læse «Bygmester Solnes», «Rosmersholm» og «Gjengangere» uden at faa et indtryk af en stærk sympathi med Hildes rovfuglemoral, med Rebekkas livssyn, før det endnu forkvakledes af det Rosmerske, med fru Alvings pessimisme, hvorefter hele den gjængse morallære (som f. ex. forbyder erotisk sødskendekjærlighed) rakner op, naar først den ene maske er løsnet. Man sammenstille hermed flere træk i «Naar vi døde vaagner», ikke mindst den anger, som her stikker frem, over ikke tilstrækkelig hensynsløst at have nydt livet. Eller man tænke paa ytringer i breve til Brandes, hvor den sunde, hensynsløse egoisme prises.

Alt ialt tror jeg nok dr. Anathon Aall i hovedsagen har ret, naar han i en artikel i «Samtiden» sammenstiller Nietsches og Ibsens moralske grundsyn. Men i maaden, hvorpaa dette grundsyn træder frem i den literære produktion er der, som det ligger i det ovenfor forklarede, den væsentlige forskjel, at Nietsche udtaler sine revolutionære kraftsatser for egen regning og aabenbart ligefrem fryder sig ved at skandalisere sine læsere, medens Ibsen staar bagenfor sine figurer og trækker i traadene, saa det til alle tider kan tvistes om, hvad han har ment og ikke ment. Og dette hænger visselig, som ogsaa ovenfor antydet, nøie sammen med den anden, dybereliggende forskjel, at Nietsche er troende, hvor Ibsen er tvivler. Nietsche er overbevist om egoismens moralske enegyldighed, saafremt der overhovedet skal kunne tales om ethiske vurderinger. Ibsen har visselig ingen tro paa næstekjærlighedens moralsystem, men har dog heller intet andet som han med sikkerhed kan stille istedet. Der er, synes han at mene, overmaade meget som taler for, at rovfuglemoralen kan være mindst ligesaa god. Men han kommer aldrig helt udover tvivlen: sæt at

der alligevel var nogen moralsk værdi i budet: «Du skal elske din næste som dig selv!»

At opgjøre ballancen mellem den nytte og den skade, som Ibsens digtning i moralsk henseende har gjort, er vel for tiden en uløselig opgave. Han har ryddet grunden baade for meget hemmende og usundt og for meget værdifuldt. De disciple, som stærkest har ladet sig paavirke af ham, er visselig i mest fremtrædende grad blevne skeptikere og agnostikere. Paa den ryddede grund kan han, som af sognepræst Klaveness fremhævet, neppe siges selv at have bygget. Men der er jo byggegrund for andre.

Bredo Morgenstierne.

AAGOTS HEMMELIGHED.

Ragnhild Lind og Aagot Birk fulgtes ad ned igjennem haven. De gik arm i arm, som unge piger gjerne gjør, selv om de har langt færre berøringspunkter, end disse to hadde.

Paa den ene siden af veien var en tæt hek af mosroser og centifolier. Aagot brød af en deilig knop — rig og fin i formen, skjær og varm i farven — og fæsted den paa Ragnhild. «Yndig du paa den hvide kjolen din» strøg hun ligesom kjærtegnende over blomsten uden dog at berøre den.

«Ja, den er yndig, tak Aagot. Den ligner — — —. Nei jeg skal ikke si noget, som gjør dig alvorlig og fortænkt igjen. Aa du, det er da deilig at træffes imellem. Men kom nu, saa sætter vi os paa bænken bag syrinerne. Du maa da være forfærdelig træt efter alle disse middagsgjester».

«Nei sletikke; det har igrunden ikke været saa meget for mig. Jeg skal si dig, det er Maren, som *gjør* det meste. Jeg gaar mest og inspicerer og — gjør mig vigtig».

«Aa du da — tænk du vigtig», og Ragnhild omfavned henrykt sin — ialfald i det ydre — mere rolige veninde. «Men, fortsatte hun straalende, som om hun hadde faat en aabenbaring, «naar Maren kan gjøre alt, saa kan du da komme ned til mig en tid. Nu har jeg bedt dig og ventet paa dig snart to aar».

«Jeg var jo hos dig iforgaars, Ragnhild, var der en hel eftermiddag».

«Som om det var noget. Ja, du ved det var gildt du kom; men er det noget det da, nogen timer, med det samme du kjører forbi efter at ha løbet i byen hele dagen».

«Synes du det vilde været ret at la far være alene tilkvelds ogsaa, naar jeg var reist afsted, før han stod op om morgenen?»

«Ja, naar Maren gjør alt saa. Men det er det, hun *ikke* gjør, skal jeg si dig. Du Aagot, hør et alvorsord: Jeg

beundrer dig, og naar jeg ser, hvor flink du er, ønsker jeg bare, jeg kunde bli tiendeparten saa dygtig. Nylig en dag sa mor, at hun vilde be dig om at ta mig hidop nogen maaneder. Hun sier nemlig, at det er saa tungt at faa lært mig op til at bli et selvhjulpent menneske, og saa tænkte hun det skulde gaa lettere, naar jeg gik sammen med dig, som saa tidlig har lært dig til at staa paa egne ben.

Men Aagot, har jeg nu gjort dig ondt igjen — hvad er det Aagot?» hvisked hun blødt og varmt, «du er jo rent paa graaten».

«Ja Ragnhild, det er saa ondt at høre dig tale slig. Du mener jeg er selvhjulpen, staar paa egne ben. Aa, om du vidste, hvor raadløs jeg ofte er».

«Men du maa da fatte og forstaa det, som alle mennesker ser, at dit husstel er et mønsterstel. Der er ikke den ting, som ikke blir gjort just i rette tid, og endda har du altid en stund tilovers for enhver som trænger dig. Jeg kan ikke skjønne, hvordan du er naad saa langt. Der er ligesom noget hemmelighedsfuldt ved det».

De satte sig, og Aagot blev længe siddende og se ned paa sine foldede hænder. Da hun endelig igjen saa op paa sin veninde, var der i det dybe blik bag taaresløret noget, som Ragnhild ikke forstod — noget hjælpeløst bedende, men samtidig noget sterkt, friskt, tillidsfuldt.

«Ja der er noget hemmeligt, Ragnhild. Jeg har hjælp, som ingen ser, og derfor er det dobbelt pinligt, naar du eller andre skryter mig op, som om æren var min».

«Hvem er det da, som hjælper dig og hemmelig gaar dig tilhaande?» spøgte Ragnhild. Men smilet veg for den andens dybe alvor.

«Ragnhild, det er Gud, som hjælper mig — han selv. Du ved jeg var bare seksten aar, da mor døde, og jeg kunde ingen ting udenfor mine skolebøger. Jeg vilde intet heller, end at Maren skulde styret det altsammen; men far ønsked, at jeg skulde respekteres som husmor — og da kan du tro jeg blev svært liden med ét. Alle pigerne var flinkere end jeg, og saa skulde jeg styre baade mig selv og dem. Maren beholdt nøglerne til over begravelsen; men den kvelden kom hun ind til mig med dem og bad mig ta alt i min haand.

Jeg kjendte ikke engang disse mange nøgler, saa Maren maatte gi mig besked om dem. Vi sad og saa paa hinanden, Maren og jeg, og vi forstod nok hinanden. Hun hadde jo kjærlig tat sig af mig, næsten fra jeg blev født. Tilslut kasted jeg mig lige i fanget hendes og graat med armene om hendes hals — en fortvilet, ustyrlig graat.

Maren log mig graate — længe, længe.

Saa letted hun paa hodet mit og strøg haaret bort fra panden. Vær nu rolig Aagotmor, og hør paa mig, sa hun paa sin bestemte, men kjærlige maade. Du tror nu vel ikke, at det er dig, stakkars barn, som skal greie med baade huset og tjenerne og de to viltre smaagutterne. Nei du, det har du ingen magt til.

Men det er jo det dere vil, hulked jeg.

Maren strøg mig over haaret, som da jeg var liden, og fortsatte:

Men tror du ikke, det er Gud som har gjort det slig for dig, at far vil du skal staa for styret? Jeg snakked med ham om, at han burde faa din faster hid; men da svarte han: Nei Maren, da blir Aagot aldrig voksen, og det er mit ønske, at min egen datter skal ta de tøiler, som hendes mor maatte lægge ned. Jo før hun begynder at føle ansvaret, des før vil hun komme til at greie det. Og jeg ved hun vil la Gud hjælpe sig. Ja saa sa din far barn, og det er netop dette jeg ogsaa stoler paa, at du vil la Gud hjælpe dig. Glem bare ikke, at *han* har lagt dette paa dig, og at han selv gaar med dig og hjælper dig — en dag om gangen, et skridt om gangen.

Og saa maa *du* hjælpe mig Maren, bad jeg.

Ja det ved du, svarte hun. Men min hjælp har ingen ting at bety, hvis du ikke har Gud med dig.

Da Maren gik, la jeg mig paaklædt paa sengen og graat mig i søvn. Først da solen stod lige i ansigtet paa mig, vaagned jeg — mindst to timer senere end forsvarligt var. Det var en sørgelig begyndelse. Aa, hvor ulykkelig jeg var.

Og hvordan skulde jeg begynde, naar jeg nu kom ned med nøglekurven. Hvad skulde jeg svare, naar pigerne kom og skulde sættes til arbeid?

Jeg sank i knæ der jeg stod, og du kan tro det, Ragn-

hild, dette var første gang jeg virkelig *bad* til Gud, endda jeg syntes jeg hadde bedt baade morgenbøn og aftenbøn, saalænge jeg kunde mindes. Og medens jeg laa der og ikke hadde et eneste *ord,* bare ligesom viste frem for Gud min nød, da kom det for mig, det vidunderlige ordet: *Jeg vil ikke slippe dig og ikke forlade dig.*

Det var Gud selv som talte til mig. Han gav mig dette store, herlige løfte den morgen, og han har gjentat det for mig hver dag siden, og Ragnhild — han har opfyldt det hver eneste dag.

Nu forstaar du det Ragnhild — det er ikke mig, som er dygtig og selvhjulpen; men det er Gud, som er saa uendelig god og mægtig og kjærlig, at han selv lærer mig alt, lige til de mindste ting. Han har ogsaa sørget for, at Maren blev her, og at hun som er saa flink og erfaren, har kunnet gaa her saa stille og ydmyg og bare, bare tjene». Aagot smilte varmt til sin veninde — et straalende smil.

Men Ragnhild var nu blit alvorlig.

«Tak, tak Aagot, hvisked hun med brudt stemme. Tak, for du fortalte mig denne hemmelighed. Aa Gud, gi det kunde bli slig for mig ogsaa.

Men gaar det nu aldrig galt for dig, er du aldrig uheldig?»

«Aa du, jeg sidder just og tænker paa alt skrytet over kaalageren — du hørte det nok før middag».

«Ja, men den er da saa ualmindelig pen; er der nogen hemmelighed ved den ogsaa?»

«Ja der er. Jeg tør ikke andet end fortælle dig dette ogsaa, endskjønt det svier nok at lægge sin egen daarlighed slig frem. Men nu skal du høre det:

Det var, mens far var paa amtstinget og snart ventedes hjem. Da fik jeg en kveld slig lyst til, at vi skulde plante ud kaalen. Baade stod den saa stor og kraftig i bænken, og det skulde være saa gildt, syntes jeg, at ha det altsammen færdig til far kom. Men der var en ting til du — — jeg — syntes det skulde være gildt det ogsaa — at være den første i grænden — — der var storhedstanker i det.

Saa spurte jeg hjemme, da de var inde til eftasværd, om de alle vilde være med at plante, helt til vi blev færdige,

saa skulde de faa fri fra kl. 4 næste dag, som var jonsoks-kveld. Ja, det vilde de alle. Bare Maren svarte ikke. Jeg la merke til dette, og det gav som et stik i mig, nede i samvittigheden, skjønner du. Men jeg lod som ingen ting og lod aftale være aftale.

Men ikke før var jeg kommen ind i stuen, end Maren kom efter: Du skulde ikke gjøre dette nu, saa knuskende tør som jorden er og i slig stikkende hede. Det kan bli ødelagt altsammen.

Aa, svarte jeg med paatat mod, vi vander i hullene, og saa har vi hele elven at ta af bagefter, sætter slangen paa og pumper op, saa det staar og flømmer.

Ja, ja, barn, sukked hun tungt og gik stille ud.

Vi stræved og planted hele kvelden; og før midnat var vi færdige. Jeg turde ikke se Maren i øinene — der var kommet noget ondt i mig — noget haardt og noget saart, utrygt. Da vi var færdige, blev slangen skruet paa pumpemundingen, og vandingen begyndte. Nu saa jeg bort paa Maren, som mødte mit blik fast, alvorlig, men saa mildt. Jeg vilde heller hun skulde spyttet mig i ansigtet eller skjændt paa mig.

Med ét hørtes en underlig lyd, slangen slaktes — vi saa alle paa hverandre og spurte uden ord.

Pumpestokken sprak, sa endelig Jon husmand.

Og saa var det. Ikke en draabe vand blev at faa.

«Sprak den?» spurte Ragnhild.

«Ja, vi har hat den gamle træpumpen her i haven helt til nu isommer, og den kvelden sprak den.

Der stod kaalen i den tørre, løse jorden. Om tre timer vilde solen staa op.

Maren var den første som gik op, derefter jeg. Da jeg kom ind i stuen, stod hun der og graat stille. Hun tog mig først i haanden. Stakkars Aagot, sa hun saa inderlig varmt. Gud gi jeg kunde hjælpe dig; men jeg ved ingen raad. Vi faar jo bære vand paa, det maa vi, men det forslaar saa lidet.

Det blev bare hende, som gik ned for at bære vand. Alle de andre gik og la sig, og jeg kunde jo intet forlange paa den døgnets tid.

Da strømmed det ind paa mig, alt det jeg mindtes om Marens uegennyttige omsorg for mig hele livet opigjennem

og allermest i disse siste aar. Du skjønner storhedstankerne blev borte da, og jeg ønsked intet andet end at faa baade Guds og Marens tilgivelse.

Det nytter ikke, om jeg bærer alene i al nat, kom det tungt, brudt fra hende, idet hun satte sig paa kanten af færgen, som var trukket op.

Jeg satte mig ved siden af hende og graat med hodet i fanget hendes, bad hende tilgi mig.

Du har ikke været slem mod mig, sa hun; men jeg er bange for, du var begyndt at ville være selvhjulpen og staa paa egne ben, og saa maatte Gud sende dig noget, som kunde syne dig, hvor langt din egen magt og visdom naar. Men du skal ikke nu tabe modet. Netop det at han straks stanser dig, naar du vil løbe ud, det viser at han endnu har magt over dig og ikke vil slippe dig. Dette *maa* du takke ham for.

Vi blev siddende lidt ganske stille. Jeg bad til Gud, og jeg er viss paa, at Maren gjorde det samme. Saa reiste hun sig fra færgen og knælte ned paa den tørre, hvide elvebredden, og næsten uden at vide det knælte jeg ved siden af hende. Hun bad Gud om at berge kaalageren, som vi hadde stelt saa ilde med. Og jeg bad med.

Saa gik vi rolig og la os; men jeg var saa uendelig skamfuld, kan du vel vide.

Kl. 5 om morgenen vaagned jeg ved at Maren bøied sig over mig og pegte mod vinduet.

Regnet skylled ned — en voldsom floing efter sterk hede.

Aldrig har jeg følt mig saa liden, saa rent tilintegjort som da — og saa fuld af tak. Jeg kunde ikke være rigtig glad engang — det var som Guds godhed vilde knuge mig ned.

Og slig kan du vel skjønne det blir igjen, hvergang det blir tale om denne kaalageren — om hvor godt Aagot vidste at passe den rette plantetid.

Men der kommer Maren for at varsku, at kaffen er færdig, og snart myldrer de vel allesammen frem fra sine hvilepladser. Vil du hjælpe mig, saa dækker vi paa stenbordet under hengebirken».

Og arm i arm gik de opover mod huset.

Tause, for tankerne var saa mange.

Regine Brun Arctander.

Hans stjærner og hans folk.

Et hebraisk digt af *Jehuda Ha-levi*, jodernes største digter i Spanien, død foran Jerusalem ca. 1141.

(Oversat af *R. Gjessing* efter *S. Heller*).

Dig fejrer alle stjærners hær
i lys og glans.
I æterhavet fjærn og nær
gaar krans i krans.
Du holder jordens vægt,
gir frugt til slægt paa slægt.
Og dag for dag de vidne bær
for alle nye slægter,
at for den lov, som evig er,
har Du sat dem til vægter,

De vandrer i det høje blaa,
— en straalebrønd, —
og dobbelt klar blir jorden saa
og dobbelt skjøn;
O Gud, dit bud de lød,
snart højt, snart lavt Du bød.
Et vink — og saa vil skjæbnens slag
sit lys dem alle negte,
Som dit det stakkels folk idag
i fængsel maa forsmægte.

Min klippe, ak hvor længe er
jeg alt i trang;
hos Kedar hist, hos Edom her
i baand og tvang.
Nu er de i Guds stad,
jeg længst i mørke sad.

Vi venter til gjengjældelse
dem driver vide veje;
aa giv da os hjemløseste
vort gamle hjem i eje!
Lad flyde ind i hjertets saar
din trøst saa mild,
og aabenbar vor fiende haard:
Du kan og vil.
Borttag den byrde svar,
alt som Du lovet har.
Der kommer nok et jubelaar
med friheden og freden,
da paa dit bjerg i gode kaar
din svale bygger reden.

Er vel din arm for kort, for lam
at redde mig?
Og — sank jeg dybt i synd og skam,
— hvem hindrer dig?
Er vel din kraft forbi,
som fordum stod mig bi?
Naar haand til hjælp Du strækker ud,
hvem holder den tilbage!
Du jævner højene jo ud,
gjør nætter lys' som dage.

PROFESSORER, PRESTER, VI ANDRE.

Jeg mener at vi *alle*, som medlemmer af den lutherske kirke, er bundne — og strengt taget lige meget bundne — til dens bekjendelse. End mere da de teologiske professorer, og jeg finder det selvmodsigende at en luthersk professor i teologien skal kunne afvige fra den lutherske bekjendelse. Christopher Bruun synes jeg «har gjort mig temmelig liden uleilighed med at føre beviset herfor» («For kirke og kultur», juliheftet). Det er sandt, ti jeg har ikke gjort mig nogensomhelst uleilighed med det. Jeg ansaa det nemlig for selvsagt. Det er lidt vanskeligt at bevise det man anser for selvsagt, men jeg skal dog faa lov til at sige et par ord.

Jeg har aldrig vidst andet end at de kirkelige bekjendelser blev til for at slaa fast hvad kirken (eller kirkerne) til forskjellige tider ansaa for ene saliggjørende lære og som derfor enhver som vilde høre den (eller dem) til, var forpligtet til at tro. De var ikke private meningsytringer alene eller et slags «resolutioner», udtryk for en slet og ret almen opfatning — de skulde have retsgyldighed, de skulde virkelig være «*love* for læren».

Og skulde ikke *alle* være disse love lydige? Naar lærens antagelse var et salighedskaar? Et salighedskaar er jo dog noget alment. Og hensigten var jo at holde kirken ren for kjættere, derfor var kjætteri *forbudt,* forbudt *alle.*

Det behøver ikke fortælles hvorledes ulydighed mod bekjendelserne har været *straffet,* fordi nemlig ulydigheden var ulydighed mod en (alle gjældende) *lov.* At efterhaanden baade kjætteriets efterforskning og dets afstraffelse slappes, saa der tilsidst kun er svage rester deraf tilbage, ophæver ikke i sig selv bekjendelserne som love, og som love for alle.

Love maa ophæves *udtrykkelig* for at være ophævet.

Nu vil Christopher Bruun vise mig det urimelige i denne betragtning af bekjendelserne ved at gjøre opmerksom paa, at de indeholder ting som ingen nu om dagen kunde ville lægge vegt paa, og — hvad menigmand angaar — kan det ikke engang kræves at han skal kjende dem fuldstændig (og han kan jo ikke føle sig forpligtet paa det han ikke kjender).

Dette er vel nok, men hvad følger deraf? At loven ikke er lov? Det kan jeg ikke indse. Der er noget urimeligt tilstede, men *hvad er* det urimelige? Det synes jeg er klart nok: det er at have love som ikke kan opfyldes.

Men der er nogen som man efter Christopher Bruuns mening maa være strengere mod — presterne. Ja, de er jo, som vi ved, udtrykkelig forpligtet. Men vil Chr. B. at de skal være forpligtet paa den hele bekjendelse eller kun paa det vigtigste? Chr. B. synes at mene det sidste. Men da vil jeg spørge: stemmer det med begrebet af en lov at kun det vigtigste i den skal gjælde, ovenikjøbet saa at hver enkelt kan afgjøre hvad der *er* det vigtigste?

Det som imidlertid *især* taler imod at menigmand skal være — praktisk talt — uforpligtet, men presterne ialfald nogenlunde forpligtet, er følgende:

Christopher Bruun siger: «Vi andre ønsker at holde paa bekjendelsesskrifterne. Vi ønsker ikke at faa prester, som» lærer saa og saa . . . «Vi ønsker heller ikke prester, som negter» det og det. «Vi ønsker . . .» osv.

Hvem er disse «vi», hvis ønske skulde være saa bestemmende? Er det et vist udvalg af personer? Det er det da vel ikke. Det er vel kirkens medlemmer ialmindelighed hvis ønske skal være det bestemmende. Men de kan da ikke ønske at nogen for deres skyld skal forpligte sig til at holde fast ved en lære som de ikke selv anser sig forpligtet til at holde fast ved? Paa den anden side — det er sikkerlig urimeligt at de skal paalægge nogen en forpligtelse som de ikke selv har rede paa.

Gaar vi saa over til de teologiske professorer, saa er det selvfølgeligt at jeg maa anse dem «moralsk» forpligtet, om de end ikke er udtrykkelig forpligtet, naar jeg nemlig mener at vi alle er forpligtet. Til *læren* maa dog fremfor

alt *lærerne* være forpligtet. Altsaa presterne — hvad Chr. B. jo ikke modsætter sig — men ogsaa presternes lærere, lærernes lærere. Dette synes jeg er rimeligt. Og at det er rimeligt, kan ogsaa sluttes deraf, at selv meget «frisindede» professorer ikke paaberaaber sig sin frihed, men stadig paastaar sin overensstemmelse med bekjendelsen. Paaberaabelsen af den «akademiske frihed» og videnskabens ret blir — og det med føie — sjeldnere og sjeldnere, ti det blir mere og mere forstaat, at den *virkelig* frie tænkning *ingensomhelst* indskrænkning taaler: teologiske professorer *kan* ikke være fuldt ud videnskabsmænd under de nuværende omstændigheder.

Og desuden — tænke, er det ikke noget som alle «ønsker» at gjøre? Kan tænkningen gjøres til et privilegium? Vil ikke presterne ogsaa gjerne tænke? Og gjør de det ikke ogsaa i vore dage — ligesom vi andre?

Jeg finder det altsaa virkelig selvindlysende, at en luthersk professor i teologi maa være lutheraner.

Jeg finder det overhovedet selvindlysende, at en lutheraner er lutheraner.

Og at prester udtrykkelig forpligtes til at være lutheranere gjør egentlig hverken fra eller til *saa længe nemlig som bekjendelsen skal være «lov for læren», og loven maa være for alle.*

Men nu kommer den omstændighed, at loven lydes ikke, og at loven i sin fulde strenghed — dette anser jeg indrømmet af Christopher Bruun — ikke *kan* lydes. Hvad gjør vi med det?

Det naturlige er da at ophæve loven.

Det har, som vi ved, nylig været paastaat, at loven *er* ikke en lov, bekjendelsen er ikke lov for læren. Jeg kan — som jeg tidligere har udtalt her i tidsskriftet — ikke indrømme rigtigheden af denne paastand, som ogsaa er helt paafaldende. Men lad det *bli* til det, at bekjendelsen ikke er en lov, d. v. s. ikke faar nogen *retslig* gyldighed, at altsaa ogsaa presteeden ophæves, saa har man hævet den urimelighed og den usandfærdighed som nu raader.

Chr. B. siger, jeg «vil have bekjendelsesskrifterne væk» . . . «jeg vil blive kvit det hele» — udtrykkene svarer ikke, særlig ikke i tonen, til hvad jeg mener. Jeg vil vist ikke have dem væk, ingen kan heller faa dem væk, ti de er der. Men lad

dem staa som mindesmerker om ældre tiders opfatning, og de vil faa den betydning som deres eget indhold sikrer dem, ophæv dem derimod som love for læren. Hvad tabte vi ved det? Intet, neppe engang i rettroenhed. Derimod vandt vi meget i sandfærdighed. *Ti der er skaden.*

Min modstander siger: «vi tænker over disse ting som folk, der har med den virkelige verden at gjøre og ikke bare tumler med begreber, dem man af hjertens lyst kan skjærpe eller stramme som det falder en ind».

Saaledes ønsker ogsaa jeg at tænke. Har jeg med et begreb at gjøre, som f. ex. begrebet «kirkelig bekjendelse», saa vil jeg ikke «tumle» med det, men forsøge at holde det fast, ikke «skjærpe og stramme» forpligtelsen paa bekjendelsen efter omstændighederne, men lade den gjælde overensstemmende med bekjendelsens begreb. Og jeg mener jeg har i høieste grad med den virkelige verden at gjøre, naar jeg gjør opmerksom paa den kirkelige usandfærdighed som knytter sig til maaden hvorpaa den kirkelige bekjendelse opfattes og behandles. Mere end noget andet nedbryder denne usandfærdighed agtelsen for kirken.

Georg Fasting.

BERGUGLEN.

Af *Matti Aikio.*

Berguglen er en af de stille i skogen. Den er storladent ensom, og det er en ildevarslende begivenhed, naar den nærmer sig menneskeboligerne i dalene og paa vidderne under polarhimlen. Kun de færreste mennesker har set den, og *deres* liv og dont er gjerne i slægt med berguglens.

Mod dagen søger den ind i skogens stille dybder og sætter sig paa en gren tæt ind ved stammen. Fjærkransen om øinene snører sig sammen, og dagens graatt flyder sammen med dens store, løse, graa fjærklædning: I lyset vil den nødig kjendes ved sin egen tilværelse.

Men i skumringen vaagner livsaanderne. Da flytter den høiere op i træet for at faa større omsyn, og dens hult tudende «hu hu hu» sprænger et par gange skogens taushed.

I mulmet funkler dens øine, safterne pibler op af porerne og kildrer dens rovgriskhed. De store øreaabninger opfanger en kongles stilfærdig hvislende fald langt borte. Men for en rovfugls øren er der saa mange lyd i skogen. En kvist knækkes; der knitrer forsigtige skridt over sneen, og imellem høres et sus af vingeslag. Men berguglen lader sig ikke lokke ud paa eventyr. Den dreier paa hovedet, lytter, stirrer, overveier; men straks den griber en beslutning, hvælver den vingerne ud og farer skyggeagtig lydløst gjennem skogen: de løse fjær dæmper alt sladrende sus. Et kort skrig — eller et dyreheftigt slagsmaal, hvis byttet er større —, og berguglen suger det levende varme blod i sig.

Saadan er berguglen.

Saa kan det hænde, at et af de mennesker, hvis liv er i slægt med berguglens, under sin natlige vandring i de store skogers stille dybder pludselig faar øie paa to funklende pupiller høit oppe i et træ.

Det er berguglen med det menneskelignende ansigt, som stirrer ned. Omridsene tegner sig ørnestore mod den natgraa

himmel, og det plettede bryst lyser graat som en gjennemsigtig lighud i maaneskin. Den sidder urokkelig stille, ikke en fjær bevæger sig, og de gule pupiller holder sig ubevægelig fæstet paa den store, opreiste skikkelse dernede. Mennesket betages af den dødsens øde ro, og brystet fyldes af en gyselig kildrende lyst til at sprænge tausheden og stilheden med et tordende brøl . . . . Men brølet vil ikke op af struben, og mennesket maa nok tie . . . .

Endelig letter berguglen paa vingerne, og seiler lydløst og skyggeagtig som en aand ind i skogen.

Slig er berguglen.

Og naar den en enkelt gang nærmer sig menneskeboliger, er det for at minde en eller anden om en gammel brøde, som er begaat i skogen, og som den har været vidne til. Men kommer den tredje gang til et og samme menneskes hus, har den døden til følgesvend . . . .

Der var engang en gammel jæger. Han bodde i en dal langt inde i Finmarken. Jeg vil just ikke sige, at jeg har kjendt ham.

Men jeg har da hørt lidt om ham.

Han var en enslig mand; men paa sine gamle dage tog han en gut til sig. I alderdommen kommer igjen barndommens rædsel for ensomheden. Han var snil mod gutten. Men der var alligevel noget ved ham, som gjorde at gutten aldrig følte sig vel, naar de var alene. Han havde undertiden en slig underlig haard, stikkende glans i øinene.

Det fortaltes, at han et par gange i sin ungdom havde været forrykt.

Men at berguglens tuden ved hans hus havde været aarsag i det, det vidste ikke gutten før en vinteraften han kom springende ind og ropte, at han havde hørt berguglen ude paa et træ udenfor.

Jægeren som sad ved peisen og holdt paa at tænde snadden sin, reiste sig, blev bleg og rysted over hele legemet . . . . «Nu er tredje gang! — Gud være mig arme synder naadig!» — Og han klamred sig fast til gutten: «Hjælp mig op paa sengen! . . . . for jeg skal dø».

Gutten skreg, og den gamle mand stønned høilydt jamrende.

— Presten traf just til at gaa forbi, hørte skriget og gik ind.

Gutten blev sendt ud.

Hvad jægeren tilstod presten ved ingen.

— Kun fortalte presten, at han havde forsøgt at overbevise den gamle jæger om, at berguglens tuden ingenting betød.

Men den store, tause skogs livslange prædiken havde grebet for dybt ind i jægerens sjæl.

Han havde lagt sig for at dø. Og han døde.

BEGGE DE KIRKELIGE RETNINGER

eller rettere sagt alle kirkelige retninger i vort land maa nu kunne enes om ét program, nemlig statskirkens opløsning. Det er noget, som dissenterne altid har krævet, og det er noget, som en stor del af statskirkens medlemmer længe har havt for øje; nu er ønsket herom bleven levende og kraftigt os mange, som før havde betænkeligheder, — og nu synes den politiske stilling i vort land særlig gunstig for en saadan sag, som under sterke partikampe ikke vil kunne gjøre regning paa at blive tilstrækkelig paaagtet. Det maa kunne lade sig gjøre ved dette aars valg at faa frem mænd, som har kirkelig interesse og vil lægge arbejde paa en baade for staten og kirken gavnlig adskillelse. Sker adskillelsen paa en retfærdig og forstandig maade, da vil det utvilsomt være bedst baade for stat og kirke; thi hvor gavnligt det er for staten, at den staar i organisk forbindelse med kirken i sin almindelighed, saa er det dog ikke heldigt, at den beherskes af en enkelt kirkelig retning f. eks. den lutherske eller en retning inden denne, og hvor stor hjælp det er for vort lutherske kirkesamfund i mange henseender at være statskirke, saa er dog tabet større, naar det udsættes for at trælbindes under staten, naar dets livsspørgsmaal skal afgjøres af andre end kirkelige interesser. Det er jo ogsaa klart, at det lutherske kirkesamfund ikke blot har at se til sit eget, og en retning inden dette ikke blot bør tænke paa sig selv; men kirkens vækst og kraft beror ogsaa paa, at der øves retfærdighed mod de forskjellige retninger og de forskjellige samfund. Det store maal at samle vort norske folk til en kraftig folkekirke vil sikkerlig bedst naaes ved kirkens adskillelse fra staten; en statskirke vil i vor tid ikke kunne blive andet end en meget svag folkekirke; der maa frihed til, om der skal blive nogen kraft i folkekirken.

Men saa enig som alle kirkelig interesserede kan være

om gavnligheden af statskirkens opløsning, saa vanskeligt er det dog at forme et bestemt program til samling om dette maal. Alle vil nok ikke være enige, naar spørgsmaalet er om, hvorledes adskillelsen skal gjennemføres paa en forstandig og retfærdig maade. Lad os dog prøve at samle om visse hovedpunkter.

Der maa sørges for, at kirken faar beholde sin plads ved universitetet. En videnskabelig theologi er en livsfornødenhed for kirken, ligesom det er nødvendigt for den enkelte kristen at tænke frit og selvstændigt. Lad være at professorerne hylder en anden kirkelig retning end vi, de har dog en overmaade vigtig stilling inden den hellige almindelige kirke. Kan ikke vor kristelige tro hævde sig som videnskab, da kan den heller ikke hævde, at kirkens herre har al magt i himmelen og paa jorden; ligger kirken under som aandsmagt, da har den ikke lang fremtid. Og et theologisk seminarium kan ikke holde den oppe som aandsmagt; den maa kunne anbefale sig for alle menneskers samvittighed i en videnskabelighed, som sigter mod den mest fuldkomne frihed. At jeg f. eks. anser vort nuværende fakultet for at lide af adskillige mangler baade med hensyn til frihed og videnskabelighed, det er en sag for sig; men kravet paa fri videnskabelighed kan ikke indskrænkes af den grund, og har vi ikke dygtigere mænd til at realisere dette krav, saa maa vi dog takke Gud for, hvad vi har, idet vi erkjender vor andel i skylden for, at det ikke er bedre bevendt. Lad det blive en kappestrid mellem de forskjellige kirkelige retninger og bekjendelser om at faa sine dygtigste og mest begavede unge mænd til at vie sine kræfter for en videnskab, der kan hævde for al verden, at hvor den Helligaand er, der er frihed. Det theologiske fakultet maa derfor ligesom de øvrige videnskabelige fakulteter høre staten til og ikke nogen enkelt kirkelig bekjendelse, medens det naturligvis i almindelighed kommer til at repræsentere den retning og bekjendelse, som har størst aandelig magt i folket. Derimod vil det blive de forskjellige kirkesamfunds sag gjennem theologiske seminarier at give den praktiske uddannelse for deres prester.

Men hvem skal eje kirkens gods og indtægter? Her staar vi kanske ved det vanskeligste spørgsmaal. Statskirken

ejer meget gods, og det er jo klart, at der ligger megen magt i opsparede kapitaler og visse aarlige indtægter. Hvis da stat og kirke skal skilles i fiendskab, kan det ventes, at staten vil søge at indskrænke kirkens magt ved at fratage den noget af dens ejendom; den har jo magt dertil gjennem storthing og regjering. Men det er hverken forstandigt eller retfærdigt; thi kirken bør jo beholde, hvad den har faat, og kirken kan aldrig blive statens fiende, om den er en ret Guds kirke i landet.

Ved statskirkens ophævelse vil der naturligvis vise sig at være mange, som ikke har nogen kirkelig sands og derfor ikke vil tage del i et kirkesamfunds byrder; der er jo fornegtere og vantro inden statskirken, og der er mange ligegyldige, ligesom det maa ventes, at flere vil indbilde sig at være sande kristne uden at høre til noget kirkesamfund. Fra disse lejre vil der reises krav paa, at kirker og prestegaarde og de forskjellige fonds tilhører staten, og der vil nok ikke mangle røster, som siger, at kirken og dens lemmer har bedst af at være fattige, ligesom Jesus og apostlerne levede i fattigdom.

Men det maa dog vel forstaaes under rolig overvejelse, at kirken vel kan taale uretfærdighed i lighed med sin herre og mester og endog vinde derved; men derved blir det dog ikke retfærdigt, som i sig selv er en uretfærdighed. Staten staar sig aldeles ikke paa at tage til andet brug, hvad der er stillet til kirkens disposition; thi det lønner sig ikke at gjøre uret. Staten har magt til at tage, hvad kirkens er, ligesom den har magt over alle undersaatters ejendom gjennem sin lovgivning; men det vil straffe sig, naar den øver uretfærdighed. Opløses retfærdighedsfølelsen i et statssamfund, saa har det ikke mange aar tilbage. Det som er givet til kirkelige øjemed, det bør kirken beholde, hvor meget den end har havt det i fællesskab med staten, saalænge som den var statskirke.

Det som der kan være spørgsmaal om, det er, hvilket kirkesamfund der skal have ejendomsretten, naar statskirkeformen er opløst. En evangelisk-luthersk frikirke vil jo være den nærmeste arvtager; men hvis der blir strid om, hvad der rettelig kan kaldes evangelisk-luthersk, da er der jo liden mening i, at f. eks. en saadan retning som de jarlsbergske

frimenigheder med deres yderliggaaende konservatisme skulde blive siddende med al ejendom.

Kirken er ikke tjent med, at en konservatisme, som umuliggjør al udvikling, skal have det økonomiske overtag. Den maa respektere alle retninger, som har livskraft. I opgjøret med kirken bør staten sikre sig mod, at et enkelt kirkesamfund anmasser sig at være hele kirken eller den eneste sande kirke. Idet forholdet mellem kirke og stat fastsættes ved lov, maa det haves for øje, at kirkens midler saavidt muligt kommer alle levekraftige kirkesamfund tilgode. Andre end kirkesamfund med bestemt kirkelig bekjendelse kan ikke faa del deri, saaledes ikke de yderliggaaende independenter, som siger, at de ikke vil vide af noget udvortes samfund, og det maa heller ikke stilles saaledes, at der blir en opmuntring til splittelse i smaa samfund, som ikke magter noget større tag. Men vinder en retning overhaand under en sund og naturlig udvikling, da bør den ogsaa have del i det gods, som tilhører kirken. Det var det romersk-katholske kirkesamfund, som i sin tid fik det allermeste af, hvad vor statskirke nu ejer; men det var jo fordi dette samfund i givernes øjne faldt sammen med kirken, var den eneste sande kirke. Den evangelisk-lutherske kirke blev derfor dens arvtager, efterat den var traadt i den katholske kirkes sted som Guds rette kirke. Men fra den stund af at ogsaa andre kirkesamfund erkjendes at repræsentere kirken, vil de ogsaa kunne fordre en rimelig andel i, hvad kirken ejer af gods og indtægter.

Her gjælder det at træffe en praktisk ordning, som ikke er til skade for kirkens enhed. Thi det er af stor betydning at samle forskjellige retninger inden en folkekirke; det er ikke gavnligt, at adgangen til splittelse er for let.

Naar stat og kirke kan skilles ad i mindelighed, vil der ikke være tale om at gaa saa hovedkuls tilverks, at der skulde være noget at frygte for de embedsmænd, der hidtil har havt sin rundelige aflønning af staten. Fællesskabet maa jo afvikles paa en rimelig maade, f. eks. efterhvert som embedsledighed indtræder eller naar en vis aldersgrændse er naaet.

Der maa jo ogsaa grundlovsforandring til, og langvarigt

kommissionsarbejde til grundig overvejelse af en saa vidtløftig sag.

Jeg antager, at tiden nu er inde til at tage alvorlig fat paa denne sag. Der kan ikke fornuftigvis være tale om kostbare reformer i de nærmeste valgperioder; med saadanne ting maa der ventes, til landet har vundet sig op i økonomisk henseende. Det tør da kunne haabes, at spørgsmaalet om kirkens adskillelse fra staten vil kunne vinde frem som valgprogram ved siden af andre reformer, som kan gjennemføres uden forøgelse af statsbudgettet. Det vilde være ønskeligt, om alle kirkelig interesserede, uanseet bekjendelse eller retning, vilde enes om at støtte denne sag, saa kirken kan faa mange talsmænd i storthinget. Det er den Odlandske retning som for tiden er mest ivrig for en forandring i kirkens forhold til staten. Men den mere reformerte retning turde ogsaa bedst varetage sine tarv ved at støtte denne sag, medens der kan gjøres noget og medens der kan være udsigt til at faa afvikle fællesskabet uden større rivninger.

C. W.

NYE BØGER.

Anmeldt af *Thv. Klaveness:*

Holger Jørgensen: **Rudolf Schmidt**. En Digterskæbne. København. Schønberg. 158 sider.

Bogen begynder med følgende fortælling: «Det hændte en dag for nogle aar siden, at en dansk prest under et ophold i Østrig blev spurgt, hvad landsmand han var. Da han nævnte sit beskedne hjemland, udbrød spørgeren: «ah, De er fra Danmark. Det er der den store digter Rudolf Schmidt lever!» Den gode prest blev i høi grad overrasket ved dette udbrud — og tillige en smule flov. «Schmidt, Schmidt!» tænkte han, «hvem ialverden er det?» Havde han faaet tid til det, vilde han være kommen med en spagfærdig ytring om, at der maatte foreligge en feiltagelse; vi havde i Danmark ingen digter af det navn. Men den livlige østriger havde faaet munden paa gled og talte vidt og bredt om «Der verwandelte König», «Nicodemus» og en hel bunke «Novellen», saa det for danskeren var komplet umulig at standse ham. Og nu skete det, at der hos presten lidt efter lidt meldte sig en svag erindring om, at han virkelig af og til havde hørt Rudolf Schmidt nævne, men sandelig aldrig paa en saadan maade, at han havde følt sig fristet til at gjøre bekjendtskab med hans arbeider».

Bogen svarer ganske til denne mærkelige begyndelse. Den fremstiller for os en digter, som efter forfatterens fremstilling har været en meget betydelig digter, men som trods et langt livs ihærdige kampe aldrig var istand til at slaa igjennem. Alt hvad han digted, faldt hjælpeløst til jorden og blev traakket ned. Den eneste gang et stykke af ham gjorde lykke paa Kjøbenhavns teater, skede det ved at han overholdt det strengeste inkognito. Da det blev bekjendt at han var forfatteren, var det forbi med triumfen.

Man læser bogen igjennem med stadig stigende forbauselse, og spørger uafladelig sig selv: kan dette være muligt? kan Rudolf Schmidt virkelig have været en saa betydelig digter som forfatteren mener? Har han været det, hvorfor blev han da stadig og systematisk tiet eller spottet ihjel? Paa det sidste spørgsmaal giver bogen intet svar. Den antyder to grunde: 1. Schmidt var begeistret beundrer af Rasmus Nielsen, hvis filosofi var teologerne en forargelse og fritænkerne en daarlighed; 2. hans personlighed var kantet og stødende. Men det er umuligt at begribe, at dette skulde have bragt ham saaledes paa kant med hele det danske publikum, at det var umuligt for ham at faa det i tale. Da jeg ikke kjender Schmidts digtning, tør jeg ikke udtale nogensomhelst mening. Bogen er velskrevet og læses med stor interesse, hvorvel den er en lidelseshistorie fra først til sidst. Det er usigelig smerteligt at følge en utvilsomt ædel personlighed fra skuffelse til skuffelse, indtil den tilsidst synker dødstræt sammen.

Lord *J. R. Seeley:* **England som verdensmagt.** Paa dansk ved Alfred Ipsen. København. Gad. 178 sider.

Efter et tilbageblik paa den retning, hvori Englands historie hidtil har udviklet sig, søger forf. at stille horoskopet for Englands fremtid som verdensmagt. Den beror efter hans mening paa, at det lykkes England at knytte sine kolonier saaledes til sig, at de sammen med moderlandet udgjør et sidestykke til Amerikas «Forenede stater». Forf.s hensigt har dog ikke været saameget at lære sine landsmænd praktisk politik, som at «vise i hvilket lys Englands nyere historie bør betragtes». Betragtet i dette lys vil, mener han, denne historie gjøre os «bedre oplyste og dybere interesserede end før, fordi vi er delvis forberedte paa alt der kommer». Forf.s fremstilling er glimrende, og bogen læses med udelt interesse fra først til sidst.

F. C. Krarup: **Hvad vi kan lære af Ritschl?** København. Pio. 55. sider.

Ritschl's navn er blevet et skræmsel for en hel del teologer og fromme kristne, som aldrig har læst noget af ham og ikke kjender ham. Det kunde dog vel have sin interesse at kjende lidt til den mand man saaledes dømmer, og den teo-

logi som knytter sig til hans navn. Krarups bog er overordentlig grei. Ethvert oplyst menneske kan læse den. Den giver ikke en fremstilling af Ritschls teologi i hele dens udstrækning. Den viser kun «hvad vi kan lære af Ritschl», hvad gavn Ritschl altsaa har gjort, hvad grunden derfor er til, at trods al forkjætring er nutidens teologi i hele dens udstrækning paavirket af ham. Maatte ialfald vore teologer ikke forsømme denne anledning til at lære lidt om en mand de altfor ofte snakker om, uden at kjende.

F. L. Østrup: **Om bønnen.** København. Pio. 80 sider.

Som alle Østrups bøger er ogsaa denne dyb, varm og inderlig. Man maa lykønske «Fri forskning og positiv kristendom» med denne bog. Den viser at det er fuldt alvor, ikke bare med «fri forskning», men ligesaa meget med «positiv kristendom».

Til vor kirkes venner. Foredrag af A. Hval, Gustav Jenssen, Wexelsen. Kristiania. Aschehoug & co. Pris kr. 1,25.

Disse foredrag blev holdt ved stiftsmødet i Trondhjem 27de—29de marts sidstleden. Det vilde være overmaade godt, om de blev almindelig læst udover det hele land. I sit foredrag «Hvad lærer egentlig professor Ording?» giver pastor Hval en grei fremstilling af hvad prof. Ording *virkelig* lærer om Jesus Kristus, om Kristi guddom og om naademidlerne, særlig sakramenterne. Rolig og upartisk lægger han frem dr. Ordings egne ord, og paaviser hvor meget der ligger i dem, og hvad man ikke har lov til at lægge ind i dem. Ligeoverfor al den usandfærdighed som er vist og fremdeles vises i denne sag, gjør det godt at se en mand vise evne til at se sandheden og mod til at sige den. — Ogsaa res. kap. G. Jenssens foredrag «Kirkelig strid og kirkeligt arbeide» og biskop Wexelsens «Kræver folkekirkens opgave og stilling, at der nu reises en kirkepolitisk strid?» indeholder sandheder som er vel værd at lægge sig paa hjerte i denne tid. En kan ikke andet end lykønske biskop Wexelsen med dette sit første stiftsmøde. Han kan være stolt af den indsats dette har gjort i vort kirkelige liv. Mellem vore kirkelige møder er det et særsyn.

Andreas Aubert: Det sidste aarhundredes mest afholdte maler, **Jean Francois Millet** 1814—1875, Gyldendalske boghandel, Nordiske forlag 1906. 30 s. kvart. 1 krone.

De to superlativer paa titelbladet kunde let synes at ha noget af reklamen ved sig. Men hvis man derfra slutter sig til selve bogens indhold, tar man heldigvis feil. Selv om *Aubert* er med i den almindelige folkemening, som altsaa nu har samlet sig om *Millets* kunst, er hans forkjærlighed dybt personlig og selvstændig. Og naar man har set paa de vakre gjengivelser af *Millets* billeder, som pryder det foreliggende skrift, kan man ikke andet end undre sig over, at en slig maler virkelig kunde bli «den mest afholdte i det sidste aarhundrede». Hos Millet er der nemlig ingen jagt efter de iøinefaldende effekter, men en ærlig og kjærlig fordybelse i det bondeliv, som han hver dag saa omkring sig. Da den franske salon tilbageviste et af hans mest berømte billeder «Døden og vedhuggeren», udbrød han: «De tror, de skal faa mig til at bøie mig, at de skal faa pint en salonkunst paa mig; men nei, som bonde har jeg levet, som bonde vil jeg dø». Det har ogsaa denne gang alt vist sig, at ærlighed varer længst.

Skjønt de har optaget virkeligheden i sig, er dog Millets billeder en erindringens kunst. Han «bruger det hverdagslige for at udtrykke det ophøiede», — saaledes i sit mest skattede og kjendte billede «Angelus» (aftenklokken). Med sin forkjærlighed for det enkle, rolige og storstilede og sin sky for større og stærkt bevægede kompositioner, minder hans malerier om billedhuggerkunst.

Det foreliggende hefte er no. 2 i verket «Folkelig kunst». Sammen med første hefte (om Fiesole) danner det en lovende indledning til det, som vi har ivente. *J. B—n.*

Bøger sendt redaktionen:

Leo N. Tolstojs levned. Hans egne erindringer samt biografiske optegnelser, samlede og udgivne af *P. Birukof,* revideret af Leo N. Tolstoj. Første del. Oversat fra russisk af J. Kure. Med 29 billeder. København. Tillge. 504 sider.

Pastor Storjohann: I. **Den hellige nadver** II. Angrebene paa den lutherske nadverlære ved professorerne L. Brun og A. Brandrud. Bergen. John Grieg. 74 sider.

Paaske-liljen af *N. F. S. Grundtvig*. Tiende udgave. København. Tillge. 32 sider.

Richard Petersen: **Spredte blade,** livsbilleder, studier og foredrag, samlede og udgivne efter hans død af hans hustru. København, Schønberg. 91 sider.

A. Schack: **Smudspressen,** børnene og menigheden. København. Lehmann & Stage. 19 sider.

Norske folkeskrifter no. 33: **Grunnlov og manntals lov.** Oslo. Norigs ungdomslag og Studentmaallaget. 25 øyre.

Presten Høllbart. Soga fraa reformationstidi av *Peter Rosegger*. Paa norsk ved Rasmus Løland. Oslo. Det norske samlaget, 128 sider.

Kirke-leksikon for Norden. Udg. af biskop dr. *Fr. Nielsen*. Hefte 45 og 46. Aarhus.

N. F. S. Grundtvigs udvalgte skrifter. Hefte 32—33. Gyldendal.

Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding. Ved *Marius Hægstad* og *Alf Torp*. 3die hefte.

Kyrkohistorisk årsskrift. Utgifven af *Herman Lundstrøm*. Sjette årgången 1905. Stockholm. Norstedt & søner.

Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *Herman Lundstrøm*. Tredje heftet.

Menigheden og Theologien. Af *Valdemar Amundsen*. København. Gad. 48 sider.

Isted Møller: **Hugo Stelling.** Billeder fra aarhundredets slutning. 4de udgave. Nordisk forlag.

Walter Besant: **To verdener.** I oversættelse ved Ingeborg v. d. L. Konow. Bergen. Grieg. Kr. 4,00.

To sjæle. Roman af *Wilhelm Speck*. Oversat af Agnete Petersen. København. Schønberg.

HOLGER DRACHMANN.

9. oktober 1846 — 9. oktober 1906.

(Af *Oscar Geismar*).

Jeg er kun et instrument.
Mestren paa mig spiller.
Selv jeg véd ej, hvorfra, hvorhen
disse buestrøgs løb og triller.

I.

Han var rustet; det fornam jeg. Hans intelligens og kundskabsfylde overvældede mig; hans begejstring og ild vandt mig og rev mig med. Hans øjne spillede som en ung panters; hans spænstig-slanke legeme var i uafladelig bevægelse, som fægtemestren, der giver timer. Fra hans ideligt rynkede pande steg det mørke haar ivejret som et vingepar — som hjelmsmykket over en ubetvingelig østerlandsk kriger. Og saa var der en aaben, en tillidsfuld, næsten naiv godlidenhed i hans smil . . . . dette umiddelbart vindende smil, som kendemærker enhver fører og erobrer.

Han vilde have krig; og han fik krig. Han vilde hværve krigere; og han fik til at begynde med mig.

Det var dr. Georg Brandes.

Det er 25 aar efter Georg Brandes's navnkundige optræden herhjemme i 70-ernes begyndelse, at Holger Drachmann i fortalen til en jubilæumsudgave af sine første «Digte» ridser vennens billede op i ovenstaaende kraftige linier. Det viser sig gennem disse Drachmanns ord, at Georg Brandes har spillet samme rolle overfor ham, som Steffens ved aarhundredets begyndelse overfor Oehlenschläger. Forskellen mellem dem er i denne forbindelse kun den, at Oehlenschläger, det snareste ske kunde, smøgede Steffens af sig, medens Drachmann selv under de graa haar aabent vedgaar sin taknemlighed overfor Brandes.

Der var under Georg Brandes's første optræden eet eneste ord, hvorom det hele drejede sig, ordet: *Frihed*. Det

var friheden, som skulde forkyndes, friheden for alt det, som snærede og bandt den guddommelige, kongebaarne menneskelighed. Saae man nærmere til, var det jo kun en osende fyrrepind, der var hovedleddet i det fyrværkeri, som dengang futtede af, men jongleur, som Brandes var og er, svang han den saa hurtigt om sit hoved, at det saae ud som en hel lysglorie. Det er denne glorie, som har blændet saa mange, lige fra Drachmann og ned til Mylius-Erichsens berygtede:

Du er min, Du er tidens Messias, er Gud.

Frihed og frihed — et vidunderligt, et blændende, et farligt ord, et ord, der kan aabne udsyn til den højeste himmel som til det dybeste helvede, et ord, der har fyldt menneskenes hjærter med glæde og med den dybeste kummer, et ansvarstungt ord, som dog bliver slængt i grams til umyndige, et ord, som alle folkeførere tegner paa deres fane. Jesus af Nazareth meldte sig som den, der ene kunde gøre menneskene frie; hans argeste modstandere raaber den dag i dag med frihed, som konerne med rejer en varm sommerdag. Et ord, der kan misforstaaes og misbruges mere end noget andet ord.

Og det blev misbrugt dengang, i 70-erne. Det blev en fane, om hvilken de besynderligste og forskelligste mennesker stimlede sammen, fordi de hver for sig havde een opfattelse af, hvad frihed betød. Og alle opfattelserne var saa himmelvidt forskellige. Derfor løb ogsaa hæren fra hinanden paa stridens dag.

Dær sad nu Schandorph og havde pint sin stakkels hjærne aaringer igennem med at skrive vers, som ingen gad læse. Frihed! Hurra! Frihed for al det djævleblændte mas og besvær! Og digter kunde man blive alligevel. Blot ved at genfortælle alle de saftige anekdoter og smaastadshistorier, ens hjærne var fuld af. Digter kunde man blive. Og man blev det. Lovet været realismen! Frihed er godt!

Dær sad J. P. Jacobsen! Frihed — aa ja — frihed til at faa den gud ud af himlen, som dog aldrig helt kommer ud deraf; «vor hjærne har for mange gange tænkt sig ham deroppe, det er ringet ind i den og det er sunget ind i den, fra vi var ganske smaa». Frihed — til at nynne det graadtunge:

Lad længes, lad grædes med evigheds-savn,
der er kun en stofhob, en daad og et navn.

Han hørte saa smærtelig dybt, gjorde han, J. P. Jacobsen. Deraf taarerne. Deraf døden.

Og dær sad Holger Drachmann! Han syntes, han begreb det hele. Frihed! Selvfølgelig ja! Længe nok havde han været i trældom. Først hjemmets strænge disciplin, saa latinskolens barbariske tortur, og saa, undsluppet af den, alle de gamle parykblokke af professorer, som oppe paa kunstakademiet havde haft deres slid med at tøjle den uregerlige marinemaler. Frihed, ja vel, saadan noget som kommunen i Paris, som «Engelske socialister», noget blodigt og fandenivoldsk noget, som kunde explodere med mægtige knald — — det var først og fremmest en opløben skoledreng, som i 70-erne i Drachmanns navn svor til Brandes's fane. Han havde saamænd intet bestemt, han vilde, udover dette: røre op i myretuerne, drille parykkerne, lave revolte i det kgl. danske København med K., løbe panden mod reaktionens stenhaarde mur, slaas, bare for at bruge næverne, følge landsknægtens motto:

Jeg rendte ind med lansen,
hvor huggene faldt hedest,
jeg stormed op paa skansen,
hvor mændene var vredest.

Eller maaske endda ikke noget saa anstrængende. Drachmann har alle dage sværmet for teatereffekternes billigt købte virkning, men ikke just været det jærnhaarde arbejdes svorne mand.

Men saa dette da:

Og jeg rev den bulede hat fra sin knag,
og sprang gennem hjemmets klinede rude;
jeg hørte dem skælde mig paa min bag,
men — jeg stod nu engang derude.

Ja dær er det! En knaldet rude, det er et symbol, skoledrenge kan forstaa. Saadan klirrende glasskaar gør en mægtig allarm. Men det er pokkers nemt at smadre en rude. Og med en vis forsigtighed ogsaa ret ufarligt.

En Zigeuner var det, som blev Georg Brandes's følge-

svend og ven. «Jeg ejede et staffeli, en guitar, ét sæt klæder — og fotografiet af min smukke forlovede; ganske vist ikke meget at «sætte bo» med; men jeg kunde arbejde sexten timer i døgnet — og saa synge Bellman ved de store pokaler — uden at blive træt. Fremtiden tilhørte mig virkelig».

Og det var en Zigeuner, som kendte til livet blandt de andre Zigeunere. «Jeg var kommen hjem fra London — havde sovet i høvlspaaner hos en dansk snedkersvend, min fører og raadgiver i kæmpebyen». «Jeg havde set et stykke af verden — udenfor Københavns volde, havde færdedes blandt arbejderne langs Newcastles kaier og ved Themsens dokker; og i Soho-Square, paa de billige spisekvarterer havde jeg delt mangen ragout med franske kommunard-flygtninge».

«Der var galskab nok, men system var der ikke».

Foreløbig havde galskaben nu skaffet sig afløb i nogle artikler om «dansk sømaleri», som blev den første anledning til, at Georg Brandes opsøgte den unge marinemaler.

Jeg følte mig meget smigret, var betydelig forlegen og meget glad. Vi kom i samtale; det vil sige, *han* talte.

Og hvor han talte! Og alt det, han vakte frem i mig! —

Saa kom Drachmanns første poesier, som blev trykte i «Nyt dansk Maanedsskrift».

Og saa det næste sammentræf:

Han løb mig i møde, udstrakte sin haand, trykkede min med venskabs hæftighed og varme, idet han udbrød:

Men De er jo digter! —

Meine herren und damen! Eine Imitation nach Steffens und Oehlenschläger. — —

Det var disse poesier, der i aaret 1872, supplerede med ret værdiløse rimerier fra Drachmanns tidligste ungdom, udkom som et lille grønt hæfte «Digte».

En forunderlig følelse at staa med denne bog i haanden! Ligesom en hel lille verden, presset sammen bag dens allerede gulnende blade, optakten til den vældige melodi, som alle vi unge har nynnet og nynnet, til vore hjærter svulmede derved, de første kække greb i guldharpens strenge af en digter, som skulde faa det danske sprog til at klinge, som ejede det havets brusende vælde, juninattens drømmezarte

toner — den verden af vellyd, jubel og graad, som gemmer sig i Drachmanns digte.

En dreng — nu ja! En skoledreng — som sprængte sit bur — — men hvor sang han dog ikke, den forløbne marinemaler, den kaade galfrans, den revolutionsbegejstrede «farende svend»! Saalænge dansk sprog tales og elskes, vil disse «Digte» have evigt liv.

Det er frihedsdigte fra ende til anden. Men ungdommen vil, saalænge jorden staar, gløde, blot frihedens navn bliver nævnet; selv om den ikke aner, hvad meningen egentlig er. Spørg ikke Drachmann om dybe tanker! — naar brød sangglad ungdom sig om dybsind? — men alle vi, som en eller anden gang har knipset i lommen og stampet mod brodden, mens parykkerne kørte os i stramme tøjler, vi veed det, at dengang sang vi os glade og frie i disse ungdomskaade digte. Selv om Drachmann aldrig saa meget haaner de «danske studenter med kokarderne paa», er han dog i ret nøje familie med de brave, der hos Hostrup synger:

Væk med de baand, som aanden trykker!
Mod despoti, mod fordom og nykker —
Kling klang! —
vi kæmper uforsagt.

Eller hvad var det nu andet end nykker, dette med «Vift stolt paa Codans bølge!», med «sortladne hav» og alle de andre gamle glansbilleder! Hvorfor ikke sige det lige rent ud, det blev saamænd nok til poesi endda:

Næven paa roret og skøderne klar,
se det er min lektie paa vandet;
naar det kuler: en skraa; i stille: en cigar,
saa kan fanden tage lektierne paa landet.

Men saadan var alt, hvad det gamle kleresi sad og famlede med. Ingen friskhed! Ingen saltvandsskum! Nej, leve den kommende revolution, leve den store G. B.!

Digter, som Drachmann var, omsatte han 70-ernes stikord i vers, til forargelse for et retsindigt og konservativt borgerskab.

G. B. prædikede realismen, og borgerskabet fnøs. Hvad

skulde man med den væmmelige virkelighed? Drømmene var langt kønnere. Saa sang Drachmann sit digt om landskabsmaleren:

Da bygen kom op,
tog folk fra skoven
og vendte ryggen
til vinden og voven.
Landskabsmaleren
blev derude,
lod vandet øse
og vinden tude.

Og bygen drev over.
Solskyen skinnende
kasted reflexer
i vandet det rindende.
Træerne bar
diamanter i kronerne; —
fyndigt og kraftigt
stod farvetonerne.

Det blev til et billed, —
der blev kritiseret
som unaturligt
og manieret.
Det dagligdags mangled'
— saa mente de lærde —
Lyset var grelt
og skyggen sværte.

Landskabsmaleren
bukked og takked,
og vendte saa ryggen
til dem, der snakked!
til dem, der snakked
om farven som blinde: —
Han var jo derude
mens de var inde.

G. B. havde fundet det formaalstjenligt at fremtræde som folkets, som massernes ridder; Holger Drachmann besang trods nogen «king mob», pøblen paa galleriet, pæreskipperen fra Svendborg, alt i den stejleste modsætning til det stokreaktionære bedsteborgerskab, der svor til lakskoen og hadede transtøvlen.

G. B. var fremtraadt som kristentroens maalbevidste, energiske modstander; for Holger Drachmann, som fra sit hjem og sin opvækst ingen værdifulde religiøse minder ejede, var det nemt at anslaa den samme tone. Det er den, som lyder i «Kulskibsmanden»s tale til de «Engelske socialister»:

Vorherre! — se han forstod sig paa stakler
i lasede frakker og revne støvler,
og naar han gjorde sine mirakler,
saa var det for folk som mig og som eder.
Vorherre han gav, hvad han havde for haanden,
og anviste resten hos Helligaanden.
Men præsten! — han tager vor sidste daler:
«Min søn, Vorherre i himlen betaler».

G. B. stod som den store sociale omvælter, reformatoren, revolutionsmanden — «dengang brændte det under

vingerne paa os unge, og vore hjærter bankede højt i tillid til, at den «store» dag stod for døren, og at verden skulde omkalfatres totalt inden paaske». Det var netop denne revolutionære stemning, der blæste som en storm gennem Drachmanns fremhævelse af modsætningen mellem «hjemme og ude», hans «nutidsvision», hans lovprisning af ligene paa Satorys marker og først og fremmest hans «Engelske socialister»:

Velan, hvis vi var som et barn, som en kvinde,
med blødhed i hjertet og taarer bag øjet,
saa kunde vi lade os lede i blinde,
og bære vort kors, og sukke mod døden.
Men vi ere mænd! — Der er et, som vi vide:
Det er ondt at sulte, naar man skal slide;
Vi vil ikke sulte, vi vil op paa tribunen
og dømme — og dommen skal hedde kommunen!

Det danske borgerskab rejste sig alle som een mand mod Georg Brandes, hvis navn inden føje blev det mest smædede, landet ejede. «Studenterforeningen» med Carl Ploug i spidsen rykkede frem til kamp for altrer og arner. Denne tætsluttede falanx slyngede Drachmann sin haan i synet:

Se saadan er vor tanke,
og saadan er vi, —
Studenterne er bleven et ordenspoliti.
Om skyttesagens faner, for nordens folkeaand
vi væbner os og fylker os med riffelen i haand.
Vi stiller os paa kysten, hvor aandens fjende lander,
og brænder op hans skibe med en eneste «Brander».
En brander imod Brandes — den krig kan vi forstaa:
Vi danske studenter med kokarderne paa! —

Jo, hele den Brandes'ske lejr ejede ikke mere rødglødende fanatiker end denne unge marinemaler og digter, og med de vidunderlige evner, enhver maatte indrømme, han sad inde med, var han den fremrykkende hær dobbelt værdifuld. Han var den skjald, der som en anden tyrtæos skulde ildne de svage kræfter.

Og hvor meningsløst var saa ikke det hele alligevel! Der var jo intet sted, hvor Drachmann mindre hørte hjemme end iblandt Brandes og hans venner. Han var baade for

god og for ringe dertil. Som den opløbne digterdreng, han var, forstod han saa grumme lidet af, hvad meningen egentlig var med det hele. Den gennemskuende, reflekterende klogskab har aldrig været Drachmanns stærke side. Men til gengæld ejede han en stemningsfuld dybde, et i sin melodiøsitet ægte nordisk gemyt, som aldrig kunde finde sig tilpas blandt disse lidt kølige lærlinge fra gallernes skole.

Inderst inde var — og er — og bliver Drachmann en halstarrig og uforbederlig romantiker. Hans egen selvbiografi fra barndomstiden, som han skriver den i «En overkomplet», viser dette, og hele hans senere liv vidner det samme. For ham var der til syvende og sidst intet andet, der hjalp, end «drømme saavelsom digt» — hvad er vel Edith-motivet andet end een eneste fantastisk drøm — han er ifølge sit væsen mere kongeligsindet end kongen, mere romantiker end romantikens ypperstepræst, Adam Oehlenschläger. Oehlenschläger endte dog som en podagristisk etatsraad, der tyrede sin L'hombre. Drachmann kender maaske nok podagraens rædsler, men er trods alt «den farende svend» — i dag som for 30 aar tilbage.

«Den farende svend», «Godtfred Springforbi», «Landsknægten» — alle disse middelalderlige maskeradefigurer som kombattanter i en retskaffen hær, der kæmpede for realismen og problemerne og higede mod at gøre drømmen, længslen, anelsen, uendeligheden, det grænseløse, landflygtig blandt menneskenes børn — —!

Ja, saadan et ord er «frihed», at den slags ting kan ske. Selv kloge mænd kan tro derpaa aaringer igennem. Drachmann mener sig vel den dag i dag at være Georg Brandes's lærling. Og Georg Brandes — gør gode miner til slet spil. Nu som dengang.

— — —

Og elsker du mig, som jeg elsked det land,
hvor solstraalen skælver bag bjergenes rand
som kærligheds suk fra din læbe:
Se da er det syd, hvor din fod træder frem,
orangerne dufter fra granskovens gem,
og mod dig kun min længsel skal stræbe.

Med disse verslinier — som forresten er et slemt bevis paa, at ogsaa Homer kan sove — hylder Drachmann i 1872

sin unge hustru. Allerede i 1874 opløstes imidlertid dette ægteskab, hvis to aar har været de eneste produktionsløse i hele Drachmanns lange digterliv, og 1875 udsendtes saa digtsamlingen «Dæmpede melodier».

Dæmpede er de, men ikke kraftløse. Det føles, som alt det guldglimmer, der funklede og straalede i «Digte», var ved at brænde sammen til en lødig gylden kærne. Det er ikke længer voldsomheden, slagsbrodertemperamentet, som lovsynges, det er den dæmpede, mandige styrke, som veed at spille sin sjæls strenge med kunstnerens sølvsordine:

> Naar blodet det syder: saa taktstokken frem;
> og sjælens rebeller, til døre med *dem!*

Der er over mange af digtene kommen et skær af akademisk kølighed; det er vers, Drachmann har bestilt hos sig selv, saa at sige over opgivet tema. Han er bleven bange for at synge løs af sit aabne hjærte. «I godtfolk! har ingen min munterhed sét?» spørger han. Aa nej! Lad hjærtet i fred! Det bløder endnu af sine saar.

> Kvæle vil jeg min klage,
> sluge den sorg, der vil hulke sig frem;
> tilbage i tiden, tilbage!

Saa maler han i store, brede træk Karl XII's eller Niels Juuls helteskikkelser. Der kan af og til over disse fortællende digte komme noget ferskt og ligesom barnagtigt; «Fra Klitten», hvor Drachmann giver os paa vers den samme fortælling, han senere sætter i prosa i «Poul og Virginie», er et exempel herpaa; men til gengæld kan digteren svinge sig op til en saa malmfuld episk patos som i digtet «Landnamsfart»:

> Hvad er det for en modig flok,
> som over nordhavvovens skum
> med sejlet spændt fra raaens nok,
> med skjolderad langs øserum
> i sommernatten farer?
> Hvad er det for en kæmpeæt,
> som her paa skudens skøre brædt
> det mørke dyb befarer,
> og ler ad bølgefossens skvæt
> og trodser færdens farer?

Drachmanns samfølelse med fattigfolk giver sig ogsaa i denne digtsamling smukke udslag, og i eet af digtene, som med rette har vundet ham danske arbejderes kærlighed, slænges det sociale problem aabent frem, dryppende af hunger og nød, som det er:

Der lyder en sang, en forunderlig sang
om natten, naar livets travlhed blunder;
en eneste tone, en dirrende lang,
holder mig vaagen i nattens stunder.

Hvor fødtes den røst? Den fødtes i nød,
den raabte i ørknen forladt og ene;
og raabet var altid det samme: Brød!
og svaret det samme: Stene!

Medens dette digt skurrer som rustne knive, der gnides mod hinanden, klinger der op fra det vidunderlige «Improvisation ombord» den samme drømmezarte, maanehvide tone, som langt senere i Drachmanns liv skulde blive sjælen i det ellers saa brusende Edith-motiv. Intet menneske, der blot aner det ringeste om, hvad poesi er, kan undlade at beundre og elske disse linier:

Snart er de lyse nætters tid forbi,
og mørket stiger bag de dybe vande,
og bølgen spiller op den melodi,
som nu kun nynnes svagt ved sundets strande.

Snart strækker fuglen vingen over hav
og sætter kursen efter fjerne zoner,
snart vil naturen sørge paa sin grav:
Da maa vi synge vel i andre toner.

Men endnu spreder sommernattens skær
udover sø og land de lyse vinger,
og endnu tegner højt bag skovens trær
daggryets gud sit navn med gylden finger.

Og endnu driver nattens bris vor baad,
en stille vandringsmand ad stille veje,
og endnu har til sang og klang vi raad,
vi, som har morgenskærets guld i eje. —

Der er som et skrig, et quand même i denne sidste linie; man begriber, at selv om naturen pænt bliver nødt til at sørge

paa sin grav, vil digteren ikke følge naturens orden. Morgenskærets guld — der falder som et lysnende solstrejf ind i en juninats dæmmerhvide taager. Og mod «morgenskærets guld» gik ogsaa Drachmanns længsel. Ung, som han var, kunde han ikke leve i skyggen af den mørke oplevelse; letsindig, som han var, kunde han ikke holde sin sjæl i live ved sorgens tunge, men nærende brød — Drachmanns livstragedie stammer maaske netop fra hans løse forhold til sorgen, hans evne til «at glemme sin død» — han maatte ud i sol og sommer:

Jeg havde bygt mit hus, hvor der var skygge.
Jeg trængte til lidt sol — — — — — —
— — — — — — —
Jeg gjorde kun, hvad eders egen skare
af digtere har gjort i seklets morgen:
Jeg priste livet og jeg glemte sorgen.

Eller med andre ord: Zigeuneren Holger Drachmann brød op med sine telte og slog sig i de følgende aar ned snart her, snart der i udlandet. Hjem herfra er det, han sender sine to romaner «En overkomplet» og «Tannhäuser».

Holger Drachmann har snart gjort en del forsøg paa at mestre romanens form. De er alle mislykkede. Sandsynligvis fordi forfatteren til syvende og sidst kun kender eet eneste menneske: sig selv, og ham kender han ikke engang. Det er ikke just prosaen, det brister med; Drachmanns prosa kan være af en forunderlig bevæget svulmen, krydret med tusinde friske indfald; nej, det er menneskekundskaben, som er det sorte punkt, det er intelligensen, som mangler. Men Drachmann har den glædelige vane at indflette sine dejligste digte i romanerne; paa et eller andet tidspunkt udbryder altid en eller anden: «det kan jeg et digt om»; og saa synger han.

Saadan ogsaa her.

Den digtsamling, som i 1879 udsendtes under titlen: «Ranker og Roser», er i hovedsagen samlet sammen fra disse romaner og indeholder nogle af de skønneste vers, Drachmann har skrevet, og de mest landskendte. Saadan som digteren her fremtræder, saadan er det, det danske folk kender ham. Her er det, han for første gang præsenterer sig for læse-

verdnen i den skikkelse, som snart blev ham den kæreste: «Den farende svend»s:

Baretten i haand
og farvel til den sidste,
min luth over skuldren,
min kaarde ved lænd,
mit hjerte paa læben,
min sang til al verden,
saa gaar gennem verden
den farende svend.

Her er det, han synger sit paa en gang vemodige og stolte:

Jeg er kun det skøre kar,
kig ej saa paa glasset,
navne, ridser og alskens tant
staar i krystallen kradset.
Er kun vinen, som gemmes derinde, god,
saa lad glasset staa paa en vaklende fod,
er kun indholdet lifligt at smage,
saa lad formen have sin hage.

Her er det, han for al livsglad dansk ungdom traller sit festlige: «Den spillemand snapped fiolen fra væg», en sang, som hvert barn i Danmark kender; her er det, han synger sit kloge og myndige vers om druerne, der først skal gære, inden underværket kan ske:

Saa blinked det endelig;
proppen knalded,
druerne skummed
ud i krystallet.
Og glasset blev svunget
højt i vejret:
nu er vinen god,
nu har druerne gæret.

Og det er her, han stabler sig op til den pokkers karl, der «bærer den hat, som han vil», ham, som vi unge, der atter og atter har læst disse digte, trods alt bliver ved at elske og beundre, ham, som deklamerer disse vel de mest overlegne linier, der nogensinde er skrevet paa dansk:

Jeg sidder som jeg altid sad:
jeg sidder højt tilvejrs;
jeg lader røgen sprede sig,
jeg lader banden kede sig;
de mærker dog omsider, de kan mig ikke naa.
Ja, kære, saadan sidder jeg
og smiler ad de smaa:
jeg sidder over skyerne, hvor himlen den er blaa.

Men det er ufremkommeligt at ville nævne blot de vigtigste af Drachmanns digte fra denne tid. Der er Dyvekeviserne, som Georg Brandes ganske uden grund finder «laved og affekterte», der er det hymneagtige: «Se, nu er vindene milde», og der er de betydningsfulde slutningsdigte, hvor Drachmann proklamerer «Foraar om vintren» og udtaler den i forhold til samlingens øvrige digte besynderlige lære:

Den flygtige fugl over verden fo'r,
den tænkte sig palmer at vinde;
den fandt, at den evige palme beror
paa sejren i hjærtet inde.

Sagen er den, at der atter er ved at dukke en kvinde frem i Drachmanns liv — hun blev forresten i disse aar hans hustru — og øjensynlig er det gennem hende, digteren atter vinder syn for sejrene, der vindes inde i hjærtet. Hvad sejrens frugt skal anvendes til, ved han allerede:

Og kransen for sejren skal lægges for fod
af en ung og uskyldig kvinde.

Det er saa ægte Drachmannsk, dette.

Som om «sejren i hjærtet inde» saadan lod sig vinde i huj og hast, blot for at dens trofæer kan bringes den elskede! «Sejren i hjærtet inde», skriver Drachmann, og som sædvanlig aner han intet om det hele. Eller mon «den farende svend» kender det fjærneste til de kampe og nederlag, den anger og de taarer, som gaar forud for sejren? Han gør det jo ikke; ellers var hans liv blevet et andet, end det blev.

Men unægtelig lagde Drachmann i disse aar roret om paa en anden bov end hidtil; hans skude havde, lige siden den lagde ud paa langfart, sat kursen mod venstre; nu begyndte den med eet at svinge mod højre. De nævnte digte tyder

allerede stærkt paa denne Drachmanns første forvandling. «Derovre fra Grænsen», som kom i 1877, var det uomstødelige bevis herpaa.

Der er faa skrifter paa dansk, som er bleven i den grad overvurderede som «Derovre fra Grænsen». I løbet af faa maaneder reves det ene oplag bort efter det andet, og Drachmann, som hidtil havde været et partis omstridte digter, blev med eet slag et folks sanger.

Og dog er «Derovre fra Grænsen» intet andet end nogle flotte rids, henslængte paa papiret af en begejstret journalist, der nede ved Dybbøl har følt sit hjærte banke ved minderne fra krigen i 64. Der er vist ingen grund til at mistænke Drachmann for bevidst at ville slaa mynt af sin nyerhvervede patriotisme, men derfor er det alligevel en kendsgærning, at «Derovre fra Grænsen» i det hele og store virker irriterende uægte. Der er saa meget af det, der tager sig ud som den huleste deklamation. Ogsaa fædrelandskærligheden — som alle store følelser — skal man omgaaes med diskretion. Drachmann er, i modsætning hertil, ude i en olietryksagtig hurrahstil, som med aarene har tabt enhver tiltrækning.

Hovedaarsagen til den lykke, bogen gjorde, er da ogsaa en helt anden. Drachmann, som hidtil havde været radikal paa alle tænkelige omraader, tager i «Derovre fra Grænsen» afstand fra sine partifæller netop paa det omraade, hvor kampen var mest berettiget: det politiske. I de dage, hvor det danske folks retsfølelse blev krænket ved det første grundlovsbrud, fandt Drachmann det betimeligt at haane venstres politiske kamp — for bagefter at stille sig i positur som pafentpatrioten, der takker sin Gud, at han ikke er som de andre toldere.

Istedetfor de store faner, hvide eller trefarvede, røde eller sorte, hvorom millioner flokker sig ude i den store verden, er her kun smaa kompagnifaner, der endog paa nogen afstand ser ud som børnenes legetøjsflag, naar de tager i skoven og leger røvere. Fanedugen er for begge parter akkurat den samme. For at forhindre fejltagelser, for altid at kunne skelne mellem «soldater» og «røvere», er der paa den ene anbragt et lille H og paa den anden et lille V. Saa blæser man i de smaa bliktrompeter, og saa gaar det løs.

En saa forloren overlegenhed er det, Drachmann behager at lægge for dagen overfor den alvorlige forfatningskamp,

som netop da tog sin begyndelse. Intet under, at højre jublede — nu havde de ham — medens digterens tidligere venner mumlede om overløberi.

Som svar paa denne beskyldning sender Drachmann hjem fra Paris et stort digt, hvor han sætter sig i positur som «den vrede Achillevs». Der er vel aldrig deklameret falskere paa dansk end f. ex. disse linier:

Jeg er — ja — indignationens mand,
bestandig i panser og plade.
Jeg tager mod tak for den ringe skænk,
jeg rakte til salens fjærneste bænk,
fra venstre- som højreblade.
Men — overløber! hvem nævner det ord?
Man nævner det ikke, man ymter, man «tror»;
jeg stævner *den* hid for min skrankes bord,
og I véd, jeg har vaaben paa bordet.
Jeg blotter — saa kig dog engang — mit bryst;
der sidder dog mærker fra aarenes dyst,
som i farten skal stoppe jer ordet.

Hvor lyser ikke saadanne linier baade af den ubegribeligste arrogance og den mest storladne mangel paa selvironi, ja paa intelligens!

Men Drachmann var højt oppe i disse maaneder. Den store digter talte til det lille folk. Det er paa dette tidspunkt, Drachmann egentlig første gang faar øje paa sig selv som den store folkeskjald, som digteren over alle andre.

Samme aar, som «Derovre fra Grænsen» saae lyset, udsendte Drachmann ogsaa sine «Sange ved Havet».

Det bedste i denne digtsamling er dens sidste halvdel, versene fra Italien. Oppe fra skyggelandet er sangeren kommen, og nu beruses han af sydens dejlighed, af det vidunderlige «foraar i de euganeiske bjærge», eller han ligesom forstenes af de venezianske kanalers melankolske mumlen.

Jeg hører i natten den vuggende
lyd af Venezias vand;
det kommer hid over
med klagende vover,
som nærme sig, langsomt dukkende
under den buede bro.

De komme som smaabitte dværge
fra marmorpaladsernes bjerge
i rader paa to og to.
De bære en byrde, de synge en sang,
en ligbegængelse er deres gang;
stemmerne slaa mig imøde:
Snehvide, Snehvide, du døde!

Ikke sandt? Vers som disse er aldrig skrevet skønnere paa dansk. Her er Drachmann mesteren over alle andre.

Men vender han sig saa fra Adriaterhavet til vore hjemlige strande, begynder han igen at deklamere. Det ulykkelige hav skal bære ansvaret for alle Drachmanns tusinde svinkeærinder:

Hvi skal det være saa spejlglat alt?
En digter er søen lig —

Med al sin kærlighed til havet og forstaaelse af det baade i storm og stille, driver digteren alligevel i sine «Sange ved Havet» et fælt koketteri med det. Havet bliver ikke hav længer, havet er Drachmanns ven og beundrer, havet ender med at være storskjalden selv.

Med hans røst forkynder saa havet, at nu er «kiv og kvalm» endt, nu er der sket det afgørende, broerne er brudt af, digteren maa finde sig et nyt fædreland til erstatning for det radikale hjem, han har mistet.

Der er et land, som ligger nær, idyllernes sireneland:

Et fredeligt landskab — en fredelig sjæl —
en aftenrøde bag straatækte hytter —
en vandrer foruden Achilleshæl —
en strikkende pige, som sidder og lytter
til tonen fra klokkernes dæmpede klang; —
ja, *kunde* jeg, skrev jeg en saadan sang.
Men havet om smaakluk ej skytter,
stormen mit hjærte fylder.

Ja netop! «Stormen mit hjærte fylder». Drachmann knæler ned ved havet, betaget af dets vældige røst, og glemmer saa, at røsten er — havets, og ikke hans. Og som han ligger dær, stiger der en bøn frem paa hans læber:

Lær mig at kæmpe, utrættet som du —
men ikke med altfor meget bulder.
Hvergang med opspilet mund du ruller
og truer og raaber: nu kommer jeg, nu!
saa trækker jeg tavst paa min skulder.
Din evige ungdom, din evige styrke,
den vil jeg hædre og den vil jeg dyrke;
men braget, hvormed du i striden bryder,
tillad mig, o hav, som svaghed jeg tyder.

Aldrig har vist en dom været sandere og ubarmhjærtigere, end den Drachmann her fælder over sig selv. Alt det bulder, han ynder at optræde med, er netop tegn paa svaghed i karakteren. Men ogsaa dette bliver kun texten til et nyt digt, ikke begyndelsen til et nyt liv.

Men vel havde Danmark grund til at lytte efter, hvad Drachmann i sine næste bøger havde at sige. Det kunde dog hænde, havet vilde skænke sin sanger opfyldelsen af hans bøn:

Løft mig for storhed en flig,
lad, om end glimtvis, mig fange
udsigten, straalende rig,
bort mod de evige sange; —
lær mig at blive dig lig!

„DEILIG ER JORDEN".

(Stiftsprovst *Brochmann*).

En af mine venner, dr. Heimbeck, spurgte mig for en tid siden, om jeg kjendte originalen til denne meget kjendte og afholdte sang. Selv kjendte han fra flere tyske salmesamlinger en salme, der havde melodi og ellers adskilligt tilfælles med den, og da «Deilig er jorden» jo skulde være en gammel korsfarersang, antog han, at der til grund for begge laa en fælles latinsk original.

Jeg svarede, at jeg under al min syslen med latinske salmer havde havt øiet med mig netop med hensyn til denne salme, men aldrig fundet den paa latin, og at jeg i grunden sterkt tvivlede paa, at den havde nogen latinsk original og overhovedet paa, at den havde saa høi en alder, som den udgaves for at have.

Straks efter sendte han mig den tyske salme efter Chr. u. Wilh. Dölker's Geistliche Lieder, Stuttg. 1873. Den har der 6 vers med overskriften «Schönster Herr Jesu (Ps. 45)» og følgende tilføiede oplysninger: «Kreuzfahrerlied aus dem 12. Jahrhundert. Melodie aus dem 12. Jahrh.», — hvordan nu udgivere kan bringe sig til at sige sligt saa skraasikkert, som de slet ikke ved!

Da jeg nu skulde til at følge sangens spor ihærdigere end før, fik jeg saa værdifuld haandsrækning af andre og fandt det meste arbeide gjort af andre, saa æren for de følgende faktiske oplysninger tilkommer dem og ikke mig.

En dansk ven, stud. mag. *Niels Møller,* søn af Aalborgs biskop, der har gjort sig ikke liden møie for min skyld, henviste mig til «Høiskolebladet» for 1902, hvor en dansk salmehistoriker, pastor *Severinsen,* har givet en redegjørelse angaaende salmen. At jeg er kommen i besiddelse af denne redegjørelse, har jeg en anden ven, hr. skoledirektør *Skard,*

at takke for. Jeg haaber, dens forfatter ikke har imod, at jeg her leverer et uddrag af den.

Pastor Severinsen oplyser, at den, der i nyere tid henledede Tysklands opmerksomhed paa sangen, var Hoffmann v. Fallersleben, der i 1842 i en samling af schlesiske folkesange udgav «Schönster Herr Jesu» optegnet saaledes, som han i ord og tone fandt den paa folkets mund i grevskabet Glatz. Herfra spredte den sig allevegne omkring i optryk og afskrifter, blev sungen ved fest efter fest og bredte sig derfra ind i hjem og skole.

I Danmark opdagedes sangen af lic. *I. F. Fenger,* der i 1850 fandt den i martsheftet af «Neueste Nachrichten aus dem Reiche Gottes» under titlen: en gammel *korsbrodersang.* Fenger var dengang sogneprest i Lynge ved Sorø og omgikkes meget digteren *B. S. Ingemann.* Rimeligvis har han anmodet digteren om at skrive en dansk tekst til melodien; thi i «Dansk Kirketidende» for 8. sept. 1850 meddeler han Ingemanns «Deilig er jorden» sammen med melodien.

Ingemanns sang har som bekjendt 3 vers; flere havde heller ikke den af Fenger og Ingemann kjendte tyske tekst (de tre første vers af nedenstaaende seks). Men som egentlig oversættelse vil Ingemanns tekst ikke gjælde, snarere som en dansk erstatning for den tyske sang, en selvstændig sang med inspiration af den tyske.

«Sammenligner man dem,» siger Severinsen, «er det let nok at se, at Ingemann har ladet sig inspirere af den tyske sang. Her er jo saa meget om alt det deilige i de fagre riger paa jorden. Men endnu sterkere har Ingemann ladet sig inspirere af overskriften «Korsbrodersang». Hans tanke har straks gaaet ad de vante baner med de gamle korsfarere. Han havde jo før ladet Holger Danske synge saa smeltende om Østerlide med dets lysglands-bjerge, solglands-dale:

Orienten! Orienten!
høit fra sjæl til sjæl det klang,
naar vi stod paa bjergeskrænten,
naar vi hørte valfartssang.
Orienten! Orienten!
Didʒ sig længselsfuglen svang.

«Paa samme reise er hans fantasi nu gjennem alle de riger og lande. Derfor skriver han over sit digt «Pilgrimssang», en overskrift, han senere har rettet til «Valfartssang». Det er en from pilgrimsskare paa veien til Jerusalem, der synger til gamle middelalderlige toner, og vi stemmer i med, idet vi ser vort liv som en pilgrimsgang gjennem de fagre riger paa jorden til paradis. Ja, englene fra Bethlehem synger tilsidst ogsaa med om, at der er en frelser født. Dette er saa poetisk og saa skjønt, at den lille sang altid vil komme til at regnes blandt Ingemanns udødelige verker.

««Deilig er jorden» er altsaa en pilgrimssang, hvordan det end siden maatte forholde sig med den tyske, som har fremkaldt den. Fortællingen om, at den blev sungen af tyske korsfarere paa veien til Jerusalem, har nu iallefald ikke skygge af bevis at henholde sig til; det er en blot fantasi.»

Pastor Severinsen anfører derefter de ældste bekjendte kilder for sangen, nemlig først en salmebog fra *Münster* 1677, hvor den findes som den første af «tre skjønne, udvalgte, nye viser»; dernæst en salmebog fra *Fulda* 1696, og en liden bog «Des treuen Hirten Lob» 1696 (en opbyggelsesbog over ps. 23 i Franckenaus samling paa universitetsbiblioteket i Kb.havn), samt endelig en udgave af Davids salmer, *Köln* 1722.

Salmens affattelsestid finder pastor Severinsen ikke afgjort med, at den i udgaven af 1677 betegnes som «ny». Den synes allerede dengang at have levet en tid i folkemunde, hvilket sluttes af de ikke faa afvigelser, som teksten viser i de forskjellige udgaver, baade med hensyn til ordlyd og versenes rækkefølge. Paa den anden side vil der ikke have behøvets saa særdeles lang tid for, at saadanne afvigelser skulde danne sig i en utrykt sang med saa faa rim, som denne har. Heri er jeg ganske enig med hr. pastor Severinsen; at salmen betegnes som ny, behøver kun at sige, at den var ny i Münster.

Pastor Severinsens resultat er, at originalen for over 200 aar tilbage levede sterkt i folkemunde uden ret at vinde plads i de tyske protestantiske salmebøger. At dens slutningsvers «lidt overraskende ender med, at Jesus sandelig er nærværende i det hellige sakramente», bringer ham tilsidst

til at opkaste det spørgsmaal, om den maaske kan have været processionssang ved Christi legemsfest?

Her ophører dog min enighed med den ærede forfatter. Jeg er aldeles enig med ham i, at salmen slet ikke smager af 12. aarh. og af korstogene. Hvis her var plads til at anføre en virkelig korsfarersang *(Juxta threnos Jeremiae)*, skulde man faa høre en ganske anden streng middelaldersk og flammende krigersk tone end i «Schönster Herr Jesu», der ikke har mindste hentydning hverken til den hellige grav eller til krig. Alle forandringerne af dens overskrift — korsbrodersang, pilgrimssang, valfartssang — vidner om, hvor lidet man har troet paa dens sammenhæng med korstogene.

Men *ligesaalidt* smager salmen med sin umiddelbarhed og friskhed af romerkirkens dogmatisk bundne og byggede salmer ved en kirkefest som den nævnte. Aabenbart har den karakter af folkedigtning, og navnlig klinger den som fra et nyvakt levende og friere menighedssamfund. Og saalænge sidste vers kommer som en *overraskelse*, kunde det ligesaa let tænkes som en senere tildigtning med afpasning efter et øiemed som det nævnte. Men heller ikke en saadan antagelse tilfredsstiller, fordi den er vilkaarlig. Jeg vil derfor forsøge en gjætning, hvorved slutningsverset bliver naturligt.

For min del maa jeg sige, at salmen med sin sterke *jesustone* saavelsom ved sin affattelse i modersmaalet umiddelbart bragte mig til at tænke paa de *hussitiske* brødre som dens ophav. *Jesus alene* som midler mellem Gud og mennesker var netop et af hovedpunkterne i deres bekjendelse. Tysk prædiken og *tysk salmesang* var netop af de ting, hvormed de mest greb folket og opbyggede menigheden. — Tanken var ikke før faldt mig ind, før den straks fulgtes af andre. Den pris, som hussiterne satte paa *sakramentet* efterat have faaet det tilbage i sin uafkortede skikkelse, og som bl. a. bragte dem til at bruge kalken som sit symbol baade paa kirker og allevegne ellers («baade hvor det passede og ikke passede», Lechler), kunde nok ganske naturlig bringe dem til at føie nærværelsen af den herlige Jesus i sakramentet ind i sangen som dens toppunkt. For dem maatte det være en hjertetrang at synge derom, naar de sang om Jesus. I dette

stykke har vor tid noget meget væsentligt at lære af dem! — At sangen i *Münster* 1677 dukker frem som ny, kan forklares af Westphalerfreden, ved hvilken ogsaa de böhmisk-mähriske brødre (som de dengang kaldtes) fik sine interesser varetagne, og til hvis afslutning de vel altsaa havde sendt sine repræsentanter. At sangen paa disse kanter atter glemmes, medens den holder sig i *Schlesien,* hvorhen de böhmisk-mähriske brødre under sin trængsel tyede, og specielt i Glatzdalen lige ved Böhmens og Mährens grændse, synes mig at være et hovedspor i samme retning. Ja, naar alt kommer til alt, kan man paa denne maade helt simpelt forklare sig navnet *korsfarersang,* idet jo romerkirken, for at faa rigtig fart og kraft i krigene mod hussiterne, to gange (c. 1430 og 1470) gav dem navn og karakter af «korstog». At hussiterne, som ikke selv vilde krigen, gik til kampen med sangen til «Schönster Herr Jesu, Herrscher aller Erden» paa sine læber, kanske efter først at have nydt sakramentet, synes meget let tænkeligt. At sangen skulde skrive sig «fra 12. aarh.» er intet andet end en gjætning i trang til at have en tidsangivelse, en ærværdig alder at pryde den med. Naar traditionen kaldte den korsfarersang, har man naturlig tænkt paa de egentlige korstog; men i rigtig følelse af, at den ikke smager meget af dem, har man forsigtigvis henlagt den til de sildigste af dem.

Efter først at have faaet øie paa denne gjætning synes den mig i den grad at have sandsynlighed for sig, at jeg blot kan undre mig over, at tanken ikke før er faldt andre ind. Jeg overlader den herved til historikeres prøvelse.

Angaaende salmens *melodi,* da vil enhver, som tænker efter, forstaa hvor vanskeligt det er at bestemme alderen paa en melodi, som kun har levet paa folkemund uden at være optegnet. For at kunne følge den tilbage, maatte man kunne vække fortidens generationer op af graven igjen. Et rygte om, at Mozart i sin 10de sonate for violin og piano skal have benyttet melodiens to første strofer som motiv og derved givet bevis paa, at den iallefald eksisterede paa hans tid, ser, naar man undersøger det nærmere angivne sted *(Andantino sostenuto e cantabile),* nærmest ud som en aprilspøg; i den grad mangler ethvert slægtskab.

Naar det derfor hos *Julian*, Dictionary of hymnology (London 1892) heder: «Melodien kan man ikke følge længere end til 1842», — altsaa til Hoffm. v. Fallerslebens samling, — «teksten ikke længere end til 1677», da er heri udtalt, hvad vi hidtil positivt *ved* om salmen. At baade tekst og melodi er ældre, betvivler ingen. Men det uvederheftige eftersnak om, at begge dele er fra 12. aarh., burde det være forbi med. «Gammel tysk folkesang, — maaske fra Hussiterkrigenes tid» vilde jeg for min del kalde den, — med det sidste tillæg for ikke aldeles at bortkaste traditionen om, at den er en korsfarersang. Slet og ret at kalde den saa leder tanken paa vildspor.

Naar jeg nu til slutning skal meddele salmens original, er jeg forsaavidt i forlegenhed, som jeg ikke har selve de ældste kilder for mig, men kun en del varianter i afskrift efter yngre samlinger. Dog haaber jeg, at det oprindelige saa nogenlunde sees af dem. Den her anførte tekst falder temmelig nøie sammen med teksten i førnævnte Dölkers Geistliche Lieder 1873, kun at jeg i stedet for slutningsverset, der er en aabenbar senere forbedring, — saavidt jeg af mit mangelfulde materiale kan forstaa, Dölkers egen, — har indsat det ældre «sakramentvers». Med den nævnte forbedring er det gaaet som saa ofte ved salmeforbedringer, at den kan have penere ord og renere form, medens det gamle er umiddelbarere og kraftigere og giver mere.

Som man vil se, er den tyske original saa vidt forskjellig fra Ingemanns «Deilig er jorden» og tillige saa vakker og kraftfuld, at en *oversættelse,* ifald den blot lykkes, fuldt forsvarer sin plads hos os ved siden af Ingemanns sang.

Schönster Herr Jesu, Herrscher aller Erden, Gottes und Marien Sohn: dich will ich lieben, dich will ich ehren, du meiner Seele Freud' und Kron'.	Herligste Jesus, alle Herrers Herre, Guds og Jomfru Marias Søn, dig vil jeg elske, dig vil jeg ære, du er mit Liv, min Krone skjøn.
Schön sind die Felder, schöner sind die Wälder in der schönen Frühlingszeit; Jesus ist schöner, Jesus ist reiner, der unser traurig Herz erfreut.	Fager er Engen, fagrere er Lunden, naar den om Vaaren skyder Blad,— Jesus er fagrere, Jesus er renere, han gjør mit saare Hjerte glad.

Schön leucht die Sonne,
schöner leucht der Monden
und die Sternlein allzumal;
Jesus leucht schöner,
Jesus leucht reiner
als all' die Engel im Himmelssaal.

Schön sind die Blumen,
schöner sind die Menschen
in der frischen Jugendzeit;
Alles muss sterben,
Alles verderben,
Jesus bleibt in Ewigkeit.

Alle die Schönheit
Himmels und der Erden
ist verfasst in dir allein;
Jesus, wir flehen
wollst auf uns sehen
mit deiner Augen Freundlichkeit.

Er ist wahrhaftig
allzeit gegenwärtig
in dem heiligen Sakrament.
Jesu, dich bitt' ich,
sei uns genädig
jetzt und an dem letzten End.

Klart straaler Solen,
mildere er Maanen,
pragtfuldt er Himlens Stjerneskjær, —
mer straaler Jesus!
Mer lyser Jesus
end hele Himlens Englehær.

Deilig er Blomsten,
skjønnere er Mennesket
i den friske Ungdomsvaar, —
Blomsten maa visne,
Alt synke sammen,
men Jesus ældes ei af Aar.

Alt, som i Himmel
og paa Jord er fagert,
laaner sin hele Glands fra dig;
Jesus, vi beder,
kjendes dog ved os,
du er den Ven, som sviger ei.

Han er i Sandhed
her i hvad han gav os:
Nadverdens hellige Vin og Brød!
Jesus, jeg beder,
vær du os naadig
nu i vort Liv og i vor Død.

Det store hjertes lys.

Der er et lys i verdens ørk,
saa fuld af ondskabs natmulm mørk,
blandt al dens styghed, haardhed, ve,
et lys saa himmelskjært at se.
Med gylden glans fra fagrest vaar
det gaar sin sterke seiersgang
frem med sin skjønne straalesang,
bær' bod for livets længsel saar.
Det store hjertes lys det er,
og «kjærlighed» det navn det bær'!

Det er saa blødt, det er saa blidt,
dog eier kjæmpekraft dets arm, —
og ingen afgrunds kolde gys
kan slukke modet i dets barm.
Det skinner klart ved nat som dag,
i virke uden rast og ro.
Dets skjønne, glade seiersflag,
det er saa ktippefast en tro.
Det store hjertes lys det er,
og «kjærlighed» det navn det bær'!

At leve i dets gyldne skin,
det fryd og lykkens fylde er,
og natkold ve for hvert et sind
at leve udenfor dets skjær.
Foruden det er livet ødt
midt i al overflod og pragt,
dog selv i ringe hytte sødt
har det sin glorie om den lagt.
Det store hjertes lys det er,
og «kjærlighed» det navn det bær'!

Ei slaar dets varme hjerteslag
for ven og nære elskte kun.
Det favner med sit vingetag,
hvert men'skebarn paa jordens rund.
Ja, selv det som er ondt og stygt,
det nærmer sig med reddersmil.
Dog mest har for alt saart og sygt
udi sin bløde favn det hvil.
Det store hjertes lys det er,
og «kjærlighed» det navn det bær'!

Og staar du udenfor dets skin
og fryser dybt i hjerterod,
da søg det op! Kom ind, kom ind
i al dets solgulds overflod!
Ti hver en sjæl blir rum forlent
inden dets vide himmelport.
Som han, der blidt dets glans har tændt,
det ingen, ingen viser bort!
Det store hjertes lys det er,
og «kjærlighed» det navn det bær'!

Fredr. Døcker-Smith.

IBSENS VERDENSANSKUELSE.

(Af sognepræst *Olaf Holm*).

En af vore store mænd har forladt os. I disse dage, da det lader til, de religiøse spørgsmaal har begyndt at faa fornyet interesse, kunde det maaske have sin betydning at se, hvorledes denne mand *antageligvis* har stillet sig til det religiøse. Jeg siger «antageligvis», thi, som enhver ved, var han en meget tilknappet personlighed — og satte ogsaa en ære i at være det — og han har altid protesteret mod at søge hans personlige mening i en eller anden af ham digtede personers udtalelser. Men det er nu ikke egentlig saa vanskeligt gjennem et helt livs digteriske produktion at komme paa det rene, med hvor man egentlig har forfatteren henne, og heller ikke er det saa vanskeligt her, hvor man endog har en ligefrem klar udtalelse for, hvor han er at finde henne. Jeg sigter hermed til Henrik Jægers bekjendte ord i hans bog om Ibsen i anledning af hans digterjubilæum for en del aar tilbage, at i mystikeren Maximos's ræsonnement i Keiser og Galilæer har man digterens verdensanskuelse.

Hvilket er da dette?

«Der er to riger, et grundlagt paa Edens Lund og et paa Golgata kors. Det tredje er den store hemmeligheds rige, der er grundlagt paa dem begge, fordi det elsker og hader dem begge.»

Hvad vil nu disse dunkle ord sige? Ikke andet, end at verdensudviklingen bæres af to kjæmpende magter, hvoraf den ene regjerer til Kristi komme og har faaet sit udslag i den førkristelige kultur og de gamle religioner, den anden tager sin begyndelse ved Kristi død og den herved indledede, egentlige aandens verden paa jorden. Alt er ensidighed. Den gamle tid er kjødets regimentes tid. Da blomstrer livsglæden, filosofien og tænkningen; den anden tid er religionens,

da har — man tænke paa middelalderens kirke — forsagelsen, verdenspessimismen, askesen, og kulturfiendtligheden sin magt. I den første tid regjerer menneskeaanden som saadan og lever i «det skjønne» — man tænke paa det græske hedenskab og magten og nydelserne i Rom — eller de store, religiøse drømmes tid, østens gamle, religiøse samfund. Men under alt dette er «Galilæeren» eller Aanden under sin vorden, som f. ex. i det jødiske folks historie og mosaismens udvikling.

Saaledes ligger her det ene og støder mod det andet som i det gamle testamentes fortælling om forholdet mellem Kain og Abel, paa Kristi tid i forholdet mellem ham og Judas, og paa Julians tid i forholdet mellem den kristne kirke og det til nyt liv vakte hedenskab. Overalt er der et tilløb til «en forsoning», eller til dannelsen af en personlighed, i hvem kjød og aand — alias kultur og religion — kommer i balance igjen, eller hvor kulturens endelighed og forgjængelighed glider ind i en høiere livets orden, hvor menneskene allerede her paa jorden glider ind i udødeligheden. Dette er det i sin tid mere end i det sidste saa meget omtalte Tredje rige, hvor den trang til det absolutte, vi alle bærer i vor barm, har fundet et udslag i former, der ikke længer er døden hjemfaldne. Man erindre her keiserinde Helenas ord om «at drage mod østen, did, hvor Helios fødes», og hvor det barn, som hun skal bringe verden, er bleven «forsoneren mellem de to riger», «keiseren er bleven Gud og Gud er bleven keiser», med andre ord, alle de mystiske anelsernes rige, som ligesom altid har foresvævet verdensudviklingen, er indtraadt i sin virkelighed. Den verdenshistoriens messias — og som er vidt forskjellig fra den, Kristus er — er opgangen over menneskeslægten og man *fødes* ind i en evig lykke.

Efter dette er det egentlig ikke tale om en *god* magt, som behersker verdenshistorien, og en *ond* magt, der fra kristeligt standpunkt danner dens diametrale modsætning, men kun om en *kraft*, mod en *kraft*. Kain som repræsentant for kulturen og den menneskelige uafhængighedsfølelse har absolut samme ethiske værd som Abel som repræsentant for religionen, Judas absolut samme værd som Kristus. Ja, der tales i de mange forblommede udtryk, hvor den geniale mystiker behandler netop denne verdenshistoriens knude, som om Judas kanske netop

var den, som havde fortjenesten af, at have bragt verdensudviklingen fremad. Og efter theorien — man ser, hvor i sin bund umoralsk netop denne opfatning af verdenshistorien er — men efter theorien, siger jeg, om stød og modstød eller to indifferente kræfters tørnen mod hinanden, kan det ikke være anderledes. Troen paa en personlig Gud, der styrer og styrer saa, at der tilsidst kun skal komme godt udaf det hele, er borte, og man faar kun denne kræfternes dialektik, eller dette system af stød og modstød, der begyndte, uden at vi ved, hvorledes, og ender uden at vi ved, hvor. Der er ikke taget personlig stilling til noget, det onde og det gode har samme værdi, tilværelsen regjeres af en evig nødvendighed, hvor «alt er spil og leg», og hvor vi alle er knyttet til denne trøstesløshedens pinebænk, til døden engang løser op for os.

Det er ikke med urette, at man har kaldt dette pessimismens evangelium eller trøstesløshedens filosofi, der lader alt glide ind i et haabløst øde.

I konsekvens hermed siger ogsaa Maximos, naar det gjælder moralen, «at ville er at *maatte* ville», eller at vi har i grunden intet ansvar for vore handlinger. Hvad jeg vil, er udtryk for en disposition i min natur, et stykke nødvendighed, hvorfor ingen kan svare. Ingen negter, at i hele dette ræsonnement — og ikke mindst, naar man ser hen til den logiske stringens, hvormed man vil erindre, at der er gjennemført i Keiser og Galilæer — er noget paa sit vis storslagent, men saa trøstesløst, saa knugende for den efter lys og lykke tørstende menneskesjæl.

Der var dem, som drømte om, da Keiser og Galilæer første gang bragte det frem i verden — det findes forresten allerede hos Zoroaster — at det skulde blive ligesom indledningen til en ny religion, men — og det ved vi nu — jeg tror, man har alvorlig forregnet sig. Det værste er, at ræssonnementet er hverken religiøst eller moralsk, men udelukkende filosofisk. Det er en dyb tænker værdig, men hverken en religionsstifter eller en mand med dybe, moralske instinkter. Thi det religiøse er jo netop det, at jeg føler mig afhængig af en anden — «lever i Gud» kalder Kristendommen det — og forsaavidt løfter det ikke blot til ansvar, men hvad tusind gange mere er, til evigt ansvar. Gud bliver da den egentlige

regulator for mit menneskeliv og jeg bringer alle mine handlinger ind for hans domstol. Forsaavidt her er tale om «nødvendighed», er det den frihedens nødvendighed, som følger af, at et høiere væsen altid paavirker mig. Forsaavidt «sker intet uden Guds vilje». Og hvad det moralske angaar, saa kommer jeg under denne raport altid til at handle med henblik paa mine medmennesker. Livet er ikke et tomt spil af kræfter, hvor jeg er god idag, ond imorgen, alt efter som mine naturlige instinkter fører det med sig, men et bevidst arbeide for det gode, et afgjort tagen standpunkt i det godes tjeneste, hvor jeg arbeider for at yde min andel til det godes seier i alle retninger. Og jeg siger, dette er ikke filosofi, eller moralsk-filosofisk ræssonnement; thi det er ikke en *tænkers* forhold til disse kræfters arbeide, men det er personlighedens leven og aanden i dette arbeide selv.

Derfor — jeg vil om en saa fremragende mand gjerne kun sige godt — men derfor er efter min mening hele dette ræssonnement i sin bund umoralsk. Jeg mener ikke i den forstand, at han har taget de løse ægteskaber etc., direkte under sine vinger, men jeg mener i den forstand, at han, paa samme tid, som det ofte har seet ud, som om han direkte har arbeidet i moralens tjeneste, har det virket opløsende paa den menneskelige ansvarsfølelse og derved virket nedbrydende paa hele den moralske bevidsthed. Der er nemlig andre maader at gjøre dette paa end ved direkte forherligelse af det simple smuds, man kan ogsaa gjøre det paa en elegant, salonmæssig maade, der for overfladiske aander ofte endog kan tage sig ud som den rene kamp for at *fornye* moralen.

Nu, den Herregud sige nu herom, hvad han sige vil. Jeg forstaar godt, at ogsaa det slags aander kan have sin betydning indenfor det brogede, saare sammensatte menneskeliv, men man skal ikke lade sig forvirre. Æsthetik og filosofi bliver nu engang æsthetik og filosofi og moral og religion er og bliver noget andet.

Om Ibsen personlig, inderst inde, har levet paa denne verdens anskuelse, er en anden sag, derom tør jeg ikke udtale mig. Det er et spørgsmaal, som det kun tilkommer den allerhøieste at dømme om.

Men lad mig endnu, før jeg lægger pennen bort, sige:

Hvor enkel og *trøstefuld* for det menneskelige hjerte er ikke den kristelige verdensanskuelse i sammenligning med den, vi her har omtalt. Den siger jo i korthed, at *Gud* har skabt verden. Hans navn er kjærlighed. Da menneskene for nu 2 000 aar siden havde udtømt sine kræfter paa at raade livets gaade selv, sendte han sin søn for at gjenoplive i os tilliden til sin kjærlighed. Fra den dag har han bygget et rige iblandt os, hvis program er styrke under livskampen og lys over vore grave.

Det er netop det, vi alle trænger til.

EN UNDERLIG DRØM

(Forvandlingens klædebon).

I de drømme, der daler ned over menneskesjæle, kan vi ofte tydelig se Herrens kjærligheds og raads tanker. De danner da en urokkelig trøstegrund for det menneske, til hvem de er et himmelbud. Herrens raad eller trøst bæres ned i drømmens skjød.

— — — — En ven, som er missionær, fortalte mig nylig en drøm, der for ham var blevet et styrkebelte i en tung stund. Den beviser herlig sandheden af, at Herren *hvert øieblik* og i rette øieblik ser til og trøster menneskehjerter, der synes at forsmægte.

Han fortalte:

«Jeg havde længe gaat dybt nedstemt og fraranet baade tro og glæde. Næsten fortvivlet saa jeg sygelig indadvendt paa mig selv og min mangel paa kjærlighed og lighed med frelseren. Vi skulde jo forvandles efter hans billede. . . . . Saa var det Helligtrekongers søndag. Nyaaret havde iført sig en skinnende hvid rimfrostkaabe, overstrøet med millioner deilige isstjerner . . . . Det tindrer og funkler imod mig i solen, mens jeg gaar bortover en sti i skogbrynet langsmed fjorden . . . . .

Jordens flade er forvandlet til en straalende himmel, fuld af lysende øine, der speiler tilbage al himmelens store fryd og skjønhed. Se — tænkte jeg — al naturen, endog den kolde sne afspeiler en fuldkommen himmelbaaren renhed og skjønhed; . . . den er med at være noget af herlighedens afglans . . . men Du . . .

Et snefnug, en isstjerne naar fuldkommenheden i sit slags; planten naar det høieste i duft, skjønhed og ynde, og vi . . . skinner saa lidet, . . . og dog er Jesu klædning min,

den han vævede med sit liv fra vuggen til graven — seierens, opstandelsens lyse dragt . . .

Ligeoverfor den livløse jords skinnende skrud følte jeg mit væsens sorthed i en forfærdelig grad . . .

Fjærlette isblomster og rimfrynser hang paa busk og straa og vuggede sig i soldagens svage luftning. De skjønne rimkrystaller lo mig al sin fryd ind i øiet. Som i et spektrum badede solens farvebue sig i hvert eneste korn. Og i sin skinnende straaleleg gjengav de deilig al verdens lys og farver i syvfarvet glans . . .

De havde *alle straaler* ved sin side! Hvilken herlighed, hvilken kraft . . .

Et sted staar der saa om Gud:

> . . . «*Straaler er ved hans side, —*
> *og der er hans magt skjult.*»

. . . Magten i *skinnet* . . .

Pludselig lød en sagte røst nynnende i mit øre:

> Flyv ind i min kjærligheds lue,
> og se, Du skal stige deraf
> saa hvid som en hvidvinget due,
> Ja som en forklaret af grav!
>
> Ja flyv — som i stormveirs stunden
> fra havet den vildene fugl —
> og gjem Dig paa klippegrunden
> i korsets det trygge skjul!
>
> *Dèr* rinder en underbar kilde,
> som eier forvandlingens magt, —
> saa sivende, rislende stille
> den tvætter din sjæl og din dragt!

Jeg vandrede en stund som en drømmende i et fortryllet eventyrland . . .

Det var som en Paradisets vinterhave vinkede mig . . .

Snefnugene funklede og legte tagfat med solstjernerne, og disse kappedes med lyngens isblomster i deres spillende sølverne glans . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Natten efter laa jeg i tung søvn og drømte om de mørke

hedninglande, hvor intet lys falder over sjælene. Det forekom mig da, at vi var paa reise derud igjen. En ven og hans lille 7-aarsgamle gut og jeg . . .

Vort skib strandede paa et koralrev. Vi blev reddede, idet vi blev skyllet iland af bølgeslagene, ind paa en øde strandbred.

Det var en ø i Stillehavet, hvor befolkningen var lavtstaaende.

Efterhaanden lærte vi dog at forstaa dem og de os. Og vi fortalte dem om Jesus, om synd og naade. De syntes ei at kunne opfatte dette, at vi engang skulde kunne blive rene, gode, og endmindre, at vort legeme skulde forklares, forvandles . . .

. . . En dag kom en fremmed høvding til øen. Han blev forbitret over vor indflydelse paa de indfødte; at de hørte paa vor lære, kunde han ei taale. Og han ophidsede dem mod os, idet han opfordrede dem til at kræve bevis for, hvad vi fortalte.

Vis os din sjæl — og Du dø, sagde han til mig. Du dø og vise os frelst sjæl. *Du brænde og den gut;* — da Du hvid som en blomst bæres op! *Vi brænde dig* og den gut! Eders øine er *sole;* — hans en liden fugls . . . Din Gud gjøre eder himmelklare . . . Vi se det . . .

Ingen indvendinger hjalp . . . De var alle pludselig vildt bestemte paa at lade os brænde og blive himmelklare. . . .

Smaa og store begyndte at samle sammen til et baal, imens nogle strengt bevogtede os. Vi fik ei engang lov at tale sammen . . . Mit hjerte raabte til Gud om kraft, mod, tro og seier — — over dødsfrygten, — og jeg blev ganske stille . . .

Han skal føre *over* døden; . . . ilden skal ei svide Dig . . .

Et baal blev snart reist. Et underligt baal af bambusrør bygget i pyramideform. Indeni var der fyldt tørre rødder, kviste, stokke, og over det hele hældtes strømme af palmeolje. . . . I midten blev nedrammet en slank ung palmestamme, hvis pragtfulde bladkrone endnu vaiede frisk og levende. Etslags harnisk af rør og siv og slyngede grene blev flettet til os . . . De var elastiske og snøredes fast om vore legemer. Vi stod alle 3 tause og bedende. Gutten skulde brændes

først. Hans ansigt straalede . . . «Jesus vil bære mig i sit skjød,» sagde han . . . «Ilden skal ei svide Dig; — frygt ikke — jeg er med Dig,» sagde hans far . . . «Gud — forvandle ham Du, — vis din herlighed» — sukkede det i mig.

— — Der traadte en mand frem af flokken, og paa høvdingens vink greb han gutten, klatrede op ad en bambusstang og fæstede barnet i rørpantseret til pyramidens spidse. Baalet tændtes derpaa fra alle sider, og snart slog flammerne i lange ildarme op omkring den lille martyr.

«Jesus holder mig fast, ser Du det, papa — se!» — Dette var hans sidste ord . . . Ilden og røgen favnede ham helt, slog op om hans hoved, . . . baalet knirker, synker — — sprager og knitrer.

. . . Med *ét* sortner røgen til, hober sig op i skylag, lig et tordenveirs batterier, . . . og op af røgvældet hæver sig en lys skinnende sky. Paa dens rande svæver en deilig forklaret skikkelse . . . Frelseren med tornekransen om sin tinding . . . Han holdt vor lille Leif i sine arme . . . Hans ansigt var en liden engels — o — saa rørende yndigt . . . Skjælvende havde vi staat der og udøst vort hjerte i bøn. Vor sjæl havde grebet om Guds arm, og den viste os nu hans herligheds magt. Vi saa barnesjælen bæres opad i *opstandelsens klædebon* — — Folket stod slagne og stirrede paa barnelegemet i forvandlingens svøb . . . og de mumlede: Vi tro Dig — din Gud. — —

Dernede i ildmørjen fortæredes de sidste rester af det jordiske legeme, . . . og deroppe . . . Fra et gyldenhvidt gevandt smilte den himmelske Leif ned til os . . .

Ikke en eneste ting i hans dragt undlod at præge sig i mit minde . . . Om hans hoved var flettet en krans af hvide roser, og i hver en af dem lyste en blodfarvet rubin. Kransen var hvælvet, fortil høi som et diadem. Denne forhøining var dannet af de deiligste hvide penséer . . . *herba trinitatis* . . . *trefoldighedsblomster — (treenighedssymbol i det 16de aarh.)* Gyldne øine og gyldne honningstriber luede som ild fra de tre nederste blade. En blaahvid himmelglans som fra en solmættet septemberdags klarhed dirrede om hans hoved . . . I haanden bar han en skjøn klokkeformet kaktuslilje, grønlig

hvid . . . En funklende stjerne lyste fra dens dybe bægerbund, . . . var det morgenstjernen, han bar i sin haand?

Dragten var florlet og folderig; og den tindrede af stjerner og blomsterdrys . . . saa skuffende lig jordens sølvermorskaabe til nyaarets fest dagen forud. Som bløde duevinger slog det lette flor sagte op og ned mod skyens brem . . .

Der hørtes en tonende røst, som sang: Se, jeg gjør alle ting nye!

— — — Jeg vaagnede, — — hed, spændt; — luften dirrede af en lydhør stilhed; — — — det var som klang der en hendøende tone efter et klokkeslag . . . en *hellig tone* i en underfuld, høitidsfuld stilhed . . . evighedens røst!

Den sang om seier ved *vor Herre Jesus Kristus!*

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Jeg syntes, jeg havde set et glimt af opstandelsens morgen.» . . .

«Hvilken underlig drøm!»

Nora Bagge.

SVAR TIL DR. FASTING.

Dr. Fasting ønsker at faa den kirkelige bekjendelse bort som «lov for læren». Han vil derfor have presteeden afskaffet, og enhver forpligtelse paa nogen bestemt lære ophævet for presternes vedkommende.

Han er enig i, at som stillingen nu er, er presterne forpligtet paa bekjendelsesskrifterne. De har selv paataget sig denne forpligtelse, og de har ingen ret til egenmægtig at sætte sig ud over den.

Denne indrømmelse er efter min mening høilig at sætte pris paa. Det er heller ikke mig muligt at forstaa, hvorledes samvittighedsfulde mænd kan sætte sig ud over en paatagen forpligtelse, og det til og med en edelig forpligtelse.

Derimod er det jo let at forstaa, at der er dem, som med Fasting vil arbeide for at faa denne forpligtelse hævet. Men naar Fasting saa videre siger, at derved vilde vi intet tabe, ikke engang i rettroenhed, saa kan jeg i alle fald aldeles ikke være *enig* med ham.

Der kan jo ingen være i tvil om, at vi da meget snart vilde faa en hel del prester, som afveg sterkt fra luthersk rettroenhed, og t. eks. foredrog den reformerte nadverdlære. Men det vilde være det aller mindste. Det kom aabenbart ikke til at vare længe, før vi fik rene rationalister, som lige ud negtede Kristus, hans guddom og hans opstandelse. Ja, med tiden vilde vi vel sagtens endog faa se ligefremme gudsfornegtere som prester.

Og dette mener man ikke vilde være noget tab!

Det er sandt: Kristendommen vilde ikke være ødelagt ved det. Troende prester vilde fremdeles kunne vedblive at samle troende mennesker om sin forkyndelse, som vantroe om sin.

Men *kirken* vilde være til det yderste vanhelliget, hvis den indsatte slige prester eller tillod dem at blive staaende.

Var det intet tab?

Vi faar hugse paa det: det er Jesus Kristus, som har grundlagt kirken; den er ikke menneskeverk eller menneskepaafund, hvor meget den end ofte har maattet finde sig i at blive mishandlet af menneskelig uforstand — paa lignende maade som den vilde blive det ved dette Fastings forslag, dersom det blev til virkelighed.

Men vi vilde vinde i sandfærdighed, siger Fasting, ved at ophæve forpligtelsen paa bekjendelsen. Der knytter sig kirkelig usandfærdighed til den maade, hvorpaa den kirkelige bekjendelse opfattes.

Kjender Fasting da virkelig nogen prest, som prædiker noget, han selv holder for usandhed? Jeg kjender ingen saadan prest. Og jeg drister mig til at paastaa, at ingen mand, som tror den apostoliske tro, behøver i sin prædiken at sige andet end hvad han selv mener, fordi om han blir prest i den norske kirke. Han kan være grundig uenig i meget af det, som staar i den augsburgske bekjendelse — tror han den apostoliske tro, saa har han en uendelig rigdom at præke om til vækkelse og næring for kristeligt liv. Han *behøver* ikke at komme ind paa sine afvigelser.

Sandheden kræver aldeles ikke, at vi skal sige, og sige offentlig, *alt*, hvad vi mener. Den kræver alene, at vi ikke skal sige *andet*, end hvad vi mener.

Og presternes forpligtelse paa bekjendelsen udtaler ikke, at de er enige i alle dele af dens indhold. Den siger blot det, at deres forkyndelse ikke skal komme i strid, men staa i samklang med den.

Men denne forpligtelse gjælder da ogsaa den hele bekjendelse. En prest har ikke ret til af egen magtfuldkommenhed at sætte sig ud over nogen del af den. Han maa ikke i sin forkyndelse komme i strid med noget punkt i den.

Men de myndigheder, der paa samfundets vegne har at paase, at presterne overholder denne sin forpligtelse, bør selvfølgelig i dette stykke som i andre optræde med «konduite», med sund sands. De bør ikke tænke paa at skride ind imod en prest, fordi om han udtaler sig imod artikel 14 i den augsburgske bekjendelse, der nu maa regnes som forældet. Thi det gjælder om lovene for den kirkelige lære, som om andre love, at enkelte punkter i dem kan blive for-

ældede og træde ud af kraft, uden at loven i det hele derfor mister sin forpligtende gyldighed. Og heller ikke bør — eller vil — det falde de kirkelige myndigheder ind at optræde imod en prest for en hvilkensomhelst ubetydelighed, hvori han maatte afvige fra bekjendelsen. Men presten selv har ikke afgjørelsen af hvad der inden bekjendelsen er betydeligt eller ubetydeligt, forældet eller i gyldighed. Afgjørelsen tilkommer det samfund, som presten er traadt i tjeneste hos, og overfor hvilket han har paataget sig sine forpligtelser.

Selvfølgelig bør kirken gjøre alt hvad den kan, for at hindre folk, der ikke tror den apostoliske tro, fra at blive prester. Og her i landet tror jeg ogsaa, at det saa nogenlunde har lyktes den. Men fuldstændig sikre sig kan man jo ikke. Saa længe kirken *lønner* sine tjenere, vil der altid kunne findes dem, som for lønnens skyld gaar hen og forpligter sig til at sige, hvad de selv ikke holder for sandt. Men vil man af den grund kræve, at kirken skal give sine prester ret til at fornegte den tro, hvorpaa den selv er bygget? Hvem vil kræve af et socialistisk eller et republikansk samfund, at det skal tillade en redaktør af dets blad at modarbeide samfundets egne grundsætninger? Men af Jesu Kristi samfund vil man kræve, at det skal tillade sine prester at modarbeide Jesu Kristi tro!

Jeg tror ikke, der ved nærmere overveielse vil blive saa svært meget igjen af dr. Fastings tale om denne «kirkelige usandfærdighed», som skulde gjøre det nødvendigt at afskaffe forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne. Den staar der jo ogsaa. blot som en løst henkastet paastand uden skygge af bevis.

Jeg tillader mig, inden vi gaar videre, at bede ham paavise den kirkelige usandfærdighed, som skulde kræve ophævelsen af denne presternes forpligtelse.

Og hermed standser jeg for denne gang. Jeg skal nok senere komme tilbage til *min* sætning om, at de teologiske professorer *ikke* bør forpligtes paa bekjendelsesskrifterne. Men først maa vi fra begge sider faa klaret stillingen til det spørgsmaal, hvorvidt presterne *bør* forpligtes paa dem eller ei.

Chr. Bruun.

STENE FOR BRØD.

(En litteraturkritik).

Naar jeg som moden ung mand har en trang til at udtale følgende, saa er det, fordi jeg har havt god tid og anledning til baade at læse og fordøie vore yngre forfatteres frembringelser og har søgt at finde tilknytningspunkter mellem dem og de i sin tid i «Kirke og kultur» udkastede tanker af pastor Klaveness i artiklen: «Hvad kan ungdommen fordre af sine digtere?» Jeg gaar ud fra vor moderne digtekunst i sin almindelighed, de enkelte tilfælde undtagen.

Jeg finder, at af de tre store kunstretninger, digtekunst, malerkunst og billedhuggerkunst, trækkes absolut den førstnævnte lavest ned.

Istedetfor at kunst skulde forskjønne tilværelsen for os og løfte sindet op over det daglige, saa trækker jo vor tids digtning os ned i det laveste niveau, spiller med vore fineste og ædleste følelser paa en maade, saa jeg synes vore kvinder og mænd burde steile, burde boycotte digteren, burde tvinge ham til at bekjende, at som han beskriver os, tænker og føler for os, saadan er vi ikke, saa simpelt, raat og hensynsløst tænker og lever vi ikke. Frem i dagen med de cirkler, hvor du gjør dine studier, og hvor du finder normen for de mennesker, du beskriver, hvem du sætter et eftermæle for de kommende slegter!

Hvordan skal vore efterkommere dømme om os, de, som lærer os at kjende gjennem litteraturen?

Faar de andet at vide om os end usædelighed, ulykkelige egteskaber, kamp — resultatløs kamp gjennem et menneskeliv mellem egtefæller, forlovelser grundede paa gademøder eller paa en omfavnelse, hvor hans og hendes legeme smelter sammen som deig? De lærer fra vor tid at kjende lumpne mænd og kvinder, smaaskaarne i alt undtagen der, hvor forholdet mellem kjønnene kommer frem som den store drivkraft. —

I det store og heletaget forekommer det mig, hvis vore digteres opfatning er den, at deres verker skal opdrage os, saa sker det paa følgende maade: Man faar vide om alt ondt, usselt og lavt og samtidig alle pikanterier, som gjør det usle i verden trods alt dragende og lokkende. Nederlag og skjændsel drager de frem oftest for at bevise, at vor tids kvinder og mænd ogsaa har evnen til at overse og tilgive ethvert feiltrin. Medmenneskene lukker ikke ofrene ude, men i kjærlighedens navn yder de hjælp og aabner chancer, saa vedkommende endnu engang kan faa anledning til at vise sin rutine i retning af fald og opstandelse. Jeg spørger, hvilken leder, hvilken opdrager har som princip at forelægge sine elever eller børn alt, hvad de ikke skal gjøre? Er det ikke paa grundlag af alt stort, ædelt og fint, at de unge instinktmæssig skyr det onde? Og fremfor alt bør de lære om sig selv, at de ikke er bare slette og født til ondt, men at de har evner til at forme livet om sig rigt og smukt. Skal som ovenfor nævnt digtekunsten være opdragende, og den begavede digters store aand gaa i tèten, saa løber man efter min mening en stor risiko.

Der kommer ud en bog. En velvillig anmelder finder at kunne anbefale den. For den store mængde er bogen en lukket bog; men paa anmelderens mere eller mindre samvittighedsfulde anbefaling kjøber man verket. Man glæder sig til sammen med sine venner eller sine børn at have en hyggelig høitlæsningsaften i hjemmet. Børnene skal være med, de skal faa store maal, smukke idéer, videre udsyn af en rig aand, videre end forældrene selv magter at give dem. Kunsten skulde vække skjønhedsindtrykkene, som den daglige, lidt tørre opdragelse ikke formaar at skabe. Man begynder læsningen med forhaabning om noget løftende, noget manende til ædel kamp, noget idébringende, noget reelt *fra livet og for livet;* — men man kommer ikke langt, før skuffelsen melder sig. Man maa af og til springe over ord, ja sætninger, snart læse foran hele sider; tilsidst maa ungdommen ud, og naar bogen er slut, sidder man, uden at man selv aner det, i en heftig diskussion om de sletteste og slibrigste emner, som man aldrig ellers tænker paa eller taler om. Man undres paa, om bogens personer har eksisteret, man kan ikke dømme hverken

for eller imod, for ingen har kjendt eller kunnet tænke sig i sine omgivelser noget sidestykke til dem, bogen skildrer. Eller — jo, bogen gaar an, bare ikke den side eller den replik stod der, et helt kapitel burde helst været udeladt, og endelig — vi faar alligevel sætte den væk, vore børn maa dog ikke læse den. Men intet lokker mere end halvkvædet vise, bogen kommer nok dem ihænde, som vil have den. Og her er livsvisdom baade for den unge hun og han — ja saa langt til og med, at om *hun* skulde faa et barn i sin forlovelsestid, saa kunde jo altid mor svare som hin mor i en af de sidst udkomne kunstverker: Ja, barnet mit, vi faar gjøre det bedste ud af det, Gud hjælper nok. Og *han* indsuger jo ogsaa en lærdom, der er interessant og skal være morsom at praktisere — og ved næste møde, ligegyldig hvor, favner han som i bogen anvist sin veninde, hun daaner af, og han føler sig identisk med bogens helt.

Er ikke den slags skildringer skikket til at undergrave ungdommens idealer? Om nogle aar læser mine børn denne litteratur, og de dømmer mig efter den; de tænker: Saadan og saadan levede min far og mor, de var ikke verdens bedste børn.

Naar vi nu læser om sagatidens store helte, hvor føler vi ikke stort for dem! Og hvor ynkelig forekommer os ikke Holbergs samtidige. Hvorledes vil saa efterslegten opfatte os?

Virker nu vor digtekunst hverken opdragende, høinende eller forædlende, forskjønner den ikke vor tilværelse, og eier den heller ikke i psykologisk henseende nogen nævneværdig værdi, hvad staar saa igjen? Efter min mening kun en saakaldet digters fortvivlede kamp for af sit temperament at skabe penge. Skulde og burde ikke en saadan digter ud af disses rækker og langt heller ofre sit liv til et i verdenshusholdningen nyttigt arbeide og der lade arbeidet nyde fordelen af hans lune under sund udvikling i ansvarsfølelsen af det daglige livs kamp?

Det er let at blive saakaldet digter nutildags, derfor er ogsaa digtekunsten sunket laa lavt.

Al kunst har sine love; sine grænser; men vor tids litteratur har sparket ned muren, er gledet udover skraaplanet og er derved bleven uden værdi. Den læses eller nydes ikke af mænd og kvinder, der med forstaaelse af sit kald her i verden staar i dagens stræv. Til saadan tant og fjas kaster vi ikke bort en af vore deilige fristunder. Takke mig for et tidsskrift eller en avis istedetfor alle disse kjedelige, uholdbare, for skjønhed og kunst blottede bøger. Et verk derimod, der er i harmoni med digtekunstens opgave vil altid blive skattet, *thi det er kunst, og den trænger vi.*

James R. Rød.

NYE BØGER.

Anmeldt af Thv. Klaveness:

Forkyndelsen. Et livsspørgsmaal for kirke og folk. Af *J. J. Jansen,* fhv. sogneprest til Røken. Kristiania Aschehoug. 235 sider.

At det har lykkedes forf. under megen legemlig skrøbelighed at fuldføre dette arbeide, maa vi lykønske baade ham og den norske kirke med. Faa prester har arbeidet saa energisk paa at fuldkommengjøre sin forkyndelse som Jansen. Med et bestemt, klart opfattet maal for øie har han brugt hele sin intelligents og hele sit liv i Gud til i alle enkeltheder at studere den vei, ad hvilken dette maal maa naaes. Det han under dette energiske studium har fundet, lægger han her frem. Forhaabentlig vil alle prester drage sig hans rige erfaringer til nytte. Ogsaa andre prædikanter burde gjøre det. Bogen er saaledes skrevet, at den med nytte, ja opbyggelse, kan læses af *alle*. Den burde derfor ogsaa finde en endnu videre udbredelse. Ikke bare prædikanterne bør vide hvordan der skal prædikes. Ogsaa tilhørerne bør forstaa sig lidt paa den sag. Det har nemlig ikke liden betydning for prækenen hvordan tilhørerne bedømmer den. De øver ved sin dom en langt større indflydelse paa prækenen end de selv aner. Aldeles uvilkaarlig paavirkes prædikanterne af tilhørernes domme. Skal vi derfor faa en sund og god prædiken, da gjælder det at tilhørerne lærer at bedømme den sundt og godt. Maatte derfor Jansens bog finde almindelig udbredelse inden alle de kredse som samler sig om Guds ord her i landet!

Saa faar jeg faa lov til at komme med mine bemærkninger. En anmelder maa jo naturligvis have et og andet at bemærke, ellers blev anmeldelsen altfor kort.

Der gaar en grundtone gjennem den hele bog, som forf. kort og koncist har udtrykt saaledes: *Hvert ord levet, før det*

blev talt. Dette krav bliver energisk betonet atter og atter, og er i grunden den hele bog *in nuce.*

Skjønt enig i hovedsagen, steiled jeg dog foran dette udtryk. Jeg spurgte uvilkaarlig: er det muligt?

Jeg kom til at tænke paa, hvor vanskelig vi har for at give vore indre oplevelser udtryk i ord. Ingen oplevelser er det vanskeligere med end med de religiøse, for de er de dybeste. Her er alle ord igrunden uadæakvate. Det høieste vi kan bringe det til, er *tilnærmelsesvis* at streife det rigtige. Jeg maa tilstaa at jeg søger min tilflugt her, naar samvittigheden begynder at kræve mig til regnskab: er det ogsaa rigtigt det du forkynder i liturgi og i præken? Tror du selv paa det? Svaret bliver: ja, *tilnærmelsesvis.* Længer kunde ikke Paulus engang bringe det. Vi ser i et speil, i en gaade, siger han, og vi profeterer stykkevis.

Men naturligvis: idealet vi maa stræbe efter at naa, om vi end aldrig tilfulde naar det, er dette: hvert ord levet, før det blev talt.

Her savner jeg dog noget hos Jansen. Jeg savner et kapitel med overskriften: Prækenen og kirkelæren.

Mon Jansen nogensinde har været sig *fuldt* bevidst, hvilken radikal, ja revolutionær sætning dette dog er: hvert ord levet, før det blev talt? Det er en torpedo under det gamle katolske kirkeideal, som protestantismen tog i arv, det ideal hvori hovedsagen er lærens renhed og enhed.

Jansen kræver at man skal give prædikanten tid til frit og inderlig at tilegne sig evangeliets sandheder. Man skal ikke forlange at han med én gang skal forkynde det hele fulde evangelium. Forkynder han det han selv er grebet af og lever paa, da bliver hans forkyndelse til velsignelse, selv om den er ufuldstændig. Dog maa han ikke slaa sig til ro paa et ufuldstændigt stadium. Han maa arbeide paa sit trosliv, saa han lidt efter lidt vokser sig ind i det hele fulde evangelium.

Ja — dette er altsammen ganske rigtigt. Men: evangelium er ett, konfession og kirkelære er noget andet. Konfession og kirkelære er en form evangeliet er blevet iklædt til en viss tid og inden en viss kreds. Om denne form nøier Jansen sig med at sige: de konfessionelle baand maa i nutiden

gjøres saa rummelige og liberale som det paa nogen maade gaar an.

Jeg skulde ønsket han havde udtalt sig mere bestemt. Jeg skulde ønsket det af hensyn til de tidsforhold vi nu lever i.

Jeg paastaar: det er umuligt at hævde den sætning: hvert ord levet, før det blev talt, hvis man lader konfession og kirkelære staa der som en lov, der med rets kraft byder og befaler: saa og ikke anderledes skal presten forkynde evangeliet. Man kan give presten saa megen tid til udvikling man vil; det hjælper ikke, saalænge et system af dogmatisk formede læresætninger staar foran ham som det maal han ialfald med tiden pligter at naa frem til med sin udvikling. Et saadant system vil nødvendigvis lægge sig over ham med en vægt han uvilkaarlig giver efter for. Er det hans hellige embedspligt at komme til at tro netop saa og saa, for ogsaa engang at kunne forkynde saa og saa, da vil han uvilkaarlig overtale sig selv til at tro saa og saa. Han vil jo være prest; det kjender han sig kaldet til. Og han vil være en god prest; han vil gjøre sin pligt. Derfor opgiver han uvilkaarlig sin selvstændighed og tror efter opskriften, og gjør dermed enhver *virkelig* oplevelse umulig for sig. Ti religiøs oplevelse forudsætter nødvendigvis personlig selvstændighed.

Ingen har bidraget saameget som Jansen til at skabe lærefrihed i vor kirke. Det har han gjort ved før nogen anden og stærkere end nogen anden at kræve en forkyndelse, hvori hvert ord er levet, før det bliver talt. At gjøre et sligt krav gjældende er at kræve lærefrihed. Som rimeligt kunde være vendte derfor ogsaa den ortodoxe harme sig først mod ham.

Kan da kirken give ubetinget lærefrihed? Det tror jeg ikke. Det er jo dog *kristendom* som skal forkyndes, og jeg er enig med Jansen, naar han paa det spørgsmaal: hvad er kristendommens bestemte indhold af væsentlige fakta? svarer: det som indeholdes i den apostoliske trosbekjendelse. Men snævrere grændse maa der heller ikke drages for lærefriheden, og selv denne grændse maa ikke bruges brutalt, men meget varsomt. Læretvang er for Kristi kirke et tveegget sværd som let vender sig mod dens eget indre.

I hovedsagen er vi altsaa enige her, kun at jeg skulde ønske dette punkt bestemtere udviklet.

Saa nogen enkeltheder.

Jeg tviler ikke paa, at jo mere Jansen har studeret bibelen, des mere er «*hele* bibelen» blevet «Guds ord til ham». Men jeg tror ikke man saa bestemt bør forsikre at saa gaar det enhver kristen. Der er en mængde kristne som ikke har gjort en saadan erfaring. Der er store dele af bibelen — særlig af det gaml. testm. — som de ikke er istand til at finde sig opbygget ved. En paastand som den anførte bliver for dem let en troeshindring. Naar de hører at det gaar enhver kristen saa, at jo mere han læser bibelen des mere bliver «hele bibelen Guds ord til ham», da slutter han som saa: saa er jeg ikke nogen kristen, og jeg ser ingen udvei til at blive det heller, for jeg er ikke istand til at faa dette til; kristendommen er «over evne» for mig. Dermed opgiver han det hele.

Jeg tror ikke Jansen træffer Luthers tanke, naar han siger, at «den store magt der ligger i syndernes forladelse, beror paa at syndernes forladelse indeslutter *livet,* frigjørelsen fra synden». Luthers — og vist ogsaa Paulus's — mening er utvilsomt den, at «den store magt som ligger i syndernes forladelse, beror» ene og alene paa at «syndernes forladelse indeslutter» denne vidunderlige vished: den almægtige og hellige Gud elsker *mig,* den usle arme synder, som sit barn. I denne vished er der «liv og salighed», for den gjør hjertet saligt og skaber kjærlighedens nye liv som overvinder egoismen. «Vi elsker ham, *fordi* han elsked os først.» Jeg forstaar derfor ikke, hvorledes det spørgsmaal kan komme op, «om vi skal lægge mest vegt paa syndernes forladelse eller paa hjertets livssamfund med Gud». Der er intet andet livssamfund med Gud, end det som fra Guds side bestaar i syndernes forladelse, fra vor side i tro paa syndernes forladelse. Deri er den aand virksom som helliggjør, idet den raaber: abba, fader! Dette tror jeg er god gammel lutherdom. Den meddelelse af guddommelig substans, som den moderne lutherske spekulation har en viss forkjærlighed for, hører neppe hjemme i den lutherske kirke. Den viser tilbage til katolicismen og dens *justitia infusa.* Selv meddelelsen af Kristi legeme og blod i nadveren havde for Luther ikke væ-

sentlig anden betydning end den at forsikre om syndernes forladelse. Se den lille katekisme.

I hovedsagen er ogsaa Jansen enig heri. «Al trøst,» siger han, «samler sig i dette: Gud elsker dig; det har han ogsaa vist ved at sende sin søn.» Ja vist; deri samler al trøst sig, og deri samler det hele evangelium sig. Men dette budskab er jo intet andet end — syndernes forladelse.

Ogsaa forf.s omtale af det sociale spørgsmaal maa jeg gjøre en liden bemærkning ved. Han taler om «sympati», om anerkjendelse af arbeidernes «mange gode egenskaber» og om at hjælpe dem. Ja, det er altsammen meget godt; men det strækker ikke langt. «Giv os vor ret, saa kan I beholde eders suppekjøkkener for eder selv», tilraaber en socialistisk forfatter overklassen. Det maa presten være klar over, hvis han med sin præken vil forsøge at indvirke paa den sociale bevægelse: det er ikke sympati og godgjørenhed her kræves; det er noget meget mere, det er ret og retfærdighed. Det er dette, som giver bevægelsen dens akute karakter. Arbeiderne bliver aldrig forligt med kirken, før de hører sin *ret* erkjendt af den. Men at gjøre det saaledes, at det hverken opelsker det onde hos arbeiderne eller krænker berettigede hensyn til den anden side, det er saare vanskeligt. Maatte den unge presteslegt, som nu rykker ind i rækkerne, magte det bedre end vi magtet det. Utvilsomt beror kirkens fremtid i vort folk i høi grad paa at det sker.

Til slutning en varm tak til forfatteren og en indtrængende opfordring til prædikanter og tilhørere: tag og læs!

Menigheden og theologien. Af *Valdemar Amundsen.* København. Gad. 48 sider.

Om Danmark ikke har havt nogen professorstrid som vor, saa er dog ogsaa der — som hele den protestantiske kirke over — forholdet mellem den videnskabelige teologi og det religiøse liv i menigheden noksaa spændt. Prof. Amundsen søger i dette skrift at hævde den frie videnskabelige forsknings baade uundgaaelighed og nødvendighed, samtidig med at han hævder nødvendigheden af at den kirkelige videnskabsmand lever med i menighedens religiøse liv. Det er de samme tanker som i de senere aar ofte er blevet fremholdt af fremskridtsteologerne hos os. Bogen er skrevet med klar-

hed og dygtighed, og anbefaler sig selv til alle som søger orientering i den paagaaende kirkestrid.

Edda-kvæde. Norrøne fornsongar paa nynorsk ved *Ivar Mortenson.* I. Gudekvæde. 4 hefter af «Syn og Segn. Norsk tidsskrift utgjevi av Det norske samlaget». 192 sider.

Gudekvadene i den ældre Edda foreligger her i oversættelse paa landsmaal. Derved er disse kvad blevet tilgjængelige for den store almenhed, et fortjenstfuldt arbeide af oversætter og udgiver. For eddakvadene er værd at kjende. De aabner for os vort folks aandsliv i en af de mest bevægede gjæringstider det nogensinde har gjennemlevet, vikingetiden. Vi kan vel kalde den tid vort folks fødselsstund. Det er roten vi er rundet op af, vi her lærer at kjende. — Oversættelsen er, saavidt jeg forstaar, et udmærket dygtigt arbeide. Letlæst er den ikke, det maa jeg indrømme. Udtrykkene er saa korte og knappe, at en maa have sine tanker vaagne og samlet, skal en faa fat i meningen. Dertil kommer, at der er brugt en mængde ord, som selv de der er meget fortrolige med norsk landsmaal skal have vanskelig nok for at greie. En del af dem har oversætteren forklaret i noter nedenunder. Men der er nok igjen at studere paa. Volder end læsningen paa den maade sine vanskeligheder, saa har man det igjen, naar en har arbeidet sig gjennem et kvad, at det staar for en i sin stærke, sluttede djærvhed, præcis slig som den gamle skald formed det for tusen aar siden. De tilføiede anmærkninger yder god veiledning, men kunde gjerne være lidt fyldigere. Man skal betænke hvor uvidende de fleste nordmænd er om sit folks oldtid og oldsagn.

Om sakramenterne *af Thorleif Homme.*

Dette er ei lærd bok, av ein tankehaus og ein teolog. Og naar eg — lægmannen, som les og fylgjer med i det gudelege mest berre til aa faa mat og drikke for mitt eige personlege liv, eit barn, som knapt tenkjer paa annan maate enn med aa sjaa tankarne i bilæte — naar eg likevel vaagar meg i veg her, so gjer eg slett ingi undskyldning. Eg hev lese meg glad i denne boki, og eg vilde gjerne at andre, som stend i same skora — eller utvikling eller vokster eller kva eg skal kalla det — skulde faa gagn av henne. Serleg trur eg

at lærarar vil faa hjelp og ljos av Homme denne gongen. For boki er ikkje lærd i den tyding at ho er uklaar eller tung aa skyna. Tvertimot. Endaa ho ofte lyfter paa dei sværaste emne som livet eig.

Eg hev fylgt med Homme no i mange aar, og lese honom med *mine* augo. Og han vert meg meir og meir merkeleg, denne mannen, etter som han klaarnar. Fyrst støytte eg meg paa spraaket hans, som nok var so kav norskt, men tungt, tungt. Eg saag kor han ofra paa detta altaret som heiter maalsaki, og at han hjelpte norsken upp og fram med dette uslitelege trufaste strævet sitt; og det fekk eg vyrdnad for. Men han brydde seg for lite um «det æstetiske» og tok so hardhendt paa det aandelege, stundom reint grovt, tykte eg. Og av og til var han beint fram kjeidsam, naar han t. d. dreiv med sine 2—3 maatar aa segja same tingen paa, og vilde liksom gjeva meg inn med skjeier, det eg kjende so vel fyrr, og der eit halvdrege ord kunde vore nok.

Men eg las honom fyrst av alle like vel; for tankarne hans trylte meg. Dei var nye; eller, um eg kjende deim, so sa han deim paa *sin* maate, so dei *vart som nye*. At han var teolog, det visste eg; men det gløymde eg att straks eg las; for det var so reint hans eige alt han kom med. I «Bibelske utgreidingar» kom han med tankar som vart livande i meg, no 8—9 aar. I ei annor bok, um kunst, fekk eg eit klaarsyn paa kva kunst er og korleis ho verkar, som eg knapt hev funne maken til nokon annan stad, endaa eg hev lese ein grand eg og i den leid.

Og no denne siste boki hans (som desverre kom paa bokmaal). Ja tek eg ikkje mykje i miss skal lærarar og vanlege upplyste bondefolk — som er trøytte av denne evindelege striden «*om* de kristelige sandheder» og kjenner tomromet, og lengtar etter ljos *yver sjølve livet* — faa god hjelp av den. Her kjem ikkje stemningar eller haarfine tankespinn, som fyk burt att i morgon og gjer deg berre meir tom; men verkeleg *fast kost,* eller rettare: *eit grunnlag for heilsyn* paa livet ditt. Det er dette med Homme, at eit slikt heilsyn — med himmel og jord, Gud og menneskja i samklang, som eit ja—ja—ja — det hev han stunda etter i aaretal, meir enn andre eg kjenner, visst at det *var til*, liksom astrono-

marne veit um stjerna dei ikkje ser, og leita etter det seint og tidleg. Og no hev han funne det, ut or bibelen, og allerhelst ut or apostelen *Johannes,* denne heilbygde barnevarme solfuglen, som saag so djupt og steig so høgt, og som no skal verta føraren vaar og lysa oss, meiner han, ut or so mykje av den skodda me gjeng midt uppe i. Ætti hev gjenge igjenom mange skoddeheimar, med Peter til førar og med Paulus til førar, og vakse av seg mange slags sjukdomar, og klaarast i eino; og no kjem me snart til Johannes, som skal føra oss lenger fram og høgre upp, ikkje i spekulativ logikk og lærdom, men i verkeleg livsvisdom, den slags som Jesus takka Gud for var løynd for dei kloke og openberra for smaafolket. Af skoddeheimar nemnar han *ortodoksisma*, med sin gamle anselmske lovretts-logikk: eit krystal-prisme, som kristendomen eingong braut seg igjenom, soleis som ei eldre tid magta aa sjaa honom, endaa ofte *sjølve prismet vart til kristendom*, men no er vorte so skakkt at det meir skyggjer enn lyser; *metodisma* med sine hugsviv og stemningar og mange «gjenfødelser»; og endelig *moderne «standpunkter»* med spekulativ visdom kring heile og halve sanningar, men utan fast grunn under føterne.

Homme hev leita ærleg og trufast, og so langt eg skynar, hev det gjenge etter det gamle ordet, at den som leitar han finn.

Kva hev han daa funne?

Noko eld-gamalt, som er som det var nytt. Han hev funne framatt til kjeldorne som kjem fraa urfjellet, og tufta Guds-huset sitt der, ved *daapen* og *nattverden.*

Aa høyra Homme tala um dette no, ja det er forvitnelegt. Han skrik ikkje upp: Eg hev funne, funne det! Nei daa. Han fylgjer os roleg ikring og syner oss, at soleis er dette og kan ikkje annorleis vera, so sant kristendomen *er livet fraa Gud* til vaart liv. Han opnar i grunnen berre døri til Johannes, so me ser det sjølve, at just soleis saag han det og fortalde um det.

Og so er det vel ikke meir aa segja um dette daa?

Det var ein prest som sa til meg eingong: «Skulde vi theologer ikke have andet at fare med end daab og nadver og hvad dertil hører, da blev her sandelig en tynd forkyn-

delse; for de ting forstaar vi jo ikke». Han sa visst sant baade for seg og fleire. Det er nok berre det ein *er glad i* ein lærer aa skyna, og gjerne talar um.

Her held daa Homme fram, eller *tek til*, kann me segja. *Livet* er mysteriet yver alle andre, den største gaata av alle, og du kann ikkje klaara det eller løysa det spekulativt paa tankevegen, men berre organisk med framvokster, med aa liva det, paa livsvegen. Du kann vel plukka ein blom og leggja under glasauga, og daa sjaa mangt rart, som du synest du skynar. Men sjølve livet ikkje; berre former, fargar og rørslor, som kjem or livet og fortel korleis det artar seg, kva det krev og kva det gjev; innum tjeldet slepp du ikkje.

Sumt fær du vita likevel. T. d. at *du* er tenaren og *det* er herren; det læt seg ikkje paa trældoms vis binda og lema sund. Men du lærer loverne for det, so du paa ein maate greider deg. Du ser at liv kjem av liv, liver av liv, og gjeng yver til nytt liv, naar det løyser seg eller «døyr» — at det er vokster fram og upp, utan stans, utan stans som ein straum. — Me er komne langt med naturlivet no, som ventande er, av di me sit midt i det, med friaste evna til aa liva det og lyda det, — ja, *er essensen av det*.

Og Kristus-livet (kristendommen) hev det paa same maaten, meiner Homme. *Er liv*, som berre kann fødast av liv, som liver og veks av liv (eller livs substans), og (endaa det er evigt) *det kann spillast*, so det døyr fraa oss, d. v. s. *me døyr fraa det*. Dette livet fær me i daapen, som «*Guds sæd*», segjer Johannes, og i nattverden som mat og drikke til vokster og uppreising for baade likam og sjæl, so me tilslutt vert Gud like, som barnet liknar far sin, naar me eingong er gjenomarbeidde av det eller gjenomkristna. Og dette, at eg vert *barnet aat Gud*, ikkje poetisk i bilætspraak eller paa 2dre umgang (som eg i grunnen alt er) men verkelegt og beintfram, det løyser daa alle vanskar i «saliggjørelsens orden», desse som vaar eigen ufullkomne tanke lagar, fraa satisfaktionslæra aat Anselm og ned til vaare dagar, og gjer til inkjes alle juridiske retts-spursmaal. For dette, *at ein far er glad i barnet sitt* (kjøt av hans kjøt og blod av hans blod, og aand af hans aand) treng ikkje spursmaalet *krifor* og *korleis*. Me *kjenner* det, som natur, som liv, det er livsfakta. No *er*

eg verkeleg barnet aat Gud, ikkje fosterbarn, ikkje paa 2dre umgang, men *fødd til det i daapen.* Aa, for tale aat born og smaafolk! Dei høyrer englesongen gjenom alle himlar i slik tale, og *ser* at dette er sant.

Her naar daa kristendomen fram til det han skulde vera: livet i livet vaart, pulsslaget i livsmysteriet, *solkongen* yver tilværet, og difor den store ljosgaata høgt yver alle andre, so rik paa klaarleik at barnet ser ho og ser sant, medan klokingen med lærdomglaset ser skjeivt, eller ser seg blind og meiner han ser ingenting. For *læra* er noko utanpaa, som kjem etterpaa; men me menneskjor treng desse tankefuglarne i livsens strid og vaart stakkars daglege liv. *Som barn maa du staa*, vil du *sjaa* herlegdomen aat Gud, segjer Johannes.

So merkeleg tykkjest ho meg i sin einfelde stordom denne vesle boki, at eg kan gjerne segja det: det er lenge no sidan eg av ei bok fekk slik framstøyt og so mykje godt aa sjaa; ho raaka strengjer *som song med.* Og eg tvilar ikkje paa, at det vil gaa med mange, i denne tid, paa same vis. Homme ventar vel fyrst og framst at teologarne skal bry seg um henne, avdi han er no teolog sjølv. Men eg er rædd, *at her som han hev lagt tyngdi*, er dei berre lægfolk aa kalla, dei med. Slike velduge heilsyns-tankar kjem ikkje til forstanden fyrst, men til eit og anna hjarta, som stundar etter aa sjaa det, til ljos og hjelp for seg sjølv; og dei er ofte tegjande. Mange av deim, som burde og kunde tala, ser vel helst berre paa tekniken, um han er rett eller ikkje.

Eg vil no venta at *Kristofer Bruun* skriv um denna boki, og segjer oss kva han likar og ikkje likar, *av innhaldet.*

Eg vil ikkje her saumfara, og nemner difor berre eit par ting eller rettare ein, som eg ikkje kan med: paa sida 18, der han vil slaa *fast* at «selve daabs*handlingen* er det gjenfødende» og daa segjer, at for den sak skuld er det nok, «naar man behandles med vand i den hensigt at det skal være den daab som Jesus indstiftede, enten der siges noget ved denne handling eller ei» — og paa s. 109, der han visst mistydar Grundtvig eller helst ikkje ser kva han hev meint med det «levende ord».

Dette og sumt anna er no berre utvokstrar ikring det

store heile som eg skulde ynskja inderleg maatte brjota igjenom med livsmakt snart, so me slapp alle desse *hugsviv* og *tankar* og *stemningar*, som kunde vera for det dei er, naar berre ikkje folk tufta husi sine paa deim og kalla dette kristendom. No ropar den eine hit og den andre dit, at *her* er Kristus og *der* er Kristus. — «Kva er kristendom?» Ja spør um det du, og av 10 som svarar, vil de 9 gjeva *kvar sit svar*, alle i utkantarne, og ikkje eitt likt det andre Og paradoxet: at han tok *born* i fanget sitt, og sa, at vilde me vaksne koma inn i riket hans, laut me snu um og verta som ein av desse, *faa deira augo aa sjaa med* — det stend der daa enno, som vakker poesi; og mest like eins med daap og nattverd.

Etter Johannes, segjer Homme, er mennesket Guds barn ved Kristus, fordi det ved daaben har faaet Guds livssubstans eller livsprincip, som blev menneskelig ved Jesu menneskevorden og herliggjort og forklaret ved Jesu død og opstandelse. Forsaavidt er det da for Kristi skyld, navnlig for hans døds og opstandelses skyld, at han tilgiver eller retfærdiggjør. Forsaavidt kan det da siges som Johannes gjør: «Jesu Kristi blod renser os fra al synd» ɔ: retfærdiggjør os organisk eller faktisk, ikke bare forensisk, nemlig naar dette Jesu «blod» kommer ind i os, begyndelsesvis ved daaben, fortsættende ved nadverden.

— Efter den johaneiske grundtanke, gjenfødelsestanken, blir det hele let og greit, de enkelte momenter af «saliggjørelsens orden» faar man let til at falde sammen og danne et harmonisk hele, men blot, vel at mærke, for den som vil bøie sig helt ind under det aabenbarede Guds ord. For den som ikke det vil, blir den johaneiske maade meget mere uantagelig. Ordets virkning kan vi nemlig paa en maade let se og skjønne, i det religiøse ligesaa vel som i det naturlige. For at kunne tro ordets virkning paa sindet, behøves der ingen undertro. Man behøver da heller ikke at tro paa noget overnaturligt ved Jesus. Han kunde godt være et blot menneske, bare et geni, og dog kan hans ord have megen sindspaavirkende kraft.

— For at kunne gaa med paa daabens og nadverens mystiske virkning, maa man derimod tro underet, og da maa man gaa ud ifra, at Jesus var den, kirken altid har antaget

ham for, nemlig Guds søn i metafysisk, ikke bare i etisk forstand. Med Jesu underfulde, rent guddommelige undfangelse staar og falder ogsaa det nye menneskes «undfangelse» eller gjenfødelsen ved daaben. Ligesaa hans virkelige substantielle nærværelse i nadveren.

— Nu — da man tænker mer historisk genetisk eller organisk, og derfor ogsaa mer konsekvent — kan rationalismen eller læretankekristendommen (at det er tanken, *ratio*, som er det afgjørende) mindre og mindre forliges med troen paa Jesu guddommelighed. Naar man holder sig bare til ordet eller tanken, saa trænges der strengt taget heller ingen tro paa nogen særegen guddommelighed hverken ved Kristus eller kristendommen i det hele. Og fra det unødvendige til det uvirkelige er det ofte ikke særdeles langt.

— Men da maa ogsaa efter hvert alt andet mysteriøst væk. Sakramenterne maa da enten forflygtiges til rene ceremonier eller symboler paa visse tanker og ideer, eller de kastes rent bort som noget gammelt, der blot hørte til i menneskehedens og folkenes barndom, men som nu er aldeles overflødige. Alle de kristelig historiske kjendsgjerninger blir da ogsaa blot til praktiske udtryk for visse moralske ideer».

Soleis ropar Thorleif Homme tilslut sitt varsku, og gjer det han kann til aa kløyva skodda som sviv ikring kristendomen.

Og kunde me faa eit kristenliv no etter kvart, som vermde upp ikring oss og batt oss verkeleg saman til eit folk, avdi me aatte ei sams stor gleda aa frygda os i, desse livskjeldorne som gjev liv og aldri tryt — aa, daa var me berga. Det vert fleire og fleire som kjenner djupt i seg, at me er ikke naadde fram *til aa liva*, serleg smaafolket, som trur meir og tenkjer mindre. Men tankehausarne og maa koma, og slaa slag *for* dette livssynet; slaa fienden med hans eigne vaapen.

Det er alt 25 aar no, sidan eg fekk ein samtale med *Otto Møller* um nattverden; eg skal aldri gløyma den saare tonen hans daa han sa dette: «Vi er desværre ikke naadde frem til apostelen Johannes endnu». Han heldt paa og skreiv ei bok um nattverden. «Men det nytter lidet at skrive om

livet, før det kommer og forklarer sig selv. Men det *skal komme*» — sa han, og kasta med hovudet og smilte; — «og da skal vi faa sommer».

Andr. Austlid.

Anmeldt af Clara Thue Ebbell:

Sigurd Eldegard: **Ei heimkome.** Spel i tri vendingar. 1906. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). 76 sider.

Folkeskuespillet «Fossegrimen«s forfatter har denne gang skrevet en komedie med særlig tanke paa ungdomslagenes scene. Og bortseet fra stykkets længde synes det netop fortrinlig at fylde denne sin opgave. Den hovmodige gaardmand hjemme, den forlorne broder, som er draget til Amerika men pludselig dukker op, rig og retsindig, tidsnok til at gjøre uret god igjen og bringe de elskende i havn, Aasta Maria, som tappert har baaret de andres foragt og nu kommer til hæder og ære, — alle sammen er de enkle, ligefremme typer. Handlingen udvikler sig med den rette spænding, til de gode og lykkelige magters seir, og giver fra den lille fjord-vik et lyst sommerbillede af forhold og mennesker, som «Ei heimkomes« sprog netop har betingelser for at gjengive.

Oscar Geismar; **Nogle digterprofiler.** (Herman Bang, Niels Møller, Henrik Pontoppidan, Alfred Ipsen, Johannes Jørgensen, Viggo Stuckenberg, Sigbjørn Obstfelder, Valdemar Rørdam, Jenny Blicher-Clausen, Jakob Knudsen, Joh.s V. Jensen, Knud Hjortø). 1906. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 199 sider.

«Lad det nu være nok med alle disse vore hjemlige kritikeres forblommede angreb og betingede anerkjendelse, dette system, hvorefter man giver med den ene haand, hvad man tager med den anden, dette «ganske vist — men paa den anden side»», som piner al saft og kraft ud af en kritik» — —

Disse ord, hentet fra afsnittet om Joh.s V. Jensen, kunde med rette sættes som motto over foreliggende afhandlinger af den unge danske literaturkritiker Oscar Geismar. Er det noget, man ikke kan beskylde ham for, er det at fare med «forblommede angreb og betingede anerkjendelser». Hans udtalelser gaar lige løs paa sagen og er præget af brændende

personlig overbevisning, enten det er glæden over en livets sterke forkynder som Jakob Knudsen eller fnysende indignation over en gold ord«clown» som Joh.s V. Jensen, de tolker. Hvor kunstnerisk værdifulde analyser, han mangesteds foretager, saa er det ogsaa andre maal end den kunstneriske dybsindighed, hans undersøgelser stiller, og i anden belysning, de til slut kommer til at staa for os. Med al kunstnerisk indsigt og forstaaelse ser han alt i forbindelse med selve livets verden. Ud fra sit bestemte livssyn, der er kristendommens, og troen paa de sunde, livsbyggende kræfter, er det som livsværdier, han anskuer og vurderer literaturens ydelser.

Men skjønt han saavist ikke slappes af nogen *indifferentismens* forstaaelsesfuldhed, saa er det ikke ved noget parat *veto,* han griber ind mod andre retningers udtryk. Der er ved siden af den personlige overbevisnings absoluthed en stor almindelig menneskelig og speciel kunstnerisk forstaaelse, som tilsammen er en ikke hyppig kombination.

Han ikke bare ved om saa meget at svare en søgende menneskehed, denne repræsentant for en fast livsretning. Han staar ikke som rettroenhedens trygge institutionslem ved sine undersøgelser. Det er det sjeldne. Men i den private ærbødighed, hvormed man alene kan trænge ind i andre menneskers sind og tanke. Der er fint lyttet efter, naar han skriver om Herman Bangs aldrig hvilende kval over livets bedrag, om Johannes Jørgensen, længselens digter, om Obstfelder med sit barneblik, der midt i naturalismens nøgternhed søgte efter det andet. Der er en sund livssaft i hans omtale af Valdemar Rørdams livsglade produktion og hans udskillen der af egte og uegte. Den er saa mandig, hans beundring for Gudrun Dyre, der fik saa bedrøvelig en storturner til mand. (Men vi liker nu ligefuldt ikke i en mands mund sondringen mellem «mand» og «mandfolk»).

Geismar forstaar langt og forklarer, men som hans personlige glød driver ham til, og som hans eget syn paa kritikens opgave maa føre med sig, indskrænker han sig ikke til det, han sætter personlig varme til og tager parti. Han fører aaben kamp mod, ikke kun, hvad han kunstnerisk maa forkaste, men mod hele den retning i literaturen, han regner for livsfindsk.

Og han er saa velsignet med. Hvor er ikke hans glæde stor, — han har let for at gribe til superlativer, — over Jakob Knudsen. «En dansk mand. En kristen mand. En digter af Guds naade». Han, som midt i den danske digtnings jordbund, «gødet, som den var af Maupassants bedærvede raadd, vandet, som den var, med al sydens hede vin», fik den «sunde, sorte muld» skudt frem, «saa bred og stærk, saa sindigt jysk, saa ægte dansk, som den ikke i lange tider er set herhjemme».

Og hans indignation slaar op i lyse luer over negativismen, og den kunstneriske ligegladhed for andre værdier, hvis udhulende evne han af selvsyn har lært at frygte, som han f. eks. finder den i Pontoppidans «Det forgjættede land».

I sin harmes styrke vælger han ikke altid lige nøie sine vaaben, det hænder ganske tidt, — trods den aandfuldhed, han til andre tider raader over, — at han slaar med storslægge, ja kjødklubbe, hvor stiletten vilde have større chancer. Han anvender ogsaa til gjentagelse udtryk og billeder, som han finder gode, — hvad der jo meget kan forklares ved, at artiklerne ikke er skrevet samlet. Udfaldene mod 70-aarenes Brandesvæsen, «Politik»-klikken, «St. Georg»-dyrkelsen o. s. v. vinder hverken ved sin ligefremhed eller sin idelighed, — synes jo ogsaa mindre paakrævet, naar forfatteren alligevel anser foreteelsen som et kadaver. I et afsnit løber da ogsaa hans ærlige forargelse helt af med ham. Det er netop i stykket om Joh.s V. Jensen, der sammen med det om Fru Blicher-Clausen vel er det lettest skrevne og mindst grundige i bogen, — ikke bare langt mere domsigelse end tolkning, men, — saa velsignet freidigt det ogsaa er i sin hensynsløse opposition mod den sidste tids udbasunerede guldkalv, — adskilligt af en ubevist paastand. Det er vel heller ikke saa langt fra injurien at betegne en navngiven mand som en «forloren humbugmager», en «fræk charlatan» og ikke ganske saa tilladeligt, som det klinger morsomt forbløffende, at afskedige ham med saadanne henvendelser:

«Med andre ord, Jensen: De *er* overhovedet ingenting! De kan godt pakke sammen. Vi er kede af Dem. De morer ikke længer. Og naar en clown ikke længer morer — — hvad saa, Jensen?»

*

Geismars bog skildrer en række af de digterpersonligheder, der har været med at give det nuværende literære Danmark sit præg. Men den har videre interesse. Den er et udslag af sin livsretnings øgende omraade over verdens mangfoldighed. Og den er i forbindelse med saa meget andet i vor tid en hævdelse af livets frugtbarhed mod spekulationens sterilitet.

Theodora Mau: **Det, der skiller.** Fortælling fra Andalusien. Kjøbenhavn 1906. Jacob Lunds forlag. 95 sider.

«Det, der skiller» er i romanform en reiseskildring fra Spaniens maleriske egne. Man føres rundt i Sevillas pragtfulde dom, hvori det 15de aarh.s kunst har sat sig saa herligt et mindesmerke, hvor Columbus's jordiske levninger fik sin sarkofag, da — som spanierne siger — «det utaknemlige Amerika løsrev sig fra moderlandet», — hvor blandt de mange rige skatte Murillos vidunderlige Sant Antonio findes, mesterverkernes mesterverk. Man stifter bekjendtskab med landets sæder og skikke i al deres sydlandskhed, ser festenes store optog og deres brogede, myldrende folkeliv og faar i Broder Rafael fremstillet en glødende og moderne, — om man kan bruge det udtryk, — katholsk prædikant og hans forkyndelse.

Man driver uden anstrengelse omkring i de interessante egne, og netop mange, som en reiseskildring vilde skræmme, vil paa denne maade have glæde af at se sig om. Handlingen selv er, som ogsaa forfatterinden gjør opmerksom paa, kun en ramme og er ligesaa overfladisk som de optrædende personer. Lidt maa vi jo som gode protestanter beklage, at vor sag contra katholicismen — for de forskjellige religioner er «det, som skiller» — ikke har faaet en bedre repræsentant end den snusfornuftige lille engelske dame, Miss Lilia, som med sine unge aar gaar omkring som personifikationen af 100 timer i nordisk og protestantisk nøgternhed og revser prester og prælater og duscher koldt som en nidkjær liden vandsprøite over national og katholsk glød.

Hans Kinck: «**Livsaanderne**». Fem noveletter, 255 sider. (Aschehoug & Co., Kristiania).

Det er menneskenes levedygtighed, deres *vitalitet*, som

Hans E. Kinck har taget til hovedemne i denne bog. Dens fem noveller fortæller alle om momenter i menneskets liv, hvor vitaliteten har været særlig vaagen, — om hvorledes den har blusset op og senere forbrændt, hvorledes den er strømmet ind over sjælen som en stormflod og atter gledet ud i sandet. Om menneskets mod paa livet altsaa, saavel i et givet øieblik som gjennem aar. Den slags sjælsudfoldelse er det Kinck har taget sigte paa i sin bog.

Atter nyt land som Kinck har vundet ind af literaturen, selv om det ikke er første gang, at forfatterens studier har dreiet sig om det levedygtige og dets berettigelse hos mennesket, — thi som han engang skrev:

«Menneskene er nu for lidet begeistret for det levedygtige. De er for lidet begeistret for det *vitale*. Der kommer nok de tider, da man vil klamre sig ganske anderledes til det end nu. Det er jo bare ubrugte kræfter som rører paa sig, vil frem for at bruges».

Den første novelette «*Nocturne*» viser, hvorledes livsaanderne arter sig ombord en uveirsnat hos kapteinen og to passagerer, mand og kvinde, og hvorledes de atter om morgenen blir normale hos hver enkelt efter udstanden skræk. Den anden «Der tuter en lur» skildrer, hvorledes «livsaanden» hos en ung pige, fuld af animal spirit, vækkes altfor hurtig og brutalt til bevidsthed, indtil den bukker under efter en skakkjørt og tildels syg udfoldelse.

I den største og midterste novelle «De tabte tøiler eller literaturens forfærdelige magt» blæser dum, brutal ængstelse og svære upaakaldede foredrag om sædelighed just de livsaander op til fuld flamme, som man havde villet slukke.

Endelig har Kinck i «Høststorme» grebet fat i et skjæbnesvangert øieblik i den tredveaarige gifte kvindes liv, naar gjentagelsen i det daglige liv ikke længer «mætter med velsignelse», men fylder sindet med lede over det «permanente», og livsaanderne da for et kort øieblik blusser op i ny forelskelse udenfra.

Der er selvfølgelig mangeslags «livsaander»; i denne bogs første fire noveletter har dog Kinck alene taget det erotiske forhold til hovedemne; det er *den* lur som blæser over dem alle, — hvorledes det vokser, forkvakles eller dør i sindene.

Kun den sidste «Paa smalehentning» er uden erotik. Den handler om et tyveri, hvorledes bælgmørk nattegru og fremmed jernvilje svækker en bra mands «livsaand», magtstjæler ham et øieblik og forblinder hans sans for gjængs lov og ret.

* * *

Naar *Hans E. Kinck* saa ofte kaldes menneskehader, staar det for os, som om det modsatte tvertom var tilfældet.

Forfatteren fæster sig ved et individ og sjælens foreteelser hos dette ene individ; i dette fordyber han sig, stiller det sig for øie fra alle kanter og fremstiller saa endelig for læseren de resultater han har naaet, i sit steile, stærke nybyggersprog. Der er derfor intetsomhelst af had eller fordom i disse hans billeder, men vel en hvas sandhedskjærlighed, som siger: «Saaledes saa jeg det. Jeg kunde godt skrevet saa og saa, som kritikere saa ofte forlanger det af mig; men da var det blit et andet individ end det jeg saa, og derfor ogsaa en helt anden bog end den jeg gav».

En saadan forfatter kaldes ei misantrop; men vel hensynsløs. Det falder ham ei ind at dømme engang; han fremstiller individet i dettes særskilte milieu — og grunden til at læseren steiler og protesterer ligeoverfor hans skabninger, maa vistnok meget søges i at forfatteren især griber fat i uopklarede foreteelser i sjælelivet, foruden at hans overdrevne afsky for slidte udtryk gjør hans stil usmagelig for mængden.

Den som har lært at værdsætte Kinck som han fortjener, har paa forhaand faaet den tillid til forfatteren, at han ikke siger noget, som der ei er gehalt i, og som ei er skabt uden ved hele hans personlighed som indsats. Senere følger man ham gjerne paa de nye stier, han hugger sig frem i med kunstnerisk troskab som maal.

Kun ét venter *Hans E. Kincks* literære venner paa, — at han engang vil *blive* paa det literære nyland han har indvundet, uddybe og frugtbargjøre dette, saa ikke alt hvad han har skabt, skal bære præg af det næsten blodige arbeide han lagde i sit «Nybrot», at der ogsaa skal komme værker hvor fremstillingen har det overvundnes klarhed og harmoni.

Knud Bokkenheuser: **Saa By som Borger.** 162 sider. Det Schønbergske forlag.

Knud Bokkenheuser, der for et par aar siden skrev bogen om *Dreyers Klub,* har i «Saa By som Borger» atter leveret et nyt led af sine skildringer om det borgerlige liv i gamle dages Kjøbenhavn.

Opvokset i «Efterslægtens» paa traditioner saa rige gamle gaard, har forfatteren baade fra sine omgivelser og den lærde fader indsuget kjærlighed og kjendskab til det emne, han har viet sig til, og man mærker snart under læsningen af hans nye bog, at det er ikke smaating af viden, han sidder inde med.

Fra dagbøger, breve, poesi og mindealbum, erindringer, mundtlige meddelelser — ikke mindst de oplysende kontorbøger, kvitteringer og almanakker har forfatteren skabt en fortræffelig, rig bog, hvis eneste feil er det noget tunge sprog. Skjønt fremstillingen har vundet meget siden «Dreyers Klub», har forfatteren her kampe at bestaa fremdeles.

Det er vore tipoldeforældre og oldeforældre, der stilles os for øie under alle mulige roller og forskjellige stadier fra vuggen til graven, — saa tydelig og levende, som om de færdedes endnu blandt os.

Under indledningens almindelige bemærkninger om *Kjøbenhavns fysiogonomi, — kongedyrkelsen, — borgerlig selvfølelse, — store kjøbmænd, — deres gaarde, — frihedstrang, — selvstændighedsfølelse, — gadeoptøier, — posthusfeiden, — gadeliv, — vægtere* gjøres under «gadeoptøier» ogsaa udførlig rede for den kjendte «posthusfeide». Den er ogsaa af interesse for os norske, fordi jo et par af vore studenter var hovedmænd deri. Traditionen ved ogsaa at fortælle, at den originale sorenskriver til Hardanger og Voss, C. W. Koren, hentede sit sorenskriverembede i den feide, — at han ved sit vidnesbyrd kunde have kompromiteret høierestaaende danske officerer, saa Fredrik den 6te, dengang prinsregent, skulde have kaldt ham op til sig og ladet ham vælge et af de største dengang ledige sorenskriverier i Norge[1]).

[1]) Historien har ingen dokumenter om dette, — men den kladdebog, hvori sorenskriver Koren indførte alle de breve, han skrev til sin forlovede fra Kjøbenhavn, hvor han dengang var fattigkopist i kancelliet, uden

I de følgende kapitler af «Saa By som Borger» læser man dernæst om *De unge sætter bo; — mand og hustru,* — derunder rektor Toubers kostelige forlovelseshistorie med biskopens husjomfru i modsætning til de smukke varme breve, der veksles under forlovelse og giftermaal mellem jomfru Anna Buntzen og kaptein St. Aubain, Carl Bernhardts forældre. Ogsaa de breve, som den unge piges dygtige moder skriver til sin mand, grossereren, naar han er paa forretningsreise, er i høi grad karakteriserende.

De hidsatte regninger paa udstyr fra møbelsnekkere til de unges bo, fra gjæstgiveren paa bryllupsanretninger, traktement til kuskene er ikke mindre værdifulde tidsbilleder. Naar en hel del interessante og autentiske træk har belyst disse forteelser, bl. a. ogsaa datidens maade at fri paa, dens syn paa «forstandsægteskaber» o. s. v., gaar forfatteren over til at fortælle om *De daglige former, — Børn og tyende;* — (man sparede ikke riset dengang). Børn sagde De til sine forældre, de maatte staa tilbords, og jo fornemmere de var, desto mindre levede forældre og børn sammen. — *Hygiæne og leremaade,* — (blandt andre lunefulde eiendommelige skildringer hidstilles her ogsaa uddrag af *Johan Clemens Todes* sundhedsartikler, man erindrer forfatteren til «Oldtiden havde mangen god skik»), — *Livet udadtil, — Død og begravelse.*

Vi har kun hidsat det tørre skelet af bogens rigdom paa disse kulturhistoriske skildringer af de gamle dages Kjøbenhavneres leben und treiben indenfor byens volde, og det giver kun et nøgternt begreb om den morsomme bog.

Som man ved, danner yndere af personal- og kulturhistorie ikke nogen særlig stor, men desto mere trofast og bogkjøbende kreds. For dem vil bogen være varmt velkommen.

Norge har endnu mindre af den slags bøger end Danmark, skjønt begge lande er fattige nok paa skildringer af det indre kulturliv paa den tid. Bogens læsere, baade i Dan-

udsigter, taler for sandheden af traditionen; thi just som han i brevene har været fortvilet over sine udsigter, kommer der en stor lakune og derefter skrivelse, der melder indkjøb af stentøi og møbler og at han kommer hjem som brudgom! *L—h.*

mark og Norge, vil derfor ogsaa glæde sig til den fortsættelse, hr. Bokkenheuser lover os og ikke være ham taknemlig nok for disse hans arbeider.

Bøger, sendt redaktionen:

Guds plan med dit liv. Af *C. Skovgaard-Petersen.* København. Frimodt. 16 sider.

Hvad Gud har betroet os i **den evangelisk-lutherske kirke.** Seks foredrag af *C. I. Holt,* sogneprest ved Nasaretkirken. København Betesda. 102 sider.

Tre forelæsninger af dr. *theol. Chr. Ihlen,* professor. 1. Jesu guddom. 2. Hvorledes maa det kristelige aabenbaringsbegreb videnskabelig bestemmes, særlig med nutidens historiske skriftforskning for øie? 3. Et apologetisk principspørgsmaal i nutiden. Kr.ia. Steen'ske Bogtr. og Forlag. 64 sider.

Til forsvar for den gamle kristendom mod den moderne forkyndelse. Tre foredrag af *O. Offerdahl,* prest. 1. Dogmer og dogmetro. 2. Gud-mennesket. 3. Naaden og naademidlerne. Kr.ia. St. Olaf. 50 øre.

Chr. Collin: **Bjørnstjerne Bjørnson.** 15. hefte. Kr.ia. Aschehoug.

De tre musketerer af *A. Dumas.* Illustreret udgave, oversat af Carl Nærup. 1—2. hefte. Kr.ia. Aschehoug. 30 øre.

Salmernes bog. Oversat efter Vulgata og forsynet med forklarende anmerkninger af *O. Offerdahl,* prest. Approberet af hs. høiærv. dr. J. B. O. Fallize, biskop af Elusa, apost. vicar. for Norge. Kr.ia. Jak. Dybwad. 178 sider.

Norsk og dansk sprogdragt. Retskrivningssakens vei og tempo. Foredrag av Moltke Moe. Bymålslagets småskrifter I. Kr.ia. 25 sider.

Arne Garborg: **Jesus Messias.** Kr.ia. Aschehoug. 2 kr.

Jonathan Edwards: Indianermissionæren **David Brainerds** *liv og gjerning.* Paa grundlag af hans egen dagbog ved *L. P. Sørensen,* sogneprest, Hirtsholmene. Med et forord af pastor C. Skovgaard-Petersen. Odense. Milo. 182 sider.

Sogneprest Herman Lunde: **Beder!** Kr.ia. Aschehoug. 35 sider.

Paradisets have. Opmuntringsord for gamle og unge af *Morten Pontoppidan.* Gyldendal og Nordiske. 166 sider.

Huru bekänna vi i våra dagar Jesus Kristus? Inledningsföredrag vid Lunds stifts prästmöte 1906 af biskop *Gottfrid Billing.* Uppsala. Svensk Kyrkotidning. 25 øre.

Texter och tankar för **Konfirmationstal.** Samlade och utgifna af *J. Th. Bring.* Uppsala. Norblad. 60 øre.

N. P. Arboe Rasmussen: **Daab og trosbekjendelse.** København. Pio. 30 sider.

Johannes Smith: **Udvalgte træk** *fra dyrenes rige.* Kr.ia. Steen'ske Bogtr. og Forlag. Kr. 1,20.

Norsk idyl ved Henrik Scharling. København. Schønberg. 80 sider.

Hvad vilde mesteren? Af *John Watson* D. D. Oversat af Anna Lassen. Forord af pastor Eugène Hanssen. Kr.ia. Steen'ske Bogtr. og Forlag. Kr. 2,25.

Er vor konfirmation i sin nuværende skikkelse kristelig forsvarlig? Et konventsforedrag af *Chr. Sørensen.* København. Forening for den indre mission i Danmark. 20 sider.

Fra bakkens top. Stemninger og strøtanker af *Carl Koch.* Med tegninger af Viggo Pedersen. København. Schønberg. Kr. 2,00.

Prof. dr. *Joh.s Ording:* **Om forskjellen** mellem den lutherske og den reformerte kristendom. II. Den reformerte kristendoms eiendommelighed. Kr.ia. Grøndahl. Kr. 1,25.

Gammel og moderne **kristendomsopfatning** af dr. *Joh.s Ording.* Kr.ia. Grøndahl. 50 øre.

Vor presteuddannelse, set fra menighedens standpunkt. Foredrag holdt paa det kirkelige vennemøde i Aarhus af *Chr. Welding,* sogneprest. København. Schønberg. 16 sider.

Apostelen Peter. Bidrag til oplysning af hans personlighed ved *Luiv. Schrøder.* København. Lehmann & Stage. 42 sider.

Veiledning til evangeliernes praktiske anvendelse. Første og anden tekstrække ved *M. Bjørnskov Petersen,* kateket. Med forord af stiftsprovst Paulli. København. Schønberg. 2 kr.

Bibelsproget. En fremstilling af sproget i den nye oversættelse af Det nye testamente. Af Joh. Storm. Kr.ia. Det norske bibelselskab. 108 sider.

Bibliografisk fortegnelse over de af det norske bibelselskab udgivne hellige skrifter. Af dr. *A. Chr. Bang.* Kr.ia. Det norske bibelselskab.

P. O. Ryberg Hansen: **Af nutidens Jesusforskning.** Wellhausens evangelieværk. København. Pio. 54 sider.

MARY.

«Men dens kvinder er rene» sagde Christofer Bruun i et af de foredrag han for mange aar siden holdt i studentersamfundet, hvori han læste overklassen teksten. Det store fortrin havde den fremfor underklassen, mente han: medens mange af underklassens kvinder giver sig hen, faar uegte børn eller møder frugtsommelige for alteret, forekommer sligt næsten ikke i overklassen.

I de aar som er gaat siden de ord blev talt, har der været ikke liden bevægelse paa det kjønslige felt. Bevægelsen kan i det hele og store karakteriseres som fremgang inden underklassen, tilbagegang inden overklassen.

Vi ved alle, hvilke store anstrengelser underklassen i de sidste aar har gjort for at ryste af sig et af de værste onder som herjer den: drukkenskaben. Vi ved ogsaa, hvilke velsignede frugter disse anstrengelser har baaret. Saa energisk og saa heldig har man ganske vist ikke bekjæmpet utugten. Men ogsaa mod den er der arbeidet i stilhed. Man vil ogsaa i det stykke op i høide med overklassen. Jeg har saa tydelig mærket det inden den menighed hvor jeg nu er prest. Her er hvad brudenes tilstand angaar en paafaldende forskjel fra det jeg var vant til før. Vore tjenestepiger — særlig de som har tjent i fine huse — kalder sig ikke bare frøkener, de vil ogsaa hvad sedeligheden angaar staa paa høide med frøkenerne inde i stuen. Det skulde undre mig, om man ikke skulde kunne paavise en lignende udvikling andensteds.

Enhver som ved, hvilken ulykke de ulovlige forbindelser altid har været for underklassen, vil prise dette fremskridt. Hvormangen en er ikke blevet siddende der igjen med sit barn, forladt af sin elsker! Og hvormange egteskaber er ikke

kommet istand, som aldrig skulde existeret! Her har synd avlet sorg i overflødighed.

Men samtidig med at underklassen saaledes er gaat fremad, er overklassen gaat tilbage.

«Dens kvinder er rene» sagde Christofer Bruun for en menneskealder siden. Kan man sige det med samme tryghed nu længer?

Man kan sige det i langt høiere grad end man skulde vente. Der er i den sidste menneskealder arbeidet saa kraftig paa at faa draget overklassekvinden ned i sumpen, at man maa prise og beundre hende, at hun ikke er sunket dybere end hun virkelig er. Det er mærkeligt, hvor stærkt et værn gammel tradition dog er, og hvormange stormløb den kan taale!

Skandaler forekommer; skandaler som før var uhørte. Mærkelig nok forekommer de hyppigst inden egteskaberne, forholdsvis sjeldnere mellem ugifte. Men i det hele og store maa man sige: skandalerne forekommer sjeldnere end man skulde vente.

Nogen aar efter de nævnte foredrag af Bruun holdtes et møde i studentersamfundet, hvor vore kvinder offentlig blev lastet fordi de var saa altfor lidet lystne. Siden har skjønliteraturen — vor og nabofolkenes og hele Europas — arbeidet trolig paa at afhjælpe denne mangel. Den er ikke blevet træt af at servere kjønslivet med alle dets anomalier og perversiteter til æstetisk nydelse. I begyndelsen nærmed man sig til det med en viss forsigtighed; det var et «vovet» emne; det vakte jo indignation og modsigelse paa flere hold; men man trodsed; det smagte af heltemod her at trodse opinionen; man holdt ved; og snart var den «vovede» kunst blevet saa almindelig, at alle var vant til den; modsigelsen forstummed; kritiken nøied sig med nogen spagfærdige reservationer, naar den fandt at nu blev det altfor galt; ellers tog man til takke; det var jo moderne; og man vilde gjerne være paa moden, nødig ligge agterud.

Dhrr. digtere nøied sig naturligvis ikke med bare at referere. Det lader sig omtrent ikke gjøre at referere, uden at det skinner igjennem, hvad en mener om det en refererer. Usedeligheden blev undskyldt. Man gik videre: man forsvarte

den, indbød til den — mere eller mindre direkte. Navnlig gik det ud paa at rokke det faste standpunkt overklassekvinden indtog. Man gjorde hendes dyd tvilsom; den var ikke langt fra en last: snerperi, unatur. Hun skulde frigjøres. Et af de eleganteste digte den danske literatur eier [1]) er helt og holdent viet den ophøiede idé, at kvinden skal hengive sig til sin elsker *før* de bliver egtefolk. Det som vore kokkepiger nu begynder at afvise som en skam, bliver her i musikklingende rhytmer besunget som dyd, og det bliver skildret i alle enkeltheder — ligetil det som selv den mest «vovede« malerkunst endnu ikke har vovet at bringe paa lærredet. Og dette digt er læst og beundret rundt om i de tusen fine hjem.

Jeg siger igjen: det er et mærkeligt vidnesbyrd om den fæstnede traditions magt til at holde igjen, at overklassekvinden efter alt dette endnu er saavidt sedelig som hun er. Men der er tegn til at det holder paa at vakle. Vi har havt egteskabsskandaler som har trodset enhver beskrivelse. Og det er et alvorligt tidernes tegn, at det danske blad «Politiken», som vist ingen vil mistænke for snerpet dyd, ihøst aabned sine spalter for en kvindelig læge, som fandt sig beføiet til at tale et alvorsord i anledning af de stakkars unge piger af overklassen, som havde henvendt sig til hende, fordi de havde omsat i praksis det de havde læst i bøgerne, og nu stod der igjen med skammen og fortvilelsen.

Ganske vist har de sidste aars skjønliteratur været adskillig renere end otti- og nitiaarenes, men noget afgjort brud er ikke sket. Sedelig renhed staar fremdeles i lav kurs inden vor æstetiske verden. Saalænge det er tilfældet, har vi grund til at frygte det værste. En ungdom som ligefra 13—14-aarsalderen indvies i alle kjønslivets hemmeligheder og faar sit fantasiliv fyldt af alle mulige slags kjønslige billeder, og som undervises af sine mest yndede lærere — digterne — om at usedelighed ikke er nogen synd, men under visse omstændigheder en dyd — en slig ungdom er disponeret for hvad det skal være.

Man snakker om, at slig literatur naturligvis ikke er for

[1]) «Gudrun Dyre» af Valdemar Rørdam.

nykonfirmerede; man skal ikke give dem slige bøger ihænde; disse bøger er kun for voksne og modne mennesker, digterne kan ikke tage hensyn til de umodne; de maa skrive ud af sit fyldte indre, uden hensyn til hvad det kan virke paa ungdommen etc. etc.

Dette er bare tomt snak. Det er netop ungdommen som læser dagens skjønliteratur. Ungdommen er digternes elever. Den gaar i digternes skole for der at lære at leve. Og den lader sig ikke hindre i det. At negte den at læse hvad digterne skriver er aldeles frugtesløst. Derfor har digterne *læreres* ansvar ligeoverfor ungdommen. Og derfor er enhver skjønliteratur som en ungdom ikke kan læse uden at fordærves ved den, en ulykke for samfundet som af al magt skal bekjæmpes. De digtere som ikke har andet at byde, skal den offentlige mening paabyde taushed.

Det er fortvilet ilde, hvor lidet dette er erkjendt i vort samfund. Jeg tviler paa, at man vil vaagne, før man begynder at høste frugterne i større udstrækning end hidtil er sket. Lad dhrr. digtere og forlæggere og anmeldere og dem som beundrer og nyder denne literatur, lad dem høste frugterne af den paa sine egne døtre, lad disse begynde for alvor at praktisere det literaturen lærer dem, da vil nok samvittigheden begynde at røre paa sig. Nu sover den.

Bjørnstjerne Bjørnson begyndte sin digterbane med at tegne en af de fineste og reneste kvindeskikkelser nogen literatur eier: Synnøve Solbakken. Han har siden deltaget med iver i sedelighedsdebatten og kraftig hævdet sedelighedens sag. Vi mindes særlig «Leonarda» og «Det flager». Samme sedelige krav til manden som til kvinden, var her omkvædet. Det blev kvædet med næsten altfor stor begeistring. Navnlig i «Det flager» havde man en følelse af, at det var vel meget af det gode — saameget nemlig at tendensen trængte sig mere frem end et æstetisk verk tillader. En slig altfor stor iver gjør en uvilkaarlig bange for, at der kan komme et tilbageslag.

Det maa fylde enhver ven af Bjørnsons digtning med

usigelig smerte at se dette tilbageslag virkelig komme, og det nu paa hans gamle dage.

«Mary» er et sedeligt fald. «Mary» hører sumpen til.

Bjørnson skal have sagt, at det slet ikke har været hans mening at skildre en ideal kvinde. Nei, det er en forkjælet og egoistisk kvinde og hendes skjæbne han har villet skildre.

Kan gjerne være. Hvad en forfatter mener er imidlertid en fuldstændig ligegyldig sag, naar bogen først er kommet fra hans haand ud i almenheden. Han kan ikke løbe efter hvert exemplar og raabe til alle som faar det i hænderne: misforstaa mig ikke; det og det er meningen. En udkommen bog er lig en voksen søn, som siger sin egen mening, uden at spørge om enten denne mening er fars eller ikke.

«Mary» taler ogsaa for sig selv, og hendes sprog er saa tydeligt, at hver backfisch kan forstaa det.

Af en slags høist mærkværdig medlidenhed forlover hun sig en dag med en mand og byder sig frem til ham natten efter. Ingen frister eller forfører hende. Skal der tales om forførelse, da er det hende som forfører ham, ikke omvendt. Hun bliver frugtsommelig, vil saa skynde paa bryllupet, men gjør den opdagelse, at han er en pjalt som ikke er værd at eie. Da bliver der naturligvis en opstandelse. Men der er ikke spor af erkjendelse af at hun har gjort noget galt; der er ingen anger, ingen skamfølelse. Det hele var en *feiltagelse*. Havde bare Jørgen Thiis været den mand hun ansaa ham for, vilde alt været i den skjønneste orden. I grunden er altsammen bare dyd. Det er jo dyd at hun er medlidende. Og det er dyd at hun ikke vil egte en pjalt, selv om hun er frugtsommelig med ham. Og det er dyd — stor dyd — at hun heller vil dø, end sætte nogen plet paa sit gamle hædrede familienavn. Her er overflod af dyd. Og dyden faar sin belønning, som al dyd bør faa. I sidste stund sender den milde skjæbne en reddende engel i skikkelse af en tilbeder, som finder alt det Mary gjør saare godt. Han bærer hende paa hænderne hjem fra badehuset, hvor hun netop skulde skaffet sig en passende sygdom at dø af, hjem til fædrenegaarden, hvor der saa

bliver fryd og gammen og bryllup. Og er de ikke døde, saa lever de der endnu.

Hvorfor skulde saa ikke enhver ung pige gaa hen og gjøre ligesaa? Naturligvis — feiltagelse bør man helst undgaa, skjønt den er jo heller ikke saa farlig; hvem ved — om galt skulde være, kunde der jo komme en Frants Røy. Men i ethvert fald: er man bare sikker paa sin elsker, hvorfor skal man ikke give sig hen til ham? Hvorfor vente paa bryllupet? Saa gammeldags!

I 14 000 eksemplarer er «Mary» spredt omkring i Norges og Danmarks fine hjem. Naturligvis. Skriv bare noget, som bryder hul paa den mur som hidtil har omgivet overklassens kvinde og nu ogsaa holder paa at fange underklassens. Skriv noget, som skaffer bohemen fri passage selv til den fineste dame, og lader manden slippe for den ydmygelse at maatte erkjende: kvinden er renere end jeg. Det kan man være sikker paa slaar an. Det bliver læst. Det bliver nydt. Man udbryder i kor: der har vi fremtidens kvinde, den frigjorte, mandens kammerat, hans kammerat *i alt!*

Thv. Klaveness.

JESUS KRISTUS.

«Jesus Messias» har Arne Garborg kaldt sin sidste bog, vel for lige fra først af at lade os føle, at den, han skriver om, skiller sig ikke saa lidet ud fra den, som vi pleier at kalde Jesus Kristus. Garborg vil læse det nye testamente med kritik, med det samme slags kritik, som vi gjerne bruger overfor andre oltidsskrifter. Og saa meddeler han os nu, hvad han har faat ud af bogen ved at læse den paa denne maade. Vi mister ikke synderligt, mener han, om en del af dens indhold blir skaaret bort af kritiken. «Dei som tenkjer etter, vil vita, at um der so gjerne er eit grand folkedikting i gamle skriftir, so vert det sanne i deim like sant for det.»

Garborg giver sig ikke selv mine af at være særskilt kyndig. Somme vil derfor sige, at hans kritik er aldeles løs og vilkaarlig. Og i nogen mon kan det vel kanske saa være. Navnlig tænker jeg, at ogsaa hans meningsfæller vil smile lidt ad den tillid, hvormed han støtter sig til Victor Rydberg. Rydbergs arbeider gjorde stor virkning i sin tid; men der er skeet meget paa dette omraade siden de dage. Men jeg, som heller ikke kan rose mig af nogen større kyndighed i bibelkritik, vil alligevel faa lov at sige, at hvis Jesus — som Garborg mener — ikke virkelig er opstaat fra de døde, saa kan man i det store og hele ikke komme til andet resultat, end Garborg gjør. I enkeltheder kan man selvfølgelig afvige stærkt fra ham og kanske ogsaa gribe ham i ukyndighed. Men i hovedsagen vil han da have ret baade i den opfatning, han har dannet sig af Jesus, og i den maade, hvorpaa han har dannet sig denne opfatning.

Og vi ved jo da endelig ogsaa, at Garborg har mange meningsfæller, hvem ingen norsk teolog vil falde paa at sigte for ukyndighed.

Hvad Garborg faar ud af det nye testamente, er da i korthed dette:

Jesus har udtalt det bedste ord, som nogensinde er udtalt paa jorden, det at Gud er Fader. Og han har lært os, at vi skal gjøre denne Faders vilje, være fuldkomne, som Faderen selv er fuldkommen. Der er tilgivelse at faa, om vi først sent naar dette høie maal, saa sandt blot vor vilje er hel. Men er den det, saa kommer der indhold og mening i vort liv. Og det er dette, at give vort liv værd og mening og indhold, der er det virkelig *nye*, som Jesus bragte, den rette grundtanke i hans evangelium.

Jesus var lærer. Det hans menighed kalder frelser og forsoner, var han ikke, langt mindre Gud. Fortællingerne om hans overnaturlige fødsel, hans opstandelse og himmelfart er digtning «eit grand(!) folkedikting».

Nu — dette er jo det, som vi fra gammel tid af har været vante til at kalde for ren rationalisme. Og det er ikke nok med, at det er den, *vi* faar at holde os til som vor religion. Ogsaa Jesus selv blir for Garborg i virkeligheden en noksaa god rationalist efter de tiders leilighed.

Paa denne maade blir vi kvit i alle fald det værste af tankevanskelighederne ved kristendommen: Gudmennesket, treenigheden, forsoningen, ikke at tale om sakramenterne, arvesynden o. l. Og det vil jo for mange kjendes som en stor lettelse, helst da for folk med mere end almindelig stærk forstand.

Men det er underligt med det. Der kommer vanskeligheder igjen fra andre kanter. Allerede det at negte Jesu opstandelse gaar ikke saa helt let. Sagen har været «under debat» inden de apostoliske menigheder, ser vi, og det endnu medens apostlerne selv levede. Indvendingerne er baade kommet frem og blevet imødegaat. Saaledes var der i Korinthier-menigheden nogle, som tidligere havde taget ved troen, men som nu senere negtede opstandelsen. Paulus føler fuldt ud vegten af deres indvending. Han svarer dem, at med opstandelsen falder hele kristendommen. Uden den er hans forkyndelse tomhed, og deres egen tro er tomhed. Han blir da for sit vedkommende at stemple som et «falskt vidne om Gud», naar han vidner, at Gud har opreist Kristus

fra de døde, og det ikke er sandt. Men den opstandne er bleven set, siger Paulus, foruden af apostlerne, af mere end fem hundrede brødre paa én gang. Og af disse fem hundrede brødre var de fleste endda i live og kunde give besked om tingen.

Og alt dette siger han i et brev, som ogsaa kritikken er nødt til at godkjende som ægte Paulus-brev, og som Garborg da ogsaa selv helt ud godkjender.

Vi ser, Paulus er ikke bange for at lade sin paastand undersøge. Han udpeger selv veien, paa hvilken det kan ske. Derimod er der en anden ting, som han aabenbart har været overmaade bange for. Og det er at komme frem for Guds domstol og der «blive funden som et falskt vidne om Gud». At have baaret en forkyndelse igjennem verden, som var bygget over en tom indbildning. Ogsaa for de andre apostler maa dette have staat som en frygtelig brøde. Og alligevel skal de have gaat hen og ladet sig binde en opstandelseshistorie paa ærmet paa den svagsindede maade, som Garborg skildrer os det.

Jesu opstandelse er frygtelig stærkt bevidnet. Var den ikke i sig selv saa vanskelig at tro, vilde vi holde den for en af de bedst bevidnede kjendsgjerninger i historien. Og atten aarhundreder af menneskeslægtens liv har lagt sit amen til denne bevidnelse.

Men der er flere vanskeligheder ved at negte troen. Er opstandelsen en indbildning, som er opkommen paa den maade Garborg tænker sig, da maa Jesus have været, mildt udtrykt, yderst uheldig i valget af sine følgesvende. En forstandig mand, som jo ogsaa Garborg holder ham for at være, maatte have kunnet finde bedre hjælpere til at forkynde sin store, enkle grundtanke, end disse stakkars overtroiske apostler. Med mindre da ogsaa Jesus selv har været et stykke af en overtroisk sværmer. Baade blandt jødiske sadducæere og blandt græske og romerske stoikere var der stof nok at finde til bærere af en rationalistisk fremtidsreligion.

Det var synd, han ikke fandt dem. Tænke sig, at lade verden gaa i 2000 aar og slæbe paa disse masser af overtro, som den med saavidt let verk kunde have været spart for.

Og først nu, saa længe bagefter, opdager man sandheden. Og man opdager, at den ligger paa den flade haand. Der trænges ikke andet end dette: simpelt hen at skjære væk alt det som volder vor tanke vanskeligheder, det som vi selv, naar vi følger vor egen tilbøielighed, meget gjerne vil blive kvit. Naar vi gjør det, er sagen — fra denne side set — saa grei som fod i hose.

Ellers er der skam tankevanskeligheder nok i tilværelsen. Hvad *stof* er t. eks., ved vi ikke. Hvad *kraft* er, ved vi ikke. Forholdet mellem begge skjønner vi ikke. For ikke at tale om, naar vi kommer til menneskelivet, forholdet mellem vor egen sjæl og vort legeme, mellem viljefrihed og aarsagsammenhæng osv. Overhovedet, hvorsomhelst i tilværelsen vi søger at lade vor tankes staal trænge ind til bunden, der støder den paa vanskeligheder, ofte nok paa hidtil uløselige vanskeligheder. Men ét sted er der, hvor den ingen vanskeligheder møder. Det er, naar den forlader stoffets og legemlighedens verden, naar den forlader den endelige aands verden, for at vende sin undersøgelse mod den *uendelige aand*, fra hvem hele denne tilværelse med alle dens gaader har sit ophav. Der mestrer den alle spørgsmaal, mestrer dem med lethed.

Aa du kjære overfladelighed!

Jesus har været uheldig med valget af sine apostler, saa uheldig, at man vanskelig kan undgaa at kalde ham dum. Og han som dog var en saa fornuftig rationalist!

Men det blir nok ikke med dette. Han kan ikke frikjendes for tillige at have gaat med altfor store tanker om sig selv. Visselig har han, efter Garborg, ikke ment, at han var Guds søn paa den maade, som kirken har ment det. Han har ikke engang indbildt sig, at han skulde staa op igjen af graven. Dette er alene ting, som man har paadigtet ham. Men ogsaa efter Garborgs opfatning har han ment, at han skulde komme igjen og holde dom over levende og døde. En frygtelig selvskuffelse! Hvad skal man sige om en mand, der nærer saadanne indbildninger om sig selv? Kan man finde noget andet navn paa det end religiøs stormandsgalskab?

Vi kjender altfor godt til det slags mennesker baade fra kirkehistorien og fra vor egen tid. Og vi kan trygt sige,

at de fremfor de fleste andre er *uskikket* til at lære os «Faderens vilje» at kjende og til at give livet mening og værd.

Kristendommen *har* en side, som er noksaa brydsom for vor forstand. Det er meget vanskeligt at kunne tro paa den. Og det er ikke let at faa den bortfortolket heller. Det er næsten, som den skulde være sat der for at ærgre «de forstandige».

Og saa er den paa samme tid saa underligt tiltalende for «dem som have et sønderknust hjerte».

Det er en maadelig religion, denne som Garborg her kommer med, og som han endda til vil skylde Jesus Kristus for at have sat ind i verden. Den er visselig et fremskridt, og et stort fremskridt, for dem som kommer fra den rene gudsfornegtelse eller den bundløse tvivl. Den er i hovedsagen et fremskridt ogsaa udover det slags tro, som Garborg har skildret i «Trætte mænd», og som bare søger svaling for ødelagte, sviende nerver. Denne «tro» er villig til at tage omtrent hvad det skal være af overtro med paa kjøbet, bare den kan faa sig vugget til hvile. Det Garborg her i sin sidste bog vil have, er noget han kan lite paa, noget han kan holde for *sandhed*. Men jeg undres virkelig, om han selv kan mene, at den religion, han byder paa, eier synderligt af religiøs begeistring, religiøs styrke? Bogen, i alle fald, aander ikke megen begeistring. Og ser vi paa historien, saa har denne religion nok kunnet frembringe enkelte store karakterer, især i kamp mod sektererske og pietistiske misdannelser af kristendommen. Der har dens sunde forstandighed kunnet gjøre udmærket tjeneste. Men i positiv religiøs kraft har den vist sig noksaa underlegen. Den har fostret ikke faa fromme mænd og kvinder. Men det har været en tynd og noget tør fromhed i sammenligning med den kristne menigheds.

Jeg for min del har ikke kunnet hjælpe mig med den. Da jeg længe nok havde tumlet med mine tvivl, fristede jeg det med en religion omtrent som denne Garborgs. Jeg vilde, som han, holde mig til troen paa Gud Fader og ikke slippe kristendommens uendelige sædelige høihed. Men alle disse svære tankevanskeligheder inden kristendommen vilde jeg ikke have noget med. Man tager jo da heller ikke slige

ting, før man er nødt til det. Og jeg følte mig til en begyndelse noksaa vel tilfreds med min religion. Den var da langt bedre end at stirre ind i det uendelige mørke, og raabe ud i det tomme verdensrum. Men videre stærk eller varm var den ikke, det kunde jeg ikke sige. Og det fik jeg den ikke til at blive heller, endskjønt jeg gjorde mig umage for det. Der var ingen magt i min lovsang, og ingen i min bøn. Jeg kunde ikke negte, at den lovsang, som klang ud fra den kristne kirke, var noget helt andet end min. Ja selv ligeoverfor pietismens bedehus kom jeg til kort. Jeg vidste godt, at diese pietister tog storlig feil overfor alt det menneskelige, at jeg der saa langt rigtigere end de. Og jeg var temmelig sikker paa, at de havde store feil ogsaa i det rent religiøse, at de i vigtige ting forgik sig mod selve den kristendom, de bekjendte sig til. Men jeg maatte alligevel sige mig selv, at deres religion dog var bedre end min, at der — til trods for en hel del uægte, som burde trækkes fra — var mere af virkelig religion i dem end i mig.

Saa bankede jeg paa den trange og lave dør, som danner indgangen til den kristne kirke.

Og det har jeg ikke angret paa. Der er ikke tvivl om at der er kommet mere magt, eller lad mig faa lov at sige: mere liv, i min religion, siden jeg lærte at tro paa ham, som opstod fra de døde tredie dag, efterat han var gaat i døden for at give verden liv. Og utallige har faat meget *mere* end jeg, fordi de har været meget *bedre* end jeg.

Garborg taler om at troen, og særlig da troen paa det store sonoffer, blir brugt som sovemiddel for samvittigheden af alle dem, som gjerne vil slaa af paa kristendommens sædelige krav. Og det ved vi jo godt, at han har ret i. Men han burde ikke have glemt, hvorledes baade prester og lægprædikanter har ivret imod denne afvei, ofte lige indtil det rene gnaal. Og heller ikke bør han se bort fra alle de mangfoldige, som med utvilsom ærlighed vil kunne fortælle ham om hvorledes troen netop har *øget* deres evne og deres villighed til at følge de strenge sædelige krav. Og den lære, som Garborg fører — og maa føre — om guddommelig tilgivelse, vil kunne misbruges aldeles paa samme maade som

Paulus's lære om forsoningen. Og den *blev* misbrugt paa denne maade i den gamle rationalismes dage, og det i meget høi grad.

I det hele er der vist ikke megen grund til at vente, at rationalismen vil kunne øge slægtens moralske kraft.

Oppe i en of vore fjeldbygder blev jeg en dag for mange aar siden, længe før jeg blev prest, roet over et vand af en af bønderne. Det var en tænksom mand, og vi talte om tænksomme bønder. Han bad mig lægge mærke til en liden stue lige under nuten midt imod os. Der boede der en gammel raring, som havde læst og tænkt saa meget mere end andre, men som var kommen ligesom paa kant med almindelige folk, og havde flyttet der op under nuten for at leve for sig selv. Saa var der kommen en kristianiakar til bygden, en fritænker. Han fik høre om gammelen og tænkte, at det var en af samme slag som han selv. Saa gik han op til ham og vilde blive kjendt med ham. Men gammelen svarte ikke stort paa fremmedkarens fritting. Saa maatte bymanden da selv til at lægge ud for at faa den anden paa glid. Men da han havde holdt paa en stund, sagde den gamle: «Aa ja, dei for ret med nokot slikt her i bygdenn au for ei tid sidan. Men so vart det so myket tjuvar og kjeltringar her, og so laut dei slutta.»

Dette er den ældre rationalismes historie, ikke bare i en enkelt afsides bygd, men temmelig gjennemgaaende. Dens stortalende løfter om et moralsk opsving førte efter nogen tid til nok saa ynkelige skuffelser. Og dens stolte «fornuft-tro» maatte vige pladsen for en utilhyllet materialisme, der lod den høre, at den eide lige saa lidet af fornuft som af tro.

Og sandt at sige synes jeg, det skulde passe ilde for Arne Garborg at komme og byde frem saa vassen og begeistringsfattig en religion, som denne rationalismen. Jeg synes, den skulde give en smag i hans mund omtrent som det Knutsen'ske maalstræv. Bra nok til en overgang kanske, men — —

Rationalismen er i hovedsagen det samme som jødedommen, tro paa Gud og paa moralen. Engang var denne religion menneskeslægtens bedste eie. Men naar man nu, saa lang tid efter, falder tilbage paa den, vil det visselig ikke blive muligt at lade den gjenvinde sin oprindelige is-

raelitiske styrke. Det er kristendommen, som er jødedommens retmæssige og naturlige arvtager; rationalismen er bare dens matte efterklang.

Men jødedommens arvtager og fuldender blev kristendommen ikke blot og ikke mest ved Jesu lære, men først og fremst ved det, at «vor Herres Jesu Kristi Fader har gjenfødt os til et levende haab ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde». Det var dette «levende haab» som blev baaret ud over landene ved apostlernes tale, og som gav en døende verden nyt liv. Garborg mener, at det var Paulus's forsoningslære, som tiltrak hedningerne, efter hans opfatning rigtignok især ved at tiltale deres moralske slaphed. Nu, det store sonoffer har utvilsomt spillet en vigtig rolle i disse ældste kristne aarhundreder. Men endda langt mere har dog Kristi opstandelse havt at sige, idet den gjenfødte menneskeslægten til udødelighedens haab. Det er paaske-lovsangen, som fylder de første kristne aarhundreder. Længere ude i kirkens historie, da den romerske gjerningshellighed havde lagt sig som et aag over alle sjæle, blev det for Luther og hans fæller nødvendigt at trække forsoningen frem foran alt andet for at aabne veien til syndsforladelse og naade. Men nu trænger opstandelsen sig igjen frem i forgrunden for paany at kunne indtage den plads, som den havde i det apostoliske vidnesbyrd.

Og svigter troen paa Kristi opstandelse, da er selve udødelighedstroen truet. Rationalismen kan nok en stund holde fast ved sin «sjælens udødelighed». Men dens haab blir blegt og mat i sammenligning med det, som udspringer af den kristne tro. Og det staar paa svage fødder overfor materialismens paagang. —

Men tror vi, at Jesus opstod fra de døde tredie dag, saa bortfalder en hel del af de kritiske vanskeligheder, som Garborg arbeider med i sin bog. Ikke alle. Der blir mere end nok igjen baade for troende og vantro bibelkritik at øve sine kræfter paa. Men hele sagen tager sig alligevel da langt anderledes ud.

Dersom han virkelig er opstaat fra de døde, saa siger det sig jo selv, at han paa forhaand har talt med sine venner om det. De samtaler med apostlerne om hans død og opstandelse, som evangelierne gjengiver, er da, i ethvert fald i hovedsagen, lige saa utvilsomt ægte, som de ud fra Garborgs forudsætninger er utvilsomt uægte. Men hvorledes kunde apostlerne da siden have saa vanskeligt for at tro, at han var opstaat, naar han forud havde sagt dem, at saa vilde ske? Jo, de havde «ikke forstaat dette ord, og det var skjult for dem, saa de ikke begreb det». De kunde ikke

fatte, at deres Messias skulde dø, dø i skam og vanære, og uden at føre sit folk Israel til herlighed. Er det underligt, at de ikke kunde fatte dette? Er det underligt, at hans skjændselsfulde død fuldstændig havde knust deres tro paa at han kunde være Messias? Den som er lidt kjendt med hvad der var jødisk tankegang paa den tid, vil se, at det hele er saa naturligt som muligt. «En profet, mægtig i gjerning og ord», det kunde de nok fremdeles holde ham for. Men Messias? Det var det for altid forbi med.

Jesus selv havde ikke før mod slutningen af sit samvær med dem kunnet gjøre forsøg paa at forklare dem nødvendigheden af sin død. Og dette forsøg lykkedes ikke. Troen paa at han «skulde forløse Israel» var vokset sammen med deres hjerte.

Men da de saa kom til tro paa hans opstandelse, da blev det klart, at han var uendeligt mere, end de havde tænkt sig i sine stolteste messiasdrømme, at Gud havde sat ham til konge og herre ikke over Israel, men over verden, og at det evige livs kræfter fra ham skulde strømme ned over hele menneskeslægten. Da kjendte de, at denne tro var den seier, som skulde overvinde verden. Da kjendte de, at denne tro gav dem kræfter til at virkeliggjøre det ideal af sædelig høihed, som havde tiltalt dem saa mægtigt baade i hans ord og i hans skikkelse, men som de havde svigtet saa ynkeligt i den nat, da han blev forraadt. De kjendte, at som Kristus var bleven opreist fra de døde ved sin Faders herlighed, saa skulde ogsaa de nu vandre i et nyt levnet.

Og derfor gaar fra nu af i al deres tale troen forud for budet, det guddommelige bud, ikke for at afsvække det, men for at «stadfæste» det og skaffe det efterlevelse. Og derfor ligger der over al deres færd et skjær af det evige liv og den evige glæde, den evige sundhed, som man ikke vil have let for at vinde frem til uden ved at dele deres tro.

Jeg for min del tror, at ovenover denne verden, hvor vi færdes og famler og synder og elsker og hader, er der en anden, en verden af lys, af kjærlighed, af livskraft, af lykke, af fuldkommenhed, en verden, hvor «Herlighedens Fader» bor. Og jeg tror, at én gang har denne øvre verdens herlighed brudt igjennem den sky af forvirring og haabløshed og mørke, som omhyller vor jord. Det skede den dag, da Jesus af Nazaret blev opreist fra de døde ved sin Faders herlighed.

Christopher Bruun.

HOLGER DRACHMANN.

9. oktober 1846 — 9. oktober 1906.

(Af *Oscar Geismar*).

II.

«Udsigten, straalende rig, bort mod de evige Sange» — — ak nej, der var jo intet af denne udsigt i de følgende bøger, Drachmann udsendte. Man kunde ventet et eller andet mægtigt folkeligt-romantisk digterværk, nu da han havde brudt broen af med sin radikale fortid, et stærkt og kraftigt vidnesbyrd om, at stormen fyldte hans hjærte — og saa fik man den nette og flade Æventyrdigtning «Prinsessen og det halve Kongerige», chocolade og marcipan helt igennem, idyl og spidsborgerlighed i skøn forening; man fik en samling friske og djærve sømandshistorier og en novelle for den modnere ungdom: «Poul og Virginie» — dette og intet mere var det, som Drachmann havde at skænke sit undrende folk. Net og hjemmegjort var det hele, men ingen udsigt mod de evige sange. Hans digtergenius befandt sig øjensynlig for tiden i en bølgedal — til liden glæde for de konservative førere, der havde ventet sig det største af den nye partifælle.

Og da bølgen atter hævede sig, bar den paa sin ryg alt det gamle skum og det gamle stormvejr. Drachmann aflagde atter en visit i sin ungdoms radikale lande — inden han 80'erne igennem for alvor tog sæde som arnens og altrets, som konservatismens og militarismens bestaltede sanger. Den traad, der forbinder «Derovre fra Grænsen» med f. eks. «Gamle Guder og nye», brydes paa en besynderlig maade af et radikalt interregnum, der samler sig om den i 1879 udgivne kæmpedigtsamling: «Ungdom i Digt og Sang».

I et indledningsdigt til Bjørnstjerne Bjørnson gør Drachmann rede for sin noget krogede livsudvikling i de svundne

aar. Han begynder med de gamle dage, da «min ven, som var doktor, om just ikke læge, han satte i lampen en dobbelt væge». For at slukke dette stærke lys anbragte — siger Drachmann — alle Bjørnsons gamle venner sig ved pumperne, men

de fik dog ej slukt mig saa helt endda,
der maatte min egen svaghed til sprøjten;
da lo de først ret, da jeg «sakkede a'»
i længden saavel som i drøjden.

Men nu er jeg atter, hvad jeg var først;
og feberkosten, jeg tæred saa længe,
har givet min sjæl en naturlig tørst
efter atter at stemme de gamle strenge.

Det er da ogsaa disse «gamle Strenge», som i broget mangfoldighed bruser henad bogens 359 sider. Alle de tusinde klange, Drachmanns harpe rummer, klinger her sammen i en forunderlig stemningsbevæget melodi.

Der er over afsnittene: «I Panser og Plade» og «Tidsbilleder og Karakteristiker» noget stærkt og malmklingende. Det er ikke linier, som brænder sig fast ved deres egenart, deres sære og søde stemning, deres kloge og bitre menneskevisdom; flotte og fejende vers er det, poetisk journalistik, om man vil, men unægtelig journalistik, som den maa blive det, naar et lands største digter slaar sig paa haandværket. Man skal lede længe efter saa vittige og rappe digte som f. eks. kantaten post festum ved universitetets jubilæum eller «Den syge Mand»; og hvor ubehagelig berørt man end kan blive over alt det brovtende i de mere personlige stridsdigte, saaledes først og fremmest i «Rimbrev til Esrom Sø», maa dog enhver indrømme, at versene er skrevne med en vis deklamatorisk myndighed, som behændigt dækker over de mere personlige mangler.

Foruden disse polemiske digte indeholder de nævnte afsnit en række ypperlige mindevers — saaledes den fine karakteristik af Kr. Mantzius — og flere fortællende digte af høj rang. Vi nævner eksempelvis «Androkles og Løven», «Den franske Kone i Sorø» og «Kong Karl den tolvte bæres over Grænsen». Dette sidste digt ender med nogle linier, som

i al deres rørende simpelhed hører til det skønneste, Drachmann har præsteret. Det er «den gamle Jæger», som synger ved kongens lig:

Du tog mine sønner, du lod mig kun en;
det var jo et slag at friste.
Men kunde du pege paa pøjken nu,
jeg gav dig, konge, min sidste!

Du drog hvert korn af dit fattige land,
kun barkbrød blev os tilbage.
Rejs dig, kong Karl! vi række dig glad
vor sidste orede kage.

Ak herregud: saa bæres du dér
saa fattig i vinternøden.
Men saadan en konge har svensken kær,
som bæres af folket i døden!

Det er, ligesom man i de fattige ord: «Ak herregud!» hører en gammel mands stemme bryde sammen i graad. Det er dristigt vovet at tale saa jævnt og dagligdags, men her er vundet en virkning af den største skønhed.

I indledningsdigtet til Bjørnson taler Drachmann om en tid i sit liv, «da, saaret og syg, med mig selv jeg søgte at tinge». Uden tvivl som et minde om denne mismodets og fortvivlelsens tid staar det sidste afsnit i «Ungdom i Digt og Sang»: Døgnets psalmer.

Man læser det ud af linierne, hvor oprevet digterens sjæl har været; enkelte af versene faar en rent sygehistorisk karakter; men atter andre maaler samtiden skæppen fuld, denne lurvede og lumpne samtid, som ved sin miskendelse har bragt digteren paa gravens rand. Den blanding af pralende overvurdering, hysteriske jeremiader over «Godtfolk» og ynkelig selvopgivelse, som her møder læseren, er saare utiltalende. Og dog er der midt ind blandt disse digte strøet linier af en forunderlig og i Drachmanns produktion enestaaende ærlighed. Med eet kan det saaledes komme som en ufrivillig genklang af Jesu ord:

I hele den vide verden
ej ringeste trøst er skabt
for den, som i kampen med verden
sig selv har i kampen tabt.

Eller Drachmann kan et andet sted blive ligesom spøgelseræd ved at staa ansigt til ansigt med sig selv i en af de stille timer, som ogsaa kan møde en «farende Svend»:

Jeg iler i natten
fra stille skove,
jeg grubler, jeg grunder;
min Gud!
Jeg lægger mig, lytter,
kan ikke sove.
Hvem er jeg? Hvordan ser
jeg ud?

— — —

I aarene efter «Ungdom i Digt og Sang» udsender Holger Drachmann en række værker, som betegner en begyndende signalforandring, en tilbagevenden, om man vil, til de strenge, som ansloges i «Derovre fra Grænsen»; indtil endelig forvandlingen er fuldbyrdet, og Svend Trøst gør regnskabet op mellem «Gamle Guder og nye» (1882), medens Drachmann i «Ostende—Brügge» maaler Georg Brandes skæppen fuld og snart efter skriver festkantaten ved indvielsen af et af højres provisoriske forter.

Disse overgangsværker er saa værdifulde bøger som f. eks. «Lars Kruse» og «Østen for Sol og vesten for Maane», «Lars Kruse», hvor Drachmann atter klimprer paa de nationalt-folkelige strenge fra «Derovre fra Grænsen», «Østen for Sol og vesten for Maane», som er en kaad og gratiøs genfortælling i æventyrstil af det gamle sagn om Eros og Psyche. Halvt som i leg tumler Drachmann sig her paa sin kunsts højeste. Versene har en liflig sødme i smagen, friske som markens blomster, krydrede som skovens bær, og i de indlagte lyriske digte hæver forfatteren sig op til en hymneagtig højhed. «Østen for Sol og vesten for Maane» er et af de skønneste elskovsdigte, vi ejer. Men det var vel ikke just versificerede æventyr, Brandes havde paalagt sine venner at skrive?

Lige saa lidt som det var patentpatriotiske oder som «Peder Tordenskjold» eller uklare romaner, fulde af sagnagtig mystik, som «Vandenes Datter». Det var tydeligt at mærke, imod hvilket maal Drachmanns digterskude nu var i drift.

I «Gamle Guder og nye», der udgaves under pseudonymet:

Svend Trøst, tones der rent flag. De gamle guder er atter satte i højsædet, de nye jagne af lande.

Allerede mottoet, Goethes:

> Wer nie sein Brod mit Thränen ass,
> wer nie die kummervollen Nächte
> auf seinem Bette weinend sass,
> der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!

er yderst betegnende. Det er *hjærtets* strænge, som anslaaes, i modsætning til lidenskabens brusende melodier. Det er taarerne, som kræver deres ret, bevidstheden om, at engang er der gaaet noget i stykker for os mennesker. Selv Drachmann begynder at ane meningen med den gamle fortælling om slangen i Edens lunde, og en dag, hvor livets fortvivlede grimace stirrede ham i møde, skreg det sig ud af hans hjærte med en patos som hos de gamle grækere:

> Vort liv, vort liv!
> I vellyst undfanget, i dødssmærter født,
> paa stier og veje letsindig forødt,
> opsamlet og værnet med kunst og med flid,
> et fnug gennem luften, en tusinddels tid:
> en dødsrunes gaade
> for mand og for viv,
> en rædsel, en naade —
> vort liv, vort liv!

Men frelsen — for mennesker trænger til frelse — hvorfra skal frelsen komme?

Ikke fra Drachmanns tidligere venner:

> Syg var jeg — af at se paa tidens masker;
> selv mine venner havde disse miner,
> fortrukne, trætte, sørgeligt nedstemte,
> spodsk smilende, med smærtens braad derinde, —
> det var en dødsdømt slægt, som med et opbud
> af vilje spilled rask paa scenens brædder,
> og med bravour det rakte bæger tømte . . .

Fra dem var ingen frelse at hente.

Men gik da vejen tilbage til «Silkepræsters Pjalte-Gud, Daglejer-Sektens Kongebarn»?

Aa nej! Meget har Drachmann forkyndt i sit lange liv, men kristentroen har dog alle dage ligget ham baade for højt

og for dybt. Saa bryggede han sig en selvlavet religion sammen, en mystisk, natur-romantisk panteisme, spædet op med en grundtvigsk farvet forgudelse af folket:

Ej frelsen kommer ved en psalmebog,
ved mikroskopet kommer den ej heller; —
der bor en frelsens kraft i *hjærtets sprog:*
det er tilegnelsen heraf det gjælder.

Og denne tilegnelse er netop folkets kunst, og ikke de lærdes:

Vi har vor hjærne ødt, vi mangler blod,
og dog vil *vi* med blod vor fremtid købe! —
Du folkets aand, vær kun ved trøstigt mod:
Dig er det, som skal fremtidsslægten døbe.

Det er din sejghed, sunde sans og styrke,
som ej omkuld for fraser bliver blæst:
det er *din* Gud, som vore børn skal dyrke;
vi visner bort, — vi har for meget læst.

Det er for dette *folk,* Drachmann synger sin højskolesang og de andre vidunderlige digte, samlingen rummer. «Latteren fra Hjærtet», «Vor Moders Saga» — det er stikordene nu.

Der laa i denne brede folkelighed meget af Drachmanns egen dybeste natur gemt. Han var ikke og blev aldrig en «Europæer» som de andre. Forsaavidt betegner denne nye Face af hans forfatterskab en trængen ned til dybere lag i hans sjæl. Var kun angerens taarer og «Daglejer-Sektens Kongebarn» blevet andet end deklamationsnumre for ham, havde Danmark maaske nu ejet en stor folkelig-kristelig skjald af Guds naade. Men saa løst som Drachmann grundfæstede sit nye hus, maatte det rave for det første stormvejrs pust.

Nogle aar holdt det sig dog overende. Og Drachmann boede deri, stolt og glad som en fyrste.

Han nedrabler ungdomskaad og begejstret sit ypperlige «Brev om Jan Steen», han lader i «Strandby Folk» Ole Rass — ganske umotiveret forresten — proklamere fra det kgl. teaters scene:

Kærlighed — helt op til Skagen —
det er jo dog hovedsagen!

og han sender i afhandlingen Ostende—Brügge den radikale lejr et undsigelsesbrev efter alle kunstens regler. Som det raffinerede, kosmopolitiske Ostende stilles i modsætning til det gammel-flamske nationalt sædelige Brügge, saaledes bruges disse to byer som symbol paa den hjemlige tilstand, hvor den dekadente og slibrige europæisme for fremtiden skal bekæmpes med næb og kløer af den gennem Drachmann startede «danske», og derfor sunde, bevægelse.

Endnu kan jeg knytte min haand
og plante den ind i
tidens sminkede fjæs,
og vende mig bort med afsky
fra det kadaver,
som kunstens skiftinger
roder med vellyst i.

Det er «paladserne, toilettet, kourtoisiet, driveriet, dine'erne og soupe'erne», det er «den moderne, opdragende litteratur med alkoholisme, syphilisme, adulterisme, pauperisme, bestialisme», det er med andre ord G. B. med alt hans væsen og alle hans gærninger, som lyses i rigets acht. Og i stedet herfor proklameres en dansk-folkelig-grundtvigsk-kristelig-konservativ Rousseauisme. «En spredt kundskabsrig, pointeret virtuosmæssig, paa samme tid tør og klam litterær dressør, der imponerede ved at snakke sort», saaledes lyder ordene nu om den G. B., hvem i 1872 «Digte» tilegnedes med saa stor bravour.

Det følgende aar udføres dette program videre i digtsamlingen «Dybe Strenge».

Det er her, Drachmann for ramme alvor lovsynger baade Luther og Grundtvig, denne sidste i bevidst modsætning til de «triste, blodarme smaa filosoffer» fra vore dage. Hjemmet og arnen, børnene og hjærtet gælder tonerne nu. Og i politiken prædikes «forsoning», samtidig med at der dukker frem en ærlig uvilje mod den før saa elskede King Mob, «demagoger og lazaroner», som bourgeoisiets digter nu udtrykker sig.

Drachmann nærer i disse digte passioner, han aldrig før

har kendt. Snart brænder hans hjærte efter at komme i kloster og «gøre for livet bod», snart meddeler han den undrende samtid, at

> Jeg giver hundred nætters elskovsrus
> for én dag tilbragt ved et køligt krus
> fra kilden, som bag havegærdet risler.

Og moralen — «den farende Svend» er i løbet af faa aar forvandlet til moralens trofaste forkæmper, «den moderne litteratur»s fanatiske fjende.

> Kast disse bøger, dreng, paa ilden fluks,
> og svar mig ej, at de blev anbefalet
> af mænd, som just ej selv har skrevet juks!
> Jeg giver dig, drakonisk, den instruks:
> Brænd dem, før selv din unge sjæl de brænder.

Det er jo baade til at le og græde over, at høre Drachmann deklamere «moral»! Sandelig der er noget i, hvad Georg Brandes langt senere har sagt om disse aar i vennens liv: «han blev pludselig overmaade alderstegen og det med alle alderdommens næstbedste egenskaber». Drachmann som moralprædikant — nej, det minder for meget om Jeronimus, der hos fader Holberg prædiker dyd og gode sæder for Leander.

Men Drachmann prædikede tappert i disse aar. I «Danmark leve» søgte han — heldigvis uden held — at gøre «Derovre fra Grænsen»-sukcessen om endnu engang. I «Der var engang —» opnaaede han endelig den længe eftertragtede teatersejr. Hver mand i det kgl. forstod meningen, naar det i stykket blev sunget:

> Vi elsker vort land,
> og med sværdet i haand
> skal hver udenvælts fjende beredte os kende,
> men mod ufredens aand
> over mark, under strand
> vil vi baalet paa fædrenes gravhøje tænde.

Flot sat op, som æventyrskuespillet var, blændede det, og blænder det den dag idag. Det er ikke hvermands sag at skelne glansbillede fra maleri, navnlig naar glansbillederne er malede med Drachmanns brogede og stærke farver.

Efter denne sukces kunde storskjalden sætte sig mage-

ligt til rette blandt «etatsraaderne og de 600 gamle tanter». Den syntes at ligge banet for ham, «de danskes vej til ros og magt»: professortitlen (ridderkorset havde han allerede faaet), konferensraadstitlen, optagelsen i det kgl. skydebroderlav, og tilsidst jordfæstelsen som danerfolkets store skjald.

Men det skulde komme helt anderledes.

Lad Drachmann selv fortælle hvordan:

Saa var det en sommeraften — just saa dæmpet-klar og drømmelys, som juni- og juli-aftnerne er det i kong Methusalems lille skønne land . . . . Langs haverne i byens udkant gik sangeren. Han søgte ingen, havde intet maal, gik for at gaa, undlod at tænke. Det lille land kunde intet byde ham, hvad han vilde; men havde taget det fra ham, hvad det kunde: hans tillid til folkets fornyelsesevne, dets styrke til at bryde ud — se lyst og stort og stærkt paa sig selv — og byde brødre broderhaand!

Saa standsed han. Gennem den stille aften lød stemmer — musik — toner ud til ham fra en af lysthaverne. Han studsed og smiled: Hvad, *synges* her endnu? . . . .

Siden ynglingeaarene havde han ikke søgt de smaa the-huse. Det var ikke steder for ham, mente han. Han mente nu, at det var ligegyldigt, hvor han gik, blot han fandt selskab, som ikke var dødsenskedeligt.

Og han gik ind i det nærmeste the-hus.

Der blev sunget sange, som han selv havde digtet. Han hørte knap paa dem. Der kom smaapiger frem, som smilede og fægtede med de buttede arme i luften. Han saa' neppe til dem. Han saa' paa en ung pige, som sad i kreds med de andre, men alligevel udenfor — i et drømmeland, der syntes ham at gaa i et med hans eget. Hun var yndefuld, genért, alvorlig, skælmsk, syntes vemodig og var maaske glad. Hendes hvide tænder smilede, og hendes øjne lyste — men ingen søgte hun. Hun sad med sin vifte sammenfoldet paa sit skød; selv var hun som en sammenfoldet blomst, der gemmer sin farve og duft — uden at tænke over, for *hvem*. Da hans og hendes blik mødtes, var det ham, som slog sine øjne ned. Og han søgte indefter i sin sjæl, med angst for at finde sit hjærtes blade ufine og plettede — og beroliget aandede han op i en lykkefølelse, da hun rejste sig og stod dér som en aabenbaring: slank og nobel, klog og god . . . . en aabenbaring — som han følte sig værdig til at elske — og som han elskede!

Var dette det hele? Der var ikke mere. Mere behøvedes der ikke. En lille pige paa et «thehus» (vi andre er brutale nok til at sige: varieté) — to øjne, der mødtes — og Drachmanns hele verden var rystet fra grunden af, hans folkeligt-religiøse konservatisme som blæst væk, lænkerne sprængte, der bandt ham til borgerskabets vedtægter. Fri

som en zigeuner flakkede «den farende Svend» atter ud i juninattens dæmrende skove, elskende, beundrende, tilbedende sin lille pige fra «thehuset».

«For anden gang i sangerens liv gik der et vaarbrus af sundheds selvfølelse, taknemlighed, glæde gennem hans sjæl. Hans strenge blev tonende guld — og han greb i dem med myndig haand og med rund haand — gav ud af sin skat — tilhøjre og venstre, oppe og nede — syntes aldrig at han kunde give nok — syntes at han, ene mand, takket være den unge pige, evnede at synge nyt blod og nyt mod, stolthed, uafhængighed, retfærdighed, godhed og glæde ind i det lille falmede og ængstelige land . . . .»

Ja sandelig, paa Drachmann passer de ord, «skyggen» siger om Ulf Brynjulfsen:

> Han *maa* hengive sig, ganske hensynsløst, til en passion, i et sværmeri . . . . *saa* kan han skrive . . . . ellers ikke. Ja han er i grunden ikke langt fra at være dum, naar han ikke er forelsket — og han kan i sine dumhedsperioder bilde sig det utroligste ind — f. eks. at han er kaldet til at være mæglende politiker eller kristelig præst — hvilket altid har haft sørgelige udfald.

Efter dette Edith-gennembrud kunde det maaske være passende ikke mere at spørge om Drachmanns standpunkt, livsanskuelse eller noget i den retning. Han har selv ved at give efter for vindenes pust, for lidenskabens stormvejr fraskrevet sig andel i alt dette. Der kan jo heller næppe — menneskelig talt — være grund til længer at dvæle ved Drachmanns personlighed. Et knippe af de forskelligste «personligheder» samles under digterens navn; det er umuligt at sammenarbejde alt dette til en enhed.

Som en af de æolsharper, vinden suser igennem, og det lyder som musik, lader Drachmann sin sjæl gennemspille af de forskelligste og mest modstridende stemninger. Snart hist snart her, snart i øst snart i vest, aldrig den samme, aldrig villende det samme, indskrænket i tanke, barnagtig i politik, gigantisk i selvbeundring — men digter trods alt, mester og herre over alle juninattens elverpiger, alle æventyrlandets skønne jomfruer. Der er toner, de dybeste, stærkeste, mest hjærtekvægende, dem, der gaar fra hjærte til hjærte — han ejer dem ikke. *Mennesket* i ham er gaaet tabt — men digteren,

digteren blev sparet. Og selv om Edith-motivet i de sidste aar har fristet ham til efterklange og tredjerangs digtninge — endnu engang kan vel «den graanende skjald» hæve sin røst i bardernes lag. Komediantvæsen er det hele — aa ja — men saa er der aldrig spillet dejligere komedie i Danmark!

Den lille pige fra «thehuset» — hvem og hvad hun var — nej, lad det være gemt for os andre! En helt almindelig kvinde kunde i al fald ikke i mere end en halv snes aar have holdt Drachmanns sjæl fangen. Og hun holdt den fangen. Sheïtan, Suleîma, Edith, Hervør-Alhvide, Teresina, Snefrid, Tove — alle elsker de med hendes kærlighed og skjuler hendes hjærte i deres bryst.

Det begyndte, som det hos Drachmann maatte begynde: med en vældig, glødende hymne til elskovens gyldne gave — sangeren, der atter føler sig ung og besynger sin elskedes dejlighed. Man mærker gennem linierne, at kærligheden er ved at blive til et «sansernes evangelium», men Drachmanns vidunderlige versekunst bærer «Tyrkisk Rococo» oppe over slibrighedens eller dyriskhedens afgrunde.

I «Sangenes Bog» slænger Drachmann saa sin anden ungdoms gulddukater fra sig i yppig overflod:

O elskov, du ørneunge!
som ikke til farer véd,
som menneskefrygt ej kender:
o kongefødt kærlighed!

Atter ligger landevejen aaben for hans fod, atter strømmer der vaarluft gennem skoven, atter er «den farende Svend» bleven herre i æventyrets land, i Suleîmas solglødende rige, hvor minareten tindrer mod luftens blaa; atter nynner han sin ungdoms kaade sange:

Du, krofa'r, du er rigens marsk,
du, kyper, lehnsbaronen!
blæs alle spillemænd, imens
jeg sætter paa mig kronen!

Med en hidsighed, som kun kan forklares, fordi han ønsker at bekende kulør, klart og skarpt, slænger han borgerskabet sit nye motto i øjnene:

Og dog! min sang! spring op fra hjærtets sæde,
løft dig, beaandet under purpurvæde,
og proklamér — for døve som for blinde:
min vin — min kaarde — og min elskerinde!

Saa kom «Forskrevet». Og atter forandres teksten. Drachmann forvandles — gennem ydre oplevelser velsagtens — fra elskovens til længslens sanger. «Den hvide Hind i Skoven» — næsten ulegemlig i sin spæde slankhed smutter den Ulf af hænde, for senere, mange og lange aar igennem, at være genstand for hans skønneste digte, hans reneste følelser, hans hedeste længsel.

En besynderlig bog er «Forskrevet», en fortvivlende og fortryllende bog, en roman, som dog ingen roman er, et musikstykke af Wagner, skrevet med en digters pen, krampagtigt dirrende og maaneblankt skælvende, trodsigt begærende og graadtungt opgivende. En stor — trods alt: en *stor* digters opgør med sin samtid, et opgør, som tidt nærmer sig frasen, og som dog alligevel fænger og tænder. En zigeuners tordentale mod borgerskabets forlorne pænemandsvæsen, dets skinhellige hykleri, dets sure misundelse. En sønderrevet og fortvivlet menneskesjæl, der lider og strider, kæmper og skælver, græder og jubler. Den store Ulf Brynjulfsen, den lille bedrøvede, dødssyge Ulf, som vaander sin klage frem bag «invalidehotellet»s tremmer. En anklagende digter — som selv bærer døden i sig. En fordømmende samtid — som selv fortjener en værre dom. Og midt i alt dette, der gærer og bruser, som et orgel, der spilles med alle registre udtrukne, spilles af en mesters haand, til hvælvingerne vakler, og pillerne raver, midt i alt dette: Drømmen, Æventyret, den hvide Hind i Skoven, Edith, Ulfs Edith, Gerhards Edith, Juninattens Edith, halvt et menneske, halvt et syn, der glider bort i en maanestraale.

Spørg nattergalen,
om den blev konfirmeret,
sat i vejviser
og paa mandtalslister? — —
Den vil svare
med en jublende trille,
le af fuld hals
med dybe lokketoner —

drikke sig rus
i blomsterduggen —
vakle til reden —
synke ned ved sin elskedes
dunbløde bryst,
og forgaa i den salighed,
som natten gemmer!

Hæng mig op! hæng mig op!
denne juninat
er til at dø i — — —
selv stenene paa vejen
synes at have følelser,
de ej kunne magte.
Kom Edith! lad os dø —
siden det er umuligt at leve.

Vi taler herhjemme om dionysoskultus, om den store betagethed, ikke vinens, end mindre øllets, nej tilværelsen selv, *livet*, der spiller en menneskesjæl igennem. Nu ja! Det eneste dionysosalter, dansk digtning ejer, er en milepæl paa Roskilde landevej, og om den danser i den lyseste af alle lyse nætter Ulf og Gerhard, «Skyggen» og Edith.

Se ham, som han staar deroppe:

Han var krøbet op paa stenen og stod dèr balancerende med udstrakte arme, svingende sin hat, ansigtet vendt i en overstrømmende ekstase mod det gyldengraa dagskær, der sivede ud over de metalliskgrønne marker. Kom, børnlil! kom! raabte han. Lad os danse en runddans om dette stenalter for morgenskærets Gud — han, som har opfundet kærligheden, førend han opfandt loven og tavleregningen og den hele konfession! —

Dette er dionysosdyrkelse, og Ulf er dionysospræsten midt i det kolde nord.

Derfor er det ogsaa ham, som ender med det sønderknuste:

Aa, Edith, Edith! stakkels barn! . . . .
stakkels vi to — og alle mennesker!

Dionysos var de solglade helleneres Gud, og selv de kunde ikke holde ryggen rank, leve deres liv, det brusende, fortryllende, fortvivlende liv. Men vi — vi, der trods alt

kender vore egne hjærters ondskab, vi, der er urene, men længes mod lys — vi — dionysosdyrkere! — — aa, Edith, Edith! stakkels vi to! — stakkels alle mennesker!

Alt, hvad Drachmann senere har skrevet, er genklange af det samme; enten han saa taler om den kunstfærdige Vølunds kærlighed til Hervør-Alhvide, eller om Tintoretto og Teresina, Harald Haarfager og Snefrid, kong Volmer og Tove — alt drejer det sig om dette ene: den store kunstner, som lutres og renses gennem sin kærlighed, og som tilsidst bliver mand gennem sin længsel mod den elskede.

Man kan med Georg Brandes vittigt og ondskabsfuldt paastaa, at alle disse værker fører denne ene lære, «at ingen er saa ung som en ældre herre, og ingen saa indtagende for unge kvinder som han», men man har jo ogsaa lov at undres over, som denne Edith alligevel har brændt sig fast i Drachmanns sjæl. En halv snes aar efter adskillelsen synger han det endnu til hende:

Du er mit liv — hvor jeg gaar hen,
lad tid og hav saa skille.
Hører du sangen, min hjærtensven:
styrken, du gav mig — her er den igen,
toner, som sorgen har adlet,
da hjærtet fik sunget sig stille.

Med en vidunderlig magt synger dette Edith-motiv sig frem i «Vølund Smed». Under fraværet fra den elskede, mens han «smedded' paa Nidungs Holm blandt kullenes giftige dunst», er Drachmann faldet i tanker, de dybeste og skønneste, hans sjæl har ejet, og han har opdaget, hvordan kærligheden mand og kvinde imellem kan fostre baade en Svartalf og en Lysalf, hvordan manden gennem sin kærlighed kan nærme sig baade himmel og helvede. Som et symbol herpaa er det, at Drachmann lader Vølund være omgivet af sine to svende, den ene dragende ham nedad mod dyriskheden, den anden med sine skønne ord, sin lyse tro og sit rene haab dragende ham opad mod det højeste.

Længslen, savnet har adlet Drachmanns følelse, der i «Tyrkisk Rococo» endnu skummede som rygende blod.

Ej grønnedes græs,
ej sang der en fugl,
ej finge den fri mand dristige tanker,
ej trøstedes fangen i fængslets nat,
ej svaledes kvinden i barslens ild —
var der ej kærligheds kilde til!

Saa tilgiver man lettere Drachmann, at han i det pragtfulde indledningsdigt deklamerer en smule vel rigeligt:

Saa synger den graanede skjald —
ikke fordi han vil,
mindre fordi han skal,
mest fordi han ej kan andet.
Og mens han synger, staar i vaade landet.
Strengen er af guld.

Vel er dette maskerade og intet andet — men klæderne er nu alligevel ikke lejede hos den første, den bedste marskandiser. Og saa det henrivende slutningsdigt: «Saa kvæder den liden Pilt»! Man høre blot disse de sidste linier:

Trods dumhed og trods lavhed,
trods nid og trods nag,
solen rinder op dog
hver eneste dag —
skinner for de slette,
som fortjener det ej,
lyser for de gode
den livs-fare vej:
lykkelig hver den, som lever!

Det er ikke altid let at skrive en iliade efter Homer. Drachmann fik dette at føle i sin «Renaissance» og sin «Gurre», som trods al skønhed kun er efterklange af Vølunds mægtige akkorder. Derimod lykkedes det ham i den lille perle af et melodrama, som hedder «Snefrid», midt mellem megen tom deklamation, at skrive de forunderligt henaandede, graadtunge, nænsomt rørende linier, hvor kong Harald vaager ved Snefrids lig:

Snefrid — Snefrid . . . . sover du end?
Skal jeg dig stelle? — Giv tid, mit hjærte!
. . . . . .
Svar mig dog! *Hvad* skal jeg gøre for dig:
du gjorde bestandig det bedste for mig!

Overhovedet er det, ligesom Drachmann i melodramaets snævre rammer har fundet den form, hvorunder dramatisk digtning ene er ham mulig. Der kræves ikke saa megen menneskeskildring her; kun handling — og kønne vers.

Den halve snes aar, som ligger mellem 1890 og 1900, er Edith-motivets periode i Drachmanns liv. Dette motiv giver ham stoffet til flere af hans betydeligste og skønneste værker, for saa efterhaanden at forfladiges og tilsidst blive ganske borte i «Den hellige Ild»s ynkværdige jeremiader og skammelige bavl.

Det er saa blodig synd for «Forskrevet», at Drachmann har knyttet «Den hellige Ild» til som en fortsættelse! Hvad der var følt i «Forskrevet», er teatralsk i «Den hellige Ild», hvad der var anklage i «Forskrevet», er skjældsord i «Den hellige Ild». Hist og her glimter den ægte poesi igennem, men oftest skjules den af forlorne attituder og heltemæssig skryderi.

Det er ynkeligt at høre «Forskrevet»s digter aflire saadan noget som dette:

> Edith! Jeg kan ej — jeg tør ikke mere . . . .
> strængen vilde briste, ifald jeg blev ved:
> storm-slagen maa jeg paany navigere,
> til engang jeg finder den signede fred.
> *Havet* og *dig* har jeg valgt som mit maal,
> bølgen faar rulle mit skjaldskab saa vide,
> til jeg, mod kvæld, i det skinnende staal
> staar som en helt ved din side!

Til den slags tirader er der kun eet svar, Shakespeares guddommelige: Vel brølt, løve!

Og naar Drachmann ikke synger om Edith, hvad saa? Saa ingen ting.

Saa Kitzwalde's brølende: «Gaa paa Landevejen ud, slaa ihjel!», saa «Brav-Karl»s og «Kors og Kaarde»s landsknægteklirrende viser, saa «Strandby Folk»s forkyndelse (i anden omarbejdede udgave) af at

> en lille dram — saa stor som vi kan tag'n:
> at *leve* er dog hovedsag'n!

saa «Broget Løv»s: «Gud signe Dig, Du ædelige Brændevin!»

— — —

Dær sidder nu «den graanende Skjald», rig paa berømmelse, rig paa store ord og klingende viser — fattig, fattig paa alt det, der holder en menneskesjæl sammen.

Men som han dær sidder, en sølle mand, hvem livet, det ubønhørlige liv, har ribbet for det, han ejede af værdifuldest, saadan er han dog den, hvis sange vi unge har nynnet, saa langt vi kan huske i tiden tilbage.

For disse sange, de havfriske, maanehvide, drømmeklingre sange, dit brusende hav og din skælvende juninat, for al den rigdom, dansk digtning ejer under Holger Drachmanns navn, bringer dit folk dig sin tak. Andet og mere evner det ene menneske ikke at give det andet.

FRA NORSKE MENIGHEDER I 1820-AARENE.

Af *D. Thrap.*

I

Den Hauge'ske vækkelse ligger langt tilbage i tiden, 1796—1804. Ved Hans Hauges fængsling (oktober 1804) blev der en stands, idet lægprædikanternes omflakken hørte op. Haugianismen holdt sig stille i sine hjemlige kredse, og om nogen vækkelse i det store hører man ikke. Vi troede, at der havde været almindelig stilhed i landet indtil den store vækkelse ved Lammers i 1850-aarene — en stilhed, som mange uden betænkning vilde kalde dødens, medens der vel ogsaa er dem, som iagttager en større forsigtighed i sin dom. Ved betragtningen af denne store stilhed stødte vi paa beretningen om en «stor vækkelse», der fandt sted 1822 i Eidsberg. Den er neppe omtalt i nogen avis fra denne tid og er vel saaledes forbleven ukjendt, men at der i Smaalenene, hvor lægprædikenen havde været saa rigelig i Hans Hauges tid, kunde komme eftervirkninger, var jo ikke underligt. Der var i Eidsberg et par mænd, hvis navne vi ikke kjender, der optraadte som ledere, drev paa aandelige øvelser til overmaal, fordømte strængt hvad de kaldte verden og holdt en forfærdelig støi. En blind kvinde[1]), der «ernærede sig ved at prædike», havde været den første, der satte sindene i bevægelse og gjaldt for et stort lys. Et par folk herfra blev ængstelige, reiste ind til Kristiania til societetsforstander *N. J. Holm*, hvem de kjendte og bad ham komme derned. Holm var af brødresamfundet sendt til Kristiania 1821 og havde kaldt det gamle societet tillive. Spredte tilhængere fandtes hist og her — provst Hørbye i Kraakstad, familien Grimelund i Aker,

[1]) Skulde det være den Kari Romskogen, der omtrent ved denne tid fik en vis betydning for den i 1840—50-aarene saa bekjendte Olaus Nielsen? — Hun blev nu ved øvrigheden ført til sin hjembygd og forbudt at vise sig i Eidsberg. (Kfr. D. Thrap: W. A. Wexels, livs- og tidsbillede, side 70).

Syverud i Aas (?), stadthauptmand Delphin i Kristiania — og ved Holms nidkjærhed og dygtighed blev tallet forøget i aarenes løb. Til hans forsamlinger søgte gjerne de, som hungrede og tørstede efter retfærdighed, og de har visselig ikke her søgt forgjæves! Wexels var endnu i sin tidligste ungdom, og hans eiendommelighed havde ikke foldet sig ud. Holm synes at have været den autoritet, man holdt sig til i det aandelige.

Der maa have gaaet et stort ry af bevægelsen i Eidsberg, siden den endog kunde vække *regjeringens* opmærksomhed. Den frygt for opløb og mulige oprørske stemplinger, der visselig har ligget til grund for regjeringens optræden mod Hauge 1804, kunde der nu — 1822 — ikke være tale om, men maaske har regjeringen havt sine grunde til at ønske rolighed i grændsebygderne. Sikkert er det, at den underhaanden — gjennem expeditionssekretær Poul Holst — henvendte sig til Holm med det ønske, at han vilde gjøre sig bekjendt med forholdene i Eidsberg. Om nogen officiel henvendelse kunde der her naturligvis ikke være tale, men betegnende er det, at kirkens styrelse i et anliggende af denne beskaffenhed maa søge hjælp i et udenfor staaende samfund. Her maa det imidlertid bemærkes, at kirkedepartementets daværende chef statsraad Treschows familie tilhørte brødremenigheden, og han har vidst at vurdere dens udsending, hvor langt han end selv var kommen hen i rationalismen.

Holm begav sig — ikke uden ængstelse — paa reisen 29de juni først til Syverud, saa 2den juli til provst Hørbye i Kraakstad, hvor 2 venner fra Eidsberg — Thor og Johan, deres gaardsnavne kjendes ikke — var komne ham imøde. 4de juli kom han til Eidsberg, hvor en stor forsamling ventede i Thors hus. Man havde ventet, at han strax skulde prædike for dem, men Holm var forsigtig. Han kjendte ikke folkene og lod det blive ved at læse for dem Iver Hesselbergs prædiken efter den forfærdelige brand i Grue kirke pintsedag 1822. Han sagde dem videre, at han ikke var kommen for at gribe ind i præsternes embede. Sognepræst Jens Holmboe og hans søn, der var kapellan, havde ikke lagt bevægelsen nogen hindring iveien, og han bebreidede de

forsamlede, at de uden grund lod dem lide pengetab. Derhos anbefalede han husfædrene at holde andagt i al stilhed og erklærede sig villig til at tale med dem, der maatte søge ham.

Det er tydelig nok haugianernes tanker, der gaar igjen i denne bevægelse, naar det heder i Holms beretning: For de fleste var det en ganske ubekjendt ting, at man uden videre kunde vende sig til Frelseren, og de synes at mene, at man først maatte berede sig til audiensen ved ret mange øvelser. Derfor vilde de helst tilbringe al sin tid med læsen, sang og tale om aandelige ting. Alle bøger af gudeligt indhold kaldte de Guds ord, — helst dem, der krævede ret mange kampe og øvelser. Nogle forsømte sit arbeide, som en hindring for saligheden. De fleste erklærede, at de under de aandelige øvelser havde havt en god følelse, men derefter havde de intet og plagedes af dødsfrygt, som de dog haabede at kunne overvinde ved flid. Holm bad dem heller være flittige i sit jordiske kald og agte paa Guds naadekald til dem som forlorne sønner, der havde at kaste sig i Jesu arme.

Holm kunde ikke udtale sig imod deres forsamlinger, naar presterne billigede dem, men han maatte dog sige, at kirken var det rette sted for offentlig forkyndelse af ordet. Her burde heller holdes private forsamlinger af folk, der kjendte hverandre. Deres forsamlinger i 3 timer var for lange, og kjedsomhed under aandelige betragtninger er altid farlig.

Fra Eidsberg drog Holm til *Rakkestad*. Her var den gamle konsistorialraad Thorkel *Aschehoug* sogneprest og det er glædeligt at se Holm give ham det vidnesbyrd, at han prædikede «med stor opbyggelse». Sønnen Johan *Aschehoug* († 1867) var hans kapellan, og baade faderens og sønnens behandling af de vakte, maatte beundres[1]). Disse havde imid-

[1]) Vi maa bemærke, at provst Aschehougs erklæring om Hauge af 6te august 1804 hører til de skarpeste af alle. Der var naturligvis i bevægelsens første aar hyppige forsamlinger, hvor Hans Hauge selv optraadte ofte for 500—600 tilhørere. Efter sogneprestens forestillinger lovede menigheden at jage Hauge ud, men mange søgte forsamlingerne i Varteig (dengang Annex til Tune). Provsten brugte nu tiden til med al lemfældighed at overtyde sine sognefolk om, at Hauge var en taabelig og opblæst sværmer, og da han

lertid afstedkommet mange uordener — der siges ikke hvilke — og Holm frygtede for, at presternes taalmodighed kunde sættes paa en haard prøve. Holm, der ogsaa her havde presternes fulde sympati, holdt foredrag til opbyggelse paa forskjellige steder, hvor han havde venner fra 1821, da han havde reist paa denne kant. En mand besværede ham en del ved sin megen tale og den paastand, at et benaadet menneske ikke kunde falde fra igjen. Holm afbrød ham med et indfald: «Ærer og elsker du da din hustru?» hvorpaa han gik uden at sige et ord. Holm kjendte ikke til hans forhold som ægtemand, men fik siden vide, at det var slet.

I *Tune* havde Holm naturligvis stor forsamling og fandt mange «selvkaldede prædikere». Ved forhøret efter Hauges fængsling viste det sig, at Tune husede 23 saadanne, og foruden at vi her er i Hans Hauges egen hjembygd, maa vi tænke paa den Seeberg'ske bevægelse i hans barndom, der vistnok endnu (1822) havde sine virkninger. Den unge prest Johan Nielsen Vogt priste Holms venner hernede, men der var mange, der sluttede sig til dem, og som var mindre heldige. Holm kom tilbage til Kristiania 31te juli.

I sin indberetning fra 1829 skriver Holm, at han ofte faar efterretning fra Trondhjem og Stavanger om «kraftige vækkelser», men i Smaalenene, hvor der for 7—8 aar siden var et saa kraftigt liv, var alt igjen uddød. Han haabede dog, at her var forarbeide for en kommende slægt.

II.

«The continental society» i London, hvis formaal var ved prædiken og udbredelse af hellige skrifter at vække kristeligt liv rundt om i de europæiske lande, havde i 1826 62 prædikanter og kolportører. Det havde længe havt sin opmærksomhed henvendt paa Frankrig, Rhinlandene og Schweitz

---

skrev sin erklæring var der neppe 10 tilhængere af ham i menigheden. Provst Aschehoug har visselig staaet i et patriarkalsk forhold til sin menighed. Til bedømmelsen af Hans Hauges forhold i retslig henseende er hans erklæring af stor vigtighed.

og havde nylig begyndt at tænke paa de skandinaviske lande. Der siges her om Norge, at det har en fattig befolkning, der bor adspredt, at kundskabskilderne er fordærvede, og at man ved universiteterne (i de 3 lande?) aabenlyst har reist antikristens fane. Et lidet glimt har dog vist sig, og her trænges en haandsrækning. Det lille glimt maa formodentlig være Haugianerne. Det engelske selskabs statuter forbød enhver indblanding i de gjældende bestemmelser i landene, kirkelige og borgerlige. Heller ikke vilde man indlade sig i tale om nogen kirkes — eller sekts — særskilte lærdomme, end mindre etablere nogen sekt eller parti. Det maa vel nærmest karakteriseres som et slags europæisk indremissions-selskab. Naar det vilde virke i Norge, har det vel havt sin møie med at finde nogen dertil skikket mand

Carl Gustav v. Bülow, der nu traadte i selskabets tjeneste og fik en vis betydning for den norske menighed, var født i Danmark 29de september 1787. Hans fader var ritmester Johan Hartvig Victor Carl v. Bülow, der havde giftet sig med en jomfru Winther og var — som det antages i familien — af denne grund bleven forvist til Drammen som postmester. Efter sin første hustrus død ægtede han efter hinanden 2 søstre af den adelige familie Koss. Han tog afsked 1809 og flyttede til Holmestrand, hvor han døde 19de april 1823, 69 aar gammel. Om C. G. v. Bülows ungdom vides intet. Han kom til Tyskland og blev officer i det Würtemberg'ske hærkorps, i hvilket han kjæmpede under Napoleon og siden imod ham. I krigen blev han saaret og krigsfange — det erindres ikke hvor. Sikkert er det imidlertid, at han under sin henliggen i lazarettet under pleie af en (engelsk?) dame blev religiøst paavirket, saa han fra nu af synes at have ofret sig for Guds rige. Det heder i en familieoptegnelse, at han tog afsked 1820 som ridder af flere ordener. I Erslews forfatterlexikon kaldes han kaptein. Han er dog nok afskediget før 1820 — rimeligvis ved krigens ophør 1814 — da han allerede 1819 havde begyndt sin virksomhed som kolportør. Han reiste i en fiskerbaad langs Norges kyst — det siges ikke hvor, men det heder, at han blev venlig modtaget med sine ny testamenter og traktater. Der er intet videre bekjendt om denne reise, og i de følgende

aar synes han at have opholdt sig i Danmark, hvor han 1823 udgav en liden brochure «Sammenligning mellem skriftet «Stunden der Andacht» og den hellige skrift eller mellem løgn og sandhed». Den betegnes i Litteratur-tidenden som væsentlig bestaaende af udraab og skjældsord, hvoraf «løgnen» er det mest fremtrædende. Brochuren maa bemærkes som et glimt af det ulmende kristenliv, der snart skulde slaa ud med vældig magt mod rationalismen, der vel ellers ikke længer kunde kaldes herskende. At Bülow kun maadelig beherskede det danske sprog, er rimeligt nok, da han vel efter de tiders forhold neppe har lært det til fuldkommenhed og siden gjennem en stor del af sin ungdom opholdt sig udenlands. Mærkelig bliver Bülow ogsaa i en anden henseende. Han udkastede (1819?) «plan til en skibsmission i Norge». Saaledes heder det, men det siges ikke, om her menes en sømands-mission, saadan som vi nu — fra 1864 — har den, eller om tanken blot er en indremissionsreise til de norske søbygder, saadan som han iverksatte den 1826. Dette aar kom han med gode anbefalinger fra Danmark[1]) til London og tilbød «the continental society» sin tjeneste som agent i Norge. Han vilde først gaa til *Finmarken,* som han vidste var meget forsømt. Han frygtede for, at størstedelen af befolkningen bogstavelig var afgudsdyrkere. Baade her og andensteds ønskede han hjælp til at oprette skoler. Selskabet var ikke rigt, men Bülow blev dog sendt over til Norge med en forsyning af ny testamenter og traktater i begyndelsen af 1826, og 13de april var han i Kristiansand.

Bülows tanke var nok strax at begive sig til Finmarken, og den store afstand har neppe været ham klar. Om dette har han strax indladt sig med biskop Munch, der kunde fortælle ham om forskjellen mellem det lappiske og det finske (kvænske) sprog. Da biskop Munch ikke uden grund var meget opsat mod den danske regjering, tør det være rimeligt nok, at han har kunnet komme med den ytring, at denne havde *besluttet at undertrykke* det lappiske sprog, og at der aldrig havde været noget trykt deri uden nogle salmer. At lapperne havde saa stor respekt for trykt papir, at de bar

[1]) Herrnhutterne?

det ved sit hjerte, tør maaske forklare de mange lappiske katekismers og andre bøgers forsvinden. At ovennævnte regjeringsbeslutning var ligesaa umulig som den var uhistorisk, kunde ikke staa klart for biskopen. Det synes som Bülow her for første gang gjør bekjendtskab med *haugianerne,* og paa bededag — 21de april — var han tilstede i deres opbyggelsesforsamling. De havde sit eget lokale, og deres møder forstyrredes aldrig. Man begyndte med en salme paa 20 vers, læste saa en prædiken af en postille. Saa talte Bülow. Det gjaldt omvendelsen, og der blev almindelig rørelse. De var ellers som faar uden hyrde. Her var ingen mand med gaver til at undervise dem. Han formanede dem til at bruge bibelen til sin oplysning. Det er bekjendt fra andre kanter[1]), at haugianerne i denne tid til overdrivelse dyrkede Hans Hauges skrifter. Man maatte faa indtryk af, at de ved «Guds ord» forstod hvad der laa for dem fra Hans Hauges haand, og at disse sager fortrængte alt andet. Dette maa paa en paafaldende maade være fremtraadt her, naar det strax kunde falde en fremmed mand i øinene. Dagen efter maatte han atter i deres forsamling og holde tale, hvori han paany formanede denne troende skare til at omvende sig og tro evangeliet. Han frygtede for, at de manglede klarhed i troen. Der var endnu ved denne tid betydelig prestenød i landet, men englænderne maatte faa overdrevne forestillinger om forholdene, naar de fik høre, at der i 1826 var 46 prestegjæld uden prest, og 13 prestegjæld havde staaet ledige i mange aar, enkelte i mer end 20. En undersøgelse af dette forhold kunde have sin interesse, men her er kun plads for en bemærkning.

At nøden var stigende op igjennem aarhundredet er sikkert, og det var derfor paafaldende i Norges statskalender 1816 kun at finde 18 ledige embeder, men 10 aar efter — 1826 — var der hele 49, blandt hvilke næsten alle residerende kapellanier i landdistrikterne. 1826—28 afgik fra universitetet 93 kandidater, af hvilke 45 i den samme tid gik ind i embedet som sogneprest eller residerende kapellan.

Bülows reisedagbog i en indberetning til «continental

[1]) N. J. Holms beretninger i arkivet i Herrnhut.

society» er ganske nylig kommen for dagen. En antikvarbog-handler i Kjøbenhavn fandt den og foranledigede den ind-kjøbt til vort universitetsbibliothek. Som ethvert bidrag til belysning af kirke- og menighedsforhold i begyndelsen af 19de aarhundrede har den sin interesse, om den end ikke indeholder meget. Den fortæller næsten blot, at han har været inde i denne eller hin havn og samlet dem, som vilde høre, til andagt. Derhos solgte han ny testamenter og uddelte de 2 traktater[1]), han i Kristiansand lod oversætte. Han havde i Kristiansand for £ 104 kjøbt et fartøi, hvortil han hyrede 2 mænd. Han har enten ikke kunnet skrive navnene paa de mange steder, han lagde ind, eller ikke villet det. Man kan dog i almindelighed følge hans betegnelser. Han forlod Kristiansand 7de juni og standsede i Egvaag, hvor han blev vel modtagen hos lodsoldermand *Lund*[2]), der med sin familie hørte til brødre-menigheden. Han havde en forsamling paa 50, og det var da ikke underligt, thi her var jo endnu et herrnhuttisk samfund paa Vanse. 14de juni kom han til *Stavanger*, hvor han strax traf sammen med *haugianernes* «ældste» og kom frem med tanken om en *hjælpeforening fra «continental society»*, som han vilde søge oprettet paa forskjellige steder, efter at han — som det synes — havde opgivet Kristiansand. I en skolemesters hus kunde han tale for hele 200, og han havde aldrig havt mere opmærksomme tilhørere. Fra Stavanger gik reisen til Bergen, hvor der ogsaa fandtes baade haugianere og herrnhutter, om end i meget ringe antal. Til hans forsamling her — kun 20 — kom der en af Bergens prester, der blev bevæget ved hans foredrag. Opholdet her var ganske kort. Han tænkte fremdeles paa Finmarken og seilede videre, var indom *«a kind of a town»*, som ikke kan være andet end Aalesund, hvor der var 3 kjøbmænd, 1 apotheker, 1 postmeter, 1 told-embedsmand og 20 arbeidere. Han var ikke heldig her, da ingen vilde høre ham.

---

[1]) Den ene af disse «Til de gamle» kjendes af Lange og Halvorsen, der feilagtigen antager den for original. Den anden, der ligesom denne er oversat, hed «Sværgerens bøn».

[2]) Han var fader til Jens Michael Lund, sogneprest til Oslo, entlediget 1890 † 1 juni 1906.

I Trondhjem stødte han snart paa general *Birch,* hvis iver for det lavere skolevæsen og humane formaal i det hele er vel bekjendt. Her hører vi enkelte træk, der er karakteristiske nok. Bülow vilde gjerne tale for *slaverne,* der var her i et antal af 80. Generalen havde netop faaet *tilladelse* til at oprette en søndagsskole for disse ulykkelige. De skulde undervises i læsning og lære religion efter 2 gode skolebøger og det nye testamente, hvorhos man læste for dem af en postille. 6 af slaverne kunde ikke læse. En dødsdømt morder fik af Bülow en traktat, men han kunde ikke bruge den, da man havde taget hans briller fra ham. Generalen gav ordre til at brillerne maatte leveres ham, naar han vilde læse. Bülow fik her samlet nogle kvinder der skulde danne «en arbeidende gren for den vordende hjælpeskole». Hvad det blev til med dette kjender vi ikke, men vi har maaske her *den første spire til de senere saa betydningsfulde kvindeforeninger.* Paa tilbageveien fra Trondhjem var Bülow i et længere besøg hos sogneprest *Gabriel Kielland* paa Finnø, og han kan have bragt tanken om kvindeligt arbeide for missionen frem for Kiellands vel kjendte hustru, der blev stifterinde af den første kvindeforening i Norge. I Trondhjem blev han opholdt af storm og kunde derfor 2den august overvære en presteordination, ved hvilken biskop *Bugges* tale om det væsentlige i kristendommen og nødvendigheden for en kristen lærer af at kjende og forstaa det, og hans pligt at forklare kristendommen efter Herrens og apostlernes orden og form — vandt hans bifald. Kirken var fuld.

Sin reise til Finmarken havde Bülow nu opgivet, da han var bleven bedre kjendt med afstandene m. v. og 3die august seilede han fra Trondhjem, kom til *Kristiansund* 11te august og holdt en forsamling med 40 deltagere. 14de august kom han til *Molde,* saa til *Aalesund* og endelig 26de august til *Svanøen,* hvor han blev modtagen som en gammel ven af den bekjendte haugianer og stortingsmand *Ole Torgersen Svanø.* Her var naturligvis idelige forsamlinger. Paafaldende var det, at den gamle haugianer beklagede, at han havde været for meget oppe i verdslige ting. Han sigtede til sin storthingsvirksomhed. Ole Svanø fik et ny testamente *til sig selv* og et til en af hans bønder. Skulde det være muligt, at han

ikke eiede det ny testamente? Utænkeligt er det jo ikke efter hvad ovenfor er meddelt om dyrkelsen af Hans Hauges bøger.

Til *Bergen* kom han 4de september, mødtes naturligvis strax med haugianerne og talte om sin «hjælpeforening». Vi citerer her en mærkelig ytring den 8de september, da han blev indført hos en haugianer, der ikke navngives. «Haugianeren sagde: vi er simple folk og mangler evne til at styre med slige ting, og *mænd, der eier noget, betragter vi som hørende til verden.* Kunde de blive her og styre det hele, var det vel. Vi forstaar ikke, hvorledes saadanne ting skal behandles».

Dagen efter fik han besøg af en mand, der ikke nævnes, men som maa have været biskop *Neumann.* Han roste «Stunden der Andacht» savnede liturgiske midler til at virke paa følelsen og lod ham forstaa, at loven forbød konventikler. I en senere samtale sagde biskopen, at neppe nogen af præsteskabet vilde fremme hans plan. Han fandt, at byen i det hele var en «miserable town, hvor det saa ud, som om satan havde sin faste borg».

Han forlod Bergen 14de oktober og kom 2 dage efter til Hjelmen, hvor han holdt forsamling. Da en mand talte til ham om forskjellen mellem hans prædiken og prestens, ytrede Bülow, at det kun gjaldt at tro Guds ord, men — føier han til — «de kalder alle religiøse bøger Guds ord og Guds ord (i bibelen) har tabt sin autoritet. Da jeg talte om at Guds ord var mere nødvendigt end det daglige brød, sagde han, at om han havde penge saa kjøbte han heller en postille» (end det nye testamente, som Bülow frembød?).

24de september kom Bülow til *Stavanger,* hvor han tænkte at slaa sig ned for vinteren. Han søgte strax at faa en hjælpeforening istand, og her syntes jordbunden at være beredt. Han maatte dog snart forlade staden og seilede til Kristiansand, hvorfra han 24de oktober vendte tilbage. Haugianerne havde set paa ham med mistænksomhed, og han kunde ikke vinde deres sympati for sit selskab. Specielt havde de meget imod den bestemmelse, at hver den, som ydede et bidrag paa £ 50 — det siges ikke om aarlig eller engang for alle — skulde være medlem af komiteen (bestyrelsen?). Hvor

forsigtig end Bülow har været i udtalelsen af sine meninger, har haugianerne dog havt vanskeligt ved at fæste lid til ham, medens han strax fik indgang hos herrnhutterne paa stedet. Der manglede dog ikke paa folk, som søgte at overtale haugianerne, og 1ste november kom en af deres ældste og indbød ham til sit hus. Det var den første af dem, som havde henvendt sig til ham, og det var maaske den samme mand, med hvem han dagen efter havde en lang samtale først om den fri vilie, saa om anger og tro. Forhandlingen kan ikke have faldt heldig ud, naar han skriver: «Disse folk indbilder sig, at deres egne gjerninger er tilstrækkelige til at gjøre en synder velbehagelig, og derfor presser de ham til at aflægge synden istedenfor at vise ham til Kristus for at blive aftvættet». Haugianerne indbød ham dog nogle dage efter til sit møde — som det synes nok saa høitidelig, idet hele 3 af deres ældste indfandt sig med indbydelsen og tilføiede, at han kunde komme, om han vilde. Han foreslog dem, at holde *bønnemøder* hver første mandag i maaneden og ønskede dertil deres lokale, men de turde ikke indvilge heri uden samtykke af sine venner. Han indvendte, at her kun var spørgsmaal om 1 time paa en enkelt dag om maaneden, men det hjalp ikke. Der var skole om hverdagene. Han kom da om aftenen, og nu blev *det første bønnemøde i Stavanger* holdt, og han havde sin første talerstol i Norge. Det maatte imidlertid volde ham stor smerte, at en del haugianere stred med ham (quarrelled) den hele tid fra kl. 7 til 12 om natten! Trods denne modstand og mistænksomhed blev Bülows tilhørere mange i de forsamlinger, han i den følgende tid med korte mellemrum holdt, og endelig kunde han *5te december 1826 samle 20 mænd, der besluttede at et selskab skulde dannes til fremme af Guds rige.* Nogle regler blev fastsatte, og 4 personer blev valgte til bestyrere. Han nævner dem ikke — general *Birch* og lodsoldermand Lund er de eneste, der nævnes ved navn i den hele indberetning — men vi kjender dem andetstedsfra. Det var presten Gabriel Kielland, og hans broder postfuldmægtig Caspar Kielland, foged Søren D. Schiøtz og kjøbmand Svendsen [1]). De hørte samtlige til herrn-

[1]) S. D. Thrap: W. A. Wexels, livs- og tidsbillede s. 123.

hutterne. Det maa bemærkes, at Bülow udtrykkelig anfører, *at ingen haugianer var iblandt dem uden en, der var tilstede blot for at give sine venner underretning om mødet.* Her er — som bekjendt — spiren til det norske missionsselskab og fuldt gyldigt vidnesbyrd om, at *dette ikke har sin oprindelse fra haugianerne.*

30te november havde Bülow faaet et brev, hvori han kaldtes tilbage til London. Han tog da overland fra Stavanger 7de december og kom til Mandal 13de, fik plads paa et tysk skib for £ 4, men kom ikke afsted før 17de januar 1827.

1828 finder vi atter Bülow i Norge, men det kan ikke sees om han paany er sendt som missionær fra continental society eller han blot have været i besøg hos sine slægtninge. Det sidste er rimeligt, da hans optræden paa det religiøse felt har en anden karakter end i 1826. Det eneste, vi herom har fundet, er societetsforstanderen *Hans Peter Baus* indberetning fra Vanse for 1828 [1]). Det fortælles her, at Bau 20de marts fik bud fra lodsoldermand Lund, at Bülow var kommen og ønskede at se ham. Bau blev ogsaa meget fornøiet, da han haabede at finde en enfoldig Kristi tjener. Her blev han skuffet og gjorde alt for at faa samtalen afbrudt, men det gik ikke. Bülow ansaa det af stor vigtighed at gjennemgaa disse sager med en mand, der havde indflydelse, medens han af prester og verdslig øvrighed var bleven haardt behandlet, — det siges ikke af hvem og hvorledes. Bau fandt det imidlertid rimeligt, idet hans religiøse ideer, som han med heftighed fremholdt og vilde paatvinge andre, var af den art, at de ikke alene stred mod «de lutherske landslove», men ogsaa mod Guds ord f. ex. at barnedaaben ikke alene er unyttig men fordærvelig, — at vore kirker ikke er Guds huse, men Baals templer, vore prester, provster og bisper er Baals prester, — læren om arvesynden en djævels-lære

[1]) Arkivet i Herrnhut.

o. s. v.». Det er rimeligvis paa reise fra Stavanger Bülow nu kom til Egvaag. I Stavanger havde de 5te december 1826 valgte komitemedlemmer sagt sig løs fra ham, og det kan forstaaes, hvis han har udtalt sig paa samme maade for dem som her for Bau.

Efter dette har vel Bülow ikke havt mere at gjøre som kolportør eller ophyggelig taler i Norge. Han var her i landet ved 1850 tiden for at se til sine slægtninger og var siden i England, hvor han i lang tid indehavde en stilling ombord i hospitalskibet «Dreadnought» paa Themsen. Vi ved ikke, om han indehavde den til sin død 19de oktober 1867, heller ikke om han var presteviet, eller hvilken sekt han tilhørte. Han skal have været en smuk mand af imponerende skikkelse, var 2 gange gift og har efterladt børn af begge ægteskaber.

FRA DEN ANTI-JESUITISKE BEVÆGELSE.

Ved *C. T. E.*

Den bevægelse i de katholske lande, som mangesteds har antaget saa store dimensioner, bl. a. i Østerriges Los-von-Rom-bevægelse og i Frankriges kulturkamp, har naturligvis ikke mindst i skjønliteraturen sat sine dybe spor. Angreb i romanform paa den mægtige jesuiterorganisation og dens væsen er atter og atter dukket frem, er blevet undertrykt, beslaglagt eller har — i andre tider og forhold — sluppet mere helskindet fra det. Og disse skildringer, som taler saa meget til følelsen og naar et saa meget større publikum end lærde og politiske afhandlinger, har tilvisse ikke spillet den mindste rolle i oparbeidelsen af en opinion contra de sorte brødre, som mangesteds giver sig saa kraftige udslag.

«*Christus ikke Jesus*» er den opsigtsvækkende titel paa en «Jesuiterroman», af debutanten Friederich Werner van Oestéren, nylig udgivet i Berlin, med tendens mod pavekirkens jesuitervæsen. (Omtalt i Das literarische Echo af Martin Wenck). Titlen henpeger ikke, som det nok kunde formodes, paa nogen modsætning mellem den guddommelige og menneskelige opfatning af Kristi væsen, men paa modsætningen mellem det romersk-katholske jesuitvæsen og sand kristendom. Det er en tendensroman, hvis virkning bliver saa meget større, fordi den samtidig er frembragt med kunstnerisk kraft og sandfærdighed. Den foragter tendensromanens sædvanlige grove midler, den karikerer ikke de angrebne, men skildrer dem upartisk. Det er en række af de geistlige mænd, som føres frem for læserens blik. Og der gives et levende og mangesidigt billede af livet og opdragelsen inden den jesuitiske opdragelsesanstalt, hvortil handlingen i bogens første del er henlagt. Man har det milieu, hvoraf de optrædende patres og fratres aandelig er vokset frem til de i sig selv absolut

viljeløse ordenslemmer, som kun har at følge den i de øverste legemliggjorte ordenens vilje, hvis eneste maal er dens herredømme. Men det er for dem ensbetydende med Jesu herredømme. Midlet til at vinde herredømmet maa jo, ifølge jesuiterordenens væsen, være intrigen.

Med stor dygtighed knytter saa forf. de mange traade i en broget handling, hvor jesuiterne midt blandt politik og kjærlighedskonflikter og livets mangfoldighed af forhold og indflydelser sees at stræbe efter magten ved lidet sensible midler. Det gjælder for dem at bringe sin elev Albert von Sellborn, søn af en skuespillerinde og den ved hoffet mægtige jesuiterfiendtlige Prins Albert, under sin indflydelse, og den ungdommelige pater Victor, til hvem Albert har sluttet sig i barnlig tillid, skal først i skolen og senere som guttens huslærer være deres redskab. Man gjør endog regning paa, at Pater Victor og Fru von Sellborn skal komme til at elske hverandre, — hvad der ogsaa sker, — og det forhold skal da udnyttes i planens tjeneste. Imidlertid er de angjældende parter mere karakterfaste, end af jesuiterne beregnet, — Pator Victor fordømmer selv sin kjærlighed som en svar synd, og da han forstaar, at der fra høiere hold var spekuleret i den, bryder han med ordenen.

Saaledes som Oestéren skildrer det hele intrigespil, bliver dette til en stor og mægtig kamp mellem bekjenderne af et efter et høieste ideal stræbende livssyn, saaledes som Kristi navn symboliserer det, og en religion, som har fjernet disse idealer, og som under dække af Jesu navn kun maa tjene en menneskelig magtsyge, for hvem ethvert middel er brugbart.

Og virkningen bliver, som før sagt, saa meget større, eftersom tendensromanen her er et kunstverk, som lader os glemme romanens tendens over dens kunstneriske skjønhed, og netop derved ubevidst forlener den med en desto større vegt.

En bog med beslegtet tendens, som har vakt megen opsigt, er *Antonio Fogazzaros «Den hellige»*. Den er nu i tysk oversættelse tilgjængelig for et større publikum og gjøres, i førnævnte literære tidsskrift, til gjenstand for omtale med tilknyttede betragtninger af kritikeren Mathieu Schwann. Bogen blev i sit hjemland sat paa den pavelige forbudsliste, — hvad der jo ogsaa kunde være forstaaeligt nok, fremholder

anmelderen. For om ogsaa paven personlig slipper bra fra det, saa faar dog kirken og fremfor alt den inden kirken herskende jesuitisme en ganske kraftig medfart. Og disse hævntørstige intriganter, hvis eneste maal er magten, og som for det maal intet middel skyr, har da tydeligvis ogsaa følt sig truffet og derfor villet stanse bogen.

Forfatteren har tydeligvis selv troet paa en reformation af kirken og i fuld pietet paapeget de raadende brøst og fremsat de af idealisme baarne forslag om botemidler. Men hans tyske kritiker fremholder, at netop Fogazzaros tillidsfulde fremstilling maa føre en til den absolut modsatte slutning. Inden den romersk-katholske kirke vil ingen virkelig reformation finde sted og ingen saadan reformation være mulig.

Kirken vil forblive som den er. Jo mindre den ved sin indre evne formaar at tilfredsstille menneskesindet, desto mere vil den maatte rette sit blik paa ydre magtmidler og søge at forhindre folkene fra i udvikling at overstige det hensigtssvarende niveau. Kirken er stagneret. Selv skaber den ikke nye, livgivende idéer, og hvor disse kommer til dem udenfra, fra den levende menneskehed, afviser den dem. For endnu mindre end kirken er kristendommens legemliggjørelse er den menneskelighedens. Den er en historisk institution, som fremfor alt kjæmper for sin eksistens, *med* sandhed og religion, naar det passer, men ogsaa *mod* sandhed og religion, naar det er det formaalstjenligste.

Og naar «den hellige» hævder, at kirken er det altid fungerende sandhedens verksted, da er det en god katholiks fromme ønske, at det saa skulde være, men ingen kjendsgjerning.

Kirken vil ikke, og den kan ikke undergaa nogen reformation, fordi de midler, som skulde helbrede den, vilde være for kraftige, de vilde samtidig sprænge den selv. En tolerance, som af Fogazzaro fremstillet, maatte samtidig fjerne grundvoldene for den hele kirkebygning. Som alle historiske institutioner over en vis alder, kan heller ikke denne kirke taale det nye og ungdomssterke liv. Den afviser det derfor, for fremdeles at kunne eksistere. —

Det er, fremholder anmelderen, ved at vække til eftertanke, at Fogazzaros bog har sin betydning. Hans reformplaner

strækker ikke til. Og den religiøse retning, han forkynder, tilbagevises som usund og ufrugtbar for alt liv. Fogazzaros «hellige» er en syg, med megen mysticisme belastet mand. Og den første forsamling af reformkatholikerne gjør paa tiltilskuerne det indtryk, som er blevet betegnet med de kraftige ord: «Det er jo det rene hospital.»

* * *

Et mindre foruroligende verk over kirkelige emner er en roman fra Donaulandene «*Jesse og Maria*», hvor religionsfeider i Østerrige i sidste halvdel af det 17. aarh. skildres. Det er at bemerke, at forfatteren, Baronesse *Enrika von Handel-Mazzetti,* som fra tidligere produktion har været anseet for en absolut støtte for specielt katholsk retning, her skildrer protestantismens kamp med megen sympathi, om end bogen ikke ellers giver sig af med at tage standpunkt og som stridsskrift betragtet nok kan forbigaaes i al korthed.

DEN KIRKELIGE USANDFÆRDIGHED.

Jeg er Chr. Bruun taknemlig for at han vil drøfte forpligtelsen paa bekjendelsesskrifterne med mig. Der er vist ogsaa flere end jeg som trænger klarhed i denne sag.

Chr. Bruun opfordrer mig til at paavise den kirkelige usandfærdighed som skulde kræve ophævelsen af denne forpligtelse for presternes vedkommende. Jeg mener jo ellers at forpligtelsen gjælder alle, baade prester og professorer og lægfolk. Men lad os til en begyndelse tale om presternes.

Her møder jeg først Chr. Bruun's forlangende om at forpligtelsen skal hævdes med konduite, d. v. s. man skal ikke være saa nøie paa det. Man maa f. eks. gjerne hæve sig over artikel 14 i den augsburgske bekjendelse, ti den er nu forældet, og rent ubetydelige afvigelser kommer ikke i betragtning. Her er jo straks usandfærdigheden tilstede. Noget som vitterlig er lov, skal alligevel ikke gjælde for lov. Og hvad er ubetydeligt og hvad er betydeligt i saadanne sager? Det bedømmes, som vi vel ved, meget forskjellig. Og heller ikke «myndighederne» har noget med at afgjøre det efter eget tykke, de har at holde sig til loven. Ingen af os, og heller ikke presterne, er tjent med at leve paa myndighedernes naade. Der aabnes en dør for vilkaarlighed og chikane ved at det blir paa det løse om noget er lov eller ikke. Den kirkelige usandfærdighed paa dette punkt blir derved end mere forkastelig.

Naar Chr. Bruun mener at ogsaa borgerlige love kan træde ud af kraft uden udtrykkelig at ophæves, saa maa jeg tro at han tar feil. I hvert fald anses det vel for en ufuldkommenhed at forældede love — undtagelsesvis — ikke blir udtrykkelig ophævet.

En anden paastand af Chr. Bruun hvormed han forsvarer den kirkelige — særlig presternes — sandfærdighed, er den at presterne er ikke nødt til at sige, og sige offentlig, *alt*

hvad de mener, de skal blot ikke sige *andet* end hvad de mener. Og dette gjælder vel ogsaa os andre, vi er jo alle, efter protestantisk opfatning, prester.

Regelen er god, vi har efter omstændighederne ingen bedre at følge, men den slaar ikke til, den redder ikke sandfærdigheden. Stod vi aldeles frit, var vi frie *personer,* vilde regelen være helt fyldestgjørende, nu er det anderledes. Vi staar under en lov. Og loven er dog — det kan vel ingen ville bestride — først en *lov om hvad der skal troes.* Adlydes loven som lov om troen, har det ingen nød med forkyndelsen. Skrumper derimod forkyndelsen ind fordi forkynderen ikke tror efter loven, saa er hans forkyndelse ikke legitim. Hvad kunde den desuden ikke skrumpe ind til, naar det skulde være regelen at man ikke sagde andet end hvad man mente? Jeg beder sammenholdt hermed hvad pastor Klaveness siger i oktoberheftet af dette tidsskrift om forkyndelsens forhold til konfession og kirkelære, i sin anmeldelse af J. J. Jansen's bog «Forkyndelsen».

Altsaa — ogsaa det maa jeg opfatte som kirkelig usandfærdighed at vor større eller mindre uoverensstemmelse med bekjendelsen ikke skal komme i betragtning, naar den blot *forties.*

Jeg forstaar naturligvis meget godt at naar Chr. Bruun taler saa let om dette jeg kalder kirkelig usandfærdighed, saa er det fordi han forudsætter en tro og en forkyndelse saa sikker og fyldig at mindre uregelmæssigheder ikke faar *praktisk* betydning. Men man kan ikke altid forudsætte en saadan tro og en saadan forkyndelse, og vi maa ramme det *almene.*

Chr. Bruun trækker ogsaa sine grænser for de tilladelige afvigelser fra bekjendelsen. Her møder vi da den gamle doktrin om den apostoliske trosbekjendelse som det afgjørende. Siden denne gamle doktrin atter skal tages frem, er det uundgaaeligt at komme med de gamle indvendinger: den apostoliske trosbekjendelse indeslutter i virkeligheden de fleste af de vanskeligheder som vi trykkes af, enkelte led (f. eks. nedfarten) løber man ligefrem fra, andre led forbinder man ingen forestilling med — alligevel skal det være saa simpelt at slutte sig til denne bekjendelse, alligevel glæder man sig naar

den store hob i kirken eller en klasse af smaa skolebarn fremsiger den — sker det med rigtig kraftig stemme, saa er det vel særlig gildt — dette er ikke kirkelig usandfærdighed?

Aa nei, man tænker ikke længe over sin forpligtelse paa den apostoliske trosbekjendelse før man ogsaa der begynder at ansøge om fritagelse (se ovennævnte anmeldt af Klaveness, slutten). Men desuden — med hvilken *ret* trækker Chr. Bruun grænsen her ved den apostoliske trosbekjendelse? En prest — endnu mere vel en anden — kan være grundig uenig i meget af det som staar i den augsburgske bekjendelse, heder det — «han har endnu en uendelig rigdom at præke om» — ja, derom tviler jeg ikke, men hvorledes har en luthersk prest, eller overhovedet en lutheraner, erhvervet *ret* til at være «grundig uenig i meget» af det som staar i den *lutherske* bekjendelse? En saadan ret *kan* ikke erhverves, naar bekjendelsen er *lov* for luthersk tro og luthersk lære. Det er den rene vilkaarlighed at trække grænser paa nogetsomhelst sted i denne lov. At erklære sig for loven i det hele, og sætte en streg midt i den efter smag og behag, lade noget gjælde, andet ikke — det maa jeg kunne kalde kirkelig usandfærdighed.

Den norske kirkes bekjendelsesskrifter — vi ved alle hvad *det* er, *der* findes ingen streger, *der* har vi den rette lutherske sakramentlære, *der* har vi tonatur-læren, *der* har vi treenighedslæren og alt det andet hvorom saa mange af os siger: det er meget muligt at det er rigtigt, jeg kan blot ikke faa fat paa det. Der har man da ogsaa den *bekjendelsernes bekjendelse* at den som ikke **tænker** saaledes som foreskrevet, *han farer til helvede.* Dette er det vi bekjender — *tror* vi det? Nei. Men bagateller, ikke sandt? Hvad er en smule forbandelse, hvad er en smule «helvede» «mellem brødre»? Hvad gjør det at forskræmte sjæle gaar hen og pines fordi de ikke *kan* tænke saaledes, og som de mener man *maa* tænke, siden det er *kirkens* bekjendelse, som særlig alle prester gir sin tilslutning, som i hvert fald ikke én af dem protesterer imod. Kirkelig usandfærdighed — *oprørende kirkelig usandfærdighed!*

Jeg ser ikke at vi kan komme ud af denne usandfærdighed, som tærer paa vort aandslivs rod, uden ved at op-

hæve bekjendelsen som lov for læren. Dermed maatte presteeden ophæves — tanken er jo ikke ny. Jeg henviser endnu engang til pastor Klaveness's ovenomtalte anmeldelse. Pastor K. vil *ikke* have ubetinget lærefrihed, men hvor nær han dog er ved at kræve den, kan enhver læse sig til. Forresten har jeg ikke just sagt at jeg ønsker enhver forpligtelse paa en bestemt lære ophævet. Jeg er ikke kommet saa langt at jeg har gjort mig op en mening om den ting — foreløbig bekjæmper jeg blot den nuværende usandfærdighed. Man læser om de engelske dissenteres fællesorganisation, som hviler paa en «bekjendelse», udtrykt i nogle faa sætninger. Det kunde altsaa ikke være helt umuligt at lade en saadan kort og simpel bekjendelse træde istedetfor hele det bekjendelsesverk vi nu har.

Om følgerne af presteedens ophævelse har jeg tilladt mig den ytring at vi intet vilde tabe ved den, neppe engang i rettroenhed. Jeg antar nemlig at aandslivet ikke lar sig tvinge ved ydre foranstaltninger — en gammel tanke. Derfor behøver man dog ikke være ligegyldig med hvem man tar i sin tjeneste f. eks. som prest. Der er god anledning til at ta hensyn til vedkommendes meninger, hvis man ellers kjender dem. Men ønskeligt var det at man dog engang indsaa det ligefrem latterlige i at et samfund, et kirkeligt samfund, skulde lade sig bestemme af en opfatning, en «bekjendelse», som muligens — jeg siger muligens — ikke et eneste medlem af samfundet hylded. Denne latterlighed er tilstede, naar man forlanger forkynderes underkastelse under «bekjendelsen» for *samfundets* skyld selv om «samfundet» d. e. «samfundets» virkelige lemmer, ikke sætter pris paa denne underkastelse. A maa holde sit kjætteri tilbage af hensyn til B + C, B holder sit kjætteri tilbage af hensyn til A + C, C sit af hensyn til A + B. Det kan jo være den fuldstændigste maskerade: naar demaskeringen foregaar, viser det sig kanske at de er kjættere alle tilhobe, og at de gjensidig har — af lutter hensynsfuldhed — alle holdt hinanden for nar.

I hvilken udstrækning ogsaa saadan usandfærdighed findes blandt os, kan jeg vist ikke paata mig at afgjøre. Men jeg mener nu tilstrækkelig at have paavist tilstedeværelsen af kirkelig usandfærdighed, knyttet til vort forhold til bekjendelsen. Er det i hele taget overraskende at træffe paa usandfærdighed i kirken? Mens dette skrives, lyder de seneste klager over konfirmationen og den dermed forbundne masse-altergang — usandfærdighed, utallige gange paatalt, lige uænset. Og hvad kommer usandfærdigheden af? Af mangel paa frihed. Det er *politikirken,* ikke aandskirken, vi stræver med.

Georg Fasting.

NYE BØGER.

Anmeldt af Theodor Caspari:

Alf Harbitz: **Gjengjældelse**. Noveller. Aschehoug & Co. 1906.

Naar man er kommen gjennem den første og længste af disse noveller: «Vinterens Tragedie», vil man trods alle feil og mangler ha faaet et indtryk af, at forfatteren sidder inde med begavelse. Ganske vist er det ikke lykkedes ham at afvinde det gamle forslidte thema: *norsk smaastadsliv* nogen større interesse, ganske vist er heltens kjærligheds — vel snarere elskovshistorie — ligesaa uklart skildret som ækkel og usmagelig. Men der er dog en fart og friskhed og her og der et stænk af humor over skildringen, som lokker til at læse videre i bogen.

Det arbeide kunde man imidlertid gjerne ha spart sig. Bogens første fortælling er ikke alene den bedste, men ogsaa den eneste, der overhovedet har en *smule* værd. — De tre følgende smaaskitser er saa ubetydelige, at de aldrig burde være kommet ud af forfatterens bordskuf. «Det hele er absolut ingen ting». Og de tre sidste noveller fortjener ikke engang saapas karakteristik. Forfatteren synker i dem gradevis ned til det skjæreste, tyndeste stemningsdill.

Kan hænde hr. Harbitz ejer en smule begavelse — hvem har ikke det hertillands i vore dage! — noget *paa hjerte* har han ikke. Og saalænge han ikke det har, burde han kunne stagge sin skrivelyst.

Jonas Dahl: «**Paa gamle Tomter**». Aschehoug & Co. 1906.

Jeg kom i ovenstaaende anmeldelse i skade for at si, at det norske smaastadsliv var et forslidt literært thema. Jonas Dahls nye bog nøder mig til at slaa mig selv paa munden. «Cargadørens» elskværdige forfatter har nemlig virkelig for-

maaet at gyde ny vin paa de gamle lærflasker. Men saa sidder rigtignok ogsaa Jonas Dahl inde med to specielle forudsætninger for at komme vel fra det: For det første kjender han, den ældre erfarne mand, *tilbunds* det milieu, han vil skildre; for det andet ejer han hjertelag.

Hjertelag! — hvor forklarer ikke dette lille ord den paafaldende aandsfattigdom i vor nyere literatur! — Hvad hjælper orginalitet, stilkunst, raffinement, naar der ikke banker noget hjerte bagom. Og omvendt, hvor kan ikke den varme medfølelse, selvfølgelig naar den er forenet med kunstnerisk evne, gjøre noget ud af det ubetydeligste.

For det er ikke store skjæbner og vigtige begivenheder, Jonas Dahl skildrer i denne bog, men sin egen barndomshistorie og ganske smaa stavangerborgeres liv for ca. 50 aar tilbage.

Saa smaat, saa personligt mangen gang, at det af og til frister til et lidet kritisk smil. Men smilet svinder, og kritiken forstummer, naarsomhelst «morgensolen», forfatterens hjertelag og lyse humør spiller paa de gamle tomter.

Og lykkelig den mand, som kan reise sine forældre et saadant minde, som Jonas Dahl gjør i denne bog. Han har dermed ogsaa reist sig selv et minde af blivende værd.

Per Sivle: **Sogor.** Aschehoug & Co. 1906.

Det driftige forlag aabner med denne nye udgave af Sivles: Sogor sit «*Krone-Bibliotek*», en serie, hvori lidt efter lidt vil indlemmes gode bøger, og hvori ethvert bind skal sælges for 1 krone. Der vil leveres norske bøger og oversættelser af fremragende udenlandske verker, skjønliteratur, opbyggelige skrifter og populær-videnskabelige bøger.

Den nye udgave af Sivles: Sogor trænger ingen anbefaling. Disse smaafortællinger: «ein triskilling», «berre ein hund», «hjelpelaus» o. s. v., alle grebne ud af livet og fortalt med det lune humør og den dirrende hjertevarme, der hører til den afdøde digters bedste egenskaber, er forlængst blit almenejendom.

P. K. R.: «**Ude i frisk Luft**». Strøtanker. Olaf I. Barfod & Co., Kjøbenhavn 1905.

Jeg vil gjerne faa lov at slaa til lyd for denne lille bog, som allerede udkom ifjor. Den anonyme forfatter (vistnok

forfatterinde) udgav i 1904 en digtsamling: «I kamp og i fred», en række vakre og varme religiøse sange, som jeg i sin tid havde den fornøielse at anmelde i dette maanedsskrift.

Forfatterindens nye bog indeholder ikke, som man af titelen kunde formode, naturskildringer, men en række korte, spredte reflektioner over mennesker og livsforhold — noget i lighed med Holbergs «Epistler». Hvad hun først og fremst sætter pris paa og kræver i alle menneskelige forhold er frisk *aandelig* luft, og hvad hun fordrer, det bringer ogsaa hendes bog, og det i rigt mon. Der hvælver en høi blaa himmel over dens tanker. En saa skarp og sund reflektion, en saa dyb menneskekundskab er ikke ofte at finde hos en kvindelig forfatter. Jeg hidsætter i flæng et par af bogens mange træffende og godt pointerede tanker. I afsnittet «en smuk form» heder det: «Saasnart «den smukke form» blir mit eget *stærkeste* indtryk ved nogen eller noget, saa kan jeg ikke værge mig for at fatte mistanke til indholdet. Det slaar neppe feil, nemlig, at saasnart formen gjør sig gjældende *for sig*, da har den allerede begyndt at tage en plads, som ikke tilkommer den» (konfr.: den moderne stilicisme).

Af afsnittet: «*Det maa jeg ikke sige, for jeg ved det ikke*»: «Hvor tidt og hvor mange snakker vi ikke med om ting, som vi slet ikke ved noget om i grunden — bare af ængstelse for ellers ikke at synes tilstrækkelig «intressant». Er det da virkelig endnu ikke slaaet fast, at det er en ærlig sag at sige: det kjender jeg ikke til».

Af afsnittet: *Latter og graad:* «Den der ler overlegent, kommer til at græde sentimentalt». — — — — «Som dette gjælder den enkelte, kan det ogsaa til en vis grad, synes det mig, gjælde hele denne tidsalder med al dens tilsyneladende fornægtelse af hjertets og viljens sande krav, evner og ret». — — — «Den smiler saa nedladende overlegent af de «gamle tider», af alt det naive, alt det sunde og friske umiddelbare liv, saa det er intet under, at den moderne «følelse», naar den imellem tager revanche, skaber sig, som den gjør, sentimental til modbydelighed, feig, sygelig og selvopgivende — — —»

Jeg henviser atter til den nyere literatur (eksempelvis): «Kjærlighedens Tragedie».

Den lille letlæste bog fortjener at læses; den er for god til at drukne i juleflommen.

Matti Aikio: «**I Dyreskind**». Fortælling fra Finmarken. Aschehoug & Co. 1906.

Hvad man kan ha at udsætte paa foreliggende bog — et er vist —: dens skildring af natur og menneskeliv deroppe paa de øde finmarske vidder er ægte følt og uforfalsket gjengit, som da ogsaa forfatteren har finneblod i sine aarer.

Jeg bemerker dette, fordi der i vor nyere literatur ved siden af ægte livsbilleder der nord fra ogsaa findes adskillig godtkjøbs-oljetryk, produceret af literære amatører. Lappen, men fremfor alt kvænen, er i bøger af den art blit den mystisk-romantiske modsætning til det blaserede moderne kulturmenneske. Under hans ensomme paulun finder det livstrætte nydelsesmenneske hvile for sin moralske katzenjammer.

Hr. Matti Aikios lapper er alle uden undtagelse beklædt med virkeligt dyreskind — indvendig som udvendig, og forfatteren selv fremtræder i sin bog som naturalist af reneste vand. Han gir sig ikke, før han har faaet frem hvert træk, hver fold, hvert minespil hos sine personer, hvert skiftende drag i natursceneriet. Intet billede er ham for krast, naar det bare er malende — virkningsfuldt. Ikke sjelden er derfor hans menneskeskildring skjæmmet af smagløsheder — ofte af sensualistisk art — som bringer læseren til at steile. Men denne feil og enkelte andre som den uklarhed, der hviler over den unge lappeprests kjærlighedsforhold, er dog ikke af større betydning. Det er ubetinget en talentfuld bog, skrevet med en intensitet, som betager. Jeg hidsætter følgende skildring, af en finmarksk vinternat:

«Himmelbrynet i nord spyed lange tunger af nordlys. De dirred i zig-zag under melkeveiens morild-hav, slog krøller og sank virrende mod syd. De jog som optirrede, sagnstore slanger — —. Heftige gjenskjær flygted med aandeagtig fart henover den blaalig hvide sne med funklende krystalprikker, strøg i lynende lysning over furuskogene paa dalvæggene og over den fladtrykte taagemasse paa elven. Indimellem aabned dette himlens tusenarmede, tynde, gulhvide spøgelse en og anden blaa plet med store, rolig skjælvende stjerner».

«En liden spurv, hvis næb var blevet ømt af kulde og ikke kunde faa bugt med en ishaard knop, sad paa en kvist med de spinkle ben nede i de bittert kolde rimduske. Kulden var sneget ind ved stjerteroden og bevæged sig saa gyselig indover kroppen. Øienlaagene gled sammen, og hovedet og halsen forsøgte at krympe sig ind i fjærklædningen, men til ingen nytte. Den lille spurv faldt ned i sneen med benene trukket op under maven — —. Men det sidste, den kjendte, var et deiligt velvære. Den drømte, at den fløi i en varm luft, der var fuld af solskin».

Anmeldt af Clara Thue Ebbell:

Harald Olstad: **For hjem og fædreland.** 1906. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 123 sider.

Pastor Olstads bog er ifølge hans efterskrift fremkommet nærmest i forbindelse med hans virksomhed ved forældremøder og ungdomsforeninger. Og den vil sikkert kunne fylde en vid opgave ved anvendelse der, specielt da udover i vore landsbygder, hvor foreningernes byrder ikke har mange at fordeles paa, og hvor man i særlig grad velsigner en ny god bundsforvandt. I en række jevne, alvorlige betragtninger behandles emnerne: «Vore hjem», «Vore hjems mødre», «Vi og vore børn», «Skole og hjem», «Folkeliv, sæder og skikke paa landsbygden», «Arbeide», — i det sidste «Folk og fædreland» omtales bl. a. begivenhederne fra ifjor — paa en sterkt beroligende maade. Det oprindelig paatænkte afsnit om «Norsk kristendom og kirkeliv», har forf. for pladsens skyld udeladt, der findes mere i forbigaaende et varmt forsvar for folkekirken i modsætning til statskirken. Bogen er udstyret med en stemningsfuld national liden omslagstegning af Half. Arneberg.

Johannes Smith: **Udvalgte træk fra dyrenes rige.** 1906. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. 71 sider.

Det er en ganske merkelig og interessant samling af smaatræk fra dyrenes verden, som denne bog indeholder. «Moderkjærlighed hos dyr» er et afsnit. Der fortælles om moderkjærligheden, saaledes som den er iagttaget, fra hestens til sin fole, abens til sine unger og helt ned til slangens for

sin yngel og den mangearmede blæksprut for sin talrige rogn. Saa er der afsnit om «En havets beboer og hans arbeide» (stingsilden), «Flagspætten, trærnes doktor», «Bæveren som bygmester og ingeniør» og mange flere. Det er som eventyr, men eventyr fra virkelighedens verden, hvad der jo ingen mangel er. Det er en bog, som ikke bare i høi grad maa glæde alle dyrevenner, men som med kjendskabet i det hele taget maa øge interessen og forstaaelsen for vore umælende medskabninger. Brilliant læsning er det ogsaa for børn, hvad den ikke svært morsomme titel kanske ikke skulde lade en ane, og for lærere maa det være en meget kjærkommen og værdifuld bog.

Henrik Scharling: **Norsk idyl.** Kjøbenhavn 1906. Det Schønbergske forlag. 80 sider.

Det er «Udtog af en strasborgerkjøbmands oplevelser i aaret 1700», efter et gammelt manuskript i tysk besiddelse, som idyllernes forfatter, Nøddebo prestegaards Nicolai, offentliggjør under titelen «Norsk idyl». Den vidt bereiste unge handelsmand Eberhart Zetzner fra Strasborg kommer ogsaa efter havsnød og udstandne lidelser til Arendal, hvor han med en del andre passagerer og diverse skibsmandskaber faar ly i den haarde vinter. Han skildrer forholdene i den norske kystby, hvor gjestfriheden er saa stor, men sikkerheden langtfra altid absolut blandt vinterens brogede sjømandsbefolkning. En vemodig liden kjærlighedshistorie udspinder sig i denne Holbergs tid mellem den unge norske pige, Agnes Bech, og den farende svend, saadan som nok mangen en liden affære er blevet efter i en slig liden rolig krog, medens han ude i den vide verden kom saa langt bort fra det. Og indtrykket bliver ikke mindre, fordi det hverken er ved troløshed i sind, det foraarsages, eller staar i tragisk storhed for de angjældende, men bare er en selvfølge i tidens forhold, som man i stilhed og gudsfrygt har at bøie sig for.

Det er enkelt og nøgternt seet og skildret og meget troværdigt. Naturligvis er det ikke kemisk rent for misforstaaelser. Naturligvis gaar isbjørne løse i de uhyre skoge ved Christianssand, man kjører med smaa energiske heste, der er krysning med rener, og man faar en slags krebs,

hummer kaldet, som er saa store, at kjødet af en af dens klør er nok til at mætte det mest udsultede menneske.

Men alt i alt er det nøiagtighed og troværdighed, der præger skildringen. Det er en bog, som uden tvil vil vække stor interesse hos norske, og ikke mindst sørlandske, læsere.

Wilhelm Speck: **To sjæle.** Kjøbenhavn 1906. Det Schønbergske forlag. 231 sider.

«Saa har jeg da opnaaet, hvad de fleste mennesker forgjæves stræber efter. Jeg har intet mere at kjæmpe for». Det er de trætte indledningsord i denne bog om ulykke og vildfarelse. Alle livets fornødenheder har han, den unge mand, der han sidder i sin celle bag gitteret og hører fuglene synge i lindetrærne nedenfor. Det er forresten bare en gjætning, at det er lindetrær, han kan ikke se dem og kommer sig aldrig til at spørge opsynsmanden. Om tyve aar vil trærnes kroner være naaet op over tagene, saa kan han jo faa gaadens løsning.

Og han sidder der, og livet ligger bag ham. Det er forbi, — skjønt han ikke er træt eller gammel men i sin høieste kraft. Men det er alligevel forbi. Han faar nogle gamle bøger at blade i, det er saa godt, at de er gamle, at de, som skrev dem, for længe siden er ophørt at være til. Det giver ikke den nagende uro som de nye bøger af levende mennesker om levende ting.

Og han bliver saa underlig, synes lægen, og de giver ham papir, saa han kan skrive sine tanker ned. Og saa nedtegner han sin livsførelse med alle de mange træk og momenter og skildrer den strid, som de «to sjæle» hos ham førte om herredømmet med saa lidet lykkelige resultater.

Skridt for skridt følger vi ham, fra barndomshjemmet, hvor de modstridende magter alt gjør sig gjældende, udover gjennem fristelser saa overveiende fremfor de lysglimt, som undertiden falder paa hans vei. Det er i forhold af forbrydelse og elendighed, som vi almindelige mennesker staar saa fremmed overfor, men som forfatteren — i egenskab af fængselsprest — kjender desto bedre, at fortællingen fortrinsvis bevæger sig. Og der ser vi anlæg og ydre kaar række hinanden haanden og «tilfældighed» og «skjæbne» være behjæl-

pelig til at udvikle et menneske fra en behændig gut til en dristig tyv og tilsidst morder. Og vi ser ham begrave sin fortid i fremmede forhold og et flittigt arbeidsliv og møde sin lykke i en ung god piges skikkelse, — for med det nye lys paa sin vei straks atter at maatte give slip paa den, bekjende sin brøde og tage den straf, som berøver ham alt, undtagen den fred i sindet, som han ved sin tilstaaelse vandt, — og saaledes afvente den død, som kanske vil være barmhjertig og ikke vente for længe.

Forfatterens psykologiske skildringer har i hans hjemland skaffet ham navn som «Ein Dichter der Seele», og i foreliggende bog er det gribende at følge denne af saa mange — om kanske ikke saa dybe, — saa dog sterkt modstridende tilbøieligheder hjemsøgte sjæl, hvis billede han tegner. Men langt mere end som psykologisk analyse i almindelighed maa vel denne skildring, der er taget saa lige ud af livet, virke ved sin direkte forbindelse med bestemte livets forhold. ved det indblik, den giver i de kaar, hvori lasten udfolder sig. Den bliver for os lykkeligere stillede og disponerede en alvorlig tale om vort personlige og samfundsmæssige ansvar overfor de klasser af mennesker, som vi ofte kan affærdige saa letvindt.

Sproget er nøgternt, holder sig tæt til, hvad det skal fortælle uden store fantasifyldte sidesprang. Den formens kunst, som ifølge oversætterindens forord, skal være saa stor over originalens sprog, er det ikke godt at opfatte i oversættelsen. Den har nærmest ikke saa lidet af det noget vist enfoldige, snusfornuftige, som vi kjender saa godt fra oversættelser fra tysk, og hvori de originale tekster ikke altid pleier at være uskyldige.

Rose Bruhn: **Naar jord og hjerter gløder**. Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 140 sider.

Fru Bruhns bog bærer den journalistiske undertitel «En kjærlighedshistorie fra Italien under Vesuvs udbrud 1906», og de løfter, som derved gives, er det netop, bogen holder. Livlig og malende gives skildringerne fra den store naturkatastrofe i det deilige sydens land, og inden denne ramme er behændig anbragt en liden, spændende kjærlighedshistorie

af den slags, som vi oftere pleier at finde i de engelske romaner end i hjemlig literatur.

Carl C. Lassen: **Dæmring**. Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 176 sider.

Denne «Fortælling om to skjæbner» bærer alle debutarbeidets kjendetegn, i sin bredde og usikkerhed i anlæg, i valget af sin hemmelighedsfulde helt med de sære vaner og ikke mindst ved den overraskende tragedies forbløffende forklaring. Der er fine og stemningsfulde skildringer iblandt, f. eks. afsnittet om det unge pars lykke. Men — i det hele taget — synes det ikke let af denne bog at udtale noget om forfatterens løfter for fremtiden.

Anmeldt af L—h.:

To verdener. Af *Sir Walter Besant*. Oversat af fru Ingeborg v. d. Lippe-Konow. John Griegs forlag. 640 sider. Kr. 4,00.

«To verdener», den halvt sultede arbeidskvindes verden og den rige unge dames — over disse dyb har Walter Besant søgt at bygge en bro i sin berømte fortælling «*The Children of Gibson*», som oversætteren træffende har kaldt «To verdener».

Denne fortælling kom ud saa tidlig i høst, at den maaske kan haabe ikke at drukne i sværmen. Det burde og skulde den ikke; thi den sidder inde med alle de egenskaber, der kræves af en hjemmets bog.

Atter faar vi lov at spørge: Gives der endnu i vor forjagede tid hjem, hvor man om kveldene samles rundt bordet til høitlæsning? Findes der endnu saadanne læsekredse, og det kan vi ikke tvile paa, saa vil anmelderen raade dem til at vælge «To verdener».

Vi kan personlig staa inde for, at den kan samle alle aldre i de forskjelligste kaar, takket være det livfulde indhold og den kraftige forfatterpersonlighed, der har lagt hele sit varme hjerte ind i fremstillingen. I saa henseende slægter Walter Besant mest paa Dickens af alle senere engelske forfattere.

Det vil føles velgjørende for læsere af de fleste samfundsklasser at stifte bekjendtskab med «To verdener», ikke mindst dem som har det godt, og sidder lunt inden døre. Ved rammende billeder faar de her brændt ind i sig, at kravene er størst til dem, hvem mest er givet. Først og fremst kravet til selvopofrelse, beskedenhed og en ædel, høi tankegang. «To verdener» holder taust forhør over sin læser, om han har gjort de krav fyldest, som hans fine dannelse stiller.

Bogens papir og udstyr er ikke helt overensstemmende med bogens værd. Dog det er høist uvæsentligt i forhold til det fortjenstfulde at udgive den prægtige bog paa norsk.

Bøger sendt redaktionen:

H. Tambs Lyche: **Lysstreif over livsproblemer.** Anden øgede udgave. Kr.a. Norli. Kr. 2,00.

Maalspørgsmaalet og det nye Norge. Av *Stefan Frich.* Kr.a. Norli. Kr. 0.40.

Norges portrætgalleri. Red. af *Albert J. Lange.* 1ste bind: Norges geistlighed. Kr.a. Hanche.

Otto Borg: **Sigurd Halle.** Fortælling. Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,50.

Peter Kronborg: **Fideikommisset Stjernaa.** København. Hagerup. Kr. 3,25.

Hans Seland: **Steinar Aasland.** Ei soga. Kr.a. Norli. Kr. 2,50.

Zacharias Topelius: **Feltlægens historier.** Paa dansk ved Fr. Winkel Horn. Ny folkeudgave med illustrationer af Valdemar Andersen. 1ste hefte. 25 øre. Værket bliver 11 bind à 9 hefter, Gyldendal.

Roman og Novelle. Tidsskrift for udenlandsk literatur. Red. af Harald Nielsen. Et hefte hver 14de dag. 50 øre pr. hefte. Gyldendal.

Kristendoms-forfalskninger. Smaa betragtninger til selvprøvelse af *Johs. Jørgensen,* prest. Lohse. 57 sider.

Guds Godhed mod Presten. Foredrag ved alm. dansk prestekonvent 5te septbr. 1906. af Hans Koch. Lohse. 34 sider.

Forsoningen af *Skougaard-Petersen.* 20 sider. Frimodt.

Jacob Hilditch: **Sjøfortællinger.** 1ste hefte. Ialt 10 hefter à 50 øre. Aschehoug.

Nordmænd i det 19de aarhundrede. Udg. af Gerhard Gran. 22de hefte. 50 øre.

Den store Moloch. Af *Henriette Schulz.* Kr.a. 67 sider.

Beretning om det første nordiske fællesmøde for børnevenner i København 12te—16de august 1905. Udg. af organisationsudvalget. København. Lehmann & Stage. 270 sider.

O. Lie Singdahlsen: **Prestegaardsfolket.** Kr.a. Aschehoug & Co. 194 sider.

Ingeborg v. d. Lippe Konow: **Hos Sæimspresten.** Kr.a. Aschehoug. 249 sider.

Vilhelm Thaning: **Den store appetit.** København. Schubotheske. 233 sider.

Henrik Pontoppidan: **Asgaardsrejen.** Et skuespil. København. Schubotheske. 163 sider.

Lidt om bergensk scenekunst. Spredte bidrag. Festhefte i anledning af den nationale scenes 30-aarsjubilæum. Bergen. John Grieg. 67 sider.

Efter naadigst befaling m. v. Personal-, kultur- og kriminalhistoriske smaastykker af *Alfred Sinding-Larsen.* Kristiania. Cammermeyer. 199 sider.

„DEILIG ER JORDEN".

En berigtigelse.

Angaaende *melodien* til denne salme forholder det sig alligevel rigtigt, at *Mozart* i en af sine sonater for violin og piano har benyttet dens første strofer til motiv. *Berggreen* har i 6te udgave af sin koralbog paavist dette.

Min feiltagelse (side 470 nederst) skriver sig fra, at der for mig kun var henvist til «10de sonate», og at jeg derfor troede, at 10de sonate var = 10de sonate. Men ved nærmere undersøgelse viser det sig, at den rigtige sonate (B-Dur) kun i *Petersudgaven* er nr. 10. I Schotts udgave er den nr. 4 og i den bibliotheksudgave, som jeg benyttede, er den nr. 1. Med andre ord: paa grund af utilstrækkelig kildeangivelse har jeg undersøgt en feil sonate.

Naar Mozart komponerede angjældende B-dur-sonate ved jeg ikke; men da han døde 1791 i en alder af, saavidt jeg ved, 35 aar, saa rykker melodiens spor ved hans benyttelse af den vel i høiden tilbage til ca. 1770—80. Den er selvfølgelig ældre.

Christiansand den 29de oktober 1906.

J. H. H. Brochmann.

Rettelse: Ved en forglemmelse blev det i forrige hefte ikke oplyst at anmeldelsen af Kincks «Livsaanderne» og Bokkenheusers «Saa by som borger» er af L—h.

FOR KIRKE OG KULTUR.

Forat vort tidsskrift desto bedre skal kunne løse sin opgave, har vi fra næste aars begyndelse knyttet faste medarbeidere til det, ved hvis hjælp vi haaber bedre end før at kunne holde vore læsere à jour baade med de betydeligste frembringelser i kunst og literatur og med de vigtigste opdagelser paa det naturvidenskabelige felt. Forfatteren *Theodor Caspari* og fru *Clara Thue Ebbell,* som ogsaa før leilighedsvis har anmeldt bøger hos os, vil levere stadige literaturanmeldelser, pastor *Olav Sinding* vil give meddelelser fra kunsthistoriens, docent *D. Isaachsen* og cand. real. *O. F. Olden* fra naturvidenskabens, specielt fysikens verden. Vi haaber med tiden at kunne knytte flere kræfter til os paa aandslivets forskjellige felter, baade her og i de andre nordiske lande.

Hermed anbefaler vi «For kirke og kultur» til vore læseres velvillige samarbeide med os i det aar som kommer.

Redaktionen.

KRÆMMERE OG LANDHANDLERE I NORGE I ÆLDRE OG NYERE TID.

Jeg har tidligere i «For kirke og kultur» skrevet lidt om samfærdselsmidler og lignende, saasom: *Veie, post, gjæstgiverier* og *hoteller*. Men der er endnu noget, som staar igjen, og som ogsaa bør nærmere omtales, før jeg kan sige, at jeg har løst den opgave, jeg har paataget mig: at give en kulturhistorisk skildring af samfærdselen, og hvad dermed hænger sammen, i vort land.

Overalt hvor vi kommer i vort land: i Vestlandets trange fjorde med de vilde, truende fjelde omkring, i Østlandets brede slettebygder, i fjelddalene op til de øverste gaarde, ja oppe paa høifjeldet under den evige sne, 4 til 5000 fod over havet træffer vi i større og mindre afstande fra hinanden *kræmmere* og *landhandlere*. Det rum, de benytter, butikker, som man pleier at kalde det i det moderne sprog, med tilhørende kontor og beboelsesrum er yderst forskjelligt i sit udstyr, fra store, moderne lokaler med speilglasruder til tarvelige kammere og hytter, ja barakker hvor det er alt andet end hyggeligt at komme ind, især en lørdags aften. Paa samme maade forholder det sig ogsaa med indholdet i skuffer og hylder. Men i ét er de alle lige: de bringer bud fra udenverdenen, et pust fra livet i de store verdensbyer. Det er den moderne kultur, som her oftest med vrangsiden ud, en ny Jean de France, har holdt indtog i vore bygder. Enhver den, som har vandret over fjeld og gjennem dal i vort herlige land, og træt og udmaset har naaet frem til et lidet handelssted om kvelden, har følt, hvor godt det var at «komme til folk igjen», som man siger. Man saa den røde postkasse paa væggen, telefontraadene over taget, butikvinduerne med varer — jo, man var kommen til folk igjen, og inde i huset var det baade rent og fint og mad og drikke at

faa for en sulten mand og hyggelige og venlige mennesker at snakke med. Fra fjeldets ensomme vidder, fra fonnenes og bræernes flimrende lys, som verker endnu i øinene, fra de mange rivende fjeldelve, du har vadet, gjør det saa velsignet godt at komme «til husar» igjen.

Handelsstederne har sine lyssider, og dem mindes jeg helst. Men de har ogsaa sine skyggesider, og disse træder ofte stærkt frem, saa stærkt, at mange er tilbøielige til at fælde en streng dom om hele handelslivet, som rører sig paa disse steder. Herom vil jeg ikke tviste med nogen; for livets virkelighed maa vi alle bøie os, og intet kan være mere virkeligt og mere vist, end at handelsstederne, landhandlerierne har spillet og særlig i vor tid spiller en stærkt fremtrædende rolle i folkets liv. De er mægtige faktorer i folkets kulturudvikling og det baade i god og i mindre god retning, og det er som saadanne faktorer jeg her ser dem.

At landhandlerierne ofte bringer skade og fordærvelse over bygderne, vil visseligen ingen nægte. Men naar man mener, at de *kun* er til fordærvelse for landet, da er det en stor overdrivelse Det er forøvrigt en gammel vise, som man i hundreder af aar har gnaalet paa, at handelsmændene var snyltedyr paa samfundslegemet, at de kun gjorde ugagn og skade, og at man ved love maatte lægge dem alle mulige hindringer i veien. Altid er det den samme ulykkevarslende spaadom: Landet vil ruineres, varerne fordyres, fattigfolk kommer paa «kassen» osv. Ja, fare er der visselig baade i den ene og anden henseende; men det viser sig dog, at trods alle spaadomme bestaar landet endnu og ikke det alene, men i de 40 aar, som nu er henrunden, siden frihandelen blev indført hos os, har nationalvelstanden mægtig forøget sig; der er en kolossal fremgang paa alle omraader, en fremgang, som ingen af vore fædre vovede at tænke sig.

Sandheden er den, at landhandlerne ikke bare bringer skade og fordærvelse over bygderne, men ogsaa store goder og fordele. I ældre tid maatte hver mand reise til byen, naar han havde lidt at sælge eller skulde kjøbe noget. Reiserne var naturligvis yderst forskjellige. Her i Hardanger var en saadan reise paa en 20 dampskibsmil og mere i en mindre baad selv sommerstid en temmelig alvorlig sag. Veien

gik over brede fjorde, fjordgab, hvor storm og sjø stod paa og mellem øde holmer og skjær; reisen tog lang tid, mange dage, og kostede tungt slit og slæb og penge med. I andre bygder, hvor afstanden var mindre, reiste man oftere til byen, og derved kastede man bort tid og penge, ikke at tale om, at byreiserne gjerne benyttedes til den eneste glæde og fornøielse, som kjendtes, at drikke sig fuld, overstadig fuld, saa man ofte maatte lempes ned i baaden. Da dampskibene kom, vakte de almindelig forbitrelse i mange bygder, ja jeg tror næsten i alle paa Vestlandet. De jagede silden og fisken bort og snød pengene af landsfolket; baadreiserne derimod kostede ikke noget. Saa hed det i hvert fald. Man regnede ikke gaardbrugernes tid; aa nei, man tog det nu heller ikke saa strengt udenfor aannetiderne. Men faar en gaardbruger øiet op for sin stilling og dens krav til ham, tænker jeg nok, at han finder tiden at være kostbar.

Vi kan vanskelig forstaa, hvorledes vore forældre og bedsteforældre kunde finde sig tilrette i livet. Det var dog meget besværligt for dem. Der var ofte mange mil til det nærmeste handelssted. Vistnok var det ikke saa meget, de behøvede at kjøbe; man søgte mest muligt at være selvhjulpen paa enhver gaard. Men der var dog enkelte ting, som maatte kjøbes, og som man trængte til. Fyrstikker f. eks., da man havde lagt bort fyrstaalet og tønderet, kunde nok volde adskilligt bryderi. Saa utrolig det end kan høres, saa har jeg selv oplevet, at der i bygden ikke fandtes fyrstikker. Ingen tænker vel, at en saa simpel og ringe ting skal volde nogen forstyrrelse; men naar man vaagner en morgen og husmoderen eller tjenestejenten kommer og melder, at der findes ikke «stikker» i huset og der findes ikke «stikker» hos handelsmanden, aa jo, jeg tænker nok, du faar bukserne paa i en fart, og om det saa er flere mil at reise, du maa skaffe «stikker». Eller lad mig nævne en anden ting: Husmoderen kommer og fortæller dig, at nu er der ikke mere «olie» (lysolie). Det hedder: Spring bort og kjøb 10 liter olie. Ja, men sæt nu at olien var udsolgt; ja da stod man der, og man fik nok være saa god at reise, om det saa var til byen for at kjøbe olie; man kan dog ikke sidde i mørke. Lad mig nævne endnu en ting: Skrædderen er kommen til gaards,

efterat han af gamle og især unge har været ventet med længsel i mange uger. Alle skal have nye klæder til sommeren. Husmoderen kommer frem med den store væv, hendes stolthed, som for længe siden er kommen fra farveren eller fra perseren. Skrædderen tager med fagmandens mine alt i øiesyn og spørger efter alt. Da viser det sig, o ve! at mor har glemt knapper eller knappehultraad! Ja, knapper maa der til og knaphul ogsaa, det kan ikke undgaaes, og saa maa 2 mand reise til byen 2 mil for at kjøbe det fornødne.

Jeg maa endnu nævne noget, som fra barndomsaarene har brændt sig ind i min sjæl, saa jeg aldrig kan glemme det. Selv som barn forstod jeg, i hvilke elendige kaar bonden levede. Tobak var og er endnu mange menneskers eneste glæde og nydelse; man kan beklage dette, men det er et faktum. Saa hændte det ofte, at tobaksforraadet, som altid var meget lidet, slap op. Det gjaldt nu om at tigge og laane, indtil der kunde gives en leilighed at faa bud til byen. Men det blev daglig værre; man fik ikke mere af andre og saa maatte man friste livet ved at tygge blade af forskjellige planter; man skar lommerne ud af vesten og spiste dem; der havde nemlig været tobak i lommen. Men det blev endnu værre. Den arme, ulykkelige slave under vanens magt gik omkring som en bleg, mørk skygge i en frygtelig sindsstemning, og nu kunde han ikke holde det ud længer. Han tog en baad og roede til byen, to mil, kjøbte 1 mark tobak for 1 ort og roede tilbage. Men jeg mindes det, som var endda værre: Jeg mindes saa mangen en vintermorgen, da man maatte op kl. 3—4 og tilsjøs for at laste en almindelig seksæring med ved. 2 favne ved ½ alen lang var det meste baaden bar, og da var det ikke stort mere end ripen over vand. Man maatte være forsigtig, føre passende seil og holde nøie opsigt, skulde det gaa godt. Stundom maatte man kaste ud lidt af lasten; men det var nu yderst sjelden; man kastede nok heller bort det, som var langt dyrere. Mangen en blev liggende igjen, og mange fik knæk for livet. I byen solgte man veden for 4 ort (d. e. kr. 3,20) pr. favn og kjøbte derfor enkelte fornødenheder for huset. Naar man kom hjem med disse, havde man udbyttet af en 4—5 dages arbeide med hest og et par mand. Jo, det lønnede sig godt, at der ikke

var landhandlere! Omkring 12 skilling = 40 øre pr. dag for voksen mand paa egen kost og intet regnet for skogen og hesten! Jeg mindes, at fattige husmænd saa mangen gang roede til byen med en favn ved paa en føring og kjøbte derfor korn, 1½ à 2 skjæpper. Sent om kvælden kom den stakkers arbeidstræl igjen og bar paa sin ryg opover de tunge bakker en pose med korn og en liden bundt vandkringler for 2 skilling til dem som sad hjemme og ventede. Jeg mindes saa levende, at mor sukkede dybt, da hun saa manden gaa forbi, og hun blev lidt vaad i øinene. Ja, det maatte saa være; ingen klagede; men vi kan vel ikke undlade nogen hver at mindes et par verslinier:

«Men Terje kom fra en fattig jord,
nu havde han livsens frelse ombord,
det var kone og barn det gjaldt!»

Disse eksempler, som jeg kunde forøge med mange flere, er taget lige ud af det virkelige liv, og de viser os, hvor haardt man sled, og hvor man ofte led, fordi det var saa lang og besværlig en vei til kjøbmanden.

Efter disse almindelige bemærkninger, som skal tjene til at vise, at vi her har for os et stykke kulturhistorie, som er af overmaade stor betydning og interesse, gaar jeg nu over til at fortælle om, hvorledes handelsstederne paa landsbygden, *landhandlerierne*, som vi nu pleier at kalde dem, er fremvoksede. Jeg vil ikke give nogen juridisk udredning af emnet, men kun en historisk, og derfor behandler jeg sagen i store træk.

I det gamle Norge, det er Norge i middelalderen, fandtes der ikke noget, som svarede til vore handelssteder paa landet. Der opstod som bekjendt tidlig enkelte byer i landet; men de var baade meget faa og smaa. Selv vore største byer, *Bergen, Oslo* og *Nidaros*, var meget smaa og ubetydelige og handelsrørelsen liden. Men der var dog kjøbmænd, som drev handel i dem, og indlændinger og udlændinger søgte hid med sine varer. Den tids kjøbmænd drev handelen paa en egen vis: de var «seilende mænd», de reiste omkring i indland og udland, kjøbte og solgte sine varer. De mest høiættede mænd kunde deltage i saadanne kjøbmandsfærder, som tilfredsstil-

lede den dybe trang, som laa nordmændene i blodet, til at komme ud i fremmede lande og der vinde ære og penge. En følge af denne maade at drive handel paa, var igjen, at man gjerne pleiede at samles i saakaldte kjøbmandsstevner i de forskjellige byer.

Lovene søgte nu paa mange maader at ophjælpe byerne og at værne om borgerne og ikke mindst kjøbmændene. De var de eneste, som havde ret til at drive handel i byen.

I kong Magnus Lagabøters bylov (Bjarkøret) findes bestemmelser vedrørende handelen; men de er ikke mange og ikke meget indgaaende; forholdene er endnu enkle og primitive. Det forbydes de seilende mænd at handle fra skibssiden, undtagen til kongen. Varerne skulde føres op i hus og sælges derfra eller paa torvet. Naar skibene kom ind paa Bergens vaag, skulde de lægge til den brygge, hvor man har leiet hus. Naar skibet var udlosset, skulde det lægges ud paa vaagen igjen[1]). Handel paa landet omtales ikke her og synes ikke at have fundet sted, undtagen imellem bønderne indbyrdes. Saadan handel er der hverken nu eller senere tale om; den har altid været fri. De varer, som de havde at sælge, skulde de føre til den nærmeste kjøbstad og sælge paa torvet.

Det er særlig i de saakaldte retterbøder, at vi finder nærmere bestemmelser om handel, og hvad dermed hænger sammen. Her skal kun anføres nogle af de vigtigste bestemmelser.

Om udlændingers ret til at drive handel hedder det i kong Haakon Magnussens retterbod af 1302[2]): Udlændinger forbydes at kjøbe korn, malt, eller andre varer nordenfra og og sælge dem ud igjen. Ingen maatte reise nordenom Bergen og handle. De forbødes at kjøbe bord, spærrer osv. af andre end kongens mænd i kongsgaarden eller af raadsmænd og husbønder i byerne. Med disse to navne betegnes kjøbmændene i byen. Raadsmændene er det samme som medlemmer af byens raad, de fornemste kjøbmænd eller borgere og husbønder var gaardeierne, som tillige drev handel.

[1]) N. G. L. II, s. 249 fl.
[2]) N. G. L. III, s. 134.

I en retterbod af kong Mangnus Erikson, antagelig fra omkring 1370, hedder det[1]): Alle varer, udenlandske og indenlandske, skal føres til kjøbstæderne og der sælges og kjøbes for rede penge paa torvet og paa de steder, loven omtaler.

Hverken læg eller lærd skulde hemmelig eller aabenbar gjøre varebytte (drive byttehandel altsaa). Ingen skulde fare ud i herredet langs med stranderne og der kjøbe eller sælge (drive mangerskab, d. e. smaahandel, «skræppehandel»). Heller ikke skulde bønderne i herredet eller paa strænder sælge naut, sauer, svin, smør, salt, vadmel, lærred, høns eller gjæs, undtagen et maaltid eller to til veifarende mænd. Ingen maatte aabne lasten og drive handel i nogen havn. Ingen, som kom til byen med varer, skulde sælge disse lønlig eller aabenbar inde i gaarden; men alle varer skal sælges paa torvet eller paa stræderne, saa som lovbogen bestemmer. Udenlandske mænd eller gjæster forbydes at kjøbe spærrer, bordved eller spirer eller nogen anden vare til udsalg her i landet.

I en retterbod af samme konge af 1377[2]) bestemmes det, at udlændinger ikke har ret til at kjøbe noget paa land undtagen paa torvet. Alle indenlandske varer skal føres paa torvet, hvad enten de er af sjø eller land. Korn, mel og malt skulde sælges fra skibssiden i hele eller halve læster og en prøve sendes op paa torvet. (Her er tale om Hansaen). Handel i gaarden (gaardkjøb) maatte ikke finde sted. Varer skulde ikke føres ind i byen mellem solnedgang og solopgang.

Især maa her nævnes en retterbod af kong Olaf Haakonsen af 1384[3]). Kongen klager her over, at kjøbstæderne Bergen, Trondhjem, Vaagen (i Lofoten) og andre smaa kjøbstæder lægges øde, fordi de «seilende mænd» (d. e. kjøbmændene) ikke længer seilede hid med sine varer til kjøbestevne ligesom tidligere. Han byder derfor, at kjøbmændene fra Finmarken skal reise til Vaagen, fra Namdalen og Nordmør til Trondhjem, fra Romsdalen til Veø og fra Søndmør til Borgund. Bergens kjøbmænd skulde reise til Vaagen og der holde kjøbestevne.

---

[1]) N. G. L. III, s. 202.
[2]) N. G. L. III, s. 199, 200.
[3]) N. G. L. III, s. 222.

For os har det dog især interesse, hvad der i lovene findes om handel paa landsbygderne. Som vi har seet, var det paabudt, at bønderne skulde føre sine varer til nærmeste kjøbstad og sælge dem der paa torvet. Ingen maatte fra byen reise ud paa landet og drive handel. Men trods disse lovbud synes det dog, som om der blev drevet handel i landsbygderne. Den stærke tilbøielighed hos nordmændene til at foretage handelsreiser til fremmede lande, kom ogsaa tilsyne i tilbøieligheden til at reise omkring i landet. De, som ikke kunde faa tilfredsstille sin reisetrang ved at komme udenlands, søgte at tilfredsstille den ved reiser indenlands. Der klages nu over alle dem, som gav sig ud paa handelsreiser. Det er ganske den samme klage, som altid senere har lydt. Kong Magnus Haakonsen udstedte en retterbod af 1299[1]) til Bergen. Kongen havde erfaret, at mange mænd vænnes til at fare ud paa bygderne med mangerskab (skræppehandel, smaahandel) og holde torv for hver mands dør. Dette forbydes nu. Bønderne tillades sig imellem at sælge og kjøbe, hvad de havde; men alle kjøbmænd skulde flytte til byen med sine varer og nedsætte sig der.

Forbudet gjentages i en retterbod af kong Haakon Magnusson i 1364. Der var klaget over, at landet lægges øde fordi de gode mænd, som vil opholde jordeiendommene og vinne ager og eng, ikke faar tjenere, fordi alle unge mænd, som vokser op, lægger sig efter kundskaber, og derved fordærver hele riget og landsfolket. Det forbydes enhver at blive kjøbmand, som ikke eier mindst 15 mærker sølv forngilde[2]). Vi kjender vel disse tanker; historien gjentager sig i et evigt kredsløb.

Som det fremgaar af disse forskjellige lovbud, var handelsfriheden i vort land i middelalderen stærkt begrændset eller rettere sagt: Der gaves ikke handelsfrihed, ligesaalidt som næringsfrihed. Al handel ude paa landsbygderne var forbudt. Al kramhandel eller skræppehandel, om vi kan kalde det saa, var ligeledes forbudt. Bønderne skulde reise til byen med sine varer og sælge dem paa torvet. Handel fra skibe i udhavne var forbudt. Disse lovbud blev vel neppe overalt

[1]) N. G. L. III, s. 42.
[2]) N. G. L. III, s. 184 sml. 218 fl.

efterlevet; men det var ikke villien hos det styrende, som det manglede paa, det var evnen.

Saaledes vedblev forholdene at være lige til den nyeste tid. Med enkelte mindre forandringer vedblev de gamle norske love at bestaa indtil vore dage.

I Kristian den fjerdes norske lov (1604) gjentages de gamle bestemmelser, som vi ovenfor har omtalt. Loven er i virkeligheden kun en omskrivning paa dansk. Saaledes hedder det, at alle varer skulde føres til kjøbstaden og der sælges paa torvet for rede penge. Ingen maa fare udi herredet med *mangerskab* (kramhandel). Heller ikke maa bønderne sælge i herredet eller paa strande fæ, faar, svin osv. Ingen skal bryde sin bunke (d. e. skibslast) udi havnene til kjøb og salg. Ingen skal sælge sine varer fra landet i gaardene, men paa torvet. Ingen ndenlandsk mand maa kjøbe spærrer, bord eller andre varer paa landet og udsælge dem igjen til *forprang*. Ingen bonde eller herredsmand, læg eller lærd, maa tage sild, klæde eller andet gods af kjøbmænd og siden sælge det til forprang i herredet for spirer, bord eller fæ. Bønderne skulde have tilladelse til at kjøbe i havnen hvad de selv tiltrænge, men ikke at sælge det igjen til forprang. Kongens toldere og fogder skulde ikke drive handel; de skulde heller ikke forbyde skibe, som kom ind i havnen, for rede penge at kjøbe sig last ogsaa af andre, end af dem paa kongens vegne. Dog maa man ikke komme lovene og privilegierne for nær. Lovgiveren tager igjen, hvad han har givet; rimeligvis har bestemmelserne været meget uklare for ham, som venteligt kunde være.

Det er saaledes den gamle norske ret, som fremdeles er herskende; men det synes af enkelte udtryk i denne lov, som om man er blevet lidt mere rimelig, naar det gjaldt at haandhæve loven.

Der forekommer her for første gang i lovsproget hos os et ord, som senere stadig blev anvendt, i tide og utide, og som blev givet en meget omfattende betydning. Det var forprang, et rædsomt ord for norske øren. Det var antagelig gammel dansk, muligens laant af plattydsk og betyder: Opkjøb, forkjøb. Naar nogen vilde kjøbe op varer paa landet, f. eks. ved, og reise til byen med, da hed det, at det var

forprang og dette udtryk virkede omtrent som et rødt klæde paa en stud. Alle skreg op om, hvor afskyeligt og fordærveligt saadant forprang var. Jo, det var statsøkonomer disse gamle forbenede embedsmænd! Det er sørgeligt at læse om, hvor kortsynet og uden forstaaelse af folkets kaar og vel styrelsen var. Unge, vakre mænd, de hæderligste og bedste, som i bygden fandtes, tiltaltes for *forprang* i mængdevis og dømtes til straf: De havde reist til Kongsberg med varer, heste osv., en saa ærlig og god levevei som enhver anden.

Forprangens afskyelighed var en statsøkonomisk troessætning lige ned til vore dage. Vi mindes vel nogen hver skræppehandlerne, som ofte faldt i politiets hænder, men dog altid kom igjen. Men i en anden henseende begyndte en lidt friere opfatning at trænge sig ind i begyndelsen af det 17de aarh., og muligens har netop den sidstnævnte lov havt sin betydning her. Det er i hvert fald sikkert, at der paa denne tid begyndte at opstaa handelssteder, kræmmerleier som de kaldtes, her og der udover landet. Men det var kun byens borgere, som her kunde sætte sig ned som handelsmænd; landdistriktet, som omgav byen, regnedes som underlagt byen, og naar man havde taget borgerbrev, kunde man nedsætte sig, hvor man troede, der var noget at gjøre. Om byens raad eller magistrat havde noget hermed, ved jeg ikke. De første handelssteder eller kræmmerleier opstod rimeligvis ude i leden og i fiskeværene. Kjøbmændene lod en eller anden af sine mænd sætte sig ned her for at kjøbe op fisk og saa var det naturligt, at der ogsaa fulgte anden handel med. Især var dette tilfældet i Lofoten og Nordland, hvor bykjøbmændene havde sine udliggere; men de blev ogsaa almindelige længere syd.

Længere inde i fjordene var det tømmerhandelen, som virkede til opkomsten af handelssteder. Skotlænderne var det især, som søgte hid op til Hardanger, medens det i andre bygder særlig var Hollænderne. Denne handel er meget gammel[1]). Et sted i Hardanger, hvor efter traditionen skotlænderne hentede trælast, var Kinservik. Stedet var som skabt

[1]) Se Vogt: Om Norges udførsel af trælast i ældre tider. N. hist. Tidsskr. II, 5te bd., s. 81.

for denne handel. Vakker furuskog lige ved sjøen og god havn. Om skotlændernes besøg her har jeg ikke kunnet finde sikre historiske vidnesbyrd; men der er en retssag fra Huse omkring 1670, rettere flere retssager. En søn af presten i Eidfjord havde efter faderen arvet en ganske liden del af den store skoggaard Huse. Han kalder sig for borger i Bergen, men havde nedsat sig i Kinservik mellem 1660 og 1670. Han begyndte at hugge i skogen og hug for fode, uden at agte paa gamle mærkeskjel. Der blev stævning og sagsanlæg, men kjeltringen tog ikke imod nogen dom, appellerede sagen og drog den ud i mange aar ved sin krangel. Imidlertid fik han anledning til at hugge ud skogen. Hvem han solgte trælasten til, siges ikke; men det ligger nær at tro, at det var skotlændere.

Men en del aar senere nævnes skotske trælastfarere i Søndhordland. Saaledes nævnes Gjermundshavn i Strandebarm, hvor det siges (1742) at der kom 2 til 3 skotteskibe hver sommer for at laste trælast og hvor et handelssted med gjæstgiveri var fremvokset. Ligesaa kom der skotske skibe til Godøsund, til Lervik og til Terøen; alle disse steder ligger særdeles bekvemt for trælastudskibning, særlig paa denne tid, da skogen havde langt større udbredelse.

Naar de første handelssteder opstod, er naturligvis ikke godt at sige paa forhaand; der maa et indgaaende, nøie kjendskab til stedets historie for at kunne afgjøre det. Jeg kan kun svare for Hardangers vedkommende. Her er den første handelsmand en borger fra Bergen, som hed Daniel Alfsen, som nedsatte sig omkring 1662 som kræmmer i Odda. Han anlagde sagbrug og udførte bord. Nogle aar efter træffes en byborger paa et andet sted i fjorden, men forsvinder igjen. I hele Hardanger var der neppe mere end 1 kræmmer paa denne tid. Men efter 1700 bliver der snart mange.

Der er en forordning af 9de oktbr. 1680 om handel paa landet. Man ser af lovens præmisser, at der maa have været mænd paa denne tid, som drev handel paa landsbygden; der klages over, at de gjorde byborgernes handel afbræk. Alle saadanne handelsmænd skulde flytte til byerne. Det synes saaledes, som om meningen var at indskrænke friheden igjen; men aaret efter (1681) kom der en ny forordning; regjerin-

gen havde vel faaet bedre efterretning kanske om forholdene. Det forbødes nu alle og enhver at drive handel paa landet til *forprang*. Naar det bare ikke var denne forskrækkelige forprang, saa synes det, som om man kunde drive handel.

I Kristian den femtes Norske lov 3—8—1 forbydes det *omvankende kræmmere* at drage omkring med kramvarer fra en by til en anden *og noget sted dermed at udstaa* (mærk sproget; lovgiveren kan ikke engang skrive dansk!) og sælge i alen, lod eller pund, med mindre han er borger. Loven er saaledes nu blevet noget rummeligere og friere; udviklingen havde gjort dette nødvendigt. Byborgerne tillades nu at handle ogsaa paa landet eller endog at «*udstaa*» med sine varer. Men kramkarlene fik haard medfart. Det gik ud over bønderne, som man let vil forstaa.

I Bergens privilegier af 1702 kommer denne nye, friere opfatning klart frem og viser os, at der i løbet af det svundne aarhundrede maa have fundet et omslag sted i retsopfatningen. Her hedder det: Ingen udenbyes boende, bønder, gjæstgivere, husmænd etc. skal have ret til at drive kjøbmandskab paa landet, men skal være forpligtede til at føre sine varer til byen og sælge dem paa torvet. Paa landet skulde der indrettes saa mange kræmmerleier, som stiftamtmanden med magistraten og de 16 borgere fandt fornøden. De, som havde indehavt lignende kræmmerleier i 30 aar, skulde have forret til dem, hvor de ikke laa hinanden for nær. Eiermanden skulde være byens borger og kjøbmand og ingen anden. Alle andre forbydes enhver handel paa landet.

Om Nordland haves en lignende bestemmelse omtrent fra samme tid, forordningen af 7de aug. 1697. Amtmanden skulde indsætte kræmmere i ethvert handelsdistrikt i Nordland, som skulde have privilegium paa at handle med bønderne.

I privilegier fra Trondhjem af 1732 hedder det: Kjøbmændene tillades at nedsætte sig, hvor de vil, i de 4 sølen og drive handel. De skulde tage borgerskab i byen og hørte under denne. Bønder og andre skulde ikke tilstedes at drive nogen slags handel.

Saaledes havde nu byerne faaet alle de rettigheder, de kunde ønske sig. De kunde nedsætte sine borgere som kjøbmænd overalt. Landet (landsbygderne) var i grunden kun til for

byerne. Vi befinder os i privilegiernes og monopolernes gyldne tidsalder, det mærker man ogsaa her.

Saaledes vedblev nu forholdet at være lige til i 1842. Der var ikke handelsfrihed, ikke næringsfrihed i landet; kun byborgerne var begunstigede af lykken. Jeg ved ikke, at jeg i denne tid har stødt paa nogen mere bekjendt mand, som forstod, hvor skadeligt denne tvang og ufrihed virkede paa landets næringsveie, undtagen sorenskriver Koren. Han paaviser klart og tydeligt i en afhandling om frihandelen, at denne alene kan befordre samfundets fremgang. Men han var desværre en sjelden fugl, en *avis rara* i den store mængde. Her kan man ret klart se hvilken magt fordommene har over mennesker, som ellers tænker fornuftigt.

En forandring til det bedre, til lysere og friere forholde fandt først sted i 1842. Loven af 8de aug. 1842 tillader at oprette landhandlerier overalt paa landet, uden at vedkommende, som eiede dem, havde borgerskab i byen. Men der maatte kongelig bevilgning til. Som vi ser, man vovede ikke at tage skridtet fuldt ud; man har sjelden vovet det i Norge, men derimod forsigtig prøvet sig frem, og det er kanske det bedste; men smaat har det desværre ofte gaaet. Loven af 1842 synes ikke at have bragt ret store forandringer. Jeg ved ikke, enten dette kom deraf, at regjeringen var forsigtig og nødig vilde give bevilgning, eller efterspørgselen efter bevilgningerne var saa liden, men i hvert fald synes det ikke, som om loven afhjalp noget dybt følt savn. Tiden var vel ikke inde endnu, folket sov, ligegyldighed og interesseløshed herskede overalt. Kommunikationerne laa aldeles nede, og trangen var ikke endnu vaagnet til forandring i fædrenes simple levesæt.

Men i 1866 slog frigjørelsens time. Loven om handelsfrihed paa landet af 26de mai 1866 løste det baand, som i aarhundreder havde hindret landets borgere i at bevæge sig frit i sit eget land, blot for at følge en gammel forstenet fordom om frihandelens skadelighed. Det tillades at oprette handelssteder overalt; dog maatte man have kgl. bevilgning, naar stedet laa nærmere en by end 1 mil. Man behøvede kun at løse handelsbrev, som betales med 8 kr. engang for

alle og 40 kroner aarlig i handelsafgift til herredskassen. Herredsstyret kan nedsætte denne til 16 kr., som er det mindste.

Denne lov er endnu gjældende lov paa dette omraade. Den har helt omskabt handelsforholdene i vort land. Hver strand, hver liden grænd har sin handelsmand. Her er ogsaa oftest postaabneriet og telefonstation, gjerne ogsaa et større eller mindre hotel eller et mindre sted, hvor en reisende eller to kan overnatte.

Denne raske udvikling i disse 40 aar skyldes vel for en del kommunikationernes udvikling, men endnu mere den tiltagende kjøbeevne hos folket og trangen til et forbedret levesæt. Det er, som før nævnt, ikke netop glædeligt, at se denne hang til luksus, til fjas og stas, snob og finbrød. Men folket maa faa raade sig selv. Vi er saa gjennemtrængt af frihedens store grundsætning, at vi indrømmer folk frihed ogsaa til at fordærve sig selv. Formynderstyre kan vi ikke fordrage; et oplyst og myndigt folk vil være sine egne formyndere. Selv om det da skulde være saa, at der er mange skyggesider, vi vælger dog tusinde gange heller friheden med sine skyggesider, end den forgyldte trældom. Men dernæst saa er vi forvisset om, at folket nok lærer med tiden at bruge sin frihed; vi er ikke bange herfor. Og de goder frihandelen allerede har skjænket os, er saa store, at det kun kan være mangel paa indsigt og forstaaelse, som ikke ser det. Udviklingen viser os selv klarlig, at den frygt, som mange mennesker til alle tider har næret for friheden og dens misbrug, de mange mørke spaadomme om de frygtelige ulykker, som nedkaldes over samfundet, har for vort lands vedkommende vist sig ugrundede, enkelte skyggesider naturligvis fraregnede. Lys og mørke følges altid ad i verden; naar kun lyset beholder overmagten, maa vi være fornøiet. Det er menneskenes ulykkelige hang til en gold og ufrugtbar konservatisme, en seig fastholden ved gamle, overleverede skikke, sæder og meninger, som har gaaet i arv fra fædrene, det er fordommenes store, mørke hær foran tempelporten, som har stængt for udviklingen og ofte dæmmet saaledes op, at naar den lille, rolige bæk brød over, skede der ulykker. Personers og stænders egennytte og egenkjærlighed har plantet sig ind i alt dette, og saaledes kunde det i aarhundreder gaa for sig,

at fredelige, stræbsomme, vindskibelige mænd i vore bygder, de mest lovlydige folk, som kunde tænkes, blev trukne for domstolene for dette ubegribelige *forprang*, som altid kom frem, naar de vilde tjene sit brød. Galskaben kulminerede, da man fik lovbestemmelser om, at mænd, som var «løsgjængere», d. e., som søgte at ernære sig i frihed, med vold og magt skulde slæbes i tjeneste. Det var en liden afsmag af *vornedskabet* i Danmark; men det gik ikke i Norge.

Det bedste middel til at undgaa den skade og fordærvelse, som alle goder og gaver, Gud giver os, medfører, om vi ikke bruger dem ret, er en sand, god, ægte kristelig folkeoplysning, ikke en oplysning efter den gamle vis med udenadslæren af formler og forklaringer; det er i virkeligheden den sletteste, som kan tænkes, og virker heller ikke, kristelig seet, efter sin hensigt. Folkeskolen maa blive borgersamfundets skole i ordets fulde betydning; en kirkeskole kan ikke udrette det, det har vi mange hundrede aars erfaring for. Naar vi faar en god, sund, ægte kristelig og moralsk oplysning, som gjennemtrænger samfundet ned til de dybeste lag, saa lærer man nok, at bruge frihedens goder. Men jeg gjentager det, det er ikke paa grund heraf vi kræver friheden; nei, den er en ret, Gud har skjænket os og som kun mørke tiders despoti og undertrykkelser har berøvet os. Vi vil ingen formyndere have over os. Vi vil ikke have en styrelse i vort land efter det gamle princip: Vi alene ved, hvad der tjener til folkets gavn. Vi ved det bedre selv, end nogen regjering og fyrste.

At vi kan paalægge os baand og indskrænkninger i frihedens brug, er hermed ikke udelukket. Kjærlighedens lov gjør sig ogsaa gjældende ved siden af frihedens; men det er indskrænkninger, som folket selv paatager sig, for at værne om svage mennesker, som ikke kan bruge friheden. Det ideale vilde saaledes være, at der ingen indskrænkning gaves med hensyn til salg af berusende drikke; det er menneskenes synd og svaghed, som gjør det kristelig nødvendigt og borgerligt forsvarligt her at indskrænke friheden. Jeg mener nok, at der var en tid i vort land, da det var nødvendigt, at apothekerne var monopoliserede; men det er ingen nødvendighed længere; nu tjener monopolet kun til at samle penge i enkelte rigmænds lommer.

Jo længere vi kommer i kultur og dannelse, jo mere sand kristendom faar gjennemtrænge os med sin aand, desto mere modne bliver vi til at afkaste alle trykkende aag og hemmende baand og at nyde i fuldt maal frihedens gave.

O. Olafsen.

Heime!

Heime du skulde vera
venleg og sann og snild.
Der skal du krossen bera
so lenge som Herren vil.

Der skal du tolmod læra,
og gløyma deg sjølv kvar dag.
Der lyt ho gro den æra
som er av det rette slag.

Heime skal barnet lydnad
læra mot far og mor,
finna den sanne prydnad,
den fagraste her paa jord.

Heime Gudsfreden byggjer,
der veks du deg stor og sterk.
Der du di framtid tryggjer
og vigslar ditt mannaverk.

Der er den altarelden
som lyser paa livsens ferd,
og kallar deg heim um kvelden,
naar du hev fullendt di gjerd.

Heime du finn din beste
arbeids- og kvilestad.
Der skal du hugen feste,
der mor yver vogga bad.

Kann du so sidan femna
langt vidar' i verdi ut,
gløym ei at mor maa nemna
deg stødt som sin beste gut!

Heime du hev ditt tempel,
der Herren du tena skal,
— vinna din adelsstempel,
naar tru du er i ditt kall.

Heime hev mangt eit kvende
just fenge sin skiringseld.
Der det og tidast hende
at soli braut fram fyrr kveld.

Heime det rett skal røynast
um du hev din Frelsar kjær.
Der kann det sjeldan løynast
um berre du skrymtar er.

Heime la Herren hagen,
der livet i kjærleik gror.
Der skal han gry den dagen,
daa rettferdi raar paa jord.

Signe *daa Herren heimen*
for barn og for møy og mann,
til eingong me ut or sveimen
naar heim att til livsens land!

Olav Langeland.

„VERDEN".

Der er et ord i præstemund, som jeg efterhaanden har hørt mig saa gal paa, fordi det gjør saa megen fortræd, og det er ordet «verden».

Stadig prædikes der om «verden» som det onde, det der ikke duer, det man skal undgaa, det som er i modstrid med Guds rige.

Nogle golde ørkensjæle mener maaske saa nogenlunde, hvad de siger. De fleste bruger det vistnok kun som en teologisk taleform, som de tankeløst har optaget og anvender uden forstaaelse af de ulykker den anretter. Og dog er der intet udtryk, der mere direkte — ved den livssky mening, som taleren lægger deri, eller ved den misforstaaelse, hvori det hilder tilhørerne — peger hen mod en sygelig skjævhed ved megen kristen forkyndelse, der i virkeligheden med en vis ret kan betegnes som et ufrivilligt *forræderi* mod Guds rige og Guds hellige vilje her paa jorden. Lad mig i et billede udtrykke, hvad jeg mener.

Jeg tager et land, som ikke i nogen henseende kan komme til at virke med ydre vold eller overmagt paa Norge eller Danmark, f. eks. Portugal. Sæt nu, at en stor mængde portugisere havde trængt sig ind i vort fædreland, havde tilegnet sig magten i vore politiske foreninger og forsamlinger, i vore kommuner og økonomiske selskaber, i vor presse, vor kirke, vort kulturliv, overalt. Og allevegne, hvor de kunde komme til, traadte de den nationale kultur under fødder, fornegtede og haanede de nationale minder og alle udslag af det nationale folkeliv og søgte at sætte portugisisk kultur, sympatier og interesser, kunst, litteratur, sprog, religion, portugisiske sæder og portugisisk samfundsopfattelse i de nationale værdiers sted.

Og sæt nu, at der stod folk op iblandt os, som forkyndte, at nu var gamle Norge — eller Danmark — blevet en veder-

styggelighed, en jammerdal, et portugisisk begreb, saa helt af det onde, at rette nordmænd — eller danske — slet ikke kunde befatte sig med det; nu gjaldt det bare om at frelse stumperne og samle »en lille flok», som lukkede sig helt inde fra det portugiserede samfundsliv, for i smaa, aflukkede kredse at dyrke den nationale kultur, de nationale minder, den nationale kunst og litteratur, medens man koldblodig overlod land og rige og det store sovende folk til de fremmedes paavirkning og det fremmede væsen.

Sæt at noget saadant overgik os — i Danmark eller Norge —, med hvilken afsky og foragt vilde vi saa ikke vende os fra saadanne kleinmodighedens talsmænd, for at samle os om dem, der vilde sætte alt ind paa at rense landet for det fremmede væsen og atter sætte den nationale kultur i højsædet?! — —

Drag sammenligningen fra dette billede til mit emne.

Det er en rent umulig tanke, at Gud skulde have skabt jorden i den hensigt dermed at indrette Satan et rige. Hans hensigt med «verden» og alle de skønne og gode ting han har nedlagt i den, kan kun have været, at den skulde udvikle sig til en frodig have for alle hans gode sædekorn, et helligdommens tempel til sin skabers ære og velbehag.

Naar verden endnu ikke er bleven det, er saa forfærdelig langt fra at være det, skyldes det de «fremmede» onde magter, der har trængt sig ind i verden og paa mange punkter har krydset Guds planer og forvansket hans værk.

Men skal de kristne derfor vende «verden» ryggen, for at søge tilflugt i en livsfjendsk betragtning, hvis konsekvente gjennemførelse blev den asketiske eneboer? Skal saadanne selvmorderiske tendenser være den rette kristendom? Eller er det ikke snarere en beklagelig forvildelse, et uvidende forræderi mod Guds rige og Guds hellige bestemmelse med verden?

Jeg ved godt, at der findes mange udtryk hos apostlene og de første kristne, der kunde tages som et slags forbillede for den gængse teologiske tale om «verden».

Men de første kristne levede i et bundfordærvet, gjennemhedensk samfund, hvor det var vanskeligt at finde spor af den oprindelige skabervilje, og de svævede i den paaviselige

vildfarelse om Kristi snarlige gjenkomst. Dette har selvfølgelig afgjørende paavirket deres livsopfattelse og sprogbrug.

Tager man derimod Moselovens mangfoldige bud og forskrifter, saa finder man ingen livsflugt i den. Snarere kunde man sige, at «intet menneskeligt er den fremmed». Paa alle mulige omraader giver den regler og forskrifter for at hævde, optugte og udvikle Guds udvalgte folk i legemlig ligesaavel som i aandelig henseende til det store kald, som Gud havde tiltænkt jøderne. Jøderne kjendte ikke til nogen afsky for «verden» i almindelighed. De glædede sig, naar den «flød med melk og honning».

Og da Kristus stod paa Oljebjerget og græd over Jerusalem, da var det ikke blot over «den lille flok» derinde han græd; han vidste jo, at den vilde blive frelst før ødelæggelsen. Han græd over staden med alle dens indbyggere, dens historie og minder, nærmest som en god borger, der gjerne vilde samle alle sine medborgere som kyllinger under vingen. — —

Naar jeg hører denne forsagte og underlig hjerteløse tale om «verden» og «den lille flok», kan jeg ikke lade være med at tænke paa, *hvor her trænger til at prædikes om ansvaret for «det betroede pund»*.

Presterne har ofte saa travlt med at sige: «*Du skal ikke*», at de glemmer at sige: «*Du skal*». De er saa ivrige *forbuds*prædikanter, at de forsømmer *paabudet,* glemmer at indskjærpe undladelses- og forsømmelsessyndernes mangfoldighed. Og saa prædikes der for ensidig om den *enkeltes* pund, som om der ikke var noget, der hed *fællesansvar* for folket, for menigheden eller for menneskeheden.

Er ikke jorden og jordelivet «et pund», der blev betroet menneskeheden og senere den kristne menighed, et ansvar, som er steget med de kristne nationers voxende verdensherredømme? Og f. ex. paa korstogenes og reformationens tider, eller endog senere, var det da ikke saaledes i de kristne lande, at næsten alle mennesker regnede sig for kristne og lod Kristi lære spille en rolle i deres liv? Og spillede religiøse hensyn ikke ogsaa en rolle i staternes liv?

Men hvorledes har den kristne menighed røgtet dette

sit pund siden da, i de store frafaldstider, hvor befolkningen i store masser, bevidst og erklæret, vendte sig fra Gud?

Hvorledes skal menigheden og dens talsmænd klare det ansvar? Bliver situationen lettere ved at fragaa nederlaget og ansvaret, ved at paastaa, at fortidens gjennemkristne samfund var bare blændværk og bedrag, thi «verden» hørte rettelig djævelen til og de fleste mennesker hørte hjemme blandt «fornægterne». Kan man paa den maade faa reduceret «pundet», nedskrevet det store gjældsbrev til Gud og nøjes med ansvaret for «den lille flok», som man haaber at bjærge ind ad «den snævre port», medens djævelen løber af med alt det øvrige?

Selvfølgelig mener prædikanterne ikke dette bogstavelig saaledes; men forkyndelsen er ofte af den sort, at tilhørerne faar indtryk af, at noget saadant er meningen. Og dermed er skaden sket.

I den sidste menneskealder har presterne saa ofte klaget over, at ungdommen vendte kirken ryggen; — men hvormegen skyld havde ikke forkyndelsen deri?

For enhver frisk og frejdig ungdom er verden noget af det dejligste, den ved. Alt dens livsmod, al dens ungdomskraft higer ud mod verdens riger og landet, længes efter at lære den at kjende, at finde sin opgave i den, at prøve sine kræfter med den. Og saa kommer presten og prædiker surt og bedrøvelig om «jammerdal» og daarligdom og om, at man skal fly «verden» og dens væsen.

Ja, min sandten, om ikke ungdommen siger farvel. Det nytter ikke, at presten tager forbehold og gjør undtagelser for baade det ene og det andet i «jammerdalen». Ungdommen føler instinktmæssig den livsfjendske grundtone i betragtningen og gaar ligesaa instinktmæssig af vejen for den.

Hvor er der gjort synd mod ungdommen, saa gammelmandstræt, saa mismodssurt der ofte er prædiket og prædikes!

Guds rige paa jorden skal dog ikke *alene* være et alderdomshjem, en trøstens bolig, hvor de udlevede rester af enhver generation og de af sorg og sygdom vingeskudte krøblinger slæber sig hen for at glemme deres brustne haab og sviende vunder og tilbringe deres sidste livsrest i en vegeterende tilbedelse ved korsets fod?

Saaledes prædikes der nemlig altfor ofte. Det er, som om prædikanterne havde forsét sig paa ordet om de arbejdende og besværede, som om det var den eneste prædikentext, Jesus havde efterladt sig. Saa dybt sidder alt dette væsen i os, at vi uvilkaarlig, naar vi vil paavirke et menneske religiøst, hurtig griber efter sygdom, sorg og død som de probateste omvendelsesargumenter.

Stadig denne tale om sorg og træthed og mismod: Hvor skal min trætte sjæl finde hvile, begyndte *Mynster* sine «Betragtninger».

Det er god prædiken for de gamle og de syge; *men hvem prædiker for ungdommen?*

Kom hid alle I unge og stærke, I friske og glade! Lad os fryde os over den herlige jord, som Gud har skænket os! Lad os slaas paa liv og død med alt det onde, som har trængt sig ind i hans hellige værk, lad os søge at rense det ud og skabe Gud et tempel paa jorden og helliggøre den verden han har skabt, og det menneskeliv han formede i sit billede.

Noget i den retning vilde være en fest for ungdommen; og den vilde vel ikke være saa helt ukristelig endda.

Mon ikke Kristus selv har talt lidt i den tone, da han sendte sine *unge* disciple paa vandring, eller da han i flammende missionsbegeistring ved brønden i Samaria talte om markerne, der «hvidnede» til høsten.

— — —

Den omstændighed, at menigheden i mange aar hovedsagelig har bestaaet af ældre folk og navnlig af kvinder, har ganske naturlig, ja næsten uundgaaelig, øvet sin indflydelse paa prædikanterne.

Der prædikes for lidt for og til ungdommen, for lidet *ungt*, ud fra synsmaader, som ungdommen forstaar og skatter. Og stor og megen skade sker derved.

Vi *ved* godt, at Gud ikke gjør forskjel paa mænd og kvinder, unge og gamle.

Og *tror* vi, at menneskelig forbøn hjælper, saa tør vi ogsaa *tro,* at en gammel kvindes bøn kan være ligesaa virksom som en ung mands.

Men vi er først og fremmest henviste til at virke med

de *jordiske* midler, som vi selv kan forstaa og bedømme, og der *ved* vi, at en hær af ivrig og begeistret ungdom vil være langt det kraftigste middel til at erobre by og land for en levende kristentro.

Det var da ogsaa *unge, friske mænd,* som Kristus valgte til sine disciple. — —

Der er prester, som har indset, at der maa prædikes for ungdommen, og som under arbeidet med ungdommen har begyndt at forstaa den og at tale til den. Særlig paafaldende er det, hvorledes den stærke «vækkelsesbevægelse» i Kjøbenhavn og den stærke forbindelse i friere former med et friskt og nyt publikum, har udviklet og opøvet adskillige præster i oratorisk henseende. Jeg skal nævne et exempel.

Paa intet punkt har vel presternes prædiken været mere en røst i ørkenen end overfor det 6te bud.

Tidt har jeg tænkt, — naar jeg saa en prest staa overfor en forsamling af mest ældre kvinder og tale strengt om det 6te bud: Hvorfor lader manden ikke det bud ligge? Disse gamle kvinder er vist saa hjertens enige med ham, og her har de ingen omvendelse behov. Men *tag op det 8de bud* til behandling. Hold frem til beskuelse den hjærteløse klaffer, den væmmelige sladderagtighed, der uden anden hensigt end den at skade rakker ned paa sin næste. Her er et publikum for den tale. Læg alverdens haan over det, overhovedet at snakke ondt om sin næste. Intet moralsk felt er saa forsømt som dette. Den der forser sig mod det 6te bud, ved dog i regelen, at det er en synd. Men de 90 pct. af kristenheden snakker med smilende god samvittighed ondt om deres medmennesker uden en tanke om at det er forkert. Her er en samfundslast, der er bleven saa almindelig, at mange helt har glemt, at det er en last. Og dog har brøden imod det 8de bud ingen af de undskyldninger, som saa ofte kan anføres som formildende omstændigheder for det 6te bud, og som fremkaldte det overlegent verdenskloge og overbærende ord om «den første sten».

Synd imod det 8de bud er bare ondskab, bare tankeløs grusomhed eller simpel, gemen sladderagtighed, uden dybere, tvingende rod i den menneskelige natur. Paa dette punkt havde presterne udsigt til at kunne naa et stort resultat,

dersom de med al deres kraft og myndighed tog sig for at opklare samtidens moralske begreber om denne last og lægge skam og skændsel over dem, der fører ond tale om deres medmennesker.

Men det var det 6te bud, jeg kom fra, og den røst i ørkenen, som kirkens ord saa ofte havde været her.

Intet omraade af menneskelivet har vel været mishandlet og vanrøgtet som dette.

Forældrene stak strudsehovedet under vingerne og overlod det til daarlige kammerater, løsmundede tjenestefolk eller slibrige blade og bøger at give børnene det første, overvældende indtryk af menneskets tilblivelsesproces.

Og presterne prædikede altfor almindeligt, tilmed ofte i dunkle, fordømmende vendinger, der forvirrede tilhørerne. Jeg vil ikke tage frem det og det presteord og kritisere det.

Jeg ser paa hovedresultatet, det indtryk af den hele, samlede forkyndelse, af kirkens opfattelse, der afleirede sig i vide ungdomskredses sind. Og det var for manges vedkommende omtrent dette:

Den legemlige side af kjærlighedsforholdet er egentlig noget urent, noget man ikke blot skal være blufærdig med, men ligefrem skal skamme sig over. Det er det «dyriske», det værste udslag af vor syndige natur. Hedt blod er hos manden noget, der stempler ham som en raa og uciviliseret natur, og hos kvinden er det en ren vederstyggelighed. I det hele er alt dette væsen egentlig en plet paa den menneskelige natur, og selv et i et lovligt og i enhver henseende mønstergyldigt ægteskab født barn maa vist egentlig betragtes som «undfanget i synd».

Dette uheldige samarbeide mellem hjem og kirke kastede et slør af syndig og forborgen hemmelighedsfuldhed over det, som burde have været slægtens hellige tilblivelsesmysterium. Og de unge, der gik med en uklar forestilling om, at dette egentlig var en djævelens domæne i deres tilværelse, og med skræk og hemmelig tillokkelse følte dets voxende magt i deres natur, — de følte sig her prisgivne onde magter og handlede med den vildeste letsindighed med det, som ingen havde lært dem at respektere eller givet dem ordentlig besked om.

«Forraadt af dem, som vagt skulde være, just af dem», blev dette, maaske det vigtigste omraade af den «verden», vi lever i, tumlepladsen for den usaligste fordærvelse og de gyseligste forvildelser, med det resultat, at skolerne vrimler af selvbesmittere, byerne af syphilitikere og landene af uægte børn.

Og saa sad jeg en aften i en forsamling af ca. 800 mest ganske unge mænd her i Kjøbenhavn. Og paa talerstolen stod den unge pastor *Fibiger,* den ene af denne vinters 2 store vækkelsesprædikanter, endda en ivrig tilhænger af Vilh. Bech, og talte om «*forplantelsens hellige naadegave*»: «Det er skønt at kunne bygge et herligt raadhus, det er skønt at kunne skrive et stort digterværk, det er skønt at kunne øve en stor patriotisk daad. *Men ingen af Guds mange og store gaver til menneskene kan lignes med forplantningens hellige naadegave, den vidunderlige evne til at skabe liv af liv, som mere end nogen anden gjør mennesket Gud lig.*»

Det blev sagt med en uforlignelig højhed og kraft, og jeg syntes der gik en skælven gjennem de unge rækker. Her er grundtonen til et virksomt arbejde for at rydde op i denne rædselsfulde Augiasstald; den er lige stik modsat det meste af, hvad hjem og kirke hidtil har gjort og sagt paa dette omraade, men de hidtidige bestræbelser har gjort saa forfærdelig fiasko, at de uden skade kan lægges paa pulterkammeret.

Der er mange gode tegn hos den opvoxende ungdom. I sin tid skulde enhver konfirmand vise sin nybagte mandighed med vældigt ravrør og spiritus i lange baner. Nu er den unge bourgeois paa 15 aar ofte en sportsmand, der overlegent trækker paa skuldrene af tobaksrøgning og med et forbindtligt smil frabeder sig vin og øl, som ikke gavnligt for «conditionen». Saa meget har sportslysten kunnet udrette. Hvad kan saa religionen ikke gjøre, om det tages forstandig? Tal rent ud med de unge, forklar dem, at forplantelsesevnen ikke skal være en kilde til umodne og raffinerede nydelser, men er en hellig naadegave, som de skal værne og vaage over, til dens rette funktionstid kommer, — lær dem hellig respekt for deres eget legeme, i stedet for at prædike dem ørene

fulde med dunkle og let misforstaaede talemaader om «kjødet» og dets skrøbelighed.

Alle disse gængse teologiske talemaader om «kjødet» skulde adskillige prester ogsaa vende et par gange i munden, før de bruger dem. Der har i tidens løb hægtet sig saa mange uvedkommende og skadelige livssky udenomsbetragtninger til den sande kærne, de indeholder. Folk lægger saameget mere ind i dem, end presten maaske mener. Det gaar med dem som med saamange andre vaaben paa det teologiske, oratoriske rustkammer. Da de sjældent eller aldrig undergives den offentlige kritiks rensende og rettende behandling, er de ved den stadige, ukritiserede brug blevne baade bulede og forrustede. Men i disse tider, hvor kirken vil gaa paa nyt erobrertog ud i «verden», maa den sørge for at have sine vaaben blanke og vel afpassede efter dagens behov.

Og saa burde presterne lære at blive «politiske», — lære at forstaa deres tid saaledes, at de særlig tog de sandheder frem, som i øieblikket kunde gjøre gavn og indtryk, og ikke ride kæphest paa ideer og tanker, som der maaske kan siges meget for, men som i øjeblikket kun kan gjøre Guds sag fortræd.

Jeg har tidligere omtalt nogle presters usalige kampe mod arbeiderfaner paa kirkegaardene, der gjorde religionens sag større fortræd end en hel skibsladning fritænkerbøger. Ligesaa uheldige har nogle prester været i deres anfald paa sporten; de skulde hellere tænke paa at arrangere religiøse aftenmøder for ungdommen, som nødig opgiver helligdagens dagtimers friluftsbevægelse.

Langt fornøjeligere er det at se, hvorledes nogle prester i denne vinter har foranlediget et møde med byens skuespillere for at klargjøre forholdet mellem kirken og den sceniske kunst. Saadanne prester viser, at det er dem om at gjøre at udbrede Kristi lære til alle kredse og søge at gjennemtrænge livets forskjellige sider med kristendommens aand.

Jeg har faaet det stærkeste indtryk af, at der er en sygelig skævhed ved den kristne forkyndelse i vore dage, naar jeg ser paa dens forhold til det offentlige livs forskjellige omraader.

Der er jo ingen menneskelig bevægelse, der har et saa bredt og omfattende tag paa «verden» som politiken, være sig landspolitiken eller kommunalpolitiken. Den tager jo menneskeskæbner og landsskæbner under behandling i store flager paa hundretusinder og hele provinser, hvor andre bevægelser tager dem stykkevis eller i smaa partier.

Hvis nu alting var i den rette gænge, skulde de kristne være blandt de ivrigste og flittigste arbejdere i det offentlige livs tjeneste. Men det er saa langt fra at være tilfældet, at man som regel kan iagttage stadig det samme fænomen, at naar et menneske gribes stærkt af religiøse interesser, svækkes hans sans for det offentlige liv i tilsvarende grad.

Vore dages kristendom er for indadvendt, for enkeltmandsagtigt. Hele vægten lægges paa den enkeltes forhold til Gud, samliv med Gud i tanke og bøn. Deraf den uvilkaarlige *egoistiske* tendens, jeg ved en anden leilighed har omtalt, at verden faar gaa sin skæve gang, bare man selv hytter sit eget skind ind i himmerige. Tendensen er der, man mærker spor af den paa saamange omraader i folks ord og navnlig i deres handlinger. Og der maa være en skævhed i forkyndelsen, naar noget saadant kan blive saa almindelig udbredt, selv om forkyndelsen selvfølgelig ikke har tilsigtet noget saadant, og end mindre har sagt det ligefrem.

Men direkte og udtrykkelig har forkyndelsen forsyndet sig overfor det offentlige liv.

Gamle *Grundtvig* var ikke indadvendt. Han havde en vidunderlig evne til at vække sine disciples begejstring for at omsætte de kristne ord i handling og udforme religionens grundtanker i levende menneskeliv omkring dem. Ingen kan maale, hvad han har gavnet Danmarks land ved at vække aandsbaaren fremskridtstrang hos vor bondestand.

Men Grundtvigs aand flammer ikke stærkt hos nutidens grundtvigianere, og fra anden side hører man endog tydelige og udtrykkelige fordømmelser over al «politik» som noget, de kristne bør fly.

Jeg mener ikke, at presterne direkte skal give sig af med politik. Deres hele uddannelse gjør dem lidet skikkede dertil. Men de skal afholde sig fra at prædike imod deltagelse i det offentlige liv, og tværtimod lægge deres tilhørere

stærkt paa sinde, at de har et stort og rent personligt ansvar overfor Gud, for den maade, hvorpaa statens og kommunernes forhold ledes og styres.

Naar verden i det hele og store ser saa meget lysere ud nu end for 100 aar siden, saa skyldes det jo for en væsentlig del hele det indviklede politiske maskineri med dets aviser, folkemøder, parlamentsdebatter o. s. v. Se paa det sidste hundredaars største politiske skikkelse, *Gladstone*, og lad os se, hvem der i kristendommens navn tør kaste sten paa den mand og hans gjerning.

Det er sikkert nok, at der er meget vrangt og hæsligt i det politiske liv; men skyldes det ikke noget den omstændighed, at de alvorlige kristne i saa stort omfang har holdt sig borte fra det og overladt pladsen til folk, der ikke altid tog det saa nøje?

Der gaar en stærk, foraarsvarm religiøs bølge over mange egne i disse aar. Hvis denne nu blandt andet gav sig udslag i det offentlige liv ved en mangestemmig protest mod den personlige forfølgelse og nedrakning, mod de haandgribelige partiløgne o. s. v., — det vilde uvilkaarlig rense ud i det offentlige liv. Tilstedeværelsen af alvorlige kristne pleier at virke rensende paa luften i det selskabelige liv. De tvetydige vittigheder, den ondskabsfulde sladder, den letsindige tale tier uvilkaarlig i deres nærværelse.

Den samme virkning kunde naaes i det offentlige liv. Hvis en politiker havde holdt et særlig udæskende og uvederhæftigt foredrag, og saa alvorlige og ansete mænd af hans eget parti stod op og sagde som saa: Vi er nok den mands partifæller; men vi vil alligevel i sandhedens og den offentlige velanstændigheds navn paatale, at han har omtalt den og den mand paa den maade, og de og de forhold paa den maade, — ja, politikeren vilde sandsynligvis blive rasende og skælde ud og hans ivrigste garde vilde skraale op; men man kan være forvisset om, at han ikke let vilde udsætte sig for sligt en anden gang.

Det er en himmelvid forskjel paa den politiske omgangstone i Skandinavien og i England, baade paa tinge,

paa møder og i pressen. Og det skyldes for en ikke ringe del den omstændighed, at det engelske folk har ført sin kristendom saa langt stærkere ud i livet, i «verden», end skandinaverne.

Et liv i og for «verden» uden Gud, det er tomt og øde og haabløst som en vandring fra intet til intet.

Men et indadvendt kristenliv, udelukkende optaget af sit eget forhold til Gud, det er kun et stykke af et menneskeliv, kun en delvis opfyldelse af menneskets opgave.

Først ved at omsætte vor kristentro i handling paa alle livets omraader opfylder vi den Guds bestemmelse med os, der hensatte os i en beboet «verden» istedetfor paa et ensomt sted.

Homo.

SVAR TIL DR. FASTING.

(Fra *Chr. Bruun*).

«Kan kirken feile? Har kirken feilet? Der kunde uden tvivl skrives tusinde bøger om kirkens feil». Saa omtrent blev der nylig talt fra prækestolen af den blandt vore prester, som vel frem for alle andre eier kjærlig ærbødighed for kirken og øie for dens værd. Og det blev sagt i et foredrag, som netop gik ud paa at kalde os til værn om kirken og dens bekjendelse.

Kirken har staat snart i nitten aarhundreder, og har omfattet en mængde af jordens folkeslag. Hvert af disse aårhundreder og hvert af disse folkeslag har ført noget af sine feil ind i den. Og alligevel er den bæreren af den guddommelige sandhed paa jorden, «sandhedens søile og grundvold».

Dr. Fasting har ret, naar han harmes over de led i den athanasianske bekjendelse, der kræver tilslutning til hele dens skarpt og fint udformede lære som vilkaar for evig salighed. Men han har megen uret, naar han siger, at ingen af kirkens prester har nedlagt indsigelse imod disse led.

Det har da i alle fald Grundtvig og hans venner gjort. Tusinder og atter tusinder af gange har de gjentaget, at ingen anden bekjendelse tør gjøres til saligheds-vilkaar, end den apostoliske. Og mangfoldige andre har tilstrækkelig givet tilkjende, at heller ikke de paa nogen maade regner troen paa tilspidsede dogmatiske udtryk for nødvendig til salighed. Naar man i saadanne udtalelser ikke saa særdeles ofte udtrykkelig har nævnt den athanasianske bekjendelse, da hænger det aabenbart sammen med, at denne bekjendelse hos os er lidet kjendt udenfor theologernes kreds. Og blandt theologerne er det en overmaade almindelig mening, at den *i dette stykke* tager feil. Man holder fast ved dens lære (om treenigheden og Gud-mennesket), men mener paa samme tid, at den har lagt en aldeles overdreven vegt paa denne sin lære, ligesom man

i det hele temmelig gjennemgaaende tager afstand fra grækerkirkens intellektualistiske, overforstandige drag, der jo netop træder aller skarpest frem i denne bekjendelse.

Blandt lægfolk er denne bekjendelse, som sagt, meget lidet kjendt. Allerede af den grund tænker jeg, der ikke er saa mange «forskræmte sjæle», som Fasting taler om, der gaar og piner sig for dens skyld. Og er der nogen, som staar i fare for at komme i vaande *af denne grund*, saa er i et protestantisk land som vort veien ingenlunde lang til den tanke, at kirken ikke er ufeilbar. De sjælekvaler, som Fasting her med saa megen pathos taler om, er vistnok aldeles overveiende noget, som han alene har *tænkt sig* til, og som har meget lidet tilsvarende i virkelighedens verden. Jeg for min del har da i alle fald aldrig stødt paa dem, saa tidt jeg end har talt med folk, som har klaget og ængstet sig over, at de ikke kunde tro.

Naar kirken — ved daaben — optager nogen i sit samfund, saa kræver den tilslutning til den apostoliske bekjendelse. Naar den giver nogen adgang til sit presteembede, kræver den tilslutning ogsaa til sine andre bekjendelsesskrifter. Disse andre bekjendelsesskrifter afkræver den ingen andre end presterne (og delvis religionslærerne) nogen tilslutning til. Det er saaledes aldeles ikke — som Fasting mener — mig, der «efter smag og behag har sat en streg» midt i bekjendelsesskrifternes række. Det er kirken selv, som paa den udtrykkeligste maade har sat skjel mellem den enkle bekjendelse, som den kræver af alle sine lemmer, og de mere udviklede, som den alene kræver af sine prester (og religionslærere). Og heller ikke kirken har her handlet efter et vilkaarligt indfald, efter «smag og behag», men efter sund fornuft. Det vilde høilig stride mod sund fornuft, om den havde afkrævet alle sine lemmer en tilslutning til den augsburgske bekjendelse. Derimod er det sikkert i den bedste overensstemmelse i alle fald med sund *kristelig* fornuft, at den af alle kræver, som *forsagelse*, saa ogsaa tilslutning til «den apostoliske tro». Thi visselig er det sandt, at der er mangfoldige, som har vanskeligheder ved at bekjende denne tro, eller som slet ikke kan eller vil det. Men det er da vel heller ingen, som mener at kristendommen ingen vanskeligheder skulde frembyde.

Alle ved jo, at i denne tid er kristendommen fra en stor del af dannelsens (og udannethedens) side gjenstand for tvivl eller for ligefrem fornegtelse eller endog for spot og haan. Og jeg tilstaar overmaade gjerne, at netop i en saadan tid er det mig særlig kjært at høre en forsamling høit og lydt bekjende den apostoliske tro, hvad der desværre endnu kun paa en meget ufuldkommen maade sker i vore norske kirker. Det kan godt være, at en og anden tager del, som ikke mener noget med det. Og Fasting vil da kanske sige, at sandheden kræver, at den gamle bekjendelse maa omdannes, saa alle kan være med. Men skulde ikke mon, sandhedens, krav lige saa fuldt kunne ske fyldest, hvis de, som ikke ærligt kan bekjende, vilde være saa gode at holde sin mund?

Som prester skal vi lade vor forkyndelse staa i overensstemmelse med den hellige skrift og med vor kirkeafdelings bekjendelsesskrifter. Og det vil ikke sige, at vi skal forkynde alt det, som bibelen og bekjendelserne omslutter af religiøst indhold. Der har vel aldrig, tænker jeg, været nogen prest, hvis forkyndelse har omspændt hele bibelens rigdom. Og i alle fald i vore dage er der vel heller ingen, som forkynder hele bekjendelsen. Og intet menneske falder paa af den grund at skylde dem for usandfærdighed. *Den* indtræder først naar deres forkyndelse kommer *i strid* med den bibel og den bekjendelse, som de har lovet at rette sig efter.

Og den indskrumpning af forkyndelsen, som Fasting taler om, er der, som tidligere sagt, ingen fare for, hvis presten af hjertet kan bekjende den apostoliske tro. Og kan han ikke ærligt bekjende denne tro, bør han aldeles ikke indlade sig paa at blive prest, lige saa lidt som hvis han ikke vil forsage.

Det er utilladeligt, mener Fasting, at tale om, at et eller andet punkt i bekjendelserne skal kunne regnes for forældet, hvad jeg har sagt om den 14de artikel af den augsburgske bekjendelse (den som forbyder lægmands-forkyndelsen). Heller ikke borgerlige love kan træde ud af kraft uden udtrykkelig at ophæves, mener han.

Heri tager han feil. Vore lovkyndige taler fort væk om forældede love. I forordet til den «norske lovsamling» jeg har, siger saaledes udgiverne (Berg og Falck-Ytter) at de

i Christian V's lov har sat i klammer foruden bestemmelser, der udtrykkelig er ophævede, ogsaa saadanne, som de «have anset for upraktiske og forældede». Og særlig findes der ogsaa i vor kirkelige lovgivning saadanne love, som stadig holdes for forældede, uden at de endnu er udtrykkelig ophævede. I en yngre lovsamling (Paulsens) er flere stykker af 2den bog af Christian V, den som netop indeholder kirkelovene, sat med smaa tryk, fordi disse dele af loven nu er forældede og ude af kraft. Ingen forstandig mand falder af den grund paa at sige, at hele vor kirkelige lovgivning skulde have mistet sin gyldighed.

Og kan Fasting virkelig *holde* den paastand, han kommer med, at det er usandfærdighed, naar en prest tier stille med sin afvigelse fra bekjendelsen? Lad os tænke os en prest, som er uenig med bekjendelsen i, hvad den siger om det tusindaarige rige, eller om den synlige kirke, eller om biskopernes myndighed. Er denne mand virkelig usandfærdig, fordi om han ikke forkynder sin uenighed i slige ting? Det blir vel et noget haarfint sandhedskrav. Det slags usandfærdighed tænker jeg nok, at kirken kan bære.

Derimod tror jeg, den vilde have meget vanskeligt ved at kunne bære den forvirring, som vilde blive følgen af Fastings forslag. Han siger selv, at de fleste af de vanskeligheder, som han og hans meningsfæller trykkes af, ligger indesluttede allerede i den apostoliske bekjendelse. Hvis man nu fik prester med ret — og efter Fasting tillige med pligt — til at optræde imod alle disse ting i den apostoliske bekjendelse, som trykker dem, vilde da ikke forvirringen blive grændseløs? Vilde kirken da ikke have ophørt at være, hvad den har været siden den første pintsedag?

Kirken har gjort mange feil, det er sandt. Men endda langt flere feil er der i de sigtelser, som den store mængde af forstaaelsesløse anklagere udøser over den.

DEN BURTKOMNE MESSIAS.

Um den siste boki mi hev novemberhefte av *For kirke og kultur* ei roleg og sakleg avdøming, som eg hev *Chr. Bruun* aa takke fyri. Kannhende gjev skriftstyre meg rom til eit lite svar? —

— Bruun finn, som andre fyrr hev funni, at «Jesus Messias» ikkje er lett skrivi. Dette maa eg segja at eg helst er glad fyri. Hadde boki vori serskilt lett, so hadde teologane sagt um meg som dei sagde um sjølve den lærde Renan: han er romanskrivar. Eg hev lagt meg etter aa skrive klaart; dei som finn at dei treng til aa tenkje yvi dei spursmaali boki dreg fram, vil daa greide ho um ho er aldri so lite roman, lyt eg vone.

Um maaten min elles skriv Bruun: «I nogen mon kan det nok saa være», at Garborgs «kritik er aldeles løs og vilkaarlig». Men han medgjev, at eg hev «meningsfæller» som ein ikkje kann «sigte for ukyndighed». Og det er alt eit stykke paa veg.

— Grunnen i Bruuns kristendom er trui paa uppstòdo. Det er daa her at domen hans fell sterkast yvi boki mi.

Uppstòdo er etter hans meining «frygtelig stærkt bevidnet»; han held seg elles til dei vitnemaali i N. T., som eg paa min maate hev granska og prøvt («J. Mess.» s. 107—114). Maaten hans er mest uventande teologisk. Mot tilvisningane mine til Jesus-sogune segjer han t. d.: «Dersom Jesus virkelig er opstanden fra de døde, saa siger det sig jo selv, at han paa forhaand har talt med sine venner om det». Eg hev vist, at Jesus etter sogune *ikkje* kann ha spaatt um uppstòdo si. Det læt Bruun liggje.

At Jesus hev vori «uheldig i valget af sine disciple», soframt uppstòdo er uhistorisk, det maa like eins vara teologisk tale. Jesus valde etter sogune sveinar til aa hjelpe seg med aa forkynne Gudsrike («J. Mess.» s. 27—30); dette

arbeide synest dei hava gjort so han var nøgd med det. Daa Messias mot alle vonir vart drepin, kom for sveinane nye krav upp. Og no er det at dei med all si sjæle kraft samlar seg um trui paa uppstòdo; den aaleine kunde halde deim uppe etter det forvillande Golgata-hende.

At dei *kunde* tru paa uppstòdo, det skynar me naar me dømer deim historiskt, mæler deim med maale fraa deira eigne vilkaar og deira eigi tid. Det hev eg gjort: vist, at etter sine fyrisetningar kunde, ja maatte dei tru paa uppstòdo. Aa ikkje tru paa den hadde for deim vori aa negte: 1) at Israels Gud var allmegtig; 2) at Israel var Guds folk; 3) at Jesus var Israels Guds Messias [1]). Men um Jesus-sveinane ut ifraa sine fyrisetningar hev tenkt og trutt aldri so ærlegt, so er det ikkje dermed sagt at det dei trudde var objektivt sant. Det er eit spursmaal for seg, som krev historisk gransking og prøving.

I grunnen hev Chr. Bruun sjølv visst dette. Naar det kjem til stykke byggjer han, som andre upplyste kyrkjefolk, si tru paa det han held for aandeleg sjølvrøynsle: var ikkje Jesus uppstadin, so vilde live for Chr. Bruun verte meiningslaust. Den grunnen er ein nøydd til aa lata stande. Men det er ein reint subjektiv grunn; og kor langt det er millom subjektiv tru og objektiv visse, det kjem ein til aa hugse av noko Bruun sjølv dreg fram; «trui» paa slikt som to (stof) og kraft, den *tvingar* seg inn paa oss; men den gudelege trui, — ja den skulde vel vera «fri», etter det som teologane plar lære.

Seg sjølv hev Jesus haldi for «den som *skulde* koma»; Gud vilde gjera han til Messias naar hans tid kom. No skulde han *fyribu* Messiasrike. Han vandrer daa um som ein av oss, ja er tenaren aat brørane sine. Naar Bruun vil kalle Jesus ein «overtroisk sværmer» av di han trur seg Messias, men ikkje held seg for Gud, — so kann Bruun

[1]) Paa same maaten er Paulus seinare rædd for aa verte funnin som eit «falskt vitne for Gud»; Messias *maa* vera uppstadin. Elles vilde Israel, i det heile alle Messiastruande, vera «dei usælaste av alle menneskje»; og den grunnen hev jamvel for farisæaren Paulus vori bindande.

mill. a. ikkje hava lagt merke til ord som Mt. 20, 26 flg. med tilvisningar, eller til Mt. 11, 29.

Det er i det heile forunderlegt, kor den evangeliske Jesus er komin burt jamvel for dei beste kyrkjefolk. *Peter Hognestad* sagde i ein umtale av boki mi, at det berre er ein «halv Jesus» som der er førd fram; det høyrdest meg den gongen rart. No skynar eg, at jamvel «ein halv Jesus» er for sterkt sagt.

Den bibelske Jesus er etter kyrkjetrui *ikkje* so mykje som «ein halv Jesus»; den Kristus, kyrkja hev bygt seg, er ei trieining: den evangeliske Messias + den paulinske sonaren + den heidning-kyrkjelege Gud. Men dei tvo siste — naturane eller kva ein skal kalle det, hev døyvt Messiasnaturen so ned, at han no helst vert burtgløymd. Ingin av mine teologiske domarar hev lagt merke til hovudstykke i boki mi: Jesu forkynning (s. 44—72); dei kjem strakst innpaa Paulus og kyrkjelæra, og *gløymer* Jesus.

Ein gong vilde Chr. Bruun, um eg minnest rett, ikkje vera Grundtvigsmann, og ikkje Johnsonmann, og knapt nok Luthermann; berre eitt namn brydde han seg um aa bera: namne etter Nasaræaren; det var vel i den tidi daa han hjelpte seg med «en religion omtrent som denne Garborgs». Sidan hev mangt skift. Bruun segjer vel knapt no som for nokre aar sidan: «jeg er Oftedøl»; men han vedgjeng, at med Jesus fraa Nasaret klarar han seg *ikkje*. Spursmaale er etter Jesus: korleis skal eg liva det live eg fekk; Bruun spyrr fysst og fremst: korleis skal eg naa fram til eit anna liv?[1]) Ein «maadelig kristendom» utan «religiøs begeistring» eller «religiøs styrke» er Jesuslæra; ho hev nok kunna «frembringe store karakterer»; men nokon rett kristendom vart det ikkje med desse heller. «Det har», segjer Bruun, «været en tør, mager fromhed i sammenligning med den kristelige menigheds», ɔ: den kyrkjelege. Det er den, han no hev søkt inn til; og med alt han kann hava aa segja um pietistar og dilikt, so hev han ikkje trega paa dette. Heiltupp vedkjømelegt er det aa lesa Bruuns ord um den verdi der me «færdes og famler og

[1]) Jesus lærde sjølv eit liv etter dette. Men Bruun maa have læra um uppstòdo, fyrr han kann tru paa Jesus her.

elsker og *hader*»[1]); ein heilt annan klang var der i Jesu ord: du *skal* ikkje hata! — du skal *elske* jamvel din fiende.

Men Jesu lære er ikkje kristindom; Jesu lære er «rationalisme». Og rationalistlæra hev, med alle store vonir, ført til «noksaa ynkelige skuffelser». Ei «vassen og begeistringsfattig» tru er dette, i hovudsaki jødedom; og um jødedomen klara det i si tid, so er han no for gamall. «Kristendommen» — Paulus-læra med sine tillegg fraa Nikæa o. s. fr. — er «den retmæssige og naturlige arvtager» etter jødedomen; og slik ein erving vart kyrkjetrui, «*ikke blot og ikke mest ved Jesu lære*»[1]), men fyrst og fremst ved læra um uppstòdo. Kristindom, det er ikkje aa elske sin næste som seg sjølv; kristindom er: det «udødelighedens haab», som etter Bruun berre læt seg byggje paa denne læra.

Chr. Bruun talar so ærlegt her, at han hev ikkje minst min vyrdnad. Men den heile sanning kjem ikkje fram, fyrr det vert sagt beint ut, at den heidning-kristelige kyrkja er bygd paa det berge som heiter Paulus. Og det maa ikkje heller verte gløymt, at i Nikæa og i Konstantinopel, der vart taarni til denne kyrkja reiste.

Arne Garborg.

[1]) Understrika her.

KRISTUS IKKE JESUS.

EN ROMAN OM JESUITERNE.

I novemberheftet af «For kirke og kultur» har en C. T. E. omtalt en roman, som nylig er udkommet i Tyskland og der har faaet adskillig omtale, vel nærmest fordi dens tendens er rettet mod jesuiterne, der overalt synes at være et taknemligt emne for den katolske kirkes fiender. Den mystiske titel «*Christus nicht Jesus*» har vel heller ikke bidraget saa lidet til at vække folks interesse for bogen. Da hr. C. T E.'s omtale af denne «jesuiterroman» er meget ensidig, vil De vistnok i sandhedens interesse, hr. redaktør, give plads for en kort omtale af bogen ogsaa fra katolsk hold. Forat en skal kunne danne sig en begrundet mening om en sag, der er omdisputert, er det nødvendigt at se den belyst fra alle sider. Da jeg endnu ikke har havt anledning til at læse vedkommende roman — det har hr. C. T. E. ogsaa neppe gjort; han omtaler den efter «Das literarische Echo» af Martin Wenck —, maa jeg holde mig til en omtale af den i det tyske blad «Germania» for 14de november sidstleden.

Hr. C. T. E. tilstaar, at bogen er en «tendensroman»; men han paastaar samtidig, at den «foragter tendensromanens sædvanlige grove midler, den karikerer ikke de angrebne, men skildrer dem upartisk». Som svar herpaa vil jeg faa lov til først at citere nogle linjer af romanen. Ordene er lagte i munden paa en af hovedfigurerne, prins Albert, der taler til en ung pater, som staar i begreb med at forlade ordenen:

«Er det endnu ikke bleven Dem klart, at disse mennesker (jesuiterne) ved sine handlinger ikke alene er forbrydere mod menneskeheden, men ved det navn de har valgt sig, og som de skjænder, ogsaa er forbrydere mod Gud, mod Vorherre og Forløser! . . . En sand kristen — det er legemliggjørelsen af alle store, menneskelige dyder; en sand jesuit — det er legemliggjørelsen af alt listigt, falskt og underfundigt. Jeg kan ikke mere høre navnet Jesus, da hine, som fulde af anmasselse og frækhed kalder sig hans disciple, saa skjændig har besudlet det. Og naar jeg taler om den store mand, som døde paa Golgata, kalder jeg ham ikke Jesus Kristus, men kun Kristus, *ikke* Jesus.»

Vil hr. C. T. E. virkelig paastaa, at skildringen af en jesuit som «legemliggjørelsen af alt listigt, falskt og underfundigt» ikke hører til «tendensromanens grove midler»? Hvad er da efter Deres mening, hr. C. T. E, grovt? Og nu skildringen af selve de optrædende personer. Samtlige medlemmer af jesuiterordenen er skildrede som skurke, der ikke viger tilbage for nogen forbrydelse, med undtagelse af to patres, som forlader ordenen for at kunne gifte sig Tror hr. C. T. E. for alvor, at denne skildring svarer til virkeligheden? Er det muligt, at en bande forbrydere, der huserer slig, som von Oestéren skildrer jesuiterne, kan drive sit spil i længere tid, uden at rammes af den timelige retfærdigheds arm? Og hvem anklager jesuiterne for nu i vore dage at forfølge politiske maal? Det er den rene latterlighed at beskylde et samfund, der bestaar af nogle tusend medlemmer, hvoraf en hel del er beskjæftiget som missionærer i fremmede verdensdele, for at stræbe efter politisk magt i vore dage. Dersom jesuiterordenen var slig, som den skildres af von Oestéren, vilde dens eksistens være den største skam ikke alene for den katolske kirke, men ogsaa for det verdslige samfund. Men romanens paatagelige overdrivelser vil ogsaa være den aarsag, som hindrer den i at skade jesuiterne. Vor tid er heldigvis for oplyst til, at det gaar an at faa den til at tro paa fantasifostre og tage dem for virkelighed De saglige vidnesbyrd. som jesuiterne faar som flittige videnskabsmænd og gode opdragere for ungdommen, ogsaa fra fordomsfrie protestanter, — eksempler kunde anføres, om jeg turde lægge beslag paa lidt mere plads — veier for alvorlige mennesker langt mere end tendentiøse romaner, der nok kan vække opsigt for et øieblik, men snart vil glemmes for andre historier af en anden sort.

Forfatteren *Fogazzaros* bog «Den hellige» er aabenbart skrevet med en bedre tendens. Men ogsaa han betjener sig af «tendensromanens grove midler», at tilrakke modstanderne og skildre dem værre. end de er. Jo oftere det gjentages, at kirken beherskes af jesuiterne, destomindre tør vi tro paa denne paastand. Det er klart, at paastanden gjentages med saadan ihærdighed, fordi kirkens egne fiender har vanskeligt for at fæste tillid dertil. Kirken trænger ikke til nogen orden; den kan bestaa uden nogen af dem, og specielt jesuiterordenen er jo ikke ret gammel i kirken.

«Kirken», siger hr. C. T. E., «er stagneret». Ja, hvad forstaar han vel ved stagnation? Den katolske kirke er ligesom kristendommen efter sin natur konservativ. Den bygger paa faste grundsætninger, og naar det handler sig om moderne ideer, *maa* den være forsigtig; den kan ikke optage dem straks

og uden at prøve og sigte dem. Hvorledes kan nogen forlange, at et kirkesamfund, som er bygget paa *evige* principer, skal knæsætte enhver moderne ide eller teori, som idag er og imorgen alt har givet plads for en endnu mere «moderne»? Hvad der i de moderne ideer er af blivende værd, det optager kirken gjerne i sig; men det maa ikke forundre, endnu mindre forarge nogen, at kirken altid og overalt prøver og undersøger, før den anerkjender og tilegner sig noget af det, som saa let udgives for «livgivende ideer».

Nedskriveren af disse linjer har med største samvittighedsfuldhed søgt at sætte sig ind i kirkens forhold til nutidens bevægelser paa de forskjellige omraader. Jeg tror ogsaa, at jeg dertil har havt bedre anledning end mange andre. Jeg er født i statskirken og har der faaet, hvad den efter forholdene kunde byde mig. Efter min overgang til katolicismen har jeg studeret i 2 aar i en jesuiterskole, derefter 6 aar i selve Rom, saa jeg skulde jo have lidt kjendskab til, hvad ogsaa den katolske kirke byder sine tilhængere. Jeg har aldrig fundet, at kirken har hæmmet den sunde udvikling. Jeg har altid fundet og finder det fremdeles naturligt, at kirken som repræsentant paa jorden for evighedsidealerne ikke løber efter enhver ny ide, fordi den er *ny*, men venter for at se, om den nye ide ogsaa er *god*, d. e. om den bidrager noget til at gjøre menneskene *bedre*, f. eks. lærer dem mere *sandhedskjærlighed*. I den henseende synes den moderne kultur ikke at have høinet idealerne

O. Offerdahl,
katolsk prest.

NYE BØGER.

Anmeldt af Thv. Klaveness:

Kunzø Uchimura: **Hvorledes jeg blev en kristen.** Autor. oversættelse ved M. Wolff. Kjøbenhavn. Schønberg.

Ved sin seirrige krig med Rusland er Japan kommet 'op ved siden af verdens øvrige civiliserede magter og blevet en faktor Europa er nødt til at regne med. Ethvert bidrag til at lære dette merkelige land og folk at kjende bør derfor modtages med glæde. Nærværende bog er et saadant bidrag. En ung japaner af god familie fortæller enkelt og greit om hvorledes han i sin studietid blev ført til kristendommen, hvorledes han derpaa sammen med jevnaldrende kammerater forsøgte at gjennemføre et nationalt japansk menighedsliv, hvorledes han saa drog over til Nordamerika for at vinde klarhed og vished i kristenhedens eget moderskjød, hvilke erfaringer han der gjorde baade af kristenhedens fordærvelse og af kristendommens sandhed, og hvorledes han endelig som en moden kristen, der ved paa hvem han tror, vender tilbage til sit land for der at arbeide for national japansk kristendom. Man læser bogen med en lignende interesse som den, hvormed vi for et par aar siden læste Booker Washingtons «Op af slavestand». Begge disse velskrevne bøger er bud til europæerne om, at tiden er nær, da de farvede racer skal træde til og gyde nyt blod i et kultur- og menighedsliv som paa mange maader lider af *marasmus senilis*.

Hvad vilde mesteren? Af *John Watson*. D. D. (Oversat af Anna Lassen. Forord af pastor Eugène Hansen. Kristiania. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. Kr. 2,25).

En i mange stykker interessant og merkelig bog. En teolog som er begeistret for det athanasianske symbol og samtidig tænker modernt, træffer man jo ikke saa ofte. Vi merker at vi er udenfor den tyske teologis enemerker. Engelskmanden bliver sig selv lig, selv om han er teolog. Bogen

indeholder en mængde glimrende tanker, men klar er den ikke, og ofte udfordrer den til modsigelse. Man studser saaledes ved at høre, at læren om fordømmelsen «har aldeles ingen hjemmel i Jesu egne ord». Som om ikke Jesus havde talt om ormen der ikke dør og ilden der ikke slukkes. Man spørger uvilkaarlig, hvad meningen er af den ytring, at Jesus «har givet os den moderne metafysik», eller af den, at visheden om Jesu opstandelse «hviler paa hans liv i 33 aar», eller af den: «at lide er at fryde sig med en glæde, som fylder Guds hjerte fra evighed og til evighed». Man sætter et stort spørgsmaalstegn, naar man læser, at Jesus er «det eneste menneske i historien, som aldrig kjendte sygdom». Og man anbringer baade to og tre udraabstegn, naar man læser: «Hvis man intet søger udenfor sig selv og sin egen tilfredsstillelse, da vil man ogsaa blive overladt til sig selv og sine lyster. Man har sit helvede *og er fornøiet*»[1]). Men ved siden af disse og andre besynderligheder er der en fylde af ypperlige udviklinger og fortræffelige ytringer. Følgende kan tjene som eksempel: «Mange fromme mennesker har den opfatning, at fundamentet for aandelig enhed maa ligge i forstanden og bestaar i sammenslutning om de samme læresætninger. Denne ulykkelige opfatning har været den forgiftede kilde til al den splittelse, som har sønderrevet Kristi legeme fra den dag, da Østens kristne sloges paa gaderne om hans guddom, og til de lange aar, da Europa svømmed i blod for hans dyrebare sakramentes skyld. Der er dog ubestrideligt en grusom ironi i dette, at verdens bitre nød er blevet uendelig forøget ved de voldsomme stridigheder, som er ført inden det samfund, som efter Jesu mening skulde bringe fred, og at spliden netop er opstaaet af en forgjæves stræben efter et ideal, som Jesus aldrig tog sigte paa. Med Johannes, Thomas, Mattæus, tolderen og Simon ivreren ved samme hellige bord er det ikke rimeligt, at Jesus har ventet at finde en og samme tankeretning hos dem alle. Med sin dybe respekt for individet og med sin sans for sandhedens mange former er det sikkert, at han ikke har ønsket det». — Oversættelsen er bra men ikke feilfri. Som bevis kan tjene følgende sætning: «Om Jesus

[1]) Udh. af mig.

aldrig havde sagt et ord, vilde han dog have gjort mere end alle dem (!), som skriver om synd, thi han beviste den (?) gjennem sit liv». — Alle, som tænker over kristendommen, anbefales bogen som mere end almindelig læseværdig.

P. Carnegie Simpson: **Kjendsgjerningen Jesus Kristus.** Autoriseret oversættelse af Clara Thue Ebbell. Kr ia. Aschehoug. Kr. 1,80.

Jeg har endnu ikke rukket at læse denne bog. Men stiftsprovst Gustav Jensen ledsager den med følgende forord: «Denne bog er værd at læse. Den er skrevet med engelsk klarhed og fattelighed og med forstaaelse og aand Den begynder fra en tryg og fast grund og fører trin for trin længere og høiere, indtil man bedre end før ser ind i den umaadelige kjendsgjerning Jesus Kristus og hos ham faar lys over meget, som var vanskeligt».

Efter dette kan man vist trygt gaa ud fra, at man her har et godt modstykke til Garborgs «Jesus Messias», og en god julelekture.

Stefan Frich: **Maalspørgsmaalet og det nye Norge.** Det er en gammel trofast ven af maalsagen, som her kommer med et lidet skrift om landsmaalets ret. Han har tidligere gjentagende optraadt som landsmaals-forfatter. Men denne gang skriver han paa bogmaal i haab om at faa «rigsmaalets» tilhængere i tale Og jeg ved ikke, om der nogensinde fra landsmaals-siden er skrevet med en saadan upartisk retfærdighedsfølelse overfor modstanderne og en saa velvillig forstaaelse af deres synsmaader og af deres følelse for *sit* modersmaal. Men han tror jo fast paa landsmaalets ret og dets fremtidige seier. «Det er jo i pakt med alt dette gamle hjemlige, som nu holder paa at komme til ære igjen: Bygningsstil, vævmønstre, rosemaling, ornamenter, gamle folketoner osv.» Og navnlig udhæver han, at unionsopløsningen og dens skjærpede selvstændighedstrang uvilkaarlig vil komme til at styrke følelsen ogsaa for nødvendigheden af vor sproglige selvstændiggjørelse. Og deri maa man sikkert give ham ret, selv om man mener, at der er meget at udsætte paa denne unionsopløsning. *Chr. Br.*

Anmeldt af Th. Caspari:

Jens Tvedt: **Guds løn**. Olaf Norli. 1906.

I denne «andre Soga um Madli und' Apalen» fører Jens Tvedt sin livsskildring af Madli, den hjertensgode opofrende kvindesjæl, denne «israelit, i hvem der ikke er svig» frem til afslutning.

Et stillebensstykke, saa skjært og fint, saa realistisk sandt i hvert mindste træk, som alene en bondefødt kunstner som Tvedt kan tegne det.

Hvor fortrinlig har han ikke skildret den langsomme, næsten umerkelige, Madli selv ubevidste, vækst i kjærlighed til Paal Bakka! Hvorledes hendes egen stakkars værkbrudne mand Sjurd lidt efter lidt — uden at hun et eneste øieblik forsømmer ham eller er ham utro — maa finde sig i at dele omsorgen med den forladte enkemand Paal med sine mange hjælpeløse barn.

«Ofta kunde Paal og Madli ralla seg imillom samstundes som Sjurd laag og rolsa um sitt. Noko dulsmaalsprat hadde dei aldri fyr seg, so han maatte vel ha høyrt alt det dei sa — fyr den del. Men nett skrika det burti øyra hans» (Sjurd er sengeliggende og døvhørt) «det var ikkje verdt — totte korkje Madli elder Paal».

Og saa snakker de to sammen ved mandens seng aabent og ærlig — uden et eneste utilladeligt ord — saa tidt og saa længe, til hjerteveien mellem dem ligger færdig banet, uden at nogen af dem ved af det.

Og saa sender «Storemannen» i rette øieblik — da Madlis resignation ved at være lænket til den gamle vanføre mand staar i fare for at gaa træt, et stenskred, som tar Apal-gaarden og slukner gamle Sjurds liv.

Noget maa den virksomme Madli ha at ofre sig for, og saa flytter hun, fremdeles uden bevidst forstaaelse af forholdet, over til Paal for at være ham og hans børn tilhjælp. Hendes samvittighed er ren, bygdefolket faar da snakke, som de vil.

Og saa lønner «Storemannen» hende en skjøn dag efter fortjeneste. Hun finder i Paal en mand, som er hendes lige i retskaffenhed.

Sjelden har vel en digter tegnet «das ewig weibliche»

efter en bestemt grundside: den varme uegennyttige selvopofrelse, saa fint og nænsomt som Jens Tvedt i disse to «Sogor um Madli und' Apalen».

Lad hans heltinde være en ganske simpel bondejente, hun kan dog trøstig træde ind i den stolteste fyrstesal. Saasandt et hjerte af guld og en adelsbaaren sjæl endnu veier noget i verden.

Henrik Pontoppidan: **Asgaardsrejen** Skuespil. (Kjøbenhavn. Det Schubotheske forlag 1906).

I tre korte akter en revue over dansk aandsliv i de sidste 30—35 aar. I rektorboligen i den lille stad Veilby mødes repræsentanter for ikke mindre end fire, høist forskjellige livsanskuelser. Først talsmændene for de to hinanden diametralt modsatte, i lige grad dødsdømte retninger: det gamle konservative «l'ancien regime» og 70-aarenes revolutionære «Asgaarsdrei». De to repræsentanter for disse retninger, den stivbenede gamle etatsraad og den havarerede, kynisk hadefulde, men vittige og aandfulde journalist og lystspildigter, er begge lige godt tegnede.

Saa har vi mellempartiet: den moderne danske liberalisme, repræsenteret af rektor Nordby og pastor Johanssen. Oprindelig udgaaaede fra 70-aarenes gjennembrud er de begge efterhaanden kommen ud over børnesygdommene. Selvtilfredse og veltilfredse liberale bedsteborgere, som med lige stor overlegenhed ser paa det gamle bagstræv som paa de Brandes'ske verdensstormere. Selvbehagelige farisæersjæle, som gnider sig i hænderne og takker Gud (eller snarere sig selv) for de fremskridt, landet har gjort under deres regime:

«Hvad der skulde gjøres for at skaffe luft og friske lunger herhjemme, er gjort. Vi ældre har taget *det* paa vore skuldre», sir pastoren, og rektoren udtaler: «Det har været en stor lykke og tilfredsstillelse at følge frisindets stille vekst rundt om i alle befolkningslag. Vort skolevæsen, vor fattigdomsforsørgelse, vore arbeiderinstitutioner er blevne gjenfødte i moderne human aand». —

Og saa tilsidst det unge Danmark, den jævne praktiske, sportsinteresserede, men ellers noksaa aandelig umyndige yngre generation, repræsenteret af rektorens og etatsraadens respektive sønner.

Et tidsbillede tegnet med raske, sikre træk; en dialog der ikke indeholder *et* overflødigt ord

Fuldt saa rosende kan jeg dog ikke udtale mig om dramaets — endnu ikke nævnte — hovedperson, rektorens unge datter Ragna. Hvad forfatteren egentlig har ment og villet med dette egensindige, umoralske, høist usympatiske væsen, er mig ikke klart. Det skulde da være, at han i hende vil straffe de selvbehagelige liberale fædre for deres synder. At han har seet sig lei paa liberalismen dernede i Danmark, er let nok at forstaa, men ligesaa paatagelig er det, at den tugtelse, han i hendes person vil tildele den, er totalt mislykket. For mig ialfald staar hun som en psykologisk fortegning, et misfoster, som endog savner den første betingelse for at kunne fange interessen: almindeligt menneskevet. Der er saare lidet af «Asgaardsreiens» vilde- betagende uhygge ved hende. Et sølle skrog, som ikke har faaet ris nok af sin hr. papa, den høivigtige rektor.

Skade, at forfatteren har gjort hende til forgrundsfigur. Han har derved i betænkelig grad svækket sit ellers saa dramatisk virkningsfulde skuespil. Hvad interesserer det læseren, om et væsen saa prædestineret til undergang som Ragna Nordby, sluttelig ogsaa gaar i hundene! —

Bernt Lie: **Overlærer Hauch.** (Aschehoug & co. 1906).

Bernt Lie, som i flere af sine senere arbeider, eksempelvis: «Søster Judit» og «Vildfugl», er naaet frem til en betydelig mere moden og afklaret menneskeskildring, har i denne bog atter gjort et skridt tilbage. «Overlærer Hauch» er ubestridelig som kunst betragtet et meget svagt arbeide, uklart i karakteristiken af hovedpersonerne og fuldt af overflødig tale. Med alle sine 300 sider er det ikke lykkedes forfatteren at gi et tilforladeligt billede af overlærer Hauch. Er han virkelig saa aandfuld og begavet, som forfatteren til enhver tid bedyrer — den forhenværende germanist? Man merker ialfald ikke synderlig til det i bogen. Har det virkelig lykkedes den misundelige professor Hage at holde den farlige konkurrent udenfor — udenfor for hele livet? —

Jeg maa bekjende, saaledes som Bernt Lie har fremstillet det, tror jeg hverken paa overlærerens storhed eller paa professorens moralske lidenhed. Ja, at dømme efter overlærerens

naive, grundfalske syn paa sin egen hustru, som han dog burde kjende noget bedre end de gamle etruskere, tror jeg end ikke, at han er overdrevent udstyret med almindelig menneskeforstand. En snild, elskværdig, men noksaa naiv skolemester, som staar under sin kones tøffel — det er mit totalindtryk af ham.

Og nu hans kone! — Hvad psykologisk sammenhæng er der nu egentlig mellem den vakre unge dame, som sluger vovede franske romaner, og den senere hadefulde bigotte pietist, som stræver med at tvinge datteren ind i et ulykkeligt ægteskab, skjønt hun selv (moderen) noksom har lidt under følgerne af sit eget ulykkelige ægteskab. Kan gjerne være, der er sammenhæng, men forfatteren har ialfald ikke git sig den fjerneste umage for at eftervise den. Hvorfor prakker den overlegne professor sin datter paa den slagne konkurrent, og hvorfor tar datteren ham, naar hun elsker en anden? —

Hvordan har saa egentlig forholdet mellem de to ægtefæller været, og hvortil den umotiverede uhyggelige, næsten parodiske dødsscene i slutningen af bogen! —

Paa næsten hvert punkt i fortællingen stiger spørgsmaal op hos læseren, spørgsmaal, som forfatteren regelmæssig lar ubesvaret Til sin egen skade. Vil han, at læseren skal interessere sig for hans personer, da pligter han ogsaa at gi ham et lidet indblik i deres indre, sjælelige udvikling, ikke bare kategorisk si: ja, slig var han nu for 30 aar siden og slig er han nu. Punktum!

Sluttelig blir det da kjærligheds episoden mellem overlærerens datter og «Sven Bidevind», som holder læserens interesse nogenlunde oppe. Den er med al sin omstændelighed ganske frisk fortalt. Men bogens titel er nu engang: Overlærer Hauch og ikke Sven Bidevind paa kjærlighedsstien.

Otto Borg: **Sigurd Halle**. Fortælling. Aschehoug & co. 1906).

Forfatteren af denne bog debuterte i 1902 med en liden fortælling: «Min vens historie», en bog, som vakte adskillig opmerksomhed. «Dagbladet»s anmelder L. H. slutter saaledes sin anmeldelse med følgende ord: Det skulde undre mig, om vi ikke her staar overfor en ny og positiv forfatterpersonlig-

hed, af hvem vi har ret til at vente det sjeldne: et nyt frisk opkomme i vor literatur».

Med alle sine feil — og den har ikke faa og smaa feil — bekræfter Otto Borgs nye bog denne dom. Der staar virkelig en positiv forfatterpersonlighed, en mand med idealer, hjertelag, tro, positivt livsprogram bagom den. Handlingen er kortelig den:

Sigurd Halle, den ansseede bestyrer af en pigeskole, opgir til almindelig forbauselse denne sin stilling for at grundlægge et socialistisk farvet arbeiderblad: «Folkets ret». Efter aarelang energisk kamp lykkes det ham ikke alene at skaffe bladet en sikker økonomisk tilværelse, men ogsaa at svinge sig op til arbeiderpartiets almægtige fører og leder. Allerede er han af sit parti designeret til stortingskandidat, da trækker han sig pludselig ud af det hele. Lige efterat han har holdt et æggende, brandrødt agitationsforedrag i arbeidersamfundet, blir nemlig hans eneste sygelige søn, en fin natur, afgjort modstander af faderens virksomhed, overfaldt og slaaet ihjel af en af redaktørens vildledede tilhørere.

Den ulykkelige redaktør har saa at si dræbt sin egen søn og bragt en af sine partifæller i fængsel. Men dermed falder der ogsaa som skjel fra hans øine. Han «gaar i sig selv» og erkjender, at han har lagt arbeidet galt an. «Den første og største opgave har enhver i sin egen personlighed». «Først menneske saa partimand». «Jeg kan ikke længer nøie mig med at agitere, jeg ønsker at opbygge». «Kjærlighed, det er til syvende og sidst det eneste program, jeg er evig vis paa».

Saa kan han da tilslut anvende paa sig selv ordene af Bjørnsons: «Faderen»:

«Nu tror jeg da, sønnen din er blit dig til velsignelse».

Otto Borgs nye bog har som sagt sine fortrin. Den er skrevet ud af en levende personlig overbevisning, der er liv og fart over handlingen. Naar den alligevel ikke har grebet mig synderlig, da er det, fordi forfatteren i sin forkynder-nidkjærhed er kommen i skade for at gaa kunsten for nær. Der er noget opkonstrueret, noget konventionelt og grundt, ja, ligetil naivt ved den maade, hvorpaa hans redaktør omvender sig. Der staar en svag, men dog merkbar duft af opbyggelsesromanens elskværdige letvinthed ud fra bogens blade.

Der er ved hovedpersonens psykologi mangt og meget uklart. Hvorfor forlader han nu egentlig sin skole? Hvorfor behøver han af den grund at komme i misforhold til sin egen hustru? Hans egne reflektioner derover: «Det kan bero paa en indskrænkning i mine anlæg, dette at jeg ikke havde rum paa engang baade for familien og for slægten» — tilfredsstiller aldeles ikke.

Men fremfor alt: svælget mellem den fanatiske redaktør og den senere saa dybe livsfilosof er altfor stort. Forfatteren har forsømt at slaa bro over. Enten hår han malt redaktøren for sort eller livsfilosofen for hvid. En mand med den sidstes fine intelligents, dybe selverkjendelse, sterke inderlighed og helstøbte personlighed kan umulig være den samme, som ugen iforveien holdt det banale, høist overfladiske og lavtliggende socialistforedrag.

For at faa sagt, hvad der ligger ham paa hjerte, har forfatteren seet sig nødt til at øve vold mod sin helts karakter.

Helene Dickmar: **Psyche.** (Aschehoug & co. 1906).

Psyche — den rene, dybe, aandige kvindelige kjærlighed contra mandens mere flygtige, overfladiske, egenkjærlige følelsesliv og den «kjærlighedens tragedie» denne modsætning afstedkommer i et ægteskab — det er themaet i denne roman af Helene Dickmar.

Allerede som nyforlovet erfarer bogens «Psyche», Elisabeth Kraemer, af sin forlovedes egen mund, at han under et studieophold i Wien (han er læge) har staaet i forhold til en ung wienerinde. Hun er for meget elskende kvinde og har for megen sund sands til at følge Bjørnsons absurde «hanskemoral» — den moral, der sluttelig i henhold til ordet: «Les extremes se touchent» har bragt den gamle digter til at kaste hansken i ansigtet paa sig selv («Mary»).

Det gjør vistnok det sterkeste indtryk paa hendes fine, rene sjæl, men hun takker ham dog for hans oprigtighed og lover ham «at prøve at bli glad alligevel».

Dette løfte blir det hende dog med tiden vanskeligere og vanskeligere at indfri. I stedse sterkere grad skjærer virkelighedens skarpe dagslys hende i øinene, feier mandens ufine egoisme, blomsterstøvet af de kun altfor tandre sommer-

fuglvinger. Hun erfarer, at han — forresten en fremragende videnskabsmand og varmt og opofrende interesseret for sin kaldsgjerning — i hendes fravær har indladt sig med tjenestepigen og sluttelig kommer i forhold til en veninde af huset. Da først bryder hun for altid ud af ægteskabet og drager til Berlin med sin lille datter.

Som helhed betragtet — jeg ser bort fra den første del, som er noget for vidløftig — er «Psyche» et fint og dygtigt arbeide. Det er lykkedes forfatterinden at gi et sterkt og livfuldt billede af et ulykkeligt ægteskab. Der er fart over fremstillingen og en sjælsadel over Elisabeths skikkelse, som fører tanken hen paa antikens Psyche. I forfatterindens galleri af noble kvindeskikkelser er hun kanske den mest tiltalende.

Men sine feil har hun dog, hvad Helene Dickmar i sin fordeling af lys og skygge kanske ikke tilstrækkelig har markeret. Der er over hendes følelsesliv et mimoseagtigt: «noli me tangere!» et vist drag af sentimental «Überschwengligkeit», som nok turde ha voldt selv en finere og dybere natur end doktor Westby visse vanskeligheder.

Axel Maurer: **Babylons konge**. Skuespil i 4 akter. (Aschehoug & co. 1906).

Axel Maurers nye skuespil er ikke uden ydre fortrin. Det er hændig bygget, har en række effektfulde scener, og tids-koloriten har noget ægte og tilforladeligt ved sig. Da Nationalteatret intet offer har skyet for at gi det et værdigt udstyr, blev ogsaa opførelsen noget af en succes.

Denne succes beror dog ikke paa indre og dybere egenskaber ved skuespillet. Noget virkeligt digterverk er det ikke. Dertil savner det først og fremst ideens bankende og livgivende hjerteslag; thi det rent negative, at kong Belzassar ikke vil anerkjende andre guder end «haabet» — det vil til syvende og sidst si: sig selv, — er dog for tyndt og fattigsligt til at kunne gaa for en ide.

Værre er det imidlertid, at det ikke er lykkedes forfatteren at lægge nogen tragik over sin Babylons konge. Afklædt alt konventionelt teaterflitter er og blir han en ganske ordinær orientalsk despot, sandselig og egensindig, stortalende og overfladisk. Hvorledes profeten Daniel — den eneste

nogenlunde veltrufne og interessante personlighed i skuespillet — kan nære nogen sympati for denne teaterkonge, er ganske ufatteligt.

Lila: **Lulli.** (Gyldendalske forlag. 1906).

Det lille uskyldige Kristiania-interiør af en debuterende forfatterinde har ikke krav paa mange ord. Det hele er saa velsignet velkjendt, ret og slet, som de grusede gange i en støvet liden villahave i «Westend».

En grossererfamilie af meget ordinær sort; to unge døtre, løst karakteriserede og ikke særdeles interessante, en løitnant tat lige ud af «Korsaren», med skil midt paa haaret, rullende r'er og høirøstede: hæ, hæ, hæ! og en gammel tante, hvis sociale forudsætninger ligger langt under gjennemsnitsniveauet — det er alt! Og over det hele en duft af pjattende «Karl Johans-jargon», som rent tar pusten fra en.

Det eneste lyspunkt er naturskildringerne, som fra og til er ganske fine og forstaaelsesfulde.

Anders Hovden: **Stormfugl**. Forteljing. (Olaf Norli. 1906).

> Til havs, til havs fra det kvævne land!
> Til hav og himmel og til storm og stilla . . .
> til logne skyer under solskinsbrand . . .
> til skavl og skyflag under storstorm-villa. —

Det er ikke langt imellem hver gang, Anders Hovden sætter i med denne sin kjæreste sang, slænger fra sig alt, hvad han har mellem hænderne, forlader landeveien og prosastilen og sætter ud paa havets og lyrikens gyngende baarer. Han er selv stormfuglen, som ikke trives, medmindre den har det urolig skummende hav under sig.

I en række smaadigte, ustanselig skiftende i rythmen som havets bølger, skildrer han sjømandslivet, langfærdens mangehaande oplevelser, livet ombord i storm og stille, forliset, de flygtige elskovseventyr i sydens solrige lande.

Ikke mindst det sidste; thi næst havet er vel «elskhugen» Hovdens yndlingsord og yndlingstema. Der gaar et udpræget sensualistisk drag igjennem hans lyrik. Hans sjømænd og bondejenter, saa udpræget norske de ellers er i sind og skind, i sin elskov er de rene sydlændinger. At se og elske og elske og hengive sig gaar for dem slag i slag. Den

fine, blyge nordiske sommernatskjærlighed, saaledes som den *fordums* Bjørnson tegnede den i sine bondefortællinger, møder man sjelden hos ham.

I sidste halvdel af bogen skildrer han den hjemkomne sjømands husliv, familielykken ved hjemmets arne, den opvoksende unge slegt etc. En varm og vakker skildring, som dog, blottet for individuel karakteristik, abstrakt almindelig som den er, virker noget monotont i længden. Emnet er for udnyttet af Hovden selv som af andre forfattere.

Nicolay Martens: **Skogliv**. Udgivet ved Olaug Preuthun. (Olaf Norli. 1906).

Udgiveren, en datter af den afdøde forfatter, udtaler i sit forord det haab, at disse reiseskildringer fra Indtrøndelagens forholdsvis lidet kjendte natur vil være af interesse. Jeg tror hun kan være ganske rolig. Reiseskildringer saa friske og lune, saa gjennemaandede af storskogens ozon som disse den afdøde skogforvalters hører ikke til det almindelige Man maa gaa til vore mest landskjendte naturskildrere, mænd som Friis og Barth, for at finde sidestykke. Som forfatterens reiseliv netop falder i det samme tidsrum som Friis' og Barths — 60 og 70 aarene — saa udmerker ogsaa hans skildringer sig ved den samme jevne ligefremhed, den samme velgjørende frihed for alt *tilstelt* literært som disse mænds. Det er gamle Asbjørnsens aand, som hviler over hele perioden.

Med største interesse følger man den stoute skogsmand og hans originale ledsagere paa deres maanedslange vandringer i «Finlierne». Saa ukjendte er disse trakter endnu den dag idag, at man formelig maa spørge sig selv, om man virkelig befinder sig i Norge, blot nogle faa mil fra Trondhjem. Særlig interessante er ogsaa de skildringer, forfatteren gir af finnerne og deres forhold til den norske befolkning.

Jeg maa saaledes paa det bedste anbefale bogen, særlig som ungdomslæsning. Der er mindre betydelige ting iblandt; men alt i alt rager den høit op over denne julesæsons graafattige armodsdom.

Lars Kjølstad: **Hyggelige kamerater**. Historier om gutter. (Cammermeyers boghandel 1906).

Lars Kjølstads evne til at ta guttenaturen paa kornet fornegter sig heller ikke i denne bog. Historier som «hygge-

lige kamerater», «mortefiskere», men fremfor alt: «mellem gutter», er perler i sit slags. Ogsaa i andre af disse smaafortællinger, eksempelvis: «melkegjeden tilsjøs» og «dengang hun Gorinne Brusebjerget fik besøg af bjørnen» ved forfatteren at faa humøret op. Men saa er der ogsaa her og der mindre betydelige ting, hvor lystigheden klinger noget anstrengt.

Anmeldt af Clara Thue Ebbell:

Nini Anker: **Lil-Anna og andre**. 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard.) 226 sider.

I julemarkedets mangfoldighed vil ganske vist «Lil-Anna og andre« være blandt det faatal af bøger, som tiltrækker sig nogen varigere interesse. Med en stil og behandling af emnet, der er ligesaa lidet debuterende usikker som kvindelig, tvertimod mandig kraftig, undertiden til det brutale, er det en bog, som med al sin intensitet vækker opmerksomhed og gjør indtryk. Det er en række fattige smaa livsskjæbner, som skildres, en række arbeidere og arbeidersker i den lille brugsbys trange forhold. Dels er det uret fra deres side, som har magten, der volder ulykken, men ogsaa skrøbeligheder og anlæg hos dem selv. Det er netop styrken, at bortseet kanske fra de to sidste stykker, der vel i det hele er de svageste, er der ingen ensidig skurrende tendens til at svække virkningen. Og det er saa trist altsammen.

Den mest eiendommelige af skildringerne er vel «Fia». Ikke at Fias tragedie er nogen sjeldenhed, den slaar os tvertimod, med hele sin inderlige hverdagslighed, vi kjender hende, vi har seet hende saa mange gange, saadan som hendes psychologi, eller hendes livs psychologi, — for der var jo ligesom blevet saa lidet tilovers for hendes eget jeg — her er givet. Den bra piges og det tro tyendes blege farver. Fia som undgik alle farer og reddede sin dyd, Fia som tjente paa prestegaarden, medens hun ventede paa sin Anton, og blev der, da han ikke kom, og vedblev at være prestegaards-Fia, fra aar til aar, medens de sad i det fattige kaldet, og barneflokken voksede, og Fia blev mere og mere uundværlig. Dengang da den lille pige kom til verden, sad presten ude hos Fia paa kjøkkenet og glemte, at de var husbond og tjener. «Og han fortalte Fia om sine indkomster og sine veksler og sine sor-

ger, indtil Fia maatte trøste ham og give ham et glas melk. — Men under denne fortrolighed retted Fia sig og blev præstelig over haar og ansigt.» Og Fia var medlem af fruens egen missionsforening og sang til guitaren med spæd og skjælvende røst og var og blev præstegaards-Fia, som gutterne taus gik forbi paa veiene om aftenen.

Og saa i Tøger, «en af de gode», der boltrer satiren sig, Tøger, det loyale princip, — «nei for dett skal du aldrigen bry' dig no' om», er han yndlingsstrofe, som hans har fra sin far og trofast møder livets gjenvordigheder med. Stuen er ussel, og røg og træk tager vist livet af nogle af hans barn, men Tøger er ikke af dem, som farer med tull og klynk og kvindfolktøis til disponenten, som har saa meget at tage vare. — Og Tora, som igrunden var saa bra, men som det gik saa galt.

Det er skildringer, som kraftig slaar til lyd for dem, som maa have andre forhold at leve og udvikle sig i, som det saa ofte «maa» gaa galt, — skildringer, der bringer os brændende samfundsspørgsmaal lige ind paa sindet.

Richard Brun: **Rektoren.** En livsskildring. Kjøbenhavn 1906. H. Hagerups forlag. 127 sider.

Det er en kjær afdød ven, hvis livsskjæbne forfatteren i denne bog fremstiller. Man følger Stephan Sommer fra han som barn i det rige og paa mange maader saa lykkelige barndomshjem i den danske provinsby begynder sin bane, gjennem et ikke særlig bevæget, men ærlig levet ungdoms- og manddomsliv helt frem til hans fredelige dødsleie i de graanende dage. Uden literære pretentioner er skildringen, præget af varm kjærlighed og beundring som den er, et smukt minde over en mand, hvis særkjende var fromhed og opofrelse.

Johan Frederik Vinsnes: **Bisp og bispinde.** 1906. Gyldendalske boghandel og Nordisk forlag. 186 sider.

Det er et gribende forhold, som skildres i denne fortælling, mellem den syge bisp og den tapre bispinde. Slag paa slag er kommet over dem i deres lykke. To kjække unge sønner drukner, det tager mest paa moren. Men da saa deres eneste gjenlevende barn, den deilige lille Erna, sygner hen og dør, da tager det faren aller inderst inde, — de smilende kaar, som livet hidtil havde budt ham, melankolske disposi-

tioner og saa nylig sorgen med sønnerne, — det gjør alt sit til, at hans sind nu bliver rystet i sin grund. Den straalende livsglade gode mand bliver et forvildet, forjaget menneske, som lever paa ekstasen, for da møder han Erna. Og hans lille trofaste hustru tager sin kjærligheds fulde harnisk paa og gaar i kampens hede for at redde ham. Hun bruger alle midler, selv de, hendes hele væsen oprører sig mod, — hun gaar med ham i hans syge eksaltation for ikke at skræmme ham fra sig og tabe magten over ham, hun lyver store løgne for at dække over for ham, der hun drager omkring med ham paa den gale mands fortvilede visitationsreise — (hun troede, den skulde gjøre ham godt) — fra prestegaard til prestegaard, hvor sygdommens udslag varierer og situationernes pinagtighed. Og hendes kjærligheds mod og kløgt og troskab bærer seiren hjem. Det er tilsidst det spillende vanvid, da han sætter afgaarde om natten med de adstadige blaa i vildt trav for kaleschen, hvor hans hustru har kastet sig ind. Han vil møde sin datter i kjørselens rytme og siden i elvebruset. Og der nedover styrter han, falder og forslaar sig, og der sidder hans hustru og taler sterke ord til ham, der bringer ham tilbage til virkeligheden, og der sover han sig sund med det stakkars forslaaede hoved i sin hustrus fang.

Den gribende skildring er oplivet af livlige billeder og godt trufne typer fra visitatsreisens stationer. Men det, som fanger interessen, er kampen mellem de to menneskesind. Løsningen kommer noget pludselig, men ikke utrolig, hans sygdom har løbet linen ud, og normalere momenter gjør sig gjældende.

Dikken Zwilgmeyer: **Emerentze.**

Der er ikke saa lidet af Inger Johanne i Emerentze, — den varmhjertede, uforfærdede, retlinjede Inger Johanne, — men Inger Johanne i en ældre og adskillig mere snirklet tidsalder og i saa forskjellige forhold.

Emerentze er en fuldt voksen kvinde, som med lyst og med kraft styrer sin fars, den gamle hollandske særlings, gaard med to livlige søstre og en bror. Der er race i Emerentze. Hendes lille lyse ungdomsoplevelse, kjærligheden til gaardsgutten Lars, faar en brat og sørgelig afslutning, da han dør. Men det er ikke Emerentzes art at give tabt. Hun

tager livet op, vil gjøre sig gjældende, sætte spor efter sig. Og det gjør hun. Der staar respekt af fru Emerentze paa Bredstadgaard, baade af ungfruen med sin lynfart overalt og siden af gamlefruen i al sin myndighed. Det er en bog, som der er fart og stemning og hjertelag i.

Ragnhild Jølsen: **Hollases krønike.** 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 221 sider.

Jeg ved ikke, hvordan det vilde være at læse bogen med den hemmelighedsfulde titel — «Hollases krønike» — naar man ikke havde læst Gøsta Berling først. Men har man det, saa har den jo ikke stort af nyhedens interesse. Man maa simpelthen af og til se med store øine, om ikke dette ligefrem er parodi, bevidst parodi, saaledes er ikke bare enkelte typer — med den onde Hollas alias den lede Sintram i spidsen — men maade og tidsfarve i det hele holdt nær til Selma Lagerløfs brogede roman. Ragnhild Jølsen har da et kunstnerisk let modtageligt sind, det har hun ogsaa i tidligere produktion vist. Der er vist kraft og andre gode egenskaber ogsaa at paavise. Men hvor man skal lede dem op i en saadan urskogs mørke og uføre af dysterhed og maner og affektation og, hu ha, dysterhed først og sidst, der skal der vist et overskud af energi til, som det ikke er givet enhver at raade over, for at række saa langt.

Guy Thorne: **Det store mørke.** Autoriseret oversættelse ved Kathrine Faye-Hansen. 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 256 sider.

«Det store mørke» er det mørke, som breder sig ud over verden, og hvori menneskene tumler sig om hverandre i vild og haabløs forvirring, da de mister Kristus. Ved et bedrageri, — som er sindrig forberedt og vel begrundet i fnysende kristenhad og skrøbelighedens fristelse, — tilveiebringes en indskrift paa en grav i Palæstina, hvor det meddeles, at der ligger Jesu døde legeme, man har stjaalet det og lagt det der, — han er ikke opstaaet fra de døde — — — Da falder mørket over verden, det er ikke bare de, som havde levet i den personlige tro, som føler tabet, — i alle forhold, over hele jorden føles det med angst og rædsler. — Bogen er først og fremst spændende, det er mere intrigen, end det er det religiøse moment, som synes os at træde i forgrunden i be-

handlingen. Spændende er den, med sterke og mange farver males der. Men naar forbryderromanens gru er over, saa faar vi ro til at blive os bevidst, at der jo bliver siddende det igjen, som — ikke stille gribende som den samme tanke i «Pesten i Bergamo», mere skraldende — men paa den mest letlæste maade af verden er ført os ind paa livet: Hvad tabet af Kristus — selv saapas ydre seet — vilde sige for verden.

Hans Seland: **Steinar Aasland.** 1906. Olaf Norlis forlag. 203 sider.

Der er noget saa inderlig «truværdigt» ved Hans Selands skildringer, i jevnt og roligt sprog de jevne og rolige bønders liv og tanker. I hans brillante bog ifjor, «Øygarden», var det den sterke og djerve energi, som satte sit igjennem, her er det det helt modsatte. Steinar Aasland er en god mand, troskyldig og lys af natur, et stort barn af den slags, som vi undertiden møder i denne verdenskloge verden, hvor de repræsenterer noget af det bedste, som findes. Og havde verden raad til at byde dem de forhold, hvori saa fine planter først kan nyttiggjøres, saa vilde de udvikle sig til noget herligt og blive til rigere velsignelse, end de smaa nyttevekster nogensinde formaar. Men de forhold byder verden ikke. Og de store gode barn — de er saa gode, men det verden fordrer, det jevne stemningsløse stræv, det yder de ikke. Og de snildeste af alle, de bliver de værste mod sig selv, — det gaar jo ikke for dem, og de bliver bitre og skuffede, og det gode og lyse dør hos dem. Og de bliver de værste mod sine egne, — Steinar har drømme og udsyn og planer, men Ingebjørg gaar der traust og trøtt, med det jevne stræv, som skal holde det sammen, — dag for dag — med tankerne, som altid arbeider, og lægger sig sliten ned og dør i det hjem, som den gode snille manden hendes, som ikke drak og for med galskaber, bare var saan, — har bragt ud i armod og forpinthed.

Ingeborg v. d. Lippe-Konow: **Hos Sæimspresten.** 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 249 sider.

Det er en yndig og varmhjertet skildring af den lille niaarige gut Abel, som efter sin mors død kommer til prestegaarden paa Sæim, hvor kjærlig behandling faar ham til at føle sig som hjemme, og hvor leg og oplevelser og sneveir og ikke mindst omgangen med den uforfærdede lille Bergljot

sætter staal i hans sarte gemyt. Det er «en fortælling om et barn», mere for unge end for barn, mest for dem, som interesserer sig for begge.

Regine Normann: **Bortsat**. 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 136 sider.

Der er noget eget friskt, personligt ved Regine Normanns sprog, det maler godt og træffer sikkert. Og ikke bare træffer sproget sikkert, hvad det vil. Det gjør hendes skildring i det hele. Det er levende træk, hun giver, fra de smaa nordlandske forhold, som hun fremstiller med saa megen forstaaelse og sympathi. Det er godt givne smaa træk, men ogsaa kun det. De har ikke den fornødne sammenhæng, det er perler trukket paa en snor, smaa pene, kanske forholdsvis egte perler, men uden anden enhed end det. Det gjaldt den første bog, det er nu en ting for sig selv. Som jargon er det rent forkasteligt, naar det nu engang ikke er bare stille glidende stemninger, hun fremstiller, eller nogen vegeterende sprogkunst. Der er ikke noget ordentlig at knytte interessen til i en saadan fortælling, som ingen fortælling er.

O. Lie Singdahlsen: **Prestegaardsfolket**. 1906. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). 194 sider.

Der er en god ting ved Lie Singdahlsens bog, at livet reagerer saa deilig mod den. Det var en gang, det er nu en tid siden, at livet seet i den osende flammes lys, under den prangende giftige bulmeurts tegn var eneste visdom. Det er nu en tid siden, — den retning har sat det, den kunde, ind i udviklingen, — efterdønninger, særlig saa svage efterdønninger, det bliver ikke tumult og havsnød længer, bare en stille kvalmende fornemmelse. Vi er saa glade, at ikke luften er moskus og Sognsvandet tokayer, at der er ærlig koldt vand at tage sin dusch under og pligter at tage fat paa og ærlige viljer og trofaste aabne øine at møde og se ind i og et saa langt mangfoldigere liv, end ikkun den røde valmue lover. — —

Ja kjære, vi ved jo, efter Rosmersholms dage har det nu særlig tabt evnen til at blive nyt, at der gaar gamle ensomme mænd ogsaa paa prestegaarden og er længe holdt paa smal kost. Og der kommer den 30-aarige husbestyrerinde, kysthotellets nyttige datter, javist, javist, og øine og nakke, —

og den laskede emissær, ham kjender vi nu saa særdeles godt, og den tyndhaarede svigersøn og Ulrik Brendel, nei Aksel Ulffers heder han nok her, den forkomne digtersjæl. Den nybagte prestekone vover eksperimentet og vil redde sig over i skikkelighedens samfund, men paa falske forudsætninger, og det gaar ikke.

Susanna i badet har altid været et yndet og aktuelt motiv, men lidt nyhed og farvesammensætning kræver jo selv det.

Christen Brun: **Den Lammerske bevægelse.** Grøndahl & søns forlag. 1905.

Nærværende skrift, som for et par aar siden har været trykt i «Norsk theol. tidsskrift», maa kunne paaregne en stor læserkreds. Emnet er i sig selv interessant. Det angaar jo en af de eiendommeligste religiøse bevægelser hertillands, og fornemmelig omhandles den personlighed, der var bæreren af denne bevægelse, og hvis navn engang ringed saa sterkt for manges øren. Og naar saa emnets behandling sker med den indsigt og kyndighed, som her træder i dagen, faar arbeidet en betydelig interesse og værd.

I en klar og gjennemsigtig form lægges det materiale tilrette, som har staaet til forfatterens raadighed.

Indledningsvis tegnes i store træk et billede af den religiøse tilstand i vort land i den tid, der gik nærmest forud for Lammers' optræden.

Inden geistligheden var rationalismen trængt tilbage ved den vækkende paavirkning, som udgik fra professorerne Hersleb og Stenersen, og fremfor alt ved den indflydelse, som presten Wexels gjennem sine prædikener og skrifter øved.

Og betræffende de Haugianske kredse var ogsaa her mere liv at spore, idet en klarere evangelisk forstaaelse var trængt igjennem. Og ved denne vaagnende religiøse bevægelse fik dernæst den Hernhutiske retning en større betydning, den forfatteren betragter som den første kilde, hvorfra den Lammerske bevægelse har sit udspring.

I denne udredning kunde man kanske ha ønsket, at ogsaa skyggesiderne i vor kirke paa hin tid var trukket lidt

mere frem. Det forekommer mig nemlig, at man ikke helt vil kunne forstaa Lammers og den bevægelse der bærer hans navn, og specielt ikke den opmerksomhed den evned at vække, og den indflydelse den tiltrods for sin skjævhed direkte og indirekte fik paa det religiøse liv blandt vort folk, uden at ogsaa manglerne inden kirken træder klart frem. Og at disse ikke var smaa, faar man et ganske sterkt indtryk af ved gjennemlæsningen af de referater, som foreligger fra de kirkelige møder fra den tid.

Efter indledningen følger saa skildringen af Lammers' livsudvikling. Samvittighedsfuldt og skjønsomt opsummeres, hvad der kan bidrage til forstaaelsen af denne eiendommelige personlighed. Forfatteren søger at tydeliggjøre hans historie lige fra hans karakters og livsgjernings første spirer, og forfølger hans udviklings linjer uden at noget udgangspunkt eller mellemled overspringes.

Skulde jeg her ha noget at bemerke, maatte det være angaaende dette, at forfatteren ikke har fundet at kunne tillægge Kierkegaads forfattervirksomhed nogen større betydning for den Lammerske bevægelse.

Naar man nemlig ser hen til den lighed, der er mellem sidstnævntes forkyndelse og virksomhed og den danske kirkestormers tanker, ligger det iallefald meget nær at anta, at en ikke uvæsentlig paavirkning har fundet sted. De angreb, som af Lammers rettedes mod barnedaab, konfirmation, skriftemaal og nadver, og især da mod statskirken, havde Kierkegaard før ham begyndt, kun mere voldsomt og hensynsløst. Og at den mægtige Kierkegaardske agitation, der var som et vældigt stormveir der gik over den danske kirke, og selv heroppe gav sterke gjenlyd, skulde ha været uden betydning for et saa modtageligt og nær beslegtet sind som Lammers' maa forundre. Og det des mer, fordi denne vel kjendte Kierkegaards skrifter og anbefaled dem til læsning [1]). Men jeg vil tilføie, at jeg jo har været opmerksom paa de grunde, forfatteren anfører angaaende dette spørgsmaal, og som for ham har været afgjørende.

---

[1]) Fru Inger Flood meddeler saaledes, at hun gjennem L. blev kjendt med K.'s forfatterskab.

Ellers maa man gi forfatteren sin tilslutning med hensyn til hans karakteristik og bedømmelse af de kræfter, som bar bevægelsen. Den studie han her har udført, er fortrinlig. I en fængslende fremstilling lar han os følge Lammers gjennem et bevæget og omskiftende liv til hans udtrædelse af statskirken og dannelsen af den frie apostoliske menighed i Skien. Derpaa gives der en oversigt over frimenighedens forfatning og historie indtil schismaet og Lammers' frasigelse af sit forstanderskab og tilbagevenden til kirken. Og endelig omhandles det sidste afsnit i L.'s liv og den skjæbne, der overgik frimenigheden og den deraf udgaaede gjendøbermenighed.

Jeg slutter med varmt at anbefale dette arbeide til enhver, som ønsker en grei og upartisk orientering angaaende det her omhandlede afsnit i vor kirkes historie. Forfatteren har evnet at kaste et lys over denne i mange henseender merkelige tid, som sætter os istand til at danne os et levende billede af de daværende religiøse forhold og derom fælde en retfærdig og upartisk dom. *Sven Ulsaker.*

Bøger, sendt til redaktionen:

Hvorledes jeg blev en kristen. Udtog af min dagbog af *Kanzö Uchimura.* Japan. Autor. overs. ved M. Wolff. Kjøbenhavn. Schønbergske.

Lars Kjølstad: **Hyggelige kamerater.** Historier om gutter. Kr.a. Cammermeyer.

Nicolay Martens: **Skogliv.** Optegnelser udg. ved Olaug Preuthun. Kr.a. Norli. kr. 2,00.

Charles Dickens: **En fortælling om to byer.** Fra engelsk ved Lilli Waage. Kr.a. Aschehoug. 2 dele. (Kronebibliothek).

Joh. Storm: **Norsk retskrivning.** II. Moderat reformeret retskrivning. 2. hefte: sammensætning, tegnsætning, dobbeltformer, bøining. Kr.a. Cammermeyer.

Myriam Harry: **Jerusalems erobring.** Nutidsroman, oversat fra fransk af Signe Lehmann. Kjøbenhavn. Pio.

William Borberg: **Spiritistiske fænomener** og dansk videnskab. Et eksempel paa hildethed. Kjøbenhavn. Pio.

Johan Fredrik Vinsnes: **Bisp og bispinde.** Fortælling. Gyldendal.

Rasmus Nielsen: **Regensen.** Erindringer fra 1858—62. Kjøbenhavn. Hagerup.

Dikken Zwilgmeyer: **Emerentse.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 3,25.

Diedrich Speckmann: **Hedens søn.** En fortælling fra Lüneburgerheden. Autor. overs. efter originalens 7. oplag ved Axel Thomsen. Kjøbenhavn. Schønbergske.

Mod lyset og livet. En haandsrækning for ungdommen af *Fredr. Tybring.* Med fortale af biskop Thorkildsen. Kr.a. Steenske. Kr. 1,20.

Hvor vidt er vi i tro og lære? Af *J. S. Deichmann Branth.* Kjøbenhavn. Høst & søn. 46 sider.

Axel Thorsøe: **Landgreven.** Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 3,00.

Jac. Maclaren: **Præsten i Glasgow.** Oversat af Sofie Bruun. Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 2,25.

Nicolay Bøgh: **Hans Wilhelm Kaalund.** En levnedsskildring. Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 3,00.

Laura Kieler: **Hvem kastede den første sten?** Andet oplag. Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 3,00.

Knud Hjortø: **Hans Råskow.** Kjøbenhavn. Schubothe. 222 sider.

I Sverige 1905. Erindringer og optegnelser af *Diplomaticus.* Kr. 2,80.

Dr. A. Chr. Bang: **Bibelord og Salmevers** til daglig opbyggelse. Kr.a. Johs. Bjørnstad. 303 sider.

Barbra Ring: **Lillefru Tertit.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,30.

Barbra Ring: **Vildbasser.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,20.

Vilh. Sommerfelt: **Jean Jacques Rousseau.** Kr.a. I kommission hos Cammermeyers bogh. 213 sider.

Otto Møller: **Om sakramentordenes betydning og form.** Kjøbenhavn. Schønberg. 104 sider.

De vigtigste spor af daabspagtens og troens ord i det nye testamente. Af N. Claus Bagge. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. 55 sider.

Aug. Fjelstrup: **Guldmagerne i Danmark** i det XVII aarhundrede. Efter skrevne og trykte kilder. Kjøbenhavn. Pio. 147 sider.

Religiøse erfaringer. En undersøgelse af den menneskelige natur af *William James,* professor i filosofi ved Harward universitet. Paa dansk ved Edv. Lehmann og Christine Møller. Med et forord af prof. H. Høffding. Kjøbenhavn. Pio. Kr. 5,00.

Edv. Lehmann: **Om bibelen** at læse og lære. Kjøbenhavn. Pio. 40 sider.

N. P. Arboe Rasmussen: **De sidste blade af Jesu livshistorie.** Med en synoptisk oversættelse. Kjøbenhavn. Pio. 193 sider og XXIII.

Hans Lützhöft: **Julefortællinger.** Anden samling. Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. 76 sider.

Jens Raabe: Solkongen i Versailles og **l'ancien régime.** Historiske skildringer fra enevældets tid. Kr.a. Cammermeyer. 192 sider.

Troels Lund: **Peder Oxe.** Et historisk billed. Kjøbenhavn. Schubothe. 287 sider.

Kaptein H. Angell: **Forbrydere.** Nye fortællinger fra grænsevagten. Et modskrift. Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,00.

Amanda Sevaldsen: **Karfolk.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,60.

Marie Michelet: **Usynlige magter.** En fortælling. Kr.a. Aschehoug. Kr. 1,80.

Sangens magt. Fortælling af *Christopher Boeck.* Andet oplag. Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 3,00.

Hans E. Kinck: **Agidulf den vise.** Kr.a. Aschehoug. Kr. 2,50.

Lærebog i projektions- og arbeidstegning af *Olav Schulstad* og *M. Ø. Ore.* Kr.a. Cammermeyer. 43 sider.

Norsk lyrik. I udvalg ved *Kristian Winterhjelm.* Sjette gjennemseede og forøgede udg. ved *T. Blanc.* Kr.a. Cammermeyer. 480 sider.

Kristelige foredrag af *Gustav Jensen, Jens Tandberg, Chr. Ihlen, Bernt Støylen* og *Chr. Knudsen.* Kr.a. Steen'ske Bogtrykkeri og Forlag. Kr. 2,00.

Ivar Mortensson: **Skogtrol.** Spelstykke i fem vendingar. Kr.a. Norsk maalkontor. Kr. 1,75.

For alle. Norsk kalender udg. af Chr.a journalistklub. 1907. Kr. 1,50.

Gabriel Scott: **Camilla Dyrmy.** Roman. Kr.a. Aschehoug. Kr. 4,25.

Julestjernen. Red. af H. I. F. C. Mathiesen. Kjøbenhavn. Hagerup. Kr. 1,25.

Vinter i Norge, midnatssolens land. Kr.a. Cammermeyer. Kr. 1,50.

Ved juletid. Digte og smaafortællinger af Joh. Vibe-Petersen. Varde. Lohse. 132 sider.

Knut Hamsun: **Under høststjærnen.** En vandrers fortælling. Kjøbenhavn. Gyldendal. 189 sider.

Glædelig jul. Udgivet af «Kirkel. samfund af 1898» ved pastor Døcker. 1906.

Missionsbarnet af *Margrethe.* Stavanger. Missionsselskabet. 127 sider.

Bjergprædikenen udlagt for menigheden af *A. Andersen.* Kjøbenhavn. Lehmann & Stage. 59 sider.

Clara Tschudi: **Ludvig den andens sidste dage.** Kjøbenhavn. Gyldendal. 163 sider.

Från apostlarnes tid i Rom. Anteckningar om Roms äldsta kristna minnesmärken af *A. Bergstrand,* med. dr. Stockholm. Fritze. 146 sider.